

ILMESTYSKIRJA

VIETNAMIN SODAN KULTTUURIHISTORIAA

Toimittaneet Hanne Koivisto, Kimi Kärki & Maarit Leskelä-Kärki

ILMESTYSKIRJA

ILMESTYSKIRJA

Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa

Toimittaneet
Hanne Koivisto
Kimi Kärki
Maarit Leskelä-Kärki

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura
2016

© Kirjoittajat ja toimittajat

Taitto: Raimo Parikka
Kannen layout: Kimi Kärki
Kannen kuva: Rauli Virtanen

ISBN 978-952-5976-44-1
ISBN 978-952-5976-45-8

Hansaprint Vantaa 2016

Sisällys

Hanne Koivisto, Kimi Kärki, Maarit Leskelä-Kärki
Johdanto: Sodan sirpaleita ...9

Sodan näyttämölle

Lari Karreinen
Yhdysvaltain sota Vietnamin luontoa vastaan ...41

Hannu Reime
Vietnam ja 60-luku – idealismia ja kyynistä
suurpolitiikkaa ...79

Vietnamissa – toimittajat ja intellektuellit kertojina

Maiju Kannisto
Uutistoimittajien sota ...97

Rauli Virtanen
Journalistina Vietnamissa ...109

Hanne Koivisto
Michael Herr ja reportaasi kuolemasta ...115

Hanne Koivisto
”Voitto on meidän!” Wilfred Burchett
FNL:n sanoman kertojana ...131

Paavo Oinonen
Aselepo alkoi, radio keskusteli ...157

Ritva Hapuli
Susan Sontag – hämmentynyt matkaaja Hanoissa ...165

Paavo Oinonen
Humanistin suru – Paavo Rintala ja Vietnamin sota ...175

Luigi G. de Anna
Tiziano Terzani, un intellettuale italiano di fronte alla
guerra del Vietnam ...203

Rauhan puolesta sotaa vastaan

Mikko Majander
Toinen Amerikka? Luonnoksia Vietnamin sodan
vastakulttuurista ...225

Janne Mäkelä
Voitonlauluja – Vietnamin sodan musiikki ...259

Ossi Lehtiö
Ranskan opiskelijaliike ja Vietnamin sota 1965–1968 ...281

H.M. Sieng
Vapauttakaa etelä ...305

Liisa Lulu
”Kädet irti Vietnamista!” Vietnamin puolesta
taisteleva nuorisio ...307

Vietnamin aika muistoissa

Marja-Leena Mikkola
Seitsemän kuvaa Vietnamista ...337

Marja-Leena Mikkola
Vietnam – sinun sydämeesi ...345

Aulikki Oksanen
Vietnamissa Vietnamissa ...346

Jussi Helminen
Mistä ei voi vaieta, siitä täytyy puhua ...347

Cay Sevon
Vietnamin aika ...359

Carlos Puebla
Rauha Vietnamiin ...370

Hannu Kilpelä
Vietnamin kevät ...372

Sodan kokemus populaarikulttuurissa

Hanne Koivisto
Viidakkosota ja ihmisen pimeä puoli – kolme kertomusta
Vietnamin sodasta ...377

Pekka Niemi
Suomalaissotilaat muistavat Vietnamin sotaa ...425

Kimmo Ahonen
Hollywoodin Vietnamin sota ...435

Kari Kallioniemi
Balladi vihreistä ja punaisista bareteista ...453

Janne Rosenqvist
Mytologisoinnin mankelit Vietnamin sota 1970-luvun
spektaakkeleissa Kauriinmetsästäjä ja Ilmestyskirja. Nyt ...457

Kimi Kärki
Kate Bush: Pull Out the Pin ...485

Luigi G. de Anna
Nainen Indokiinan sodassa ...489

Hannu Salmi
Tyttö Hanoista Pohjoisvietnamilainen
näkökulma joulukuun 1972 pommituksiin ...513

Hanne Koivisto
Viihdetaivaan kuningatar yllättää –
naistenromaani Vietnamin sodasta ...529

Veteraanit ja sodan kollektiivinen muisto

Kimi Kärki

Bruce Springsteen ja Vietnamin pitkä muisto ...557

Benita Heiskanen

”Vaikean muistin sota” – Vietnamin
veteraanien muistomerkkikiistat Yhdysvalloissa ...561

Hanne Koivisto

Bao Ninh ja sovinto menneisyyden kanssa ...581

Kirjoittajat ...594

Johdanto: Sodan sirpaleita

Väärät ihmiset muistavat Vietnamin. Mielestäni kaikkien sen muistavien pitäisi unohtaa ja kaikkien sen unohtaneiden pitäisi muistaa. (Michael Herr, *The Observer*, 15.1.1989.)

Vietnamin sota päättyi 30. huhtikuuta 1975. Se oli alkanut kaksikymmentä vuotta aikaisemmin ja vienyt yli kolmen miljoonan ihmisen hengen.¹ Se jätti jälkeensä Vietnamin tuhotun maan ja kärsivät ihmiset, mutta haavoitti myös konfliktin toista osapuolta, sodasta jo aiemmin vetäytynyttä Yhdysvaltoja. Vietnamin sodan kuluessa aikuistui sukupolvi, jonka radikaaleimman osan mieleen sota jäi poliittisena vääryytenä ja inhimillisenä katastrofina ja joka oli äänekkäästi vaatimassa sodan lopettamista. Vietnamin sotaa onkin luonnehdittu epäsuositukseksi sodaksi.

Ilmestyskirja on teoksen nimenä Vietnamin sodan kontekstissa mielestämme osuva ratkaisu, eikä pelkästään Francis Ford Copolan vaikutusvaltaisen *Ilmestyskirja*. *Nyt* -elokuvan (1979) takia. Muinaiskreikasta juontuva sana apokalypsi (ἀποκάλυψις, apokálypsis) viittaa verhon nostamiseen, salattujen asioiden näyttämiseen. Vaikka Vietnamin sodassa oli paljon hitaasti näkyviin tulleita salaisuuksia, yllättävänkin avoimena ja rajuna mediatapahtumana se toisaalta näytti sodankäynnin totaalisen julmuuden sensuroimattomammin kuin yksikään sota aiemmin.

Vietnamin sodan kulttuurinen varjo on pitkä. Siihen kietoutuu vaikeita moraalikysymyksiä sodan oikeutuksesta, sen väkivallasta ja rasismista vastustajaa kohtaan. Se yltää tähän päivään ja on rakentunut aikalaisten muistoihin ja tietoisuuteen. Se on jäänyt lukuisiin tarinoihin, elokuvaan ja säveliin, jotka erilaisin ottein kertovat sodan maailmasta ja joita edelleen luetaan, katsotaan ja esitetään. Vietnamin sodan representaatiot kertovat omalla

tavallaan maailman monimutkaisuudesta: poliittisista valtataisteluista, ideologisista ristiriidoista sekä konfliktien ratkaisuisista aseina. Ennen kaikkea ne kertovat ihmisestä sodassa ja sodan armoilla. Lopulta ne kertovat myös pelosta ja vihasta, tappamisesta ja kuolemasta.

Irakin sodassa vuosina 2004–2005 taistellut, sittemmin kirjailijan uran luonut Kevin Powers toteaa, että sodasta kerrottaessa on lopulta aina kyse siitä, kuinka sotilaiden ja siviilien kuolemasta kerrotaan, kuinka kuolema merkityksellistetään. Kaikki puhe politiikasta ja moraalista, taktiikoista ja strategioista on vain siirtymistä mukavampiin aiheisiin, jotta välttyttäisiin puhumasta kuolemasta sen tehokkaimmassa jakelumudossa, sodasta. Powers kirjoittaa myös, että sodan tarinoita on kerrottava yhä uudelleen, myös Vietnamin sodan. Ei siksi, että ne opettaisivat mitään tai olisivat kaikki edes hyviä tarinoita. Niitä on kerrottava siksi, että samaa tapahtuu maailmassa koko ajan. Sodasta on kerrottava niin kauan, ettei sitä enää tapahdu.²

Vietnamin sodan päättymisen ja sodan pitkän kulttuurisen varjon muistoksi Turun yliopiston Kulttuurihistorian oppiaine ja Pohjois-Amerikan tutkimuksen John Morton -keskus järjestivät 24.4.2015 sodan kulttuurihistoriaa käsitelleen seminaariin. Tämä teos on koostettu seminaariesitelmistä ja muutamista muista teksteistä. Olemme tehneet siitä dossier-formaatin innostamana kokoelman, jossa on erilaisia Vietnamin sodan kulttuurihistoriasta kertovia tekstejä: artikkeleita, esseitä, aikalaismuisteluita, elokuvien, romaanien, runojen, laulujen ja myös ilmiöiden suppeita esittelyjä sekä kuvia. Dossier on ”kansionomainen” kokoelma papereita tai muita alkuperäislähteitä, joissa on yksityiskohtaista tietoa tietystä henkilöstä tai asiasta. Käytämme termiä väljässä merkityksessä ja ymmärrämme sillä eri tavoin syntyneiden, Vietnamin sodan kulttuurihistoriasta kertovien tekstien kokoamista yksien kansien väliin ilmiötä selittäväksi ja eri näkökulmista tulkittavaksi kokonaisuudeksi. Siten kirjamme ikään kuin kerää ”sodan sirpaleita” ja moninaisia ääniä yhteen, uudenlaisiksi yllättäviksi ja jopa ristiriitaisiksi yhdistelmiksi. Esimerkiksi professori Andrew Wiest on kritisoinut Vietnamin sodan historiankirjoi-

tusta liiasta ”amerikkalaisuudesta”. Konflikti nimeltä ”Vietnamin sota” oli usean kansakunnan sota, joka alkoi kauan ennen Yhdysvaltain läsnäoloa ja jatkui myös sen jälkeen. Se oli siirtomaasota ja alueellinen sota, totaalinen ja rajoitettu, sisällissota, tavallinen sota. Sitä sodittiin niin uusimmalla teknologialla kuin suorastaan primitiivisillä välineillä. Sitä käytiin erilaisilla rintamilla, maalla, ilmassa, jokien varrella, mutta myös erilaisilla kotirintamilla. Sen asiayhteydet, kulttuuriset ja poliittiset ulottuvuudet olivat globaaleja.³

Tärkeä Vietnamin sodan ulottuvuus on sen merkitys länsimaisille nuorisokulttuureille. Sotaa vastaan protestoiminen oli yksi keskeinen syy nuorisoliikkeiden heräämiselle tajuamaan oma voimansa. Niin vuoden 1968 opiskelijaprotestit, joita Yhdysvaltain lisäksi koettiin myös eurooppalaisissa kaupungeissa, erityisesti Pariisissa, kuin valtavat festivaalit – kuten Monterey, Woodstock ja Isle of Wight – tuottivat yhden nuoren sukupolven itseymmärryksen ja ajatuksen siitä, että se voisi vaikuttaa maailman tapahtumiin. Vietnamin sotaa vastaan kohdistetut protestit suuntasivat osaltaan nuorisoa myös laajempaan rauhanliikkeeseen, ydinaseiden vastaisuuteen ja luonnonsuojeluun.⁴

Siten *Ilmestyskirjamme* pyrkii olemaan kuin inhimillinen kulttuuri itse – rikas ja runsas, muttei kuitenkaan suljettu ja väkisin yhdenmukaiseen tulkintaan päätyvä. Tätä kautta kirjamme heijastaa myös Turun yliopiston Kulttuurihistorian oppiaineen ajatusta kulttuurista monimutkaisena, tulkinnallisesti tyhjentymättömänä ja menneisyyteensä monin rihmastollisin säikein kiinnittävänä ihmisen toimintana. Moninäkökulmaisuus, unohdettujen äänien esiin nostaminen ja yllättävät yhdistelmät korostavat ajatusta historian läsnäolosta ajassamme. Kukin aikakausi tuottaa oman käsityksensä menneisyyden tapahtumista ja Vietnamin sota saa 2010-luvun globalisoituvan sodankäynnin, terrorismin ja väkivallan maailmassa aivan uudenlaisia merkityksiä.⁵

Kokoelmassa liikutaan ajallisesti 1960-luvulta tähän päivään ja maantieteellisesti Vietnamista Yhdysvaltoihin, Ranskaan, Italiaan ja Suomeen. Sodan kaiken tieltään tuhoavaa etene mistä tarkkaillaan amerikkalaisten, myös suomalaistaustaisten

sotilaiden silmin Etelä-Vietnamin viidakossa ja länsimaisten, vasemmistolaisten kulttuurimatkailejoiden näkökulmasta Pohjois-Vietnamin puolelta. Teksteissä kerrotaan Vietnamin sodasta tv-sotana ja kirjeenvaihtajien raportoimana sekä perehdytään nuorison sodanvastaiseen toimintaan niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassa, varsinkin Suomessa, jonka tapahtumista kerrotaan useiden muistelusten, valokuvien ja runojen, mutta myös tutkimuksen kautta. Muistelmien, romaanien, elokuvien ja laulujen tulkinnan kautta merkityksellistetään sodan yksilöllisiä ja kulttuurisia kokemuksia. Lopulta pohditaan sodan muistoa siellä kaatuneiden ja sieltä palanneiden veteraanien näkökulmasta.

Vietnamin sodan kulttuurinen varjo on voittopuolisesti amerikkalainen. Myös Vietnamin sodan populaarikulttuurinen tutkimus on ollut paljon amerikkalaisten tutkijoiden tekemää. Se on jättänyt jälkensä paitsi tutkimuksen näkökulmiin ja tulkintoihin, myös kieleen. Amerikkalaisten sodan aikana käyttämät nimitykset vihollisesta, alun perin halventavaksi tarkoitetut ”Vietkong”, ”Cong”, ”Victor Charlie”, ”V.C.” ovat kiteytyneet englanninkielisten tutkijoiden parissa yleisesti käytetyksi ja neutraalisti ymmärretyksi Vietkong-käsitteeksi, johdettuna vietnaminkielisestä sanasta Việt Cộng.⁶ Vastaavasti Vietnamin sotaa vastustaneiden aikanaan käyttämä käännö ”Etelä-Vietnamin kansallinen vapautusrintama”⁷ ja lyhenne FNL toistuvat edelleen niissä teksteissä, joissa asiaa katsotaan sodan toisen osapuolen, Etelä-Vietnamin hallitusta ja Yhdysvaltoja vastaan taistelleiden sissien ja näitä tukeneiden pohjoisvietnamilaisten näkökulmasta. Niinpä tässäkin artikkelikokoelmassa näkökulma sotaan ratkaisee käsitteiden valinnan, puhutaanko Vietkongista vai FNL:stä.

Yleensä sodan tulkinat kirjoitetaan voittajien ehdoilla. Vietnamin sota on kirjoitettu valtaosin hävinneen osapuolen muistoksi. Vietnamilaisillakin on oma traditionsa sodan suuresta ja voittoaasta kertomuksesta, mutta sitä ei lännessä juuri tunneta. Tässäkin kokoelmassa vietnamilaisten kertomukset sodasta ovat läntisesti välittyneitä, jopa silloin, kun sotaa katsotaan vietnamilaisten puolelta.

Sodan näyttämölle

Vietnam oli sodan näyttämönä yhtäjaksoisesti lähes kolmen vuosikymmenen ajan. Indokiinan sotana tunnettua vietnamilaisten itsenäistymistaistelua ranskalaista siirtomaavaltaa vastaan vuosina 1946–1954 seurasi sota Pohjois- ja Etelä-Vietnamin välillä vuosina 1955–1975. Siinä Yhdysvallat tuki Etelä-Vietnamia koko ajan vieden maahan joukkojaan 1960-luvun puolivälistä alkaen.

Vaikka Vietnamin maaperässä, kylissä ja kaupungeissa näkyivät sodan tuhojen jäljet, paikalle tulleet ulkomaalaiset sotilaat ja toimittajat huomioivat vielä 1960-luvun puolivälissä maan kauneuden, sen vuorten huiput ja viidakon vihreän monine sävyineen, meren rannikot, aamu-usvan ja hopeiset vuoripurot. He vaikuttivat trooppisista auringonnousuista ja idyllisistä maalaiskylistä, jotka olivat kuin ikivanhasta silkkimaalauksesta. Amerikkalainen upseeri Philip Caputo kirjoitti loppukesällä 1965, kuinka rauhallisemmilla alueilla ei päiväsaikaan huomannut sotaa juuri lainkaan. Riisivainiot kylpivät valossa. Ne olivat siihen vuodenaikaan kirkkaan vihreitä peltoja, joihin kyliä varjostavat palmulehdot loivat tummempia varjoja. Aamuisin pikkupojat päästivät vesipuhvelit aitauksista ja veivät ne joelle. Miehet lähtivät muokkaamaan peltojaan. Tuuli nousi iltapäivällä, ja riisin varret rahisivat. Näkymä oli Caputosta miellyttävä ja avara, jaden väriset vainiot ulottuivat horisontissa kuultavien vuorten aluskukkuloille.⁸

Sodan tuhoista tuli kuitenkin mittavat massiivisten pommitusten ja luonnon myrkytysten edetessä: Yhdysvallat pudotti pommeja enemmän kuin toisessa maailmansodassa Saksaan ja Japaniin, paikoitellen jopa 8,6 tonnia neliökilometriä kohti. Pommit ja miinat repivät maaston kraattereiksi ja tekivät siitä kuin elotonta kuun maisemaa. Amerikkalaiset ruiskuttivat myös ennen näkemättömät määrät ympäristömyrkyjä hävittääkseen vihollista suojaavan viidakon. Samalla kuolivat kasvit ja eläimet, ja osa pelloista myrkyttyi.

Tässä kirjoituskokoelmassa avaamme näkymän Vietnamin sodan todellisuuteen Lari Karreisen artikkelilla ”Yhdysvaltain sota Vietnamin luontoa vastaan”. Karreinen kertoo yleispiir-

teet sodan kulusta ja esittelee Vietnamin maantieteellisesti. Hän kohdistaa huomionsa – ei niinkään sodanjohtoon tai sotilaisiin – vaan sotatoimien kohteiksi joutuneisiin vietnamilaisiin ja tarkastelee myös ihmistä osana luontoa ja kaikkea elollista. Samalla kun Karreinen kertoo siitä, mitä pommitukset ja ympäristömyrkyt aiheuttivat sodan uhreille, hän valaisee myös sitä, mitä tapahtui puille ja pensaille, linnuille ja eläimille, hyönteisille ja kaloille, jopa ilmastolle, kun amerikkalaiset koettivat muuttaa sitäkin sotatoimilleen suotuisemmaksi. Vaikka Karreinen johdattaa meidät Vietnamin sodan maailmaan ja taistelukentille mekaanisen ja biologisen tuhoamisen näkökulmasta, hän ulottaa tarkastelunsa myös sodan jälkeisiin vuosikymmeniin ja kertoo, missä määrin ja millaisin seurauksin Vietnamin kansa, maa ja luonto ovat toimineet sodan tuhoista.

Yleisradion uutistoimituksessa vuodesta 1966 työskennellyt toimittaja Hannu Reime puolestaan johdattaa lukijat Vietnamin sodan poliittiseen ja mentaaliseen maisemaan artikkelissaan ”Vietnam ja 60-luku – idealismia ja kyynistä suurpolitiikkaa”. Hän sijoittaa Vietnamin sodan laajempaan ajalliseen kontekstiin, vertaa sitä Espanjan sisällissotaan ja pohtii missä määrin sodat olivat samankaltaisia sukupolvensa sotia. Reime nostaa esiin myös länsimaiden nuorison protestiaallon Vietnamin sotaa vastaan ja sijoittaa sodan laajempiin geopolittisiin yhteyksiinsä, suurvaltojen ja Aasian maiden väliseen jännitekenttään.

Vietnamissa – toimittajat ja intellektuellit kertojina

Vietnamin sotaa on sanottu ensimmäiseksi tv-sodaksi. Ylipääntään sitä pidetään vahvasti mediasotana: sadat, lähinnä Saigoniin lähetetyt tv- ja lehtitoimittajat sekä kuvaajat välittivät uutisia ja välähdyksiä sotatapahtumista ympäri maailman. Keskeisiä toimijoita olivat amerikkalaistoimittajat, jotka uutisoivat sodan kulkua Etelä-Vietnamin näkökulmasta, mutta myös muut maat lähettivät paikalle toimittajiaan. Presidentti Nixon syytti muistelmissaan (1978) tiedotusvälineitä Yhdysvaltojen Vietnam-poli-

tiikan epäonnistumisesta. Monet muutkin aikalaiset ajattelivat samoin. Tutkijat ovat kyseenalaistaneet väitteen ja nostaneet esiin tulkinnan tiedotusvälineiden epäselvemmästä ja monimutkaisemmasta roolista. He ovat myös painottaneet tiedotusvälineiden ja erityisesti television merkityksen vaihtelua sodan eri vaiheissa. Joka tapauksessa 1960-luvun puolivälin jälkeen eskaloituneesta sodasta tuli selkeämmin ”olohuonesota”, jossa medialla oli merkityksensä yleisen mielipiteen muuttumiseen sodalle kielteiseksi – eikä vain Yhdysvalloissa vaan myös Suomessa asti.⁹

Maiju Kannisto ottaa asiaan kantaa esseessään ”Utistoimittajien sota”. Hän kohdistaa huomionsa paitsi televisioon uudenaikaisena uutismedianana myös nuoriin, kunnianhimoisiin toimittajiin, jotka pääsivät liikkumaan sotatoimialueella vapaammin kuin ennen oli ollut tapana ja jotka olivat valmiita uudenaikaiseen uutisvälitykseen. Vietnamin sodan toimittajista koottu laaja haastattelu- ja muisteluaineisto antaa Kannistolle mahdollisuuden tavoittaa toimittajien Vietnamin vuosilleen antamat henkilökohtaiset merkitykset, joissa myös nostalgialla on sijansa.

Yksi nuorista Vietnamin työkennelleistä toimittajista oli Rauli Virtanen, jonka *Uusi Suomi* lähetti vain 24-vuotiaana uutisoimaan Vietnamin sodasta. Otsikolla ”Journalistina Vietnamin” Virtanen palauttaa mieleensä vaikutelmiaan ensimmäiseltä työmatkaltaan sodan keskelle syksyllä 1972. Sittemmin hän toimi neljä vuosikymmentä ulkomaankirjeenvaihtajana kansainvälisissä kriisipesäkkeissä.

Vietnamiin lähetetyt toimittajat joutuivat aiempaa enemmän tekemisiin sotilaiden kanssa, ja he alkoivat kertoa näiden tarinoita taisteluista ja elämästä. Arvostetuimpiin kuuluu Michael Herr, joka toimi *Esquire*-lehden erikoiskirjeenvaihtajana vuosina 1967–1969. Hänen lehtikirjoitustensa ja kirjeenvaihtajamuisteluistaan kokoelmaa *Dispatches* (1977) on luonnehdittu amerikkalaisten Tuntemattomaksi sotilaaksi sen lukuisten sotatarinoiden vuoksi, joita Herr kirjoitti esimerkiksi Khe Sanhin taistelusta. Hanne Koivisto esittelee kokoelmaa esseessään ”Michael Herr ja reportaasi kuolemasta” ennen kaikkea sotakirjeenvaihtajan työn ja kuoleman kohtaamisen problematiikasta käsin. Henkilökoh-

taisesti polttavaksi kysymykseksi Herrille nousee, miten kertoa jatkuvasti läsnä olevasta, yhtä paljon sotilaita kuin kirjeenvaihtajia kauhistuttavasta kuolemasta, niin että kokemus välittyy aidosti. Vietnamin sodan kirjeenvaihtajat ja valokuvaajat pohtivat myös kirjoittamisen ja kuvaamisen etiikkaa, vastuuta omasta työstä ja suhdettaan sotilaisiin ja uhreihin. Oliko heidän roolinsa olla passiivinen tarkkailija ja todistaja vai aktiivinen toimija, vastuuntajaja sodasta?¹⁰

Useimmat länsimaiset sotakirjeenvaihtajat asemoituivat Etelä-Vietnamiin. Australialainen Aasian maiden asiantuntija Wilfred Burchett kuului harvoihin Pohjois-Vietnamin ja Etelä-Vietnamin kansallisen vapautusrintaman (FNL) puolelle asettuneista. Hän raportoi sodan kulusta vuodesta 1963 vasemmistolehdistöille tuoden avoimesti julki kommunistisympatiansa. Hän julkaisi kokemuksestaan ja haastatteluistaan vuonna 1968 teoksen *Vietnam Will Win!*, jonka Tammi kustansi Huutomerkki-sarjassaan nimellä *Näin toimivat Vietnamin sissit* (1972). Hanne Koivisto avaa teosta otsikolla ”’Voitto on meidän!’ – Wilfred Burchett FNL:n sanoman kertojana”.

Myös Suomen tiedotusvälineet – lehdet, tv ja radio – seurasivat Vietnamin sotaa. Paavo Oinonen esittelee tekstissään ”Aselepo alkoi, radio keskusteli” Yleisradion ajankohtaislähetystä vuodelta 1973. Studioon oli kokoontunut keskustelemaan eri alojen asiantuntijoita ja yleisö sai esittää kysymyksiä. Ohjelman perusteella voi väittää, että suomalaisten tulkinnat Vietnamin sodasta eivät kulkeneet aivan samassa linjassa kuin muissa länsimaissa, jossa sota jakoi mielipiteet oikeisto-vasemmisto-akselilla ja jossa älymystö oli vahvasti sotaa vastaan.

Siinä missä valtaosa amerikkalaisista ja eurooppalaisista Vietnamin-kävijöistä suuntasi tiensä sodan aikana Etelä-Vietnamiin, pyrkivät radikaalit länsimaiset intellektuellit puolestaan Pohjois-Vietnamiin. He kohdistivat tukensa FNL:lle ja Pohjois-Vietnamin armeijalle ja osoittivat avoimen suuttumuksensa Yhdysvaltojen hallinnolle. Eräs heistä oli Susan Sontag, amerikkalainen kirjailija ja elokuvantekijä, opettaja ja poliittinen aktivisti, joka sai kutsun tutustumismatkalle Hanoiin vuonna 1968. Tuolloin

”Rauha Vietnamiin” -painostus oli vaihtunut ”Voitto FNL:lle” -vaatimuksiksi mielenosoittajien keskuudessa. Tunnettiin vahvaa solidaarisuutta Pohjois-Vietnamia kohtaan.¹¹

Ritva Hapuli analysoi esseessään ”Susan Sontag – hämmennyt matkaja Hanoissa” Sontagin kokemusta. Kävi ilmi, että matkalla koettu ei vastannutkaan hänen kotona luomaansa kuvaa Pohjois-Vietnamista ja sen ihmisistä. Seurasi kriisi, jota Sontag analysoi kirjassaan. Hän kohdisti kritiikin niin itseensä kuin amerikkalaisten radikaalien Vietnam-suhteeseen yleisemmin, jossa hän näki jopa maan välineellistämistä ”ihanteelliseksi Toiseksi”. Hapuli nostaa kuitenkin esiin myös Sontagin matkan loppupäivien vapautuneen tunnelman, kun hän alkoi erottaa toisistaan propagandistisen suojamuurin ja sen alla olevan aidon ja rakastettavan Vietnamin sekä oivalsi jotain länsimaisen ja aasialaisen kulttuurin perustavaa laatua olevista eroista.

Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset teemat sekä erityisesti yksilön kärsimys sodassa kiinnostivat suomalaista kirjailijaa, Paavo Rintalaa. Hänen muuten melko arvokonservatiivinen maailmankatsomuksensa kääntyi 1960- ja 1970-lukujen taitteesta poliittisesti kanta-aottavammaksi Suomen Rauhanpuolustajien¹² puheenjohtajana ja Vietnamin sodan vastustajana. ”Vietnamin sota on tuonut esille ihmisen eläimellisen puolen”, hän kirjoitti ja tuomitsi Yhdysvaltojen pommitukset sekä ”etsi ja tuhoa” -hyökkäykset.¹³ Rintala vieraili myös itse Pohjois-Vietnamissa nähden pommiteussa maassa toivoa ja rohkeutta.¹⁴

Näitä vuosia valottaa Paavo Oinonen artikkelissaan ”Humanistin suru – Paavo Rintala ja Vietnamin sota”. Sen keskiössä ovat Rintalan teokset: *Vietnamin kurjet* (1970) ja *Vietnamin matkakokemuksiin perustunut Romeo ja Julia häränvuonna* (1974), joiden sisältöä Oinonen purkaa ja kertoo teosten saamasta vastaanotosta. Siitä hahmottuu kiinnostavasti suomalaisten puoluepoliittisia ja henkilökohtaisia asenne-eroja Vietnamin sotaan. Oinonen osoittaa myös, että Rintala ei toiminut ilman kansainvälisiä esikuvia – hänen Vietnam-raporttinsa kuului aikakauden sodanvastaiseen kirjallisuuteen ja Oinonen löytää siitä yhtymäkohtia niin Wilfred Burchettin kuin Susan Sontagin teoksiin. Rauhan

työssä Rintala toimi omaehtoisesti – saaden välillä kritiikkiä puheistaan. Hanoin matkalle hän lähti humanistina, joka havainnoi päiväkohtaisten tapahtumien ja sodan läsnäolon lisäksi maan tuhatvuotisen historian ja kulttuuriset muistomerkit, temppelit ja runouden, samaan tapaan kuin Susan Sontag oli tehnyt. Näistäkin hän kirjoitti romaanissaan *Romeo ja Julia häränvuonna*.

Intellektuellien kriittistä ja nuoria mielenosoittajia monimutkaisempaa suhtautumista Vietnamin tilanteeseen kuvaa myös Luigi G. de Anna. Hän kertoo italiankielisessä artikkelissaan ”Tiziano Terzani, un intellettuale italiano difronte alla guerra del Vietnam” ehkä kuuluisimmasta italialaisesta lehtimiehestä, joka seurasi Indokiinan tapahtumia ensin Etelä-Vietnamissa, sitten Kambodžassa ja Thaimaassa. Terzani on julkaissut kokemuksestaan useita kirjoja, joihin hän on koonnut artikkeleitaan. Nämä ovat de Annan aineistona. Terzani oli varttunut aikuiseksi Firenzen marxilaisissa piireissä ja lähti myös Vietnamiin vasemmistolaisena, mutta nähdessään Vietnamin sodan jälkeen Indokiinassa ja Kiinassa kommunismin aiheuttamia kansanmurhia, ihmisten vapauden riistämistä ja vanhan kulttuurin tuhoamista, hän alkoi avoimesti kritisoida kommunismia. Kiinan viranomaiset karkottivat hänet tästä syystä maasta. Syyskuun 11. päivän jälkeen Terzanista tuli pasifisti, joka vastusti amerikkalaisten sotia maailmalla.

Rauhan puolesta sotaa vastaan

Sodanvastaiset protestit kiihtyivät Yhdysvalloissa samaa tahiä amerikkalaisten aloittamien ilmaiskujen kanssa. Presidentti Johnsonin hallituksen suurin operaatio Rolling Thunder, jonka tarkoitus oli murtaa pohjoisvietnamaisten taistelutahto, kesti vuosina 1965–1966 yhtämittaisesti puoli vuotta. Ensimmäisenä sotaa alkoivat vastustaa yliopistokampusten radikaalit opiskelijat ja opettajat sekä vastakulttuurin edustajat – amerikkalainen älymystö.

Pohjois-Vietnamin armeijan ja Etelä-Vietnamin kansallisen vapautusrintaman Têt-offensiivi (alkoi 31.1.1968), jonka tarkoitus oli pakottaa Yhdysvallat neuvottelupöytään ja lopettaa pommitukset, merkitsi käännekohtaa Vietnamin sodassa. Vaikka se ei onnistunut sotilaallisesti hyökkääjien tavoitteiden mukaisesti, se toi heille psykologisen voiton. Julkinen mielipide alkoi yhä voimakkaammin vaatia Yhdysvaltojen irrottautumista Vietnamin sodasta. Se voimisti opiskelijoiden ja taiteilijoiden protestiliikettä ja myös suuri hiljainen enemmistö, joka aiemmin oli isänmaallisuuteen ja kommunismin vastaiseen taisteluun vedoten kannattanut Yhdysvaltojen sotatoimia ja vaatinut kovia pommituksia, alkoi luopua kannastaan ja siirtyä Vietnamista vetäytymisen kannalle. Amerikkalaisten mielipiteen muutos johti lopulta myös presidentti Johnsonin vetäytymiseen presidenttikilvasta. Amerikkalaiset keskittyivät tästä lähtien pommittamaan tärkeää Ho Tši Minhin huoltopolkua Kambodžan ja Laosin rajalla. Kokonaan pommitukset loppuivat vasta vuoden 1973 aselevon ja rauhanneuvotteluiden alettua. Näistä tuli vaikeat.

Esseessään ”Toinen Amerikka? Luonnoksia Vietnamin sodan vastakulttuurista” Mikko Majander avaa panoraaman amerikkalaiseen ja hiukan eurooppalaiseenkin vastakulttuuriin ja sen reaktioihin Vietnamin sotaan Kennedyn presidenttikaudelta alkaen. Esseeni kaari rakentuu sodan vuosien ikonien Bob Dylain ja Joan Baezin näkemyksistä vuodesta 1964 kymmenen vuotta eteenpäin, mutta heidän lisäksi elokuvantekijät ja kirjailijat sekä mustat ihmisoikeustaistelijat ottavat esseessä kantaa Vietnamin sotaan. Allen Ginsberg ja Norman Mailer, Jane Fonda ja Arthur Penn, Martin Luther King ja Muhammad Ali kuuluvat monen muun ohella Majanderin laajaan henkilögalleriaan. Hän liikkuu maantieteellisesti Berkeleystä Pariisiin ja Woodstockista Hanoiin ja poikkeaa välillä Suomeen, jossa niin ikään esitetään aikakauden kulttifilmiä Bonnie ja Clyde ja jossa amerikkalaista yliopistoelämää tunteneella filosofi Georg Henrik von Wrightilla on sanansa sanottavana amerikkalaisen, sotaa vastustavan älymystön puolesta. Aikakausi hahmottuu kuohuvana ja kipeänä,

toivon ja epätoivon vuosikymmenenä, joka on taltioitunut kulttuuriseen muistiin pysyvästi.

Ennen kaikkea Vietnamin sodan aika on taltioitunut lauluihin. Janne Mäkelä esittelee artikkelissaan ”Voitonlauluja – Vietnamin sodan musiikki” niin Yhdysvaltain joukkojen ja heidän kotirintamansa suosittuja Vietnamin sotaan liittyviä kappaleita kuin vietnamilaista populaarimusiikkia. Vaikka Vietnam saattaakin ajan populaarimusiikin kantaaottavuuden takia olla ”soitetuin sota”, etenkin vietnamilainen musiikki on jäänyt kulttuuriseen marginaaliin varsinkin 1970-luvun jälkeen. Oletko esimerkiksi kuullut suursuosion saavuttaneen Trinh Cong Sonin folklauluja? Mutta myöskään yhdysvaltalainen ja pienemmässä määrin englantilainen musiikki ei ole historiasuhteeltaan kanonisoitunut yksioikoisesti Vietnam-teemaisten kappaleiden luetteloksi: sotaan on assosioitu kasvava joukko sellaisia kappaleita, jotka ovat saaneet Vietnam-leiman vasta jälkikäteen ja erityisesti myöhempien Vietnamin sotaa käsitelleiden elokuvien ja niiden soundtrackien takia. Lisäksi, vaikka kyseessä olikin ensimmäinen ”rock’n’roll-sota” ja sellaisena sen musiikkimielikuvat pitkälti yhdysvaltalaisia, Vietnam-aiheisia kappaleita tehtiin ympäri maailmaa – myös Suomessa.

Vietnamin sotaa vastustettiin ympäri maailman – Japanissa, Meksikossa, Saksassa, Pohjoismaissa ja Ranskassa, jossa nuorisokuunteli Vietnamin uutisia riippumattomilta radioasemilta ja järkyttyi muun muassa My Lain verilöylystä. Pariisin keväästä 1968 muodostui ranskalaisen radikaalin nuorison Vietnam-vastaisuuden huippukohta, mutta kyse ei ollut pelkästään mielenosoituksesta Vietnamin sotaa vastaan. Kevään 1968 mellakoinnista tuli Ranskassa symboli laajemmalle vastakulttuuriselle reaktiolle ja kolmannen maailman liikkeelle. Nuorisokapinaan yhdistyi 10 miljoonan työläisen yleislakko, joka lähes lamaannutti maan. Latinalaiskortteleissa velloi kaduilla miljoonapäinen kansa, joka huusi: ”Alas sortajat”.¹⁵

Paikalla olleet raportoivat autojen polttamisesta, barrikadien pystyttämisestä ja ilmassa lentävistä katukivistä. Yhteenotot seurasivat toinen toistaan ensin oikeistolaisten ja vasemmistolais-

ten opiskelijoiden, sitten opiskelijoiden ja poliisien välillä. Mielenosoittajia pidätettiin ja loukkaantuneita vietiin sairaaloihin sadoittain. Poliisi käytti kovia otteita – kyynelkaasua, jopa klooria mielenosoittajia kohtaan.

”Vallankumouksella on oma liikkuva logiikkansa”, sanoivat liikehdinnän johtajat. He eivät halunneet parlamentaarista edustuslaitosta tai rahajärjestelmää, vaan sanoivat olevansa luomassa uutta maailmaa, jolla ei vielä ollut nimeä, mutta se ei voinut olla enää kansallinen maailma. Sen vertauskuvina liehuivat anarkistien musta ja kommunistien punainen lippu.¹⁶ Ranskan valtio kuitenkin kesti, mellakointi vaimeni, armeija pysyi hallituksen ja presidentti de Gaullen takana. Maassa järjestettiin uudet vaalit, jotka oikeisto voitti. Se otti vallan ja piti sen.¹⁷

Aika on kullannut muistot Pariisiin keväästä 1968. Nostalgisoinnin seurauksena sen merkitystä on joidenkin mielestä liioiteltukin. Kyse ei myöskään ollut vain kuukauden pituisesta mellakoinnista vaan paljon pidemmästä kehityskulusta, jonka juuret ovat opiskelijajärjestöjen omassa historiassa ja jopa Ranskan siirtomaa-ajassa, jolloin Vietnam oli sen alusmaa. Ossi Lehtiö selvittää mellakoiden pitkää historiaa artikkelissaan ”Ranskan opiskelijaliike ja Vietnamin sota 1965–1968”. Näkökulmanaan Lehtiö käyttää Ranskan vaikutusvaltaisimman sanomalehden, maltillisesti vasemmistolaisen *Le Monden* kirjoittelua. Näyttää siltä, että aina kun jotain merkittävää oli tapahtumassa, paikalle saapuivat myös maan johtavat intellektuellit – Jean Paul Sartre ja Simone de Beauvoir.

Pariisin keväällä oli vaikutusta Suomeenkin, vaikka mielenosoitukset olivat täällä alkaneet jo paria vuotta aikaisemmin, kuten Liisa Lalu kertoo artikkelissaan ”’Kädet irti Vietnamista!’ Vietnamin puolesta taisteleva nuorisot”. Hän kertoo valokuvien ja haastatteluaineistojen avulla Vietnamin sodan vastustajien tarinan liikehdinnän alkuhetkistä voitonjuhliin sodan päätyttyä vuonna 1975. Suomessa Vietnam-liike ei ollut yhtä vahva vaikuttaja kuin Ruotsissa, mutta täälläkin se oli osa amerikkalaisen imperialismi vastaisuutta ja kiinnostusta kolmanteen maailmaan, nuorten sukupolvikapinaa ja myös nuorisokulttuuria, kun radikaali nuo-

riso osoitti mieltä, vaati sodan lopettamista banderollein, lauluin ja julistein sekä keräsi rahaa Vietnamin auttamiseksi. Lalu ker-
too myös sodanvastaisista järjestöistä, kuten Sadankomiteasta ja FNL-ryhmistä. Mukaan mahtui monenlaisia nuoria maltillisista liberaaleista ja sosialisteista jyrkempiin anarkisteihin ja maolai-
siin sekä 1970-luvulle tultaessa taistolaisnuoriin, jotka kokivat Vietnamin ajan kasvattaneen heidät aikuisiksi ja jotka edelleen vetävät lipun salkoon FNL:n ja Pohjois-Vietnamin voitonpäivänä. Heidän aikalaiskokemuksensa kuului FNL:n lipun lisäksi myös FNL:n kansallislaulu, H. M. Siengin säveltämä ”Vapauttakaa etelä”, jota nuoret lauloivat Vietnam-tilaisuuksissaan.

Vietnamin aika muistoissa

Marja-Leena Mikkolan, Cay Sevónin ja Jussi Helmisen tekstit avaavat aikalaiskokemusta vasemmistolaisen kulttuuriälymyyden näkökulmasta. Millaista oli kohdata Vietnamin sota valokuvien ja uutislähetysten kautta aikana, jolloin globalisoituva media otti vasta ensimmäisiä askeleitaan, aikana, jolloin sosiaalinen media tarkoitti kokoontumisia, yhdistyksiä, sanomalehtiä, uutislähettyksiä? Tekstit katsovat 2010-luvun maailmasta 1960-luvun lopun ja 1970-luvun Suomeen, jossa muiden länsimaiden tavoin aktivoituttiin sodanvastaisuuden, pasifismin, kansainväli-
sen solidaarisuuden ja vasemmistolaisuuden puolesta.

Marja-Leena Mikkolan kirjoitus ”Seitsemän kuvaa Vietnasta” vie meidät hetkeen, jossa valokuvat siviilien hädästä ja sodan tuhoista herättävät toimimaan kaukaisessa Suomessa. Mikkola nostaa esiin tietyn sukupolvikokemuksen kuvatessaan sotasukupolven lapsia, jotka saivat kasvaa rauhan ja jälleenrakentamisen pikkuhiljaa vaurastuvassa Suomessa. Mikkola on rakentanut esseensä kuvien varaan, mikä kertoo osuvasti myös siitä, miten muistaminen tapahtuu. Ihminen harvoin muistaa selkeästi ja fokusoidusti, vaan muistomme ovat usein sirpaleisia, kuvan tapaisia. Autenttisiin tapahtumiin meillä ei ole pääsyä, koska pelkästään ajalliset kerrostumat ja myöhemmin tapahtunut muok-

kaa sitä, mitä ja miten muistamme. Samalla Mikkolan tekstin kuvallisuus kertoo osuvasti siitä, miten ”kuvallinen” Vietnamin sota oli. Tämä seikka nousee esiin myös monissa muissa tämän teoksen kirjoituksissa. Kuvien kautta sota tuli lähelle. Ne pysyivät tekemään maantieteellisesti kaukaisen maan yksittäisten ihmisten kokemukset samastuttaviksi ja läheisiksi.

Marja-Leena Mikkola on Aulikki Oksasen ohella yksi 1970-luvun vasemmistolaiseen kulttuuriliikkeeseen kuuluneita pasifistisia runoilijoita. Äärivasemmistolaisuuden ja poliittisen laulu liikkeen yhteys oli kiinteä. Love Records -yhtiössä työskennellyt Pekka Aarnio kuvaa tätä seuraavasti: ”Kysymys oli vahvoista persoonista. Sen ajan kovimmat naamat olivat meillä säveltäjinä ja runoilijoina. Kaj Chydenius, Eero Ojanen, Otto Donner, Aulikki Oksanen, Marja-Leena Mikkola, Pentti Saaritsa ja Matti Rossi vain olivat niin kovia. Uskon, että he olisivat olleet varteenotettavia missä tahansa suhdanteessa. Vahvasti yksinkertaistaen voi sanoa, että lahjakkuus ja ekspressiivisyys kasaantuivat.”¹⁸ Mikkola ja Oksanen kirjoittivat poliittisen laulu liikkeen tunnetuimpia sota- ja rakkausrunoja.

Vietnamin sodan merkitys laulu liikkeelle oli keskeinen, Yhdysvaltain imperialismin vastustaminen ja pasifismi yhdistivät riitaista vasemmistoa, ja vuonna 1972 säveltäjät ja sanoittajat yhdistivät voimansa Love Recordsin julkaisemalla albumilla *Elämme Vietnamin aikaa*, jossa näkökulma on vahvasti Pohjois-Vietnamin armeijan puolella. Suuri osa levyn lauluista oli käännöksiä vietnamilaisten runoilijoiden teksteistä, säveltäjinä toimivat mm. Kaj Chydenius, Eero Ojanen ja Toni Edelmänn.¹⁹ Monet näistä lauluista elävät vetävinä ja melodisina lauluina edelleen, tosin usein vailla kytköstä 70-luvun alun maailmanpoliittiseen tilanteeseen ja liikkeen taisteluhaluun. Tässä teoksessa 70-luvun alun runouden merkitystä avaavat Aulikki Oksasen runo ”Vietnamissa Vietnamissa” sekä Marja-Leena Mikkolan ”Vietnam – sinun sydämeesi”. Oksasen runossa elää vietnamilaisen maaseudun elämismaailma, lasten ja naisten maailma, jonka sota puhkoo. Mikkola taas asettaa sanansa länsimaisen ihmisen kor-

ville, jotka uhkaavat peittyä painokoneiden pauhuun, pääoman valtaan ja markkinahälän kaikkivoipaisuuteen.

Teatterintekijä Jussi Helminen muistelee tekstissään ”Mistä ei voi vaieta, siitä täytyy puhua” reittejä, joiden kautta hänestä tuli pasifisti ja aktiivinen vasemmistolainen mielenosoittaja ja aktivisti. Hänen muistoissaan risteilee oma vaihto-oppilasaika 60-luvun Yhdysvalloissa sekä 70-luvun taitteen kulttuurivasemmistolainen liike. Helminen valmistui Teatterikorkeakoulusta 1971 ja oli muiden ohjaajien, näyttelijöiden ja teatterintekijöiden rinnalla vasemmistoradikalismien ytimessä. Helmisen fragmentaariset muistikuvat kertovat tunteella ja intuitiolla elämisestä, mitä hän itsekkin korostaa. Esiin nousee myös sukupolvien välinen konflikti, jonka monet ajan vasemmistoradikaalit saivat kokea suhteessa omiin vanhempiinsa. Sittenkin sekä Oulun, Tampereen työvänteatterin että Espoon teatterin johtajana toiminut Helminen on säilyttänyt pasifisminsa ja luo tekstissään samaan aikaan ironisen, mutta ymmärtävän katseen omaan nuoruuteensa, jolloin hän teatterin ohella teki myös valistavia lastenohjelmia televisiolle, opettaen muun muassa lapsille ”Setä Ho” -ohjelmassa, mitä Vietnamissa tapahtui.

Cay Sevón vie meidät ”Vietnamin aikaan”, joka hänen kohdallaan tarkoitti mielenosoituksia, varainkeruuta ja kasvua solidarisuusliikkeen aktiiviksi. Liisa Lalun kuvaama mielenosoitusten aika saa yksilön kautta avautuvan näkökulman, kun Sevón muistelee esimerkiksi vuoden 1969 kansainvälistä nuorisoon Vietnamkokousta Helsingissä, missä hän oli mukana tuoreena ylioppilaana.

Kiinnostavasti Helmisen ja Sevónin nuoruutta yhdistää vaihto-oppilasaika Yhdysvalloissa, mikä omalta osaltaan avasi silmiä ja tutustutti amerikkalaiseen nuorisoliikkeitään hyvin konkreettisesti. Artikkelin päättyy Sevónin muistelemaan matkaan 70-luvun lopun Etelä-Vietnamiin.

Teoksen aikalaisäänät Mikkolan, Helmisen ja Sevónin kertomina risteävät keskenään ja kertovat tietynlaisesta sukupolvikokemuksesta, jossa Vietnam ja amerikkalaisten sotatoimien vastustaminen yhdistivät länsimaista opiskelijanuorisoa. Ne kertovat

myös taiteen merkityksestä politiikassa. Taiteesta tuli sekä Mikkolalle, Helmiselle että Oksaselle keino käsitellä asiaa, tehdä politiikkaa ja olla keskustelussa mukana Vietnamin sodan jälkeenkin.

Vietnamin solidaarisuustyön huippukohtaksi muodostui FNL:n ja Pohjois-Vietnamin voitto. Silloin ohjelmaryhmät lauloivat Carlos Pueblan laulua ”Rauha Vietnamiin”, jossa ”jenkien” valta loppui, kun Vietnamin kansa marssi Hồ Chí Minhin kaupunkiin. Rauhan tuloa juhlisti myös Hannu Kilpelän sanoittama ja säveltämä, tunnelmaltaan lyyrisempi ”Vietnamin kevät”, joka päättyy riveihin: ”Vietnam/ olit saanut vapautesi/ vuosien jälkeen/ Vietnam/ oli koittanut kevääsi pitkien talvien jälkeen.” Ajankohdan poliittiset laulut viitoittivat tietä tulevaisuuteen, jossa vapautusliikkeiden sotilaiden sydänten voima toisi rauhan, ei vain Aasiaan, vaan koko maailmaan.²⁰

Sodan kokemus populaarikulttuurissa

Vietnamin sodan yksilölliset ja yhteisölliset kokemukset kirjautuivat sodan osapuolten kulttuuriseen muistiin tuhansin tavoin. Sota antoi aiheen elämäkertoihin ja muistelmiin, omakohtaisiin sotaromaaneihin ja -kertomuksiin, elokuvaan ja musiikkiin. Sodan kokenutta sukupolvea luonnehdittiin Yhdysvalloissa ”tulen koskettamaksi”. Toisaalta sota antoi myös aiheita sankaritarinoin ja viihteeseen kirjallisuudessa ja elokuvissa.²¹

Vietnam ilmaantui länsimaiseen kirjallisuuteen jo ennen Vietnamin sotaa, kun englantilainen Graham Greene julkaisi maailmanmaineen saavuttaneen romaaninsa *The Quiet American* (1955) (Hiljainen amerikkalainen). Sen tapahtumat sijoituivat Ranskan siirtomaavallan viimeisiin aikoihin, kolonialismin ja moraalien teemoihin.²² Myös sodan vastustus alkoi jo Indokiinan sodan aikana, kun ranskalainen Boris Vian kirjoitti sotaa vastustavan, pasifistisen laulurunonsa ”Le Déserteur” (Aseistakieltäytyjä) sodan päätösvaiheessa. Laulu on jäänyt elämään 49 kielelle, myös suomeksi käännettynä.²³

Amerikkalaiset Vietnam-romaanit, jotka käsittelevät sodan eskalaatiovaihetta vuosina 1963–1968, kuvastavat sotilaiden muuttuvia tunnelmia – alun optimistiset, patrioottiset ja sankaruutta kuvastelevat tarinat vaihtuivat pessimistisiin kuvauksiin samaa tahtia, kun sodankäynti osoittautui vaikeammaksi ja turhauttavammaksi kuin oli alun perin luultu. Sodan tarinoista alkoi tulla kriittisempiä Yhdysvaltojen toimia kohtaan, ja kirjoitusotteeltaan niistä tuli aiempaa paljastavampia raakuuden ja väkivalan kuvauksissaan. Muutamat niistä voi lukea samaan realistisen ja pohjimmiltaan pasifistisen sotaromaanin lajityyppiin kuuluviksi kuin mitä amerikkalaisille tärkeä Norman Mailerin romaani *The Naked and The Dead* (1948) (Alastomat ja kuolleet I–II).²⁴

Hanne Koiviston artikkelissa ”Viidakkosota ja ihmisen pimeä puoli – kolme kertomusta Vietnamin sodasta” on kohteena kaksi romaania (William Wilsonin *LBJ-Brigade* vuodelta 1966 ja Richard Curreyn *Fatal Light* vuodelta 1989) sekä yksi muistelmateos (Philip Caputon *A Rumor of War* vuodelta 1978). Ne kaikki kuuluvat realistisiin tulkintoihin sodasta. Ne ovat otteeltaan tunnustuksellisia ja sodan väkivaltaa analysoivia. Koivisto purkaa tekstejä sodan tunnetutkimuksen välinein, sillä kauhu, pelko ja viha läpäisevät teosten kerronnan. Ihmisen kyky raakuuteen välittyy teosten synkästä kuolemankuvastosta. Sotilaiden kärsimyksen rinnalle nousee tappamisen yksityiskohtainen analyysi – niin teoksissa itsessään kuin sodan tunnetutkijoiden kiinnostuksen kohteena.

Vietnamin sodan muistelmiin perustuu myös Pekka Niemen essee ”Suomalaisotilaat muistavat Vietnamin sota”. Yhdysvaltain, Australian ja Uuden-Seelannin armeijoissa palveli Suomessa syntyneitä miehiä, joista noin 30 osallistui Vietnamin sotaan. Osa halusi täyttää velvollisuutensa uutta kotimaata kohtaan ammattisotilaina, osa oli asevelvollisia rivimiehiä. Jotkut joutuivat Vietnamiin nuoren miehen törmäilyn seurauksena. Heidän kertomuksistaan käy ilmi sodan koettelevuus ja raakuus, mutta myös taistelukykyistä vihollista kohtaan tunnettu pelko ja kunnioitus.

Kimmo Ahonen tekee artikkelissaan ”Hollywoodin Vietnamin sota” kokonaisvaltaisen yleiskatsauksen yhdysvaltalai-

siin Vietnam-elokuviin 1960-luvun lopulta 1990-luvulle, John Waynen tähdittämästä *Vihreät Baretit* -elokuvasta (1968) Oliver Stonen Vietnam-trilogian päättävään elokuvaan *Taivas ja maa* (1993). Yhdysvaltalaiset Vietnam-kuvaukset ovat ilman muuta olleet vaikutusvaltaisimpia elokuvia niin elokuvahistoriallisesti kuin Vietnamin sotaa koskevien populaarien mielikuvien osalta. Ahonen käy läpi tätä yksinkertaistettua populaarin mielikuvituksen kenttää, jonka piirissä ei ole välttämättä edes pyritty historialliseen tarkkuuteen ja Vietnamin ja lähialueiden monimutkaisen konfliktin hahmottamiseen sen eri osapuolten huomioiden. Elokuvien vertailukentäksi muodostuukin enemmän Hollywoodin lännenelokuvien historia ja Yhdysvaltain mytologisoitu historia.

”The Ballad of the Green Berets” (1966) on Vietnam-veteraani Barry Sadlerin esittämä ja hänen yhdessä Robin Mooren kanssa kirjoittamansa kappale, jonka kautta Kari Kallioniemi hahmottaa Vietnamin sodalle myönteistä populaarikulttuuria. Tämä hän on ollut varsinkin 1970-luvulta alkaen harvinaislaatuista, vaikka sinänsä sotaan liittyvä militantti patriottisuus on tuottanut myös populaarikulttuurisia ilmentymiä. Kallioniemi käy läpi myös suomalaisen version kappaleesta, Ismo Sajakorven ja Kivikasvojen ”Balladi punaisesta baretista” (1965), jonka sanoitti suomeksi Saukki.

Kaksi lähekkäin ensi-iltansa saanutta Vietnam-elokuvaa on noussut eräänlaisen populaarin klassikon asemaan ylitse muiden. Löyhästi Joseph Conradin *Pimeyden sydän* -romaanin (1902) rakenteeltaan perustuva Francis Ford Coppolan elokuva *Ilmestyskirja*. *Nyt* (1979) oli jo tekoprosessinsa osalta kaoottinen ja huuruinen, ja osin myös siitä syystä se onnistuu kuvaamaan sodan mielettömyyttä psykologisesta näkökulmasta edelleen autenttiselta tuntuvalla tavalla. Myös Michael Cimiron *Kauriinmetsästäjä* (1978) nousi niin hulluuden, ystävyys kuin kotirintamakuvauksensa kautta perinteisen sotaelokuvan ylittäväksi teokseksi. Janne Rosenqvist hakeekin artikkelissaan ”Mytologisoinnin mankelit” syitä näiden kahden taiteellisesti kunnianhimoisen elokuvan erityisasemaan. Hän asettaa elokuvat osaksi

aikakauttaan: ne ovat voimakkaita vertauskuvallisia teoksia, jotka heijastavat 1970-luvun Yhdysvaltojen moraalista krapulaa ja tulkitsevat yksilötasolla sotilaan mielen murtumista sodan äärimmäisissä olosuhteissa.

Kate Bush ei kenties ensimmäisenä tule mieleen suhteessa Vietnamin ”vihreään helvettiin”. Hän kuitenkin kirjoitti laulun Vietkongin sissin näkökulmasta *The Dreaming* -levylleen (1982). Kimi Kärki esittelee kappaleen ”Pull Out the Pin” maailman ja ennen muuta ajatuksen länsimaalaisen ihmisen jättämistä haju-jäljistä hänen rymistellössään läpi viidakon. Sissin ajatukset ja aistit ovat viidakon suojissa kirikkaat: hopealuoti huulillaan hän on valmis kuolemaan maansa puolesta, tappamaan tai ajamaan kömpelöt vaaleanpunaiset tunkeilijat takaisin meren yli.

Vietnamin sota kosketti myös naisia. Heidän osansa oli moninainen: usein heistä tuli sodan uhreja, mutta monasti he myös toimivat aktiivisesti eri tehtävissä. Luigi G. de Anna valottaa artikkelissaan ”Nainen Indokiinan sodassa” sitä, miten naiset elivät ja toimivat sodan aikana. Pohjois-Vietnamin ja Vietkongin naiset toimivat sekä rintamalla että kotikentällä. He olivat sissejä, keräsivät tietoja vihollisesta ja pitivät huolta muun muassa tärkeästä kulkureitistä pohjoisesta etelään – Ho Tši Minhin polusta. Myös Etelä-Vietnamin naiset osallistuivat taisteluun. He muodostivat puolisoitaallisia joukkoja, joilla oli ideologinen tausta. Indokiinan alueella toimi myös ranskalaisia sairaanhoitajia ja naispuolisia helikopterilentäjiä. Amerikkalaisten naisten rooli oli vaatimattomampi, koska naisia ei tuolloin vielä otettu armeijan palvelukseen. de Anna kertoo myös siitä, kuinka sota pakotti naiset käyttämään kaikkia keinoja, jotta he jäisivät eloon tai voisivat auttaa perhettään. Prostituutio sai jalansijaa amerikkalaisten tuki-kohtien läheisyydessä. Aihe on taltioitunut elokuviin, joissa vietnamilainen nainen ei esiinny kuin prostituoituna. Tämä käsitys vietnamilaisista naisista jäikin pitkään vallitsemaan länsimaihin.

Elokuva on erityisen kiinnostava ikkuna Pohjois-Vietnamin todellisuuteen. Hannu Salmi kirjoittaa artikkelissaan ”Tyttö Hanoista” samannimisestä elokuvasta, alkuperäisnimeltään *Em bé Hà Nội* (1974). Se kertoo vuoden 1972 Hanoi pommituk-

sista ja oli tarkoitettu ennen muuta herättämään toivoa ja empatiaa Yhdysvaltain massiivisten pommitusten tuhattua kaupunkia pahoin. Elokuvallisesti se nojaa neuvostoliittolaiseen elokuvaperinteeseen ja sen 1950-luvun kuvastoon. Ohjaaja Hái Ninh oli kokenut tekijä ja itsekin Vietnamin itsenäisyys sodan veteraani. Elokuva on voimakkaan propagandistinen niin tuhon kuviensa kuin välähdyksen- tai unenomaisesti paljastuvan modernin Hanoiin kautta, se valaa epätoivon hetkeen tulevaisuuden toivoa ja uskoa pienen kansan voittoon.

Vietnamin sodasta tuli myös seikkailuun ja sankaruuteen perustuneelle amerikkalaiselle viihdekirjallisuudelle taattu aihepiiri. Yleensä tosin kyse oli miesten viihteestä.²⁵ Harvinaisempi oli naisille suunnattu viihderomaani, jollaisen bestseller-kirjailija Danielle Steel julkaisi nimellä *Message from Nam* (1992). Esseessään ”Viihdetaivaan kuningatar yllättää – naistenromaani Vietnamin sodasta” Hanne Koivisto analysoi teosta eri näkökulmista. Käy ilmi, että se ei tarjonnut lukijalleen pelkästään romantiikkaa, vaan myös naissankaruutta sekä ajankuvan Yhdysvaltojen sodanvastaiselta 1960-luvulta – höystettynä annoksella aitoamerikkalaista isänmaallisuutta. Teoksen voi nähdä myös kunnianosoituksenä amerikkalaisille sotaveteraaneille.

Veteraanit ja sodan kollektiivinen muisto

Sodasta paluusta tuli vaikeaa veteraaneille niin Yhdysvalloissa kuin Vietnamissakin. Nuoruuden parhaat vuodet oli kulutettu sodassa, joka ainakin monista amerikkalaisista tuntui turhalla sen lopputulokseen nähden. Sotaveteraaneja ei otettu vastaan sankareina heidän paluunsa jälkeen. Kansalaiset vieroksuivat heitä, ja heidän itsensä oli vaikea sopeutua takaisin siviiliyhteiskuntaan.

Veteraanien asemaa ja sodan kollektiivista muistoa käsittelevän osion avaa Kimi Kärki tekstillään Bruce Springsteenistä. ”Pomo” on kirjoittanut muutaman laulun Vietnamin sodan veteraaneista, vaikkei itse koskaan joutunut värvätyksi. Springsteenin lauluista välittyy kuitenkin aito suru ja raivo – hän menetti ”turhassa”

sodassa ystäviään, kotikaupunkinsa nousevia rokkitähtiä, joiden nuori elämä sammui aivan liian aikaisin. Menetyksestä johtuva raivo kohdistuu ennen muuta poliitikkoihin ja veteraanien kohteluun sodan jälkeen. Vietnamista tulee siis myös Yhdysvaltain kovan sosiaalisen todellisuuden heijastuspinta.

Benita Heiskanen kirjoittaa Vietnamin sodan muistomerkeihin liittyvistä kiistoista artikkelissaan ”Vaikean muistin sota”. Koska sota oli tuotu median kautta yhdysvaltalaisiin koteihin kaikessa kauheudessaan ja raakuudessaan, ei Vietnamin muisto ollut samanlainen uhrautumisen ja kunniallisten tekojen sankaritarina kuin esimerkiksi toinen maailmansota. Heiskanen tarkastelee kulttuurisen muistin käsitteen avulla kansakunnan tarvetta määritellä historiaansa esimerkiksi populaarikulttuurin, julkisen taiteen, kirjallisuuden, aktivismin ja muistomerkkien avulla. Viimeksi mainittujen osalta Vietnamia haluttiin muistaa nimenomaan sotilaiden, ei itse ”likaisen” sodan kautta. Vietnamissa kadonneiden ja kaatuneiden nimet sisältävä muuri oli Washingtonin miljöössä poikkeuksellinen muistomerkki, se nosti mahdollisimman neutraalilla tavalla esiin uhrin, ei sankareita. Tästä huolimatta muistomerkki kohtasi rajua patrioottista ja jopa rasistista kritiikkiä: mustaa muuria pidettiin niin väärän värisenä kuin muotonsa ja mataluutensa kautta sodan muistoa alentavana. Muistomerkki yhdistettiin tappioon, naisellisuuteen ja voiman puutteeseen.

Vietnamin sodan kulttuurinen varjo on paljolti amerikkalainen. Harvoja länsimaissa tunnettuja vietnamilaisia tulkintoja sodasta on Bao Ninhin teos *The Sorrow of War* (1990), jota Hanne Koivisto avaa esseessään ”Bao Ninh ja sovinto menneisyyden kanssa”. Romaani kuuluu realistisiin sotakuvauksiin, vaikka sen sävy on toisinaan runollisen haikea. Sitä on verrattu ensimmäisestä maailmansodasta kertoneeseen pasifistisen sotaromaanin klassikkoon, Erich Maria Remarquenin teokseen *Länsirintamalta ei mitään uutta* (1929). Bao Ninh kertoo siinä omakohtaisen tarinan nuorista sotilaista ja näiden kohtaloista, mutta myös sodan jälkeisistä surun ja tyhjyyden vuosista, kun teoksen päähenkilö potee sotatraumaa ja kirjoittamalla koettaa saada elämästään

kiinni. Hänen tuntemuksensa muistuttavat monilta tavoin sodan toisen osapuolen kokemuksia. Amerikkalaiset veteraanit ottivatkin teoksen hyvin vastaan, samaten kuin länsimaiset kriitikot, joiden mukaan Bao Ninh avasi kokonaan uudenlaisen ymmärryksen Vietnamin sodan maailmaan.

Entä nyt, Vietnam?

Vietnamin sota ei ole enää paljoa esillä kansalaisten puheissa eikä todisteita sodan pommituksista näy Hanoiin katukuvassa, toteaa kaupungissa kolme vuotta asunut amerikkalaisen *The Atlantic Magazine*²⁶ toimittaja Elisabet Rosen. Vietnamilaisten näkemykset sodasta rakentuvat myös toisenlaisesta historiallisesta perspektiivistä kuin länsimaissa on tapana ajatella. Sota mielletään pikemminkin osaksi monikymmenvuotista maan itsenäistymisotien periodia, jossa Vietnamin kansa taisteli 1940-luvulta lähtien itsensä vapaaksi vieraan vallan alta – ensin ranskalaisia siirtomaaisäntiä, sitten maahan tunkeutuneita amerikkalaisia ja lopulta kiinalaisia vastaan, joiden kanssa käytiin lyhyt rajasota vuonna 1979. Ja kun vietnamilaiset puhuvat Vietnamin sodasta, he käyttävät siitä nimeä Amerikan sota. Jos asiaan otetaan pidempi aikajänne, vietnamilaiset näkevät maansa monituhatuotisessa historiassa viimeiset tuhat vuotta periodina, jossa on käyty sotaa vierasta tunkeutujaa vastaan – ja aina lopulta voitettuna.²⁷

Suurin merkitys Amerikan sodalla on ymmärrettävästi sodan kokeneelle sukupolvelle. Rosen kyseli huhtikuussa 2015 muistikuvia 40 vuotta aiemmin päättyneestä sodasta kaupungilla tapaamilleen ihmisiltä. Entinen pohjoisvietnamilainen sotilas muisteli sodan loppumista – kaikki tiet tulvivat riemuitsevia ihmisiä, jotka heiluttivat lippuja: ”Ei kuulunut pommien eikä lentokoneiden ääniä tai ihmisten kirkumista. Hetken onnellisuus oli sanoinkuvaamatonta.” Toinen sodan veteraani totesi, että sodasta puhuminen on menetyksestä ja tuskallisista muistoista puhumista. Sota oli ollut pelon ja väkivallan aikaa. Rosen sai kuulla, että siviilit

eivät ole paljoa puhuneet sodasta keskenään, mutta olivat aikoi-
naan hämmentyneitä siitä, miksi amerikkalaiset tunkeutuivat
heidän maahansa. Eiväthän he olleet tehneet näille mitään.²⁸

Rosen kysyi, ymmärsivätkö ihmiset Hanoissa, että amerikka-
laiset pitivät tuolloin kommunismia uhkana? Nämä vastasivat,
että he tiesivät ainoastaan sen, mitä heidän elämässään tapahtui.
Sota oli heille itsenäisyysotaa, he halusivat suojella maataan ja he
tiesivät, että kommunistinen puolue oli auttanut Vietnamia voit-
tamaan itsenäistymissodan Ranskaa vastaan: ”Amerikan sodassa
ymmärsimme, että puolue auttaisi meitä voittamaan itsenäisyy-
den uudelleen”.²⁹ Pohjois-Vietnamissa vallitsi Amerikan sodan
aikana suuri konsensus, täydensi toimittaja Tran Van Thuy. Kom-
munistisen puolueen lehdet ja kovaääniset välittivät kaiken saa-
tavilla olevan tiedon. Etelä-Vietnamissa tiedon välitys oli monita-
soisempaa ja sodan oikeutuksesta oltiin useampaa mieltä.³⁰

Elisabet Rosen haastatteli myös nuoria vietnamilaisia. Alle
40-vuotiaat muodostavat 70 % Vietnamin väestöstä, joten heitä
on paljon. Nämä vaikuttivat hänestä välinpitämättömiltä Ame-
rikan sodan muistoa kohtaan. ”Kukaan meidän ikäinen ei puhu
sodasta. Suurin osa nuorista ei nykyisin todellakaan välitä siitä,
mitä silloin tapahtui. Me haluamme vain pitää hauskaa”, totesi
hänelle juuri opintonsa päätökseen saanut nuori mies. Toinen
kertoi, että isovanhemmat puhuvat joskus sodasta, mutta nuor-
ten tiedot ovat vähäiset, koulukirjoissa on vain muutamia sivuja
Amerikan sodasta. He ovatkin saaneet valtaosan tiedoistaan
amerikkalaisista kirjoista, kuten Pulitzer-palkitusta Frances Fitz-
Geraldin teoksesta *Fire in the Lake* (1972)³¹ ja amerikkalaisista
elokuvista, kuten *Kauriinmetsästäjä* ja *Ilmestyskirja*. *Nyt*.³²

Rosen sai selville, että kouluissa kyllä opetetaan Vietnamin
käymien sotien historiaa, alakoulusta alkaen ja joka luokalla, ja
että koululaiset käyvät luokkaretkellä Ho Tši Minh-mausoleu-
missa sekä sotamuseossa. Jotkut muistavat koulussa kuulleensa
”kovasta, mutta kunniakkaasta sodasta” Amerikkaa vastaan,
jossa vietnamilaiset yhdistyivät ja puolustivat itsenäisyyttään
aseistuksensa puolesta ylivoimaisia amerikkalaisia vastaan. Yli-
päättään nuoret pitävät kuitenkin historiaa ikävyyttävänä oppi-

aineena. Analyytisimmän näkemyksen Rosen kuuli yliopistopiskelijalta, joka arveli, että siitä, mitä heille kerrotaan sodasta, on 80 % on totta ja 20 % jätetty kertomatta. Voittaja voi kertoa, mitä haluaa.³³

Politiikka kiinnosti nuoria yhtä vähän kuin historia. Kun Rosen kysyi heiltä Vietnamin sodan voitonpäivänä, punaisten lippujen liehuessa Hanoi kaduilla, kumpi on parempi, kapitalismi vai kommunismi, hänelle kerrottiin, ettei kumpikaan ollut tärkeä. Tärkeää oli, mitä maan johtajat tekivät maansa parhaaksi ja miten itse menestyi elämässään, etenkin taloudellisesti. Monia kiinnosti yksityinen sektori ja mahdollisuus perustaa oma yritys. ”Me olemme uusi sukupolvi, me olemme muutos”, joku totesi.³⁴

Haluamme lämpimästi kiittää seminaariin osallistuneita puhujia sekä kaikkia tähän teokseen kirjoittaneita tutkijoita, asiantuntijoita ja aikalaisia, joita löysimme lisää ilahduttavan monta. Yhdessä pyrimme tekemään niin monipuolisen Vietnamin sodan kulttuurihistorian kuin mahdollista – dossier-konseptin inspiroimina. Saimme myös monilta aineistoa kirjaa varten: Aulikki Oksanen ja Marja-Leena Mikkola antoivat runonsa ja Rauli Virtanen ainutlaatuisen Vietnam-aiheisen kuva-aineistonsa kokonaan käyttöömme. Näistä parhaat kiitoksemme.

Prosessi on ollut myös toimittajille matka Vietnamin sodan aikalaiskokemukseen sekä siitä kummunneeseen muistamisen kulttuuriin. Toivottavasti lukijat kokevat sen yhtä antoisana kuin me.

Kiitämme koko kulttuurihistorian oppiainetta tuesta ja osallistumisesta hankkeeseen sekä Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuraa teoksen ottamisesta julkaisusarjaansa. Erityisesti kiitämme Raimo Parikkaa ammattitaitoisesta työstä teoksen teknisessä toimittamisessa sekä kuvatoimituksessa.

Lähteet

- Caputo, Philip: *Pelätä ja tappaa*. Alkuteos: *A Rumor of War* (1977). Suom. Jukka Kemppinen. Otava, Helsinki 1978.
- Forss, Timo Kalevi: *Toverit herätkää! Poliittinen laululiike Suomessa*. Into-kustannus, Helsinki 2015.
- Hallin, Daniel: ”Olohuonesota”. Tiedotusvälineet ja yleinen mielipide rajoitussa sodassa. *Vietnamin sota*. Toim. Andrew Wiest. Alkuteos: *Rolling Thunder in Gentle Land – The Vietnam War Revisited* (2006). Suom. Simo Liikainen. Ajatus Kirjat, Jyväskylä 2009. 275–290.
- Hiilamaa, Heikki & Varjus, Seppo. *Kumouksen äänet. Yhdysvaltojen murros ja musiikki 1960–1984*. Into-kustannus, Helsinki 2015.
- Hobsbawm, Eric: *The Age of Extremes. The Short 20th Century 1914–1991*. ABA-CUS, London 1995 (1994).
- Immonen, Kari: *Historian läsnäolo*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 26, Turku 1996.
- Immonen, Kari: Historia ihmisessä. *Historian aikakoneessa. Onnittelukirja Hannu Salmelle*. Toim. Silja Laine, Maarit Leskelä-Kärki, Kari Kallioniemi, Harri Kiiskinen, Petri Paju, Heli Rantala. k&h-kustannus, Turku 2012.
- Kokko Karri: SK paikalla kun vallankumous leimahti Pariisissa. 28.5.2008. <http://suomenkuvalehti.fi/jutut/ulkomaat/sk-paikalla-kun-vallankumous-leimahti-pariisissa/>.
- Lehtiö, Ossi: Le Déserteur: Lauluruno sotasensuurin hampaissa. *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 2016/1 Sodan todellisuus II. <http://www.ennenjanyt.net/numerot/2016-2/>.
- Pérez-Reverte, Arturo: *Taistelumaalari*. Alkuteos: *El pintor de batallas* (2006). Suom. Satu Ekman. Like, Helsinki 2007.
- Powers, Kevin: Introduction. Michael Herr: *Dispatches* (1978), Picador Classic. London 2015.
- Pratt, John Clark: Bibliography Commentary ”From the Fiction, some Truths”. ”Reading the Wind”. *The Literature of the Vietnam War. An Interpretative Critique*. Timothy J. Lomperis. Duke University Press, Durham 1987. 115–154.
- Rintala, Paavo: *Romeo ja Julia häränvuonna*. Otava, Helsinki 1974.
- Rintala, Paavo: *Vietnamin kurjet*. Otava, Helsinki 1970.
- Rosen, Elisabet: The Vietnam War, as Seen by the Victors. *The Atlantic* 16.4.15, 1–10. <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/04/the-vietnam-war-as-seen-by-the-north-vietnamese/3906271>.
- Rosen, Elisabet: How Young Vietnamese View the Vietnam War. *The Atlantic* 30.4.2015, 1–9. <http://www.theatlantic.com/international/archive/2015/04/youth-vietnam-war-fall-saigon/391769/>.

- Rummel R. J: Statistics of Democide: Genocide and Mass Murder Since 1900, Chapter 6 Statistics of Vietnamese Democide. Estimates, Calculations, And Sources. <https://www.hawaii.edu/powerkills/SOD.CHAP6.HTM>.
- Salmi, Hannu: Kulttuurihistoria, mahdollinen ja runsauden periaate. *Kulttuurihistoriallinen katse*. Toim. Heli Rantala ja Sakari Ollitervo. cultural history – kulttuurihistoria. k&h-kustannus, Turku 2010.
- Sontag, Susan: *Matka Hanoiin*. Alkuteos: *Trip to Hanoi* (1968). Suom. Ritva Turunen. Karisto, Hämeenlinna 1969.
- Uusi Laulu*. *Laululiikkeen äänenkannattaja*. *Kuuba-Erikoisnumero* 4/1975.
- Wiest, Andrew: ”Johdanto. Amerikkalainen sota?”. *Vietnamin sota*. Toim. Andrew Wiest. Alkuteos: *Rolling Thunder in Gentle Land – The Vietnam War Revisited* (2006). Suom. Simo Liikanen. Ajatus Kirjat, Jyväskylä 2009. 25–40.
- Ylioppilaslehti*, 18.4.2008: Ne valtasivat yliopiston, me otamme kadut! <http://ylioppilaslehti.fi/2008/04/ne-valtasivat-yliopiston-me-otamme-kadut/>.

Viitteet

- 1 Arviot Vietnamin sodassa kuolleista vaihtelevat. R. J. Rummelin tulkitsemina ne yltyvät 1 156 000:sta 3 207 000:aan ja jos Kambodžassa ja Laosissa kuolleet lasketaan mukaan 1 450 000:sta 3 595 000:een. Pohjois-Vietnamin puolella sotilaita ja siviileitä kuoli taisteluissa 533 000 – 1 489 000 (mihin sisältyy 50 000 – 70 000 Yhdysvaltojen pommituksissa kuollutta); Etelä-Vietnamin puolella (Yhdysvaltojen ja Korean sodassa) taisteluissa kuoli sotilaita ja siviilejä 429 000 – 1 119 000 (sisältäen 360 000 – 720 000 siviiliä). Pohjois-Vietnam murhasi 131 000 – 302 000 ihmistä, Etelä-Vietnam 57 000 – 284 000, Yhdysvallat 4 000 – 10 000 ja Etelä-Korea 3 000 ihmistä. Ensyklopedia Britannican mukaan etelävietnamilaisia sotilaita kuoli noin 230 000, yhdysvaltalaisia 58 000, eteläkorealaisia 4 000 ja australialaisia 500. Pohjoisvietnamilaisia sotilaita ja sissejä kuoli noin 0,5–1,1 miljoonaa. Vietnamilaisten siviilien kuolinlukujen katsotaan näissä summittaisissa arvioissa hipovan ylimmillään kahta miljoonaa. https://en.wikipedia.org/wiki/Vietnam_War; Rummel.
- 2 Powers *Dispatchesin* esipuheessa. 2015 IX, X, XI.
- 3 Wiest 2009, 27–28, 39.
- 4 Hobsbawm 1995, 238; Hiilamaa & Varjus 2015, 97–106.

- 5 Kulttuurihistorian tavasta tarkastella menneisyyttä, ks. esim. Immonen 1996 ja 2012 sekä Salmi 2010.
- 6 Alkuaan Việt Nam Cộng Sản (vietnamilaiset kommunistit).
- 7 Liike syntyi, kun Etelä-Vietnamissa toimivat sissiliikkeet yhdistyivät vuonna 1960. FNL:n sissiarmeijan virallinen nimi oli Forces Armées de Libération de Peuple (FALP) eli Kansan vapautusarmeija. Koko vapautusliikkeen nimi oli Front National de Libération du Sud Viêt Nam eli Etelä-Vietnamin kansallinen vapautusrintama tai lyhyemmin Front National de Libération du Vietnam (FNL) eli Kansallinen vapautusrintama, englanniksi National Liberation Front (NLF). Suomalaiset ovat käyttäneet paljon FNL-lyhennettä
Lähde: https://fi.wikipedia.org/wiki/Etel%C3%A4-Vietnamin_kansallinen_vapautusrintama.
- 8 Caputo 1978, 198.
- 9 Hallin 2009, 275–282.
- 10 Sotakuvaajan työhön liittyviä eettisiä kysymyksiä on ansiokkaasti pohtinut kirjailija Arturo Pérez-Reverte romaanissaan *Taistelumaalari*. Hän asettaa siinä sotakuvaajan ja tämän kuvan kohteena olleen sodan uhrin keskustelemaan kuvaajan vastuusta. Ks. Pérez-Reverte 2007, esim. sivut 61–62; 136–137.
- 11 Sontag 1969, 106.
- 12 Suomen Rauhanpuolustajat oli perustettu 1949 ja se kuului Neuvostoliittojohtoiseen Maailman rauhanneuvostoon. 1960-luvulla se alkoi tukea sissiliikkeiden aseellista itsenäisyystaistelua monissa maissa, koska piti sitä leniniläisen imperialismiteorian oikeuttamana. Suomen kommunistisen puolueen oppositiolla – taistolaisilla – oli vahva sijansa rauhanliikkeessä. Paavo Rintala toimi Rauhanpuolustajissa vuosina 1969–1974 presidentti Kekkonen luottomiehenä.
- 13 Rintala 1970, 53–55. Rintala vertasi My Lain teurastusta Espanjan sisällissodan kylien ja kaupunkien joukkopommituksiin sekä Saksan ja Ison Britannian kaupunkien pommituksiin toisessa maailmansodassa. Hän vertasi Vietnamia Espanjan sisällissotaan useassa kohdin myös *Romeo ja Julia häränvuonna* -romaanissaan.
- 14 Rintala 1974, 57–58.
- 15 *Ylioppilaslehti* 4/2008.
- 16 Heikki Brotherus *Suomen Kuvalehdelle* Pariisissa 23.5–29.5. 1968 Ks. Kokko 2008; *Ylioppilaslehti* 4/2008.
- 17 Toimittaja Knud Möller Pariisissa 11.5. Yleisradiolle; ks. *Ylioppilaslehti* 4/2008.
- 18 Forss 2015, 132.
- 19 Forss 2015, 231–232.

- 20 ”Los Vietnimitas”-laulun suomennoksesta, josta vastasivat Kosmospojat. *Uusi Laulu* 4/1975, 27.
- 21 John Wheelerin luonnehdinnasta, ks. Pratt 1987, 117.
- 22 Greenestä ja amerikkalaisista 1950-luvun Vietnamin kuvaajista, ks. Pratt 1987, 125–130.
- 23 Lehtiö 2016, passim.
- 24 Amerikkalaisten Vietnam-kirjallisuudesta ks. Pratt 1987, 117–154.
- 25 Vietnamin sota innoitti myös esimerkiksi scifi-kirjailija Joe Haldemanin kirjoittamaan avaruusseikkailun, *The Forever War* (1974) jonka sodankäynti ja toimintaympäristö, viholliskuva ja jopa päähenkilöt olivat Vietnamin sodasta. Kirjailija itse oli Vietnamin sodan veteraani.
- 26 *The Atlantic* on yhdysvaltalainen mielipidejohtajille suunnattu aikakauslehti, joka on perustettu 1857. Se oli alkujaan kirjallisuus- ja kulttuurilehti, mutta nykyisin se on yleisaikakauslehti, jonka sisältö keskittyy ulkopoliittikaan, politiikkaan, talouskysymyksiin ja kulttuurin trendeihin.
- 27 Rosen 15.4.2015, *The Atlantic*, 3–5.
- 28 Rosen 15.4.2015, *The Atlantic*, 2–5.
- 29 Rosen haastattelema professori Nguyen Dai Co Viet pitää Amerikan sotaa pikemminkin sisällissotana Etelän ja Pohjoisen välillä. Rosen 15.4.2015, *The Atlantic*, 7.
- 30 Rosen 15.4. 2015, *The Atlantic*, 5–6.
- 31 Teoksen ideana on osoittaa, että amerikkalaiset arvot olivat vieraita vietnamilaisille ja maan asioihin sekaantuminen oli tuomittu epäonnistumaan alusta alkaen. Amerikan hallinto ei koskaan ottanut huomioon Vietnamin kulttuurista, konfutselaista perustaa. Nyt tosin näyttää siltä, että nimenomaan amerikkalaiset, yksilön etua korostavat arvot ovat voittamassa nuorison puolelleen myös Vietnamissa.
- 32 Rosen 30.4.2015, *The Atlantic*, 2–3.
- 33 Rosen 30.4. 2015, *The Atlantic*, 3–5
- 34 Rosen 30.4. 2015, *The Atlantic*, 1, 6, 9.

By Col. Jack Jacobs
U.S. Army (Retired)

NBC News
updated 6/16/2011 7:06:24 PM ET

Print | Font: A A + -

CAO LANH, Vietnam — Col. Jack Jacobs, a Medal of Honor recipient for "conspicuous gallantry" during the Vietnam War, returns to Vietnam for the first time in over 40 years and meets his former adversary.

All the good guys have families, backgrounds and personalities. The bad guys are faceless.

When you live in close proximity to people, when you are jammed together into small defensive positions, when your lives depend on each other, you know everything about them. They become discrete characters, and each is like no other in the world. They are your family. When they are wounded, you bleed, and when their young lives are extinguished in the violence of armed combat, a piece of you dies as well.

Courtesy of Jack Jacobs

Pham Phi Hung, left, and Jack Jacobs, right, in Cao Lanh, Vietnam.

Yhdysvaltalainen, Vietnamin sodassa taistellut eversti Jack Jacobs tapaa entisen vihollisensa, Etelä-Vietnamin kansallisen vapautusrintaman komentajan Pham Phi Huangin Cao Lanhissa, Vietnamissa kesäkuussa 2011. Miehet olivat taistelleet joukkoineen toisiaan vastaan 9.3. 1968 Mekong-joen suistoalueella. Jacobsin johtama Etelä-Vietnamin hallituksen pataljoona oli joutunut Pham Phi Huangin joukkojen väijytykseen tuhoisin seurauksin. Jacobs koki mieleen jääneen tappion, vaikka saikin urhollisuudesta ja rohkeudesta mitalin. Nyt hän oli utelias tapaamaan kasvottomaksi jääneen vihollisen henkilökohtaisesti ja hänellä oli paljon kysyttävää tältä. Vihaa tai edes surua Jacobs ei enää sanonut tunteensa, uteliaisuus voitti kivun ja pelon muiston. Pham Phi Huang osoitautui ystävälliseksi ja puheliaaksi, korkealle Vietnamin kommunistisen puolueen hierarkiassa kohonneeksi veteraaniksi. Miehet keskustelivat keskenään taistelun yksityiskohdista.

Kuva: Ruudunkaappaus sivulta http://www.nbcnews.com/id/43155385/ns/nbc_nightly_news_with_brian_williams/t/return-vietnam-meeting-formerly-faceless-foe/#.Vy9Dl77sdqB.

Sodan näyttämölle

Yhdysvaltain sota Vietnamin luontoa vastaan¹

Vietnamin sodassa Yhdysvallat hyökkäsi rajusti Indokiinan luontoa vastaan: se myrkytti metsiä ja peltoja ympäristömyrkyä sisältäneillä kasvimyrkyillä vastoin kansainvälisiä kemiallisen sodankäynnin kieltäviä sopimuksia. Lisäksi se raivasi teidenvarsien metsiä mataliksi, pommitti maan kraatereille ja pyrki muokkaamaan ilmastoja. Nämä erittäin voimakkaat ympäristömuutoksiin tähtäävät sotatoimet tekivät Vietnamin sodasta poikkeuksellisen aiempiin 1900-luvun sotiin verrattuna.

Vietnam oli ensimmäinen televisiosota, joten tiedot tuhoista levisivät ympäri maailman. Se nostatti laajaa sodanvastaista kansalaisliikehdintää länsimaissa. Samaan aikaan nouseva ympäristötietoisuus lisäsi yhtäältä kiinnostusta Vietnamin sodan ympäristötuhoihin ja toisaalta antoi lisäpontta myös sodanvastustajille.

Tässä artikkelissa kokoan yhteen keskeisiä tutkimustuloksia Yhdysvaltain vuosina 1961–1973 Vietnamissa käymän sodan ympäristövaikutuksista. Vaikutukset ovat pitkälti samantyyppisiä kuin teollistumisen aiheuttamat ympäristöongelmat kaikkialla maailmassa, mutta joukossa on myös vain sodalle ominaisia vaikutuksia. Ympäristövaikutuksiksi määrittelen sotatoimien suoraan, epäsuorasti tai välillisesti aiheuttamat muutokset elottomassa ja elollisessa ympäristössä sodan aikana ja sen jälkeen.¹ Sodan aiheuttamat inhimilliset kärsimykset ja materiaaliset tuhot jätän vähemmälle huomiolle.

1 Tämä artikkeli on julkaistu aikaisemmin teoksessa Laakkonen Simo, Vuorisalo Timo, toim.: *Sodan ekologia. Sodankäynnin ympäristöhistoriaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007, 605–643.

Vietnam suurvaltojen sotatantereena

Vietnam on käynyt 900-luvulta alkaen kamppailua itsenäisyytensä puolesta vieraita valtoja, useimmiten Kiinaa, vastaan. Valloitusten välissä on ollut eripituisia itsenäisyyden ajanjaksoja. Näistä viimeisimmän päätti Ranska miehittämällä maan 1800-luvun loppupuolella. Sitä seurasi Japani, joka miehitti Vietnamia toisessa maailmansodassa vuosina 1941–1945, minkä ajan liittoutuneet tukivat Vietnamin kommunistista vastarintaliikettä. Japanin kukistuttua toisen maailmansodan lopussa Vietnamin pohjoisosa oli kommunistisen vastarintaliikkeen Viet Minhin hallussa, ja sen johtaja Ho Tši Minh julisti Vietnamin demokraattisen tasavallan itsenäiseksi vuonna 1945. Kun itsenäisyydestä ei päästy sopimukseen maan eteläosaa miehittäneiden ranskalaisien kanssa, Viet Minh aloitti vuonna 1946 vapaussodan. Sodan loppuvaiheessa ranskalaiset joukot saivat tukea Yhdysvalloilta. Sekään ei auttanut, vaan Ranska joutui vetäytymään Vietnamista vuonna 1954, mikä lopetti maan siirtomaakauden Indokiinassa.

Vietnam saavutti itsenäisyyden, mutta jakautuneena toisilleen vihamielisiin Etelä- ja Pohjois-Vietnamin valtioihin. Etelä-Vietnamin tuolloinen presidentti Diem johti maata kovin ottein eikä ollut kansan suosiossa. Hallitusta vastaan taistellut Etelä-Vietnamin kansallinen vapautusrintama Front National de Libération (FNL) sai tukea kommunistiselta Pohjois-Vietnamilta. Sodan loppua kohden Pohjois-Vietnamista virtasi yhä suurempia mies- ja materiaalimääriä Kambodžan ja Laosin viidakoiden kautta luitertelevaa Ho Tši Minhin polkuverkostoa pitkin etelään.

Yhdysvaltalaisia sotilasneuvonantajia oli ollut Vietnamissa jo aiemmin tukemassa Ranskan armeijaa ja 1960-luvun alussa heitä oli Etelä-Vietnamin armeijan apuna. Yhdysvallat ei aluksi halunnut lähettää suuria määriä maajoukkoja Vietnamiin. Sen joukkojen määrä pysyi vähäisenä koko 1960-luvun alun. Vasta vuonna 1965 se nousi nopeasti lähes 200 000 mieheen ja kovimpien taistelujen aikana vuosina 1967–1969 noin puoleen miljoonaan. Koko ajan Yhdysvaltain pyrkimyksenä oli lyödä vihollinen suuren tulivoiman ja tekniikan, ei miesmäärän avulla. Työvoima-

valtaisesta sodankäynnistä siirryttiin teknologiavaltaiseen, aivan samoin kuin teollisuudessa on siirrytty käsityöstä pitkälle koneistettuun tuotantoon.²

Yhdysvallat ei teknisestä ylivoimastaan huolimatta lopulta pärjännyt taisteluissa FNL:n sissejä vastaan. Siviiliuhrit ja kasvi-myrrykykset vahvistivat sodanvastaista liikettä kotirintamalla ja kansainvälisesti. Sodasta tuli taakka maan poliittiselle johdolle. Niinpä Yhdysvallat joutui vetämään joukkonsa Vietnamista aselevon aikana 1973. Yhdysvaltain vetäytyttyä taistelut puhkesivat FNL:n ja Etelä-Vietnamin hallituksen joukkojen välillä uudelleen. Etelä-Vietnamin hallitus joutui antautumaan 1975 ja seuraavana vuonna maa yhdistettiin Vietnamin sosialistiseksi tasavallaksi.

Sodan aikana taistelut levisivät Vietnamia ympäröiviin maihin. Laosissa Yhdysvallat tuki maan kuningashuonetta taistelussa kommunistisissessä vastaan, jotka saivat tukea Pohjois-Vietnamista. Pohjois-Vietnamin sotilasjoukot toimivat myös Kambodžan alueella, minkä seurauksena Yhdysvallat hyökkäsi sinne niiden perässä. Kambodžassa nousi vuonna 1970 valtaan Yhdysvaltain tukema kenraali Lon Nol. Maassa käydyn sisällissodan voittivat vuonna 1975 Kiinan tukemat punaiset khmerit, jotka sitten hyökkäilivät rajan yli Neuvostoliiton tukemaan Vietnamiin. Samoihin aikoihin Kambodžassa khmerien hirmuvalan alla kuoli teloituksiin, nälkään ja tauteihin arviolta miljoona ihmistä. Lopulta vuonna 1978 Vietnam miehitti Kambodžan, mikä lopetti punaisten khmerien valtakauden. Kiina vastasi hyökkäämällä Vietnamiin, mutta joutui vetäytymään nopeasti. Vietnam miehitti Kambodžaa aina vuoteen 1989 saakka joutuen maksamaan siitä kalliin hinnan miestappioina.

Yhdysvaltain Vietnamin sota, vietnamilaisten näkökulmasta Amerikan sota, oli siis osa toisesta maailmansodasta alkanutta ja 1989 päättyneenä viisikymmenvuotista konfliktia Vietnamin, Laosin, Kambodžan ja Kiinan alueella. Vietnamilaisille se oli ensin sotaa maan itsenäisyyden ja sitten yhtenäisyyden puolesta. Se oli myös sisällissotaa, jossa Yhdysvaltain tukemaa sotilasjohdosta Etelä-Vietnamin hallitusta vastaan taisteli Etelä-Vietnamin

vapautusrintama, joka ei ollut täysin kommunistinen sissiliike. Se sai tukea kommunistiselta Pohjois-Vietnamilta, joka sodan päätyttyä lopulta valtasi koko maan. Vietnamista tuli tässä kylmän sodan taistelussa suurvaltojen pelikenttä: Yhdysvallat tuki Etelä-Vietnamia, Neuvostoliitto ja ajoittain Kiina Pohjois-Vietnamia.

Metsät vihollisena

Kesällä 1971, kun sota vielä raivosi, lensin yhdessä biologi Arthur H. Westingin kanssa Saigonin eteläpuolisten mangrovemetsien yli ja meitä hämmästyttivät pommikuoppien siistit rivit, jotka vilistivät allamme niin kauas kuin silmä kantoi. Yhdysvaltain ilmavoimien valtaiset hyökkäykset olivat tuhonneet kymmeniätuhansia puita. Ennen niin vehmas ja vihreä maisema oli nyt harmaa, kasvimyrrykyjen tappamien luurankomaisten mangroveiden täplittämä.³

Yhdysvaltain asevoimien oli helppo ryhtyä tuhoamaan Vietnamin metsiä kulttuurista syistä. Trooppiset metsät olivat yhdysvaltalaisille sotilaille vieras ja uhkaava ympäristö, toinen vihollinen. Sotilaat eivät voineet juoda vettä maasta, kasvustossa oli myrkyllisiä eliöitä, trooppiset taudit uhkasivat, vuoristot ja metsien läpipääsemättömät tiheiköt hankaloittivat miesten ja ajoneuvojen liikkumista. Sen sijaa vietnamilaisille sisseille metsän tarjoama suoja oli elinehto. Sissit välttelivät avointa taistelua yhdysvaltaisten ja Etelä-Vietnamin hallituksen joukkoja vastaan ja tekivät iskuja metsän suojista. Vain Etelä-Vietnamin tiheimmin asuttu osa ja kaupungit olivat Yhdysvaltain ja Etelä-Vietnamin armeijan hallussa sodan aikana.

Koska Yhdysvaltain joukot harvoin pääsivät suoraan taistelemaan sissejä vastaan, niiden kimppuun hyökättiin epäsuorasti. Sissitoimintaa yritettiin vaikeuttaa hävittämällä viidakoiden tarjoama suojainen toimintaympäristö. Taktiikka ei ollut uusi. Toisessa maailmansodassa vangittu japanilainen sotilas sanoi: ”Amerikkalaiset eivät taistele viidakossa. Ensin he tuhoavat viidakon. Sitten he taistelevat.”

Etelä-Vietnamissa ryhdyttiin ensiksi raivaamaan tienvarsikasvillisuutta erikoistekoisilla ”viidakonsyöjillä”, 20 tonnia painavilla puskutraktoreilla. Kasvillisuutta raivattiin kaikkien Etelä-Vietnamin keskiosien pääteiden varsilta 100–200 metrin leveydeltä, millä yritettiin vähentää väijytysten vaaraa. Tämä aiheutti eroosiota ja ravinteiden huuhtoutumista, kunnes tilalle kasvoi kasvi- ja eläinlajistoltaan yksipuolisempi heinikko. Yhteensä kaksi prosenttia Etelä-Vietnamin pinta-alasta, 325 000 hehtaaria metsää, raivattiin traktoreilla maan tasalle.

Mekaanista raivausta nopeampi metsänraivauskeino oli kasvimyrkkujen käyttö, joiden sotilaskäyttöä oli tutkittu Yhdysvalloissa jo toisessa maailmansodassa. Vain sodan nopea loppuminen Hiroshiman ja Nagasakin ydinpommeihin esti suunnitellut operaatiot Japanin riisiatojen tuhoamiseksi ja kasvillisuuden raivaamiseksi kasvimyrkyillä.⁴

Sotatoimissa kasvimyrkkyjä käytettiin ensimmäistä kertaa Malesiassa vuonna 1948, Iso-Britannian tukemaa hallitusta vastustaneita kommunistisissisiä vastaan. Brittijoukot onnistuivat vähentämään väijytyksiä ruiskuttamalla tienvarsimetsiä kasvimyrkyillä. Nämä sotatoimet sissisiä vastaan toimivat esimerkkinä Yhdysvaltojen kemialliselle sodankäynnille Vietnamissa.

Kun presidentti Kennedyn hallinto etsi Vietnamiin sissienvastaiseen sodankäyntiin uusia tekniikoita, kasvimyrkyt vaikuttivat lupaavilta. Ajatukselle oli hallinnossa myös vastustajansa, ja mahdollisia kansainvälisiä seuraamuksia osattiin odottaa. Aluksi kasvimyrkytysohjelma oli varsin suppea. Ensimmäiset metsien koemyrkytykset Vietnamissa tehtiin jo vuonna 1961, varsinainen operaatio käynnistyi vuonna 1962 metsien ja viljasatojen myrkytyksillä. Myrkytyslentojen määrä kasvoi hitaasti, miljoonan litran raja ylittyi vuonna 1964. Kiivaimpien taistelujen aikana vuosina 1968–1969 kasvimyrkytysten määrä kasvoi merkittävästi: myrkyjä levitettiin lähes 20 miljoonaa litraa vuodessa. Lennot lopetettiin vuonna 1971.

Myrkytysten haitoista tiedettiin jo varhain

Rachel Carsonin kirja *Äänetön kevät* toi vuonna 1962 suuren yleisön tietoon 1950-luvulla saadut tutkimustulokset yleisesti käytössä olleiden maatalouskemikaalien, kuten hyönteismyrkky DDT:n, haitoista ihmisille ja eläimille. Kirja levisi ympäri maailmaa ja nostatti kiihkeän keskustelun näiden kemikaalien vaaroista.

Se oli myös pohjana jo sodan aikana ilmaantuneille epäilyille Vietnamin kasvimyrkytysten vaarallisuudesta ihmisille. Etelä-vietnamilaisissa lehdissä oli vuonna 1969 joukko kirjoituksia kasvimyrkkyjen aiheuttamista synnynnäisistä epämuodostumista. Tutkimustietoa niiden rotille aiheuttamasta syövästä tuli julkisuuteen vuonna 1970. Samana vuonna yhdysvaltalaiset tutkijat esittivät alustavia epäilyjä kasvimyrkkyjen mahdollisista terveysvaikutuksista ihmisille ja niiden siviilikäyttö kiellettiin Yhdysvalloissa, jossa niiden käyttö oli toisen maailmansodan jälkeen yleistynyt nopeasti. Vuonna 1971 Yhdysvaltain puolustusministeriö määräsi kasvimyrkytykset Vietnamissa lopettaviksi. Seuraavina vuosina esitettiin uutta tietoa kasvimyrkkyjen sisältämän dioksiinin rotille aiheuttamista synnynnäisistä epämuodostumista ja syövästä.

Kasvimyrkytykset kiihdyttivät kylmän sodan propagandarin-taman toimintaa paikallisesti ja kansainvälisesti. FNL:n mukaan myrkytykset olivat Saigonin hallituksen hyökkäys tavallisia kansalaisia vastaan. Etelä-Vietnamissa jo ensimmäisten koemyrkytysten jälkeen FNL:n joukot varoittivat väestöä kasvimyrkytysten vaaroista ja kehottivat ihmisiä pakenemaan tuulen yläpuolelle. Pohjois-Vietnamin radion englanninkielisissä lähetyksissä kerrottiin, kuinka kasvimyrkytysten kohteiksi joutuneet ihmiset sairastuivat ja eläimiä kuoli sankoin joukoin. Etelä-Vietnamin armeijan edustajat vastasivat syytöksiin kiertämällä kylissä todistelemassa niiden vaarattomuudesta, vahvistaen sanojaan julkisissa näytöksissä kaatamalla myrkkijä iholleen.

Maailmalla kasvimyrkytykset rinnastettiin kemialliseen sodankäyntiin ja niiden käyttöä vastustettiin jo ensimmäisistä

vuosista alkaen. Neuvostoliitto syytti Yhdysvaltoja myrkkyyksien käytöstä siviilejä vastaan ja kemiallisten aseiden käytön kieltävän Geneven sopimusten rikkomisesta. YK:n yleiskokous päätti vuonna 1969 kasvimyrkköjen kuuluvan sopimuksen piiriin. Tosin Yhdysvallat ratifioi sen vasta sodan jälkeen. Vietnamin naapurimaat Laos ja Kambodža, jotka myös joutuivat myrkytysten kohteiksi, syyttivät Yhdysvaltoja kansalaistensa myrkyttämisestä. Länsimaissa näkyvimpiä toimenpiteitä oli brittiläisen lordi Bertrand Russellin kokoama epävirallinen tuomioistuin, joka yritti koota todisteita Yhdysvaltojen sotarikoksista Vietnamin. Tunnetuista vasemmistolaisista ja rauhanaktivisteista kootun tuomioistuimen vaikutus jäi vähäiseksi, koska se ei onnistunut esittämään pitäviä todisteita kemikaalien myrkyllisistä vaikutuksista.

Kasvimyrkköjen käytön haitoista oltiin Yhdysvalloissa tietoisia jo varhain. Niiden sotilaskäyttöä kehittänyt tutkija James Clary kirjoitti vuonna 1988:

Kun me [tiedemiehet] aloitimme kasvimyrkköohjelman 1960-luvulla, olimme tietoisia kasvimyrkköjen sisältämän dioksiinin vaaroista. Tiesimme jopa, että sotilaskäytössä ollut kasvimyrkkö sisälsi nopeamman ja halvemmän valmistusmenetelmän takia suurempia pitoisuuksia dioksiinia kuin siviiliversio. Kuitenkaan kukaan meistä ei ollut erityisen huolestunut, koska ainetta käytettiin vihollista vastaan.⁵

Myrkytysten alettua täydessä mittakaavassa vuonna 1962 ilmestyivät maailmalla ensimmäiset lehtikirjoitukset, joita seurasi lukuisia tiedemiesten kriittisiä kannanottoja. Julkinen keskustelu kasvimyrkköjen mahdollisista haitoista pakotti Yhdysvaltojen puolustusministeriön teettämään tutkimuksen niiden ekologisista vaikutuksista vuonna 1967. Tässä kirjallisuuteen perustuvassa selvityksessä pääteltiin kasvimyrkköjen ekologisten vaikutusten jäävän lyhytaikaisiksi ja arveltiin kasvillisuuspeitteen palautuvan nopeasti. Seuraavana vuonna Yhdysvaltain hallitus lähetti Vietnamiin ekologin tekemään ensimmäisen kenttätutkimuksen kasvimyrkköjen vaikutuksista.⁶

Yhdysvaltalaiset tieteelliset seurat kustansivat vuosina 1968–1970 Yhdysvaltain hallituksesta riippumatonta kenttätutkimusta kasvimyrkytysten vaikutuksista Vietnamissa. Jo ennestään kriittisesti kasvimyrkytyksiin suhtautuneet tutkijat pystyivät osoittamaan tuhojen olleen suurempia kuin mitä viranomaisten toimeenpanemissa tutkimuksissa oli esitetty. Matkaan lähti Vietnamissa kemialliseen sodankäyntiin kriittisesti suhtautuneita tiedemiehiä: Gordon Orians, Egbert Pfeiffer sekä Arthur Westing. Heidän työnsä ovat muodostuneet keskeisiksi, kun tietoa ja tutkimustuloksia Vietnamin sodan ympäristövaikutuksista on välitetty maailmalle.

Biologi Arthur Westing kokosi vuonna 1976 Vietnamin sodan ympäristövaikutuksista kirjan, josta on tullut keskeinen lähde aiheesta kirjoitettaessa. Se tukeutuu paljolti muualla kuin Vietnamissa tehtyihin tutkimuksiin kasvimyrkytyksistä sekä tilastojen pohjalta tehtyihin laskelmiin tuhotuista metsäaloista. Joukossa on myös joitain paikan päällä tehtyjä tutkimuksia, mutta suuri osa kirjan Vietnamin varsinaisia ympäristötuhoja koskevista tiedoista on pakostakin vain summittaisia arviolaskelmia. Edellä mainituissa kirjoissa käytetään lähteenä jonkin verran myös Yhdysvaltain puolustusministeriön kansalliselta tiedeakatemialta vuonna 1974 tilamaa tutkimusta, jossa todettiin, etteivät kasvimyrkyt aiheuttaneet epämuodostumia eivätkä pysyviä ympäristöhaittoja.

Vasta 1980-luvulla julkaistiin ensimmäiset vietnamilaisten tekemät tutkimukset. Niissä ja länsimaisten tutkijoiden esitelmissä tuodaan uutta tutkimukseen perustuvaa tietoa kasvimyrkytysten vaikutuksista metsiin, eläimiin, maaperään, vesiekosysteemeihin sekä asukkaiden terveyteen. Vietnamilaisten tuolloin tekemät tutkimukset osoittivat dioksiinien aiheuttamien syöpien ja kehityshäiriöiden lisääntyneen, mutta tuloksia on kritisoitu siitä, etteivät ne ole tilastollisesti päteviä. Vietnamilaiset julkaisivat vuonna 1993 omia ja kansainvälisiä tutkimuksia sisältäneen kirjan, jonka artikkeleista osa on hyvin yksityiskohtaisia, muuttamat tyytyvät vain esittelemään ongelmaa.⁷

Tutkimuksen painopiste on 1980-luvulta lähtien siirtynyt kasvimyrkkujen sisältämän dioksiinin aiheuttamiin terveysongelmiin. Niitä on havaittu niin vietnamilaisilla kuin amerikkalaisilla sotaveteraaneilla. Dioksiinimittauksia Vietnamin alueella ovat tehneet useimmat tutkijat sekä kanadalainen riippumaton ympäristökonsulttiyritys Hatfield Ltd, joka on tutkinut yhteistyössä vietnamilaisien kanssa kasvimyrkytysten ympäristövaikutuksia kenttätutkimuksin sekä satelliittikuvauksin.⁸

Yhdysvalloissa on tehty 1990-luvun alusta lähtien yhteenvetoa tutkimuksista dioksiinin terveysvaikutuksista. Niissä on kuitenkin käsitelty vain yhdysvaltalaisien sotaveteraanien terveysongelmia, ei vietnamilaisien. Viime vuosina Yhdysvallat on myöntynyt tutkimaan kasvimyrkytysten ympäristö- ja terveysvaikutuksia yhteistyössä Vietnamin kanssa, mutta yhteistyö on edennyt hitaasti.

Yhdysvalloista on myös tullut uutta tietoa dioksiiniongelman laajuudesta, kun kansallisen tiedeakatemian tutkijaryhmä teki myrkytyslentotiedostoista aiempaa tarkemman tietokannan levitettyjen kasvimyrkkujen määristä ja paikoista. Kun tiedot yhdistetään sotilasyksiköiden ja väestön paikkatietoihin, voidaan ensimmäistä kertaa arvioida näiden sodanaikaista kasvimyrkyllä altistumisen määrää.

Monissa näistä tutkimuksista on tekijänä ollut poliittisesti värittynyt henkilö tai taho. Niin Yhdysvaltain kuin Vietnamin hallituksella on omat etunsa vaalittavana, riippumattomilla tutkijoilla taas on usein ollut taustavaikuttimena sodan- tai kasvimyrkytysten vastainen asenne. Tutkimusten tuloksia ei kuitenkaan useimpien kohdalla vaivaa niinkään puolueellisuus kuin tietojen hajanaisuus tai puutteellisuus.

Etelä-Vietnamista myrkytettiin 15 prosenttia

Valtaosa kasvimyrkytyksistä tehtiin Etelä-Vietnamin alueella, joka oli kooltaan noin puolet Suomen pinta-alasta. Kaikkiaan 15 prosenttia Etelä-Vietnamista myrkytettiin. Kyse oli siis todella

laaja-alaisista sotatoimista. Metsät olivat kohteena 86 prosentissa myrkytyslennoista, 14 prosenttia suunnattiin viljelyksille.⁹

Aikaisempien arvioiden mukaan kasvimyrkkyjä levitettiin Vietnamiin yhteensä 72 miljoonaa litraa noin 1,7 miljoonan hehtaarin alueelle. Siitä metsää oli noin 1,5 miljoonaa hehtaaria. Uudempien tarkennettujen tietojen mukaan kasvimyrkkyjä levitettiin 73 miljoonaa litraa noin 2,6 miljoonan hehtaarin alueelle, josta metsää oli 2,3 miljoonaa hehtaaria. Sen lisäksi Vietnamiin laivattiin neljä miljoonaa litraa kasvimyrkkyjä, joiden käytöstä ei ole tietoa.¹⁰

Kasvimyrkyistä käytettiin useita eri laatuja, joita nimitettiin säilytysastioiden värikoodien mukaan. Yleisin oli metsien tuhoamiseen käytetty kasvimyrkky oli agent orange (oranssi). Sen lisäksi oli agent purple (purppura), agent pink (vaaleanpunainen) ja agent white (valkoinen). Agent blueta (sininen) käytettiin riisintojen tuhoamiseen.

Valtaosa näistä kasvimyrkyistä levitettiin matalalta, lähes puiden latvoja viistäen lentäneistä C-123 kuljetuslentokoneista. Ne ruiskuttivat 3600 litran lastinsa parissa minuutissa lähes yhdeksän kilometrin pituiselle ja noin 150 metrin levyiselle alueelle. Yhdellä lennolla kasvimyrkkyä levitettiin siten 130 hehtaarin alueelle, 28 litraa hehtaarille. Hehtaaria kohden levitetty litramäärät olivat 20–40 kertaa suurempia kuin tavanomaisessa siviilikäytössä.

Välittömät vaikutukset trooppisissa metsissä

Kasvimyrkyt sekoittivat puiden aineenvaihdunnan ja saivat ne parin kolmen viikon sisällä pudottamaan lehtensä, kukkansa ja hedelmänsä. Osa puulajeista oli herkempiä käytetyille kasvimyrkyille kuin toiset. Noin 10 prosenttia puista kuoli yhdellä ruiskutuskerralla, kaksi käsittelykertaa aiheutti noin 25 prosentin kuolleisuuden ja kolme yli 85 prosentin kuolleisuuden. Suurin osa metsistä myrkytettiin useampaan kertaan, joitain jopa kymmenen kertaa (ks. taulukko 1).

Taulukko 1. Ruiskutetut kokonaispinta-alat ja ruiskutuskerrat
Vietnamissa 1961 – 1971

Ruiskutuskerrat	Pinta-ala ha	% kokonaispinta-alasta
1	368 556	14,0
2	369 844	14,1
3	361 862	13,8
4	341 037	13,0
5	272 709	10,4
6	216 724	8,2
7	153 391	5,8
8	138 610	5,3
9	115 103	4,4
Yli 10	23 461	11,2
Yhteensä ha	2 631 297	100,0

Lähde: Stellman, Jeanne Mager, Steven D. Stellman, Richard Christian, Tracy Weber ja Carrie Tomasallo: The extent and patterns of usage of agent orange and other herbicides in Vietnam. Nature, vol. 422, 17.4.2003, 685, taulukko 2.

Elävinä selvinneet puut pysyivät lehdettöminä useita kuukausia seuraavaan sadekauteen saakka, ja niissä oli havaittavissa eriaasteisia vaurioita. Alempien kasvillisuuskerrosten tappaminen vaati useamman käsittelyn, mutta jo yksi myrkytyskertta aiheutti vaurioita.

Trooppisten metsien maaperä on vähäravinteinen. Pääosa ravinteista on jatkuvassa kierrossa, kasvit ottavat niitä ympäri vuoden putoavista ja maatuvista lehdistä ja oksista. Kasvimyrkytysten jälkeen kasvit eivät pystyneet käyttämään pudonneiden lehtien tarjoamia ravinteita, koska niiden oma aineenvaihdunta oli häiriintynyt ja kasvu pysähtynyt. Samaan aikaan ravinteiden huuhtoutuminen lisääntyi sateiden ja eroosion myötä, mikä edelleen hidasti kasvillisuuden palautumista. Kasvimyrkytysten aiheuttamaa maaperän köyhtymistä on havaittu Etelä-Vietnamissa.

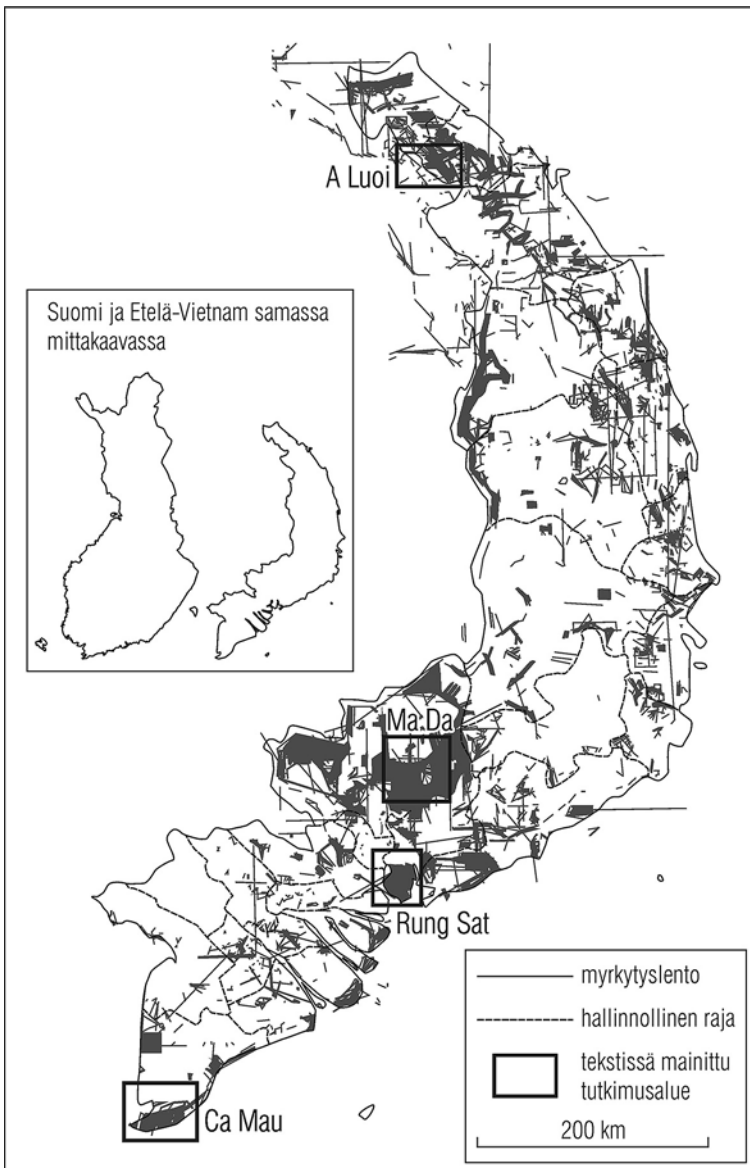
Myrkytettyjen alueiden maaperästä on mitattu paljon vähemmän typpeä ja fosforia kuin ruiskuttamattomalla vertailualalla.

Kasvimyrkkyjen vaurioittamaa metsäalaa ei ole voitu mitata, vaan ainoastaan arvioida laskemalla kuinka suurelle alalle kasvimyrkkyjä on levitetty. Parhaiten kasvillisuus toipui, jos myrkytyskertoja oli alle kolme. Tällaisia oli 28 prosenttia kaikista myrkytetyistä alueista, yhteensä 740 000 hehtaaria. Pysyvimmät muutokset näyttävät tapahtuneen alueilla, jotka myrkytettiin kolmesti tai useammin. Tällaisia alueita oli 1,9 miljoonaa hehtaaria (taulukko 1), josta suurin osa oli trooppista metsää, jonka voidaan siis olettaa kuolleen lähestulkoon kokonaan. Se olisi noin viidesosa koko Etelä-Vietnamin metsäpinta-alasta. Tälle alalle kasvanut heinikko tai yksipuolisempi metsä ei elätä yhtä monipuolista eliölaajistoa kuin alkuperäinen metsäekosysteemi.

Sisämaan trooppiset metsät

Koko maan kattavia tietoja kasvimyrkytysten vaikutuksista metsiin, eläinkantoihin ja niiden uusiutumiseen ei ole olemassa, on vain muutamia tapaustutkimuksia pienemmiltä alueilta. Vietnamin alueella kasvaa useita eri trooppisen metsän tyyppisiä, jotka kestävät kasvimyrkkyjä eri tavoin. Yleisesti sisämaan metsät kestivät paremmin kasvimyrkytyksiä kuin rannikon herkäät mangrovet metsät. Siksi tarkastelen seuraavaksi kasvimyrkytysten vaikutuksia metsiin ja eläimistöön sisämaassa ja rannikolla.

Ma Da on 170 000 hehtaarin kokoinen alue sisämaassa, josta kaksi kolmasosaa on rehevää ainavihantaa trooppista metsää. Se sijaitsee 75 kilometriä Hồ Chí Minhistä (ent. Saigon) koilliseen (ks. kartta 1). Ma Da joutui erittäin ankarien myrkytysten kohteeksi, koska FNL:n joukkojen oletettiin käyttävän sitä suoja-alueenaan.

Kartta 1. Yhdysvaltain kasvimirkytyslennot Etelä-Vietnamissa 1961–1971. Mittasuhtekartasta näkyy hyvin, että Vietnam ja Suomi ovat suunnilleen samankokoisia.

Lähde: Vietnamin kartta (Yhdysvaltain puolustusministeriö) ja merkinät kartassa Hatfield 1998a, luku 1.1.

Ennen ruiskutuksia metsä oli eri-ikäisten metsäalojen tilkkutäkki, josta 13 prosenttia oli erityisen monipuolista lajistoltaan. Vuonna 1969 ja sen jälkeen otetuissa ilmakuvissa näkyvät selvästi myrkytyslentojen jäljet: pitkiä 500 metriä leveitä kaistoja harmaata kuollutta latvustoa, joukossa muutamia lehtensä säilyttäneitä puita. Kolmen vuoden kuluttua puuston kuolleisuus oli paikotellen suurta, toisaalla vähäisempää. Erot johtuivat todennäköisesti myrkytyskertojen määrästä ja niiden jälkeisistä tulipaloista. Yli kymmenen vuotta myrkytyslentojen jälkeen alle kolmesti ruiskutetuille alueille oli kasvanut uutta, joskin vähälajisempaa metsää. Yli kolme kertaa ruiskutetuilla alueilla metsäpalot olivat hävittäneet puuston lopullisesti ja ruohokasvit olivat vallanneet alaa. Toistuvat palot estivät metsän palautumisen.

Kun aluetta on tarkasteltu vuosina 1965–1973 otetuista ilmakuvista, on sen metsäpeiton havaittu vähentyneen 54 prosenttia, noin 114 000 hehtaarista 53 000 hehtaariin. Monimuotoisimmat metsäalueet olivat tuhoutuneet kokonaan ja muuttuneet ruohoaueiksi. Sittenmin Ma Dassa metsää on uusiutunut ja palautettu istutuksin. Uusi metsä ei vain ole biologisesti yhtä monipuolinen kuin alkuperäiset metsät. Eniten käsitellyillä alueilla oli vielä 1997 selkeästi näkyvissä kasvimyrrytysten jäljiltä ruohottuneita kaisaleita, joihin metsä ei ole ollenkaan palautunut.

Kasvimyrkytyksillä oli vaikutuksia sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Alussa lehvästön nopea kuihtuminen aiheutti rajun vaihdoksen olosuhteissa. Suojaavan ylemmän kerroksen häviäminen muutti nopeasti kasvuolosuhteita: aurinko ja tuuli pääsivät kuivattamaan metsän tavallisesti hämää ja kosteita alempia kerroksia. Trooppisessa metsässä huomattava osa eläimistä on riippuvaisia juuri ylimmän lehvästön tarjoamasta suojasta ja ravinnosta, joten niiden yhtäkkäinen häviäminen sekä kasvimyrryt johtivat lintujen ja muiden eläinten nopeaan menehtymiseen. Puiden kuollessa ja metsien muuttuessa palojen myötä heinikoiksi eläimiltä katosivat niiden elinympäristöt ja kannat romahkivat.

Kasvimyrkkyjen välittömistä vaikutuksista eläimiin ei ole tutkimuksia Vietnamista. On vain joukko epätarkkoja ja osin

ristiriitaisia havaintoja. Yhdysvaltalaiset eläintieteilijät eivät havainneet, että lintukannat olisivat suoraan kärsineet myrkytyksistä. He eivät myöskään pystyneet varmistamaan tietoja, joiden mukaan suuri määrä lintuja ja sikoja olisi kuollut kasvimyrkytysten seurauksena. Sen sijaan paikallisten asukkaiden mukaan muutaman päivän sisällä ruiskutuksista kuoli paljon kotieläimiä, lintuja ja nisäkkäitä. Eräässä ruiskutusten alle jääneessä kylässä sioilla havaittiin enemmän lisääntymisongelmia ja epämuodostumia kuin muualla. Vietnamin keskiosassa sijaitsevassa A Luoin laaksossa (ks. kartta 1) paikalliset viranomaiset kertoivat suuria määriä vesipuhveleita ja muuta karjaa kuolleen vuosina 1968–1969 kasvimyrkytysten aikana. Näistäkään ei varsinaista kuolinsyytä tiedetä, mutta eläinkokeiden perusteella on todettu sotilaskäytössä käytettyjen määrien agent orangea olevan myrkyllisiä eläimille.

Sodan jälkeen tehtiin vertailututkimuksia myrkytetyillä ja myrkyttämättömillä metsäalueilla. A Luoin laaksossa havaittiin merkittävästi pienemmät lajimäärät myrkytetyillä alueella. Vertailualueina olleissa kahdessa tiheässä trooppisessa metsässä havaittiin 145 ja 175 lintu- ja 30 ja 55 nisäkäslajia. Ruohikoksi muuttuneella entisellä metsäalueella havaittiin vain 24 lintu- ja viisi nisäkäslajia.

Vietnamilaiset tutkijat vertailivat vuosina 1981–1982 nisäkaskantoja A Luoin laaksossa kahdella alueella, joista toinen oli ruiskuttamaton. Ruiskutetulla alueella lukuisat nisäkäslajit, kuten villisiat, luonnonvaraiset vesipuhvelit, hirvet, peurat, vuohet ja tiikerit olivat harvinaistuneet. Samoin kävi jo ennestään uhanalaisille nisäkkäille, kuten intiannorsulle, gauri-nautaeläimille, valkuposkigibbonille, leopardille ja jaavansarvikuonolle. Sen sijaan ruiskuttamattomalla vertailualueella esiintyi monia näistä lajeista. Samanlaista nisäkaskantojen pienenemistä tutkijat havaitsivat myös Ma Dan metsissä. Eläinkantojen pieneneminen oli seurausta elinympäristön suuresta muutoksesta: metsän tarjoma suoja ja ravinto katosivat.

Kambodžan itäosissa havaittiin sodan aikana kasvaneita määriä hirvieläimiä kuten muntjakkeja, villejä nautaeläimiä kuten

A Luoiin laaksoa. Etualalla näkyy myrkytettyjä alueita, jonne puusto ei ole palautunut, ja taaempänä luonnontilaista metsää. (Hatfield Consultants Ltd.)

gaureja ja bantengeja, eräitä apinalajeja, norsuja sekä villisikoja. Näiden eläinten arvellaan paenneen sodan melskeitä ja myrkytyksiä turvaan Kambodžaan, jonka Vietnamin vastaiset raja-alueet tosin myös joutuivat Yhdysvaltain myrkytyslentojen ja pommitusten kohteiksi. Ei ole tiedossa, kuinka paljon eläimiä ehkä pelastautui tällä tavoin.

Eri sotatoimien vaikutuksia eläinkantoihin on vaikea arvioida, koska tiedot kannoista ennen sota ja sen jälkeen puuttuvat. Vaikutusmekanismeja sodan aikana ei ole tutkittu, joten ei tarkalleen

tiedetä, mistä esimerkiksi kasvimyrkytyksiä seuranneet eläinkuolemat johtuivat. Vertailuihin eri koealueiden välillä tulee suhtautua varauksella, sillä käytännössä on mahdotonta löytää kahta täysin samanlaista koealuetta. Myöhään sodan jälkeen eläinkannoista tehtyihin vertailuihin ovat voineet vaikuttaa myös ihmisen myöhemmät toimet. Kuinka paljon metsästys on sodan aikana ja sen jälkeen pienentänyt uhanalaisten suurten nisäkkäiden kantoja, jää siten arvoitukseksi. Myöskään taisteluissa kuolleiden ja sotilaiden tappamien eläinten määristä ei ole tietoa. Silti suurella varmuudella voidaan olettaa eniten eläimiä kuolleen kasvimyrkytysten aiheuttamiin myrkytyksiin ja epäsuorasti elinympäristöjen tuhoutumiseen.

Mangrovemetsien tuho

Vietnamin etelärannikolla maan ja meren välimaastossa kasvatvat mangrovemetsät estävät eroosiota ja ovat kasvillisuudeltaan ja eliöstöltään monipuolisia. Niitä oli noin puolen miljoonan hehtaarin alueella Vietnamin etelärannikolla, mistä kolmasosa joutui myrkytysten kohteeksi sodan aikana. Toisin kuin sisämaan metsät, mangrovet ovat erityisen herkkiä kasvimyrkyille: jo yksi myrkytyskertta riitti tappamaan ne kokonaan. Mangroveiden tuhoutuminen onkin laajimpia sodan aiheuttamia tuhoja. Etelä-Vietnamin mangrovemetsien yli kesällä 1971 lentänyt Egbert Pfeiffer kuvaili maisemaa seuraavasti: ”Näky muistutti lähes täydellistä tuhoa – äänetön harmaiden, kuolleiden, kasvien paljous, jopa alueilla, jotka oli ruiskutettu jo vuosia sitten.”¹¹

Vietnamin eteläisessä kärjessä sijaitseva Ca Maun niemi (ks. kartta 1) oli sodan alkuvaiheessa kasvimyrkytysten koekenttänä. Se on 65 000 hehtaarin kokoinen, siis suunnilleen kaksi kertaa Espoon kaupungin kokoinen, ja tuolloin lähes kokonaan mangrovemetsien peittämä. Aluetta myrkytettiin tiheään, kun sissejä yritettiin saada näkyviin tiheiköistä. Ennen sotaa 82 prosenttia, 53 000 hehtaaria, alueesta oli mangrovemetsää. Vuonna 1973 jäljellä oli enää 38 prosenttia metsistä, 20 000 hehtaaria. Tuolloin

kasvillisuus oli jossain määrin palautunut vain reilulla tuhannella hehtaarilla ja vielä 1980 mangrovepuiden luontainen uusiutumisen oli vähäistä.¹²

Monet mangrovemetsien eläimet ovat erikoistuneet elämään näissä kosteikoissa, eivätkä ne pysty mangroveiden tuhouduttua siirtymään epäsopivien ympäristöjen läpi toisille alueille. Ne olivat siten suuressa häviämisvaarassa, kun niiden elinympäristöt muuttuivat rajusti. Näin oli käynyt hyönteis- ja hedelmäsyöjälintulinnuille voimakkaiden myrkytysten kohteeksi joutuneella Rung Satin mangrovealueella Hồ Chí Minhin (ent. Saigon) eteläpuolella (ks. kartta 1). Sen sijaan kalansyöjälintukannat eivät olleet kärsineet, koska myrkytykset eivät haitanneet virtaavien vesistöjen ravintoketjuja yhtä lailla kuin maanpäällisiä.

Rannikon mangrovemetsien häviäminen on oletettavasti vaikuttanut myös kalakantoihin. Mangrovesuistot tarjosivat ravinteikkaan ja vaihtelevan kasvu- ja elinympäristön monille kalalajeille. A Luoin laaksossa Vietnamin keskiosissa kalansaaliit olivat pienentyneet sodan jälkeen ja kalalajien määrä oli vähentynyt. Toisaalta sieltä on myös tavattu aivan uusia kalalajeja. Vesikasvillisuus ja sitä syövät kalat olivat vähentyneet. Sen sijaan vedessä toukkavaiheen viettävien hyönteisten ja niitä syövien kalojen määrä on lisääntynyt.

Tällaisten hyönteisten, kuten malariasääskien, määrän lisääntymiseen ovat vaikuttaneet miljoonat lisääntymiseen sopivat vesien täyttämät räjähdyskuopat. Sodan aiheuttamat muutokset suosivat myös pikkujyrsijöitä, joiden määrien on havaittu lisääntyneen.

Rannikolla yleistynyt katkaravunkasvatus on haitannut mangrovemetsien palautumista. Tuhoutuneet mangrovemetsät tarjosivat hyvän ympäristön kasvatukselle ja nopea väestönkasvu loi paineita sen lisäämiseen. Ca Maussa ihmistoiminnan leviäminen on estänyt mangroveiden palautumista ja nopeuttanut jäljelle jääneiden metsien häviämistä. Muualla vietnamilaiset ovat istutuksilla ja suojelulla onnistuneet palauttamaan mangrovemetsiä lähes sota edeltäneeseen tilaan.

Mangrovemetsää Ca Maun niemellä kasvimyrkytysten jälkeen. Satelliittikuvassa vuodelta 1973 näkyvät myrkytyslentojen jäljet rannikolla. (Canadian Space Agency 1997, teoksessa Hatfield 1998a, kuva 22.)

Maaperän dioksiini aiheuttaa terveysongelmia

Kasvimyrkyt agent orange, pink ja green sisälsivät epäpuhtautena pieniä määriä ympäristömyrkkyä nimeltään TCDD (2,3,7,8-tetraklorodibentso-p-dioksiini), joka on yksi myrkyllisimmistä dioksiineista. Se aiheuttaa muun muassa syöpää ja synnynnäisiä epämuodostumia.¹³ Vietnamiin levisi kasvimyrkkyjen mukana noin 221–366 kilogrammaa tätä dioksiinia, mahdollisesti vieläkin enemmän. TCDD on pitkäikäinen muihin dioksiineihin verrattuna; arviot sen puoliintumisajasta vaihtelevat 3,5–10 vuoden välillä.

Kasvimyrkkyjen sisältämästä dioksiinista tuli laaja-alainen ja -mittainen ongelma Vietnamissa. Sitä löytyy yhä maaperästä,

josta se siirtyy ravintoketjuissa eteenpäin eläimiin ja ihmisiin. Kanadalaisen Hatfield Ltd. konsulttiyhtiön A Luoin laaksossa tekemien mittausten mukaan maaperästä löytyy haitallisia määriä dioksiinia ja samanlaisia tuloksia ovat saaneet muutkin tutkijat (taulukko 2). Monissa maaperänäytteissä dioksiinitasot olivat paljon Yhdysvaltain ympäristöviraston asuin- ja teollisuusalueille antamien ohjearvojen yläpuolella, jotka ovat 4,3 ja 38,8 pg/g pikogrammaa grammassa.¹⁴

Hatfieldin tutkimuksissa pelkästään lentoruiskutusten kohteina olleilta alueilta maaperästä dioksiinia löytyi 5–15 pg/g kuivapainosta. Entisen yhdysvaltalaisen sotilastukikohdan A Son lähistöltä A Luoin laaksosta mitattiin vielä korkeampia dioksiinipitoisuuksia, 88–889 pg/g. Sotilastukikohtien ympäristöjä ruiskutettiin enemmän, kasvimyrkkyä on lisäksi saattanut päästä valumaan maaperään käsittelyn ja vuotojen yhteydessä. Vain yksi näyte 52:sta ei sisältänyt dioksiinia. Myös muissa tutkimuksissa maaperästä on löydetty vaihtelevia määriä dioksiinia (ks. taulukko 2).

Dioksiinia välittyy todistetusti maaperästä ravintoketjuihin. Vaikka kasvimyrkytykset päättyivät jo vuonna 1971, niin Vietnamin tutkituista eläimistä ja ihmisistä on löydetty korkeita dioksiinipitoisuuksia vielä 1990-luvulla.

Kotieläimistä, sioista, kanoista, ankoista ja kasvatetuista kaloista otetuista näytteistä eniten dioksiinia löytyi kalojen ja ankojen rasvakudoksista. A Son sotilastukikohdan lähellä eläneiltä yksilöiltä havaittiin korkeimmat pitoisuudet. Kalalammissa kasvatettujen karppejen rasvakudoksista dioksiinia löytyi 34 ja toisesta 21 pg/g märkäpainosta ja ankoista 52 ja 82 g/pg. Muualla A Luoin laaksossa eläimistä mitatut dioksiinipitoisuudet olivat huomattavasti alhaisempia, alle 6 pg/g. Niin tässä kuin muissakin tutkimuksissa näytteiden määrää on rajoittanut niiden analysoinnin kalleus. Samansuuntaisia tuloksia ilmeni mittauksissa entisen Etelä-Vietnamin alueella ravinnoksi käytettävistä kaloista ja eläimistä.

Kasvimyrkkyjen terveysvaikutuksia on tutkittu pitkään, mutta suoraa näyttöä niiden sisältämän dioksiinin yhdysvaltalaisille

Taulukko 2.

Tutkimuksia 2,3,7,8-T -dioksiinipitoisuuksista Vietnamin maaperässä vuosina 1985 – 2000

Dioksiinia havaittu/ näytteitä yhteensä	Havaintoja/ mittauspaikkoja yhteensä	2,3,7,8-T määrät pg/g	Tutkimus
21/106	4/7	1,2 – 38,5	1
	9/27	1,0 – 62,7	2
51/52	Eri paikkoja	1,8 – 897,9	3
3/4	Bien Hoan lentotukikohta	604 000 – 1 100 000	4

Huom. Tutkimuksissa 1 ja 3 dioksiinimäärät on ilmoitettu osuutena kuitupainosta, muissa tutkimuksissa tätä ei ole erikseen mainittu.

Lähteet:

1) Matsuda, M., H. Funeno, Hoàng Trong Quỳnh, Hoàng Đình Câu, ja T. Wakimoto: PCDDs/DFs pollution in soils from Viet Nam. Câu Hoàng Đình, Lê Cao Đài, Đình Quang Minh, Lê Bích Thủy (toim.): *Herbicides in war – the long-term effects on man and nature 1993, 2nd international symposium. 10-80 Committee, Hanoi 1994, 55–57.*

2) Quỳnh, Hoàng, Trong, Bach The Dung, Le Thi Bích Thủy, Mac Thi Hoa: *First results on the transfer of 2,3,7,8-TCDD in nature and its persistence in human body in South Viet Nam. Câu Hoàng Đình, Lê Cao Đài, Đình Quang Minh, Lê Bích Thủy (toim.) Herbicides in war – the long-term effects on man and nature 1993, 2nd international symposium. 10-80 Committee, Hanoi 1994, 83 – 85, 90.*

3) Dwernychuk L. Wayne, Câu Hoàng Đình, Hatfield Christopher T., Boivin Thomas G., Hung Tran Manh, Dung, Phung Tri, Thai Nguyen Dinh: *Dioxin reservoirs in southern Viet Nam – A legacy of agent orange. Chemosphere, 47, 2002, 121–122.*

4) Schechter, A., M. Pavuk, Lê Cao Đài, J. Constable, O. Pöpke, J. Ryan, P. Fürst, R. Malisch, K. Olie, M. Gross, M. Matsuda, S. Räsänen & P. Tonilo: *Collaborative USA-Vietnamese agent orange research from 1968 to 2002. National Institute for Environmental Health Sciences, USA 2002, http://www.niehs.nih.gov/external/usvcrp/conf2002/abs_pdf/diox-017.pdf, table 6. Luettu 5.2.2004. Korkeat arvot johtuvat todennäköisesti tukikohdassa tapahtuneesta vuodosta vuonna 1970.*

veteraaneille ja vietnamilaisille aiheuttamista sairauksista on ollut hankala saada. Vaikeutena on ollut todistaa yhteys havaittujen terveysvaikutusten ja dioksiinille altistumisen välillä. Suomalaisilla tehdyn tutkimuksen mukaan pienet dioksiinipitoisuudet vähentävät pehmytkudossyövän riskiä ja se yleistyy vasta suuremmilla pitoisuuksilla. Tämä voi osin selittää miksi dioksiinin terveysvaikutuksia Vietnamissa ja Yhdysvalloissa on ollut vaikea selvittää.

Yhdysvaltojen terveysvirasto on tehnyt 1990-luvun alusta lähtien yhteenvedon tutkimuksista agent oranjen terveysvaikutuksista. Vuonna 2002 se totesi olevan riittävästi todisteita kasvimyrkyille altistumisen yhteydestä tiettyihin tauteihin, kuten klooriakneen, leukemiaan ja erilaisiin pahanlaatuisiin kasvaimiin, kuten Hodkinin tautiin. Viitteellistä näyttöä on lisäksi useista muista syövästä, diabeteksestä sekä tyrän selkään aiheuttavasta selkärankahalkiosta veteraanien lapsilla. Päätelmät on tehty useiden eri tutkimusten perusteella, ei pelkästään tutkimalla Vietnamin sodan veteraaneja. Yhdysvaltalaiset Vietnamin sodan veteraanit ovat siten oikeutettuja korvauksiin mainittujen sairauksien osalta.

Vietnamilaisten verestä ja äidinmaidosta on mitattu korkeita dioksiinitasoa sodan jälkeisiltä vuosilta aina tähän päivään. Vietnamilaiset siis altistuvat yhä Yhdysvaltojen levittämien kasvimyrkkujen dioksiinille. Vietnamilaisissa tutkimuksissa kasvimyrkyille altistuneilta on löydetty tilastollisesti merkittävästi enemmän syöpiä ja vauvoilta enemmän synnynnäisiä epämuodostumia kuin muulta väestöltä. Myös lapsikuolleisuus on keskimääräistä korkeampi. Tuloksia ei vain ole tähän saakka kyetty varmuudella liittämään agent orange -myrkytyksiin, koska yhteyttä sodanaikaisen altistumisen ja myöhempien sairauksien välillä ei ole pystytty todistamaan. Tähän kaatui myös vietnamilaisten kante kasvimyrkkyjä valmistaneita yhtiöitä vastaan.

Arviot dioksiinin aiheuttamista terveysongelmista kärsivien vietnamilaisten määrästä vaihtelevat yhdestä miljoonasta kolmeen, jopa neljään miljoonaan ihmiseen. Vietnamin viranomai-

Kasvimyrkyille altistuneilta vietnamilaisilta on löydetty enemmän syöpiä ja vauvoilta enemmän synnynnäisiä epämuodostumia kuin muulta väestöltä. Ylemmässä kuvassa on myrkytyssodan uhreja vietnamilaisessa sairaalassa. Alemmassa lähikuvaa ihovaurioista. Kuvat Ismo Tuormaa.

silla voi tosin olla syynsä liioitella lukumääriä. Todellista määrää tuskin tietää kukaan.

Massapommitusten arvet maisemassa

Tunnusomaista Yhdysvaltain Vietnam-strategialle oli valtaisa räjähteiden käyttö. Kasvimyrkkujen ohella se oli toinen merkittävä ympäristömuutosten aiheuttaja. Vietnamiin kylvettiin sodan aikana 14 miljoonaa tonnia räjähteitä, joista suurin osa Etelä-Vietnamin alueelle. Määrä on kaksinkertainen Yhdysvaltain koko toisessa maailmansodassa käyttämään räjähdemäärään verrattuna ja vastaa yhteensä 328 Hiroshiman ydinpommin räjähdysvoimaa. Puolet räjähteistä pudotettiin lentokoneista, toinen puoli koostuu jalkaväen ja tykistön ammuksista sekä miinoista.

Laajamittaisilla pommituksilla ja ylenmääräisellä räjähteiden käytöllä Yhdysvallat yritti paikata maajoukkojensa pienuutta sekä häiritä vietnamilaisten sissien toimintaa. Yleisiä olivat maa-seutualueiden laajat mattopommitukset, ilman tarkkoja kohteita. Jopa 90 prosenttia kaikista räjähteistä osoitettiin alueille, joilla vain epäiltiin olevan vihollisen toimintaa.

Räjähdykset sekä niiden aiheuttamat 10–15 miljoonaa pommikuoppaa aiheuttivat välittömiä ja pitkäaikaisia muutoksia Etelä-Vietnamin maisemassa ja ekologiassa. Räjähdyshojen vaikutukset voidaan jakaa kahteen luokkaan: täydelliseen hävitykseen ja vakavasti vaurioituneisiin. Räjähdyksen täydellisesti hävittämää, pommikuoppien täplittämää kuunmaisemaksi verrattua aluetta on laskettu olevan yli 100 000 hehtaaria, noin prosentti Etelä-Vietnamin metsistä. Tältä alueelta räjähdyksen aiheuttama paineaalto ja sirpaleet tuhosivat kaiken kasvillisuuden ja eläimet. Räjähdykskohtien ympärillä olevia vakavasti vaurioituneita alueita on viiden miljoonan hehtaarin verran, noin kuusi prosenttia Etelä-Vietnamin pinta-alasta. Näillä alueilla kasvillisuus kärsi sirpaleiden aiheuttamista vahingoista ja lahottajasienet pääsivät leviämään pintavaurioituneissa puissa. Sotatoimien takia menetettiin yhteensä 74 miljoonaa kuutiometriä puutava-

raa, mikä oli 14 prosenttia Etelä-Vietnamin tai kahdeksan prosenttia koko maan puuvaroista. Heti sodan jälkeen Vietnamin metsien hakkuut kutistuivat melkein puoleen sotaa edeltäneestä ajasta. Syninä tähän olivat edellisten lisäksi metsäteollisuuslaitosten vauriot sekä miinojen, räjähtämättömien ammusten ja kraattereiden aiheuttamat esteet liikkumiselle. Lisäksi puihin jääneet sirpaleet haittasivat sahausta merkittävästi. Myöhemmin metsien häviäminen ja niiden monimuotoisuuden vähenemisen vauhti on kiihtynyt, niitä on hakattu suuria määriä puutavaran myyntiin, polttopuuksi ja rakentamiseen sekä raivattu pelloiksi.

Valtava määrä kranaateista, pommeista ja miinoista jäi räjähtämättöminä maastoon muodostaen pitkäaikaisen ympäristöongelman. Räjähtämättömät ammuksiset ja miinat aiheuttavat jatkuvan vaaran eläimille ja ihmisille sekä kiihdyttävät omalta osaltaan sodanjälkeistä metsien häviämistä. Peltoihin hautautuneina ne estävät viljelyn, jolloin paikallinen väestö hakkaa metsiä turvatakseen toimeentulonsa. Metsäpeitteen katoaminen vaikuttaa myös soihin ja vesistöihin. Pommitukset lisäsivät ravinteiden nopeaa huuhtoutumista maaperästä sekä muuttivat paikallisia kasvi- ja eläinkantoja.

Pidemmällä aikavälillä räjähtämättömistä ammuksista ja miinoista liukenee maaperään ja vesistöihin myrkkyyä sekä raskasmetalleja, kuten elohopeaa ja lyijyä. Ne heikentävät maaperän laatua sekä pilaavat pinta- ja pohjavesiä. Lisäksi räjähteiden raivaaminen saastuneesta maaperästä voi lisätä dioksiinin siirtymistä ravintoketjuun.

Osin valtava räjähteiden käyttö on myöhemmin myös suojellut luontoa ihmiseltä – räjähtämättömät ammuksiset, pommikuopat ja sirpaleet puunrungoissa ovat estäneet vietnamilaisia viljelemästä peltojaan ja haitanneet metsähakkuita. Näillä alueilla eläimet ja kasvit ovat saaneet olla rauhassa. Toisaalta miinat tappavat isoja nisäkkäitä. Kokonaisuuden kannalta tällaisilla alueilla ei ole pidemmällä aikavälillä merkitystä uhanalaisten nisäkkäiden, kuten elefanttien, apinoiden ja tiikerien suoja-alueina.

Vietnamilaisten arvioiden mukaan miinojen ja räjähtämättömien ammusten saastuttamaa maata oli vuonna 2003 yhä noin

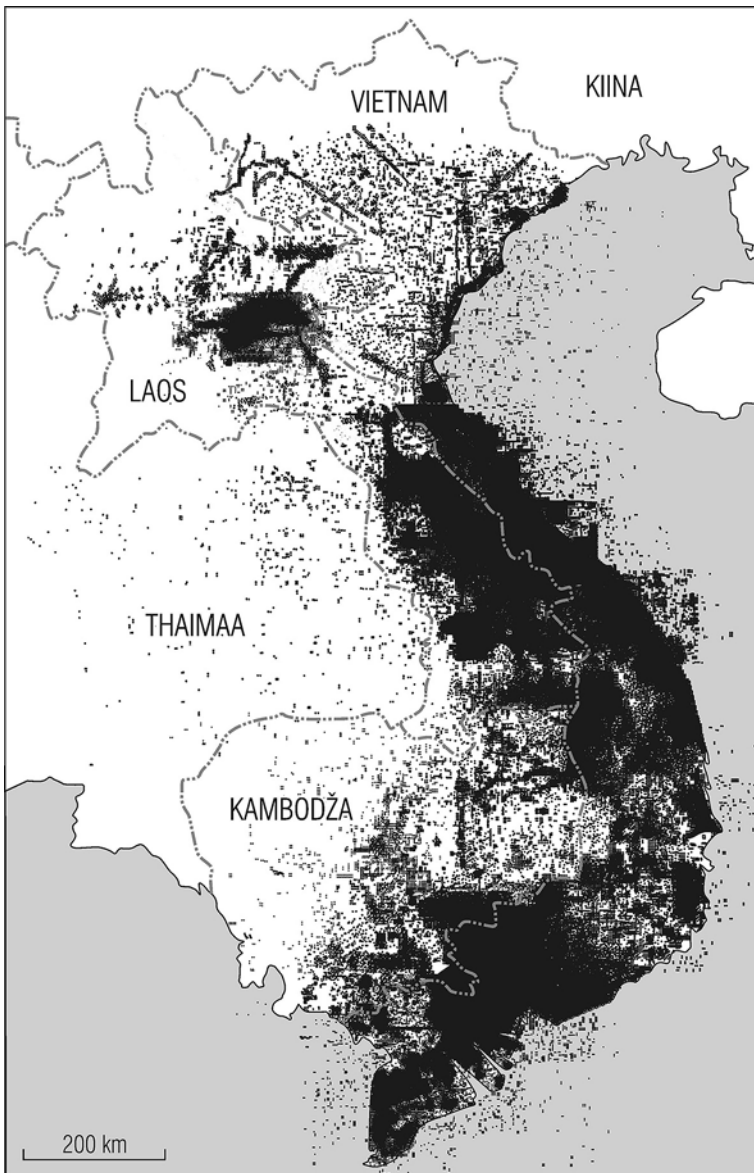
Valtavat pommikuopat ovat jääneet pysyväksi osaksi Vietnamin maisemaa. Kuopan takana seisovista ihmisistä voi hahmottaa kuopan kokoa. (Hatfield 2000, kuva 2.17.)

7–8 prosenttia Vietnamin pinta-alasta. Maaperässä arvelaan olevan noin kolme miljoonaa maamiinaa ja yhteensä noin 350 000–800 000 tonnia sodanaikaisia räjähteitä.

Viljasatojen ja huoltoyhteyksien tuhoaminen

Kasvimyrkytysten ja massapommitusten lisäksi Yhdysvallat pyrki heikentämään sissien huoltoyhteyksiä ja siviiliväestöltä saamaa tukea. Sissejä yritettiin näännyttää nälkään myrkyttämällä viljasatoja, häiritsemällä huoltoketjuja pommituksilla ja pakko-siirtämällä asukkaita maaseudulta kaupunkeihin valvonnan alle.

Yhdysvaltain joukot ruiskuttivat kasvimyrkkyjä viljapelloille, jotta FNL:n sisseillä ja heidän kannattajillaan olisi vähemmän ruokaa käytössään. Sadontuhoamiset alkoivat jo aivan sodan

Mustina pisteinä karttaan merkityt pommituskohteet kertovat Yhdysvaltain pommitusten laajuudesta. Pommikuoppien sekä räjähtämättömien pommien ja kranaattien vaikutukset kattavat lähes koko Vietnamin. Myöskään Laos, Kambodža ja Thaimaa eivät välttyneet pommeilta. Lähde: Hatfield 2003, kuvio 1.1.

alussa vuonna 1961 ja jatkuivat vuoteen 1971. Riisisatojen tuhoamiseen käytettyä agent blue -kasvimyrkkyä levitettiin lähes viisi miljoonaa litraa Etelä-Vietnamissa, laskelmista riippuen noin 236 000 tai jopa 400 000 hehtaarille viljelysmaata. Satoja hävitettiin myös maaoperaatioissa, raivaustraktoreilla ja pommituksilla. Yhteensä erilaisin keinoin poistettiin noin 600 000 hehtaaria maatalousmaata viljelykäytöstä, mikä oli viidesosa Etelä-Vietnamin pelloista.

Viljelymaan tuhoamisen lisäksi ruoantuotantoa vähensivät laajamittainen karjan tappaminen sekä tuotantorakenteiden tuhoaminen. Vaikka sadontuhoamisten sodanaikaisia vaikutuksia ei pidetä suurina, se on yhtenä tekijänä saattanut vaikuttaa Etelä-Vietnamin sodanjälkeisen maataloustuotannon hitaaseen elpymiseen. Sadontuhoamisohjelman tarkoituksenmukaisuus on myöhemmin kyseenalaistettu vahvasti. Eniten siitä kärsivät vietnamilaiset siviilit ja vuoristossa asuvat heimot, eivät FNL:n sissit. Ruoantuotannon tuhoaminen pakotti alkuperäisheimoja muuttamaan pois asuinseuduiltaan Yhdysvaltain hallinnassa oleville alueille.

Muukin viljely kärsi sodasta. Etelä-Vietnamin kumiviljelmät sijaitsivat kovimmilla taistelualueilla, joten ne joutuivat kasvimyrkytysten, pommitusten ja tykkitulen kohteeksi. Kasvimyrkytysten ja niiden kaukolaskeuman arvioidaan tuhonneen noin 41 000 hehtaaria kumiviljelmiä, 30 prosenttia koko tuotantoalasta. Noin 40 prosenttia kumipuista kuoli sodan aikana ja tuotanto putosi 70 prosenttia.

Heikentääkseen sissien huoltoyhteyksiä viidakoissa kulkevalla Ho Tši Minhin polulla Yhdysvallat yritti vaikuttaa paikallisiin sääoloihin ja pidentää sadekautta, jotta polku olisi mutaisuuden vuoksi ollut käyttökelvoton pidemmän aikaa. Lentokoneista levitettiin hopea- ja lyijyjodidia kumpupilville sateen aikaansaamiseksi. Lisääntyneet sateet saattoivat lisätä eroosiota ja vedessä elävien hyönteisten määrää.

Yhdysvaltain joukot yrittivät myös kuivata 800 000 hehtaaria Ruokojen tasangolta Mekong-joen suistossa nykyisen Hồ Chí Minhin länsipuolella. Päämääränä oli pakottaa sissit pois alu-

eelta. Kuivaus onnistui osittain, minkä seurauksena maaperän suolat nousivat pinnalle pilaten maan ja vedet. Riisinviljely muuttui mahdottomaksi, kasvimyrkytykset ja metsäpalot tuhosivat puut. Paikallisten asukkaiden oli pakko muuttaa pois alueelta; samoin katosivat kalat, kilpikonnat, käärmeet ja linnut. Sodanjälkeisen ennallistamisen ansiosta alueen kasvillisuus ja eläimistö ovat palautumassa alkuperäiseksi.

Sodan teollistumisen ympäristövaikutuksia

Vietnamin sota on ääriesimerkki nykyaikaisen teollisen sodankäynnin aiheuttamista ympäristötuhoista. Sota ei enää ole vain ihmisten välistä kamppailua, vaan siitä on tullut koneistettua tuhoamistuotantoa. Kuten teollistumisessa yleensä, niin sodankäynnissäkin ihmistyövoiman korvaaminen koneilla on johtanut huikeaan tuottavuuden kasvuun. Aikaisempiin sotiin verrattuna paljon pienempi määrä ihmisiä kykenee lyhyemmässä ajanjaksoissa aiheuttamaan enemmän ja pitkäaikaisempaa tuhoa kuin koskaan ennen. Lisääntynyt tuhovoima ja ympäristön tietoinen tuhoaminen tekivät Yhdysvaltain Vietnamin sodan ympäristövaikutuksista ennennäkemättömän laajat.

Sodan ympäristövaikutukset voidaan Vietnamin tapauksessa jakaa kahteen: erityisesti sodille ominaisiin sekä samankaltaisiin ongelmiin kuin mitä teollistumisen ja luonnonvarojen liikakäytön yhteydessä yleensä esiintyy. Rajaus on häilyvä, mutta auttaneen hahmottamaan sodan ympäristövaikutusten luonnetta.

Vain sodalle ominaisiksi ympäristövaikutuksiksi voidaan lukea räjähteiden käytöstä aiheutuneet muutokset. Räjähdyksuopista on tullut pysyvä osa vietnamilaista maisemaa. Niiden myötä eroosio on lisääntynyt, mikä vaikuttaa eläimiin ja kasvillisuuteen. Räjähättömät sotajäänteet ovat sodan hengenvaarallista ongelmajätettä niin ihmisille kuin eläimille.

Dioksiinit ja raskasmetallit ovat yleisiä teollisuustoiminnan aiheuttamia ympäristöongelmia. Vain saastumisen valtaisa mitta-kaava ja syntytapa erottavat Vietnamin dioksiiniongelman minkä

tahansa teollisuustontin saastuneesta takapihasta. Mittakaava on laajempi kuin missään muualla maailmassa.

Voimaperäinen metsäteollisuus ja metsien raivaaminen pienentävät metsäpinta-alaa ja vähentävät metsien monimuotoisuutta. Tämä maailmanlaajuinen ongelma ilmenee myös Vietnamin, mutta siellä osasyynä ovat sodanaikaiset kasvimyrrytykset. Metsien häviäminen johti isojen nisäkkäiden kantojen harvenemiseen. Hyötyjiin kuuluivat pikkujyrsijät, jotka viihtyvät metsät korvanneissa ruohikoissa ja kosteikkojen pommikuopissa lisääntyvät hyönteiset. Mangroveiden häviäminen vähensi siitä riippuvaisia eläimiä.

Suoran ympäristötuhoamisen lisäksi esiintyi myös välillisiä ympäristövaikutuksia. Sodalla lienee osansa siinä, että Vietnamin villieläinkannat ja metsät ovat pienentyneet nopeammin kuin muissa sodasta kärsineissä Kaakkois-Aasian maissa, Laosissa ja Kambodžassa. Pommitusten ja maanraivauksen jäljiltä yli puolet Etelä-Vietnamin kylistä ja kaupungeista, lähes kaikki sillat sekä valtavat määrät maanviljelykseen liittyviä rakenteita oli vaurioitunut tai tuhoutunut. Tuotantorakenteiden tuhoutuminen yhdessä nopean väestönkasvun kanssa lisäsi luonnonvarojen suoraa hyödyntämiseen. Sodan jälkeen teollisuustuotanto elpyi ja kasvoi nopeammin kuin maataloustuotanto, kuten kävi Euroopassakin toisen maailmansodan jälkeen. On yhä selvittämättä, miten esimerkiksi jälleenrakennus, sodan aiheuttama elintason lasku sekä väestön pakkosiirrot maaseudulta kaupunkiin vaikuttivat ympäristöön.

Vietnamin ympäristövaikutusten arviointia vaikeuttavat tietojen puute ajalta ennen sotaa ja sodan jälkeen. Tämä on yleinen ongelma tutkittaessa sotien ympäristövaikutuksia. Vietnamin tapauksessa vaikutukset ovat levittäytyneet niin laajalle alueelle, että kokonaiskuvan selvittäminen on työlästä. Tässä artikkelissa esitellyt tutkimustulokset ovat vain suuntaa-antavia olettamuksia vielä suurimmaksi osaksi selvittämättömästä ongelmavyyhdistä, jossa syyt, seuraukset ja erilaiset takaisinkytkennät johtavat erittäin hankalasti arvioitavaan ja vaikeasti hahmotettavaan lopputulokseen.

Yhdysvaltain hyökätessä Vietnamin luontoa vastaan sen ensisijaisena tarkoituksena ei ollut aiheuttaa pysyviä ympäristöongelmia, vaan taistella sissejä vastaan. Hallinto ei kuitenkaan ollut huolissaan metsäntuhoamisohjelman, pommitusten ja muun hävittämisen ympäristövaikutuksista. Kun tietämys Vietnamin sodan ympäristövaikutuksista lisääntyi ja jotta vastaavaa ei enää pääsisi tapahtumaan, ympäristön laajamittainen tuhoamista sodassa on yritetty kieltää vuonna 1977 solmitussa sopimuksessa.

Vastuun välttelystä vahinkojen korjaamiseen

Kasvimyrkkyjen haitoista tiedettiin Yhdysvalloissa jo ennen sotaa ja maan johto rikkoi tietoisesti kemiallisen sodankäynnin kieltävää Geneven sopimusta. Myrkytykset lopetettiin vasta kun ongelmia ilmeni omassa maassa, mutta korvausvaatimusten pelossa vastuu Vietnamin tuhoista on kielletty tähän päivään saakka. Kaava on samanlainen kuin teollisuuden ympäristöongelmissa yleensä; haitoista tiedetään, mutta saastuttamista jatketaan niin kauan kuin se on mahdollista ja lopuksi pyritään vielä kieltämään vastuu aiheutuneista vahingoista.

Suhtautuminen Vietnamin sotaan on länsimaissa ollut hyvin vahvasti poliittisesti värittyä. Tutkimusta aiheesta ovat pitkälti tehneet sotaa arvostelleet tutkijat, jotka tästä syystä ovat kiinnostuneet selvittämään sen vaikutuksia. Vaikka tutkimustyö onkin tapahtunut tieteen sääntöjen mukaan, aiheen valinta on samalla myös kannanotto. Mutta kun asiat on selvitetty, nousee eteen ongelma: tuleeko tutkijan vain todeta mitä on tapahtunut, vai onko hänellä epäkohtia kohdatessaan velvollisuus ottaa kantaa niihin. Myös vaikeneminen on väistämättä kannanotto.

Poliittisesti arka dioksiiniongelma on pelottanut joitain tutkijoita ja rahoittajia, joten he eivät aina uskalla vaarantaa uraansa tai rahoitustaan tutkimalla näin herkkää ongelmaa.¹⁵ Arvokasta tietoa, jonka avulla kenties voitaisiin vähentää terveyshaittoja, menetetään parhaillaan asian arkaluonteisuuden vuoksi.

Vietnamilaisten terveysongelmista on tiedetty jo pitkään. Dioksiinia tiedetään olevan haitallisia määriä maaperässä, mistä se todistetusti siirtyy ravintoketjuihin ja ihmisiin. Vietnamilaisten verestä ja äidinmaidosta mitatut korkeat dioksiinipitoisuudet vahvistavat asian. Yhä jatkuva kiistely sodanaikaisen altistumisen ja terveysongelmien välillä vaikuttaa turhalta, kun ongelmasta kärsiviä ihmisiä voi olla yli miljoona. Yhdysvallat on tasapainoilut ongelman kiistämisen ja omien, kasvimyrkyistä sairastuneiden veteraaniensa tukemisen välillä. Syyllisyyden myöntäminen voisi johtaa mittaviin korvausvaatimuksiin.

Kanadalaisen Hatfield -yhtiön tutkija Dwayne Dwernuchuk oli kiteyttänyt tilanteen 2002: ”Tutkimuksia voidaan tehdä kunnes helvetti jäätyy umpeen, mutta he [Yhdysvallat] eivät aio antaa rahtuakaan apua Vietnamille.”

Muutos tapahtui nopeammin kuin ehkä kukaan olisi arvannut. Kun alkuperäinen artikkeli julkaistiin *Sodan ekologia* -kirjassa (SKS 2007), Yhdysvaltain ja Vietnamin suhteet olivat alkaneet jo lämmetä. Kahdenvälisen kauppasuhteiden solmiminen vuonna 2007 ja myöhemmin Vietnamin liittyminen maailmankauppajärjestöön olivat alku yhteistyölle tässä arassa asiassa. Molemmat maat ovat olleet hyvin varovaisia eivätkä ole halunneet ärsyttää toisiaan. Vuosien diplomaatti- ja kansalaisjärjestötason neuvotteluiden jälkeen Yhdysvallat lupasi tukea dioksiinista saastuneen maaperän puhdistamiseksi Da Nangin lentotukikohdassa. Tehävä osoittautui alkuperäistä vaativammaksi. Da Nangin lentotukikohdan maaperän puhdistus dioksiinista piti alunperin olla valmista 2008. Kustannusarvio on noussut 10 miljoonasta dollarista 43 miljoonaan ja tätä kirjoitettaessa tavoitteeseen pitäisi päästä vuonna 2016. Vietnamin armeija on myös aloittanut puhdistustyöt Bien Hoassa. Lisäksi Vietnam on kansainvälisellä tuella yrittänyt metsittää kasvimyrkytysalueita.

Viisikymmentä vuotta sodan jälkeen ympäristötuhon jäljet ovat yhä olemassa. Asia tuskin olisi saanut yhtä paljon huomiota,

ellei dioksiini olisi vaikuttanut myös ihmisiin. Kasvimyrkytyksiin ja ympäristön tuhoamiseen ryhdyttiin, vaikka haitoista oli tietoa. Kun ympäristövaikutukset kävivät ilmeisiksi, Yhdysvallat vältteli pitkään vastuuta ja pitkitti asian käsittelyä. Sama kuvio on toistunut monissa muissa ympäristöonnettomuuksissa. Myönteistä on, että sopu lopulta löytyi ja puhdistustoimiin on päästy. Olemmeko siis oppineet jotain?

Lähteet

Alkuperäislähteet

YK:n yleiskokouksen päätös 2603 A 16.12.1969. Yhdistyneet kansakunnat, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/257/37/IMG/NR025737.pdf?OpenElement>. Haettu 28.2.2016.

Tutkimuskirjallisuus

Ashton, Peter S.: Long-term changes in dense and open inland forests following herbicidal attack. Westing, Arthur H. (toim.): *Herbicides in war. The long-term ecological and human consequences*. Sipri, Stockholm 1984.

Buckingham, William A. Jr.: *Operation Ranchhand. Herbicides in Southeast Asia 1961–1971*. <http://www.cpcug.org/user/billb/ranchhand/ranchhand.html>. Tekijän samannimiseen kirjaan pohjautuvat verkkosivut vuodelta 1997. Haettu 17.1.2004.

Butler, Declan: Agent orange health investigation stuck at square one. *Nature*, vol. 422, 24.4.2003.

Câu Hoàng Dinh, Lê Cao Đài, Đinh Quang Minh, Lê Bích Thuỷ (toim.): *Herbicides in war. The long-term effects on man and nature*. 1993, 2nd international symposium. 10-80 Committee, Hanoi 1994.

Cau, Hoang Dinh, Lê Cao Đài, Lee Huu Hanh, Lê Bích Thuỷ, Hoang Trong Quynh, Nguyen My Hein, Le Hong Thom, Arnold Schecter ja J. Constable

- ym.: *Report on the levels of PCDD, PCB and other chloro-organic compounds in foodstuffs in Viet Nam*. Câu Hoàng Dinh, Lê Cao Đài, Đinh Quang Minh, Lê Bích Thủy (toim.): *Herbicides in war. The long-term effects on man and nature*. 1993, 2nd international symposium. 10-80 Committee, Hanoi 1994.
- Cecil, Paul Frederick, *Herbicidal warfare*. Praeger Publishers 1986.
- Dudley Joseph P., Joshua R. Ginsberg, Andrew J. Plumptre, John A. Hart & Liliana C. Campos: *Effects of war and civil strife on wildlife and wildlife habitats*. Conservation Biology 16/2002, 323, myös sähköisenä <http://www.ag.unr.edu/cameron/Dudley%20et%20al.pdf>. Haettu 18.7.2003.
- Dwernychuk L. Wayne, Hoàng Dinh Câu, Christopher T. Hatfield, Thomas G. Boivin, Tran Manh Hung, Phung Tri Dung ja Thai Nguyen Dinh: *Dioxin reservoirs in southern Viet Nam – A legacy of agent orange*. Chemosphere, vol. 47, 2002.
- Dwernychuk, L. Wayne, Hoàng Dinh Câu, Christopher T. Hatfield, Thomas G. Boivin, Tran Manh Hung, Phung Tri Dung ja Nguyen Dinh Thai: *Dioxin reservoirs in southern Viet Nam. A legacy of agent orange*. Chemosphere, vol. 47, 2002.
- Hatfield Consultants Ltd.: *Preliminary assessment of environmental impacts related to spraying of agent orange herbicide during the Vietnam war*. CD-rom levy, Hatfield Consultants Ltd., West Vancouver, 1998.
- Hatfield Consultants Ltd.: *Using radarsat imagery to assess residual environmental effects of the Vietnam war*. CD-rom levy, Hatfield Consultants Ltd., West Vancouver, 1998.
- Hatfield Consultants, 10-80 Division: *Development of methodologies and technology for supporting clearance of landmines and unexploded ordnance in Viet Nam*. CD-rom levy, Hatfield Consultants Ltd., West Vancouver, 10-80 Division, Hanoi, 2003, luku 1, 9.
- Hay, Alistair W. M.: Defoliants. Long-term health implications. Levy, Barry, S., Victor W. Sidel (toim.), *War and public health*. Oxford University Press, New York 1997, 402–425.
- Hiệp, Dinh: Long-term changes in mangrove habitat following herbicidal attack. Westing, Arthur H. (toim.): *Herbicides in war. The long-term ecological and human consequences*. Sipri, Stockholm 1984.
- Huỳnh, Dang Huy, Anh T. Pham, M. Hoang, Khiem, Canh X. Le, Duc V. Tran & Dang X. Nguyen: Population status of mammals in the Mada forest ecosystem with influence of herbicides during the warfare. Câu Hoàng Dinh, Lê Cao Đài, Đinh Quang Minh & Lê Bích Thủy (toim.): *Herbicides in war – the long-term effects on man and nature 1993*, 2nd international symposium, 10-80 Committee, Hanoi 1994.
- Huỳnh, Dang, Huy, Dan Ngoc Cân, Quốc Anh & Nguyễn Văn Thang: Long-term changes in the mammalian fauna following herbicidal attack. Westing,

- Arthur H. (toim.): *Herbicides in war. The long-term ecological and human consequences*. Sipri, Stockholm 1984.
- Martin Michael F.: *Vietnamese Victims of Agent Orange and U.S.-Vietnam Relations*. Congressional Research Service 2012, 5, 23–25, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34761.pdf>. Haettu 5.9.2015.
- Neilands J. B., Gordon H. Orians, Egbert W. Pfeiffer, Alje Vennema & Arthur H. Westing: *Harvest of death, Chemical warfare in Vietnam and Cambodia*. Free Press, New York 1972.
- Orians, Gordon H., Egbert. W. Pfeiffer: Ecological effects of the war in Vietnam. *Science*, vol. 168, 1.5.1970.
- Palmer, Michael G.: 2004, Compensation for Vietnam's agent orange victims. *International Journal of Human Rights* 1/2004.
- Pfeiffer, Egbert W.: Degreening Vietnam. *Natural History*, 11/1990.
- Quý, Vo, Dang Huy Huynh, V. Landa, M. Leighton, L. W. Medvedev, I. Motani, Egbert W. Pfeiffer, V. E. Sokolov & Tran The Thong: *Terrestrial animal ecology. Symposium summary*. Westing, Arthur H. (toim.): *Herbicides in war. The long-term ecological and human consequences*. Sipri, Stockholm 1984, 45–46.
- Quý, Vo: The wounds of war. Vietnam struggles to erase the scars of 30 violent years. *Ceres*, vol. 134, 1992.
- Schecter, A., M. Pavuk, Lê Cao Đài, J. Constable, O. Pöpke, J. Ryan, P. Fürst, R. Malisch, K. Olie, M. Gross, M. Matsuda, S. Räisänen ja P. Tonilo: *Collaborative USA-Vietnamese agent orange research from 1968 to 2002*. National Institute for Environmental Health Sciences, USA 2002, http://www.niehs.nih.gov/external/usvcrp/conf2002/abs_pdf/diox-017.pdf. Haettu 5.2.2004.
- Siiskonen, Harri, *Myrkyttäkää, ruiskuttakaa, hävittäkää. Ruotsalaisten ja suomalaisten maatalouden ammattilehtien kasvinsuojeluvallistus 1940–1980*. SKS, Helsinki 2000.
- Snedaker Samuel C.: Coastal, marine and aquatic ecology: an overview. Westing, Arthur H. (toim.): *Herbicides in war. The long-term ecological and human consequences*. Sipri, Stockholm 1984.
- Stellman, Jeanne Mager, Steven D. Stellman, Richard Christian, Tracy Weber & Carrie Tomasallo: The extent and patterns of usage of agent orange and other herbicides in Vietnam. *Nature*, vol. 422, 17.4.2003.
- Stevens, Richard L.: *The trail. A history of the Ho Chi Minh trail and the role of nature in the war in Viet nam*. Garland Publishing Inc., New York, 1993.
- Thu, Trần Xuân, B.V. Botrarov, S.K. Brodsky, N. A. Klinev, V.G. Jilnicov & Ngo Chinh Quan ym.: Determination of dioxin, PCDD and PCDF in the soil and water samples by GC-MS system. Câu Hoàng Dinh, Lê Cao Đài, Đinh Quang Minh, Lê Bích Thủy (toim.): *Herbicides in war. The long-term effects on man and nature*. 1993, 2nd international symposium. 10-80 Committee, Hanoi 1994.

- Tschirley Fred H.: Defoliation in Vietnam. The ecological consequences of the defoliation program in Vietnam are assessed. *Science*, vol. 163, 21.2.1969.
- Tuomisto, Jouni T., Juha Pekkanen, Hannu Kiviranta, Erkki Tukiainen, Terttu Vartiainen ja Jouko Tuomisto: Soft-tissue sarcoma and dioxin. A case-control study. *International Journal of Cancer*, vol. 108, number 6, 2003.
- Tuyet, Le, Thi, Nham ja Annika Johansson: Impact of chemical warfare with agent orange on women's reproductive lives in Vietnam. A pilot study. *Reproductive Health Matters*, Vol. 9, No 18, 2001, 156–158.
- Westing, Arthur H. (toim.): *Herbicides in war. The long-term ecological and human consequences*. Sipri, Stockholm 1984.
- Westing, Arthur H., Herbicides in war. Past and present. Westing, Arthur H. (toim.): *Herbicides in war. The long-term ecological and human consequences*. Sipri, Stockholm 1984.
- Westing, Arthur H.: *Ecological consequences of the Second Indochina War*. Stockholm International Peace Research Institute (Sipri), Stockholm 1976.
- Westing, Arthur H.: Environmental aftermath of warfare in Viet Nam. *World armaments and disarmament, Sipri yearbook 1982*. Sipri, Stockholm 1982.
- Westing, Arthur H.: *Warfare in fragile world*, Sipri, Stockholm 1980.
- Yên Mai Dinh & Nguyễn Xuân Quỳnh: Long-term changes in the freshwater fish fauna following herbicidal attack. Westing, Arthur H. (toim.): *Herbicides in war. The long-term ecological and human consequences*. Sipri, Stockholm 1984, 91–93.

Lehdet

- Vietnam demands action on Agent Orange, CNN, uutissivut 6.3.2002 <http://archives.cnn.com/2002/WORLD/asiapcf/southeast/03/06/vietnam.us.orange/>. Haettu 1.11.2004.
- Vietnamilaisten agent orange -kanne kaatui USA:ssa, *Helsingin Sanomat* 11.3.2005.
- Scott-Clark, Cathy, Adrian Levy: Spectre orange. *The Guardian*, 29.3.2003, <http://www.guardian.co.uk/weekend/story/0,3605,923715,00.html>. Haettu 1.11.2004.

Muut

- National Academy of Sciences: *Veterans and agent orange: Update 2002* (2003), <http://www.nap.edu/openbook/0309086167/html/1.html>. Haettu 10.5.2004.
- Föreningen levande framtid: *Long-term consequences of the Vietnam war public health 2003, Report to the environmental conference on Cambodia, Laos, Viet-*

- nam. <http://www.nnn.se/vietnam/health.pdf>. Föreningen levande framtid, 2002, 7–8. Haettu 2.2.2004
- Föreningen levande framtid: *Report to the environmental conference on Cambodia, Laos, Vietnam*. <http://www.nnn.se/vietnam/health.pdf>. Föreningen levande framtid, 2002. Haettu 2.2.2004.
- Human Rights Watch 2003: *Landmine report 2003 Vietnam*. International campaign on banning landmines, Human Rights Watch 2003, <http://www.icbl.org/lm/2003/vietnam.html#Heading16565>. Haettu 17.5.2004.
- United Nations Environmental Program: *State of the environment in Vietnam 2001, Forest Pressure*. http://www.rrcap.unep.org/reports/soe/vietnam/Issues/pressure/forest_pressure.htm. Haettu 12.8.2004.
- Vietnamin Yhdysvaltain suurlähetystö: International support urgent for Agent Orange victims in Vietnam, 11.8.2004. <http://www.vietnamembassy-usa.org/news/newsitem.php3?timestamp=20040811141006>. Haettu 1.11.2004.
- Vietnamin Punainen Risti: Celebration on World Red Cross Red Crescent Day and "Action month for poor people with disabilities and war victims". <http://www.vnrc.org.vn/events.asp?iz=17>. Haettu 1.11.2004.
- Westing, Arthur, H.: *Assault on the environment*. Föreningen levande framtid, 2002, 2. <http://www.nnn.se/vietnam/ecology.pdf>. Haettu 2.2.2004.
- Zumwalt, E. R. Jr.: Report to secretary of the department of veteran affairs on the association between adverse health effects and exposure to agent orange. www.gulfwarvets.com/ao.html. Haettu 1.11.2004.

Viitteet

- 1 Epäsuora vaikutus on esimerkiksi pommitus, jonka tarkoituksena on ollut rikkoa tie, mutta joka on samalla aiheuttanut eroosiota tien viereisessä rinneessä. Välillisesti pommitus on voinut estää ruokakuljetukset ja pakottaa paikalliset metsästämään eläimiä ruoakseen. Lanier-Graham, Susan D.: *The ecology of war. Environmental impacts of weaponry and warfare*. Walker and Company, New York 1993, 11–12.
- 2 Teknologiavaltaisen sodankäynnin merkityksestä Yhdysvaltain tappiolle enemmän kirjassa Gibson J. W.: *The perfect war. Technowar in Vietnam*. Atlantic Monthly Press, Boston 1986.
- 3 Pfeiffer, Egbert W., Degreening Vietnam. *Natural History*, 11/1990, 37.

- 4 Tyynenmeren saarille ruiskutettiin DDT-hyönteismyrkkyä sotilaiden malariaartuntojen vähentämiseksi.
- 5 Zumwalt, E. R. Jr.: *Report to secretary of the department of veteran affairs on the association between adverse health effects and exposure to agent orange.* www.gulfwarvets.com/ao.html, haettu 1.11.2004.
- 6 Tehdyistä selvityksistä tarkemmin esim. Buckingham 1997 ja Cecil 1986, 161–164.
- 7 Vietnamilaisten nimien yhteydessä on pyritty noudattamaan mahdollisimman oikeaoppista kirjoitusasia tukeutuen alkuperäislähteissä käytettyyn kirjoitustapaan. Kirjoittaja pahoittelee mahdollisia kirjoitusvirheitä.
- 8 Keskustelu dioksiiniongelmien terveysvaikutuksista: Westing 1976, 26, 36; Westing 1982, 368–369; Westing 1984; Cau ym. 1994.
- 9 Pinta-alat laskettu käyttäen Stellman ym. 2003, 685, taulukon 2 tietoja. Etelä-Vietnamin pinta-ala teoksesta Westing 1976, 3.
- 10 Stellman ym. 2003, 682, 685; Westing 1976, 30. Westingin arvio myrkytetyistä alueista perustuu viranomaistietoihin käytetyistä kasvimyrkky-määristä, joiden perusteella on laskettu pinta-ala kertomalla se hehtaarille levitettyllä määrällä. Stellmanin työryhmän arvio perustuu täydennettyihin tietoihin levitetystä myrkkymääristä. Jos 86 prosenttia myrkytyksistä suuntautui metsäalueille ja käsitelty kokonaisala oli 2,6 miljoonaa hehtaaria, on Stellmanin ym. lukuja käyttäen myrkytettyä metsäpinta-alaa noin 2,3 miljoonaa hehtaaria.
- 11 Pfeiffer 1990, 37.
- 12 Ca Maun niemellä sijaitsevasta U Minhin metsän historiasta sodan aikana ks. Biggs, David: *Managing a rebel landscape: conservation, pioneers, and the revolutionary past in the U Minh forest*, Vietnam. *Environmental History*, vol. 10, number 3, 448–476.
- 13 Agent orange kasvimyrkky koostui puoliksi 2,4-dikloorifenoksisietikkahaposta (2,4-D) ja puoliksi 2,4,5-trikloorifenoksisietikkahaposta (2,4,5-T). Näistä jälkimmäinen, 2,4,5-T, ei ollut täysin puhdasta, vaan se sisälsi 2,3,7,8-tetraklooridibentso-p-dioksiinia (T4CCD), joka on myrkyllisin dioksiini. Sen oletetaan aiheuttavan syöpää ja synnynnäisiä epämuodostumia.
- 14 Yhdysvaltain ympäristövirasto englanniksi Environmental Protection Agency. Yksi pikogramma (pg) on 0,000 000 000 001 eli 10⁻¹² grammaa.
- 15 Aiheeseen liittyvistä poliittisista ongelmista esimerkkejä, ks. Burke, Al: *Environmental conference on Cambodia, Laos & Vietnam, Project review*, 2004, 31–33, 34–35. <http://www.nnn.se/vietnam/report.pdf>. Luettu 5.8.2004.

Vietnam ja 60-luku – idealismia ja kyynistä suurpolitiikkaa

Vietnamissa sitä kutsutaan Amerikan sodaksi, muualla Vietnamin sodaksi. Yhdysvallat soti Vietnamissa yli kymmenen vuotta 1960-luvun alkupuolelta lähtien, mutta oli sekaantunut vietnamilaisten itsenäisyystaisteluun jo vuosia aikaisemmin tukemalla Ranskan yritystä palauttaa siirtomaavaltansa muodossa tai toisessa Indokiinaan. Yhteisenä vihollisenaan molemmilla mailla oli Vietnamin itsenäisyysliike, jonka oli taitavasti organisoinut Ho Tši Minhin johtama kommunistinen puolue. Kommunismi ja nationalismi olivat sulautuneet yhteen viime vuosisadan Vietnamissa kuten monessa muussakin ”alikehittyneessä”, kolonialismin tai imperialismin alistamassa maassa (Kiina, Korea, Kuuba).¹

Sukupolven sota

Vietnamin sotaa on sanottu sukupolven sodaksi ja se on rinnastettu Espanjan sisällissotaan 1930-luvulla. Mielestäni rinnastus pohjimmiltaan ontuu, sillä kysymys oli sittenkin hyvin erilaisista sodista. Espanjan konflikti oli luokkasota ja samaan aikaan kansainvälinen sisällissota, jossa fasistinen Italia ja Natsi-Saksa tukivat Francon nationalisteja ja Neuvostoliitto tasavaltalaisia. Vietnamissa taas johtavan kapitalistisen maan, Yhdysvaltojen, tavoitteena oli estää kommunistijohtoisen itsenäisyysliikkeen valtaantulo. Samaa päämäärää amerikkalaiset olivat aikaisemmin tavoitelleet kahdessa muussa Itä-Aasian maassa: Kiinassa ja Koreassa.

Mutta eräänlainen Espanjaan rinnastettava sukupolven sota Vietnamissa yhtä kaikki käytiin. Molemmat konfliktit nostattivat syvän moraalisen suuttumuksen kautta maailman. Saksan ilmavoimien tuhoamasta Guernicasta (baskiksi Gernika) tuli Picasson kuuluisan maalauksen myötä koko Espanjan sodan symboli. Kansainvälisen työväenliikkeen sekä vasemmistolaisen ja vapaamielisen sivistyneistön sympatiat olivat Espanjan tasavallan puolella. Kominternin organisoimiin kansainvälisiin prikaateihin lähti taistelemaan kymmeniä tuhansia vapaaehtoisia kaikista maanosista. Jo sitä ennen – ennen kuin Stalin oli päättänyt toimintalinjastaan Espanjassa – monia ”virallisista” kommunisteista riippumattomia radikaaleja oli ylittänyt Pyreneitten vuoret puolustaakseen tasavallan alueella puhjennutta yhteiskunnallista vallankumousta, jonka viholliseksi osoittautui myös stalinismi.²

Sodan tuhot

Yhdysvallat käytti ilma-aseensa ylivoimaa Vietnamissa ja sodan jatkuessa koko entisen Indokiinan alueella, Laos ja Kambodža mukaan lukien.³ ”Vapaan maailman” johtava valtio kävi sotaa menetelmin, jotka täyttävät monien sotarikosten tunnusmerkit. Suurinta huomiota sodan aikana herättivät Pohjois-Vietnamin pommitukset. Ne olivat myös vaarallisimpia amerikkalaisille lentäjille, sillä Pohjois-Vietnam pystyi puolustautumaan amerikkalaisten ilmaylivoimaa vastaan. Maa sai ilmatorjuntaohjuksia Neuvostoliitosta ja kevyempiä aseita ja muuta apua Kiinasta. Pohjoisesta apua kuljetettiin niin sanottua Ho Tši Minhin tietä ja muita reittejä pitkin Etelän sisseille.

Pahimman tuhon sota kuitenkin aiheutti Etelä-Vietnamissa, jota Yhdysvallat oli virallisen selityksen mukaan tullut puolustamaan. Ilmapommitusten lisäksi sissit pyrittiin häätämään kylistään ja tunneleistaan napalmilla ja kasvismyrkyillä. Niiden vaikutukset tuntuvat Vietnamin maaperässä vieläkin, ja myrkyt ovat aiheuttaneet lukemattomia keskenmenoja sekä epämuodostumia

syntyville lapsille. Rypälepommit ovat kylväneet kuolemaa vuosikymmeniä sodan päättymisen jälkeen.

Äärimmäisen raakoja olivat myös merijalkaväen ja maavoimien Etelä-Vietnamin kyliin tekemät iskut, joilla yritettiin murskata Vietkong.⁴ Siviilien ja sissien tai sellaisiksi epäiltyjen välillä ei juuri tehty eroa. Suurta huomiota herättänyt My Lain kylän joukkomurha maaliskuussa 1968, jonka amerikkalainen tutkiva journalisti Seymour Hersh paljasti, oli vain yksi verilöyly lukemattomien muiden joukossa. Amerikan sodan vietnamilaisten uhrien määrää ei kukaan pysty tarkkaan sanomaan. Joka tapauksessa se kirjoitetaan seitsensatoisella luvulla. Amerikkalaisia sotilaita kaatui 58 000.⁵

Sotilaat demoralisoituivat

Vietnamiin lähetetyt amerikkalaiset asevelvolliset eivät olleet sinne tullessaan murhaajia. Mutta kun parikymppiselle, juuri koulunsa päättäneelle nuorukaiselle annetaan käteen M-16-rynnäkkökivääri ja lähetetään kylään, jossa kuka talonpoika tahansa saattaa yöllä muuttua väijytykseen osallistuvaksi sissiksi, ei ole ihme, että hän alkaa vihata jokaista vietnamilaista. Sotarikollisia eivät olleet likaisen työn tehneet yksittäiset sotilaat, vaan heidän korkeat esimiehensä. Johtavan supervallan asema vain takasi sen, että mitään syytteitä sodasta päättäneitä vastaan ei koskaan nostettu. Presidentti Ronald Reaganin aikana Vietnamin sodasta tehtiin ”jalo asia” (*noble cause*) osana uutta historiantulkintaa, jolla haluttiin päästä eroon ”Vietnam-syndroomasta”.⁶

Vietnamin sota myös demoralisoi Yhdysvaltojen asevoimia. Huumeiden käyttö yleistyi, ja jopa omia upseereita vastaan saatiin hyökätä väkivaltaisesti, pahimmassa tapauksessa ampua, olihan jokaisella ase. Sotilaskarkuruus Kanadaan tai Ruotsiin yleistyi. Sotaan perin juurin kyllästyneiden varusmiesten piirissä perustettiin veteraanien sodanvastainen yhdistys. Eräässä näytävässä mielenosoituksessa Washingtonissa pyörätuoleilla ja kai-

nalosauvoilla liikkuneet Vietnam-veteraanit paiskasivat kunniamerkkinsä aidan yli Valkoisen talon pihalle.

Asevelvollisista kootuille Yhdysvaltojen joukoille Vietnamissa kävi kuten Portugalin armeijalle Afrikan siirtomaissa ja Neuvostoliiton armeijalle Afganistanissa. Niissäkin sotivat asevelvolliset. Eräs karkuriksi ryhtynyt amerikkalainen nuori mies kuvaili tuntojaan näin:

En näe mitään syytä, miksi minun pitäisi taistella Vietnamissa. Minä en aloittanut tätä sotaa. Minulla ei ole mitään vietnamilaisia vastaan. He eivät ole koskaan tehneet mitään pahaa minulle tai perheelleni.⁷

Vietnam tuli tunnetuksi

Päinvastoin kuin Espanjan sisällissodassa, Vietnamiin ei lähtenyt ulkomaisia vapaaehtoisia imperialismin vastaiseen sotaan; mitään kansainvälisiä prikaateja ei perustettu. En usko, että Vietnamin kommunistisen puolueen ja Etelä-Vietnamin kansallisen vapautusrintaman FNL:n johtajat olisivat sellaisia halunneetkaan. Sen sijaan Hanoi ja FNL osasivat taitavasti hyödyntää kansainvälistä Vietnam-solidaarisuutta.

Sodat Espanjassa ja Vietnamissa toimivat herättäjinä ja siirsivät osan yleisestä mielipiteestä radikaalisti vasemmalle. Ne pakottivat katsomaan maailmaa uudella tavalla. Tapahtumat kahdessa maassa, jotka olivat olleet syrjässä uusimman ajan poliittisen historian valtavirrasta, nousivat ykkösuutisiksi omien aikojensa mediajulkisuudessa. Sellaiset paikannimet kuin Pleiku, Da Nang tai Quang Tri kuulostivat 60-luvun Suomessa ainakin yhtä eksoottisilta kuin olivat olleet Guadalajara, Teruel tai Ebro 30-luvulla.

Voi oikeastaan sanoa, että Vietnam maantieteellisenä, valtiollisena ja kansallis-kulttuurisena terminä ja käsitteenä tuli yleisesti tunnetuksi vasta Amerikan sodan yhteydessä. Sama koskee myös maan enemmistön puhumaa kieltä, vietnamia, jota saatet-

tiin vielä 1960-luvullakin julkaistuissa tietosanakirjoissa nimittää annamin kieleksi. Hieman halventavaan sävyyn sen sanottiin olevan sekakieli, mikä on totta siinä mielessä, että vietnamin kielessä on runsaasti muunkielistä lainaa varsinkin kiinan eri muodoista sekä thaista. Täsmälleen samoilla kriteereillä englantia on seka-kieli, eikä siinäkään ole mitään halveksittavaa.

Ranskalaiset eivät siirtomaavaltansa aikana puhuneet lainkaan Vietnamista.⁸ He kutsuivat 1800-luvun lopulla valtaamaansa aluetta nimellä Ranskan Indokiina (*Indochine française*), joka jaettiin viiteen hallinnolliseen osaan. Jaon ilmeisenä taustana oli siirtomaavalloille tyypillinen hajota-ja-hallitse -politiikka. Vietnamilainen nationalismi oli potentiaalisesti vaarallista viimeistään ensimmäisen maailmansodan ja Venäjän vallankumouksen jälkeen.

Nykyinen Vietnamin sosialistinen tasavalta⁹ muodostuu alueesta, johon Ranskan vallan aikana kuuluivat Tonkinin ja Annamin suojelualueet eli protektoraatit sekä Kotšinkiinan siirtokunta (*colonie*). Lisäksi Ranskan Indokiinaan kuuluivat Kambodža ja Laos. Tonkinin pääkaupungissa Hanoissa istui Ranskan kenraalikuvernööri, ja Hué toimi Annamin muodollisen keisarin (nukkehallitsijan) kaupunkina. Kotšinkiinan keskus oli Saigon, tärkeä satamakaupunki, josta oli yhteys Mekong-jokea pitkin Etelä-Kiinan merelle. Saigon nimettiin Hồ Chí Minhin kaupungiksi, kun Amerikan sota päättyi vapunaattona 1975.

Yhdysvaltojen asevoimien konsulttina ja tutkijana toimineen Daniel Ellsbergin julkisuuteen vuotamat Pentagonin paperit¹⁰ täsmensivät taustaa ja syitä siihen, miksi Yhdysvallat sekaantui ensin Ranskan Indokiinan sotaan toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina ja sitten jatkoi omaa sotaansa, kun Ranska oli luopunut siirtomaastaan vuonna 1954 kärsittyään tappion Dien Bien Phun taistelussa. Yhdysvallat olisi aivan hyvin voinut jo paljon aikaisemmin tunnustaa Ho Tši Minhin hallituksen, joka oli antanut Vietnamin demokraattisen tasavallan itsenäisyysjulistuksen syyskuun alussa vuonna 1945 heti sen jälkeen, kun Japani oli antautunut ja toinen maailmansota päättynyt.

Huutomerkki-sarjassa vuonna 1971 suomeksi ilmestynyt Pentagonin paperit: Yhdysvaltain Vietnaminpolitiikan salainen historia New York Timesin toimittaman tiivistelmän pohjalta. Tammi, 303 s.

Poliittisiin päätöksiin, myös kohtalokkaisiin, on yleensä monta eri syytä. Yksi syy siihen, miksi Yhdysvallat alkoi tukea Ranskan siirtomaavallan paluuta Indokiinaan, oli Euroopassa vallinnut tilanne. Ranska kuului keskeisiin valtioihin muotoutumassa olleessa länsieurooppalaisessa sotilasliitossa, josta vuonna 1949 tuli Nato. Mao Zedongin johtamien kommunistien voitto Kiinan sisällissodassa samana vuonna sekä seuraavana vuonna puhjennut Korean sota vähensivät entisestään edes pientä, luultavimmin

olematonta mahdollisuutta, että Yhdysvallat olisi hyväksynyt kommunistien valtaantulon Vietnamissa.

Sota alkaa, protestit lisääntyvät

Yhdysvaltojen varsinaiset sotatoimet käynnistyivät vuonna 1962, kun amerikkalaiset alkoivat pommittaa Etelä-Vietnamia. Sodanvastainen liike sekä Yhdysvalloissa että muualla laajeni vasta kolme tai neljä vuotta myöhemmin.

Ensimmäisissä varovaisissa protesteissa vaadittiin neuvotte-luja. ”Maailma on kylä, Vietnam on nurkka, joka palaa”, oli yksi ensimmäisistä iskulauseista. Toinen tuon ajan mielenosoituksissa kuulunut vaatimus oli ”Rauha Vietnamiin!” Myöhemmin mie-lenosoituksissa toistettiin iskulausetta ”USA pois Vietnamista!” tai ”FNL:n rinnalla Vietnamin puolesta”.

Suomessa ensimmäiset mielenosoitukset Vietnamin sotaa vas-taan pidettiin joskus 1960-luvun puolivälissä, luultavasti vuonna 1965. Samoihin aikoihin perustetut FNL-ryhmät alkoivat toimia hyvin aktiivisesti. En ole varma, oliko FNL-ryhmiä perustettu jo silloin, kun joukko aktivisteja jakoi lentolehtisiä elokuvanäytök-sestä poistuville ihmisille sittemmin puretussa Heimolan talossa, jossa sijaitsivat elokuvateatterit Aloha ja Arita. Toisessa niistä, muistaakseni pienemmässä Aritassa, esitettiin elokuvaa *Vihreät baretit*, joka kertoo Yhdysvaltojen erikoisjoukoista Vietnamissa.¹¹

FNL-ryhmät jatkoivat toimintaansa ainakin vuosikymmenen lopulle saakka, minkä jälkeen Vietnam-liike alkoi ”taistolais-tua”. SKP:n vähemmistön (taistolaiset) suojeluksessa perustettiin Suomi–Vietnam -seura teoriassa laajapohjaiseksi kansalaisjärjes-töksi. Tietyllä tavalla se sitä epäilemättä olikin.

Suomen Vietnam-liike oli hyvin vaatimaton Ruotsin vastaa-vaan verrattuna. Siellä liikkeen aktiivisimman osan muodostivat ryhmät, jotka käyttivät itsestään nimeä De förenade FNL-grup-perna DFFG. Sen aktivistit osallistuivat kaikki niin sanottuun perustyöhön eli lentolehtisten jakamiseen ja rahan keräämiseen FNL:n lipulla koristeltuun lippaaseen. Liikkeen kerrotaan näin

keränneen kahdeksan miljoonaa Ruotsin kruunua Etelä-Vietnamin kansallisen vapautusrintaman hyväksi. DFFG:ssä vaikutti taustalla lähinnä vasemmiston maolainen suuntaus.

Ruotsissa toimi myös DFFG:tä laajapohjaisempi Vietnamkomitea, jossa varsinkin hallitsevilla sosialidemokraateilla oli huomattava edustus. Jo vuonna 1968 silloinen opetusministeri Olof Palme marssi Pohjois-Vietnamin Moskovan suurlähettilään rinnalla sodanvastaisessa soihtukulkueessa Tukholmassa. Yhdysvallat reagoi kutsumalla suurlähettiläänsä kotiin. Hanoiin joulupommitusten aikana vuonna 1972 Palme, silloin jo pääministeri, antoi uutistoimisto TT:lle lausunnon, jossa hän vertasi amerikkalaisten pommituksia Guernicaan, Oradouriin, Babi Jariin, Katyniin, Lidiceen, Sharpvilleen ja Treblinkaan. Presidentti Nixon reagoi heti katkaisemalla normaalin diplomaattisen yhteyden Ruotsiin ja kieltämällä Ruotsin suurlähettiläältä pääsyn Yhdysvaltoihin. Ruotsi tarjosi myös turvapaikan monille amerikkalaisille sotilaskarkureille.

Vietnamilainen diplomaatti kertoi minulle 1980-luvun alussa, että kun sota päättyi vapunaattona 1975, heidän lähetystöönsä Tukholmaan tuli niin paljon ruusuja, että mitkään maljakot eivät riittäneet niille. Kukat täyttivät jopa kylpyammeen.

Tukholman työväentalossa (Folkets hus) pidettiin toukokuussa 1967 Bertrand Russellin koolle kutsuman kansainvälisen Vietnam-tribunaalin istunto sen jälkeen, kun tribunaali oli saanut porttikiellon Lontooseen ja Pariisiin.¹² Yhdysvaltojen sotarikokset tuominneen tribunaalin puheenjohtajana toimi jugoslavalainen historioitsija ja toisen maailmansodan aikainen partisaani Vladimir Dedijer ja sihteerinä ranskalainen fyysikko Jean-Pierre Vigier. Tribunaalin tunnetuimpia jäseniä olivat Meksikon entinen presidentti Lázaro Cárdenas, filosofi/kirjailijat Jean-Paul Sartre ja Simone de Beauvoir, historioitsija Isaac Deutscher ja italialainen senaattori, elinikäinen sosialisti Lelio Basso.

On mielenkiintoista, että Tšekkoslovakian miehitys elokuussa 1968 ei millään tavoin heikentänyt Vietnamin sodan vastaista liikettä. Vietnam-liikkeessä toimineista ryhmistä ja näkyvistä yksityishenkilöistä monet tuomitsivat ilman minkäänlaisia varauksia

myös Neuvostoliiton toimet Tšekkoslovakiaa vastaan: Prahan kevään murskaamisen ja Alexander Dubčekin bruttaalin kyyditsemisen Moskovaan allekirjoittamaan miehityssopimus pistooli otsalla. Neuvostoliitto ja itäblokin maat suhtautuivatkin Russell-tribunaaliin hyvin kielteisesti. Bertrand Russell ja hänen kutsumansa tribunaalin jäsenet ajattelivat liian itsenäisesti, mikä ei tietenkään sopinut Moskovalle.

Kotinäyttämö Amerikassa

Tärkein sodanvastainen liike Vietnamin sodan aikana toimi tietenkin Yhdysvalloissa itsessään. Siellä sodan vastustaminen kasvoi huippuunsa vuosikymmenen vaihteessa. Lokakuussa 1967 150 000 ihmistä osallistui niin sanottuun Pentagon-marssiin, jonka tunnuksena oli

SUPPORT OUR GIs – BRING THEM HOME!¹³
eli Tukekaa poikiamme – tuokaa heidät kotiin!

Kuvassa Vietnamin sodan vastainen Pentagon-marssi lokakuussa 1967. Banderollissa on teksti, johon tekstissä yllä viitataan. Marssijoiden eturivistä erottuvat kuuluisa lastenlääkäri Benjamin Spock (pitkä mies, jonka pää on kirjaimen B alapuolella) sekä Noam Chomsky (tummatukkainen silmälasipäinen mies, jonka pää on sanojen OUR GIs välissä).

Toinen suuri sodanvastaisten mielenosoitusten aalto oli keväällä 1970, kun presidentti Richard Nixon laajensi maasodan Kambodžaan. Neljä opiskelijaa sai surmansa, kun kansalliskaarti ampui mielenosoittajia Kent State Universityn kampuksella Ohiossa.

Kielitieteilijä ja yhteiskuntakriitikko Noam Chomsky, joka kuului Vietnamin sodan tunnetuimpiin vastustajiin, on tehnyt mielenkiintoisen havainnon siitä, millaisissa paikoissa sodanvastainen henki oli vahvinta. Chomskyn oman yliopiston, Massachusettsin teknillisen korkeakoulun MIT:n opiskelijat olivat paljon aktiivisemmin sotaa vastaan kuin opiskelijat ”humanistisemmassa” Harvardissa. MIT:n sähköopin laboratorio RLE, jossa myös Chomsky ensi vaiheessa opetti ja teki tutkimustyötään, oli 1960-luvun puoliväliin saakka lähes sataprosenttisesti Pentagonin rahoittama. Se ei kuitenkaan tehnyt siellä työskennelleistä ihmisistä militaristeja.

Kyynistä geopolitiikkaa

Sota entisessä Indokiinassa ei päättynyt amerikkalaisten lähtöön, vaan jatkui uusien hallitusten välisenä konfliktina, johon lukuisia joukko ulkovaltoja, myös Yhdysvallat sekaantui. Tässä vaiheessa suurpolitiikan pohjaton kyynisyys paljastui selvääkin selvemmin.

Jo Amerikan sodan aikana ja varsinkin sen loppuvaiheessa olivat kahden kommunistijättiläisen,¹⁴ Neuvostoliiton ja Kiinan, välit kiristyneet äärimmäisen huonoiksi. Vuonna 1969 maat käväisivät avoimen sodan partaalla Kaukoidän Ussuri-joella. Aluksi erimielisyydet koskivat puoluepolitiikkaa ja ideologiaa, myöhemmin myös valtioiden välisiä suhteita. Kiina muun muassa syytti Neuvostoliittoa tsaarinaikaisista epäoikeudenmukaisista rajasopimuksista ja muista historian vääryyksistä.

1970-luvun alussa presidentti Nixonin hallinto alkoi taidokkaasti hyödyntää johtavien kommunistimaiden riitoja. Yhdysvalloilla ei Kiinan sisällissodan jälkeen ollut minkäänlaisia suhteita Maon johtamaan Kiinan kansantasavaltaan. Amerikkalaiset tun-

nustivat vain Taiwanin saarella istuneen Tšiing Kai-šekin hallituksen, niin sanotun kansallisen Kiinan eli Kiinan tasavallan.¹⁵ Nixonin aloitteeseen saakka Taiwan myös sai edustaa Kiinaa YK:ssa yhtenä turvallisuusneuvoston viidestä pysyvistä jäsenmaasta.

Nixon vieraili Kiinassa vuonna 1972 Maon vielä eläessä ja samana vuonna, Hanoi pommitusten aikaan, Moskovassa. Samalla Pohjois-Vietnamin suhteet Kiinaan heikentyivät ja maa läheni Moskovaa. Virallisesti vietnamilaiset kommunistit pystyivät kuitenkin tasapainottelemaan varsin pitkään kiinalaisten ja venäläisten välillä.

Asiat mutkistuivat Amerikan sodan päättymisen ja sitä seuranneen Vietnamin yhdistymisen jälkeen. Pari viikkoa ennen Saigonin valtausta olivat naapurimaan Kambodžan kommunistit (punaiset khmerit) tulleet valtaan amerikkalaismielisen hallituksen romahdettua pitkään piiritykseen. Äärimmäisen brutaalia sotakommunismia toteuttaneiden punakhmerien tärkein liittolainen oli Kiina, kun taas vietnamilaisiin heidän suhteensa olivat huonoakin huonommat ja venäläisiin olemattomat.

Punakhmerit provosoivat sodan Vietnamia vastaan, minkä seurauksena Vietnam miehitti Kambodžan vuodenvaihteessa 1978–1979 ja asetti pääkaupunkiin Phnom Penhiin mieleisensä hallituksen. Vastavetona Kiina teki lyhyen sotaretken Vietnamin pohjoisimpaan osaan.

Entiseen Indokiinaan muodostui nyt omituinen liittolaisasetelma, jossa Neuvostoliitto ja itäblokki tukivat Vietnamia, Kiina ja muut Kaukoidän maat sekä länsivallat punakhmerejä, jotka yrittivät jatkaa sissisotaa tukikohdistaan Thaimaan vastaiselta rajalta. Punakhmerien hallitus, kosmeettisesti täydennettynä, sai myös edustaa Kambodžaa YK:ssa. Yhdysvalloissa tämän ”kiinalaismielisen” suuntauksen pääarkkitehti oli presidentti Jimmy Carterin turvallisuuspoliittinen neuvonantaja Zbigniew Brzezinski. Hänen ideoihinsa kuului myös islamististen sissien tukeminen Afganistanissa Neuvostoliittoa vastaan, jotta venäläiset houkuteltaisiin afgaaniloukkuun ja näin joudutettaisiin pian tapahtuvaa itäblokin hajoamista.

Kun Yhdysvallat 1960-luvun alussa laajensi Vietnamiin sotaa, tätä politiikkaa perusteltiin muun muassa näin: Vietnam on pieni maa. Eivät vietnamilaiset kommunistit itsessään ole vaarallisia, mutta heidän takanaan, liittolaisena, on suuri puna-Kiina, joka uhkaa kaikkia Aasian vapaita kansakuntia.

Aikaa tästä on kulunut parikymmentä vuotta, ja ollaan 1980-luvun alussa. Vietnam on yhdistynyt kommunistisen puolueen johdolla, ja Kambodžassa ja Laosissa valtaa pitävät Vietnamille ystävämieliset hallitukset. Nyt Yhdysvallat käytännössä liittoutuu Kiinan kanssa Vietnamia ja pian hajoavaa Neuvostoliittoa vastaan.

Kolme vuosikymmentä myöhemmin, 2010-luvulla, Yhdysvallat on luonut hyvät suhteet kommunistien johtamaan Vietnamiin. Välit Kiinaan ovat muodollisesti kunnossa, mutta niissä vaikuttaa samalla potentiaalinen uhka. Samanlaista epäystävällisyyden tuntua on havaittavissa myös muuten normalisoituneissa vietnamilais-kiinalaisissa suhteissa. Etelä-Kiinan merellä on saaria, joiden omistuksesta kiinalaiset ja vietnamilaiset ovat eri mieltä. Kumpikin maa haluaa pystyttää lippunsa näille saarille. Kuka sanoikaan, että valtioilla ei ole pysyviä ystäviä eikä pysyviä vihollisia, on vain pysyviä intressejä!

Lähteet

- Adams, Nina S. & McCoy, Alfred W. (eds.): *Laos: War and Revolution*. Harper 1970.
- von Bonsdorff, Johan: *Kun Vanha vallattiin*. Tammi, Helsinki 1986.
- Chomsky, Noam & Zinn, Howard (eds.): *The Pentagon Papers. Vol. V. Critical Essays*. Beacon Press. Boston 1972.
- Neale, Jonathan: *The American War: Vietnam 1960-1975*. Bookmarks 2005.
- Ngo Van: *Viêt-nam 1920-1945: Révolution et contre-révolution sous la domination coloniale*. L'insomniaque 1995.
- Nitovuori, Bjarne: *Barrikadimaisteri. Pentti Järvinen ja 1960-luvun marsšijat*. Into, Helsinki 2013.
- The Senator Gravel Edition. The Pentagon Papers. The Defense Department History of United States Decisionmaking on Vietnam*. Volumes I-IV. Beacon Press. Boston 1971.
- Turse, Nick: *Kill Anything That Moves: The Real American War in Vietnam*. Metropolitan Books 2013.

Viitteet

- 1 Kommunistisen puolueen edustaman nationalismin juuret ovat Stalinin ajan Neuvostoliitossa, josta yhden puolueen valtiojohtoinen yhteiskuntamalli kopioitiin muualle. Kuubalais-amerikkalainen historioitsija Samuel Farber kutsuu tällaista kommunismia kommunismiksi isolla alkukirjaimella. Farber haluaa näin erottaa 1900-luvun ”kommunismien” kommunistista Karl Marxin tarkoittamassa mielessä. Farber on julkaissut useita kriittisiä tutkimuksia Kuuban vallankumouksesta. Niistä tuorein on *Cuba since the Revolution of 1959. A Critical Assessment*. Haymarket Books (2011).
- 2 George Orwell kuvaa näitä tapahtumia upeassa reportaasikirjassaan *Homage to Catalonia* (1938); suom. *Katalonia, Katalonia!* (1974).
- 3 Yhdysvallat pommitti kommunistien hallitsemia alueita Laosissa vuosina 1964–1973 ja Kambodžassa vuosina 1969–1973 suunnattoman tuhoisin seurauksin. Laosissa pommitusten kohteina olivat maan pohjoisosissa sijainneet maakunnat, joissa valtaa käytti kommunistijohtoinen Pathet Lao. Laosin sanotaan olevan maailman pommitetuin maa; vielä tälläkin vuosikymmenellä räjähtämättömät ammuksiset ovat surmanneet maanviljelijöitä maan pohjoisosissa. Ranskalainen Jacques Decornoy on yksi harvoista län-

- simaisista reporttereista, jotka vierailivat pommitusten aikana Pathet Laon alueilla. Hänen *Le Monde* -lehdelle kirjoittamansa artikkelit on julkaistu englanniksi kokoomateoksessa Nina S. Adams & Alfred W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. Harper (1970), 411–423.
- 4 Vietkong oli haukkumasana, jota Yhdysvallat ja sen tukema Saigonin hallitus käyttivät Etelä-Vietnamin kansallisesta vapautusrintamasta FNL:sta ja sen sisseistä.
 - 5 Ks.esim. Nick Turse, *Kill Anything That Moves: The Real American War in Vietnam*. Metropolitan Books (2013). Amerikkalainen vasemmistomarxisti Loren Goldner on internet-sivullaan julkaissut Turseen kirjasta erinomaisen arvion, joka on samalla hyvä tiivistelmä teoksesta: <http://breaktheirhaughtypower.org/review-nick-turse-kill-anything-that-moves-the-real-american-war-in-vietnam/>.
 - 6 Ajatus, että Yhdysvallat ei voi käyttää sotavoimaansa vieraissa maissa, koska kansa vastustaa sitä.
 - 7 Neale 2005, 141.
 - 8 Siirtomaavallan vastaisesta taistelusta ennen toista maailmansotaa, ks. Ngo Van, *Viêt-nam 1920-1945: Révolution et contre-révolution sous la domination coloniale*. L'insomniaque (1995). Ngo Van (1913–2005) kuului vietnamilaisiin trotskisteihin, joilla oli yllättävän suuri kannatus varsinkin Saigonissa ja sen ympäristössä. Ho Tši Minh oli pohjimmiltaan stalinisti, joka suuntasi ankaran repression niihin, jotka poikkesivat hänen linjaltaan. Tunnetuin trotskilainen Vietnamissa oli Ta Thu Thau, joka teloitettiin syksyllä 1945.
 - 9 Vietnam on tätä nykyä ainoa valtio, jonka nimessä esiintyy sana ”sosialistinen”. Nimestään huolimatta Vietnam on tosiasiaassa kapitalistinen maa, jota johtaa nimeltään kommunistinen puolue. Järjestelmä on kopio Kiinan nykymallista.
 - 10 Kattavin versio Pentagonin papereista on *The Senator Gravel Edition. The Pentagon Papers. The Defense Department History of United States Decision-making on Vietnam*. Volumes I–IV. Beacon Press. Boston (1971). Beacon Press julkaisi myös viidennen osan *The Pentagon Papers. Critical Essays*. Noam Chomsky & Howard Zinn (eds.), jossa joukko historioitsijoita ja muita Vietnamin sotaa seuranneita kirjoittajia kommentoi Pentagonin papereita.
 - 11 Vietnam-liikkeestä Suomessa ja 1960-luvun radikalismista yleensä, ks. Johan von Bonsdorff, *Kun Vanha vallattiin*. Tammi (1986) ja Bjarne Nitovuori, *Barrikadimaisteri. Pentti Järvinen ja 1960-luvun marssijat*. Into (2013).
 - 12 Pakistanilais-brittiläinen toimittaja/kirjailija Tariq Ali on pannut tribunaalin istunnosta tehdyn lyhyen dokumenttifilmin internet-sivulleen: <http://tariqaliv.com/portfolio/3-the-russell-tribunal/>.

- 13 GI on varusmieheen viittaava puhkielinen lempinimi amerikanenglannissa. Kyseessä on lyhennys ilmauksesta *galvanized iron* (galvanoitua rautaa), joka oli kaiverrettu Yhdysvaltojen armeijan teräksisiin ruokailuvälineisiin ja muihin tarve-esineisiin. Lyhenteen käytöllä on hieman samanlainen historia kuin sanalla 'intti' Suomen armeijassa (SA Int): mennä inttiin jne.
- 14 Ks. viite 1.
- 15 Taiwanin virallinen nimi on edelleen Kiinan tasavalta. Itse asiassa Manner-Kiinan (Kiinan kansantasavallan) mielestä Taiwanin nimen muuttaminen ("itsenäisyysjulistus") olisi äärimmäisen vakava asia, jopa syy sotaan.

Kyōichi Sawada sai tällä kuvalla – etelävietnamilainen äiti lapsineen ovat paenneet USA:n pommituksia jokeen – Maailman lehtikuva -palkinnon vuonna 1965. Sawada oli japanilainen UPI:n (United Press International) valokuvaaja, joka sai vuonna 1966 Pulitzerin valokuvapalkinnon edellisvuonna ottamistaan Vietnamin sodan taistelukohtauskuvistaan. Kaksi kyseisen kuvasarjan kuvista valittiin vuoden lehtikuvaksi ("World Press Photos of the Year") vuosina 1965 ja 1966.

Lähde: https://en.wikipedia.org/wiki/Ky%C5%8Dichi_Sawada. Kuva: Eric Koch / Anefo, Nationaal Archief, Netherlands. Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0 Netherlands.

Vietnamissa – toimittajat ja intellektuellit kertojina

Uutistoimittajien sota

”If I’ve lost Cronkite, I’ve lost Middle America”, kerrotaan presidentti Lyndon Johnsonin todenneen nähtyään CBS:n Walter Cronkiten toimittaman raportin Vietnamista 27.2.1968. Erikoisraportissaan CBS:n iltauutisten pitkäaikainen ankkuri, Amerikan luotettavimpana miehenä pidetty Cronkite¹ arvioi sodan tilannetta umpikujaksi, josta piti päästä pois – ei voittajana, vaan myöntäen epäonnistumisen. Demokratian puolustamiseksi oli tehty mitä oli pystytty.

Journalisti ja historioitsija David Halberstam totesi Cronkiten kannanotosta, että se oli ensimmäinen kerta sotahistoriassa, kun sodan on julistanut päättäneeksi uutisankkuri.² Vietnamin sodan häviön syyksi onkin usein esitetty televisiota.³ Televisio nostetaan erityisasemaan, koska sen kautta yleisö pääsi ensimmäistä kertaa näkemään sodan tuhot omissa olohuoneissaan, ja yleinen mielipide olisi siksi kääntynyt sotaan vastaan. Vaikka syy-seuraussuhde ei ollut niin suoraviivainen, televisiosodaksi kutsutussa Vietnamin sodassa televisio vaikutti katsojiin ja päättäjiin uudella tavalla.

”Veri näyttää hyvin punaiselta televisioruudulla”, totesi brittiläinen televisiokasvo Robin Day tuoreeltaan huhtikuussa 1970.⁴ Lausahdus tuli tunnetuksi television välittämän kuvan voiman kiteyttäjänä, vaikkakaan suurella osalla amerikkalaisia ei ollut väritelevisiota ennen vuotta 1972.⁵ Myös omien joukkojen sotarikosten näkeminen järkytti. Kuvaruudulla nähtiin kuinka amerikkalaisotilaat purkkaa jauhaen vuonna 1965 syyttivät zipposyyttimillä Cam Ne -vietnamilaiskylän talot palamaan naisten ja lasten itkissä ja anellessa armoa.

Walter Cronkiten kannanotto sodan lopettamisesta Têt-hyökkäyksen jälkeen vuonna 1968 oli vaikuttava ja saavutti suuret

Yhdysvaltain merijalkaväen sotilas sytyttää zippo-sytyttimellään majan tuleen.

yleisöt. Têt-hyökkäystä pidetään yleisemminkin vedenjakajana yleisön mielipiteen muotoutumisessa sotaa vastaan, ja se oli murros myös median Vietnam-utisoinnin monipuolistumisessa kriittisempään suuntaan. Vaikka sotilaallisena operaationa hyökkäys oli suurempi tappio Pohjois-Vietnamille ja erityisesti Etelä-Vietnamin kansalliselle vapautusrintamalle, kotiyleisöille Têt-hyökkäyksen uutisointi näytti siltä, ettei sota ollut vielä lähellä voitokasta loppua, kuten presidentti Johnsonin hallinto oli optimistisesti antanut ymmärtää. Têt-hyökkäyksen televisiointia, samoin kuin 1970-luvun alun Watergate-skandaalia muistellaankin tärkeänä sukupolvikokemuksena, joka opetti olla luottamatta hallintoon sinisilmäisesti.⁶

Eläköityneet uutistoimittajat ja sotakirjeenvaihtajat muistelevat ja merkityksellistävät nostalgisoiden Vietnamin sotaa 1990- ja 2000-luvulla tehdyissä haastatteluissa. Kirjeenvaihto-aika näyttyytyy nuoruuden seikkailuna ja muistoihin rakentuu sodalle jälkikäteen annettuja merkityksiä. Sodan avainhetkiksi nousevat tietyt

uutistarinat, kuten edellä mainittu Cam Ne -kylän polttaminen ja Walter Cronkiten henkilökohtainen raportti Têt-hyökkäyksen jälkeen, jotka myös muistoissa painottuvat. Kuitenkin Vietnamin sodan uutisoinnissa negatiiviset ja kriittiset uutiset eivät olleet tyypillisiä ennen Têt-hyökkäystä 1968, vaan enemmistö uutisista tuki Yhdysvaltojen toimia Vietnamissa.⁷

Walter Cronkiten (1916–2009) maine Amerikan luotettavimpana miehenä perustuu hänen pitkään ja arvostettuun toimittajanuraansa. Se alkoi sotakirjeenvaihtajan tehtävistä II maailmansodan rintamilta Euroopasta, jatkui sodan jälkeen Nürnbergin oikeudenkäynnin selostajana ja UP:n tärkeimpänä toimittajana Moskovassa. Radiotoimittajana hän alkoi työskennellä Yhdysvalloissa vuodesta 1950 ja tv-toimittaja hänestä tuli 1952, ensin ajankohtaisohjelman ankkurina, sitten CBS:n iltautuisten pääuutistenlukijana.

Uutisjournalismin käytännöt

Televiisioutisten prioriteetiksi 1950-luvulta lähtien oli rakentunut faktuaalisen totuuden välittäminen. Siksi olikin tärkeää, että Walter Cronkiten henkilökohtainen kannanotto ei ollut osana

uutislähetystä, vaan toimitettu erikoisraportti, jossa hän astui pois normaalista roolistaan uutistoimittajana.⁸ Journalistien ihanteena oli olla neutraaleja yleisön informoijia, ja Vietnamin kirjeenvaihtajat ja uutistoimittajat vaalivatkin muistoissaan objektiivisuuden arvoa. Walter Cronkite korostaa, kuinka neutraaliuden säilyttäminen ja keskitien kulkeminen oli hankalaa Vietnamin sodasta uutisoitaessa, kun vihollinen ei ollut niin selkeä kuin toisesta maailmansodasta uutisoitaessa. Sekä isänmaalliset konservatiivit että vasemmiston sodanvastustajat kritisoivat uutisointia ja lähettivät postia uutistoimitukseen.⁹ Toimittajat kuitenkin korostavat muistoissaan, kuinka oma henkilökohtainen mielipide sodasta ei vaikuttanut uutisointiin.¹⁰

Faktojen uutisoimisen ohella tutkiva journalismi nousi uudenaikaisena journalistisena käytänteenä Vietnamin sodan aikaan, siitä olivat innoissaan etenkin nuoret toimittajat. Susan L. Carruthersin (2000/2011) mukaan 51 % yhdysvaltalaisista toimittajista Vietnamissa oli kaksikymppisiä, ja innokkaina luomaan mainetta itselleen he turvautuivat helpoimpaan keinoon, auktoriteettien kritisoimiseen. Armeija arvostelikin toimittajia kokemattomuudesta, tietämättömyydestä ja vääristyneen sotakuvan luomisesta.

Nuoret toimittajat olivat Vietnamissa ansaitsemassa ammatillisia kannuksiaan vanhempien toimittajien ollessa haluttomia lähtemään. Uutistoimittajat muistelevat Vietnamin sotaa television uljaana hetkenä, jolloin medium näytti voimansa. Useiden sotakirjeenvaihtajien muistelussa Vietnam toistuu hienona kokemuksena, toimittajan unelmana, jolloin tehtiin historiaa. Toimittajalle sota näyttäytyy henkilökohtaisesti positiivisena aikana heidän työnsä kautta, vaikka tilanne oli kauhea kuoleman ja häviötyksen keskellä.¹¹ Toimittajien rooli sodassa oli kuitenkin palkitseva, haastatteluissaan he kertovat, kuinka pääsivät tekemään mitä rakastivat. Näin toimittajat saivat sodasta jotain irti hyvinä uutisjuttuina, toisin kuin sotilaat, jotka sodan loppuvaiheissa alkoivat kyseenalaistaa koko sodan oikeutusta ja omaa rooliaan.

Televisioutuisen näkökulmaa ohjaa se, keitä käytetään lähteenä ja haastatellaan, ketkä saavat äänensä kuuluviin. Sodan alkupuolella uutiset rakentuivat pitkälti Washingtonin virallisten

ja Vietnamin armeijälähteiden antamien tietojen varaan. Objektiiivisuus rakentui käytännössä välittämällä näiden lähteiden tietoja neutraalisti. Sodan edetessä ja konsensuksen murtuessa myös uutisissa alettiin kuulla eri lähteiden näkökulmia laajemmin. Kun joukkojen määrä taisteluissa Vietnamissa kasvoi, televisiuutisissa alettiin keskittyä amerikkalaissotilaiden tarinoihin kentällä.¹² Toimittajat pääsivät kulkemaan joukkojen mukana tehtävissä, jolloin sotilaiden mielipiteet painoutuivat. Sodan loppupuolella sotilaat alkoivat kyseenalaistaa sotaa. Vietnamissa kirjeenvaihtajana vuonna 1971 olleen Bob Simonin mukaan joukot tiesivät, että Yhdysvallat oli häviämässä ja kun tappioita tuli, he olivat vihaisia ja peloissaan sekä turhautuneita tovereiden kuollessa ilman tarkoitusta ja toivoen vain poispääsyä sodasta. Tämä välittyi sotilaiden haastatteluissa myös televisiuutisiin.¹³

Uutisten muoto vakiintui sodan aikana: CBS:n ja NBC:n uutiset laajennettiin puoleen tuntiin syyskuussa 1963, kun televisioyhtiöt halusivat parantaa television mainetta lisäämällä uutislähettyksiä ja dokumentteja. Pidempi uutisaika mahdollisti isommat taloudelliset panostukset uutisiin, jolloin saatiin useamman toimittajan voimalla enemmän kuvaa myös Vietnamista. Koskaan ennen ei ollut samalla tavalla nähty, mitä sodassa tapahtui, kun nyt sota tuli ihmisten olohuoneisiin televisioruudulta lähes joka ilta vuosien ajan. Televisio välitti jotakin, mihin ennen ei ollut pääsyä, se toi ihmiset ja sotapaikan intiimisti lähelle toiselta puolen maailmaa. CBS:n kirjeenvaihtaja Bob Simon kuvaa sodan esittämistä televisiossa, kuinka kuvat puhuivat puolestaan, eikä toimittajan tarvinnut muuta kuin esitellä haastatellut ja kuvissa näkyvät ihmiset ja paikat.¹⁴

Vietnamia on pidetty ensimmäisenä sotana, jossa toimittajat pääsivät liikkumaan joukkojen mukana ilman muodollista sensuuria. Toimittajia sitoivat vapaaehtoiset ohjenuorat, joilla suojattiin sotilaallista turvallisuutta. Toisaalta Susan L. Carruthers purkaa myös sensuroimattomuuden myyttiä, Saigonin hallitus ja Yhdysvaltain armeija rajoittivat monin tavoin toimittajien liikkumista ja tiedonsaantia. Esimerkiksi hävittäjien ja pommikonei-

den kyytiin toimittajat eivät päässeet, joten ilmasodan kuvaaminen jäi vähemmälle.

Televisio uutismedia

Televisiouutiset korvasivat lehdistön ensisijaisena uutislähteenä 1960-luvulla, kun suurimmassa osassa talouksia oli jo ainakin yksi televisio.¹⁵ Daniel C. Hallin kuvaa urauurtavassa tutkimuksessaan (1986) yksityiskohtaisesti, kuinka televisio media vaikutti Vietnamin uutisjuttujen rakentamiseen. Televisio näytti aiheuttavan voimakkaampia poliittisia reaktioita kuin muut mediat; edellä mainittu Cam Ne -kylän polttaminen televisiossa aiheutti skandaalin, mutta vastaavat raportit sanomalehdissä ohitettiin ilman suuria reaktioita. Televisiouutisissa laajempien kokonaisuuksien ja kontekstin esiin tuominen oli hankalampaa kuin sanomalehdissä, joten televisiojutut keskittyivät enemmän yksittäisiin tapahtumiin. Tapahtumat kuitenkin kehystettiin uutisankkurin esittelyssä osaksi suurta kuvaa, usein moralisoiden. Amerikkalaisten sotatoimien siviiliuhreja käsiteltiin tiettyinä yksittäisiskulina, ei niinkään osana yleisempää linjaa sodankäynnissä – toisin kuin vihollisiskujen siviiliuhrien kohdalla. Kansallisen konsensuksen mukaisesti rakennettiin kuvaa julmasta, säälimättömästä ja fanaattisesta vihollisesta.

Televisioyhtiöt olivat uutisoinnissaan varovaisia, koska ne toimivat valtion sääntelyn alla toisin kuin lehdistö. Lisäksi kaupallisia toimijoina ne pelkäsivät sponsoreiden reaktioita, mikäli sisältö olisi liian kriittistä. Uutisissa vältettiin luomasta hallinnolle kriittistä kehystä, sotakuvauksen merkityksellistäminen jätettiin yleisölle. Televisiouutista määrittää aika eikä tila niin kuin lehtijutussa, jolloin uutinen rakennetaan iskeväksi tarinaksi yksinkertaistaen ja tematisoiden. Esimerkiksi rauhanneuvotteluiden aikaan vuodenvaihteessa 1966 televisio keskittyi neuvotteluihin päivästä toiseen seuraten grafiikalla pommitusten tulitaukoa, kun taas lehdistössä samaan aikaan käsiteltiin monia eri sodan teemoja. Televisiouutiset rakennetaan tarinaksi, jolla on draa-

man kaari. Niinpä konfliktien ja toiminnan kuvaaminen sopivat erityisen hyvin televisiouutisiin. Vietnamin sodassa uutistuottajat tilasivat kentältä dramaattisia taisteluraportteja, koska ne herättivät eniten yleisön kiinnostusta. Television kuvaama sota keskittyi välittämään sodan väkivaltaisuuksia, aseiden tulitusta, helikopterien törmäyksiä, majojen palamista, naisten valitusta. Kuitenkin lopulta sodan veristä puolta – haavoittuneita ja kaatuneita – nähtiin vähän, koska omaisia haluttiin suojella ja toisaalta koska sodan luonteeseen eivät kuuluneet suorat kontaktit vihollisen kanssa.

Ajan teknologialla oli vaikutusta uutisointiin. Vietnam oli ensimmäinen Yhdysvaltojen sota televisiossa, koska televisiotekniikka mahdollisti nyt kentällä kuvaamisen. Korean sodan aikaan 1950–1953 se ei ollut vielä mahdollista isojen ja jähmeiden kameroiden vuoksi. Mutta vaikka televisiokamerat olivat kehittyneet, filmin siirtäminen ei vielä Vietnamista onnistunut reaaliaikaisesti. Satelliittiyhteys New Yorkiin oli, mutta sen käyttäminen oli niin kallista etenkin vielä 1960-luvulla, että pääosin filmi kuljetettiin yhä lentoteitse. Filmikelat saapuivat parissa päivässä uutistoimitukseen, joten uutisten taustalla ei näkynyt päiväkohtaista materiaalia, vaan taistelukuvaa käytettiin taustalla yleisenä sota-kuvituksena. Myös Cam Ne -kylän polttaminen nähtiin viiveellä, mutta nimenomaan uutiskuvaus tapahtumista teki siitä erityisen vaikuttavan. Televisioon mediumina yhdistetään välittömyys ja erityisesti televisiouutisten ajatellaan näyttävän välittömästi mitä ”todella tapahtui”. Vaikka teknisesti uutiskuva ei vielä tullut ajallisesti livenä, televisiouutiset tarjosivat välittömän yhteyden tapahtumapaikkaan.¹⁶

Televisio vähensi Vietnam-uutisointia huomattavasti sodan loppuvuosina – uutisjutuissa toimii sama logiikka kuin muissakin tuotteissa, uutuuden viehätys katoaa ja uutisarvo laskee ajan myötä. Kun presidentti Nixon ilmoitti yhdysvaltalaisjoukkojen vetäytymisestä vuonna 1970, väheni kirjeenvaihtajien määrä dramaattisesti, vaikkakin sodasta vetäytyminen kesti vielä vuosia. 1974 Vietnamissa oli enää viisi ulkomaista kirjeenvaihtajaa. Kauhallisen median täytyy myydä juttunsa niin yleisölle kuin mai-

nostajillekin. Niinpä se muokkautuu oletetun yleisen ilmapiirin ja yleisön toiveiden mukaan, samalla muokaten itsekin ilmapiiriä ja yleisön tietoja.¹⁷

Television merkitys?

Television merkitystä Vietnamissa voi arvioida vertaamalla sotaa ei televisioituun Korean sotaan, joka käytiin vuosina 1950–1953. Molemmissa sodissa amerikkalaisyleisön asenteet sotaa kohtaan kulkevat samaa rataa. Sodan alussa amerikkalaisyleisö kannatti sotaa laajasti, mutta mitä enemmän kaatuneita tuli, sitä enemmän sodan suosio laski. Erona Korean sotaan oli Vietnamin sodanvastaisen liikkeen äänekkyyys ja aktiivisuus ja sen samaa televisionäkyvyys. Televisio näytti katsojille, että muualla maassakin vastustettiin sotaa ja millä tavalla vastustus esitettiin julkisesti. Sodanvastainen liike hyödynsi televisiojulkisuutta taktikoiden mielenilmauksiaan televisiota varten, ja televisioituiset lähettivätkin kotirintaman mielenilmauksia Vietnamin taisteluvien rinnalla. Sodanvastainen liike säilyi kuitenkin vastakulttuurina ja osana 1960-luvun nuorisokulttuurin nousua, sen laaja televisionäkyvyys ei muuttanut yleistä mielipidettä. Yleinen mielipide ei jakanut sodanvastaisen liikkeen käsitystä Vietnamin sodasta rikoksena, vaan sotaa vastustettiin liian kalliina, etenkin amerikkalaisten henkien menetyksen vuoksi. Kuten uutistoimittaja Dan Rather toteaa, televisio pelkästään ei saanut tavallista ihmistä kyseenalaistamaan sotaa, vaan sen tekivät arkut ja televisio yhdessä.¹⁸

Vaikka historiallinen tutkimus on kyseenalaistanut television merkitystä Vietnamin sodan kulkuun, niin televisiosodan suuri rooli on jäänyt elämään tarinana, jonka mukaan sota hävittiin television takia. Television merkitys on kasvanut, kun poliittiset toimijat ovat uskoneet television voimaan seuraavissa sodissa. Televisio on tullut osaksi poliittista toimintaa. Niin Margaret Thatcher, Saddam Hussein, George Bush kuin Osama bin Laden ovat omista strategisista lähtökohdistaan riippuen joko rajoitta-

neet kaatuneiden ja haavoittuneiden kuvaamista tai levittäneet kuvia mahdollisimman laajalle. Taustalla on ollut ajatus siitä, että inhimillisen tuskan ja kaatuneiden näkeminen saisi länsimaiset siviilit vaatimaan liian hätiköidysti sodan lopettamista. Kun maailmansodissa lehdistö toimi hallinnon kanssa isänmaallisesti yhteen sotaponnistuksissa, niin Vietnamin sodan jälkeen mediaa alettiin pitää vastustajana, jota tarvitsee hallita ja kontrolloida sotatoimien onnistumiseksi. Iso-Britannian puolustusministeriö rajoitti televisiokameroiden pääsyä taistelualueille Falklandin sodassa 1983 ja vastaavasti Pentagonon jäljitteli linjaa Grenadassa 1983, Panamassa 1989 ja Persianlahden sodassa 1991.¹⁹

Televisiojournalismin muutos sodan aikana oli huomattava ja varmasti yleisölle hämmentävä – sotaan lähdettiin sotilaallisesti vahvana demokratian puolustajana, mutta television välittämä kasvava kritiikki mursi uskoa hallinnon sotadiskurssiin. Myös uutistoimittajien haastatteluista ilmenee, että muisti on valikoiva ja asettaa muistot jälkeenpäin rakennettuun kehykseen. Vietnamin sodan ja oman nuoruuden aikaista uutisjournalismia, sen sankarillisuutta, objektiivisuutta ja syvällisyyttä, arvotetaan parempana kuin nykyisissä uutisissa. Walter Cronkite kritisoi nykyytisiä liiasta viihteellistymisestä ja pidempien, huolellisesti tehtyjen uutisraporttien vähenemisestä.²⁰ Uutistoimittajien nostalgia on kaipuuta johonkin menetettyyn – idealistisiin journalistisiin arvoihin, nuoruuteen ja merkitykselliseen kokemukseen.

Lähteet

Haastattelut

Television Academy Foundation's Archive of American Television. <http://www.emmytvlegends.org/>.

Käytetyt haastattelut

- Ed Bradley 12.5.2000 haastattelun on tehnyt Don Carleton. 8.5.2001 haastattelun on tehnyt Michael Rosen.
- Walter Cronkite 28.4.1998 ja 18.10.1999. Haastattelut on tehnyt Don Carleton.
- Sam Donaldson 14.9.2005. Haastattelun on tehnyt Karen Herman.
- Julian Goodman 12.12.1998. Haastattelun on tehnyt Michael Rosen.
- Don Hewitt 15.4.1997. Haastattelun on tehnyt Michael Rosen.
- Ted Koppel 14.6.2005. Haastattelun on tehnyt Don Carleton.
- Steve Kroft 14.11.2011. Haastattelun on tehnyt Ralph Engelman.
- Jim Lehrer 21.5.2001. Haastattelun on tehnyt Don Carleton.
- Robert MacNeil 18.11.2000 ja 15.5.2001. Haastattelut on tehnyt Don Carleton.
- Bill Monroe 13.6.2005. Haastattelun on tehnyt Karen Herman.
- Roger Mudd 18.11.2011. Haastattelun on tehnyt Karen Herman.
- Dan Rather 7.11.2005. Haastattelun on tehnyt Don Carleton.
- Morley Safer 26.10.2000 ja 13.11.2000. Haastattelut on tehnyt Ralph Engelman.
- Bob Simon 15.10.2013. Haastattelun on tehnyt Karen Herman.
- Sanford Socolow 27.8.2008. Haastattelun on tehnyt Ralph Engelman.

Tutkimuskirjallisuus

- Bolter, Jay David & Grusin, Richard: *Remediation. Understanding New Media*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts 2000.
- Carruthers, Susan L.: *The Media at War*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York 2000/2011.
- Grönholm, Pertti & Paalumäki, Heli: Nostalgian ja utopian risteyksessä. *Kai-paava moderni. Nostalgian ja utopian kohtaamisia Euroopassa 1600-luvulta 2000-luvulle*. Toim. Grönholm, Pertti & Paalumäki, Heli. Historia mirabilis 11 – Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 2015, 9–38.
- Hallin, Daniel C.: *Uncensored War. The Media and Vietnam*. Oxford University Press, New York, Oxford 1986.
- Mandelbaum, Michael: *Vietnam: The Television War*. Daedalus Vol. 111, 4/1982, 157–169.
- Rossi, Leena: Muistitietohistoria ja Alessandro Portelli. *Avaintekstejä kulttuurihistoriaan*. Toim. Hanna Järvinen & Kimi Kärki. k&h, kulttuurihistoria, Turun yliopisto, Turku 2005.
- Scannell, Paddy: *Television and the Meaning of 'Live': An Enquiry into the Human Situation*. Polity Press, Cambridge 2014.

Viitteet

- 1 Walter Cronkitea on luonnehdittu usein Amerikan luotettavimmaksi mieheksi hänen voitettuaan julkisten hahmojen luotettavuutta mittaavan mielipidekyselyn vuonna 1972. Cronkite toimi CBS:n iltauutisten ankkurina 1962–1981. Vietnamin sodan lisäksi hänet muistetaan erityisesti presidentti John F. Kennedyn salamurhan uutisoijana 1963.
- 2 Siteerannut Hallin 1986, 168.
- 3 Ks. esim. Hallin 1986, 105–6.
- 4 Carruthers 2000/2011, 97.
- 5 Carruthers 2000/2011, 107.
- 6 Sam Donaldsonin haastattelu 14.9.2005.
- 7 Hallin 1986, 133.
- 8 Sanford Socolowin haastattelu 27.8.2008.
- 9 Walter Cronkiten haastattelut 28.4.1998 ja 18.10.1999.
- 10 Ed Bradley'n haastattelu 12.5.2000 ja 8.5.2001, Jim Lehrerin haastattelu 21.5.2001, Bill Monroen haastattelu 13.6.2005.
- 11 Ed Bradley'n haastattelut 12.5.2000 ja 8.5.2001; Steve Kroftin haastattelu 14.11.2011; Morley Saferin haastattelut 26.10.2000 ja 13.11.2000; Bob Simonin haastattelu 15.10.2013.
- 12 Hallin 1986, 127–140.
- 13 Bob Simonin haastattelu 15.10.2013.
- 14 Bob Simonin haastattelu 15.10.2013.
- 15 Carruthers 2000/2011, 96; Hallin 1986, 106.
- 16 Ks. esim. Mandelbaum 1982, 160; televisiosta mediumina Bolter & Grusin 2000 ja Scannell 2014.
- 17 Carruthers 2000/2011, 6.
- 18 Mandelbaum 1982, 163–167.; Dan Ratherin haastattelu 7.11.2005.
- 19 Carruthers 2000/2011, 4–5.
- 20 Walter Cronkiten haastattelut 28.4.1998 ja 18.10.1999.

Valkea on surun väri Vietnamissa. Kuva: Rauli Virtanen.

Journalistina Vietnamissa

Uusi Suomi julkaisi Etelä-Vietnamiin lähettämänsä ulkomaantoimittajan reportaaseja syksyllä 1972.

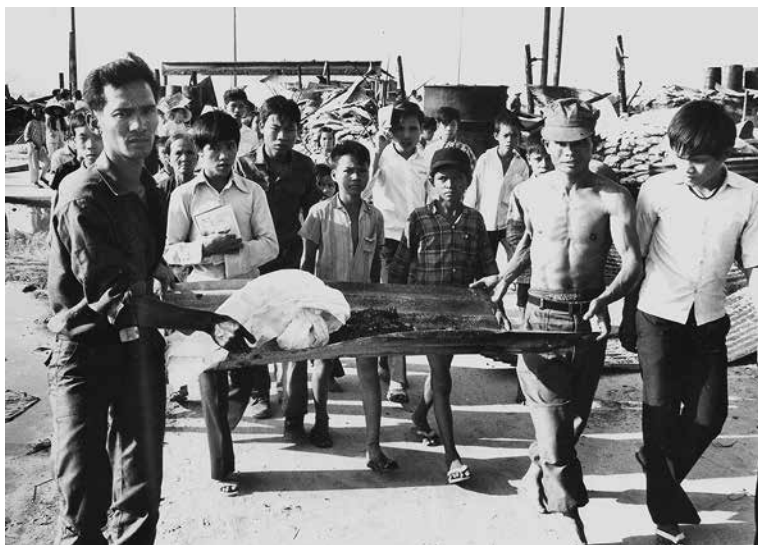
Kun vuonna 1972 pääsin *Uusi Suomi* -lehden vireälle ulkomaanosastolle töihin, oli Vietnamien sota yhä se kestoutunut maailmalta. Koska suomalaistoimittajien silminnäkijäraportteja ei Vietnamista silloin liiemmälti oltu luettu, päätin kokeilla onneani.

Sain esimieheni innostumaan aiheesta kun lupasin hänelle, että pääsen amerikkalaisjoukkojen mukana reissaamaan eri puolille Etelä-Vietnamia. Lupaus taas perustui Yhdysvaltain Helsin-

gin tiedotustoimistossa työskennelleen journalistikollegani vielä löyhempään lupaukseen yrittää järjestää asiani Washingtonin ja Saigonin kautta.

Suomen passilla matkustaminen on aina ollut melko huoleton, mutta kun syyskuussa 1972 pääsin matkaan ja parkkeerasin itseni Bangkokiin anoakseni sieltä Etelä-Vietnamin viisumia, ei kaikki sujunut yhdellä leimasimen kolahduksella. Etelä-Vietnamin suurlähetystökin oli ilmeisen tietoinen siitä, että Suomi on kahdesta Vietnamista tunnustamassa vain Pohjois-Vietnamin. Arvatenkin siitä syystä jouduin tai pikemminkin sain viisumia odotellessa nauttia Bangkokin lämmöstä ja ruuasta ennakoitua paljon pidempään.

Koska parin viikon matkani Etelä-Vietnamiin oli nuoren, 24-vuotiaan, lähes untuvikon ulkomaantoimittajan ensimmäinen kokemus sotatoimialueelta, en saa siitä jälkeenkäänpäin

Öinen kranaattiyhökkäys on aiheuttanut laajaa tuhoa Da Nangin kaupungissa, lähellä demilitarisoitua vyöhykettä syyskuussa 1972. Kuva: Rauli Virtanen.

Kotinsa raunioilla istuva etelä-vietnamilainen mies. Kuva: Rauli Virtanen.

kovin syvällistä, merkityksellistä analyysia. Koska työnantajani *Uusi Suomi* kuitenkin “petasi” kuvareportaasini tuolta matkalta näkyvästi etu- ja uutissivuillaan, oli se tavalliselle uutistoimistojen käännösjuttujen kuluttajalle mahdollisuus kurkistaa Vietnamin sotaan suomalaisin silmin.

Jo lähtiessä tiesin, että toimin Vietnamissa paljolti amerikkalaisten tuella niin kuin kaikki muutkin Saigoniin majoittuneet amerikkalaiset ja muut läntiset kirjeenvaihtajat. Muiden tavoin sain Yhdysvaltain puolustusministeriön lehdistölle suunnitte-

Surmansa saaneita haudataan Etelä-Vietnamissa syksyllä 1972. Kuva: Rauli Virtanen.

leman henkilökortin, jossa valokuvan lisäksi oli sormenjäljet ja sotilasarvona “majuri”, vaikka olen reservin korpraali.

Vuonna 1972 amerikkalaisviranomaisten tuki ei kuitenkaan tarkoittanut paimentamista, ennakkosensuuria, joukkojen mukana oloa tarkoittavaa “embedded”-järjestelyä tai jälkeinpäin annettuja pyyhkeitä negatiivisista jutuista. Sen käytännön Yhdysvallat liittolaisineen oppi vasta myöhemmin mm. Grenadassa ja Persianlahdella – Vietnamin sodan yhtenä opetuksena.

Toki amerikkalaiset järjestivät Saigonissa iltpäivisin ns. “five o’clock follies”, jolloin toimittajia briiffaava upseeri kertoi viimeksi kuluneen vuorokauden sotatapahtumista niin kuin Pentagon halusi – tappiotkin usein kyseenalaistettuina numeroina.

Yhdysvaltojen armeija otti kuitenkin hyvin auliisti meitä kirjeenvaihtajia mukaan sotatoimialueille eri puolilla maata. Minullakin oli tilaisuus lentää sotilashelikopterissa Saigonista

Bien Hoan suureen tukikohtaan ja kuljetuskoneella Da Nangiin, demilitarisoidun vyöhykkeen alueelle, mistä jatkoimme vanhaan keisarilliseen pääkaupunkiin Huéen.

Huéstua mieleeni jäivät vanhaa linnaketta vartioivat Etelä-Vietnamin armeijan sotilaat, joista jotkut olivat käsipaketeista päätelleen hiljan haavoittuneita.

Da Nangissa heräsimme aamuyöllä myrskyn ääniin ja pian sen jälkeen räjähdysiin kun Vietkongin sissien kranaatit iskeytyivät muutaman kilometrin päässä olevalle alueella.

Aamun sarastaessa pääsimme raportoimaan siviiliuhreista ja tuhoista. Silloin näin ensimmäisen kerran ihmisen ruumiinosia ja voin pahoin samoin kuin muutamaa päivää myöhemmin käydessäni sairaalassa, missä eteeni kannettiin kuvattavaksi silpoutuneita pikkulapsia.

Nuorelle toimittajalle Vietnam oli paljolti suuri seikkailu, jonka näin varttuneempana voin hyvin myöntää. Onneksi tallella arkistossa ovat myös ne jutut, jotka kirjoitin mm. pakolaisleireistä ja sodan jalkoihin joutuneiden siviilien hädästä.

Pakolaisia Etelä-Vietnamissa syksyllä 1972. Kuva: Rauli Virtanen.

Saigonissa jopa vuosikausia majailleisiin kuuluiisiin sotakirjeenvaihtajiin en vielä vuonna 1972 rohjennut tutustua. Toki myöhemmin tapasin Indokiinassa, varsinkin Kambodžassa vuonna 1975 sekä muilla maailman kriisialueilla näitä konkareita, kuten Tim Pagen, Eddie Adamsin ja Peter Arnettin. Vietnamin sotaa ja sotakirjeenvaihtajia ulkopuolisten silmissä paljolti vääristäneet elokuvat, kuten *Deer Hunter* (1978) ja *Apocalypse Now* (1979), tulivat sitten myöhemmin.

Kuten hyvin tiedämme, Vietnamin sota oli paitsi USA:n häviämä merkittävä sota, myös vedenjakaja median historiassa. Journalistien esteetön pääsy kuoleman kentille, sieltä välitetyt kuvat ja uutiset vaikuttivat merkittävästi maailman yleiseen mielipiteeseen ja ennen kaikkea sodanvastaisuuden lisääntymiseen Yhdysvalloissa, mikä taas osaltaan johti amerikkalaisten vetäytymiseen.

Vuonna 1975 päättyneen sodan jälkeen, ensimmäinen merkittävä käsiini sattunut kirja oli Michael Herrin *Dispatches* vuodelta 1977. Herr toimi *Esquire*-lehden kirjeenvaihtajana Vietnamin 1960-luvun lopulla. *Dispatches* on päiväkirjamainen kokoelma Herrin päivistä Vietnamin, mutta vielä enemmän tavallisen amerikkalaissotilaan tunnoista. Eräänlainen amerikkalaisten *Tuntematon sotilas*.

Michael Herr ja reportaasi kuolemasta

Michael Herr julkaisi vuonna 1977 teoksen *Dispatches*. Kyseessä olivat hänen muistelmansa Vietnamin sodan kirjeenvaihtajavuosilta 1967–1968. Teos kuului ensimmäisiin, jotka antoivat amerikkalaisille mahdollisuuden ymmärtää, mitä sotilaat olivat joutuneet kestämään Vietnamissa. Nämä eivät itse olleet halukkaita kertomaan pahimmista kokemuksistaan. Muistelmien pääpaino on sotilaiden tarinoissa ja Herrin näkemissä tapauksissa Têt-hyökkäyksen ja Khe Sanhin taistelujen aikana, mutta hän kertoo myös kirjeenvaihtajista ja heidän kollektiivistaan sekä reflektoi itseään toimittajana ja tarinoiden kirjaajana. Herr kirjoitti *Esquire*-lehdelle (1967–1969) pidempiä juttuja ja hänen työnsä poikkesi tavallisten uutistoimittajien työstä myös siinä, että hän saattoi viettää näitä enemmän aikaa sotilaiden kanssa ja kulkea välillä näiden mukana rintamalla. Hänen määriteltiinkin olevan journalistisissa ”erikoistehtävissä” Vietnamissa.

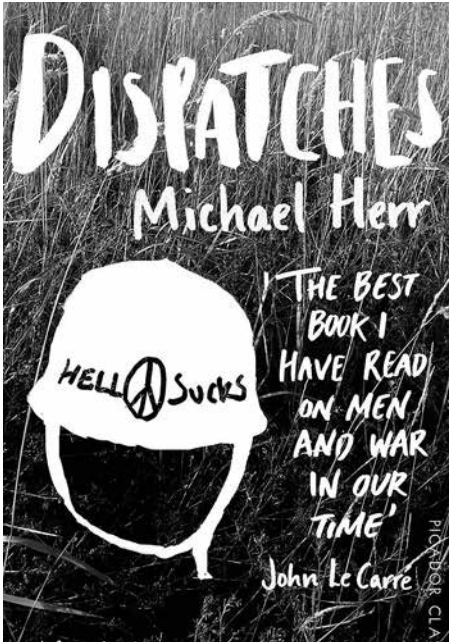
Tämän kirjaesittelyn tavoitteena on pohtia Herrin käsitystä omasta toimittajan työstään, valaista kirjeenvaihtajien ja sotilaiden suhteita yleisemmin sekä avata sodan kokemuksen ja sotilaiden tarinoiden kautta sodan ristiriitaisuutta, kun se koettiin samanaikaisesti sekä kauheana että kauniina lähestyvän kuoleman mahdollisuutena. Keskustelukumppanina kuljetan Vietnamin sodan veteraania, kirjailija Tim O’Brienia, joka kokoelmassaan *Things They Carried* (1990) pohti samoja teemoja. Kumpikin heistä avaa sotaan epätavallisen näkökulman – pelosta ja kuolemasta raportoinnin ja tarinoinnin problematiikan.¹

Katsomisen pakko ja sodan ambivalenssi

Michael Herr kertoo lähteneensä kirjeenvaihtajaksi Vietnamiin siksi, että halusi ”katsoa sotaa”, sodan lumo otti hänet valtaansa. Kyse oli siitä, että piti olla valmis katsomaan kaikkea, myös pahaa ja inhottavaa, josta vaistomaisesti haluaa kääntyä pois. Mutta katsominen ei ollut pelkästään kauheaa. Toisinaan se oli myös miellyttävää: sota saattoi olla kaunis ja puoleensavetävä.² Herr sanoikin: ”Jos sota on pelkästään helvetti, ihmiset eivät jatkaisi sitä, sotia ei olisi. Ja tämä on ongelma länsimaiselle mielelle.”³ Sodan vetovoimaisuuden myöntämistä on pidetty eettisesti ja poliittisesti epäkorrektina. Herrin ajatus tulee lähelle Tim O’Brienin näkemystä sodan ambivalentista luonteesta groteskin ja hätkähdyttävän esteettisyyden samanaikaisuutena. Taistelujen majesteettisuus, värit ja muodot vetosivat häneen, suorastaan ällistyttivät. O’Brien halusi jakaa kokemuksensa lukijan kanssa ja puhutteli tätä:

Sinä tuijotat valokuuva-ammuksien kaartumista pimeydessä, ne ovat kuin loistavat punaiset nauhat. Sinä kyyristelet väijytyksessä, kun viileä, tunteeton kuu nousee yli yöllisten riisipeltojen. Ihaillet liikkuvien osastojen sujuvaa symmetriaa, äänen ja muodon ja suhteiden harmoniaa, suurenmoisia tulituspeitteitä, jotka virtaavat alas tukihelikoptereista, valoammuksia, valkoista fosforia, napalmin purppurankeltaista hehkua, rakettien häikäisevää punaa. Se ei ole tarkkaan ottaen kaunista, vaan hämmästyttävää. Se täyttää silmän. Se ottaa sinut valtaansa. Sinä vihaat sitä, mutta silmäsi eivät vihaa. Kuten tappava metsäpalo, kuten syöpäkasvain mikroskoopin alla, taistelu tai ilmapommitus tai tykistökeskitys omaa sellaisen esteettisen puhtauden – – voimakkaan leppymättömän kauneuden. Ja tosi sotatarina kertoo tästä totuuden, vaikka totuus on ruma.⁴

Katsominen ei ollut Herrille ulkopuolisuutta tai sivullisuutta – eettisessäkään mielessä – vaan hän koki olevansa katsojana yhtä paljon vastuussa sodasta kuin jos olisi itse sotinut. Hän koki vastuuta myös siitä, mitä kirjoitti lukijoille sodan omalakisesta maa-

Herrin ja O'Brienin kirjat kiinnostavat yhä. Viimeksi niistä otettiin uudet painokset vuonna 2015 kun oli kulunut 40 vuotta sodan päättymisestä.

ilmasta. Ongelma oli siinä, että kun jotain näki, ei tiennyt, mitä se oli. Sen käsitti vasta myöhemmin, tai ei koskaan. Mutta se varastoitui silmiin ja joskus ei tiennyt tapahtuiko joku toiminta sekunnin tai tunnin ajan, tapahtuiko se ylipäätään vai oliko kaikki vain unta. Sodan maailma oli erilainen tavalliseen elämään verrattuna:

Toisin kuin elämässä yleensä, sodassa et enimmäkseen tiedä, mitä olet tekemässä, sinä vain olet ja toimit ja jälkepäin voit keksiä siitä mitä tahansa puppua – että tuntui hyvältä tai pahalta, että rakastit tai vihasit sitä tai teit sitä tai tätä. Että se oli oikein tai väärin. Mutta – mikä tapahtui, se tapahtui ja takaisin tultua kerrottiin siitä tarinoita, paljon ennen kuin tiedettiin, mistä oli kyse.⁵

Mutta Herr oppi nopeasti, että sodan tapahtumia saattoi lukea myös sotilaita tarkkailemalla – ei pelkästään itse näkemällä. Hän tajusi tämän kun näki lentokentällä tuhannen sotilaan ryhmän, joka palasi tappiollisesta taistelusta. Herr ajatteli ensin, että oli menettänyt siihen mennessä suurimman taistelunsa ja harmitelteli myöhästymistään. Sitten hän käsitti, että taistelu oli edelleen kaikkialla hänen ympärillään: se näkyi miesten kauhistuneista silmistä ja hän haistoi sen pelon vastenmielisenä hajuna, joka sotilaista lähti. Shokkiin joutunut sotamies katsoi Herrin lävitse ja tuskan hiki alkoi valua tämän selkää pitkin.⁶

Sodan tositarinat – miten kertoa helvetistä

Sillä, mitä sotilaat Herrille kertoivat, oli väliä. Hän viihtyi sotamiesten seurassa ja keskittyi kuuntelemaan näiden tarinoita. Sotilaat kertoivat hänelle vanhoja, Indokiinan sodan aikaisia tarinoita, jotka edelleen kiersivät rintamalla, ja he kertoivat myös uusia tarinoita juuri käydyistä taisteluista. Jotkut olivat pitkiä ja polveilevia, jotkut vain lyhyitä lausahduksia, jotka tihkuivat väkivaltaa tai kiteytetyn kokemuksen. Monet tarinoista olivat samankaltaisia, joskus joukossa aivan huippuhieno, erilainen kertomus. Monenlaisten ainesten sekoitukset tarinoissa olivat Herristä

hämmentäviä, samaten olivat kertojaprofililit, joita hän alkoi sotilaista hahmottaa.

Hän näki heidän joukossaan alkuasteella olevia pyhimyksiä ja realisoituneita himomurhaajia, itseään tiedostamattomia lyyrisiä runoilijoita ja matalamielisiä paskanpuhujia. Hän tunsu kaikki tarinat, mutta ei koskaan kyllästynyt kuuntelemaan niitä: ”Mutta mitä he oikeastaan halusivat kertoa, oli se että he olivat väsyneitä ja saaneet tarpeekseen kaikesta ja että he olivat järkyttyneitä ja peloissaan.”⁷

Sotilaat sanoivat sen ääneenkin, he pyysivät, että hän kertoisi ihmisille, minkä läpi he olivat taisteluissa menneet, koska kukaan koko maailmassa ei tiennyt, mitä he ovat joutuneet kestäämään. Herr sanoi yllättyneensä pyynnön intensiivisyydestä. Vuoden kuluttua hän kertoo itsekin olleensa niin täynnä näitä juttuja, niiden synnyttämiä mielikuvia ja pelkoa, että hänestä alkoi tuntua siltä kuin myös kuolleet olisivat alkaneet kertoa hänelle tarinoita. Hän alkoi kuulla niitä avaruudesta, ne olivat sanattomia, mutta niissä oli viesti: ”Laita itsesi minun paikalleni!”⁸ Herr koki, että sotilaat olivat asettaneet hänet kokemustensa välittäjän rooliin.

Myös Tim O’Brienin suhde sodan tarinoihin on omakohtainen. Toisaalta hän pohtii myös kirjailijan näkökulmasta sodasta kertovien tositarinoiden ominaisuuksia ja totuudellisuutta.⁹ O’Brien määrittelee, minkälainen on hyvä ja tosi sotatarina. Ensiksi, se ei

ole koskaan moraalinen. Se ei ohjaa tai rohkaise hyveellisyyteen tai oikeanlaiseen käyttäytymiseen eikä estä miehiä tekemästä sitä, mitä nämä ovat aina sodassa tehneet. Oikeassa sotatarinassa on aina ruokottomuutta ja pahuutta, väittää O'Brien.¹⁰

Toiseksi, tositarina sodasta ei koskaan yleistä, siinä ei ole abstraktiotasoa eikä analyysiä, kuten väittämää ”sota on helveti”. Mutta kuitenkin, O'Brien painottaa, sota ON helveti, ja sitä se on myös tarinassa: mutta sodan helveti on mysteeriä, kauhua ja seikkailua. Se on rohkeutta, keksimistä, pyhyyttä, sääliä ja epätoivoa. Se on kaipausta ja rakkautta. Sota on tarinassa ilkeää ja sota on hauskaa, se on jännittävää, ja se on raadantaa. Tarinoissakin sota tekee pojista miehiä ja miehistä kuolleita.¹¹

Kolmanneksi, O'Brien pohtii, hyvässä sotatarinassa on uskotavuuden ongelma: usein sen hullut kohdat ovat totta ja normaalit kohdat eivät ole, mutta niitä tarvitaan, jotta hulluus saadaan kerrottua uskottavasti. Sotatarinassa on vaikea erottaa sitä, mitä tapahtui siitä, mitä näytti tapahtuvan. Aina ei näe kaikkea ja kuvat sekaantuvat mielessä, tarinasta joutuu aineksia hukkaan ja myöhemmin se alkaa vaikuttaa yliluonnolliselta ja epätodelta, vaikka onkin sitä miltä näytti.¹²

O'Brien kokee, että kyseessä ei ole vain hänen ongelmansa kirjailijana, vaan sama koskee myös sotilasta, joka alun perin on tarinan tapahtumat elänyt. Sota on hänelle tunne, henkinen rakenne kummitusmaista sumua, tiheää ja pysyvää. Sodassa ei mikään ole selvää, eivätkä vanhat totuudet ole voimassa. Oikea muuttuu vääräksi ja käskyt johtavat kaaokseen, rakkaus voi muuttua vihaksi, rumuus kauneudeksi, laki anarkiaksi ja sivistys villeydeksi. ”Sodan huurut imevät sisäänsä”, omaan monimieliseen maailmaansa. Tästä syystä O'Brien ei halua sanoa, että sotatarinat voivat koskaan olla absoluuttisesti totta, koetun ja kerrotun välillä on ero. Joskus ne syvimmältä olemukseltaan eivät edes ole tarinoita sodasta, vaan auringonvalosta, rakkaudesta, muistosta ja surusta.¹³

O'Brien korostaa myös mielikuvituksen merkitystä. Sen käyttö ei hänestä suinkaan vähennä tarinan totuusarvoa, vaan voi päinvastoin lisätä sen lujaksi kuin kivi. Jos kieltää mielikuvituksen

käytön tarinoista, jäävät teemat kapeiksi ja kerronta ennakoitavaksi ja latteaksi. Mielikuvituksen avulla voi löytää inhimillisemmän ja laveamman näkemyksen sodan maailmasta; hyvä tarina on lopulta se, mikä ajan kuluessa jää jäljelle, eivät tarkistettavat faktat.¹⁴

Dispatches -kokoelman esipuheen kirjoittanut Kevin Powers arvioi Herrin kertojanotteen sen sijaan ankarammin tosipohjaiseksi, dokumentaariseksi, kuvailevaksi ja säilyttäväksi eikä Herr tuomitse tai arvota näkemäänsä tai kuulemaansa. Hän antaa lukijalle laadultaan merkityksellisen reportaasin rintamaoloista ja kuolemasta, painottaa Powers ja pitää teosta selkeimpänä, kirkkaimpana, määrätietoisimpana ja samalla myötätuntoisimpana kirjoituksena, mitä on aiheesta nähnyt. Herrin reportaasissa kuolema on sodalle ainoa määriteltävissä oleva piirre – kuolema monissa muodoissaan – se kuinka ihmiset suhtautuvat siihen ja kuinka se kerrotaan itselle ennen kuin se tapahtuu. Hän otti tehtäväkseen löytää sanat tähän maailmaan avatakseen sen lukijoille.¹⁵

Kuoleman läsnäolon merkit

Kuolema oli läsnä koko ajan rintamalla. Herr tunsi sen erityisesti ollessaan helikopterin kyydissä. Sotilaat uskoivat, että kuolleet sotilaat jäivät lentämään ikuisesti. Hän koki tunteen matkustaessaan täyteen lastatuissa helikoptereissa, joihin alimmaksi lastattiin ruumispussit ja niiden päälle elävät – haavoittuneet ja vahingoittumattomina säilyneet sotilaat sekä mukana ”hengailevat” lehtimiehet.¹⁶

Hän tunnisti kuoleman läsnäolon myös sotilaiden kuolemanpelkoon liittyneestä taikauskoisuudesta ja uskonnollisuudesta. Sota oli ”eksistentiaalinen tosipaikka” eikä Herr juuri löytänyt taisteluhaidoista ateisteja. Ne, jotka uskoivat Jumalaan, kantoiivat mukanaan Raamattua, ristejä ja Pyhän Kristoferin kuvaa. Ne jotka eivät uskoneet, etsivät tukea muualta – amuleteista ja fetisseistä. Hän luettelee esineitä ja kuvia, jotka toivat onnea ja suojaivat kuolemalta, kuten erään sotilaan vaimoltaan saama kaura-

keksi tai vihollisesta irrotetut ruumiinosat, kuten korvat, joiden toivottiin siirtävän vihollisen voimaa itselle. Herr näki sotilailla gallerian onnea tuovia kuvia: Batman, John F. Kennedy, Lyndon B. Johnson, Martin Luther King, Paavi, Che Guevara, The Beatles ja Jimi Hendrix. Joillakin sotilailla oli – omasta mielestään – myös kuolemalta suojelevia erikoislahjoja: yksi haistoi vihollisen läsnäolon, toinen kuuli sen muita paremmin, kolmas näki yöllä viidakossa piilottelevan sissin pimeännäöllään ja pelasti muut. Tällaisen henkilön lähelle haluttiin päästä.¹⁷

Herr ei itse joutunut samalla tavalla kuoleman läheisyyteen kuin sotilaat, paitsi niinä muutamina kertoina, jolloin joutui tulitukseen. Hän sanoikin, että vaikka hän toisaalta oli niin lähellä sotilaita kuin saattoi, hän toisaalta oli näistä niin kaukana kuin oli mahdollista ajatella.¹⁸ Mutta kun läheltä piti -tilanteita tuli, hän jäi prosessoimaan niitä pitkäksi aikaa, samaten kuin toimittajakollegojensa kuolemia rintamalla. Toimittajia kuoli Vietnamin sodassa tulituksissa, lentokoneiden ja helikoptereiden alas ampuemisissa, vihollisen sieppaamina tai miinoinhin astuneina. He kuolivat samoilla tavoilla kuin sotilaat.¹⁹

Tim O'Brien nostaa esiin sotilaiden kokeman kuoleman paradoksin – lähinnä kuolemaa on lähinnä elämää. Taistelun jälkeen elämisen tunne oli valtava, huomio kiinnittyi puihin ja ruohon, kaikkeen ympärillä, mikä eli. Ja hän tunsu, ettei ollut pysyvä nahoissaan. Hän oli täynnä suuruutta ja jumalallisuutta ja halusi vain oikeutta, hyväntahtoisuutta ja yksimielisyyttä. ”Vaikka tämä on ristiriitaista”, sanoin O'Brien, ”et ole koskaan niin elossa kuin silloin kun olet melkein kuollut.” Tällöin tunnisti sen mikä oli arvokasta, mikä oli parasta maailmassa, kaiken, minkä oli ollut vähällä menettää.²⁰

Sotilaat ja kirjeenvaihtajat – kaksi näkökulmaa kuolemaan

Herr sanoo toistuvasti pitäneensä sotilaista. Sotilaatkin pitivät usein kirjeenvaihtajista, nimenomaan Herristä, koska hän

tiesi, minkälaista heidän elämänsä oli. Ylipäätään suhteet olivat monimutkaisia. Joskus sotilaat halusivat osoittaa kirjeenvaihtajille, että nämä olivat ulkopuolisia, eivätkä puhuneet heille. Jotkut sotilaat pitivät kirjeenvaihtajia outoina, ehkä vaarallisinkin. Heitä tultiin katsomaan samalla tavalla kuin vihollisvankeja, hekin olivat eksoottisia. Mutta kirjeenvaihtajilla oli myös valtaa sotilaihin – he saivat sotilaat tuntemaan itsensä tärkeiksi, koska heistä oltiin kiinnostuneita. Sotilaat ajattelivat, että ilmeisesti oli tapahtumassa jotain merkittävää, koska lehdistö tuli paikalle. Tästä syystä heitä saatettiin pelätäkin: mihin helvettiin me ollaan oikein joutumassa?

Oli sotilaita, jotka eivät halunneet olla kirjeenvaihtajia läheläkään: tällaiset sotilaat halveksivat kirjeenvaihtajan työtä ja tunsivat, että nämä ottivat elantonsa heidän kuolemastaan. Heitä pidettiin pettureina, valehtelijoina ja matelevina loisina. Jotkut vihasivat heitä ja osoittivat sen myös. Herr näki vihan, jonka alkulähdettä hän ei aluksi pystynyt jäljittämään, sellaisten sotilaiden katseesta, jotka olivat haavoittuneet, menettäneet ystävänsä tai kärsineet kuumuudesta. Herrille tuli tunne, että tällöin häntä vihattiin kuin toivotonta hullua, joka oli laittanut itsensä tiukkaan paikkaan, vaikka vaihtoehtojakin olisi ollut.

Herr kertoo myös sotilaista, jotka esittivät elokuvaasankaria ja halusivat televisioon. Hän piti näitä sairaina, mutta lisää, että sota ei heitä sellaisiksi tehnyt, pikemminkin lukuisat katsotut elokuvat. Sama vaivasi monia kirjeenvaihtajiaakin – aluksi kaikki pitivät sotaa vain seikkailuna. Kun Herr ensimmäisiä kertoja oli tulitukessa ja näki kuolleita, hänestä ei tuntunut mitään. Hänen oli ensin opittava pois elokuvan keinotekoisesta maailmasta voidakseen alkaa oppia, mitä sota oli todellisuudessa. Sitä oli Vietnamin äänimaisema: kauhistuneet äänet, hysteerinen ampuminen, huutoja, jyskytystä pään sisällä, särähtelevä epäselvä ääni radiosta, helikopteriroottoreiden jysähdykset.

Herr miettii, että jos hänestä ja hänen työstään olisi tehty todenmakuinen elokuva, siitä olisi tullut todella ikävyyttävä. Hän luultavasti vain istuskelisi siinä rintaman lähellä ja odottelisi kuljetusta pois jalkaan haavoittuneen sotilaan kanssa. Odotte-

lusta tulisi pitkä ja tukala, koko päivän kestävä, sillä ensin kuljetettaisiin pois ne, jotka olivat hengenvaarassa tai kuolleita. Ja pari sala-ampujaa pyörisi koko ajan ympärillä vain odottamassa tilaisuuttaan ampua heidät. Sitä elokuvaa Herr olisi vihannut.²¹ Mutta Herr pääsi myöhemmin osallistumaan kahden merkittävän, elokuvan historiaan jääneen Vietnam-aiheisen elokuvan kirjoittamiseen, joista sanotaan välittyvän Vietnamin sodan idea, sen kollektiivinen ymmärtäminen ja ambivalentti tietoisuus. Toinen oli Francis Coppolan *Apocalypse Now* (1979) ja toinen Stanley Kubrickin elokuva *Full Metal Jacket* (1987), Gustav Hasfordin romaanin pohjalta.²²

Sotakirjeenvaihtajien veljeskunta – kuoleman sanansaattajat

Michael Herr toteaa, ettei tiennyt yhtäkään sotakirjeenvaihtajaa, joka olisi ollut tunteeton omalle työlleen, mutta hän korostaa, ettei toisaalta halua antaa käsitystä, että he olisivat olleet ”vaaraa rakastavia, helliä ja viisaita, vertaansa vailla olevia kommandoja”. Heitä oli monenlaisia, eri syistä tulleita ja eri tavoin työstään suoriutuvia. Yksistään Têt-operaation aikana toimittajia oli noin 600–700, ja vihollisen raju hyökkäys vei toimittajat tuolloin lähemmäksi sotaa kuin he olisivat koskaan halunneet mennä. Jotkut kammoksuivat näkemäänsä, saivat painajaisia ja halusivat pois, toiset kiihottuivat siitä ja alkoivat hakeutua taistelukohtuksiin aina kun mahdollista. Monet olivat velvollisuudentuntoisia ja tunnollisia uutistenvälitystehtävässään, raportoivat jokaisen taistelun, jäivät vuosiksi ja kiintyivät maahan.²³ Herr nimitää heitä veljeskunnaksi: ”siellä me olimme, ei todellisia roistoja, mutta paljon seikkailijoita ja raatajia, paljon kauniita mielipuoilia ja paljon normaaleja – ja kaikista näistä onnistuimme tunnustamaan toisemme. Veljeskunta – mikä muukaan.”²⁴

Kirjeenvaihtajilla saattoi olla näkemyseroja asioista, mutta kirjoittamisen tyyli ja herkkyyks olivat kuitenkin kaikille tärkeimmät asiat. ”Me teimme vaarallista ja järkyttävää työtä ja olimme

Veljeskunnan jäseniä Michael Herr ja valokuvaaja Sean Flynn.

itse ainoat, jotka osasimme sanoa, oliko työ tehty hyvin. Vain kollegan kiitos tuntui joltakin, ja me olimme ihastuneita siitä, mitä teimme”, luonnehtii Herr. Keskinäinen ystävyystyminen oli nopeaa, eikä ollut väliä, mitä kukin oli tehnyt ennen Vietnamia. Kirjeenvaihtajat seurustelivat keskenään, sillä keiden muiden kanssa he olisivat voineet puhua politiikasta. Armeijan kenraalien sota oli kokonaan toinen kuin kirjeenvaihtajien myyttinen sota, toteaa Herr. Vain kirjeenvaihtaja saattoi ilmaista täsmällisen moodin tapahtumista – Ia Drangin terrorista tai laivaston suuresta epäonnistumisesta operaatio Starlightissa.²⁵

Kirjeenvaihtajat jakoivat keskenään monia ammatillisia asioita, kuten kenttävarusteet, lähteet, informaation ja vihjeet, mutta myös yksityiselämään kuuluneita puolia kuten ”tytöt, viskin ja ruohon”. He jakoivat keskenään myös arvostuksen ja onnen tunteet. Herr pitää heitä taikauskaisina: joitakin toimittajista pidettiin haavoittumattomina, ja kaikki halusivat toimia yhdessä näiden kanssa. Elämä oli välillä niin intiimiä, että se tuntui loisimiseltseltä, sanoo Herr.²⁶ Samaa sanoivat myös monet sotilaat.

Kantahenkilökunta ei useinkaan pitänyt lehtimiehistä. ”Minun merijalkaväkeni voittaa sodan täällä, mutta te häviätte sen meidän puolestamme lehdistössä”, sanoivat jotkut upseerit. Kirjeenvaihtajia nimiteltiin Saigonissa kansankiihottajiksi ja kommunisteiksi, haudanryöstäjiksi, kuoleman toivojiksi, sodan rakastajiksi ja jännitysfriikeiksi. Eikä siinä kaikki, he saivat myös kuulla olevansa piilohomoja, alkoholisteja ja huumeaddikteja.²⁷

Monet heistä, kuten Herr, olivat myös nuoria. Ja aina kun joku kävi Yhdysvalloissa, hänen toivottiin tuovan mukanaan uusia levyjä – Jimi Hendrix, Jefferson Airplane, Frank Zappa, Mothers of Invention, John Wesley Harding, Grateful Dead ja Doors soivat heidät levylautasillaan.²⁸

Parikymmentä nuorta kirjeenvaihtajaa kokoontui Saigonissa AP:n tiloissa omana ryhmänään. Heidän tunnuslaulunsa oli Mothers of Inventionin ”Trouble Comin’ Every Day”, jota he soittivat öisissä kokoontumisissaan. Herr siteeraa kappaleen sanoja ja lisää väleihin heidän reaktioitaan:

You know I watch that rotten box until my head begins to hurt.
From checkin’ out the way the newsman say, they get the dirt.
(katkeria, hassuja ilmeitä, kuljeskelua ympäri huonetta.)

And if another woman driver gets machinegunned from her
seat, They’ll send some joker with a Brownies and you’ll see it
all complete (huulien pureskelua, luikertelua hervottomana naurusta.)

And if the place blows up, we’ll be the first to tell, cause the boys
we got downtown are working hard and doin’ swell.²⁹

Kappale ei oikeastaan kertonut sotakirjeenvaihtajista, mutta he kaikki nauroivat aina kun kuulivat sen, kertoo Herr. Myös paikalla olleet vanhemmat kirjeenvaihtajat, uutispalvelun valokuvaajat sekä erityistehtävien tyypit virnistelivät, koska he tiesivät, mistä uutisissa oli kyse ja mitä niistä puuttui:

porukkana tiesimme, että jokaisen painetun kolumnin takana, jota luet Vietnamista, oli verta vuotava, naurava kuolinnaamio. Se piileskeli sanoma- ja aikakauslehdissä ja roikkui kuvaruuduillasi

tuntikausia sen jälkeen, kun tv oli suljettu yöksi. Jälkikuva, joka yksinkertaisesti halusi kertoa sinulle vihdoin ja viimein sen, mitä tavalla tai toisella ei ollut kerrottu.³⁰

Lehdistö ja televisio eivät pystyneet kaikesta informaatiosta huolimatta kertomaan kuolemasta mielekkäästi ja merkitsevästi, koska ne eivät päässeet käsiksi olennaiseen tietoon, toteaa Kevin Powers samansuuntaisesti. Hänen nähdäkseen Michael Herr ylsi siihen kirjoituksillaan. Samaa voi sanoa tarinoiden voimaan uskovan Tim O'Brienin teksteistä. Hän toteaaakin, että sodan tositarinat ovat tärkeitä myös siksi, koska niissä voi katsoa asioita, joita ei koskaan uskaltaisi katsoa elävässä elämässä – kuolevan kasvoja.³¹

Lähteet

Alkuperäislähteet

Herr, Michael: *Dispatches* (1977) with an Introduction by Kevin Powers. Picador Classic, Picador, London 2015.

O'Brien, Tim: *Things They Carried* (1990) Harper Collins Publishers, London 2015.

Tutkimuskirjallisuus

Koivisto, Hanne: Aistihavaintojen rikkaus Espanjan sisällissodan kuvauksissa. *No Pasarán. Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa*. Toim. Hanne Koivisto ja Raimo Parikka. THPTS, Helsinki 2015. 97–131.

Lomperis, Timothy J.: *Reading the Wind*. *The Literature of the Vietnam War*. With a Bibliographic Commentary by John Clark Pratt. Duke University Press, Durham 1987.

Powers, Kevin: Introduction. Michael Herr: *Dispatches*. Picador Classic, Picador, London 2015. VII–XII.

Viitteet

- 1 O'Brien palveli jalkaväessä vuosina 1969–70, sen jälkeen hän opiskeli Harvardissa ja työskenteli toimittajana *Washington Postissa*. *Things they carried* sai *Sunday Telegraphin* arvostelijan toteamaan: ”teoksessa on populaarirunouden rytmit, kadenssit ja kuvat. O'Brien on mestari tunteiden kielellistämässä, kerronnalle on ominaista äärimmäinen selkeys ja yksinkertaisuus. Sodan voima kauhistuttaa, hän kirjoittaa kauhusta itsestään. Kuoleman eksentrisyys, tyhjyys ja nollapistet ovat O'Brienin aluetta”. Hänen muita teoksiaan ovat: *It I Die in a Combat Zone, Box Me Up and Ship Me Home* (1973), *Northern Lights* (1975), *Where Have You Gone Charming Billy?* (1975), *Going After Cacciato* (1978), *The Nuclear Age* (1985), *In the Lake of the Woods* (1994), *Tomcat in Love* (1998), *July, July* (2002).
- 2 Sodan estetiikasta kirjoitti jo André Malraux Espanjan sisällissodasta kertovassa *L'Espoir* (Toivo) -romaanissaan (1937). Kauneutta hän näki erityisesti katsoessaan lentokoneesta räjähdyksiä. Ks. Koivisto 2015, 117–118.
- 3 Herrin haastattelu youtubessa, “Why Michael Herr went to Vietnam as a war reporter”. https://www.youtube.com/watch?v=XeehkdQL_VE.
- 4 O'Brien (1990) 2015, 77.
- 5 Herr (1977) 2015, 20.
- 6 Herr 2015, 2–22.
- 7 Herr 2015, 29.
- 8 Herr 2015, 29, 209.
- 9 O'Brien osallistui vuonna 1985 konferenssiin ”The Vietnam Experience in American Literature”. Tästä konferenssista julkaistiin kommentoitu keskustelujulkaisu (Lomperis, 1987), jonka yhtenä teemana oli faktan ja fiktion suhde. O'Brien osallistui aktiivisesti keskusteluun ja toi esille omia näkemyksiään. Niistä ja konferenssin annista hän muokkasi luvun *Things They Carried* -kokoelmaansa (1990), jossa esitti näkemyksensä sotatarinoiden luonteesta ja niiden totuudellisuudesta.
- 10 O'Brien 2015, 68.
- 11 O'Brien 2015, 75, 77.

- 12 O'Brien 2015, 69, 70.
- 13 O'Brien 2015, 78.
- 14 O'Brienin näkemyksistä, ks. Lomperis 1987, 46, 48.
- 15 Powers 2015, X.
- 16 Herr 2015, 9, 24.
- 17 Herr 2015, 54.
- 18 Herr 2015, 63–64.
- 19 Monilla toimittajilla oli itse hankittu ase ja he osallistuivat tiukan paikan tullen ampumiseen ja tovereiden suojaamiseen. Myös heitä suojattiin vihollisen tuelta. Herr 2015, 230–232.
- 20 O'Brien 2015, 77.
- 21 Herr 2015, 193.
- 22 Katso tämän kokoelman Ahosen ja Rosenqvistin artikkelit.
- 23 Herr kertoo valokuvaaja Sean Flynnistä: Kun tämä lausui sana ”Vietnam”, siitä kuului hellyys ja kunnioitus, joka kertoi enemmän paikan kauhusta ja kauneudesta kuin kukaan sodan tulkitsija voisi kertoa. Herr 2015, 71, 227.
- 24 Herr 2015, 222–225.
- 25 Herr 2015, 226, 227.
- 26 Herr 2015, 228.
- 27 Herr 2015, 230.
- 28 Herr 2015, 235.
- 29 Herr 2015, 221.
- 30 Herr 2015, 221.
- 31 O'Brien 2015, 179.

viēt nam voittaa

numero 1 / 1971 vuosikerta 2 hinta 1mk

• FNL
10v
SIVU 2

• LAOSIN
KANSA
TAISTELEEE
SIVU 4

• THAIMAA
SIVU 14

• VIETNA-
MIN SOTA
JA USA:N
TALOUS-
ELÄMÄ
SIVU 22

Vietnamin solidaarisuusryhmän / Helsingin FNL-komitean julkaiseman Vietnam Voittaa -lehden 1/1971 kansi.

”Voitto on meidän!” Wilfred Burchett FNL:n sanoman kertojana

Wilfred Burchett (1911–1983) oli australialainen, Aasian maiden konflikteihin ja sosialistimaiden yhteiskuntaan ja politiikkaan erikoistunut, kommunistisympatioistaan tunnettu lehtimies, jota syytettiin kommunistisen propagandan levittämisestä ja jopa vakoilusta KGB:n hyväksi. Häntä pidettiin aikanaan eräänä Vietnamin sodan, Pohjois-Vietnamin ja Etelä-Vietnamissa toimineen kansallisen vapautusrintaman parhaista asiantuntijoista ja myös vaikutusvaltaisimpana Vietnamin sotaa vastustaneena lehtimiehenä.

Hänen kirjeenvaihtajauransa alkoi kuitenkin jo paljon aikaisemmin, vuonna 1940 Eteläisellä Tyynellämerellä, Uudessa Kaledoniassa, jossa hän selosti saaren väestön kapinointia ranskalaisia vastaan. Sieltä Burchettin matka jatkui Aasiaan, jossa hän raportoi Kiinan ja Japanin välistä sotaa vuonna 1941, siirtyi seuraavana vuonna Burmaan ja sitä seuraavana Kiinaan. Kuuluisuutta hän sai saapuessaan ensimmäisenä länsimaisena toimittajana Hiroshimaan atomipommin pudottamisen jälkeen. Hän joutui samalla Yhdysvaltojen armeijan epäsuosioon kirjoittaessaan pommin seurauksista väestölle otsikolla ”Atomirutto”.

Toisen maailmansodan jälkeen Burchett raportoi *Timesille* Unkarin näytösoikeudenkäyntejä (1949) Neuvostoliiton näkemysten mukaisesti ja ylisti myös Bulgariassa järjestettyjä stalinistisia puhdistuksia, joiden oikeutusta tosin alkoi myöhemmin epäillä. Vuonna 1951 hän lähti Kiinan kansantasavaltaan Ranskan kommunistisen puolueen pää-äänenkannattajan *L’Humanité*n reportterina ja kirjoitti myönteisesti alkuvaiheitaan eläneestä Maon Kiinasta. Vielä samana vuonna hän jatkoi matkaansa Poh-

jois-Koreaan ja herätti huomiota näkemyksillään sotavankileirien hyvistä oloista. Se suututti niissä pidettyjä sotavankeja, joita oli vahingoitettu kansainvälisten sopimusten vastaisesti. Mutta monet niistäkin, jotka eivät hyväksyneet Burchettin ideologiaa ja propagandistisia tulkintoja, arvostivat häntä erinomaisena tietolähteenä Korean sodan kulusta – parempana kuin yksikään kansainvälinen tietotoimisto.

Vuonna 1956 Burchett lähti Moskovaan radikaalin vasemmistolaisen *National Guardianin* kirjeenvaihtajaksi ja piti sitä asemapaikkanaan seuraavat kuusi vuotta. Hänen tehtävänä oli raportoida Neuvostoliiton sodanjälkeisestä edistyksestä tieteessä ja taloudessa, ja hänen asiapitoisia reportaasejaan painettiin uudelleen myös ei-vasemmistolaisissa talouselämän ja tekniikan lehdissä. Kun Kiinan ja Neuvostoliiton välille kehittyi poliittisia jännitteitä 1960-luvun alusta alkaen, Burchett asettui näkemyksissään Kiinan puolelle.

Häntä kiinnosti myös Vietnamin tilanne. Jo vuonna 1954 hän oli ollut seuraamassa Viet Minhin joukkojen marssia Hanoiin, Dien Bien Phun taistelun jälkeen. Sotatoimien kiihdyttyä Vietnamin uudelleen hän lähti paikalle useaksi vuodeksi. Vielä yli 60-vuotiaana hän vaelsi satoja maileja viidakkopolkuja, ryömi tunneleissa yhdessä Etelä-Vietnamin kansallisen vapautusrintaman (FNL) sotilaiden kanssa ja koki omakohtaisesti amerikkalaisten hyökkäysten voiman. Burchett yritti myös toimia välittäjänä sodan osapuolten välillä pohjoisvietnamilaisien vangitsemien amerikkalaisten lentäjien vapauttamiseksi.¹

Vietnamin sodan aikana ja sen jälkeen Burchett julkaisi näkemästään yksitoista teosta, jotka käsittelivät sotaa sen eri puolilta, kuten Yhdysvaltain pyrkimyksiä Vietnamin ja Laosissa, omaa vierailuaan Etelä-Vietnamin FNL:n vapauttamille alueille, Etelä-Vietnamin kansallisen vapautusrintaman sissisotaa, Pohjois-Vietnamiä, Toista Indokiinan sotaa Kambodžassa ja Laosissa sekä vietnamilaisien selviytymistä sodan jälkeen.² Tähän teossarjaan kuuluu hänen vuonna 1968 julkaisemansa artikkelikokoelma *Vietnam will win! Why the people of South Vietnam have already defeated US imperialism*. Se käännettiin suomeksi ja julkaistiin

”Voitto on meidän!” Wilfred Burchett FNL:n sanoman kertojana

vuonna 1972 Tammen Huutomerkki-sarjassa otsikolla *Näin toimivat Vietnamin sissit*.³

FNL:n puolella amerikkalaisia vastaan

Vielä nytkin, lähes neljäkymmentä vuotta myöhemmin lukija vakuuttuu *Näin toimivat Vietnamin sissit* -teoksen yksityiskoh-

taisuudesta ja informatiivisuudesta. Burchettin tekstit ovat lähdepohjan suhteen läpinäkyviä: hän kertoo, mistä tai keneltä hän tietonsa kulloinkin ammentaa ja osoittaa myös, milloin itse tekee johtopäätöksiä. Kirjoituksissa kuuluu enimmäkseen FNL:n päällystön ääni, jonka välittämisen hän koki ensisijaiseksi tehtäväkseen, mutta hän haastatteli myös amerikkalaisia avustustyöntekijöitä ja vietnamilaisia kansanihmisiä sekä analysoi länsimaisen ja amerikkalaisen johtavan lehdistön artikkeleita Vietnamin sodasta.

Yhtä selkeästi hän tuo kirjassaan julki oman asenteensa. Hänelle sota on yksiselitteisesti Vietnamin kansan oikeutettua sotaa ulkomaalaisia maahantunkeutujia vastaan, ja hän on FNL:n puolella sataprosenttisesti. Mutta sota on hänelle myös vallankumouksellista toimintaa kansallisen itsenäisyyden ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden puolesta, jota kommunismi hänelle edustaa. Burchett uskoo haastateltujensa tavoin, että vietnamilaiset tulevat voittamaan sodan. Mentaalisesti he ovat sen hänestä jo voittaneetkin, sillä kyseessä on sota, jossa kansa taistelee oman maansa tulevaisuuden puolesta. Hän näkee vietnamilaiset – siis pohjoisvietnamilaiset ja etelässä toimivat FNL:n jäsenet ja sen kannattajat – rohkeina, päättäväisinä ja yhteishengeltään horjumattomina.⁴ Burchett välittää tietonsa sellaisenaan, kritisoimatta niiden paikkansapitävyyttä.

Tässä kirjaesittelyssä avaan Burchettin vuosina 1964–1968 tekemien haastattelujen ja hänen omien havaintojensa välittämää käsitystä FNL:n maailmasta sisältäpäin nähtynä. Kerron FNL:n käymistä taisteluista sen vahvuuden vuosina, jolloin myös Vietnamin sota eskaloitui amerikkalaisten taistelujoukkojen mukautulon vuoksi. Kerron myös FNL:n toimintatavoista ja päämääristä ja siitä, mitä FNL:n vakinaisten joukkojen upseerit ja poliittiset johtajat ajattelivat sodankäynnistä, amerikkalaisista vihollisistaan ja myös oman kansansa toisinajattelijoista, käynnissä olleesta vallankumouksesta ja maansa tulevaisuudesta. Paikoin osoitan leikkauskohtia amerikkalaisten näkemyksiin sekä Pohjois-Vietnamin kansanarmeijassa taistelleen Bui Tinin ja Etelä-Vietnamin armeijassa taistelleen Lam Quang Thin ajatuksiin. Siviilien näkö-

kulmaa tuon esiin Etelä-Vietnamissa lapsuutensa ja nuoruutensa eläneen Le Ly Hayslipin kirjoituksen avulla.⁵

Mutta ennen kuin siirryn kirjan varsinaiseen sisältöön, nostan esiin perimmäisen syyn, miksi arvelen Burchettin julkaiseen juuri tämän kirjan. Syy on sama, mikä aiheutti länsimaissa voimakasta suuttumusta ja sai aikaan FNL-ryhmien perustamisen myös Suomeen. Tämä syy oli Yhdysvaltojen jatkuvasti lisääntyneet pommitukset ja myrkkujen levitykset, sillä Vietnamin sota oli juuri vuosina 1964–1968 muuttumassa yhä mekaanisemmaksi ja julmemmaksi.

Pommit eivät valikoi uhrejaan, kirjoitti Burchett. Jokainen päivä merkitsee lisää myrkytettyä riisiä, epämuodostuneina syntyviä lapsia ja tuskallisia napalm-kuolemia.⁶ Hän siteeraa Yhdysvaltain hallituksen tukeman, alun perin kristillisestä rauhanliikkeestä lähteneen ja kolmannen maailman auttamiseen tähdänneen International Voluntary Servicen (Kansainvälinen vapaaehtoisapu) puheenjohtajan, Don Lucen kirjettä presidentti Johnsonille syksyllä 1967:

Jos te hyväksytte tämän sodan, niin ehkä kaikki voi olla oikeutettua: vapaan tulituksen alueet, pakolaiset, kasvimyrkkujen käyttö sadon tuhoamiseen, napalm... Olemme lentäneet turvallisessa korkeudessa autioiden kyllien, hedelmättömien laaksojen, laajojen tuhottujen metsien ja kauan aikaa sitten hylättyjen riisipeltojen yli... Olemme tuskaisina lukeneet tilastoja päivittäin lasketuista kuolleista ”vihollisista”. Tiedämme, etteivät kaikki näistä vihollisista ole kummankaan osapuolen vannoutuneita taistelijoita. Monet näistä ”vihollisista” ovat vanhuksia, naisia ja nuoria, jotka juoksivat pakoon helikopterin kaarrellessa yläpuolella, jotka piiloutuivat pommeja pakoon vihollisen suojaan tai jotka kieltäytyivät jättämästä maapalaansa...⁷

Don Luce oli ollut seitsemän vuotta Vietnamissa. Hän luopui tehtävästään muutaman kollegansa tavoin vastalauseena amerikkalaisten sodankäyntitavalle.⁸ Myös Burchetillä itsellään oli samankaltaisia havaintoja – amerikkalaiset käyttivät kaikkia keksimiään hävitystapoja niin monen kylän pyyhkäisemiseksi maan

pinnalta kuin suinkin. Vuoden 1966 lopulla hän kävi Cu Chin piirikunnassa, Saigonin läheisyydessä:

Bambumetsiköiden ympäröimissä vauraista kylistä, jotka olin nähnyt käydessäni ensi kertaa Cu Chissä melkein kolme vuotta aikaisemmin, ei ollut jäljellä merkkiäkään. Ei kylää, ei taloa, ei puuta, ei puhvelia. Siinä missä oli ollut hedelmällisiä riisivainoita, suurenmoisia kaali-, nauris- ja ananaspeltoja, oli jäljellä vain pommikuoppia.⁹

”Strategisten kylien” asukkaitten tuki FNL:lle

Etelä-Vietnamin hallintoa vastustaneiden sissien hyökkäykset alkoivat vuonna 1960, ja Vietnamin kansallinen vapautusrintama FNL perustettiin seuraavana vuonna. Burchett haastatteli 1960-luvun puolen välin paikkeilla FNL:n erään sissiryhmän komentajaa, Huynh Minhiä, joka valaisee hänelle Etelä-Vietnamin hallinnon vuodesta 1962 perustamien ”strategisten kylien” osuutta asiaan. Etelä-Vietnamin hallitus oli pakkosiirtänyt niihin talonpoikaisväestöä – oman ilmoituksensa mukaan – suojellakseen heitä sisseiltä ja taatakseen heille vapaan elämän. Talonpojat eivät olisi halunneet jättää maitaan ja kapinoivat siirtoja vastaan. Kylissä kasvoi kiukku, ja lähtökohdat myötämielisyydelle Viet Minhin¹⁰ taistelua jatkanutta FNL:ää kohtaan oli luotu. Tilanne kylissä tulehtui entisestään, kun myös sotilaallisesti aktivoituneet amerikkalaiset tukivat ”strategisten kylien ohjelmaa” ja alkoivat suojata niiden avulla omia tukikohtiaan.¹¹

Burchettin haastattelema asiantuntija Minh nostaakin FNL:n paikallisen sissitoiminnan nopeasti kasvaneen suosion syyksi strategisten kylien asukkaiden ”kiehuvan vihan” amerikkalaisia kohtaan. Kyliin pakkosiirretyt ihmiset eivät sopeutuneet vuosienkaan jälkeen uuteen elämäänsä ja olivat katkeria amerikkalaisille siitä, että heidän synnyinkylänsä oli vedetty maan tasalle, puutarhat ja pellot hävitetty, jopa hautausmaat ja bambumetsät tuhottu. Kylistä tuli Minhin sanoin ihmisistä tehtyjä panssaroituja esteitä

Wilfred Burchett Vietnamissa vuonna 1965. Kuva: The Wilfred Burchett Estate.

Yhdysvaltain tukikohtien ympärille. Seitsemänkymmenen varvioaseman muodostama rengas suojeli kyliä. Näiden alueiden ympärillä oli viisinkertainen piikkilanka-aita ja miinakenttä, joita valvoivat panssariautopartiot ja koiravartiot. Amerikkalaiset pitivät kokonaisuutta valloittamattomana puolustusjärjestelmänä ja mielsivät sen taistelujen etulinjaksi.¹²

Viha sai yhä useammat kylien nuorukaisista livahtamaan salaa viidaksoon, jatkaa haastateltava. Mukaansa he ottivat kaiken aseeksi kelpaavan, kuten kuokat ja veitset. He teroittivat bambunpätkiä ja tekivät niistä keihäitä. He järjestivät pieniä väijytyksiä

ryöstääkseen vihollisilta näiden aseet. Viestit pienistä voitoista kulkivat kyliin ja saivat yhä useamman nuorukaisen lähtemään viidakkoon. Näistä joukoista kehittyi sissiyksiköjä, joiden aseistus ja koulutus paranivat kaiken aikaa. Ne alkoivat kehittyä vakinaisiksi taistelujoukoiksi. FNL taisteli siis kahdella tasolla: paikallisena sissiliikkeenä ja sotilaskoulutuksen saaneiden vakinaisten joukkojen laajamittaisempina sotatoimina.¹³

Kyliin alettiin soluttaa sissiliikkeen poliittisia kaadereita, jotka olivat tulleet takaisin etelään Pohjois-Vietnamista ja toivat mukanaan kommunistisen ajattelutapansa. Nämäkin olivat usein alkujaan kyläläisiä, näiden veljiä ja poikia, ja kyläläiset ottivat heidät hyvin vastaan. Kaaderien tehtävänä oli ”herättää kyläläisten poliittinen tietoisuus”, ja haastateltava arvioi strategisten kylien merkityksen suurimmaksi juuri solutuksessa ja tietojen hankkimisessa sisseille. Hänen mukaansa kyläläiset tukivat heitä lapsista vanhuksiin keräämällä tietoja amerikkalaisten liikkeistä, taisteluvästeiden sijoituksista ja miinakentistä. Sissit hahmottivat karttoja kyläläisten kertomuksista.¹⁴

Huynh Minh johti sissiryhmää sen tehdessä kranaattihyökkäyksen vuonna 1964, jonka tarkoitus oli tuhota Bien Hoan lentotukikohdan lentokoneet, muun muassa B-57-pommikoneet, jollaisia amerikkalaisten mukaan ei Vietnamissa edes pitänyt olla. Sissit tuhosivat koneen toisensa jälkeen ja amerikkalaisten tappioista tuli mittavat. Kansa oli riemuissaan. Huynh Minh näkee hyvän paikallistuntemuksen menestyksen perustana: ”Olimme omalla maallamme, oman kansamme keskellä. Tunsimme tällä alueella jokaisen puun, jokaisen kiven ja jopa jokaisen koiran – viimeksi mainittu on hyvin tärkeää”, sanoi Huynh Minh naurah-
taen.¹⁵

Burchett tulkitsee Têt-hyökkäyksen laajamittaisen toteuttamisen tammikuun lopussa 1968 olleen mahdollista kansan syvän vihan vuoksi – tällä kertaa niiden, joita amerikkalaiset olivat pommittamalla ja myrkyttämällä ajaneet kotiseuduiltaan:

Sadat, tuhannet pakolaiset, joiden sydämet sykkivät vihaa USA:ta kohtaan, olivat luotettavimmat liittolaiset, joita FNL:n asevoimilla on milloinkaan ollut. He olivat valmiit piilottamaan luok-

seen FNL:n sotilaita aseineen ja auttamaan heitä pääsemään salaa kaikkiin kaupunkeihin ja tärkeimpiin kyliin Etelä-Vietnamissa.¹⁶

FNL:n sotilaan kouluttaminen: poliittista tietoisuutta ja taistelutaitoja

Burchett ylisti estoitta FNL:n sissien ja sotilaiden korkeaa tasoa. Näissä yhdistyivät yleismaailmallisesti tunnetut sotilaan hyveet: he olivat rohkeita ja valmiita uhrautumaan päämääränsä puolesta. Heidän moraalinsa oli korkealla, he kestivät kidutuksen eivätkä menettäneet hermojaan vihollisen edessä. Heidän sankaruutensa oli niin suurta, että amerikkalaistenkin oli se myönnettävä, kirjoitti Burchett. Nämä pitivätkin sissejä kovina, ovelina ja yhä paremmin varustettuina vihollisina. Burchett näki Vietnamin sissit, samoin kuin kyläläiset esimerkillisinä taistelijoina valankumouksellisten taistelujen pitkässä historiassa.¹⁷

Miten tämä on mahdollista, Burchett kysyy ja torjuu amerikkalaisten toisinaan esittämät näkemykset siitä, että sissit taistelivat huumeiden vaikutuksen alaisena eivätkä alkukantaisena kansana tunteneet tuskaa kuten länsimaiset ihmiset tai että he vuosisatojen aikana olivat tottuneet kärsimykseen. Näiden rasististen näkemysten sijaan Burchett arvelee sissien kovan taistelutahdon pohjaavan siihen, että he taistelivat oman isänmaansa, omien kotiensä ja oman tulevaisuutensa puolesta, toisin kuin amerikkalaiset, jotka oli lähetetty vieraalle maaperälle.¹⁸

Hän tiedustelee iäkkäältä poliittiselta komissaarilta Le Vinhiltä, miten sisseihin ja koko kansaan luodaan näin syvälle iskostettu taistelutahto ja miten heidät vakuutetaan siitä, että heidän ajamansa asia on oikea. Le Vinh toteaa, että tärkeintä on ihmisten kansallisen tietoisuuden herättäminen nimenomaan luokkaintaisen erittelyn pohjalta. Tärkeää on myös vakuuttaa sotilaat siitä, että voitto on varma. Koska talonpoikaissäestön sivistystaso on alhainen, ja vain harvat osaavat lukea, käytetään kysymysvastaus-muotoista opetusta. Peruskysymykset ovat: miksi ja ketä varten me taistelemme? Oikeita vastauksia ovat: Me taistelemme,

koska olemme sorrettuja ja riistettyjä. Me taistelemme, että voimme viettää normaalia ulkomaalaisesta ja feodaalisesta sorrosta vapaata elämää. Meidän on taisteltava sortajia ja riistäjiä vastaan.¹⁹ Luokkatietoisuus herätetään kyselemällä muistoja koe-tuista kärsimyksistä. Oman menneisyytensä kautta sissit ymmär-tävät asian yleisemmällä tasolla, mutta jos he tulevat ylemmistä sosiaaliryhmistä, sen käsittäminen on vaikeampaa, selittää Le Vinh.

Kansallistunteen herättäminen on hänestä helpompaa, sillä nuoret pojat ovat ylpeitä kansallisuudestaan ja maansa histori-asta. He kunnioittavat esi-isiensä muistoa, niiden kansallissan-karien, jotka ovat taistelleet tuhat vuotta maahantunkeutujia vastaan. Pojat osaavat suullisesti sukupolvelta toiselle kulkevia lauluja heidän urotöistään, ja he ovat nähneet teatteriesityksiä maansa voitokkaista taisteluista. He kokevat puolustavansa esi-isiensä perintöä.²⁰ Pojille kerrotaan myös, että amerikkalaiset ovat kaikkein raa'impia ja julmimpia vihollisia, mitä voi olla, kertoo Le Vinh ja jatkaa, että viha amerikkalaisia vastaan nostat-taa parhaiten poikien isänmaallisuuden.²¹ Julman viholliskuvan luomisen käytäntö osana sotilaskoulutusta on yleismaailmallinen tapa – samalla periaatteella myös amerikkalaiset kouluttajat val-mensivat sotilaitaan kohtaamaan julmat ja raakalaismaiset vihollisensa – FNL:n sissit.²²

Ensimmäiset päivät sissikoulutuksessa ovat pelkästään oikean tietoisuuden valmennusta, kertoo Le Vinh. Vasta sen jälkeen pojille annetaan ase käteen ja aloitetaan taistelukoulutus, mutta sen jälkeenkin jatketaan tietoisuuden vahvistamista ja tiedon lisäämistä. Poliittisen kasvatuksen päälinjan määritteli FNL:n sotilaallisten asioiden komissio: ”Haluamme kasvattaa miehiä, jotka tietävät tarkalleen, miksi he tekevät sen minkä tekevät, jotka käyttäytyvät kuin yksi ainoa ihminen milloin tilanne sitä vaatii, mutta joista jokainen on erillinen yksilö ja käyttää omaa koke-mustaan ja älyään selvittääkseen konkreettisista ongelmista.”²³

Sissit joutuivat kehittämään taistelutaktiikkaansa amerikka-laisten sodankäynnin muuttuessa mittakaavaltaan suuremmaksi. Merkittävää on, että he pystyivät tähän ja olivat ylpeitä aikaan-

saannoksistaan. He alkoivat hyökätä aktiivisesti Yhdysvaltojen joukkojen kimppuun, ja kun nämä saivat kutsuttua apujoukkoja, he tuhosivat nekin. Hyökkäyksistä tuli houkutuskeino päästä isompiin yhteenottoihin. Kun amerikkalaiset siirtyivät ”etsi ja tuhoa” -tehtäviin, joissa he sumeilematta teloittivat löytämänsä sissit ja usein myös paikalliset kyläläiset, kovensi myös FNL keinojaan yhä suurempien ja paremmin varustettujen joukko-osastojensa avulla. Sissit alkoivat myös toimittaa kyläläisille automaattiasseita, käsikranaatteja ja miinoja ja rohkaisivat heitä tekemään loukkuja.²⁴ Amerikkalaissotilaista yhä useammat kuolivat astuttuaan tai ajettuaan miinaan, ja miinoitetut polut ja tiet aiheuttivat heille pelkoja ja kauhua.²⁵

Burchett oli mukana pienessä lehtimiesryhmässä eräällä kumpuuplantaasilla kuuntelemassa FNL-upseeri Le Thanh Longin (Sininen Lohikäärme) esitelmää sissien taktiikoista. Hän kertoi eräästä isosta operaatioista, joka tehtiin Binh Gianin strategiseen kylään yllätyshyökkäyksenä. Amerikkalaiset olivat tottuneet sissien yöllisiin hyökkäyksiin, mutta nyt sissit hyökkäsivätkin päivällä, mikä oli mahdollista tehokkaan solutuksen vuoksi. Varuskunnan 90 amerikkalaissotilasta joutui kauhun valtaan eikä tehnyt vastarintaa. Mutta Le Thanh Long kertoo myös muista toimintatavoista. Hänen ryhmänsä oli tuhonnut paremman koulutuksen saaneita kommandojoukkoja ja Etelä-Vietnamin armeijan joukkoja. He olivat järjestäneet häirintää, väijytyksiä ja hyökkäyksiä aseiden ryöstämiseksi. He olivat tuhonneet amerikkalaisia panssarivaunuja. He tekivät edelleen myös öisiä hyökkäyksiä ja kun amerikkalaiset tulivat aamun valjettua hakemaan ruumiita ja haavoittuneita, he hyökkäsivät tunneleistaan ja tuhosivat nämäkin.²⁶

Näin toimivat Vietnamin sissit -teos kertoo myös siitä, miten FNL:n joukot luotiin pienistä kolmen miehen yksiköistä yhä suuremmiksi joukoiksi: ryhmiksi, joukkueiksi, komppanioiksi, pataljooniksi, rykmenteiksi, prikaateiksi ja divisiooniksi, jotka kaikki opetettiin toimimaan yhdessä kellon tarkkuudella. Burchetille ei kerrota – tai ainakaan hän ei tuo ilmi, että juuri näinä aikoina Pohjois-Vietnam lähetti etelään paremmin koulutettuja yksiköitä

kahdentoista pataljoonan ja kahdeksan rykmentin verran ja että näiden mukaantulo paransi oleellisesti FNL:n asevoimaa.²⁷

Kansallisen vapautusarmeijan rykmentin esikuntapäällikkö Le Van Huong ja poliittinen virkailija Thoung Chien kertovat aseiden hankinnasta. Kun varusteiden kuljetus pohjoisesta olisi ollut suunnattoman vaikeaa, oli helpointa riistää ne suoraan vihollisen käsistä. Kun aseita oli tarpeeksi, alkoi FNL yhtenäistää aseistusta. Nyt heillä oli kaikkea mitä he tarvitsivat, ja lisäksi he valmistivat omissa pajoissaan miinoja, käsikranaatteja ja kivääreitä. Haasteltavat keuhvat miestensä asiantuntijuutta kranaatinheittimien ja sinkojen käsittelyssä. Ja jos he saivat käsiinsä amerikkalaisia aseita, joita eivät osanneet käyttää, he soluttivat miehensä Etelä-Vietnamin armeijaan oppimaan aseiden käyttöä.²⁸

Burchett sai tietää, että FNL:n joukot harjoittelivat tärkeitä hyökkäyksiä etukäteen. He rakensivat havaintomalleja amerikkalaisten tukikohdista ja suunnittelivat, kuinka niihin hyökätään: ”Olin joitakin päiviä aikaisemmin nähnyt tuon hiekasta tehdyn mallin kokonaisuudessaan ja kuunnellut selostuksia rakennusten luonteesta ja puolustusjärjestelmästä. Se, minkä nyt näin, oli tarkka toisinto eräästä läheisen Binh Duongin maakunnan linnoituksesta, joka oli määrätty hyökkäyskohteeksi.”²⁹

Sitten Burchett sai nähdä hyökkäyksen vaiheittain: ”Komentaja Truong - - seisoi suorana kuin seiväs ottaen sekuntikellolla rynnäkön eri vaiheiden aikoja kuin olisi ollut urheiluvallmentaja. Kun sitten FNL:n lippu hulmusi esikuntarakennuksen katolla, hän katsoi kelloaan ja lausahti: – Kahdeksan ja puoli minuuttia. Ei ollenkaan huonosti ensi harjoitukseksi.”³⁰ Harjoitusta seurasi palaveri, jossa pohdittiin yksityiskohtia ja esitettiin kritiikkiä. Jokainen mietti, miten suoritusta voisi vielä parantaa. Burchett kuuli kouluttajilta, että nämä eivät halunneet automaattisesti toimivia taistelijoita. ”Äly ohjatkoon rohkeutta”, oli kouluttajien tunnuslause. Toinen oli: ”Olemme päättäneet taistella, olemme päättäneet voittaa.” Sotilaat korostivat elävänsä taistellakseen ja voittaakseen yhä uudelleen ja uudelleen. He pyrkivät koko ajan parempaan lopputulokseen.³¹

Pelokkaat amerikkalaiset vastustajina

Wilfred Burchett vertaa amerikkalaisia ja FNL:n sotilaita toisiinsa ja tulee siihen tulokseen, että amerikkalaiset ovat ilmassa nopeita, mutta maassa hitaita. Hän toisti FNL:n upseereilta kuulemansa luonnehdinnan, jonka mukaan amerikkalaiset olivat huonoja marssijoita ja etenivät itselleen oudossa maastossa hitaasti ja vaivalloisesti kuin etanat. Sissit taas kulkivat tutussa maastossa nopeasti ja taitavasti, kantaen raskaita taakkoja, kiiveten jyrkkiä kallioseinämiä oksista rakentamiaan tikkaita pitkin, miinoittaen polkuja ja peittäen taitavasti jälkensä. FNL:n kevytaseiset yksiköt saartoivat nopeasti amerikkalaisten joukot ja keskittivät tulen valittuihin kohteisiin. Lukumäärältään ja tulivoimaltaan Burchett arvioi FNL:n joukkojen vastaavan vuoden 1967 lopulla yksikökohtaisesti amerikkalaisten joukkoja, jos ei oteta huomioon amerikkalaisten tykistöä ja ilmavoimia. Uskomatonta hänestä oli se, että FNL:n joukkojen olemassaolo tuli jatkuvasti yllätyksenä amerikkalaisten ja Saigonin vietnamilaiselle päällystölle. Ne eivät pystyneet havaitsemaan kaikista teknisistä laitteistaan huolimatta joukkoja eivätkä näiden harjoituksia. FNL pääsi yhä uudelleen yllättämään amerikkalaiset ja pakotti nämä taistelemaan itselleen edullisimmalla tavalla.³²

FNL:n tarkkailijana taistelutilanteessa toiminut henkilö kertoi: amerikkalaisten komentopaikka oli epäjärjestyksessä eikä jalkaväen ja moottoroitujen yksikköjen välillä ollut yhteistoimintaa. Panssarivaunut syöksähtelivät vailla suuntaa ja juuttuivat puiden väliin, jolloin niistä tuli helppoja maaleja. Amerikkalaisilla upseereilla ei ollut luovaa johtamistaitoa eivätkä he sopeutuneet nopeasti yllätyksellisiin tilanteisiin. Joukkohengen puuttuminen pahensi asiaa, sillä amerikkalaiset ajattelivat, että jokaisen tulee pitää huolta vain itsestään.³³

Burchett päätti kysyä, minkälaisia vihollisia amerikkalaiset ovat. Puheenjohtaja Tho ja esikuntaupseeri Chau kertovat hänelle, että amerikkalaissotilaat eivät ole heidän kokemuksensa mukaan halukkaita taistelemaan mies miestä vastaan, kuten heidän sotilaansa, jotka haluavat ottaa ”miestä vyöstä kiinni”, vaan

toivovat, että pommit ja konekiväärit pitkän matkan päästä hoidaisivat asian:

Bau Bangissa näimme, miten amerikkalaiset sotilaat ajattelivat pelkästään pelastumisestaan. He hylkäsivät asemia, panssariajoneuvojaan ja jopa aseitaankin - mitä meidän sotilaamme eivät tee milloinkaan - sillä hetkellä kun me syöksyimme hyökkäykseen lähietäisyydeltä. He lähtivät pakoon mylvien kuin härät ja olivat siten helppoja maaleja sotilaillemme, jotka käyttivät pistimiään tai kevyitä konepistooleja.³⁴

FNL:n sotilaat sen sijaan halusivat kiihkeästi kohdata vihollisen taistelussa. Vietnamilaiset karhusivat verivelkoja, Burchettille kerrottiin – he tunsivat syvää vihaa ja kostonhalua kaatuneiden omaistensa ja tuhottujen maidensa puolesta ja halusivat tehdä tilit selviksi amerikkalaisten kanssa. Suunnaton, patoutunut viha oli kasvanut vuosien kuluessa, korostivat haastateltavat. Se ei pelkästään synnyttänyt sissitoimintaa vaan myös ylläpiti taisteluvalmiutta.³⁵

Amerikkalaisotilaat olivat vastapuolen arvioimina kovin nuoria eikä heillä ollut kokemusta taisteluista. Joukko-osastona he eivät tienneet, minkä puolesta uhrautua. Toisin oli FNL:n puolella, jossa sotilaat olivat tietoisia tehtävästään, korostivat upseerit. Suurin ero sotilaiden välillä olikin ideologinen: ”jenkkidivisioonan” päiväkäskyssä, jonka sissit olivat siepanneet, oli ylistetty toisen maailman sodan voittoja ja ylivoimaisia teknisiä välineitä. Niistä ei nyt ollut apua, totesivat upseerit.³⁶

FNL:n upseerien mielestä amerikkalaisilta puuttui taisteluhenkeä, solidaarisuutta ja fyysistä vastustuskykyä. Heidän ylipäällikkönsä olivat passiivisia ja epäröiviä. Toisaalta tämä ei ollut ihme, sillä amerikkalaiset joutuivat keskelle FNL:n hallitsemia tilanteita, joissa sisseillä oli strateginen aloite. Burchettin haastattelemaat upseerit totesivatkin, että amerikkalaiset joutuivat maksamaan kalliisti siitä, että he olivat hyökkääjinä maassa, missä kaikki oli heille vihamielistä ja tylyä – luonto, ilmasto ja ennen kaikkea ihmiset. Amerikkalaiset yliarvioivat oman voiman samalla kun

he aliarvioivat vastapuolen voiman. Siinä he erehtyvät, totesivat upseerit: ”Me emme tee koskaan sitä virhettä.”³⁷

Kansa tekee itse historiansa – vallankumouksellinen väkivalta ja käännytystyö

Wilfred Burchett oli kiinnostunut myös siitä, minkälainen laajempi historiakäsitys ja ajatus ihmisen osasta ohjasivat FNL:n toimintaa ja minkälainen oli vallankumouksellisten ihmisihanne. Hänelle kerrottiin, että armeijan upseerin tulee olla esimerkillinen. Sotilaiden ja upseerien välisten samoin kuin sotilaiden keskinäisten suhteiden perustana on taisteluissa osoitettu solidaarisuus, asetoverien ”puhdas ja jalo kiintymys toisiinsa”.³⁸

Le Vinh kertoo hänelle Marxin tunnettua ajatusta toistamalla, että kansa tekee itse historiansa. Hän jatkaa: kansanjoukkojen on lähdettävä vallankumouksen tielle, sitä eivät kaaderit voi antaa heille lahjaksi eivätkä tehdä heidän puolestaan. Meidän tapauksessamme se tapahtuu aseellisen taistelun kautta, koska muuta keinoa ei ole. Aseellinen taistelu ei ole meille mikään päämäärä, se on vain poliittisen taistelun jatkumista toisin keinoin. Siihen oli pakko päätyä, koska poliittiset keinot eivät johtaneet tuloksiin, kiteyttää Le Vinh.³⁹

Haastateltavat näkevät FNL:n taistelun osana pitkää historiallista kaarta. Etelä-Vietnamin kansallinen vapautusrintama ja maan pohjoisosassa toimiva Vietnamin kansanarmeija ovat heidän mukaansa Vietnamin 4000-vuotisen historian tuotetta. Maa on tuhannen vuoden ajan puolustanut itsenäistä olemassaoloaan. Nyt käynnissä oleva vallankumous on osa taistelua, joka alkoi taisteluna ranskalaista kolonialismia vastaan, kun talonpojat elivät kolonialismin ja imperialismin kaksoisikeen alla. FNL soveltaa edelleen niitä poliittis-sotilaallisia strategioita, joita Ho Tši Minh, Vo Ngyen Giap ja muut vallankumousjohtajat kehittivät ranskalaisvastaisen taistelun aikana, Burchett kiteyttää.⁴⁰

Suurin innoittaja oli edelleen 1960-luvullakin Ho Tši Minh. Hän oli muotoillut Vietnamin vallankumouksen keskeiset stra-

tegiset käsitteet, ja hänen työtoverinsa Vo Nguyen Giap oli kehittänyt ne konkreettisiksi suunnitelmiksi. Neuvostoliitossa opiskelleen Ho Tši Minhin opetuksissa taistelustrategian luomisesta keskeistä ovat aloitekyky, nopeus ja salaviihkaisuus.⁴¹

Kapinan taktiikan kannalta on olennaista, että ensimmäinen taistelu päättyy voittoon, sillä se ratkaisee tulevan propagandatyön onnistumisen. Niinpä ensimmäisen taistelun aika ja paikka on valittava huolellisesti, jotta sen vaikutus ulottuisi koko maahan ja uutiset siitä kantautuisivat ulkomaillekin. ”Vapautuksen Asevoimat” voivat saavuttaa propagandatyönsä tarkoituksen vetoamalla voitollisen taistelun jälkeen koko kansan solidaarisuuteen, kehottamalla sitä ryhtymään aseelliseen kansannousuun ja kiinnittämällä ulkomaiden huomion Vietnamin kansan käymään taisteluun.⁴²

Mao Tsedong on todennut, että voima kasvaa kiväärinpiipusta.⁴³ Hän on todennut myös, että kansa on meri ja sissit ovat kaloja, jotka uivat meressä. Ilman merta eivät kalat voi uida eikä vallankumous etene ilman kansan tukea.⁴⁴ Tämä vertaus kerrottiin myös Burchettille ja hänen haastattelemansa poliittiset asiantuntijat katsoivat, että FNL:n tavoitteet vastasivat Etelä-Vietnamin kansan valtaosan tavoitteita ja että he olivat jo voittaneet sen sydämistä suuremman osan puolelleen. Erityisen helppoa se oli ollut niiden kohdalla, jotka olivat joutuneet aiemmin huonosti kohdelluiksi. Työtä oli kuitenkin vielä jatkettava kaikkien tuen saamiseksi. Sen varmistaminen tapahtui propagandaryhmien ja Kansan Vallankumouksellisen Puolueen avulla. Nuoria kehoitettiin liittymään Vapautuksen Nuorisoliittoon, ja jo olemassa olevia järjestöjä vallattiin.⁴⁵

Strategiset kylät olivat jatkuvasti tärkeitä mielipiteen muokkauksen paikkoja. Niihin lähetettiin öisin propagandaryhmiä, jotka koostuivat pääasiassa nuorista tytöistä. He kertoivat saarretuille kyläläisille vapautettujen alueiden elämästä, maan jakamisesta kansalle ja kasvatustyön ja terveydenhoidon edistymisestä. He jättivät jälkeensä lentolehtisiä, FNL:n viirejä ja lippuja, ja se sai monet rohkaisemaan mielensä ja lähestymään sissejä. Monet kyläläisistä vaihtoivat puolta sen jälkeen, kun olivat havainneet,

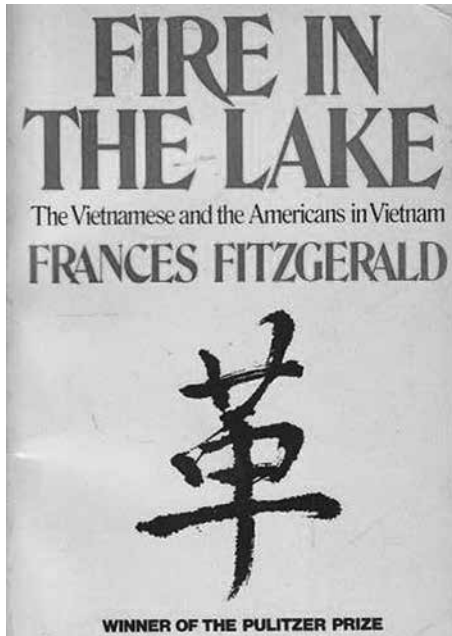
kuinka omaisia oli kidutettu, kuinka heidän maansa oli viety tai kuinka kyläläisiä oli rangaistu poikien lähdöstä FNL:n puolelle.⁴⁶

Strategisten kylien valtaaminen oli olennaista vallankumouksen eteenpäin viemiseksi. Uuden elämän alkamisen korostamiseksi valtaajat pyysivät kyläläisiä tuomaan kaiken Saigonin hallitukseen liittyvän ja polttamaan sen: Diemin ja amerikkalaisten hallitsijoiden kuvat, liput ja viirit. Kylien poliittinen tausta varmistettiin ennen hyökkäystä. Sissit halusivat tietää, ketkä olivat vaarallisimpia vastustajia, ”kätyreitä”, ja nämä pidätettiin aina. Näiden ja suurmaanomistajien maat jaettiin muille, mutta heidän perheisiinsä ei koskettu, Burchettille vakuutettiin.

Kyläläisten velat ja verot mitätöitiin ja heidän maanvuokraansa luvattiin alentaa. Luvattiin myös, että uusi paikallishallinto hoitaa tästä lähtien kaikki asiat. Usein kyläläiset olivat peloissaan siitä, että heillä ei ole tarpeeksi aseita, jotta he voivat liittyä taisteluun, mutta ”[K]un he oivaltavat olevansa osa siitä valtavasta liikkeestä, joka pyyhkäisee koko maaseudun ylitse, niin jopa kaikkein pelokkaimmatkin saavat takaisin luottamuksensa.” Sissit auttoivat vapautettujen kylien asukkaita puutarhojen hoidossa ja kylvämisessä, kalalammikoiden ja bambumetsien hoidossa, sikaloiden ja kanaloiden rakentamisessa. He pyrkivät luomaan samanlaisen miljöön ja ilmapiirin, jossa kyläläiset asuivat ennen kuin heidät suljettiin strategisiin kyliin.⁴⁷

Entä mitä tehtiin niille, jotka eivät taipuneet käännytystyön avulla? Burchettille kerrottiin, että näihin käytettiin ”valikoitua väkivaltaa”. Maanpetokseen syyllistyneet, poliittisesti pahimmat vastustajat teloitettiin, jos heitä ei saatu käännytettyä, mutta tämäkin tehtiin vain ”ilmapiirin tervehdyttämiseksi ja toivon kipinöiden saamiseksi kansan sydämiin näiden ollessa sorron ikeen alla.”⁴⁸

Tätä menettelyä Saigonin hallinto ja amerikkalaiset kutsuivat Vietkongin harjoittamaksi terroriksi, jota he vastaan halusivat suojella vietnamilaisia. Sen kohteeksi joutuneet etelävietnamlaiset nimittivät puhdistuksia tehneitä joukkoja kuolemanpartioiksi.⁴⁹ Käytännössä kyläläiset joutuivatkin kahden tulen väliin sodan kummankin osapuolen epäillessä heitä petturuudesta ja

Amerikkalainen toimittaja Frances FitzGerald (1940–) julkaisi 32-vuotiaana teoksen *Fire in the Lake: The Vietnamese and the Americans in Vietnam* (1972). Kirja voitti muun muassa arvostetun Pulitzer-palkinnon. FitzGerald oli perehtynyt Vietnamin kulttuuriin ja kieleen Paul Musin, ranskalaisen kirjailijan ja Vietnamin-tuntijan avulla ja vierailut maassa kahdesti freelance-toimittajana. Kirjassaan FitzGerald lähestyi Vietnamia toisin kuin muut aikalaiskuvaajat – ei politiikan tai ideologian vaan kulttuurin näkökulmasta. Hän esitti näkemyksensä, ettei Pohjois-Vietnamissa omaksuttu kommunismi ollut ristiriidassa maan oman kulttuurin kanssa, vaan oli yhteensopiva konfutselaisuuden kanssa, joka oli vietnamilaisen elämänmuodon perusta. Teos esittelee FNL:n ja sen kommunistit positiivisessa valossa ja vastaavasti Etelä-Vietnamin ja maahan tunkeutuneen Yhdysvallat negatiivisesti. Teoksen viesti on, että amerikkalaisten arvot vapaudesta, demokratiasta ja teknologian edistyksestä olivat yhteen sopimattomia vietnamilaisten kulttuuristen arvojen, maanviljelyyn perustuvan talouden ja pitkän, verisen historian kanssa. Vietnamilaisen kulttuurin perusta oli esi-isien kunnioituksessa ja vahvassa pyrkimyksessä päästä eroon kaikista maahantunkeutujista. Yhdysvallat oli FitzGeraldin mukaan alusta asti tuomittu epäonnistumaan yrityksessään voittaa Pohjois-Vietnam sodassa.

käyttäessä väkivaltaa ja pelkoa heidän kurissa pitämisekseen. Tätä Burchett ei tosin tuo esiin, mutta siitä on kirjoittanut tapah-
tumat itse kokenut Le Ly Hayslip kahdessa romaanissaan ja suo-
meksikin julkaistussa muistelmatekstissään ”Ristitulessa”.⁵⁰

Kohti lopullista voittoa

Näin toimivat Vietnamin sissit -teoksen lopussa Burchett toteaa, että FNL:n voima on kasvanut vuonna 1968 niin suureksi, että amerikkalaiset ovat Vietnamin ainoastaan enää läsnä, he ovat menettäneet valtansa. Hän katsoo, että Têt-hyökkäyksen jälkeen nämä ovat tyytyneet lähinnä korjaamaan yhteyksiään ja puhdistamaan Saigonin alueen ympärillä olevia alueita. Hän siteeraa amerikkalaisia sanomalehtiä, jotka näkevät amerikkalaisten mahdollisuudet vallan palauttamiseksi toivottomina.⁵¹

FNL:n menestyksen salaisuutena Burchett näkee sen joukkojen erinomaisen taistelustrategian. Hän ei hyväksy amerikkalaisten sotilasviranomaisten käsitystä, jonka mukaan erimielisyydet heidän ja siviiliviranomaisten välillä riittävän suuresta voiman käytöstä estivät Yhdysvaltojen voiton. Burchett korostaa myös omaa, lähes 27-vuotista Aasian maiden politiikan tuntemustaan ja sanoo, että kaiken tietämänsä valossa hän ei pysty ajattelemaan, että Vietnamin kansaa voitaisiin enää koskaan uudelleen pakottaa alistumaan kolonialismiin.⁵²

Hän uskoo, että Vietnamin kansa tulee myös näyttämään, kuinka vallankumous voidaan toteuttaa, vaikka se on vaikeaa ja uhrauksia vaativaa ja voi toteutua vasta sitten, kun koko kansa on sen takana.⁵³ Burchett tuomitsee yksiselitteisesti Yhdysvaltojen ilmapommitukset ja uskoo Pohjois-Vietnamin ja FNL:n voittavan sodan historiallisen välttämättömyyden vuoksi:

Käyttämällä säälimättä ja häikäilemättä ilmaherruuttaan, Pentagon luo amerikkalaisille saman maineen kuin se, joka on tullut goottien, vandaalien, mongolilaumojen ja muiden kulttuurin tuhoajien osaksi. Mutta olkoon hävitys miten suuri tahansa, kui-

tenkin Vietnamin kansa tulee voittamaan. Se tulee näkemään viimeisenkin jenkkiisotilaan lähtevän etelästä aivan kuin se näki viimeisen ranskalaisen sotilaan lähtevän pohjoisesta. Amerikkalaisten on pakko lähteä tiehensä aivan samoin kuin ranskalaisten, japanilaisten, kiinalaisten ja mongolien oli lähdettävä kunkin vuorollaan. Puhuin tästä monien vietnamilaisten kanssa 17. leveysasteen kummallakin puolella. He olivat vakuuttuneita siitä, että tämä on viimeinen kerta. Kun kaikkein mahtavin imperialistivalta on pakotettu luopumaan ja lähtemään tiehensä, ei mikään muu valta käy uudelleen Vietnamin kimppuun. Ei ainakaan lähitulevaisuudessa.⁵⁴

Wilfred Burchett siirtyi vuonna 1968 Pariisiin. Sodan osapuolten välisissä pitkissä ja vaikeissa rauhanneuvotteluissa, joiden ensimmäinen kierros alkoi vuonna 1969 Pariisissa, mutta jotka saatiin päätökseen vasta tammikuussa 1973, Burchett toimi epävirallisena välittäjänä konsultoimalla sodan kumpaakin osapuolta ja opastamalla amerikkalaisia pohjoisvietnamilaisten neuvottelutaktiikasta.⁵⁵

Yhdysvallat veti joukkonsa pois Etelä-Vietnamista maaliskuussa 1973. Saigon kukistui 30. huhtikuuta 1975, Pohjois-Vietnamin armeija ja FNL valtasi kaupungin, ja viimeiset amerikkalaiset poistuivat pian maasta. Burchett siirtyi Kambodžaan, jossa hän ensin kannatti Pol Potia, mutta tuomitsi sitten punakhmerit – joutuen näiden tappolistalle. Elämänsä viimeiset vuodet hän eli Bulgariassa, jossa kuoli 72-vuotiaana vuonna 1983. Hänet muistetaan vasemmistolaisten lehtimiesten tunnetuimpiin kuuluvana, mutta jossain määrin kiistanalaisena hahmona, jonka toiminta edelleen herättää intohimoja politiikan ja sotahistorian tutkijoiden parissa.

Lähteet

- Bui Tin: Pitkäkänteistä taistelua. Sota Vietnamin kansanarmeijan sotilaan silmin. *Vietnamin sota*. Alkuteos: *Rolling Thunder in a Gentle Land – The Vietnam War Revisited*. Toim. Andrew Wiest (2006). Suom. Simo Liikanen. Ajatus Kirjat, Jyväskylä 2009, 59–79.
- Burchett, Wilfred: *Näin toimivat Vietnamin sissit*. Alkuteos: *Vietnam Will Win!* (1968). Suom. Mauno Sissonen. Tammi, Helsinki 1972.
- Hayslip, Le Ly & Phan, Dien: Ristitulessa. Siviilien kokemukset. *Vietnamin sota*. Alkuteos: *Rolling Thunder in a Gentle Land – The Vietnam War Revisited*. Toim. Andrew Wiest (2006). Suom. Simo Liikanen. Ajatus Kirjat, Jyväskylä 2009, 141–157.
- Heenan, Tom: Burchett, Wilfred Graham (1911–1983). *Australian Dictionary of Biography*, 1–2. <http://adb.anu.edu.au/biography/burchett-wilfred-graham-12265>.
- Lam Quang Thi: Näkökulma tarinan kääntöpuolelta. Etelävietnamilaisen sotilaan vaikutelmia. *Vietnamin sota*. Alkuteos: *Rolling Thunder in a Gentle Land – The Vietnam War Revisited*. Toim. Andrew Wiest. (2006). Suom. Simo Liikanen. Ajatus Kirjat, Jyväskylä 2009, 121–139.
- Virjo, Antti: Espiuhue. *Näin toimivat Vietnamin sissit*. Alkuteos: Wilfred Burchett: *Vietnam Will Win!* (1968). Suom. Mauno Sissonen. Tammi, Helsinki 1972, 7–8.
- Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Wilfred_Burchett.

Viitteet

- 1 Burchettin elämäkertatietoja yksityiskohtaisemmin, ks. Heenan 2007.
- 2 Esim. *North of the 17th Parallel* (1957); *The Furtive War – The United States in Vietnam and Laos* (1964); *My Visit to Liberated Zone of South Vietnam* (1964); *Vietnam: The Inside Story of a Guerilla War* (1965); *Eyewitness in Vietnam* (1965); *Vietnam-North: A First-hand report* (1965); *Second Indochina War: Cambodia and Laos Today* (1970); *Grasshoppers and Elephants: Why Vietnam Fell* (1977), *Catapult to Freedom: The Survival of the Vietnamese People* (1978).
- 3 Kirjan esipuheen kirjoittanut Antti Virjo toteaa yhdeksi teoksen suomentamisen syyksi yhä suuremman tarpeen tukea vietnamilaisten vastarintaa amerikkalaisia vastaan. Hän kehottaa lukijoita ottamaan yhteyttä Vietnam-

- solidaarisuusliikkeeseen, jota Suomessa edustavat vuonna 1969 perustetut FNL-ryhmät sekä vuonna 1971 perustettu Suomi–Vietnam-seura. Virjo 1972, 8.
- 4 Virjo 1972, 8.
 - 5 Bui Tinin ja Lam Quang Thin kirjoitukset on julkaistu samassa Vietnamin sodan tutkijan, Andrew Wiestin toimittamassa, Isossa Britanniassa julkaisussa teoksessa *Rolling Thunder in a Gentle Land – The Vietnam War Revisited*. (2006). Eversti Bui Tin kuului Vietnamin kansanarmeijaan vuosina 1945–1982 ja kommunistiseen puolueeseen vuosina 1946–1990. Armeijasta kotiuttamisen jälkeen hänestä tuli sotilas- ja ulkoasioiden analytikko kommunistiseen viralliseen sanomalehteen. Vuonna 1990 hän siirtyi Pariisiin ja julkaisi maanpakolaisena useita teoksia sotavuosista. Kenraaliluutnantti Lam Quang Thi taisteli Etelä-Vietnamin tasavallan armeijassa saaden useita ansiomerkkejä. Häinkin on julkaissut teoksia sotavuosista. Le Ly Hayslip kertoo samassa kokoelmassa siviilien näkökulmasta Vietnamin sodan kokemuksia. Hän muutti Yhdysvaltoihin vuonna 1970 ja on 1980-luvulla perustanut Vietnamiin hyväntekeväisyysjärjestön. Hän on kirjoittanut omaelämäkerrallisia romaaneja Vietnamista: *When Heaven and Earth Changes* (1989) ja *Child of War, Women of Peace* (1992), joista Oliver Stone ohjasi menestyselokuvan *Taivas ja maa* (Heaven and Earth 1994).
 - 6 Burchett 1972, 9.
 - 7 Burchett 1972, 139.
 - 8 Burchett 1972, 139.
 - 9 Burchett 1972, 142.
 - 10 Viet Minh oli Ho Tši Minhin vuonna 1941 perustama vastarintaliike, joka tähtäsi Vietnamin vapauttamiseen Ranskan siirtomaaherruudesta. Viet Minh oli ideologialtaan kommunistinen ja sillä oli paljon tukijoita myös etelässä.
 - 11 Burchett 1972, 9–12; ks. myös 74–75. Myös Le Ly Hayslip esittää strategisten kylien perustamisen syynä olleen jo ennen amerikkalaisten joukkojen tuloa Etelä-Vietnamin hallinnon pyrkimykset eristää kansa FNL:stä siirtämällä ihmiset vartioituihin kyliin. Samoilla linjoilla FNL:n tulkinan kanssa hän on todetessaan, että kyläläiset eivät koskaan antaneet anteeksi sitä, että he joutuivat jättämään kotikylänsä. He olivat syvästi perinnetietoisia ja kiintyneitä asuinalueisiinsa. Hayslip 2009, 148–156.
 - 12 Burchett 1972, 9–10.
 - 13 Burchett, 1972, 9–10. Vietnamin kansanarmeijan palveluksessa ranskalaisia, amerikkalaisia ja Pol Potin punakhmerejä vastaan vuosina 1945–1982 taistellut Bui Tin kertoo myös, että rinnakkain FNL:n joukkojen kanssa Etelä-Vietnamissa taisteli pohjoisesta tullut Vietnamin kansanarmeija, ja että sen osuus tuli sodan kestäessä koko ajan merkityksellisemmäksi. FNL:n

toimintaa johdettiin ja tuettiin pohjoisesta koko ajan, mutta se pidettiin salassa julkisuudelta. Bui 2009, 61–62.

- 14 Burchett 1972, 9–10, 12. Bui kertoo yhtäpitävästi kyläläisten poliittisen tietoisuuden herättämisestä ja luonnehtii tyyppillisen FNL:n taistelijan ja Pohjois-Vietnamin kansanarmeijan taistelijan ”muotokuvat”. Ks. Bui 2009, 64–66.
- 15 Burchett 1972, 11–12.
- 16 Burchett 1972, 153. Etelä-Vietnamin armeijan kenraaliluutnantti Lam Quang Thi puolestaan korostaa sitä, että Etelä-Vietnamin asukkaat eivät olleet myötämielisiä FNL:ää kohtaan. Kyseessä on hänen mukaansa yksi sodan myyteistä, ja itse asiassa Têt-hyökkäyskin onnistui sotilaallisesti vain osittain juuri siksi, että kansa ei enempää tukenut sitä. Vrt. Lam 2009, 122.
- 17 Burchett 1972, 24.
- 18 Burchett 1972, 24.
- 19 Burchett 1972, 26.
- 20 Burchett 1972, 28–29.
- 21 Burchett 1972, 29.
- 22 Ks. amerikkalaisotilaiden koulutuksesta, Koiviston artikkeli ”Viidakkosota ja ihmisen pimeä puoli...” tässä kokoelmassa.
- 23 Burchett 1972, 31.
- 24 Burchett 1972, 13–16.
- 25 Ks. Koiviston artikkeli ”Viidakkosota ja ihmisen pimeä puoli...” tässä kokoelmassa.
- 26 Burchett 1972, 17–20.
- 27 Vertaa Bui 2009, 62. Vuoden 1968 jälkeen pohjoisten Vietnamin kansanarmeijan joukkojen osuudeksi on arvioitu 75 % kaikista Etelä-Vietnamia ja Yhdysvaltoja vastaan taistelleista. Lam 2009, 125.
- 28 Burchett 1972, 44–46.
- 29 Burchett 1972, 53–55.
- 30 Burchett 1972, 53–55.
- 31 Burchett 1972, 54–56. Bui Tin kertoo toisin kuin sotilaiden yksiolaista rohkeutta korostaneet FNL:n upseerit sotilaidensa tiukoissa tilanteissa pelänneen kuollakseen ja olleen menettämäsillään järkensä, kun asemat menetettiin kerta toisensa jälkeen ja kaikkialla lojui tovereitten ruumiita. Mutta muuta ei voinut tehdä kuin jatkaa taistelua, pakotietä ei ollut. Vrt. Bui 2009, 64–66.
- 32 Burchett 1972, 48–49.
- 33 Burchett 1972, 92.
- 34 Burchett 1972, 91.

- 35 Burchett 1969, 97.
- 36 Burchett 1972, 93.
- 37 Burchett 1972, 94–98. FNL koki myös suuria tappioita: Khe Sanhin taistelussa 10 000 miestä amerikkalaisten tappioiden jäädessä 500 kaatuneeseen. 77 päivää kestävä taistelu alkoi 1968 tammikuussa. Myöskään Têt-hyökkäys ei onnistunut täysin sotilaallisesti, mutta FNL sai siitä mittavana voimanoitukseksi suuren psykologisen voiton, minkä on arveltu olleen yksi syy siihen, että yleinen mielipide alkoi kääntyä yhä enemmän Yhdysvalloissa Vietnamin sotaa vastaan. 1970-luvun alussa Vietnamin kansanarmeijan ja FNL:n valvoma alue laajeni koko ajan.
- 38 Burchett 1972, 247.
- 39 Burchett 1972, 33.
- 40 Burchett 1972, 218.
- 41 FNL:n joukoilla saattoi hyvinkin olla käytössään samoja strategisia ohjetekstejä kuin mitä Pohjois-Vietnamin kansanarmeija käytti ja joita Bui Tin esittelee kirjoituksessaan. Bui 2009, 68.
- 42 Burchett 1972, 231–232.
- 43 Bui Tin 2009, 59. Vietnamin kommunistipuolue piti Vietnamin kansanarmeijaa tärkeimpänä työkalunaan. Marxismi-leninistisen tulkin mukaan puolue piti luokkataistelua yhteiskunnan kehittämisen voimanlähteenä ja väkivaltaa välttämättömänä uuden yhteiskunnan synnyttämisessä.
- 44 Burchett 1972, 137.
- 45 Burchett 1972, 17, 32–33, 72. FNL muodostui kolmesta poliittisesta puolueesta ja parista kymmenestä järjestöstä.
- 46 Burchett 1972, esim. 75–76.
- 47 Burchett 1972, 84.
- 48 Burchett 1972, 70, 240.
- 49 Hayslip 2009, 146. Hayslip kertoo, että FNL:n tekemät teloitukset pelottivat ihmisiä. Niitä tehtiin joskus avoimesti, mutta useimmiten salaa. Vihollisia – vastustajia tai vakoojia – FNL nimitti Viet Gianeiksi.
- 50 Hayslip 2009, 144. Etelä-Vietnamin hallituksen hampaisiin joutuivat hänen mukaansa erityisesti vuoden 1954 Vietnamin jaon jälkeen pohjoiseen lähteneiden virkamiesten perheet, FNL:ään liittyneiden poikien perheet, Ho Tši Minhin kannattajat, naiset, joiden miehet olivat olleet Viet Minhin taistelijoita ja jotka olivat leskeytyneet ja ne, jotka eivät tukeneet sen paremmin Saigonin kansallismielisiä kuin Pohjoisen kommunistejakaan, vaan kannattivat pelkästään Vietnamin itsenäisyyttä. Nämä olivat piikkiä kummankin osapuolen lihassa. Ks. tarkemmin Hayslip 2009, 144–145.
- 51 Burchett 1972, 261.
- 52 Burchett 1972, 261.

”Voitto on meidän!” Wilfred Burchett FNL:n sanoman kertojana

- 53 Burchett 1972 249. Kommunistit eivät voittaneet sodan kestäessä koko kansaa puolelleen. Bui Tinin mukaan nämä unohtivat lupaamansa sovinnollisuuden voitettuja kohtaan ja rauhan solmimisen jälkeen vangituttivat 300 000 etelävietnamlaista virkamiestä ja upseeria aiheuttaen kansalle uuden tragedian. Bui 2009, 78–79.
- 54 Burchett 1972, 248.
- 55 Heenan 2007.

*Vietnam solidaarisuusryhmä julkaisi vuonna 1970 suomeksi Giap Vo Nguyen kirjan *Kansan sota, kansan armeija*.*

Giapin kirjaa Kansan sota kansan armeija tutkittiin tarkkaan myös Kotkan FNL-komitean aktiivien toimesta. Taustana itsetehty Vietnamin demokraattinen tasavallan lippu, joka 1970-luvun alussa somisti Kotkan seudun nuorison yhteiskunnallisen seuran (KONYS ry) toimitilan ikkunaan. Kotkan FNL-komitea toimi yhdistyksen yhteydessä. Kuva: Esa Lassi.

Aselepo alkoi, radio keskusteli

Tammikuun 28. päivänä 1973 solmittiin Pariisin aseleposopimus Vietnamin sodan osapuolten välillä. Suomen aikaa yöllä kello kaksi voimaan tullut sopimus aiheutti kiirettä Yleisradion ajankohtaisohjelmien toimituksessa. Seuraavana päivänä ääniradio teki puolitoista tuntia kestäneen kokonaisuuden nimellä ”Aseet vaikenevat Vietnamissa”. Toimitustyön vauhdista kertoo se, että radion ja tv:n ohjelmatietoja viikoittain välittäneessä *Antenni*-lehdessä ei ole tietoa lähetyksestä. Sen sijaan sanomalehtien sivuille ohjelmamuutos ennätti. Lahtelainen *Etelä-Suomen Sanomat* kertoi tv ja radio -sivuillaan yleisohjelman lähetyksestä, joka alkoi uutisten ja sään jälkeen kello 12.50. Ohjelmatietojen mukaan lähetyksen välissä oli kaksikymmentä minuuttia kestänyt tauko toisen ohjelman takia; tasavallan presidentti avasi yhteisvastuukeräyksen.¹

Antennissa julkaistut tv:n ja radion ohjelmatiedot kertoivat, että Vietnam näkyi ja kuului muutenkin suomalaisessa Yleisradiossa. Samana rauhanteon sunnuntaina television ykköskanava lähetti Ruotsin television tuottaman 50-minuuttisen dokumentin ”Pohjois-Vietnam elokuussa 1972”. Ohjelmatiedon mukaan se kuvasi kansainvälisen komission matkaa tutustumaan terroripommitusten aiheuttamiin tuhoihin, ja tiistaina tammikuun 30. päivänä radion yleisohjelmassa tuli 25-minuuttinen ”Elämme Vietnamin aikaa”, jossa suomalaiset säveltäjät ja runoilijat ilmaisivat solidaarisuuttaan alueen kärsivää kansaa kohtaan.²

On selvää, että asiantuntijavetoisella keskusteluohjelmalla ”Aseet vaikenevat Vietnamissa” yhtiö haki nopeasti reagoivaa ajankohtaisuutta, jota monet siltä olivat kaivanneet ja johon muuttuva viestintäympäristö ohjasi. Ääniradion alttius nopeille ohjelmamuutoksille kertoi ensisijaisesti uutisoinnin tarpeista ja

palvelutehtävästä, mutta se kertoi myös Yleisradion sisäisestä työnjaosta. Suomessa oli jo 1960-luvun lopussa ylittynyt miljoonan myydyin tv-luvan etappi. Ääniradio oli 1960-luvun puolivälin jälkeen lisännyt ajankohtaislähetystyksiä uuden välineen haastaessa sen. Televisio oli nousemassa tärkeimmäksi sähköiseksi viestimeksi, mutta radiolla oli jäljellä muutama etu. Tuolloisessa tuotantoympäristössä radio pystyi reagoimaan nopeasti ja televisioon verraten sillä oli halvemmat tuotantokustannukset.

”Aseet vaikenevat Vietnamissa” lukeutui yhtiön omassa luokituksessa ajankohtaisohjelmiin, joita vuosikymmenen alusta lähtien oli yli 10 prosenttia ääniradion tarjonnasta. Tähän lukuun eivät kuitenkaan sisältyneet vielä uutislähetykset, jotka täyttivät 12 prosenttia lähetyksistä, ja arkisin ääniradio lähetti makasiiniohjelman ”Tänään iltopäivällä”, jota ei luokiteltu ajankohtaisohjelmaksi, vaikka se sellainen käytännössä oli.³

Joukkoviestimien rooli

Vietnamin sota oli todistanut tv:n voiman. Televisioyhtiöiden kuvausryhmät olivat ajoittain päässeet suhteellisen vapaasti liikkumaan sotatoimialueilla. Ilmeistä oli, että Yhdysvaltain ei ollut yksinkertaista toimeenpanna Vietnamissa sotasensuuria, sillä eihän se ollut koskaan julistanut sotaa, ja joidenkin arvioiden mukaan sensuuri olisi aiheuttanut perustuslaillisia ongelmia. Kaiken lisäksi sen valvonta olisi ollut Vietnamissa vaikeaa, sillä Etelä-Vietnam oli muodollisesti itsenäinen valtio.⁴

Yhdysvaltain armeijan näkökulmasta tiedotustoiminta epäonnistui, mutta mediayhtiöt ympäri maailman saivat vahvistusta tehtävänsä merkityksestä. Vuosia jatkuneen sodan aikana Yleisradio käsitteli sekä radio- että tv-reportaaseissaan Vietnamia, mutta harvemmin pitkissä ohjelmissa. Ulkomaanuutisten päivittäisseurannassa yhtiö tukeutui ulkomaisiin uutistoimistoihin, kuten oli tapana kaikissa suurissa joukkoviestimissä.

Yleisradion eniten käyttämät palvelut olivat 1960-luvun puolivälissä tehdyn selvityksen mukaan englantilainen Reuter, ranska-

lainen AFP ja amerikkalainen AP. Toimitus käytti suoraan ulkomaantoimistoja odottamatta Suomen Tietotoimiston eli STT:n valintaa ja käännöksiä samasta materiaalista. Käytännöksi muodostui, että STT mainittiin vain, jos se toi oman näkökannan kansainväliseen kysymykseen. Yleisradio oli 1960-luvun puolivälissä perustanut oman uutistoimituksen.⁵

Miespaneeli analysoi

”Aseet vaikenivat Vietnamsissa” alkoi lyhyellä nauhoitetulla osuudella, jossa filosofi Georg Henrik von Wright puhui omasta suhteestaan Vietnamin sotaan ja kommentoi ajankohtaista käännettä. Tunnettu filosofi ja Suomen Akatemian jäsen oli ottanut jo vuonna 1967 voimakkaasti kantaa Yhdysvaltain sotatoimia vastaan ja kertasi kuulijoille USA-kritiikkiään.

Studiopaneelin juonsi toimittaja Jaakko Nousiainen. Lähetys edusti Yleisradiolle suhteellisen uutta tapaa lähestyä yleisöä, jolle avattiin puhelinyhteydellä suora keskustelumahdollisuus. Lisäksi kuuntelijoiden oli mahdollista esittää levytoivomus ”Sävellahja”-ohjelmaan, jolla kerättiin rahaa Vietnamin sodan uhreille.

Nykytermillä ilmaisten studiossa istui *All-Male Panel*, miehistä muodostettu asiantuntijaryhmä, jonka sukupuolista epätasapainoa ei tuolloin kukaan liene kyseenalaistanut, enemmän puhutti yhteiskunnallinen edustavuus. Keskustelun aluksi toimittaja esitelti jokaisen panelistin, sillä juontajan mukaan kuuntelijat olivat keskustelijoiden valintaperusteita tiedustelleet. Yleisradion toimittaja Olavi Laine oli ”kansainvälispoliittinen asiantuntija, kuten kaikki tietävät, ja käynyt itse Vietnamsissa”, juontaja tiivisti. Laine edusti vasemmistoa, kun taas *Vaasa*-lehden päätoimittaja Ilmari Laukkanen oikeistoa. Kirjailija Paavo Rintala toimi Suomi-Vietnam-seuran puheenjohtajana ja eversti Wolf Halsti oli sotilasasiantuntija, vaikkei hän enää tuolloin sotilastehtävissä toiminut. Mukana oli myös Suomen Punaisen Ristin lääkäri Mauri Koskela. Opiskelijajäsen Märten Stenius edusti Suomen FNL-komiteaa, joka tuki Etelä-Vietnamin vapautusrintamaa.

Toimittaja Jaakko Nousiainen juonsi tammikuussa 1973 radion yleisohjelman suoran Vietnam-keskustelun. Häkan Sandblom ikuisti saman vuoden lokakuussa toimittajan 70-lukulaisen olemuksen. Häkan Sandblom /Yle Kuvapalvelu.

Toimittaja Olavi Laine oli keväällä 1968 juttumatkalla Saigonissa, jossa hän haastatteli Saigon Daily Newsin entistä toimittajaa Rao Van Minhia. Aiheena oli Vietnamin sota. Kuvakaappaus tv-ohjelmasta ”Maailma lähikuvassa”/Yle.

Sodan alkusyistä ja syyllisistä

Lähtöasetelmassa panelistit suhtautuivat epäillen rauhan mahdollisuuteen. Muun muassa Olavi Laineen mukaan rauhansopimus oli niin väljä, että sitä täytyisi täsmentää tai sotatoimet taas aktivoituisivat. Paneeli sai heti alkuun lähetykseen soittaneelta mieskuuntelijalta kysymyksen sodan osapuolten toimista. Soittaja tiedusteli, mistä syystä Pohjois-Vietnam oli sotatoimien aikana aktiivisesti painanut kohti Etelä-Vietnamia eikä päinvastoin. Juontaja totesi kysymyksen poliittiseksi, mutta sitä analysoitiin. Keskustelu kääntyi sodan syihin.

Olennaista oli, että panelistit vaikuttivat erilaisista poliittisista viiteryhmistään huolimatta yksimielisiltä tapahtumien eskaloitumisen lähtökohdista. Selvää oli, että yksi painotti enemmän sodan syiden suurvaltapoliittisia juuria ja toinen geopolitiittista sekä strategista ulottuvuutta. Olavi Laineen mukaan syynä oli Etelä-Vietnamissa vuonna 1954 ilman vaaleja valtaan noussut hallitus, jota kohtaan kasvoi laaja tyytymättömyys ja ”kansankapina”. Halsti hyväksyi arvion, mutta toi mukaan taustalla olleen suurvaltapoliittisen tilanteen. Hänen mukaansa Yhdysvallat tuki Etelä-Vietnamin hallitusta, sillä se oli sitoutunut kaakkoisaasiolaisten liittolaistensa kanssa vastustamaan kommunismin etenemistä alueella. Kun Neuvostoliitto ja Kiina tukivat Pohjois-Vietnamia, tunnisti USA uhkan, johon se reagoi.

Halsti mainitsi puheenvuorossaan ranskalaisten jättämän ”feodaaliregiimin”, jota yhdysvaltalaiset alkoivat tukea. Rintala halusi puheenvuoron, jotta voisi täydentää everstin sanoja. Hänen mukaansa suomalaisten oli ymmärrettävä, että Vietnamissa ei ollut keskiluokkaa, porvaristoa tai teollisuustyöväestöä, vaan alueella vallitsi keskiaikaista hallintojärjestelmää vastaava feodaalijärjestelmä. Tapahtumat alkoivat purkautua, kun tässä tilanteessa asioihin puututtiin USA:n, Neuvostoliiton ja Kiinan taholta.

Lääkäri Mauri Koskela kertoi Punaisen Ristin kansainvälisestä avustustoiminnasta ja valmiudesta siviilien auttamiseksi Kaakkois-Aasiassa. Hänelle kohdistetussa kirjallisessa kysymyksessä haluttiin tietää, miten järjestö varmisti avun perillemenon

oikeisiin kohteisiin. Kysyjä tiedusteli, miten taattiin, etteivät avustukset ohjautuneet Saigonin hallitukselle. Koskela vakuutti, että Punainen Risti vie avun aina perille sinne, minne se kuuluu ja avun antamisen kriteerinä ovat aina humanitaariset seikat. Hän muistutti, että Etelä-Vietnamissa oli tästä huolehtinut paikallinen Punaisen Ristin yksikkö.

Yksi kysyjä oli sitä mieltä, että suomalainen porvaristo ja maan hallitus olivat vaikenemisellaan hyväksyneet ”Pentagon-juntan” toiminnan ja olivat näin vastuussa sodasta Yhdysvaltain tavoin. Paneelin puheenjohtaja antoi päätoimittaja Laukkasen vastata, joka totesi, että on ollut kyse myös informaatioidasta. Hänen mukaansa jälkisyöttely saisi vaimentua, sillä suomalaisilla oli omassa menneisyydessään kokemusta sen haitallisuudesta.

Paavo Rintala muistutti, että kaikki länsimaiset hyvinvointiyhteiskunnat ja teknologisesti kehittyneet maat olivat monin tavoin tukeneet Vietnamia sotaa, mutta sitä kannattaneet ja vastustaneet ryhmät eivät olleet muodostuneet odotetusti. USA:ssa älymystö, opiskelijat ja riippumaton yläluokka olivat vastustaneet aseiden käyttöä, kun taas työväestö oli hyvinkin pitkälle hyväksynyt sodan. Rintalan mukaan länsimaissa ei ollut ollut porvaristo ja sosialistit vastakkain, vaan rintama oli kulkenut paljon moniselitteisemmin, vaikka alun perin oli ollut kyse imperialistisesta sodasta.

Joku soittaja halusi tietää, miksi Vietnamissa ei koskaan ollut annettu virallista sodanjulistusta. Olavi Laine totesi, että toisen maailmansodan jälkeen ei ollut sotia julistettu, vaan sotatoimet ovat vain käynnistyneet. Hänen mukaansa sodanjulistuksia ei ollut enää tapana tehdä.

Lähetyksessä kysymyksensä tai mielipiteensä esitti 15 kuuntelijaa. Miesten osuus soittajista oli suuri, sillä vain kaksi suorassa lähetyksessä äänessä olleista oli naisia. Läheskään kaikki yhteyden ottaneet eivät kertoneet nimeään tai kotipaikkakuntaansa. Tietonsa antaneiden soittajien perusteella Uusimaa ja Varsinais-Suomi painottuivat.

Ohjelman lopuksi toimittaja kysyi keskustelijoilta, uskoivatko he rauhan mahdollisuuteen. Osa näki sopimustekstissä mahdol-

lisuuksia, mutta Wolf Halsti totesi, ettei mikään sodan alkupe-
räisistä syistä ollut poistunut. Rintala näki toivoa siinä, että suuri
joukko radionkuuntelijoita oli kiinnostuneita Vietnamista. He
soittivat lähetykseen ja esittivät kysymyksiä. Kun konflikti alkoi
muodostua vuonna 1954, näin ei ollut ollut, Rintala muistutti.
Toimittaja toivoi lopuksi, että kuuntelijat osallistuisivat sävellah-
jakeräykseen, jolla Vietnamin kansaa voisi auttaa.

*Kiitän Ylen informaattikko Helena Myllykoskea ja myyntineuvot-
telija Raija Pösöä avusta kuvituksen hankinnassa ja lähdetietojen
tarkistamisessa.*

Lähteet

Arkistolähde

Yle, Radioarkisto.

”Aseet vaikenevat Vietnamissa”, 28.1.1973. Toimittaja ja juontaja Jaakko Nou-
siainen.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Antenni 1973

Etelä-Suomen Sanomat 1973

Kirjallisuus

Luostarinen, Heikki: *Mielen kersantit – julkisuuden hallinta ja journalistiset vas-
tastrategiat sotilaallisissa konflikteissa*. Hanki ja Jää, Juva 1994.

Nukari, Matti & Ruohomaa, Erja: *Ohjelmien summasta lähetysvirtaan. Radion ohjelmakäsitteistön uusiutuminen*. Tutkimusraportti 8/1992. Yleisradio, Helsinki 1992.

Salokangas, Raimo: *Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1949–1996*. 2. osa. Yleisradio Oy, Helsinki 1996.

Viitteet

- 1 *Etelä-Suomen Sanomat* 28.1.1973, 19.
- 2 *Antenni* 4/1973, 22–23; *Antenni* 5/1973, 12–13.
- 3 Nukari & Ruohomaa 1992, 39.
- 4 Luostarinen 1994, 129–132.
- 5 Salokangas 1996, passim 178–186.

Susan Sontag – hämmentynyt matkaaja Hanoissa

Yhdysvaltalainen kirjailija, kriitikko ja aktivisti Susan Sontag (1933–2004¹) sai keväällä 1968 virallisen kutsun kahden viikon (3.–17.5.1968) matkalle Pohjois-Vietnamiin. Kutsu oli huomionosoitus ja kiitos hänen osallisuudestaan sodanvastaiseen toimintaan. Sontag hyväksyi kutsun. Matkan hän teki omalla kustannuksellaan ja mahdollisia paluun jälkeisiä syytteitä uhmaten. Kahdeksan kuukautta kotiinpaluunsa jälkeen hän julkaisi kirjoituksen *Trip to Hanoi* (1968). Suomeksi se ilmestyi seuraava vuonna erillisenä 112-sivuisena *Matka Hanoiin* -teoksena Kariston ajankohtaissarjassa *Näkökulma*. Sen lajia on hankala määritellä, osuvimmin sitä luonnehtinee laaja essee. Sota oli matkan syy, sillä olihan kyse maasta, jota oli ”haavoitettu, myrkytetty ja hävitetty teräksellä, kemikaaleilla ja tulella”² Sontag kuitenkin kirjoittaa sodasta suoraan hyvin vähän. Enemmän on kyse siitä, miten ja miksi vietnamilaiset olivat kyenneet ja kykenivät pitämään puoliaan ylivoimaisia hyökkääjiä vastaan. Lukijaa, joka kaipaa yksityiskohtaista tietoa Vietnamin sodasta, se tuskin puhuttelee.

Ristiriitojen riepottelema

Modernin matkakirjallisuuden tapaan pääosassa on kertoja tunteineen ja epäilyineen. *Matka Hanoiin* -teos koostuu ikään kuin kahdesta osasta. Alkuosaa voi kutsua hämmentyneen matkajaan tunnustukseksi, sillä se alkaa kirjoittajansa hyvin henkilökohtaisilla pohdinnoilla. Sontag riisuu itseltään kirjoittamisen suoman

Matka Hanoiin. Alkuteos: Trip to Hanoi (1968). Suom. Ritva Turunen. Arvi A. Karisto, Näkökulma-sarja, Hämeenlinna 1969.

auktoriteetin, ja luo siten erityisen läheisen suhteen lukijaan. Sontagista vuonna 2009 *Notes on Sontag* -teoksen julkaissut Philip Lopate toteaa, että tämä esittäytyy siinä epävarmempana ja rehellisempänä kuin missään muissa teksteissään.³ Jo ensimmäisiltä sivuilta lähtien Sontag paljastaa vahvan ristiriidan radikaalin poliittisen vakaumuksensa ja amerikkalaisen imperiumin kansalaisuutensa välillä, mikä onkin teoksen punainen lanka.

Osin matkapäiväkirjaansa tukeutuen Sontag pohtii alkuosassa sitä, miksi hän oli matkansa ensimmäisinä päivinä tuntenut itsensä todella neuvottomaksi ja etäiseksi. Hän toki tiesi paljon,

hän oli lukenut runsaasti, nähnyt uutiskuvia ja niiden pohjalta hänelle oli syntynyt sekalaisia mielikuvia. Hänen sisäinen Vietnaminsa ei kuitenkaan vastannut todellisuutta. Ongelmaksi siis osoittautui näiden amerikkalaisten mielikuvien ja todellisuuden yhteensovittaminen eli ennen kaikkea se, miten siirtää päässä oleva ympäröivään maailmaan. Paikanpäällä koettuina asiat eivät olleet mutkattomia, näkeminen ja koskettaminen olivat samalla sekä innoittavia että lamaannuttavia. Kiihkeästi hän tahtoi tavoittaa uutta, kehittää ajatteluaan, sillä muutenhan matka olisi ollut melkoisen turha.

Sontag jatkaa ristiriitojensa ja vierautensa puimista. Hän tunnisti oman kulttuurisidonnaisuutensa, mikä loi muurin vietnamilaisten ja hänen itsensä välillä. Matka merkitsi hänelle poliittista ja moraalista kannanottoa, mutta toisaalta hän koki olevansa osa poliittista näytelmää, jossa kaikilla oli valmiit roolinsa. Hän tiedosti, että matkan tarkoitus oli tehdä hänestä entistä solidarisempi. Häntä hämmensi havainto, että vietnamilaiset näyttivät kunnioittavan Yhdysvaltoja niin, että se tuntui osin jopa säädyttömältä. Kiusallisesti hän koki, että häntä kohdeltiin holhoavasti kuin lasta, mutta tunnisti myös itse pitävänsä vietnamilaisia kuin lapsina. Hän ihmetteli, kuinka osaisi tulkita ihmisiä, ja päästä pintaa syvemmälle.

Matka Hanoiin muuttuu sävyltään ja sisällöltään sen puolivälissä, jolloin matka on kestänyt viitisen päivää – ja nyt on lukijan vuoro hämmentyä. Sontag kääntää katseensa itsestään ulospäin, Pohjois-Vietnamin oloihin ja sodan seurauksiin. Muutos tapahtuu ankaran itsekritiikin kautta:

Päiväkirjan puhtaasti reportaashimainen osa joka on täynnä asiantietoutta, kuvauksia erilaisista ilmiöistä ja yhteenvedoja käydyistä keskusteluista, antaa vaikutelman intensiivisestä, avoimesta tarkkaavaisuudesta ja keskittymisestä. Mutta subjektiiviset tutkimukset, joista olen kopioinut tähän osan, osoittavat jotakin aivan muuta – nimittäin sitä miten kypsytön ja rajoittunut asenne minulla oli.

Tosin en kuvittelutkaan että tuntisin oloni kovin kotoiseksi Pohjois-Vietnamissa tai että vietnamilaiset olivat täsmälleen saman-

laisia kuin eurooppalaiset ja amerikkalaiset. Mutta en myöskään odottanut että sikäläiset kokemukseni tekisivät minut näin hämentyneeksi, niin epäuskoiseksi – ja niin kyvyttömäksi hallitsemaan tietämättömyydestä aiheutuvaa turhautumista.⁴

Sontag näyttää pyrkivän vakuuttamaan, että hänen kokemustensa latteus oli yksinomaan hänen omaa syytään. Hän kirjoittaa, että viiden päivän jälkeen hän tunsi henkisen kouristuksen laukeavan. Hän kykeni näkemään vietnamilaiset ”todellisina ihmisinä ja Pohjois-Vietnamin todellisena paikkana”. Sen seurauksena hän kykeni mielestään erottamaan vivahteita aikaisemmin vain propagandaksi kokemassaan puheessa. Hän oppi vaivaantumatta vastaanottamaan itselleen osoitetun vieraanvaraisuuden. Hän kirjoittaa vietnamilaisten ja länsimaalaisten eroa korostaen, nyt enimmäkseen edellisten parhaaksi. Hänen mukaansa vietnamilainen kulttuuri perustui häpeälle, Yhdysvaltojen sitä vastoin syyllisyydelle, mikä saattoi hankaloittaa kanssakäymistä. Häpeänsä vuoksi vietnamilaiset ujostelivat puhua kärsimyksistään ja sen sijaan korostivat optimismiaan, uskoa tulevaan voittoon. Sontagin mukaan tuo usko oli ihailtavaa, kuten kansan kierrätykseen liittyvä kekseliäisyys kaiken puutteen keskellä. Hän tunnisti ihannoivansa Pohjois-Vietnamia mutta piti sitä oikeutettuna.

Vietnam peilinä

Matka Hanoista tuntuu oudolta sekoitukselta. Käännöshoukuttelee pitämään sitä naiivina ja sinisilmäisenä, mutta se olisi liian helppoa ja yksioikoista. On hyvä antaa tekstin askarruttaa mieltä. Sontag oli hyvin tietoinen asemastaan harrastelijamaisena retkeilijänä vietnamilaisten todellisuudessa, jota hänen ei ole mahdollista täysin ymmärtää, eikä hän unohda mainita Pohjois-Vietnamissa tapahtuneita julmuuksia.⁵ Phillip Lopate katsoo, että Sontag kuitenkin teki väkivaltaa omalle varovaisuudelleen ja epäluuloisuudelleen. Hän mukaansa tämä tunsi paineen ja tarpeen

Nuori Susan työnsä ääressä.

uskoa ja innostua, minkä pyrki sitten toteuttamaan.⁶ Yhtenä lopputulemana voi pitää sitä, että *Matka Hanoiin* viestii myös siitä, kuinka helppoa on kaukaa luoda vahvoja käsityksiä, jotka sitten tulevat testatuiksi lähietäisyydeltä. Vierias todellisuus ei kuitenkaan täydellisesti avaudu. Myös solidaarisuus on abstraktio, joka syntyy ja elää kauempana.

Itse asiassa Vietnam toimi peilinä, jota vasten Sontag tarkkaili kotimaataan ja kulttuuriaan. Hän luonnehtiikin Vietnamia ”ihanteelliseksi Toiseksi”, jota amerikkalaiset radikaalit olivat hyödyntäneet kotimaataan kritisoidakseen.⁷ Entä hän itse? Teoksen loppu vahvistaa käsitystä, että yhdysvaltalaisuus lopultakin askarrutti häntä eniten. Miten intellektuelli voisi rakastaa maataan, sen imperialistisen omavaltaisuuden ja mahdin tunnusmerkkejä? Sontag toteaaakin: ” – – että kaikki matkan aikana tekemäni tärkeät havainnot johtaisivat minut takaisin lähtökohdani: siihen miten vaikeata on olla amerikkalainen, riippumaton amerikkalainen radikaali, amerikkalainen kirjailija.”⁸ Aivan teoksensa lopulla hän painottaa sellaisten kokemusten arvoja, jotka

pakottavat arvioimaan kaiken uudelleen sekä ohjaavat ihmistä löytämään myös itsestään uusia puolia. Hän korostaa matkaansa juuri tuollaisen kokemuksen synnyttäjänä. Lopulta taustalta löytyy vielä suurempi kysymys: miten muuttaa ihmistä, jotta ihmiskunnan nykyinen kulkusuunta saataisiin käännettyä kohti parempaa?

Matka Hanoiin julkaistiin ensin joulukuussa 1968 *Esquire*-lehdessä ja heti seuraavana vuonna Sontagin esseiden kokoelmassa *Styles of Radical Will* (1969).⁹ Kun Markku Pääskynen analysoi kokoelmaa *Nuoressa Voimassa* hän toteaa oikeutetusti, että *Matka Hanoiin* on myös kertomus huonosta omastatunnosta, sillä pitihän Sontag Yhdysvaltojen hallitusta pääsyynä vietnamilaisten kärsimyksiin. Pääskynen kommentoi, ettei se ole omape-
räinen ajatus, mutta toki myöntää sen olleen aikanaan radikaali.¹⁰ Kirjoittamisajankohdan muistaminen antaa erityisen merkityksen Sontagin lauseelle: ”Ei ole vaikeata ennustaa mitä seurauksia Vietnamille tulee olemaan siitä, että amerikkalaiset hyökkääjät ennen pitkää kärsivät tappion.”¹¹

Kesäkuussa 1984 Sontag julkaisi *Times Literary Supplementissa* (22.6.1984) matkoja ja matkakirjallisuutta käsittelevän esseen ”Questions of Travel”, joka on julkaistu uudelleen kokoelmassa *Where the Stress Falls* (2002). Esseessä hän käsittelee muun muassa kommunistisiin maihin tehtyjä matkoja ja mainitsee – tosin vain suluissa ja matkakuukauden väärin muistaen¹² – Pohjois-Vietnamin matkansa. Hän huomauttaa, että näissä matkoissa oli kyse eri kokoisista kutsuvierasryhmistä ja niille hyvin tarkasti laadituista ohjelmista. Matkaajia paimennettiin ylimitoitetuilta aterioilta toisille sekä ostoksille ulkomaalaisille tarkoitettuihin kaappoihin. Heitä kuljetettiin museoista näyteikkunamaisiin päiväkoteihin ja kuuluisien paikallisten syntymäpaikoille. Matkaajien kontaktit rajoittuivat vain oppaisiin, joiden perusteella he olivat valmiita tekemään laajoja yleistyksiä. Sontag kiteyttää, että tarkoitus oli taata, etteivät vieraat kohtaaisi mitään ennakoimatonta.¹³ Ei voi välttyä ajatukselta, että hän tässä kritisoi omaa matkaansa ja tekstiään. Hän myös antaa ainakin yhden vastauksen *Matka Hanoiin* -lukijan hämmentyneisiin kysymyksiin. Itsekritiikin sijaan

kirjoittaja esittää nyt itsensä tarkasti harkitun koneiston osana, poliittisen näytelmän esittäjänä.

Sodat, väkivalta ja moninainen kärsimys sekä niiden (kuvallinen) esittäminen olivat merkittävä osa Sontagin ajattelua. 1990-luvun alussa hän kävi useaan otteeseen piiristetyssä Sarajevossa ja pyrki kirjoituksillaan havahduttamaan erityisesti intellektuellit ymmärtämään, mitä sota on.¹⁴ Sontag kirjoitti myös syövästä ja aidsista sekä niistä puhumisen tavoista.¹⁵ Kolmatta kertaa toistunut syöpä nujersi hänet joulukuussa 2004. Vuotta ennen kuolemaansa hän ehti julkaista kiitellyn mutta myös kiivaasti kiistellyn teoksen *Regarding the Pain of Others* (2003). Siinä hän esittää muun muassa kiistanalaisen kysymyksen turruttaako julmuuksista kertovien kuvien tulva niitä etäisessä turvassaan katselevat katsojat? Onko kuvien tultava yhä shokeeraavimmiksi, jotta ne puhuttelisivat meitä?¹⁶ Nämä ovat kysymyksiä, joiden vastauksista kuvatutkijat eivät suinkaan ole yksimielisiä. On vain arvailtavissa, mitä Sontag olisi kirjoittanut nykyisistä pakolaisviroista ja Bodrumin rantaan hukkuneena huuhtoutuneen 3-vuotiaan pojan, Aylan Kurdin kuvasta¹⁷ ja sen herättämistä reaktioista.

Lähdeluettelo

Susan Sontagin tekstit

Matka Hanoiin. Alkuteos: *Trip to Hanoi* (1968). Suom. Ritva Turunen. Arvi A. Karisto, Hämeenlinna 1969.

Styles of Radical Will. Farrar, Straus, and Giroux, New York 1969.

Sairaus vertauskuvana & Aids ja sen vertauskuvat. Alkuteokset: *Illness as Metaphor* (1978); *Aids and its Metaphors* (1988). Suom. Osmo Saarinen. Love Kirjat, Helsinki 1991.

Regarding the Pain of Others. Penguin Books, London 2003.

Where the Stress Falls (2002). Vintage, London 2003.

As Consciousness is Harnessed to Flesh. Diaries 1964–1980. Ed. David Rieff. Penguin Books, London 2012.

Tutkimuskirjallisuus

Campbell, David: The Myth of Compassion Fatigue. *The Violence of Image. Photography and International Conflict*. Eds Liam Kennedy & Caitlin Patrick. I. B. Tauris, London & New York 2014, 97–124.

Colliander, Laura: Todellinen ja symbolinen kärsimys taideteoksessa. *Nuori Voima* 4–5/2009, 8–12.

Lopate, Phillip: *Notes on Sontag*. Princeton University Press, Princeton, NJ 2009.

Pääskynen, Markku: Lihan, kärsimyksen ja ilon teologia. *Nuori Voima* 4–5/2009, 84–85.

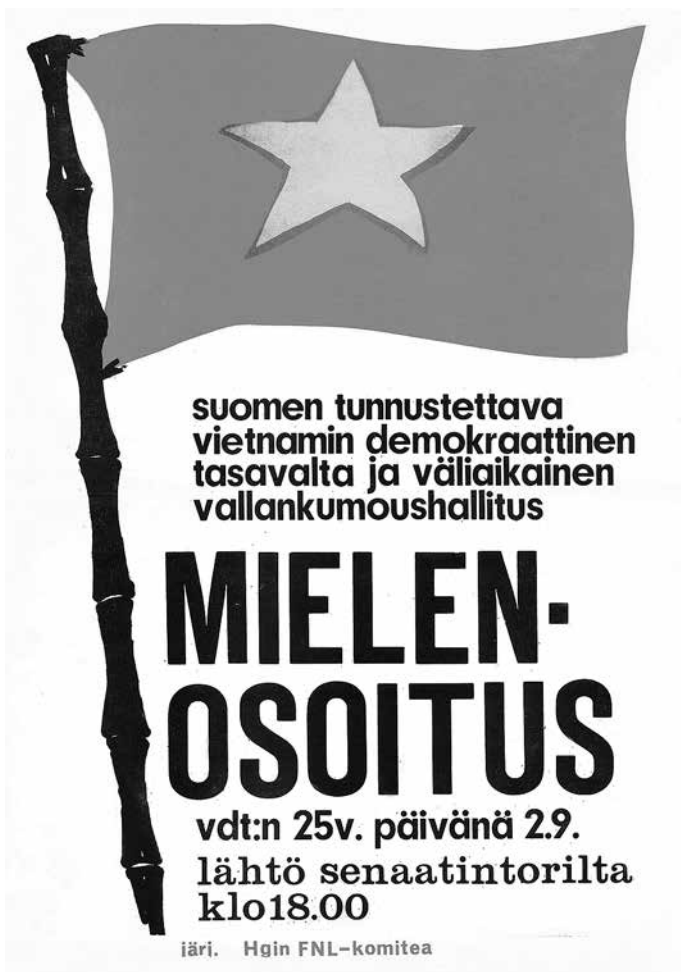
Pölkki, Miika: Vakavan Gesamtkunstwerkin asialla. *Nuori Voima* 4–5/2009, 80–81.

Viitteet

- 1 Susan Sontagista suomeksi ks. esim. *Nuori voima* -lehden teemanumero 4–5/2009.
- 2 Sontag 1969, 77.
- 3 Lopate 2009, 50–51. Lopaten teoksesta ks. Pölkki 2009, 80–81. On syytä huomauttaa, että Sontagin poika David Rieff alkoi toimittaa äitinsä päiväkirjoja postuumisti vuonna 2008.
- 4 Sontag 1969, 51–52. Sontagin poika David Rieff on toimittanut äitinsä julkaistua päiväkirjaa niin, että hän on poistanut Vietnamin matkan osalta merkinnöt tosiasiallisista ja historiallisista paikoista, joissa Sontag kävi sekä listat vietnaminkielisistä sanoista ja niiden englanninkielisistä merkityksistä. Hän piti niitä äitinsä suodattamattomina muistiinpanoina ja tulkitsti niiden olevan vailla tämän ”omaa ääntä”. Rieff on jättänyt jäljelle Sontagin

skeptiset ja analyttiset merkinnät, joista suuri osa on luettavissa *Matka Hanoiin* -teoksesta. Ks. Sontag 2012, 239–254.

- 5 Sontag 1969, 107, 90–91.
- 6 Lopate 2009, 52–54.
- 7 Sontag 1969, 108.
- 8 Sontag 1969, 107.
- 9 Sontag 1969, 205–274. Kokoelmasta on otettu useampia uusia painoksia, joten voi ajatella, että Sontag seiso i varhaisten tekstiensä takana.
- 10 Pääskynen 2009, 84.
- 11 Sontag 1969, 106.
- 12 Sontag 2003, 281.
- 13 Sontag 2003, 281–284.
- 14 Ks. esim. esseet ”Waiting for Godot in Sarajevo” (1993); ”’There’ and ‘Here’” (1995). Sontag 2003, 299–322; 323–329.
- 15 Sontag 1991.
- 16 Sontag 2003. Ks. esim. Campbell 2014, 97–124; Colliander 2009, 11–12.
- 17 2.9.2015 julkaistun kuvan otti turkkilainen dokumenttikuvaaja Demir Nilüfer. Siitä tuli hetkessä nykyisen pakolaistulvan ikoninen kuva.

Helsingin FNL-komitean mielenosoitusjuliste, jossa kutsutaan väkeä osoittamaan mieltään Vietnamin demokraattisen tasavallan vuosipäivänä 2.9.1970. Kuva: Kansan Arkisto.

Humanistin suru – Paavo Rintala ja Vietnamin sota

Keväällä 1969 kansalaisjärjestö Suomen Rauhanpuolustajat valitsi kirjailija Paavo Rintalan puheenjohtajakseen. Miltei samaan aikaan Rintalan valinnan kanssa yhdistys muodosti keskuudessaan Vietnam-ryhmän, jonka tarkoituksena oli keskittyä sodassa olevan maan kysymyksiin. Se, että Suomen Rauhanpuolustajien Vietnamiin kohdistunut rauhantyö aktivoitui tuolloin, ei välttämättä liity Rintalan samanaikaiseen valintaan puheenjohtajaksi. Kirjailijan muistelman mukaan yhdysvaltalaisen älymystön ja opiskelijaliikkeen harjoittama Vietnamin sodan arvostelu heijastui yli läntisen Euroopan, ja myös suomalainen osallistuva nuoriso löysi yhteisen nimittäjän toiminnalleen. Heti 1970-luvun alussa Helsingissä perustettiin jopa erillinen Suomi–Vietnam-seura, joka toiminnallaan ja kannanotoillaan tuki Pohjois-Vietnamin demokraattista tasavaltaa.¹ Tämän yhdistyksen toiminnassa Rintala oli myös mukana.

Kirjailija oli aktivistina vaikuttamassa siihen, että Suomesta katsoen kaukaisen Kaakkois-Aasian maan tilanne ja kulttuuri tulisivat aiempaa lähemmäksi suomalaisia. Paavo Rintalan suhde Vietnamin sotaan muodostui rauhanjärjestön puheenjohtajuutta syvemmäksi ja moniulotteisemmaksi, sillä Vietnamin aikalais-tapahtumat suodattuiivat hänen kirjalliseen työhönsä. Vuonna 1930 syntynyt Rintala oli 1960-luvun lopulle tullessaan asemansa vakiinnuttanut kirjailija, jonka eetokseen kuuluivat moraaliset pohdinnat ja historiatietoisuus. Kiinnostus lähimenneisyyteen näkyi eritoten toisen maailmansodan vaikutuksia pohtivissa teemoissa. Vuosikymmen lopulla kirjailija paneutui yhä syvemmin

dokumentaariseen ilmaisuun, ja hän kirjoitti neljä sotilaiden ja siviilien kokemuksiin pohjautuvaa teosta.²

Aiempien sotien vaikutusten ohella Rintalaa askarrutti aika-laistodellisuus, ja tuottelias kirjailija teki Otavan kustantamana kaksi Vietnamin sotaan liittyvää teosta, joista ensimmäinen oli vuonna 1970 ilmestynyt *Vietnamin kurjet*. Se oli raportti suomalaisten Vietnam-suhteesta. Vuoden 1974 lopussa ilmestyi romaani *Romeo ja Julia häränvuonna*, jossa hän eläytyi vietnamlaiseen nykyhetkeen. Nämä olivat ensimmäiset suomalaisen kirjailijan Vietnamin sota ja todellisuutta käsittelevät proosateokset, ja tämä muistettiin myös mainita, kun teoksista julkisuudessa puhuttiin.

Seuraavassa tarkastelen yhtäältä Paavo Rintalan suhdetta Vietnamin sotaan ja toisaalta hänen julkisten puheenvuorojensa aika-laistulkintaa. Näiksi puheenvuoroiksi lasken hänen kaksi esillä olevaa teostaan sekä muut mediassa julkaistut kannanotot tai näkemykset. Vietnamin sota oli kylmän sodan kauden konflikti, jossa kaikki siihen kantaa ottaneet joutuivat noteeraamaan läntisen maailman ideologisen kahtiajaon. Väistämättömästi silloiset joukkoviestimet olivat tämän todellisuuden osia ja sen aktiivisia muovaajia, joten kehyksenäni on 1970-luvun mediaympäristö.

Närkästynyt kannanottaja

Kun toimittaja Sakari Virkkunen haastatteli Paavo Rintalaa, syksyllä 1974 *Suomen Kuvalehteen*, hän profiloi sanojensa mukaan ”aika varovasti” kirjailijaa. Hänen mukaansa Rintalaa ”pidetään yhteiskunnallisena kirjailijana, jolle sota on välttämätön lähtökohta ja taistelu rauhan puolesta kaikki kaikessa”. Rintala piti käsitystä kammottavana, sillä hänen mukaansa Rauhanpuolustajiin kuulumisella ei tarvinnut olla suoranaista yhteyttä siihen, mitä kirjailija kirjoittaa. Rauhanliikkeessä toimiminen rinnastui hänen mielestään yksityiseen kansalaistoimintaan ja oli samanaista kuin vaikkapa kunnan valtuustoon kuuluminen.³ Suomen Rauhanpuolustajat ry oli vuonna 1949 perustettu poliittisesti ja

Vietnamissa tuli tunto siitä, mikä on pysyvää: muu murenee paitsi runo

essa.

»Tuollainen käsiys on kamnottava», vastaa Rintala.

Hänen mielestään rauhanuolustajiin kuulumisella ei tarvitse olla mitään tekemistä sen kanssa mitä kirjailija kirjoittaa. Rauhanliikkeessä oleminen on yksityistä kansalaistoimintaa niin kuin esimerkiksi kunnantaloustuon kuuluminen.

Rohkeinen epäillä, voiko osallistuminen kansainväliseen rauhanliikkeeseen olla jättämättä alkia siihen mitä hän kirjoittaa.

Paavo Rintala selittää:

»Kyllä se kirjailijantyö on siitä, että koettaa olla kotonaan, kahlella sormella kirjoittaa ja asia yksityisessä. Ei siitä muuten tule mitään.»

Mitä Rintala sitten on skahlella sormella kirjoittanut sisälluttamattensa jälkeen? Kymmenkunta teosta, jotka jo-

— Ainakin pienen maan kirjailijan mahdollisuudet ovat syvemmät, jos hän odes yrittää tiedostaa kansainvälisen ...

ka. Isäni oli ammuttu sodassa. Tämä oli lähekköitä. Vasta paljon myöhemmin olen oppinut nikkemään Lauri Pihkalan merkityksen. Hän jatkaa tavallaan suurmiestemme, kuten Snellmanin ja Lönnrotin, kansallisen herättämisen linjaa hyvinkin puhtaasti.»

»Pihkalan jo vuonna 1908 – 20-vuotiaana – kirjoittanut riheluoapas on tavattoman väimä kirja. Hän sanoo siinä mm., että urheilut ei saa olla vain väluoakan harrastus. Niin kuin urheilusta siihen aikaan yleensä pyrittiin ajattelemaan. Jos mikä silloin vaikutti kansallista identiteettiä hahmottavasti ja kehitävästi, niin tuo Lauri Pihkalan koko kansaan tukeutuvaa ajattelu. Hänen merkityksensä on ollut suurempi kuin ainakaan viime vuosina on pystytty arvioimaan.»

Syksyllä 1974 Paavo Rintala kertoi Suomen Kuvalehden Sakari Virkkuselle Vietnamin-matkastaan.

uskonnollisesti sitoutumaton kansalaisjärjestö, joka oli syntynyt osana kansainvälistä rauhanliikettä. Toisen maailmansodan kokemukset olivat toimineet vahvana sysäyksenä toiminnan käynnistämiseksi.

Rintala halusi erottaa selkeästi toisistaan aktivismin ja kirjailijana toimimisen. Silti tämä ei hänen eikä monen muun taiteilijan tapauksessa ollut mahdollista, sillä julkisuudessa taiteilijan elämä, tekemiset ja teokset yleensä kytkettiin yhteen. Rintalan Vietnamaiheisissa teoksissa hänen aiheensa tulivat lähelle päivänkohtaisia rauhantyön teemoja, joten se, että journalisti tiedusteli näiden yhteyksiä, tuntui ymmärrettävältä. Silti kirjailijan vetoisuus kansalaistoiminnan erottamisesta kirjallisesta työstä oli oikeutettu ja tärkeä.

Vuonna 1970 ilmestynyt *Vietnamin kurjet* oli raportti, jolla varmasti oli taiteellisia tavoitteita, mutta takakannen teksti

Rintala, Paavo: Vietnamien kurjet. Otava: Helsinki 1970.

nimenomaisesti ohjasi lukemaan teosta pamfletin tapaan ja ymmärtämään tekijän sidonnaisuudet: ”Dokumenttiaineisto on suodatettu tekijän näkökulman ja havaintojen läpi, ja teosta kokonaisuudessaan leimaa vahva osallisuus Vietnamin sodan vastaiseen liikkeeseen.” Muotoilussa ei ole mitään yllättävää, sillä vaikuttamaan pyrkivä kirjoittamisen tapa ja jopa provosoiminen kuului 1960-luvulla nousseeseen ajankohtaiskirjoittamisen tyyliin. Ja tätä on syytä havainnoida tarkemmin, sillä näin on mahdollista paremmin ymmärtää kirjailijan keinoja ja pyrkimyksiä.

Paavo Rintalaa dokumentaristina tutkinut Kai Ekholm nostaa esille teoksen poliittisuuden. Tutkijalle se tuo mieleen yhdysvaltalaisen kielitieteilijän ja kulttuurikriitikon Noam Chomskyn väitteen, ettei politiikka ole teoreettisesti pohdittavaa, vaan siihen

pääsee käsiksi vain mielipiteiden kautta. Tätä kautta Ekholm löytää Rintalan ilmaisusta yhteyksiä yhdysvaltalaiseen kirjailijaan Norman Maileriin, joka otti vapauksia toimimalla aktiivisena journalistina ja pystyi teksteillään vaikuttamaan asioiden kulkuun. Lisäksi Ekholm liittää Rintalan raportin moniin Yhdysvaltain politiikkaa arvosteleviin teoksiin, kuten jo 1940-luvulla ilmestyneeseen taloustieteilijä Gunnar Myrdalin yhdysvaltalaista rotupolitiikkaa käsittelevään tutkimukseen *An American Dilemma* ja australialaisen journalistin Wilfred Burchertin kirjaan *Vietnam Will Win* vuodelta 1968.⁴ Epäilemättä *Vietnamin kurkien* lähestymistapa myös eroaa edellä mainituista, mutta yhteydet eivät ole sattumanvaraisia. Nimittäin Ekholm mainitsee toisaalla tutkimuksessaan, miten kirjailija on kertonut arvostavansa muiden muassa Norman Mailerin ja Susan Sontagin reportaasituotantoa. Ilman esikuvia hän ei toiminut.

Rintalan Vietnam-kirja tuo mieleen Susan Sontagin tiiviin raportin *Matka Hanoiin*. On todennäköistä, että kirjailija tunsi amerikkalaisen teoksen ja jopa sen suomennoksen, sillä se oli ilmestynyt kustannusosakeyhtiö Kariston Näkökulma-sarjassa jo vuonna 1969.⁵ Teokset ovat toki erilaiset. Rintala teki raporttinsa Suomessa suomalaisten Vietnam-suhteesta, kun taas Sontag kuvasi matkaansa sotaa käyvään Pohjois-Vietnamiin. Kirjan otsikon mukaisesti amerikkalainen kulttuurikriitikko matkusti paikan päälle, kun taas Rintala liikkui Suomessa ja mittaili kotimaan mielipideilmastoa, mutta molemmissa on päiväkirjamainen aikalaistodistajan näkökulma. Raportin muotoa syvemmin kirjoja yhdistää kuitenkin kirjoittajien halu tehdä itselle ja lukijoille selkoa tekijän omasta suhteesta kohteeseen.

Sontag ymmärsi, ettei hänen ennen matkaa mielessään luoma Vietnam vastannut todellisuutta. Kun kirjailija oli Hanoissa, hän pohti, miten vaikea oli luoda kokonaisvaltaisia älyllisiä ja tunneperäisiä yhteyksiä kohteeseen, vaikka hänen poliittinen ja moraalinen solidaarisuutensa maata kohtaan olisivat näitä edellyttäneet.⁶ Kaikki oli niin toisenlaista. Tämän vuoksi hän siirsi raporttiinsa päiväkirjamerkintöjään, jotka kuvasivat alkumatkan eläytymisvaikeuksia. Rintala oli niin ikään raportissaan mukana

omine muistoinen ja tunnesiteinen. Vasta kirjan loppupuolella paljastui, että hänelle yhteys vietnamilaisten tragediaan muodostui omien evakkokokemusten kautta.

Jo alussa Rintala kertoo pohjoisvietnamilaisesta pojasta, joka kirjaan valitussa valokuvassa makaa pikkuveljeään suojatien Rintalan mukaan vain hetken päästä otoksen pojat päätyivät My Lain kylän joukkomurhan uhreiksi. He olivat kyläläisten lapsia, kyläläisten, jotka eivät suostuneet jättämään asuinsijojaan. He eivät voineet hylätä viljelyksiä, joista saivat elantonsa. Rintala palautti mieleensä vuoden 1939 joulukuisen evakkoon lähdön Karjalan kannaksella, jolloin hän oli seisonut reppu selässä samaan tapaan kuin erään toisen kuvan vietnamilaispoika. Hän muisteli perheen elättikurkea, joka oli otettu perheen hoiviin jalkavamman takia. Se ei ollut voinut lähteä muiden muuttolintujen mukaan eikä se voinut lähteä nyt evakkojen kuljetukseen: ”Se lenteli kylän yllä kuin käsin kosketeltava suru.”⁷

Elättikurki ja ”kurjen hetki” on kirjailijan henkilökohtainen avain teokseen. Kurjen tavoin pohjoisvietnamilaiset viljelijät olivat sidottuja kotiseutuihinsa eivätkä voineet lähteä. He olivat hyökkääjien armoilla, kun taas evakot eivät suoranaisesti tarvineet pelätä kuolemaa, vaikka kirjailija muistaa näin tehneensä. Yhteistä oli se, että he olivat etenemässä kohti tuntematonta ja että yksittäistä ihmistä suuremmat voimat vyöryivät kohti. Rintala muisteli samalla muita toisen maailmansodan lapsiuhreja, jotka eivät päässeet pakoon. Hän katsoi aktiivisesti valokuvaa, tutkiskeli sen yksityiskohtia ja naukiutui Phamiksi nimeämänsä vietnamilaispojan kuvan ääreen. Kameraan katseensa suunnannut henkilö oli erikoinen siksi, että hän tuntui katsovan pelkäämättä surman suuhun. Ehkä siksi, ettei muuta vaihtoehtoa enää ollut. Pohdinnoista kumpuaa kirjailijan tekstin välittämä suru ja havahduttamisen tarve. Lukijalle ei jää epäselväksi, että Rintala on yleishumaanisuuden asialla ja että hänen sympatiansa ovat ahdinkoon joutuneiden pohjoisvietnamilaisien puolella.

Kertojan voimakas läsnäolo on päiväkirjamaiselle raportille tyyppillistä, mutta kaiken kaikkiaan *Vietnamin kurjet* muodostuu monista erilaisista osista. Rintala on kiertänyt haastattelemassa

joko hänelle tuttuja tai tuntemattomia suomalaisia, ja äänessä ovat yhteiskunnan eri ryhmien, ikäluokkien ja ammattialojen ihmiset. Tämän ohella Rintala toteutti vuodenvaihteessa 1969–70 asennekyselyn, johon hän sai neljä sataa vastausta. Lisäksi kirjan epilogissa on Pohjois-Vietnamin ilmatilassa alasammuttujen ja vangittujen amerikkalaislentäjien haastatteluja. Kai Ekholmin mukaan kirjailija on käyttänyt lähteenään itäsaksalaisten ohjaajien Walter Heynowskin ja Gerhard Scheumannin vuoden 1968 dokumenttielokuvaa *Piloten im Pyjama*.⁸ Tekijä ei itse kerro lähtöiden käytöstä teoksen tiedoissa.

Tekstissään Rintala kertoo, että alkusysäyksenä on ollut moraalinen närkästyminen, joka kumpusi vuoden 1965 Vietnamin suurpommitusten aiheuttamista tunteista. Tuntuu siltä, että kirjailija on halunnut dokumentoida suomalaisten välinpitämättömyyden, sillä monelle konflikti vaikutti etäiseltä. Samoihin aikoihin hui pentunut Nigeriasta irtaantuneen Biafran nälänhätä oli tutumpi. Tuon tuosta mielialojen tunnustelija kohtaa voimattomuuden ilmauksia. Tyypillistä on, että haastatellut palauttavat tilanteen kylmän sodan asetelmaan, kuten nimettömäksi jäävä ”tunnettu” kirjailijatar:

Mikään ei ole voinut sitä lopettaa, kun Neuvostoliitto auttaa samassa mitassa kommunisteja ja mitä USA etelä-vietnamilaisia. Sota on sotaa. Kai sinä itsekin sen tiedät. Paremmin kuin minä. Niin säälimätöntä. Säälimätöntä.⁹

Puuttuva luokkataistelu

En ole kattavasti koonnut *Vietnamin kurjet* -teoksen saamaa vastaanottoa, mutta muutamilla esimerkeillä on mahdollista tehdä alustavia havaintoja. Syyskuussa 1970 keskustapuolueen *Suomenmaan* nimimerkin takaa toiminut KOO kiinnitti huomiota siihen, että Rintalaa usein kutsutaan sotakirjailijaksi, vaikka arvostelijan mukaan hän ei sellainen ole. Tästä kriitikolle kertoi kirjailijan toiminta Suomen Rauhanpuolustajissa. Hän arveli, että

puhumalla sotakirjailijasta rauhanpuolustajana ovat jotkut tietoisesti kyseenalaistaneet kirjailijan toimintaa. Keskeiseksi *Vietnamin kurkien* sanomaksi hän kiteytti sen välittämän ajatuksen sodan läheisyydestä. Hyvänä kriitikko piti sitä, ettei Rintala pyrkinyt antamaan valmiita vastauksia meille, kilpailuyhteiskunnan turruttamille uhreille, vaan hän halusi pistää jokaisen omakohtaisesti miettimään.¹⁰

Päivän Sanomat oli Sosialidemokraattisesta puolueesta irtaantuneen Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen Liiton lehti, jonka nimimerkki Eskonen eli Sulo Kivinen suositteli syyskuisessa kolumnissaan *Vietnamin kurkia* lukemiseksi ihan jokaiselle. Tärkeänä hän piti sitä, että kirja auttoi havaitsemaan, miten Vietnamin haava on auki myös meillä. Auki oleva haava on Rintalan teoksessaan käyttämä kuva. Tuntuu siltä, että kolumnisti antaa erityistä arvoa sille, että Rintala nostaa esille muutosta vaativan nuorison ääneen jonkinlaisena myönteisenä enteenä.¹¹

Ylioppilaslehti julkaisi marraskuussa 1970 Katri Olkinuoran laajahkon, muutakin kuin pelkän teosarvion sisältäneen jutun. Artikkelissa ”Vietnam! Vietnam!” kirja määrittyi kaunokirjalliseksi pamfletiksi. Arvostelija piti Rintalan puheenvuoroa tervetulleena lisänä laantuneeseen keskusteluun, sillä se näytti suomalaisten välinpitämättömyyden jopa rumempana kuin voisi kuvitella. Olkinuoran mukaan teos jäi kuitenkin osittain puolitiehen. Hän arvosteli Rintalan humanistista otetta, joka jätti yhteiskunnan liian vähälle huomiolle. Marxilaisesti suuntautunut kriitikko piti nimenomaan sodan logiikan analyysiä puutteellisena, sillä siitä uupui luokkataistelun kehys. Arvostelijan mukaan ei nimitäin riittänyt, että kauhisteltiin napalmilla poltetun lapsen kuvaa, vaan olisi tuotava esille, miten väkivalta oli länsimaisen demokratian ja kapitalistisen järjestelmän piirre. Vietnamin ei käynyt sotaa kuka tahansa amerikkalainen, vaan ne, joilla oli valta, tiivistä Olkinuora.¹²

Voimakkaan kielteisesti *Vietnamin kurkiin* suhtautui kirjallisuuslehti *Parnassoa* avustanut Heimo Pihlajamaa, joka ei peittänyt ärtymystään kirjailijaa ja hänen teostaan kohtaan. Arvostelija tunnusti, että kirjailijan lähtösäyksenä on epäilemättä ollut

todellinen hätä vietnamilaisten puolesta ja tyytymättömyys suomalaisten reaktioihin. Pihlajamaan mukaan kävi niin, että tekijä asettui papilliseksi kaikkietäväksi isähahmoksi. Pahinta oli kriitikon sanoin se, että Rintalalta puuttui pappien huumorintaju. Pihlajamaa arvosteli teosta nimenomaan miehisestä otteesta ja sentimentaalisuudesta. Itse asiassa hän nosti kritiikkinsä yhdeksi kärjeksi Rintalan tekemän Karjalan evakkojen ja vietnamilaisten lasten rinnastamisen. Merkille pantavaa on, että arvostelijalle kirja näyttäytyi kaunokirjallisuuden rappiona.¹³

Nihkeästä palautteesta huolimatta raportti saattoi täyttää kirjailijan sille asettamat tavoitteet, sillä se herätti keskustelua. Jos kirja oli raportti, sen piti herättää polemiikkeja. Tämä oli 1960-luvulla suosioon nousseiden ajankohtaispuheenvuorojen tavoite. Yleensä niiden oli tarkoitus vedota laajenevaan opiskelijanuorisoon, joka oli aktivoitunut yhteiskunnallisesti. Historioitsija Kai Häggmanin mukaan tuohon aikaan melkein kaikki kustantajat julkaisivat yhteiskunnallisesti kantaa ottavia pamfletteja. Kirjamarkkinoilla näkyivät yhtäältä voimakas kaupallistuminen, johon kuuluivat bestsellerit, tästä puhuttiin amerikkalaistumisena, ja toisaalta vasemmistolaistuminen. Sen ääriesimerkkeinä olivat Neuvostoliittoa ja YYA-politiikkaa kiittävät opukset.¹⁴ Kirjamarkkinat vilkastuivat ja kauppohenkilöiden hyllyillä saattoi tahtomattaan törmätä hyvin ärsyttäviltä vaikuttaviin teoksiin. Rajalinja oikeiston ja vasemmiston välillä näkyi kaikilla yhteiskunnan ja kulttuurin alueilla.

En kuitenkaan puutu tarkemmin siihen, miten papillinen Rintalan ote raportissa on, mutta selvää on, että suomalaisten välipitämättömyyden ruotiminen saattoi joistakuista tuntua oman pesän likaamiselta. Sellaiseen ei edes Pihlajamaa kritiikissään suorasanaisesti viittaa, mutta hänen näkemyksensä, että tekijä asettui papin rooliin, voi tulkita näin. Onhan selvää, että pappi myös saarnaa. Saarnan vertauskuva oli ollut esillä jo vuonna 1966 Pekka Tarkan Rintalan *Sissiluutnantti*-romaanista käydyn kirjaston analyysissä *Paavo Rintalan saarna ja seurakunta*. Siinä Tarkka analysoi suomalaisen kulttuurikeskustelun sukupolvia ja nostaa esille myös Rintalan moraalisen eetoksen.

Arvostelujen polarisoituminen johtui varmasti kirjailijalle syntyneestä henkilökuvasta suomalaisten lähihistorian peilaajana ja kansalaisaktiivina, taiteilijana, jolla oli jotain epämiellyttävää kaiveltavaa lähimenneisyydestä. Siinä missä aikanaan sodankäyneiden kenraalien keskuudessa myrskyn nostanut *Sissiluutnantti* oli fiktiota, *Vietnamin kurjet* sijoittui lajityypiltään fiktion ja dokumentin välimaastoon. Jälkikäteen arvioiden raporttimaisuus ja ajankohtaisuus vaikuttavat sen tärkeimmiltä piirteiltä. *Ylioppilaslehdessä* Katri Olkinuoralle se oli kaunokirjallinen pamfletti ja Heimo Pihlajamaalle kaunokirjallisuutta, mutta sellaisena väärin laadittu.

Sodan haavan hoito

Kun Rintala nousi kuusikymmentäluvun lopulla Suomen Rauhapuolustajien puheenjohtajaksi, elettiin ulkopoliittisesti herässä ympäristössä. Myöhemmin kirjailija on kertonut, että toive ehdokkaaksi asettumisesta tuli presidentti Urho Kekkoselta. Rintalan mukaan vallanpitäjät tarvitsivat tuolloin taiteilijoita ja kansalaisjärjestöjä Suomen virallisen ulkopoliittikan tukemiseen.¹⁵ Linjakas ulkopoliittinen toiminta tarkoitti suhteiden hoitamista Neuvostoliiton kanssa, ei varmastikaan ensisijassa Suomen suhteita Vietnamiin. Vaikka suomalaisten suhtautuminen Vietnamiin saattoi itäistä naapuria kyllä kiinnostaa. Rintala oli monella tavoin sopiva rauhanjärjestön puheenjohtaja, sillä hän tunsii kirjallisten teostensa ja henkilökohtaisen kiinnostuksensa kautta venäläistä kulttuuria ja oli pohtinut teoksissaan humanisuuden kysymyksiä.

Tärkeää lienee ollut sekin, että puheenjohtaja pystyi asettelemaan sanojaan vetoavasti. Kirjailijan retoriset keinot joukkojen houkuttelemisessa rauhanmarsseille ovat tallentuneet muun muassa *Kansan Uutisten* sivuilla julkaistuihin kutsuihin Helsingissä järjestettyihin Vietnam-kokoontumisiin. Kesäkuussa 1970 Rintala kutsui väkeä koolle seuraavan päivän mielenilmaukseen runon keinoin:

[– –]jos tajuat, jos koet, jos tiedostat,
tule Kaisaniemeen. Tänään tulee kaunis kävelyilma.
Sillä USA:n joukkojen sotilaallinen vetäytyminen
on se A ja O, ratkaiseva toimenpide
joka voi avata rauhantilan näkymät, myös sinulle,
vain se voi panna alulle Vietnamin haavan paranemisen
Kaakkois-Aasiassa, USA:ssa, täällä, sinussa.¹⁶

Rintala ei Suomen Rauhanpuolustajien puheenjohtajana toiminut pelkästään joukkokokoonantumisten keulakuvana vaan myös journalistina. Samat teemat kuin *Vietnamin kurjissa* näkyivät laajoissa artikkeleissa, joissa kirjailija pystyi sitomaan viestinsä ajankohtaisiin sotatapahtumiin ja yhdysvaltalaiseen poliittiseen ilmastoon. Huolta nosti se, että Presidentti Nixon oli päivänvastaisista lupauksista huolimatta kiihdyttänyt sotatoimia. Toukokuussa 1970 *Suomenmaassa* ilmestyneessä tekstissä Rintala puhui amerikkalaisten laajentamasta katastrofista. Otsikko tiivistä kirjoittajan viestin: ”Kaakkois-Aasian haava USA:ssa ja heijastumat länsimaissa”.¹⁷ Rintala käyttää usein Vietnam-raportistaan tuttua haava-sanaa. Kaakkois-Aasian konfliktin haava oli avonainen ja tuotti monenlaista kipua. *Suomenmaan* artikkelissa kirjoittaja mainitsi haavan usein; se oli alun pitäen amerikkalainen mutta nyttemmin laajentunut muihin länsimaihin ja pesiytynyt meidän sisällemme.

Rintala esiintyi tuon tuosta tiedotusvälineissä, mutta se ei rauhanaktiivien mielestä taannut silti sanoman perillemenoaa. Tiedotustoiminnan onnistuminen oli kaiken edellytys. Kyseessä on aktivismin ikuinen ongelma: miten saada oma ääni kuulumaan mahdollisimman laajasti. Helmikuussa 1970 Rintala kirjoitti *Päivän Sanomissa* tiedonvälittämisen merkityksestä aseidenriisun kysymyksissä. Hänen mukaansa aseidenriisunta saataisi edetä vain eri osapuolten keskenään jakamassa luottamuksen ilmapiirissä, mutta haasteena olivat resurssit, sillä ”Suomen rauhanliikkeillä ei yhteensä liene yhtä ainutta promillea niistä varoista, joita esimerkiksi sellaiset instituutiot kuin armeija, kirkko ja eri poliittiset järjestöt voivat käyttää tiedottamiseen”.¹⁸ Aggressiivinen tai yksinäinen tiedottaminen ei Rintalan mie-

lestä voinut rauhantyössä onnistua, vaan sen oli aina tarjottava dialogin mahdollisuus, sillä mukana on eri katsomusten edustajia. Tuntuu siltä, että yhtenä rauhantyön onnistumisena kirjailija piti voimistunutta kulutus- ja kilpailuyhteiskunnan kritiikkiä, sillä se oli samalla herättänyt nuorison näkemään asevarustelun mielettömyyden.

On selvää, että joissakin suomalaisista joukkoviestimistä Suomen Rauhanpuolustajien äänet ja ajamat asiat pääsivät toisia paremmin kuuluville. *Vietnamin kurjet* -raportissaan Rintala arvosteli valtiollista Yleisradiota, joka ei ollut muutaman filmin lisäksi tiedottanut Vietnamista juuri ollenkaan. Hän kaipasi radion tai television järjestämää paneelia, jossa eri puolueiden edustajat puhuisivat aiheesta, jotta äänestäjät saisivat selville heidän kantansa.¹⁹ Yleisradio ei ollut järjestänyt paneelia tai tehnyt montaa omatuotantoista Vietnam-raporttia, varsinkaan paikan päällä, mutta Ylen arkistotietokanta kertoo, että Vietnam toistui erilaisissa ajankohtaisohjelmissa ja uutisissa.²⁰ Tietenkin oma kysymyksensä on se, miten aihetta käsiteltiin. Oliko Vietnam ohjelman keskiössä vai osana laajempaa eri teemoja sisältänyttä makasiinia tai uutiskokonaisuutta? Usein Vietnam oli mukana yhtenä kansainvälisenä kriisinä muiden ajankohtaisten tapahtumien joukossa. Joukkoviestinten sisältöjen laajempi vaikutus ei ehkä voinut tapahtumien kiihkeydessä erottua. Kannattaa muistaa, että jälkikäteistulkinnassa juuri Yleisradion rooli suomalaisen nuorison herättäjänä on noteerattu.²¹

Kun Vietnamista puhuttiin, keskustelu politisoitui. Oli ilmiselvää, että käynnissä oli humanitaarinen katastrofi, mutta samalla oli kyse poliittisesta konfliktista. Suomen Rauhanpuolustajat halusivat kiinnittää suomalaiset huomion Vietnamin demokraattisen tasavallan asukkaiden kärsimyksiin tuhopommituksien alla ja he vaativat kannanotoin sekä julkilausumin Yhdysvaltain hallitusta lopettamaan toimensa. Tiedotusilmapiiri oli järjestön mukaan haastava, sillä sen mukaan valtaosin joukkoviestimet väittivät hyökkääjiksi Pohjois-Vietnamin kommunistisisselijä. Muun muassa vuoden 1972 julkilausumassaan järjestö kehotti suomalaista lehdistöä jakamaan tosiasioihin perustuvaa tie-

toa vapautensa puolesta kamppailevien Indokiinan kansojen taistelusta. Julkilausumassa toivottiin lehtien yhtyvän maailmanlaajuiseen rintamaan rauhanohjelman puolesta, jossa Yhdysvaltoja vaadittiin vetämään välittömästi ja ehdoitta joukkonsa sotatarvikkeineen pois Indokiinasta.²²

Suomen Rauhanpuolustajien julkilausumat vaatimukset paljastavat, ettei tällainen vaade voinut taustaideologioiltaan toisistaan eroavissa joukkoviestimissä saada toivottua vastakaikua. Vaikka viestimet arvostelivat 1970-luvulle tultaessa Yhdysvaltain politiikkaa, uutisoinnin painopisteet vaihtelivat. Jos Suomessa osoitettiin mieltä Vietnamin sotaa tai Yhdysvaltojen toimia vastaan, kukin media käsitteli tapahtumaa oman viiteryhmänsä kautta. Yksittäinen joukkoviestin saattoi myös jättää kertomatta asiasta. Rauhanjärjestö asettui altavastaaajaksi jääneen Pohjois-Vietnamin hallituksen ja sen kansan taakse ja pyysi tiedonvälittäjiä kertomaan asioista oikein. Koska pohjoisvietnamilaisen hallituksen taustavoimina oli kylmän sodan toinen blokki, keskustelua ja uutisvälitystä jakoi ideologinen rajalinja. Rauhan puolestapuhujat leimautuivat vasemmistolaisiksi. Monille yleishumaani rauhantyö ja Yhdysvaltain ulkopoliittikan kritiikki oli länsimaisen vapaan demokraattisen järjestelmän arvostelua. Yhtä lailla suomalainen media kuin myös kansalaiset tulkitsivat konfliktia eri lähtökohdista.

Voimakasta arvostelua oli saanut kokea filosofian professori Georg Henrik von Wright, joka oli vuonna laatinut syksyllä 1967 Vietnamin sodan tuomitsevan artikkelin ”Kriget mot Vietnam”. Ruotsinkielisenä teksti oli julkaistu *Dagens Nyheterissä*, *Hufvudstadsbladetissa* ja suomenkielisenä *Helsingin Sanomissa*. Muistelmiensa mukaan von Wright oli tarjonnut suomennosta ”oikeistomieliseen” *Suomen Kuvalehteen*, johon päätoimittaja ei sitä hyväksynyt. Filosofin mukaan Suomessa ei tuolloin ollut artikuloitua mielipidettä Vietnamin sodasta. Kotimaassa kiistanalaiseksi koettu teksti aiheutti Ruotsissa vähemmän hälyä, sillä siellä myrsky oli von Wrightin mukaan alkanut jo aiemmin.²³ Kun von Wright kommentoi vuonna 1973 Yleisradiolle kirjoituksensa aiheuttamaa porua, hän piti suomalaista poliittista keskustelua

haitallisen polarisoituneena. Hänen mukaansa vaikutti siltä, että Vietnam-liikettä pidettiin vain vasemmiston asiana, ei koko kansan kuten Ruotsissa.²⁴ Keväällä 1972 oli Paavo Rintala kirjoittanut samasta teemasta. Hänen mukaansa salaliitto-, vehkeily- ja kommunistisyytöksiltä eivät olleet kotitanterellaan välttyneet myöskään yhdysvaltalaiset sodanvastustajat, mutta sama osoitteleva sävy oli tuttu myös kotimaisessa keskustelussa.²⁵

Hanoissa

Rauhanjärjestötyön keskeinen osa on kotikentällä tehtävää mielipidevaikuttamista julkilausumin, kannanotoin ja mielipidekirjoituksin. Joskus järjestöjen edustajat saavat tilaisuuden tutustua kaukaiseen kohteeseen, johon työ on suunnattu. Suomen Rauhanpuolustajien ja Suomi-Vietnam-seuran pienelle valtuuskunnalle tarjoutui vuoden 1974 alussa tilaisuus viikon mittaiseen vierailuun Vietnamin demokraattisessa tasavallassa. Ryhmään kuuluivat puheenjohtaja Paavo Rintala, Seppo Kanerva ja Tuomas Vesterinen. Matkan merkityksestä kertoo se, että Vesterinen laati yhdistykselle vierailusta 11-sivuisen matkaraportin, jossa hän kuvasi laajasti matkalla nähtyä, koettua ja opittua. Vietnamin Rauhankomitea oli isännöinyt suomalaisia ja esitellyt Hanoi kaupungin ohella tuotantolaitoksia, kollektiivitilaa, sairaaloita, koulua ja järjestänyt teatteri-, museo- sekä näyttelyvierailut.²⁶

Viikko Vietnamissa oli Rintalalle tärkeä kokemus. Hän pääsi tutustumaan pohjoisvietnamilaisiin ihmisiin, heidän kamppailuunsa ja kulttuuriinsa. Todennäköisesti Rintala oli jo etukäteen päättänyt kirjoittaa matkasta jotakin, kun kerran harvinaislaatuinen tilaisuus oli tarjoutunut. Kirjailijan haastatteluista voi päätellä, että ainakin matkan vaikutelmat hänen oli tarkoitus hyödyntää. Rintala saattoi suunnitella muuta, mutta suhteelliseen tiiviissä aikataulussa kokemuksista muovautui romaani *Romeo ja Julia häränvuonna*. Teoksen syntyhistoriaa Rintala on pohtinut ainakin kahdessa eri yhteydessä, joten siitä voi jotain sanoa. Vuonna 1977 hän kertoi Ritva Haavikolle, että kirja on kauno-

kirjallisuuden muotoon puettu matkakertomus. ”Ne kokemukset, jotka siinä on esitetty, niin ne ovat peiteltysti minun kokemuksia.”²⁷ Samassa yhteydessä kirjailija kertoi, että oli suorastaan järkyttävää ymmärtää, miten mittaamattoman pitkä kulttuuriperintö Vietnamin vaivatti. Jotkut 1000-luvulla eläneet runoilijat olivat samassa asemassa kuin meillä Eino Leino, Rintala pohti.

Samanlainen ihmetys on kuultavissa silloin, kun Rintala vieraili joulukuussa 1974 Yleisradiossa Juha Virkkusen toimittamassa ”Taiteessa tapahtuu” -lähetyksessä. Monia kirjan teemoja sivuavassa radiohaastattelussa kirjailija kertoi, että tavallisissa maalaiskylissä on 2000 vuotta vanhoja Buddhan patsaita, joita ei pidetty mitenkään ihmeellisinä. Monumentteja ei noteerattu, koska niitä oli kaikkialla. Kirjailija oli pannut merkille myös pysyvyyden ja katoamisen ristiriidan. Rintala huomasi, miten Kaakkois-Aasian kostea sää oli materiaalille säälimätön. Tropiikin ilmasto tuntui murentavan kaiken muun paitsi kovimman elementin, kulttuurin. Se kukoisti Rintalan mukaan runoudessa, jonka sanat viestivät ylivoimaista mongolihyökkäystä vastaan käydystä voittoaistasta taistelusta. Kamppailun materiaaliset jäljet olivat kauan sitten hävinneet, ja jäljellä on vain säkeet, joita yhä luettiin ja lausuttiin, kirjailija esitteli.²⁸ Myyttisiksi muuttuneet kertomukset vastarinnasta tuntuivat antaneen myös nykyisessä sodassa altavastaajille vähintään henkisen yliotteen.

Tämän ajatuksen Rintala tallensi myös romaaninsa sivuille, jossa vietnamilainen paikallisopas, hento silmälasipäinen mies, Luong valistaa länsimaisia vieraita: ”Sata vuotta on lyhyt aika meidän historiassamme [- -]”.²⁹ Kävi niin, että rauhanaktivisti hurmaantui kaakkoisaasialaisesta kulttuurista ja ihmisestä. Dokumentaarisuutta työväliseenä käyttävän kirjailijan ei liene ollut vaikea virittäytyä havainnoimaan ympäristöä. Se erosi kirjailijalle tutuista ja läheisistä pohjoisista maisemista sekä houkutteli tarkkaavaisuuteen. Silti ihmiset tuntuivat kaikkialla muistuttavan toisiaan unelmissaan, peloissaan ja toimissaan. Rintala kertoi Juha Virkkuselle, miten suomalaiset ja vietnamilaiset olivat tottuneet maanmuokkaukseen kovissa oloissa.

Pelkästään viikon mittainen Pohjois-Vietnamin-matka ei kirjailijalle antanut riittävää paikallistuntemusta, vaan hän keskusteli Helsingissä toimineen Etelä-Vietnamin vallankumoushallitusta edustaneen tiedotustoimiston virkailijan Tran Van Huen kanssa. Häneltä Rintala pystyi kirjaa tehdessään täydentämään tietojaan vietnamilaisesta kulttuurista.³⁰

Kulttuurin juonne kasvaa merkittäväksi, vaikka tapahtumiltaan kirja on aikalaiskuvaus eri kansallisuuksia olevien avustus-työntekijöiden, muiden alueella toimivien vieraiden ja pohjois-vietnamaisten kohtaamisista. Tapahtumapaikkana oli Hanoi ja sen ympäristö vuoden 1972 suurpommitusten aikaan. Paikallisille ihmisille rotanvuosi oli vaihtumassa häränvuodeksi, ja ilmassa on optimismia, mutta pommitukset eivät heidän toiveista huolimatta olleet ohitse.

Keskushenkilö oli norjalaissuomalainen trooppisten tautien erikoislääkäri Einar Jaervi, jonka todelliseksi esikuvaksi Rintala tunnusti Vietnamin matkalla tapaamansa kansainvälisen Punaisen ristin tehtävissä toimineen avustuslääkäri Henrik Forsin. Samalla henkilö lienee myös kirjailijan peitelty alter ego, tajunta, joka havainnoi länsimaalaista ja vietnamaista ihmistä sekä hänen ominaislaatuiaan. Monikansallisessa ryhmässä toimii myös Bohdaniksi nimetty puolalainen lääkäri. Miehet tapaavat maakuntakierroksellaan neuvostoliittolaisen naislääkärin Milan. Samalla matkalla he tutustuvat vietnamilaiseen autonkuljettajaan Ngo Soniin ja opettajattareen Thi Lihin. Nuori Ngo on runoilijasielu ja runouden ystävä, joka tekee laulunsanoja lähipiirilleen. Pariskunta on myös romaanin Romeo ja Julia, joiden tarina saa traagisen sävyn, kun sulhanen sokeutuu ja morsian menettää toisen jalkansa sairaalan pommituksessa.

Rintala kertoi Juha Virkkuselle, että hän halusi mukaan vietnamilaisnuorten rakkaustarinan, jonka kautta hän kuvasi havaitsemaansa ihmisten optimismia ja uskoa tulevaisuuteen. Kirjan ihanteelliset nuoret elävät Yhdysvaltain ilmavoimien pommitusten uhan alla, mutta heidän elämänmyönteisyytensä pysyy. Edes vammautuminen ei täysin nujerra rakastavaisten optimismia.

Kaikkiaan teoksen tärkeä elementti on maisema, joka on täynnä merkityksiä ja viestejä historiasta. Rintala hyödyntää Vietnamin näkemäänsä ja kokemaansa kuvatessaan Jaervin ja Bohdanin matkaa Namh Dinhin sairaalan, jossa odottaa rutiinitehtävä. Autokyydissä näkymät vaihtuvat. Yhtäältä matkaajien eteen avautuvat viljelysmaat ja toisaalta ranskalaisen kolonialismin jäljet. Kulttuurien kohtaaminen näkyy maisemassa:

He ajoivat tilapäismajojen kattaman entisen kaupungin halki ja kun he ylittivät radan, jonka varrella olivat ajaneet Hanoiin saakka, tie muuttui kapeaksi penkereeksi jota reunustivat vanhat puut. Tien molemmin puolin aukesivat jälleen riisipellot. Vuoret jäivät oikealle ja alkoivat pienetä, mutta katolisten kirkkojen tornit eivät vähentyneet. Heti kun yksi jäi näköpiiriin taa, toinen ilmaantui edestä ja kasvoi katedraalimaiseen korkeuteensa olkikattoisten savimajojen keskeltä. Mitä lähemmäs maakunnan pääkaupunkia tultiin, sitä useampia niitä kohosi eri puolilta riisinviljelysmaat. Niiden tornit hallitsivat yhäkin tätä maisemaa, vaikka ranskalaiset olivat lähteneet jo Dien Bien Phun jälkeen. Siitä oli pian kaksikymmentä vuotta.³¹

Rintala saattaa poikkeusoloissa elävät ihmisensä yhteen ja osoittaa, miten yhteinen tekeminen on sosiaalista liimaa kaikkialla. Yksi kirjan avainkohtia on keskushenkilöiden pyöräilyretki kenttäsairaalan lähistölle sijaitsevalle pagodille. Mukana ovat vietnamilaisten Thi Li ja Ngo Son sekä norjalainen ja neuvostoliittolainen lääkäri. Ryhmä istuu historiallisen monumentin läheisyydessä. Kaikille yhteisiä sanoja ei ole, mutta toinen tulkkaa. Eväiden nauttiminen on rituaali, joka yhdistää. Yksi levittää liinan nurmikolle ja korissa on teevälineet, voileipiä, hedelmiä ja termospullollinen kuuma vettä. Einar Jaervi toteaa:

Illansuussa piknik, katettu neljälle. Pariisissa, Leningradissa, Nam Hassa samalla lailla. Myös Pohjoisen Jäämeren rannikolla me teemme retkiä. Ihmiset lähtevät sunnuntaisin Vesisaaren kaupungista tuntureille. Siellä heillä on pienet majat. Keitetään kahvia ja syödään eväät.³²

Hetken päästä ryhmä tutkiskelee retkipaikan vieressä seisovaa muistomerkkiä, joka on rakennettu 1300-luvulla ja säilynyt alkuperäisessä asussaan. Muistomerkki kunnioittaa seitsemän sataa vuotta aiemmin kuollutta kuningasta. He astuvat sisään vartijan kumarruksen saattelmina, ja kertoja saa havainnoida, miten kaikkien on helppo ymmärtää iättömyyttä henkivän rakennuksen arvokkuus:

He menivät sisälle hämääseen suureen tilaan, joka oli jaettu pylväiköllä eri osastoihin. Täällä ei opasta ja tulkkia tarvittu. Hyvät hengen olivat oikealla, pahat vasemmalla ja molempien edessä kukkia, suitsukkeita ja hedelmiä.³³

Kirjailija osoittaa tavan takaa, miten menneisyys on alin omaa käden ulottuvilla, ja Jaervi on saanut jo aiemmin kiteyttää: ”Täällä tapaa niin paljon vanhaa, että menneen ja nykyisen erottamiskyky tylsistyy.”³⁴ Alun pitäen puolueeton tarkkailija oppii arvostamaan kohdemaan kulttuuria ja näkee yhden länsimaan aiheuttaman tuhon. Kun Jaervi sitoutuu pohjoisvietnamlaisiin tuttaviiinsa, hän joutuu jättämään jotain itsestään taakseen: ”Illuusioista luopumalla hän ymmärsi omistavansa jotakin enempi kuin dollareita.”³⁵ Näin Rintala kääntää tarinan Jaervin kehityskertomukseksi.

Romeo ja Julia häränvuonna ilmestyi syksyllä 1974, ja se sai kiitettävästi huomiota suomalaisissa sanomalehdissä. Kirjastopalvelun julkaiseman *Kirjallisuusarvosteluja*-koonnin mukaan maan keskeisimmät sanomalehdet julkaisivat arvostelun teoksesta.³⁶ Arvostelujen yleissävy on pääosin myönteinen, ja arvostelijat muistavat, että suomalaiskirjailijat eivät ole proosateoksissaan Vietnamin tilannetta aiemmin käsitelleet. Muutamit arvostelijat pitivät vähemmän onnistuneena kirjan jaksoa, jossa Rintalan kuvaa amerikkalaisia pommituslentäjiä: ”Jenkkien sivujuoni supistuu kokonaisrakenteessa keskeneräiseksi, jatkoa kai paavaksi.”³⁷

Tosin muun muassa Vasemmistolaisen Kulttuuriryöntekijäin liiton *Kulttuurivihkojen* Maikki Ikonen piti amerikkalaisten sotilaiden näkökulman käyttöä taitavana.³⁸ Täysin poliittisesti neut-

Rintala, Paavo: *Romeo ja Julia häränvuonna*. Otava. Helsinki 1974. Paavo Rintala piti kirjaansa *Romeo ja Julia häränvuonna* kaunokirjalliseen muotoon puettuna matkakertomuksena. Kirjailija muisteli, että nimen valitsi Otavan kirjallinen johtaja Paavo Haavikko.

raaleja arviot eivät siis olleet, eivätkä ne tuolloisessa keskusteluympäristössä varmasti olisi voineetkaan olla. Kirja-arvosteluissa voi tulkita joko avoimemmin tai peitellymmin kriitikon ja taustayhteisön arvostuksia. Rintalan teosta arvioitiin joko yleishumanistisena pohjoisvietnamilaisen ihmisen ihmisarvon puolustuksena, länsimaisen voimapolitiikan suhteellisen hyvin osuneena kritiikkinä tai ideologisesti sävyttyneenä sosialistisen realismin oppien mukaisena kansan ihannointina.

Suomenmaan Leo Stålhammarille kirjassa kuvattu Vietnam edusti elämää, sen jatkumista ja humanismia, jonka puolestapuhujana Rintala toimi.³⁹ Kriittisemmin teosta luki Harry Sundqvist, joka kirjoitti kokoomuslaiseen *Aamulehteen* ja avasi havaitsemansa puutteen Jaervin hahmon kautta. Hänen mukaansa vietnamilaiset jäivät kirjan keskushahmolle eräänlaiseksi lempeäksi satukansaksi. He olivat sitkeitä raatajia, jotka olivat kamppailleet luonnonvoimia ja alueelle tunkeutuneita valloittajia vastaan. Sundqvistin mukaan Rintalan ihanteellinen käsitys kansasta oli tässä teoksessa puhtaimmillaan. Kansaidealisaatio ja yksinkertaistettu maailmankuva vaikuttavat kriitikon mukaan siten, ettei kirjasta rakentunut ehyttä kokonaisuutta.⁴⁰ Puolueisiin sitoutumattoman *Helsingin Sanomien* Juhani Niemi luki Rintalan teosta ja sen henkilöitä sosialistisen realismin ihanteiden mukaisena tyyppitylynä. Runoilijan autonkuljettajan, maalaiskansakoulun opettajan ja länsimaisen intellektuellin hahmojen kautta kirjailija ruumiillisti Niemen mukaan optimismia ja positiivista sankaruutta. Näin hän ”luo uskomattoman liiton sosialistisesta humanismista ja tsehovilaisesta vieraantumisesta”.⁴¹ Lopulta arvostelija tulkitsi perinnesidoksia myönteisesti ja kiitti Rintalan tarkkanäköisyyttä maiseman ja vietnamilaisen elämänmuodon ylistäjänä.

Kansademokraattien *Kansan Uutisiin* kirjoittanut Timo Salmi huomasi muiden arvostelijoiden tapaan Rintalan käyttämät vastakkainasettelut, mutta tulkitsi ne edellisiä myönteisemmin kirjan sanoman osasina. Kirjassa asettui maahanhyökkääjien ja puolustajien kulttuuri vastakkain, ja tästä muodostui barbarian ja sivistyksen törmäys. Salmisen mukaan Rintalan sanoma oli, ettei totuus Vietnamin oloista voinut olla puolueeton, mutta se näytti myös, ettei solidaarisuustyö ollut ollut merkityksetöntä eikä kommunistista myyräntyötä.⁴²

Anssi Sinnemäki kytki romaanin vähemmistökommunistien *Tiedonantaja*-lehdessä taiteilijoiden parissa nousseeseen reagoimisen tarpeeseen. Vertailukohdiksi hän haki ruotsalaisen Göran Sonnevin, Marja-Leena Mikkolan ja Aulikki Oksasen runot. Näissä kaikissa näkökulmana oli ”Vietnam sydämessä”. Sinnemäelle Rintalan teos oli kuitenkin kaikkea muuta kuin pelkkä Viet-

namin kansan kärsimyksen ja sankaruuden yksiviivainen kuvaus. Se oli matka historiaan ja vietnamilaisen ihmisen sieluun, mutta ”käänteisesti samalla koko ajan eurooppalaisen intellektuellin elämysten ja vähittäisen kehityksen kartoitus”.⁴³

Salvoksen jälki

Kriitikoiden *Romeo ja Julia häränvuonna* -romaanista paikantama Vietnamin kansan ihanteellista kuvausta voi lopuksi palata tarkastelemaan kirjailijan omien tavoitteiden kautta. Juha Virkusen tekemässä radiohaastattelussa Rintala kertoi paitsi suhteestaan vietnamilaisiin myös siitä, miten hän halusi kirjan painottuvan solidaarisuuden ja myötäelämisen kysymyksiin. Tämän voi tulkita siten, että kirjailijan oli tarkoitus edetä hyvä-paha-korosteisin järjestyksin. Näin on ymmärrettävää, että kirjan aikalaisvastaanotossa väreili kysymys, oliko teos onnistunut kaunokirjallisuutta vai tarkoitushakuista asenteiden muokkausta. Kysymykseen ei kannata ryhtyä vastaamaan, mutta se nosti ja nostaa edelleen esille teoksen ominaispiirteitä. Aikalaisille kirjan merkitys avautui kunkin oman maailmankatsomuksen kautta. Samalla tavalla tapahtui raporttikirjan *Vietnamin kurjet* kohdalla. Oikeastaan kaikki tässä esillä olleet Paavo Rintalan tekstit on syytä liittää osaksi hänen toimintaansa Suomen rauhanpuolustajissa, sillä epäilemättä solidaarisuustyö vaikutti häneen ja hänen siihen ryhtymisensä on ollut harkinnan tulos, vaikka puheenjohtajuuteen pyrkiminen olisi ollut Kekkoselta tullut toive.

Valinnoilla on aina seurauksensa. Rintala halusi erottaa kirjailijan työn ja yhteiskunnallisen toiminnan, sillä näin on hyvä tehdä, mutta käsillä olleissa teoksissaan hän harppoi historiatietoisena aikalaistodistajana esteettisen, eettisen ja poliittisen alueille. Ja koska kirjailijalla ei tuntunut olevan kovin suurta etäisyyttä kuvattuun maailmaan, sillä hän tahtoi osoittaa sen läheisyyden, lukijat saivat vapauden tehdä haluamiaan tulkintoja. Näin on aina asianlaita kirjallisuuden kohdalla.

Kun Kai Ekholm analysoi Rintalan dokumentarismia, hän ottaa esille kirjailijan yhteydet 1960-luvun kriittiseen teoriaan. Ennen muuta hän nostaa esille vasemmistolaisen kulttuurikriittikon Herbert Marcusen ja hänen ajatuksensa yksiuolotteisesta ihmisestä. Ekholmin mukaan Rintalan yhteiskunnalliset näkemykset voi yhdistää Marcusen tulkintaan, jonka mukaan valtaosa teollistuneiden yhteiskuntien väestöstä on tietämätöntä ja harhaanjohdettua. Yksiuolotteinen ihminen ei itsenäisesti kykene tajunnan muutokseen, vaan hän tarvitsee ulkopuolisen sysäyksen.⁴⁴ Ekholm ei dokumentoi tarkemmin väitettään, mutta se on kiinnostava. Oli Rintala lukenut Marcusea tai ei, hänen tapansa sitoutua ja pyrkiä kertomaan Vietnamin sodan aiheuttamasta inhimillisestä häädystä viestii pyrkimyksestä puhkoa väliintulo-reittejä yhdenmukaiseksi arvioituun viestintäympäristöön. Juuri viestinnän merkitys ja siihen vaikuttamisen tärkeys kuului Marcusen teollisuuskapitalismin kritiikkiin.⁴⁵

Rintalan ajatuksia ja tekstejä voi tarkastella myös toisenlaisin painotuksin. Kun Rintalan teoksista puhutaan, useassa eri yhteydessä toistuu humanisuuden ja humanismin ajatus. Rintala itse arvosti humanisteina pitamiään ihmisiä, kuten Einar Jaerven esikuvaa Henrik Forssia. Näin hän radio-ohjelmassa Juha Virkkuselle kertoi. Mitä humanisti mahtoi tarkoittaa Rintalalle? Se ei varmasti tarkoittanut yliopisto-oppinutta humanioran tuntijaa, vaikka sellainen hän voi myös olla. Rintalalle humanismi oli kykyä myötätuntoon, suruun, solidaarisuuteen ja tätä kautta toimintaan. Ehkä kyse oli enemmän humanisuudesta, mutta se sisältyy Rintalan aktiiviseen humanismiin. Tämän elementin monet Rintalan teoksia arvostelleet kriitikot tunnistivat. Myötälämiseen pyrkivä humanismi teki Rintalan Vietnamin sotaa käsitelleistä teoksista joidenkin kriitikoiden silmissä hieman naiiveja.

Uskon, että Rintala tiesi ja ymmärsi naiiviuden riskin, sillä se saattoi sisältyä osana nykykirjailijan haasteisiin. Näistä maailmojen hahmottamisen pulmista hän kirjoitti muun muassa vuonna 1969, kun hän kertoi, ettei ole koskaan ymmärtänyt, mitä tarkoitettiin käsitteellä ”ehyt taiteellinen kokonaisuus”. Omalla kohdal-

laan hän piti sellaista mahdollomana, luonnottomana. Tunnetussa muotoilussaan kirjailija korostaa, että hänelle teksteissä on tärkeää ja merkittävää se, että liimaamisen, liittämisen ja salvoksen jälki näkyy.⁴⁶ Tämä on ymmärrettävissä myös kirjailijan antamaksi lukuohjeeksi omille teoksilleen. Liittämisen ja salvoksen jälki näkyy Paavo Rintalan Vietnam-teoksissa ja ehkäpä se näkyy koko hänen suhteessaan konfliktiin. Hän oli Karjalan evakko, pohjoissuomalaistunut kirjailija, joka oli sittemmin kirkkonumelaistunut. Rintalan humanistin identiteettiin sopi toimia rauhanliikkeen keulakuvana, vaikka se myös siirsi hänet toiseen kylmän sodan leireistä ja teki sitoutuneen ajattelijan.

Artikkelin tutkimusavustajana on toiminut filosofian ylioppilas Juho Malka, jota kiitän lämpimästi hyvin tehdystä työstä. Monet artikkelissa käytetyistä kirja-arvosteluista on haettu joko Kirjallisuusarvosteluja-julkaisun kautta tai Kansan Arkiston Paavo Rintalan biografia-kokoelmasta. Artikkelien tiedot löytyvät lähdeviitteissä, mutta lähdearkistoja ei ole erikseen merkitty viitetietoihin eikä näitä tietoja ole siirretty lähdeluetteloon. Lähdeluettelossa on ilmaistu viitattu lehti ja vuosikerta.

Lähteet

Arkistot

Kansan Arkisto (KA)

F. 8. Suomen Rauhanpuolustajat SPR jäsenjärjestöineen (HUB)

Biografiakokoelmat (KA)

Paavo Rintalaa koskevat lehtileikkeet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura kirjallisuusarkisto (SKS KIA)

Paavo Rintalan luovuushaastattelu

Radioarkisto, Yleisradio (YLE)

Äänitallenteet

Viitatut lehdet

Aamulehti 1975

Helsingin Sanomat 1974, 1992

Kaleva 1975

Kansan Uutiset 1969, 1970, 1974

Kulttuurivihkot 1975

Parnasso 1970

Päivän Sanomat 1970

Suomen Kuvalehti 1974

Suomenmaa 1970, 1974

Tiedonantaja 1974

Ylioppilaslehti 1970

Kirjallisuus

Rintala, Paavo: ”Neljännelle vuosikymmenelle lähdetäessä”. Teoksessa *Rauhan kasvot. Tapahtumia ja toimintaa rauhantyyön taipaleelta 1949–1979*. Toim. Kai Melakoski et al. Suomen Rauhanpuolustajat ry. Helsinki 1979, 207–223.

Rintala, Paavo: ”Paavo Rintala”. Teoksessa *Miten kirjani ovat syntyneet*. Toim. Ritva Rainio. WSOY: helsinki 1969, 77–83.

Rintala, Paavo: *Romeo ja Julia häränvuonna*. Otava. Helsinki 1974.

Rintala, Paavo: *Vietnamin kurjet*. Otava. Helsinki 1970.

Koostejulkaisut

Kirjallisuusarvosteluja B II12/74.

Kirjallisuusarvosteluja B 3–4/75.

Raportit ja muistelmat

Sontag, Susan: *Matka Hanoiin*. Suom. Ritva Turunen. Näkökulma-sarja Alkuteos: *Trip to Hanoi* 1968. Arvi A. Karisto oy. Hämeenlinna 1969.

Wright, Georg Henrik von: *Elämäni niin kuin sen muistan*. Suom. Iiro Kuuranne. Otava. Helsinki 2002.

Tutkimuskirjallisuus

Ekholm, Kai: *Paavo Rintala, dokumentaristi. Miten kirjailija käyttää lähteitä*. Things to Come. Orivesi 1988.

Häggman, Kai: *Avarammille aloille, väljemmille vesille*. Werner Söderström Osa-kyhtiö 1940–2003. WSOY. Helsinki 2003.

Kohonen, Juhani ja Rantala, Risto: *Suomalaisia kirjailijoita*. Mitä Missä Milloin Kansalaisen tietokirjat. Otava. Helsinki 2004.

Leppihalme, Ilmari ja Sallamaa, Kari: ”Paavo Rintala – oululainen ja euroopalainen kirjailija”. Teoksessa *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria*. Toim. Sinikka Carlsson, Liisi Huhtala, Sanna Karkulehto, Ilmari Leppihalme ja Jaan Märsynaho. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1261, Tiede. SKS: Helsinki 2010, 46–52.

Marcuse, Herbert: *Yksiulotteinen ihminen*. Suom. Markku Lahtela. Alkuteos: *One Dimensional Man* 1964. Weilin & Göös. Helsinki 1969.

Virtanen, Matti: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran toimituksia 831. SKS. Helsinki 2001.

Viitteet

- 1 Rintala 1979, 207–209, 257.
- 2 Kohonen ja Rantala 2004, 224. Mainitut dokumentaariset teokset olivat *Sotilaiden äänet* (1966), *Sodan ja rauhan äänet* (1967), *Leningradin kohtalo-sinfonia* (1968) ja *Napapiirin äänet* (1969).
- 3 ”Tosiasiaa olen hiljainen ja ujo”. Kirjailija ja hänen imagensa”. *Suomen Kuvalehti* 11.10.1974, 18–21.
- 4 Ekholm 1988, 88.

- 5 Ks. Hapulin essee Susan Sontagin teoksesta tässä kokoelmassa.
- 6 Sontag (1968) 1969, 17.
- 7 Rintala 1970, 90.
- 8 Ekholm 1988, 89.
- 9 Rintala 1970, 17–18.
- 10 KOO: ”Vietnam meillä” *Suomenmaa* 17.9.1970.
- 11 Eskonen: ”Kuka kallistaisi?”, *Päivän Sanomat* 29.9.1970.
- 12 Olkinuora, Katri: ”Vietnam! Vietnam!”, *Ylioppilaslehti* 20.11.1970.
- 13 Pihlajamaa, Heimo: ”Suomalainen kirjailija ja Vietnam”. *Parnasso* 8/1970, 532–533.
- 14 Häggman 2003, 280.
- 15 Aromäki, Juhani: Takinkääntäjän muistelmat”, *Helsingin Sanomat* 4.10.1992; Virkkunen, Sakari: ”Tosiasiaa olen hiljainen ja ujo”. Kirjailija ja hänen imagensa”, *Suomen Kuvalehti* 11.10.1974, 18–21.
- 16 Rintala, Paavo: ”Kehotus kävelyille Kaisaniemeen”, *Kansan Uutiset* 4.6.1970; ks. myös Rintala, Paavo: ”Kehotus rauhanmarssiin osallistumisesta”, *Kansan Uutiset* 14.12.1969.
- 17 Rintala, Paavo: ”Kaakkois-Aasian haava USA:ssa ja heijastumat länsimaissa”, *Suomenmaa* 22.5.1970.
- 18 Rintala, Paavo: ”Aseidenriisunta reaalisenä vaihtoehtona”, *Päivän Sanomat* 21.2.1970.
- 19 Rintala 1970, 52.
- 20 Muun muassa Ylen Elävässä arkistossa on mahdollista kuunnella toimittaja Eero Saarenheimon 21.2.1965 ensi kerran lähetetty radio-ohjelma ”Raportti Vietnamista”. Ohjelman näkökulma on Etelä-Vietnamin sotatoimissa kommunisteja vastaan. Sen sijaan Olavi Laine oli päässyt Hanoissa haastattelemaan Ho Tši Minhia. Radioraportin ensilähetys oli 4.8.1966. Elävä arkisto YLE. Päivämäärät ovat Ylen arkistotietokannasta.
- 21 Ennen kaikkea Yleisradion osuudesta, Virtanen 2001, 291.
- 22 Kannanotto ”Rauhanpuolustajat Vietnamin tilanteesta”, 25.4.1972 ja ”Julkilausuma” 1972. F. 8. 2. 1. Kannanotot ja julkilausumat, KA..
- 23 Von Wright 2002, 256–257.
- 24 Äänitallenne ”Aseet vaikenivat Vietnamin” 28.01.1973, Radioarkisto. YLE.
- 25 Rintala, Paavo: ”Kaakkois-Aasian haava USA:ssa ja heijastumat länsimaissa”, *Suomenmaa* 22.5.1970.
- 26 Vietnam-tiedote, helmikuu 1/74, F. 8. 1. 1. Vietnamin solidaarisuustyö, KA.
- 27 Äänitallenne ”Paavo Rintalan luovuushaastattelu” 1.–2.6.1977. Haastattelija Ritva Haavikko. SKS KIA.

- 28 Äänitalenne ”Taiteessa tapahtuu” 14.12.1974. Radioarkisto, YLE.
- 29 Rintala 1975, 22.
- 30 Äänitalenne ”Taiteessa tapahtuu” 14.12.1974. Radioarkisto, YLE.
- 31 Rintala 1975, 21.
- 32 Rintala 1975, 60.
- 33 Rintala 1975, 63.
- 34 Rintala 1975, 61.
- 35 Rintala 1975, 319.
- 36 *Aamulehti* 1.3.1975; *Helsingin Sanomat* 1.12.1974; *Hufvudstadsbladet* 13/1975; *Kaleva* 23.1.1975; *Kansan Uutiset* 23.12.1974; *Suomen Sosialidemokraatti* 30.1.1975; *Uusi Suomi* 1.1.1975. *Kirjallisuusarvosteluja* B II 12/74 ja *Kirjallisuusarvosteluja* B 3–4/75. *Kirjallisuusarvosteluja*-julkaisu ei kata kaikkia suomalaisia sanomalehtiä. Arvosteluja muualla: *Suomenmaa* 18.12.1974, *Tiedonantaja* 18.12.1974 ja *Kulttuurivihkot* 1/1975.
- 37 *Helsingin Sanomat* 1.12.1974. Ks. myös *Kaleva* 23.1.1975 ja *Suomenmaa* 18.12.1974.
- 38 Ikonen, Maikki: ”Romeo ja Julia häränvuonna”. *Kulttuurivihkot* 1/1975, 91.
- 39 Stålhammar, Leo: ”Rakkaus nimeltä Vietnam”. *Suomenmaa* 18.12.1974.
- 40 Sunqvist, Harry: ”Paavo Rintalan vietnamilainen tarina. Suurin niistä on rakkaus” *Aamulehti* 9.3.1975.
- 41 Niemi, Juhani: ”Pohjoismaalainen Vietnamissa. Tsehovilaista itsetarkkailua ja sosialistista realismia”. *Helsingin Sanomat* 1.12.1974.
- 42 Salminen, Timo: ”Paavo Rintala: Romeo ja Julia häränvuonna”. *Kansan Uutiset* 23.12.1974.
- 43 Sinnemäki, Anssi: ”Käänteentekevä romaani Vietnamista”. *Tiedonantaja* 18.12.1974.
- 44 Ekholm 1988, 90.
- 45 Marcuse (1964) 1969, 31–33.
- 46 Rintala 1969, 77. Ks. myös Leppihalme ja Sallamaa 2010, 46.

CFDP 082306 NEW YORK BUREAU

ONETIME ENEMIES, NOW FRIENDS

HELSINKI: A group of former American soldiers who refused to serve in Vietnam stand with some of their one-time enemies at the International Vietnam Conference August 23. The Vietnamese are (left to right) Nguyen Thi Ngoc, Nguyen Thi Anh Thu, Nguyen Van Hoa, and Dang Van Dau. The Americans are (left to right) Mark Morrell, Stephen Wood, Walter Marshall, John Woods, and Robert Donaldson.

CREDIT: (UPI CABLEPHOTO)

8/23/69

JLO

"Onetime enemies, now friends". Helsingissä elokuussa 1969 pidetyn kansainvälisen Vietnam-konferenssin osanottaja, 5 amerikkalaista sotilaskarkuria ja 4 vietnamilaista sissiä kokoontuneina ryhmäkuvaan Kulttuuritalon edustalle.

Tiziano Terzani, un intellettuale italiano di fronte alla guerra del Vietnam

Da Firenze a Saigon

La guerra del Vietnam, una volta terminata in Vietnam, Cambogia e Laos, segnò per la sinistra intellettuale italiana un momento di cruciale rilettura di quella che era stata la sua presa di posizione nei confronti della lotta di liberazione indocinese. Gli intellettuali di formazione marxista, ma anche quei cattolici che come il sindaco di Firenze Giorgio La Pira¹ si erano battuti a favore del riconoscimento della giusta causa del comunismo indocinese, dovettero affrontare l'amara delusione di constatare come quel movimento patriottico, una volta conquistate Saigon, Phnom Penh e Vientiane, si fosse rivelato essere insensatamente crudele e nemico dei più basilari principi di democrazia e di libertà. Tra questi intellettuali che dovettero confrontarsi con due diverse fasi della seconda guerra di Indocina guerra, quella della lotta di liberazione e quella dell'instaurazione del regime che seguì la conquista del potere, troviamo uno dei più grandi giornalisti italiani contemporanei, Tiziano Terzani (Firenze 1938–Orsigna 2004).

Terzani è oggi in Italia, e non solo in Italia, famoso per i suoi libri sull'Asia, dove soggiornò per molti anni, facendone praticamente la sua seconda patria. Il suo interesse originario passava attraverso la simpatia che aveva sentito fin da giovane per la Cina maoista, che lo spinse a studiare la lingua cinese e la storia del Paese alla Stanford University nel 1968. Ma sarà poi il continente asiatico in sé, con la sua storia, la sua spiritualità complessa ad

affascinarlo, con quell'unirsi e talora amalgamarsi di buddhismo, induismo, islamismo, cristianesimo ed animismo.

Terzani veniva da una famiglia operaia di Firenze; il padre aveva un'officina meccanica e la madre lavorava come cappellaia in una sartoria². Studiò, con grandi sacrifici dei genitori, fino a laurearsi nella prestigiosa Scuola Superiore Normale di Pisa nel 1961. Trovò subito un impiego nell'azienda *Olivetti*, che era diventata, grazie al suo fondatore, Adriano Olivetti, un originale luogo di incontro tra tecnologia e sperimentazioni sociologiche. Presto, a Firenze, cominciò a collaborare alle principali riviste di cultura della città, tra cui *Il Ponte* e *Astrolabio*, per le quali scrivevano i maggiori rappresentanti dell'intellettualità di sinistra fiorentina.

A Firenze, nel 1958, conosce Angela Staude, figlia di un pittore tedesco; sarà la sua fedele compagna e amica di una vita. Il suo primo viaggio in Asia fu fatto per conto della *Olivetti* nel gennaio del 1965. La sua impressione di quel mondo per lui del tutto nuovo è deludente. Così scriveva ad Angela: "Moglie mia carissima, dopo la serena incoscienza eccomi qua: in Giappone... il moderno rende tutto piatto e la civiltà tutto civile. Sono sceso a Tokyo come sarei sceso a Milano. L'albergo può essere come uno a Stoccolma e l'accoglienza Olivetti standard come a Lisbona o all'Aja [...] Vorrei liberarmi di questa corazza protettiva che rende tutto attorno a me facile e sorridente"³.

E' questo il filo rosso che legherà tutte le esperienze di Terzani in Asia: l'osservazione, amara, del contrasto che nel villaggio globale esiste tra modernità e tradizione, tra un Occidente invadente e invasore e un Oriente che sta perdendo la sua identità. Ma al tempo stesso il contrasto stimola in lui il desiderio di immergersi in quel continente. "Sono affascinato da tutto questo che non conosco, da questa impossibilità d'intendersi, da questo cerchio misterioso di facce per le quali non funziona il gioco dell'istinto o della simpatia, da questo cerchio di segni che evocano segreti che voglio capire"⁴. Ecco l'Asia che si presenta a lui, la vera Asia, dietro la facciata della supermoderna Tokyo, il mistero di una cultura, di una gente che non sono suoi, che non portano i segni che gli

sono familiari. E nasce il desiderio di capire nel profondo, che lo seguirà fino agli ultimi giorni della sua splendida vita.

Prima di stabilirsi in Asia, studia negli Stati Uniti; nel 1968 si trova in California. È l'anno, e il luogo, della grande protesta studentesca contro la guerra del Vietnam e quanto vede e vive ebbe su di lui, già convinto della "perversità" della presenza americana in Indocina, una influenza decisiva.

Terzani, come molti della sua, della mia, generazione, guardava invece alla Cina come esempio di una nuova società. Quella Cina di cui, da New York dove fece uno stage al *New York Times*, diceva "è il mio grande amore", tanto che, quando ci andrà ad abitare vorrà chiamarsi *Deng Tiannuo*.⁵ E questa sarà, insieme a quella che subì in Vietnam e in Cambogia, la grande delusione della sua vita, tanto che arriverà a dire "La nuova Cina di ora non conosce valori, tranne quelli del denaro e dell'egoismo"⁶.

Tornato in Italia nell'autunno del 1969, lascia definitivamente la *Olivetti* e inizia la sua carriera di giornalista al *Giorno*, un quotidiano nato da poco, per il quale scrivevano altri rappresentanti della sinistra intellettuale. Il giornale non ha però bisogno di un corrispondente in Asia, ed è lì che Terzani vuole andare. Lascia quindi il *Giorno* e nel 1971 viene assunto come collaboratore *free lance* per il Sud-est asiatico da *Der Spiegel*. Comincia per lui "un mestiere che non è un mestiere, ma un modo di vivere"⁷. La sua avventura di giornalista in Asia inizia a Singapore: "Ricordo la prima notte a Singapore, per me fu stupenda. Stavo al vecchio Arab Market, in una pensione piena di gente losca. Ahh! Adoravo questo, lo adoravo, Sai, mi sentivo un personaggio di un'altra storia"⁸.

Ma l'idillio di Singapore non è che una breve parentesi. L'8 aprile del 1972 Terzani è a Saigon. Il 30 marzo era stato dato l'avvio all'offensiva del Vietnam del Nord nella zona smilitarizzata del 17° parallelo con l'impiego di 120.000 regolari, migliaia di guerriglieri, truppe corazzate e artiglieria pesante. Il giorno seguente cade Da Nang, in aprile è la volta di Qui Nhon, e poco dopo di Nha Trang e Cam Ranh. L'esercito sudvietnamita riesce a fermare temporaneamente l'offensiva solo a Xuan Loc a sessanta

chilometri dalla capitale, ma le province settentrionali sono perdute⁹.

Terzani si mette subito in viaggio per osservare di persona quanto sta succedendo, e il primo giorno il taxi che lo trasporta verso il teatro di guerra viene bersagliato di pallottole, ma non si ferma, deve vedere. E', nel senso più pieno del termine, un *reporter*. Il suo modello sembra essere il giornalista inglese Thomas Fowler, il personaggio creato da Graham Greene nel romanzo *The Quiet American*¹⁰ e riproposto dal regista Phillip Noyce nell'omonimo film (2002), ambientato nella Saigon della prima guerra di Indocina. Alden Pyle, un americano che lavora per i servizi segreti sotto la copertura dell'assistenza medica, quando incontra Fowler per la prima volta all'hotel *Continental* di Saigon si rivolge a lui dicendo: "You are one of the few correspondents who has the reputation to go out into the field to see what's happening"¹¹. Fowler gli risponde di non considerarsi un corrispondente: "I am a reporter, so I listen [...] Besides, I have never thought of myself as a correspondent. I'm just a reporter. I offer no point of view. I take no action. I don't get involved. I just report what I see". Questa sarà una costante nei reportage giornalistici di Terzani, che vuole riferire i fatti, senza colorirli. E Terzani, come Fowler, vuole vedere. E per vedere deve andare avanti in quella sua ricerca sul campo di battaglia, ma "Gli unici Viet Cong che vedevo erano quelli morti, riversi nei fossati, gonfi, puzzolenti"¹².

La morte cammina con la modernità, la grande corruttrice dell'Asia. C'è un passo rivelatore in *La fine è il mio inizio*¹³. Terzani resta colpito dal contrasto tra la bellezza del paesaggio, i campi di riso verdissimi, i contadini vestiti di nero col loro copricapo di paglia, le loro abitazioni semplici e rustiche. E poi ecco, improvvisamente, arrivare i carri armati, la guerra irrompe con il suo arsenale di distruzione.

A Saigon nell'aprile del 1975 Tiziano Terzani celebra con un collega la raggiunta pace in Vietnam.

Giai Phong! La liberazione

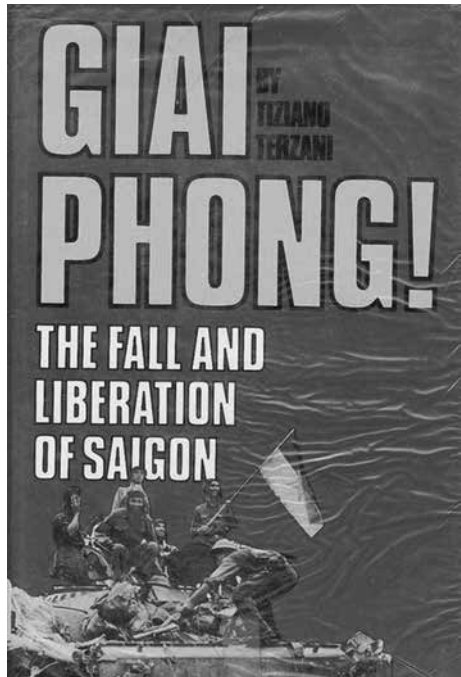
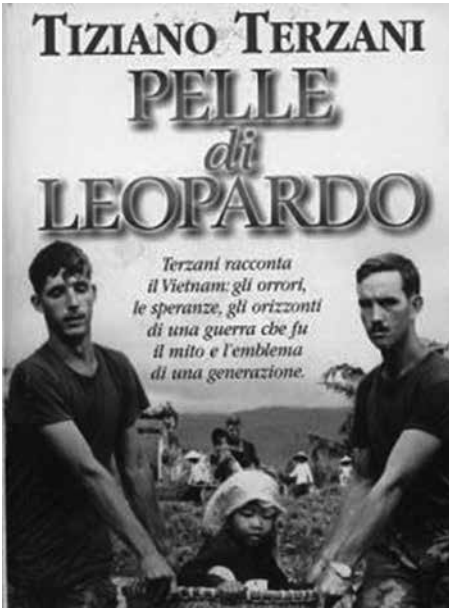
Leggevo questa pagina l'estate scorsa. Ho l'abitudine, quando sono a casa nostra a Phanphot Phisai, vicino Nakhon Sawan, di andarmene in giro per la campagna. Cammino lungo gli argini delle risaie e quando sono stanco mi fermo. Leggo il libro che mi sono portato dietro, guardo quel cielo che la sera porta la pioggia del monsone, quei campi color smeraldo. Da lontano un contadino mi fa un cenno di saluto. E leggendo quella pagina di Terzani cercavo di immaginarmi che cosa sarebbe stato se avessi improvvisamente sentito lo sferragliare dei cingoli di un carro armato, o il sibilo di un razzo, o lo sgranare di una mitragliatrice. E non potevo non concordare con quello che Tiziano diceva di quel tranquillo paesaggio vietnamita: "Andavi nelle belle campagne vietnamite, con le belle risaie verdi, i contadini vestiti di nero con un cappellino di paglia; vedevi le loro case di paglia e legno sulla terra battuta; e poi vedevi la guerra che arrivava, i carri armati.

Quel che mi impressionò era la contraddizione tra quella società antica, semplice, e la modernità che la guerra le imponeva. Le armi, i carri armati, le bombe non c'entravano niente, proprio non c'entravano niente"¹⁴.

Il più grande conflitto della seconda metà del "secolo breve" è per il giornalista Terzani non solo la prima grande occasione per affermarsi come tale, ma anche il logico arrivo di un percorso ideologico iniziato nella sinistra intellettuale italiana. Ma in Asia ci era andato per un motivo che andava ben al di là della ricerca di una verifica dei propri presupposti ideologici. "Perché l'Asia? Ci andai anzitutto perché era lontana, perché mi dava l'impressione di una terra in cui c'era ancora qualcosa da scoprire. Ci andai in cerca dell'*altro*, di tutto quello che non conoscevo, all'inseguimento d'idee, di uomini, di storie di cui avevo solo letto"¹⁵.

L'Asia è per Terzani la terra del *diverso*, sia in senso antropologico che sociologico. Un continente verso cui lo spingono le letture che aveva fatto, che avevano stimolato il suo senso dell'avventura, intellettuale e umana. Un continente che nella sua immensità materiale e spirituale sembra non finire mai. L'India, e poi il Nepal, e poi il Tibet e poi la Cina, e poi e poi e poi... Terzani, per cercare di capire quel continente ancora misterioso ha a disposizione ancora pochi mezzi. Ha studiato il cinese, ma non è che una delle tante lingue che sentirà parlare. Dovrà quindi ricorrere all'inglese, un mezzo utile che però spesso può diventare un ostacolo alla comprensione, e non solo linguistica. Si servirà di interpreti, ma anche loro hanno dei limiti (Terzani ricorda il gustoso episodio dell'interprete vietnamita che per necessità politica è costretto a cambiare completamente nella traduzione la sostanza del discorso fatto da un ufficiale che sta descrivendo la precaria situazione militare).

Terzani segue gli avvenimenti del Vietnam da vicino, va nelle zone di guerra, torna a Saigon, che è comunque parte del fronte. Se non riesce a farlo da lì, spedisce col telex i suoi articoli da Bangkok, che più tardi saranno ripubblicati in *Pelle di leopardo* del 1973 e *Giai Phong!* La liberazione di Saigon del 1976. Terzani è onesto con l'Asia, l'ama, certo, ma non ne nasconde i lati tragici,

come i governi dittatoriali della Birmania e della Corea del Nord, o corrotti come quelli del Vietnam del Sud e della Cambogia (alla Cambogia era particolarmente legato, era stata “un grande amore”16). E non rinuncerà ad esercitare lo stesso diritto di critica nei confronti di Hanoi, tanto che nel 1973 non riesce più ad avere il visto di ingresso. La sua onestà rende la lettura di *Pelle di leopardo* una preziosa miniera di informazioni, ma soprattutto di sensazioni. Una onestà, riguardo ai fatti di Indocina, che non è soltanto sua, è vero. Ben pochi erano infatti i giornalisti di valore disposti a difendere l’operato americano in quella guerra. E questo ci fa chiedere, domanda oziosa, come mai questa critica non sia stata poi esercitata all’epoca della prima guerra del Golfo, e soprattutto dopo l’11 settembre. Il mondo assiste silenzioso, o quasi, al predominio statunitense; si ripetono episodi non molto dissimili da quelli di My Lai, le stesse torture, gli assassini dei capi nemici, le operazioni segrete, i bombardamenti sui civili. Ma lo spirito di critica del Vietnam non c’è più. Potremmo, dovremmo chiederci: perché?

Forse la risposta sta nel senso di paura, di coinvolgimento che noi, spettatori occidentali, abbiamo di questa guerra alle nazioni canaglia, come le chiamò George W. Bush, o al terrorismo. Ci sentiamo minacciati, temiamo che entrino nelle nostre città, che un giorno la vittima possa essere io stesso, o un mio familiare. Il Vietnam invece era lontano, lo portava in casa la televisione, ma riguardava un fatto ideologico: giusta, sbagliata questa guerra? E la nostra personale ideologia politica ci forniva la risposta, astratta come astratta per tanti di noi era la realtà indocinese. Ho Chi Minh, Giap, i viet cong non minacciavano la nostra tranquilla esistenza, non mettevano bombe alle cinture dei suicidi, non sparavano all’impazzata nelle nostre strade. E poi c’era qualcosa di più profondo, allora. Un senso dell’orgoglio europeo che oggi non esiste più. L’antiamericanismo degli anni Sessanta, pacifico (le dimostrazioni con i fiori infilati nelle canne dei fucili), violento (gli attacchi del gruppo Bader-Meinhoff ai soldati americani), non esiste più. L’America ha conquistato l’Europa, non solo economicamente e politicamente. E’ questo filoamericanismo

sorto dalle polveri delle Twin Towers a rappresentare l'essenza della *Rabbia e dell'Orgoglio* di Oriana Fallaci, il *pamphlet* scritto da un altro famoso intellettuale di sinistra, divenuto, a causa dell'11 settembre, sostenitore entusiasta dell'America, al contrario di Terzani che continuò ad essere critico nei confronti della politica statunitense nel mondo. E oggi questo dibattito è ancora di attualità, anche in Finlandia, dove buona parte della classe politica vorrebbe portare il Paese in grembo alla NATO. Ci sentiamo minacciati, e chi ci difenderà se non loro, gli Stati Uniti? E non ci rendiamo conto che così facendo ci mettiamo nelle mani di chi ha già sulla sua coscienza le pesantissime responsabilità di quanto successe in Indocina, ed ora in Medio Oriente.

In Indocina speravamo nella vittoria degli altri. Ci sembrava giusto (lo dico al plurale perché quella fu la mia generazione) che perdessero loro, i cattivi americani. Purtroppo chi vinse non era poi tanto meglio. Questo lo dirà anche Terzani nella *Prefazione* alla nuova edizione dei suoi libri sulla guerra del Vietnam. Il mito della rivoluzione naufraga nell'oppressione della libertà tanto desiderata, nell'inumano carcere in cui vietnamiti, cambogiani, laotiani furono ridotti per anni. E, una volta liberatisi dal controllo di *Angkar*¹⁷ e dei suoi simili, passeranno con entusiasmo e rapidità alla modernizzazione, che Terzani definì il "cavallo di Troia" dell'Asia, a causa della quale il continente è cambiato quasi radicalmente. E "Modernizzazione vuol dire occidentalizzazione e con questo l'Asia perde definitivamente la coscienza di sé"¹⁸. Povera Asia che non riesce più ad essere se stessa, fatta di templi che si riempiono di turisti, di prostitute in attesa di clienti, di ragazzi che, certo per fortuna, non maneggiano più il fucile, ma i telefoni cellulari. Cittadini soltanto un po' più poveri di un triste villaggio globale.

Il 1974 è un anno cruciale, segnato dal sangue. Il generale Thieu riaccende la guerra in Vietnam. L'anno per Tiziano inizia in Indonesia, scossa da manifestazioni e scontri tra studenti e esercito. Ma è più a nord che la storia ha ripreso ad accelerare il suo ritmo. In una lettera a una lettrice (*Pelle di leopardo* gli ha procurato non pochi ammiratori) racconta che è stato in Vietnam e poi in

Cambogia, dove è capitato in un bombardamento di proiettili di artiglieria “e ho visto morire decine di persone attorno a me. Ho visto che i giornali europei ne hanno dato cinque righe di notizia in ultima pagina”¹⁹.

Nel marzo del 1974 scrive con eccessiva modestia a Ilaria Weise-Furno: “Il libretto che ho fatto sul Vietnam va bene soprattutto perché non ho cercato di scrivere un altro malloppo sulla ‘lotta dell’eroico popolo vietnamita contro l’imperialismo USA’ (tutto vero d’altronde), ma ho solo messo assieme pagine di un diario che ho tenuto durante l’anno [...]”²⁰. Terzani non vuole farsi intrappolare dalla gabbia della propaganda, neppure di quella che, ideologicamente, gli è vicina. E’ una persona onesta, e scrive da giornalista onesto. La lettera continua: “E’ strano come questa guerra [...] sia alla fine diventata un conflitto fra idee e non fra uomini che invero sono quelli che più mi hanno impressionato. Ho solo tentato di parlare di loro”. E Terzani ne parlò, dei vivi e dei morti, senza dividerli in morti buoni e morti cattivi.

Nella primavera del 1972 la famiglia Terzani si è appena stabilita a Singapore. Inizia l’ultima fase della guerra del Vietnam; l’USAF continua a bombardare i comunisti, fornendo un contributo decisivo nell’arginare l’ennesima offensiva nordvietnamita lanciata a Pasqua. A partire dall’8 maggio USAF e US Navy attaccano pesantemente i centri nevralgici del nord e minano il porto di Haiphong e altri porti minori. Due giorni dopo, Hanoi denuncia questa operazione come un atto criminale che viola la legge internazionale. Il 31 maggio Nixon rifiuta di riprendere i negoziati di Parigi e ordina di continuare i bombardamenti, che suscitano la protesta dell’allora segretario delle Nazioni Unite, Kurt Waldheim.

Henry Kissinger, consigliere per la sicurezza nazionale di Nixon dal 1969, continua però il suo lavoro diplomatico per far uscire gli Stati Uniti dal conflitto e il 1 agosto si incontra segretamente con Le Duc Tho²¹. Nell’ottobre Kissinger è oramai incline ad accettare le svantaggiose (per il Sud Vietnam) proposte di Hanoi, che potrà mantenere le sue truppe al sud, mentre gli americani promettono un ritiro totale. Il 27 ottobre Van Thieu²² si oppone decisamente a questa prospettiva, chiedendo il completo ritiro delle truppe

comuniste dal Sud, ma oramai il governo di Saigon non ha più voce in capitolo e il 20 novembre Kissinger e Le Duc Tho riprendono i negoziati segreti, che però segnano di nuovo il passo tra novembre e dicembre. Mentre Kissinger cerca una soluzione diplomatica, l'aviazione statunitense continua a bombardare Hanoi e Haiphong; attacchi interrotti il 30 dicembre. Oramai in Vietnam non restano che 24.000 soldati americani.

Terzani è ancora un giornalista freelance senza un rapporto di collaborazione fissa. L'Asia non interessa un granché i giornali italiani. Qualcosa agli inizi degli anni Settanta comincia però a cambiare per Tiziano Terzani. “Ma la guerra in Vietnam quasi subito si inasprì”-racconta Angela Terzani Staude-, “la sua presenza nella regione si dimostrò provvidenziale e ancor prima della fine dell'anno Der Spiegel lo nominò suo corrispondente dal Sudest asiatico”²³.

Inizia una grande offensiva in Vietnam, Terzani parte. Ecco come racconterà al figlio Folco: “Così comincia la mia carriera. Così comincia la parte del mio viaggio che è stata la più interessante e, in quegli anni, la più esaltante per me. Sai, il Vietnam mi coinvolse moltissimo e questa esperienza mi rafforzò nella mia visione che ci poteva essere giustizia, che si poteva cambiare la società”²⁴.

Nella primavera del 1975 il Vietnam del generale Thieu e la Cambogia del maresciallo Lon Nol iniziano la loro parallela discesa nel girone ultimo del loro inferno. Il 17 aprile i khmer rossi entrano a Phnom Penh. Terzani si era dovuto allontanare per andare a Bangkok a spedire gli articoli suoi e dei colleghi (chiamavano colui che si addossava l'incombenza “il piccione”). Possiamo immaginarci quale fosse la reazione dei colleghi rimasti nella capitale cambogiana all'arrivo dei khmer rossi grazie a un film che scosse l'opinione pubblica mondiale, *The Killing Fields* (*Urla del silenzio*) di Roland Joffe (1984) e a quanto ne scrisse Sydney Schanberg che ne è la fonte²⁵.

Terzani, e qui abbiamo la conferma del suo straordinario coraggio fisico, mentre tutti fuggono dal paese oramai nelle mani dei guerriglieri, risale quella corrente di profughi ed entra in Cambo-

gia a Poipet, dove un guerrigliero lo prende per una agente della CIA. “Avrà avuto 14-16 anni-con uno strano sorriso, con i piedi tumefatti, la pelle grigia perché veniva dalla giungla dopo mesi, probabilmente disidratato, con gli occhi arrossati, con una pistola mi tenne per quasi due o tre ore contro il muro e mi sorrideva, con questa pistola in faccia, me la teneva così”. Lo uccideranno? “E così passai delle ore con questo ragazzo che mi stava, sempre, sorridendo, con la pistola in faccia”. Finalmente arriva il comandante, guarda il passaporto, lo studia attentamente e glielo restituisce dicendo in un perfetto francese: “Lei non è americano, può andare” e lo fa riaccompagnare alla frontiera thailandese²⁶. Deve forse la sua vita a quel sorriso che in Asia aveva imparato ad usare come difesa nei confronti della paura.

Il 25 aprile cade Saigon. Chi può, fugge. E' una delle tante, indecorose fughe di chi perde una guerra. Sarà uno dei temi più appassionanti dei suoi scritti “vietnamiti” del dopo aprile 1975. Il cinema, con *The Deer Hunter* di Michael Cimino ce ne ha dato, nelle scene finali, una immagine magistrale, degna delle pagine di Terzani. La fuga di tanti saigonesi compromessi con il regime militare, le case che bruciano e lì, come un simbolo della morte che non finisce mai di prendersi le sue vittime, i giocatori della roulette russa. Cimino, inserendo in questa parte del film un vecchio colono francese, il quale fa da guida a Michael che sta cercando l'amico Steve, lega il passato al presente dell'Indocina che si consuma ora nella sua ultima tragedia.

Dall'entusiasmo alla delusione

Terzani a Saigon si rende subito conto che la Rivoluzione, in cui anche lui crede, è arrivata, ed è possibile. Alla scena di *The Killing Fields* del corrispondente del *New York Times*, Sydney Schanberg²⁷ e del suo interprete Dith Pran²⁸ che si muovono tra la folla della capitale cambogiana con timore, presagendo quanto presto succederà, si contrappone una foto pubblicata nel libro di Loreti, in cui si vede un Terzani sorridente (anche se ha la pipa in bocca)

fotografare la folla davanti al Palazzo dell'Indipendenza di Saigon²⁹, contorniato di giovani (a dire il vero loro hanno invece un'espressione un po' preoccupata...)³⁰.

Col passare dei mesi, Terzani scopre però la dura realtà: la rivoluzione, portata a Saigon con i sorrisi dei soldati comunisti venuti dalle campagne, presto svanisce dai loro volti. Le carceri, le stesse dove erano stati imprigionati i vietcong, cominceranno a riempirsi di funzionari, ufficiali, sostenitori del vecchio regime. E' il normale trend delle rivoluzioni, che non riescono, seppur il vietcong lo avesse promesso, a perdonare chi perde. E poi ci sarà la seconda, amarissima delusione, quella dei khmer rossi, il cui tentativo di creare l'"uomo nuovo" si trasforma in un mostruoso piano di svuotamento delle città, di distruzione del passato, un olocausto che non ha eguali nella storia moderna. Un olocausto, dirà Terzani, che, al contrario di altri bagni di sangue, verrà cancellato dalla politica e dalla memoria occidentale, tanto che il seggio della Cambogia alle Nazioni Unite, anche dopo l'intervento vietnamita, resterà, per volontà degli Stati Uniti, al governo dei khmer rossi.

L'antica Indocina non muore

In *Fantasm*i sono state pubblicate le pagine che Terzani dedicò ad Angkor³¹. La fascinosa capitale khmer, che dominò per secoli sull'Indocina, scomparve nella foresta, ne riapparve. Fu di nuovo inghiottita, questa volta dalla guerra, e ancora rinacque come attrazione turistica. Angkor è per Terzani la metafora del Sud-est asiatico. Non solo una metafora storica, la gloria e il declino, ma la rappresentazione del rapporto che l'occidentale, quello che in Thailandia è chiamato il *farang* (da "francese") ha con l'Indocina. Quando Terzani visitò per la prima volta Angkor, questa usciva dalla foresta come stava uscendo dalla guerra, quasi per miracolo. E poi? Ecco l'Angkor dei turisti in comitiva, museo di una occidentalizzazione oramai inarrestabile.

L'occidentalizzazione: questa è la grande ombra che si proietta sugli scritti "asiatici" di Terzani. E' la crisi di un modello societario, ma è anche la plastica che trovo dappertutto nella campagna di Nakhon Sawan in Thailandia quando, dietro la nostra casa, prendo il viottolo che mi porta al *talat*, il bazar del villaggio. Tracce indistruttibili di un cambiamento che dilaga in Thailandia come in Cina, che ha soffocato il Giappone e si spande, avvelenando, in Cambogia, Laos, Vietnam. Forse il destino, facendolo morire anzitempo, ha evitato a Terzani il dolore di constatare quanto avesse avuto ragione. L'allarme che lanciava, a dieci anni dalla sua morte prematura, è diventato oggi un grido di disperazione. Che cosa resta, che cosa resterà dell'Asia, della sua anima? Terzani andava a cercare in Asia "tutto quello che non conosco" e invece trovò, e troverebbe ancor di più oggi, tutto quello che ben conosceva. L'Asia, con i tremendi sconvolgimenti che la travagliarono dopo il 1945, le tre guerre di Indocina, quelle di Cina, Tibet e di Corea, della Malesia, di Indonesia, dello Sri Lanka, dell'India e del Pakistan; forse faremo prima a dire quale solitario angolo di Asia fu risparmiato, perché sul resto si è abbattuto il vento della guerra. Terzani, scrive Alèn Loreti, rimproverò ai suoi colleghi giornalisti di non capire la vera essenza della guerra del Vietnam, quella più famosa perché la più mediatica, che ci veniva in casa all'ora di cena.

Quella guerra fu lo spartiacque tra l'invasione messa in atto dall'Occidente e la difesa, accanita, eroica, dell'Oriente. In quel conflitto vinse l'Oriente, ma era un Oriente, aggiungerà più tardi Terzani in *Giai Phong!*, che non aveva le radici nella sua millenaria cultura, ma nel *Das Kapital* di Karl Marx. Potremmo dire, è una nostra aggiunta, che il fallimento era insito proprio in questa origine del comunismo e del socialismo asiatico. E le correzioni che cercarono di imporre i khmer rossi spazzando via tanto l'Occidente quanto la sua promanazione ortodossamente marxista, non servirono a nulla, e furono soffocate, per ironia della sorte, proprio da altri comunisti, i vietnamiti, i quali a loro volta dovranno respingere l'assalto dei comunisti cinesi. Ma si trattava di guerre ideologiche? Terzani sfugge a questa definizione. Sono

in realtà le onde di quel mare tempestoso che è l'Asia, con i suoi storicamente ricorrenti flussi di popoli che si accavallano gli uni agli altri.

E la guerra ha aspetti di estrema crudeltà. Terzani non li nasconde, e qui ci torna in mente il Curzio Malaparte di *Kaputt*, suo quasi concittadino. Ma è forse preferibile la pace della metropolitana di Tokyo? Quel Giappone dal quale alla fine fuggirà, cacciato non dalle autorità come successe in Cina, ma dalla modernità implacabile ed invadente.

Terzani ci ha ricordato una profonda verità. La forza distruttrice dell'Occidente, questa invenzione fatta per giustificare l'aggressione ad altri continenti in nome di una pretesa "civiltà" e dei suoi "valori", non sta solo nel modello di vita che abbiamo imposto ai popoli extra-europei. A volte è stato necessario accelerare il ritmo, in qualche area del mondo c'è chi resiste, ed ecco che l'Occidente scatena la guerra globale. L'11 settembre segna il giro di boa epocale. Terzani scrive le "Lettere contro la guerra" contenute poi nel secondo volume delle Opere. Il nocciolo di tutto quel che volevo dire era lì: "le ragioni dei terroristi, il dramma del mondo musulmano nel suo confronto con la modernità, il ruolo dell'Islam come ideologia antiglobalizzazione, la necessità da parte dell'Occidente di evitare una guerra di religione, una possibile via d'uscita: la non-violenza"³².

Parole attualissime, che andrebbero ripetute oggi, parole sommesse, che solo pochi intellettuali fecero proprie, mentre l'Italia si riempiva la bocca della grida di Oriana Fallaci che con il suo *La Rabbia e l'Orgoglio* iniziava la sventurata guerra culturale dell'Occidente all'Islam, anzi a tutto quanto non era il modello americano. La lettera della Fallaci esce il 29 settembre sul *Corriere della Sera*. Ci sono alcune, timide reazioni, come quella di Dacia Maraini, poi sarà Terzani a mandare al *Corriere* una *Lettera aperta*, che viene pubblicata l'8 ottobre. Ma oramai la guerra dell'Occidente all'"altro" mondo è stata proclamata e la dichiarazione di apertura delle ostilità è con entusiasmo raccolta in Italia da politici, intellettuali, giornalisti e perfino da un politologo

come Giovanni Sartori (“Uditi i critici ha ragione Oriana”, *Corriere della Sera* del 15 ottobre).

Terzani, racconta Loreti, ricordò ai giornalisti in occasione di una conferenza stampa tenuta a Roma a cura di *Emergency*, che quella in atto era una “guerra di grandi bugie”, ma la sua denuncia non servirà a nulla. Iraq, prima e seconda invasione, Afghanistan, Libia, Siria, la guerra che non finisce.

Terzani non la vedrà continuare. Il male che lo consuma sembra diventare il simbolo stesso di quello che sta facendo l'Occidente. Il lento rodere di un corpo. Terzani lascia l'eremo himalayano e torna tra i monti dell'Orsigna. La sua casa. Nella premessa al volume in cui univa i due lunghi reportage sulla guerra del Vietnam, *Pelle di leopardo e Gai Phong!* aveva scritto: “La sola voce che oggi si sente rintronare è quella autoincensantesi dei vincitori della Guerra Fredda. Nessuno marcia più per nulla e niente sembra più rivoltare la coscienza della gente”³³. La “guerra di grande bugie”, come Terzani la definisce, era stata vinta già prima di essere combattuta. Era stata vinta nelle nostre coscienze. In un indovino mi disse Terzani scrisse, mentre è in viaggio in treno verso Hanoi: “Povero Vietnam! L'unica modernità che questo paese sembra aver conosciuto è quella della guerra: le armi, gli aerei, i missili sono cose di questo secolo; tutto il resto appartiene ancora al passato”³⁴. E qui Terzani non seppe indovinare che cosa presto sarebbe successo in quel Paese.

Oggi il Vietnam, come la Cambogia, è avviato, sul modello della Thailandia, ad essere meta del turismo di massa. A cosa servi quella guerra dunque? Soltanto a ritardare l'arrivo dell'“altra” modernità? Quella dello sfruttamento da parte delle multinazionali? Quella dell'inquinamento della loro natura? Quella della corsa al frigorifero e allo scooter?

Quando me ne vado in giro, camminando nel sentiero che si snoda dietro casa mia lungo il *klong*, il canale, non vedo soltanto i resti di quella invasione. I bufali lavorano ancora, pazienti e tenaci nei campi allagati. Il riso cresce ancora, verde e rigoglioso. In Indocina c'è il detto “I vietnamiti piantano il riso, i khmer li stanno a guardare e i lao ascoltano il riso che cresce”. L'ultima

volta che partii, il riso stava appena germogliando. L'Oriente non vuole morire.

Bibliografia

- Fall, Bernard B: *Dall'Indocina al Viet-Nam: storia di due guerre*, Sugar, Milano 1968.
- Karnow, Stanley: *Storia della Guerra del Vietnam*, BUR Rizzoli, Milano 2010.
- Katcher, Philip: *Armies of the Vietnam War 1962-75*, Osprey, London 1990.
- Loreti, Álen: *Tiziano Terzani. La vita come avventura*, Oscar Mondadori, Milano 2014.
- Rottman, Gordon L.: *Army of the Republic of Vietnam 1955-75*, Osprey, Oxford 2010.
- Terzani, Tiziano: *Un indovino mi disse* TEA, Milano 2013.
- Terzani, Tiziano: *Un altro giro di giostra*, Longanesi, Milano 2014.
- Terzani, Tiziano: *In Asia*, TEA, Milano 2014.
- Terzani, Tiziano: *Fantasmì. Dispacci dalla Cambogia*, TEA, Milano 2014.
- Terzani, Tiziano: *La fine è il mio inizio*, a cura di Folco Terzani, Longanesi, Milano 2014.
- Terzani, Tiziano: *Pelle di leopardo seguito da Giai Phong! La liberazione di Saigon*, TEA, Milano 2014.
- Terzani, Tiziano: *La porta proibita*, TEA, Milano 2014.
- Terzani Staude, Angela 2014: *Tiziano in Cambogia*, in Terzani, Tiziano (2014): *Fantasmì. Dispacci dalla Cambogia*, TEA, Milano 2014.

Notes

- 1 Giorgio La Pira l'8 novembre del 1965 aveva incontrato Ho Chi Minh con l'intento di portare in Occidente una proposta di pace di parte nordvietnamita che, ovviamente, non venne presa in considerazione dal governo statunitense.

- 2 Per la biografia di Terzani vedi Loreti 2014.
- 3 Terzani, *In Asia*, 2014, 11; edito originariamente da Longanesi nel 1998 riprendendo articoli già pubblicati.
- 4 Terzani, *In Asia*, 2014, 12.
- 5 Terzani, *La porta proibita*, 2014, 13.
- 6 Terzani, *Un altro giro di giostra*, 2014, 329. Pubblicato da Longanesi nel 2004.
- 7 Loreti 2014, 60.
- 8 Terzani, *La fine è il mio inizio*, 2014, 95.
- 9 Karnow 2010, 442–443. La prima edizione italiana del suo fondamentale *Vietnam: A History* (1983) è del 1985.
“In man: areas ARVN [l’esercito sud-vietnamita] units simply folded without a fight, usually after their senior offices fled in helicopters. In other areas they fought very well” (Katcher: 1990, 7). Bernard Fall critica severamente l’organizzazione dell’ARVN, addestrata in modo da diventare una forza di combattimento in una guerra convenzionale, una guerra che i suoi nemici non avevano alcuna intenzione di combattere (Fall 1968, 337). Sull’esercito sudvietnamita, la sua organizzazione e il suo equipaggiamento vedi Katcher: 1990, 26–29; Fall 1968, 121–139 e Rottman 2010, 8–42.
- 10 Dal romanzo di Graham Greene *The Quiet American* (Un americano tranquillo) pubblicato nel 1955 sono stati tratti due film.
- 11 Riprendiamo il dialogo dal film di Noyce.
- 12 Loreti 2014, 68.
- 13 Terzani, *La fine è il mio inizio*, 2014, 97.
- 14 Terzani, *La fine è il mio inizio*, 2014, 97.
- 15 Terzani *In Asia*, 2014, 8.
- 16 Vedi Terzani Staude, *Tiziano in Cambogia*, in Terzani, *Fantasmì. Dispacci dalla Cambogia*: 2014, 7 e naturalmente *Fantasmì* nel suo complesso, dove sono raccolti molti dei suoi articoli originariamente dedicati, in italiano, a questo Paese. Il libro fu pubblicato da Longanesi nel 2008. Con Ariane Barth pubblicò nel 1980 in lingua tedesca *Holocaust in Kambodscha*.
- 17 Angkar era il nome dato dai khmer rossi all’organizzazione del partito, che tutto dominava e controllava.
- 18 Terzani, *Un indovino mi disse*: 2013, 68.
- 19 Loreti 2014, 86.
- 20 Loreti 2014, 87.
- 21 Era nato attorno al 1912 nel Vietnam centrale. Fu tra i fondatori del Partito comunista indocinese, dedicandosi in particolare alla sua organizzazione. Fu il responsabile della insurrezione nel Sud.

- 22 Nguyen Van Thieu era nato nel 1924 nel Vietnam centrale. Aveva fatto parte del Viet Minh, passando poi nell'esercito vietnamita fedele ai francesi. Venne addestrato in Francia e poi negli Stati Uniti. Fu presidente della Repubblica del Vietnam del Sud dal 1967 al 1973.
- 23 Terzani Staude, *Tiziano in Cambogia*, 2014, 9.
- 24 Terzani, *La fine è il mio inizio*, 2014, 95-96.
- 25 Schanberg 2010.
- 26 Terzani, *Fantasmì*, 2014, 116-118; vedi anche Terzani, *La fine è il mio inizio*, 2014, 135. L'episodio viene narrato originariamente sull'*Espresso* del 27 aprile 1975. Aveva cominciato a collaborare con il settimanale di Livio Zanetti nel 1972.
- 27 Terzani e Schanberg sono ritratti insieme, mentre a Udong visitano una pagoda in rovine, in una foto pubblicata in Terzani, *Fantasmì*, 2014, 92. Terzani ricorda "alcuni grandi giornalisti americani", tra cui "il mio antagonista e simpatico collega, di cui sono stato l'unico grande amico perché gli americani non riuscivano a esserlo, Sydney Schanberg del New York Times" (Terzani, *La fine è il mio inizio*, 2014, 116). "Erano gli anni felici di Tiziano, uomo di calorosa, trascinate compagnia, quelli della sua *caméraderie* con i migliori corrispondenti del suo tempo dai quali imparava il mestiere" (Terzani Staude, *Tiziano in Cambogia*, 2014, 22).
- 28 Il film del regista Roland Joffé uscì nel 1984. Terzani lo vide a Hong Kong. Pran aveva fatto da interprete anche a Terzani "che accolse la sua moglie e i suoi figli a Bangkok quando all'ultimo momento Pran decise di farli partire, mentre lui rimaneva a Phnom Penh con Schanberg ad aspettare l'arrivo dei khmer rossi" (Terzani Staude, *Tiziano in Cambogia*, 2014, 33).
- 29 Terzani si considerava ovviamente un giornalista, che svolge un lavoro molto diverso dal fotografo: "In Vietnam avevo anche una ragione per invidiare i fotografi". Costoro, finito il lavoro "andavano in camera, facevano la doccia e poi-via! al bar a bere e chiacchierare. Il loro lavoro era finito", mentre invece quello del giornalista cominciava proprio una volta tornato in albergo perché deve buttar giù il pezzo per il giornale (Terzani, *La fine è il mio inizio*, 2014, 245).
- 30 Il film impressionò molto Terzani che, subito dopo averlo visto, scrisse per *Der Spiegel* un articolo per denunciare uno dei più devastanti genocidi del secolo (Loreti 2014, 152).
- 31 Ripubblicate in T. Terzani, *Angkor, Liaison*, Courmayeur 2009.
- 32 Loreti 2014, 240.
- 33 Loreti 2014, 235.
- 34 Terzani, *Un indovino mi disse*, 2013, 316.

"Tue Vietnamin kansan taistelua". Kotkan FNL-komitean talvinen rahankeräys meneillään torin ja vanhan kauppahallin kulmalla. Aina sinne jotain kertyi, mutta harvoin oli väkeä näin jonoksi asti. Kuva: Konys ry:n arkisto.

Rauhan puolesta sota vastaan

Toinen Amerikka? Luonnoksia Vietnamin sodan vastakulttuurista

The fact that the white house is filled with leaders that've never been t the apollo theater amazes me. why allen ginsberg was not chosen t read poetry at the inauguration boggles my mind / if someone thinks norman mailer is more important than hank williams, that's fine. i have no arguments an i never drink milk.

Bob Dylan, 1965

With God on Our Side

Ei ole ihan yksiselitteistä ajoittaa amerikkalaisten sitoutumista Vietnamiin. Toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvallat rahoitti avokätisesti Ranskan sotatoimia Indokiinassa, ja kun ranskalaiset vetäytyivät 1954, Etelä-Vietnamin heikko hallitus sai kohta amerikkalaisilta taloudellisen tuen lisäksi myös sotilasasiantuntijoita avukseen taistelussa kommunistista Vietkongia vastaan. Aluksi näitä neuvonantajia ja kouluttajia oli muutamia satoja, mutta John F. Kennedyn lyhyen presidenttikauden aikana (1961–1963) heidän lukumääränsä parikymmenkertastui noin 16 000 mieheen.

Kennedy oli vastahakoinen ottamaan askeleita, joista olisi vaikea perääntyä, ja hän patosi parhaansa mukaan paineita osoittaa sotilaita suoriin taistelu tehtäviin. Poliittisesti ja periaatteellisesti tärkeä erottelu oli käytännön kenttätasolla liukuva ja hämärä. Saigoniin asettuneet lehtimiehet tulkitsivat entistä useammin Yhdysvaltojen käyvän Vietnamissa julistamatonta sotaa, joka

vaati ihmishenkiä myös omista riveistä. Taistelukentän ja kotirintaman välinen jännite oli näin viritetty.¹

Vietnam ei kuitenkaan yltänyt erityisesti edes vastakulttuuripiirien huulille vielä vuonna 1963, jolloin nuori Bob Dylan löi itsensä läpi folkaallon harjalla sukupolvensa ääneksi ja tunteiden tulkkiksi. Keväällä ilmestyi loistava albumi *The Freewheelin'*, jonka ikonisessa kannessa hän käveli Greenwich Villagessa ihastuttavaan brunetteen nojaillessa. Talvikylmällä Jones Streetillä otetussa valokuvassa oli eräänkin varhaisteinin silmään enemmän eroottista latausta kuin mitä saattoi löytää *Playboy*n sivuilta.²

Syksyyn mennessä oli kainalossa toinen tyttö, yhtä lailla kaunis mutta kuuluisampi. Joan Baez oli noussut folkin kuningattareksi, jonka levyt keikkuiivat myyntilistojen kärjessä ja konsertit vetivät useiden tuhansien yleisöjä. Hän nosti Dylanin rinnalleen esiintymään, etenkin kun ihmepeika suolsi hämmästyttävänä virtana ennen kuulumattoman vaikuttavia lauluja yhteiskunnallisista teemoista toinen toisensa perään.³

Ja aiheita riitti. Folkliike rakentui vanhan vasemmistolaisuuden päälle, jossa oltiin paatokseen asti sotaa vastaan ja köyhien sorrettujen puolella. Tuomionsa saivat ydinaseet ja kylmän sodan varustelukilpa, siinä missä nouseva kansalaisoikeusliike ja mustan väestön asiat koettiin omiksi. Puheenomaisissa blueseissaan Dylan tapasi hupsutella antikommunistisen vainoharhan kustannuksella.

Kun Baez ja Dylan – ääniltään kuin the Beauty and the Beast – duetoivat kesällä Newportin festivaaleilla, repertuaarissa oli uunituore laulu ”With God on Our Side”. Se kävi Yhdysvaltain sotahistoriaa lävitse intiaanien valtaamisesta sisällis- ja maailmansotien kautta Neuvostoliiton ja ydintuhon uhkaan, mutta ei ulottunut Vietnamiin asti. Sen sijaan viimeinen värssy vetosi Jumalaa lopettamaan seuraavan sodan, jos Hän kerta oli aina amerikkalaisten puolella.⁴

Ei tainnut enää olla, tai sitten vetoisuus vain kaikui taivaissa kuuroille korville. Tonkinlahden välikohtaus elokuussa 1964 avasi tien eskalaatiolle, joka johti Yhdysvaltain ilmaiskuihin Pohjois-Vietnamiin sekä taistelujoukkojen lähettämiseen paikan

päälle. Vuoden 1965 lopussa amerikkalaisia oli Etelä-Vietnamissa jo 184 300, josta määrä nousi parhaimmillaan tai pahimmillaan yli puoleen miljoonaan.

Sodanvastaiset protestit käynnistyivät samaa tahtia sitoutumisten kanssa, mutta monien pettymykseksi Dylan ei halunnut enää esiintyä soihdunkantajana. Entisestä protestilaulajasta ei saanut irti kannanottoa Vietnamista puristamallaan. Miten suhtautuisit jos joutuisit kutsuntoihin, häneltä kysyttiin joulukuussa 1965 San Franciscossa televisoidussa lehdistötilaisuudessa. Vienahti hymyilevä Dylan vastasi vältellen, että luultavasti tekisi sen minkä täytyy. Jatkokysymyksen, aikoiko hän osallistua Vietnampäivän komitean mielenilmaukseen Paramount Hotellin edessä, hän kuittasi naurahtaen: ”I’ll be busy tonight.”⁵

Playboyn haastattelussa Nat Hentoff prässäsi astetta tiukemmin mielipidettä laulajakollegoista, jotka jatkoivat esiintymistä kansalaisoikeuksien puolesta ja vaativat vetäytymistä Vietnamista. Ei Dylanilla sinänsä ollut mitään tätä vastaan, kunhan aktivismissa ei heittäydytty hurskastelun puolelle. Kutsuntakorttien polttamiseen hän suhtautui kyynisesti: sillä ei lopeteta yhtään sotaa eikä säästetä ihmishenkiä. Omakohtaisen rehellisyyden ilmauksena tällainen oli hienoa, mutta itsekorostuksena ja tärkeilynä lähinnä kiusallista.⁶

Karvaimmin Dylanin individualistiset ratkaisut koettelivat kenties Baezia, joka koki tullessa petetyksi niin naisena kuin poliittisena aktivistina. Hänen oli lähes ylitsepääsemätöntä hyväksyä, että rakastettu hylkäsi näin sekä hänet että liikkeen ja sen ”asian” (cause). Itse Baez vain lujittui vakaumuksissaan. Vielä keväällä 1964 hän esiintyi presidentiksi noussutta Lyndon B. Johnsonia tukevassa gaalassa, muttei syksyllä enää äänestänyt tätä tai ketään muutaakaan, vaan mobilisoi lauluillaan ja puheillaankin opiskelijajoukkoja protesteihin, kuten joulukuussa Kalifornian Berkeleyssä.

Seuraavana vuonna liikehdintä kohdistui jo selvästi Vietnamin sotaa vastaan, ja Baez kieltäytyi julkisesti maksamasta veroja sen rahoittamiseksi. Missä vaan väkivallattomalle vastarinnalle oli tilausta, hän tuntui olevan valmis eturiviin miettimättä siitä koi-

tuvaa henkilökohtaista hintaa. Yhteenottoihin virkavallan kanssa hankkiuduttiin muun muassa lokakuussa 1967, kun Oaklandin koulutuskeskuksen edessä rohkaistiin nuoria miehiä kieltäytymään kutsunnoista. Baez joutui pari kertaa pidätetyksi ja säilöön, mutta toisaalta arvostusta ja kiitostakin tuli – itseään Martin Luther Kingiä myöten.⁷

Rauhan Nobelilla palkittu baptistipastori oli päätenyt siihen, että Vietnamissa oli käynnissä yksi historian julmimmista ja järjettömmistä sodista, josta Yhdysvallat paranoidissa antikommunismissaan kantoi vastuun. Oli siksi amerikkalaisten velvollisuus löytää tie rauhaan ja vetäytyä, King vaati, vaikka Valkoista taloa vastaan asettumisessa oli mustien oikeustaistelun edistämisen kannalta riskinsä. Vaan vaietakaan ei voinut, kuten King perusteli New Yorkin Riverside-kirkossa yhdessä kuuluisista puheistaan:

We were taking the black young men who had been crippled by our society and sending them 8,000 miles away to guarantee liberties in Southeast Asia which they had not found in Southwest Georgia and East Harlem. So we have been repeatedly faced with the cruel irony of watching Negro and white boys on TV screens as they kill and die together for a nation that has been unable to seat them together in the same schools. So we watch them in brutal solidarity burning the huts of a poor village but we realize that they would never live on the same block in Detroit. I could not be silent in the face of such cruel manipulation of the poor.

Tällaisilla puheilla Kingistä tuli kenties vaikutusvaltaisain Vietnamin sodan vastustaja, jota pyydettiin mukaan joka mielenosoitukseen. Siinä sai olla tarkka, mihin seuraan milloinkin joutui, mutta huhtikuussa 1967 hän joka tapauksessa puhui satatuhattapäiselle yleisölle Yhdistyneiden kansakuntien talon edessä. Manhattanin läpi kulkeneella marssilla huudettiin rytmikkäästi: ”Hey, hey, LBJ. How many kids did you kill today?”⁸

Kulttuurisesti kuuluisimmat kasvot vastarinnalle antoi kuitenkin toinen tummaihoisen saarnamies, aikansa ellei kaikkien aikojen valovoimaisin nyrkkeilijä, raskaan sarjan maailmanmes-

tari Muhammad Ali. Hän oli hämmentänyt urheilubisneksen ja politiikan hierarkioita kääntymällä islamin uskoon, vieläpä sen radikaaliin mustaan lahkoon, jonka riveissä kamppaili omalla sanavalmiilla tyyllillään rotunsa puolesta ja syrjintää vastaan.

Ali tuskin tiesi tarkemmin, missä Vietnam sijaitsi, ja vielä vähemmän siihen liittyvistä poliittisista kuvioista. Mutta kun värväys sotimaan uhkasi häntä itseään, mestari vastasi tiedotusvälineille vaistonsa varassa, ettei hänellä ollut riitaa Vietkongin kanssa – ei sieltä kukaan ollut nimitellyt häntä neekeriksi. Se oli sensaatio, jota seurasi puhekierroksia kampuksille koko sotapolitiikkaa vastaan. Valtakoneisto vastasi tuomitsemalla Alin armeijasta kieltäytyjänä ja riistämällä tältä niin mestaruustittelin kuin mahdollisuudet tavoitella sitä takaisin, eli oikeuden ylipäätään nyrkkeillä.⁹

Amerikan yön armeijat

Jos Marlon Brando antoi *Hurjapäissä* prätkäjengin pomona roolimallia 1950-luvun nuorisokapinalle ja James Dean sen psykologisesti herkän räjähdysalttiin tulkinnan,¹⁰ niin rock and rollista tuli vuosikymmenen jälkipuoliskolla aikaansa seuraavien teinien kaupallista tunnusmusiikkia. Sukupolvikokemuksesta siinä kyllä oli kyse, mutta erityistä vastakulttuuria varhainen rock ei oikein kantanut. Elviskin meni vuonna 1958 mallikelpoisesti armeijaan ja poseerasi sen jälkeen kuin rekryyttimannekiini univormussa niin elokuvassa *G. I. Blues* kuin sen soundtrackin kannessa.¹¹

Kulttuurisesti toista Amerikkaa edustivat vielä 1950-luvulla beatnikit, joiden musiikkia oli perustaltaan musta mutta roturajat ylittävä jazz. Seuraavalle vuosikymmenelle selvisi beatpolvesta parhaiten Allen Ginsberg, josta ajan kanssa tuli jonkinlainen 60-lukulaisuuden kummisetä, elävä kulttihahmo, joka kykeni sovittautumaan sujuvasti uuteen aikaan. Kun Ginsberg loppuvuodesta 1963 kuuli pitkiltä matkoilta palatessaan Dylanin laulavan ”A Hard Rain’s A-Gonna Fall”, hän liikkui kyyneliin ja

Allen Ginsberg ja Bob Dylan Elsa Dorfmanin kuvaamana vuonna 1975. Wikimedia Commons, CC Attribution-Share Alike 3.0. Kuva: Elsa Dorfman.

ymmärsi kantamansa boheemitradition olevan siirtymässä seuraavalle sukupolvelle.

Tunne vain vahvistui, kun Dylan siirtyi kantaaottavista (topical, finger-pointing) lauluistaan vapaasti rönsyilevään lyriikkaan, jota innoitti eurooppalaisen dekadenssin traditio François Villonin ja Arthur Rimbaudin viitoittamana. Oli hän toki Jack Kerouacinkin lukenut, ja Ginsbergillä oli oma suora vaikutuksensa erityisesti sen jälkeen, kun miehet tutustuivat toisiinsa. Keväällä 1965 runoilija pöllähti Prahasta karkotettuna Lontooseen ja suoraan Dylanin kiertueen takahuoneisiin.¹²

Bileet jatkuivat joulukuussa Yhdysvaltain länsirannikolla. Ginsberg hankki Dylanin antamalla 600 dollarilla kannettavan Uher-nauhurin, jolla saattoi äänittää kymmenenkin tuntia akkua välillä lataamatta. Runoilija innostui uudesta vempaimesta ja ryhtyi koostamaan sillä tajunnanvirtaansa talteen. Ginsberg istui nauhurin kanssa etupenkillä ja mutisi mikrofoniin, kun hänen

pieni porukkansa suuntasi Volkswagenin Kleinbusilla Kaliforniasta itään kohti Amerikan sydänmaita.

Radio syötti sotauutisia Vietnamista, seassa raamattuvyöhykkeen patrioottista puhetta ja musiikkia. Silmiin tarttui sanomalehtiotsikoita ja sloganeita ohitetuista mainostauluista. Kaikesttätä kiteytyi kollaasi ”Wichita Vortex Sutra”, joka piirsi ajan kuvan Amerikasta ja sen ilmapiiristä keskellä kaukana käytävää sotaa. Ginsberg manasi harrastamansa gurut ja jumalat yhteen ja julisti jossain keskellä Kansasia ylväästi sodan päättyneeksi. *Village Voice* julkaisi runon huhtikuussa 1966, jonka jälkeen se levisi yhtenä tunnetuimpana kannanottona Vietnamin sodan tuntoihin.¹³

Kun sota ei ottanut loppuakseen sutran voimalla, runoilija siirtyi suorasukaisesti toivomaan Vietkongin voittoa amerikkalaisten armeijasta:

Invaded by electronic media KLYL
News Bureau
one giant delicate electrical antenna upraised
in midwinter Nebraska plains blackness
January 1967
I hope we lose this war.¹⁴

Ginsberg oli maineensa huipulla. Hänen luentatilaisuutensa vetivät yleisöä erityisesti yliopistoilla, ja tiedotusvälineet kättivät ahkerasti lausuntoja ja haastatteluja. Vaikka tällainen vastakulttuuri oli kaukana valtavirrasta, presidentti Johnsonin esikunnassa oltiin varhain huolissaan kulttuuriväen kritiikistä sotapolitiikkaa vastaan. Tämän torjumiseksi oli jo kesällä 1965 kutsuttu taideeliittiä koolle Valkoisen talon vieraaksi.

Tilaisuus ei osoittautunut erityisen onnistuneeksi taktiseksi vedoksi. Vieraslistan nimimiehistä kylmän sodan kriitikko Edmund Wilson torjui kutsun tylästi suoralta kädeltä, ja ensin emmittyyään sitten myös eturivin runoilija Robert Lowell. *New York Times* julkaisi hänen Johnsonin ulkopolitiikkaa arvostelevan kirjeen, jonka ryydittämiseksi ryhdyttiin keräämään allekirjoituksia muiltakin kulttuurin kellokkailta. Chicagoon asettunut

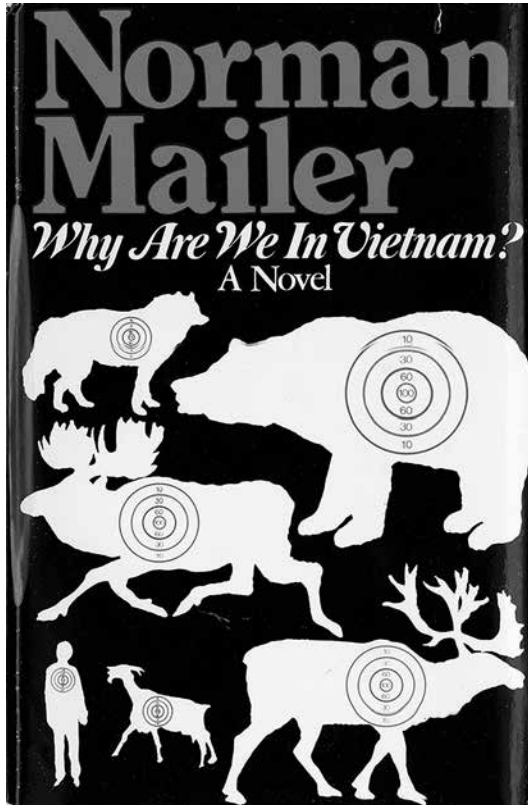
Saul Bellow sen sijaan meni melkeinpä New Yorkin kollegoille uhitellakseen presidentin kutsuille, vaikka hänkin kyseenalaisti Vietnamin sodan poliittisen ja moraalisen mielekkyyden.¹⁵

Kirjailijakunnan räyhäsuulla Norman Mailerilla ei ollut asiaa edes kutsulistalle, sillä tämä Kennedyjen kannattaja oli suututtanut presidenttiparin ruttaamalla Johnsonin vaalikirjan kenties kaikkien aikojen kehoimmaksi tekeleeksi poliitikkojen sarjassa. Mailerilla oli taustansa maailmansodan jälkeisissä vasemmistolaisten kahnauksissa, mutta alati ajan hermoa provosoivana älypäänä hän nousi luontevasti myös 60-lukulaisen uuden vasemmiston sankarihahmoksi yhtenä journalistisen ajankohtaisproosan terävimmistä kynistä.

Siinä missä kilpailuhenkinen Mailer oli perso arvostukselle proosan tekijöiden rankingeissa, runoilija Ginsbergin kanssa hän taisi tuntea helpommin sielun veljeyttä, vaikka julkisuuden huomiosta saattoi esiintyä kateutta. Tammikuussa 1965 he olivat yhdessä puolustamassa William Burroughsia, kun tämän *Alastonta lounasta* tuomittiin Bostonissa epäsiiveillisenä ja rivona tekeleenä. Vietnamin sotaa vastaan Mailer esiintyi näyttävästi alusta asti niin yliopistojen kokoontumisissa kuin kulttuurijulkaisujen sivuilla.¹⁶

Sotimisesta sekä Amerikan sieluntilasta oli allegorisesti kyse myös vuonna 1967 ilmestyneessä romaanissa, jolle Mailer pani nimeksi *Why Are We in Vietnam?*, vaikka itse tarina kulki karhujahdissa Alaskassa. Kuinka miehekästä ylipäätään oli saalistaa järjestetyllä metsäretkellä helikopterista käsin, tunnettu macho kysyi lukijoiltaan ja viritti samalla henkilöhahmoissa kuilua sukupolvien välille. Ajan hengen liikahdusta todisti paitsi teoksen etupäässä suosiollinen vastaanotto myös National Book Award -ehdokkuus.

Sen palkinnon ja saman tien Pulitzerinkin Mailer voitti vasta seuraavalla kirjallaan, jossa Vietnamin sotaa ei käsitelty enää metaforien kautta. *Yön armeijat* on räävittömän narsistinen, mutta samalla itseironinen osallistujan reportaasi ja instant-historia siitä, kuinka useampi kymmentuhatta mielenosoittajaa kokoontui lokakuussa 1967 Washington DC:ssä ja marssi Lincol-

Norman Mailer: Why Are We in Vietnam? Kirjaa ei ole suomennettu.

nin muistomerkillä piirittämään Pentagonia. Seurasi osin väkivaltainen yhteenotto voimakoneiston kanssa, joka korjasi parempaan talteen lähes 700 protestojaa.

Vasemmistokonservatiiviksi itsensä luokitellut Mailer hankiutui tieteen tahtoon pidätetyksi kasvattaakseen sekä itse tapahtuman julkisuusarvoa että omaa mainettaan. Toiveena oli selvittää ilman mustelmia ja päästä suurin piirtein saman tien vapaaksi niin, että ehtisi vielä illallisjuhliin New Yorkiin. Mittasuhteet kuitenkin yllättivät ja pidätystä kesti kokonainen yö, viereisessä

punkassa kielitieteilijä Noam Chomsky, joka tulkitsi Washingtonin yhteenoton siirtymiseksi toisinajattelusta vastarintaan. Tilanteen logiikka oli johtanut kansalaistottelemattomuuteen, johon hänellä sen enempää kuin monella muullakaan ei alun perin ollut aikomusta ryhtyä.¹⁷

Yön *armeijat* taltioi paitsi protestia ja kaaosta sammakko-perspektiivin tasolta myös punnittua pohdintaa Vietnamin sodasta puolesta ja vastaan, enimmäkseen vastaan. Kiinnostavinta oli sosiologinen analyysi mielenosoittajien riveistä ja toisaalta kahtiajakautuneesta Amerikasta. Vapautuessaan Mailer osoitti rutinoitunutta julkisuuden hallintaa ja lausui reportteille (korostaen ettei itse ollut kristitty, vain naimisissa kristityn kanssa):

Nähkääs, rakkaat amerikkalaiset kanssaveljet, on sunnuntai, ja me poltamme Kristuksen ruumista ja verta Vietnamin. Kyllä, me poltamme häntä siellä, ja samalla kun niin teemme, tuhamme tämän tasavallan perustusta, joka on rakkaus ja usko Kristukseen.¹⁸

Barbarella, Bonnie ja Clyde

Matemaatikko ja filosofi Bertrand Russell tunnettiin pasifismista jo ensimmäisen maailmansodan vuosilta, ja ydinaseiden aikakaudella hänen rauhanaktivisminsa kasvoi kylmän sodan globaaleihin mittoihin. Kun amerikkalainen imperialismi näytti 1960-luvun edetessä muodostavan suurimman uhkan, Russell oli yli 90-vuotiaana perustamassa tribunaalia arvioimaan, syyllistykö Yhdysvallat Vietnamin sotarikoksiin. Mukaansa hän sai rivin kansainvälisiä kuuluisuuksia, kärkinimenä puheenjohtajaksi valittu Jean-Paul Sartre vanavedessään muun muassa kirjailijat James Baldwin, Julio Cortázar, Simone de Beauvoir, Sara Lidman ja Peter Weiss.

Lähtökohdat huomioon ottaen ei ollut yllättävää, että Tukholmassa ja Tanskan Roskildessa pidetyt istunnot päättyivät jou-

lukuussa 1967 langettavaan tuomioon. Presidentti Charles de Gaulle oli kieltänyt tribunaalin kokoontumisen Ranskan maaperällä, mutta itse asiaa ei ollut mahdollista padota rajojen taakse. Yhdysvaltoja syytettiin avoimesti kansanmurhasta, kun Pariisissa kerääntyttiin maaliskuussa 1968 suureen joukkokokoukseen Vietnamin kansan puolesta. Sartren ja de Beauvoirin rinnalla lavalla patsasteli muun muassa Ranskan Akatemian jäsen Joseph Kessel, jonka romaanin *Päiväperho* Louis Buñuel oli edellisenä vuonna sovittanut merkkielokuvaksi.¹⁹

Filmiväkeä oli yleisössäkin. Simone Signoret toi paikalle ”suojattinsa” Jane Fondan, joka oli vastikään täyttänyt 30 vuotta, hankkiutunut raskaaksi ja etsi itseään niin naisena kuin näyttelijänä ja ajassaan elävänä älyllisenä olentona.²⁰ Taustalla painoi kuuluisan Henry-isän varjo, eikä paikka elokuvaohjaaja Roger Vadimin partnerina – muun muassa Brigitte Bardot’n ja Catherine Deneuve’n jälkeen – suinkaan vähentänyt paineita.

Ranskalaisen kulttuuriälymyyden tavoin eroottisesti vapaamielinen Vadim inhosi ”porvarillisuutta”, mutta nautti toki menestyksen tuomasta elämäntyylistä. Elokuviinsa hän jalosti nuoresta vaimostaan uutta seksisymbolia. Pyrkimyksen huipentumana purkittettiin syksyllä 1967 scifi-parodia *Barbarella* samannimisen sarjakuvahahmon pohjalta. Sittenkin kämp-klassikoksi nousseessa filmissä Jane Fonda teki avaruustyttöä lähtemättömän vaikutuksen puberteetti-ikäisiin poikiin ja vähän vanhempiinkin.

Naisen malli oli kuitenkin muuttumassa: avantgarde fanitti jo Faye Dunawayta, joka Warren Beatty’n rinnalla edusti *Bonnie ja Clydes*sa uutta estetiikkaa ja aikaan sopivaa asennetta. Rooli oli tiettävästi ollut tarjolla Fondallekin, mutta tämä oli torjunut sen paheksuen, ettei komediaa ja väkivaltaa sopinut sotkea tuolla tavalla toisiinsa. Jälkikäteen söi naista (aina muistelmia myöten) ymmärtää, kuinka väärässä sitä saattoi olla.²¹ *Bonnie ja Clyde* oli syksyn 1967 elokuvatapaus, etenkin nouseviin sukupolviin globaalisti vaikuttava uuden airut, vaikka sijoittuikin Yhdysvaltain 1930-luvun pulavuosiin ja vieläpä maaseudulle.

Jotain poikkeuksellista tiedettiin siis odottaa, kun elokuva sai ensi-iltansa Suomessa joulukuun alussa. Kriitikot kirjoittivat

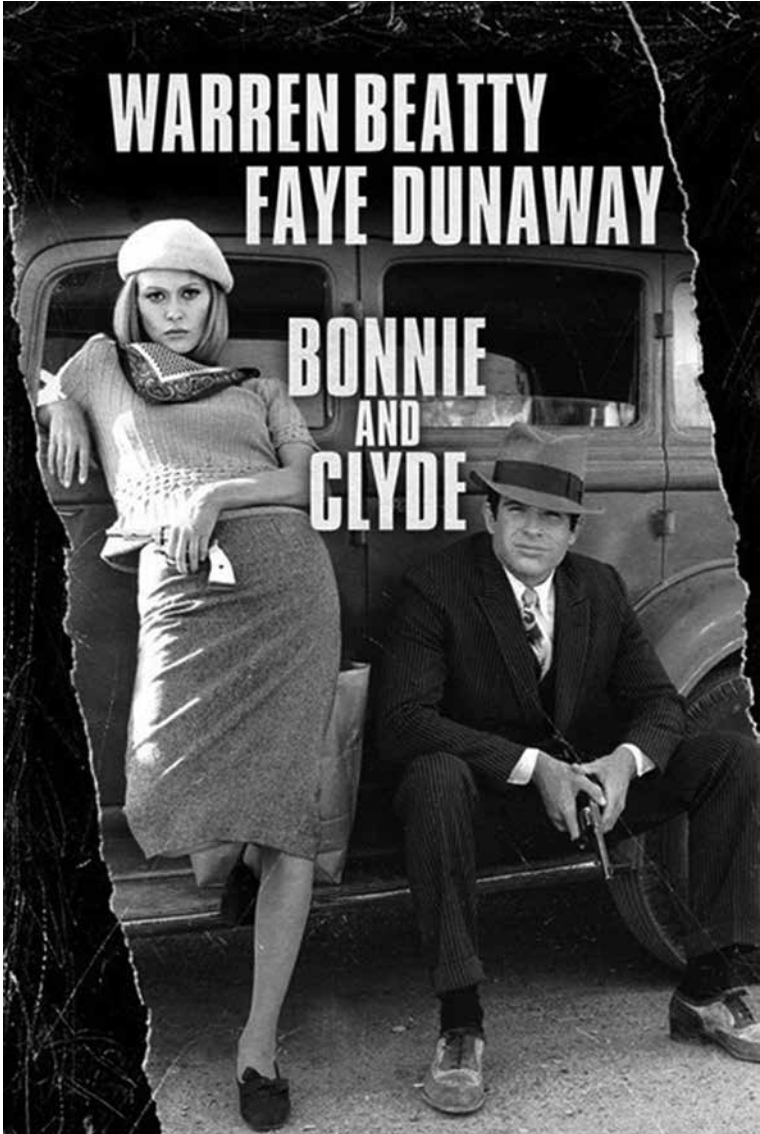
dynaamisesta ja totaalista filmistä, jossa ”rajut kohtaukset on hoidettu iskevällä voimalla”. Samalla se oli tenhoavan kauniisti kerrottu tarina ”kahdesta onnettomasta nuoresta ihmisestä, jotka etsiessään pakoa lohduttomasta, (ynseästä tai ikävästä) ympäristöstään ajautuvat yhä häikäilemättömämpään rikokseen ja päättävät päivänsä poliisien salaväijytyksen verisinä uhreina”.²²

Vaikka päähenkilöt olivat ”selviä psykopaatteja, täysiä asosialeja, jotka elämännälälleen saalistavat tyydytystä kaikkien moraalin lakien ulkopuolelta omasta legendastaan yhä vaarallisemmin päihtyen”, heidät oli silti kuvattu psykologisesti inhimillisesti ymmärrettävinä, jopa sympaattisina ihmisinä. *Bonnie ja Clyde*a seurasi ”vastahakoisen ihailun ja ihmettelyn sekä halveksunnan sekaisin tuntein”.²³

Parhaiten yhteydet 1960-luvun nuorisokumoukseen ja yhteiskunnalliseen liikehdintään kiteytti Mikael Fränti, joka olisi odottanut tällaista elokuvaa Euroopasta, Jean-Luc Godardin Ranskasta eikä Johnsonin Amerikasta:

Arthur Pennin *Bonnie and Clyde* on vuosikymmenen merkittäviä taiteellisia saavutuksia; hämmästyttävä, älyllinen, kiehtova ja loppuun saakka ajateltu elokuva. Mutta ehkä tässä on juuri Amerikan pelastumisen ratkaisu, näissä ihmisissä jotka uskaltavat löytää elämiseen muitakin ratkaisuita kuin kerätä rahaa, tukea kirkkoa ja alistua kuuliaisiksi hallitsijoiden kasvojen edessä. On turha vihata emotionaalisesti amerikkalaista elokuvaa Johnsonin Vietnamin-politiikan vuoksi. On kaivettava esille se myönteinen ja rohkaiseva, joka tapahtuu amerikkalaisessa kulttuurissa; amerikkalainen älymyöstö on osoittautunut valveutuneeksi ja kriittiseksi. Saul Bellowista ja Norman Mailerista kulkee lanka Arthur Penniin: ilman hänen elokuviaan tunnustaisin amerikkalaisen filmin kuoleman.²⁴

Fräntin arvio ilmestyi *Uudessa Suomessa*, joka oli juuri joutunut kiusalliseen tikun nokkaan nimenomaan Vietnam-politiikan vuoksi. Filosofin Georg Henrik von Wright oli viettänyt syksyä Yhdysvalloissa vierailevana professorina, jolloin sodanvastaiset tuulet ulottuivat Cornellin yliopiston norsunluutorneihin asti.

Bonnie ja Clyde oli syksyn 1967 elokuvatapaus, etenkin nouseviin sukupolviin globaalisti vaikuttanut uuden airut.

Kotiin palatessaan hän julkaisi *Dagens Nyheterissä*, *Hufvudstadsbladetissa* ja *Helsingin Sanomissa* oman kritiikkinsä ja aloitti samalla uuden uran yhteiskunnallisena keskustelijana.

Yhdysvaltain kuva vapauden ja oikeudenmukaisuuden edelläkävijämaana uhkasi von Wrightin mukaan vajota täydelliseksi karikatyyriksi. Sodanvastainen mielipide oli voimistunut ja laajentunut valtavasti ja johtanut sisäisiin kouristuksiin. Opposition puhetta johtivat painokkaimmin suurten kärkiyliopistojen opettajat ja oppilaat, jotka edustivat kansakunnan valistuneinta kerrosta ja keskimäärin sen korkeinta älyllistä tasoa.

Amerikkalaiset intellektuellit, jotka vastustavat maansa ulkopoliitikkaa, eivät ole maanpettureita eivätkä ”kommunisteja”. He ovat vastuuntuntoisia amerikkalaisia, jotka tuntevat syvää huolta nähdessään maansa kärsivän vaikeasta, ehkä parantumattomasta sairaudesta. He ovat patriootteja siinä ainoassa merkityksessä, joka pätee yhdyntyvässä maailmassa, jota kohti olemme menossa ja jossa jo osittain elämme: patriootteja koko maailman puolesta. Heidän veljuskuntansa ei tunne kansallisia rajoja. Siksi heidän äänensä täytyy päästä kuuluviin kaikkialla.²⁵

Henkilökohtaisella panoksellaan von Wright nosti kerta heitolla keskustelun Suomessa uudelle tasolle. Akateemikon analyttinen kritiikki oli kestäväntä, kauneinta, laajinta tiedollista ja eettistä paneutumista osoittava teksti, joka Vietnamin sodan demoralisoivasta vaikutuksesta amerikkalaisuuteen oli sattunut esimerkiksi Arvo Salon silmään.²⁶ Paha oli paatuneen porvarin kaan leimata kansainvälisesti kuulua professoria Moskovan myötäkulkijaksi tai hyödylliseksi idiootiksi.

Uusi Suomi ei kuitenkaan venynyt julkaisemaan artikkelin suomenkielistä versiota, vaikka sitä ensimmäiseksi sille tarjottiin. Kirjallisuustoimittaja Pekka Tarkka päätti protestiksi lähettää lehden kulttuuritoimituksesta. Ilmoituksen foorumiksi osui näyttävästi Eino Leinin seuran 20-vuotisjuhla, jota kunnioitti läsnäolollaan jopa presidentti Urho Kekkonen. Tilaisuudesta ei taltioitunut merkintöjä hänen päiväkirjaansa, niin kuin ei von

Wrightin artikkelistakaan, jota Kekkonen kuitenkin myöhemmin kiitti sekä loistavaksi että loisteliaaksi.²⁷

Woodstockista Hanoiin

Bonnie ja Clyde luki ilmapiiriä oikein. Jos vastakulttuurinen vuosi 1967 tunnetaan pilvipölyyn ja vapaan seksin rakkauden kesänä, auktoriteettien haastaminen purkautui seuraavana vuonna puolin ja toisin myös väkivaltaan, poliittisista murhista katutaisteluihin. Katalysaattorina murroksessa vaikutti pitkittyvä ja mutkistuva Vietnamin sota.²⁸ Ehkä niin kutsuttu Têt-hyökkäys tammi-kuun lopussa viitoitti suunnan. Puhtaan sotilaallisesti operaatio saattoi olla Pohjois-Vietnamille ja kommunistisille katastrofi, mutta poliittisesti se toimi signaalina kautta maailman, kuinka suuret ja mahtavat voidaan ajaa ahtaalle.

Levottomuus syttyi lopulta liekkeihin Pariisin toukokuussa, kun vallankumouksen perinteisessä sydämessä ryhdyttiin vielä kerran rakentamaan barrikadeja. Vaikka haluja olikin, Swinging London ei pop- ja nuorisokulttuurin viitoittajana tarjonnut aineksia yhtä mittavaan mobilisaatioon. Tosin tuhannet sielläkin kokoontuivat maaliskuussa 1968 kuuntelemaan Tariq Alin ja Vanessa Redgraven palopuheita Trafalgar Squarella, josta marsittiin Ho Tši Minhin nimeä huutaen Grosvenor Squarelle kahaikoimaan poliisin kanssa Yhdysvaltain lähetystön eteen.

Mick Jagger seurasi tapahtumia liikehdinnän liepeiltä mutta sen verran läheltä, että sai ainekset katu-uskottavaan hittiin ”Street Fighting Man”. Se kertoi kaikkialla leviävästä vallankumouksen kumusta, mutta uneliaassa Lontoossa ei köyhälle kappinalliselle ollut lopulta muuta puuhaa kuin laulaa rokkibändissä. Optionsa aina auki pitänyt Jagger ei sitoutunut vastarintaan, yhtä vähän kuin tarttui hallitusvaltaa pitäneen työväenpuolueen tarjoukseen ryhtyä ehdokkaaksi parlamenttivaaleihin.

Sen sijaan hän oli valmis mukaan 1960-luvun kuumimman kulttiohjaajan Godardin elokuvaan, jonka yhtenä elementtinä seurattiin Rolling Stonesia studiossa kehittämässä uutta kappa-

letta ”Sympathy for the Devil”. Innoituksensa Mihail Bulgakovin romaanista ammentanut teksti ristiinnaulitsi Jeesuksen, tappoi tsaariperheen ja murhasi Kennedyt, mutta Vietnamiin ei sekään venynyt. Joka tapauksessa Godard tuli näin taltioineeksi yhden vuoden 1968 keskeisistä kulttuurisista kiteytyksistä, vaikka itse elokuva jäikin vallankumouksellisen hetken sekavaksi kuriositeetiksi.²⁹

”Sympathy for the Devil” noudatti pahalaisen päälaelleen kääntynyttä moraalikoodia, jossa poliisit ovat rikollisia ja syntiset pyhimyksiä. *Bonnie ja Clyde* teki vastaavaa valkokankaalla. Pankkien ryöstämistä Robin Hoodin hengessä saattoi tuskin pitää rikoksena lainkaan, seksuaalinen vapaus merkitsi irtiottoa edellisten sukupolvien säännöistä, joita vain valta ja voima pitivät pystyssä. Kuten Arthur Penn sen muotoili, ennen signaalit erottaa hyvä pahasta olivat yksinkertaisia. ”Nyt vaikeassa tilanteessa emme ole varmoja, ovatko rankaisijat parempia kuin rangais-
tut.”³⁰

Tai niin kuin Washingtonissa oli sanottu lokakuussa 1967, kun ympäri maata kerättyjä kutsuntakortteja palautettiin oikeusministeriöön ja mielenosoittajat tunnustautuivat tietoisiksi kieltäytymiseen yllyttäjiksi: ”Jos se, mitä Yhdysvallat tekee Vietnamissa, on oikein, mikä sitten enää on väärin?”³¹

Peter von Baghin aikalaisarviossa *Bonnie ja Clyde* päättyi ”tilanteeseen, jossa rakkaudetonta ja väkivaltaista elämäntapaa pönkittävän yhteiskunnan edustajat ampuvat kapinaan nousevat nuoret seulaksi”. Hänestä Penn ei kuitenkaan yltänyt Nicholas Rayn parhaiden töiden tai Fritz Langin *You Only Live Once*n intensiteettiin kuvatessaan hellyyden tarvetta väkivallan keskellä.³² Analyysistä uupui elokuvan ehkä radikaalein piirre. Bonnie ja Clyde eivät olleet yhteiskunnan ulkopuolelle ajettuja väärin ymmärrettyjä uhreja, vaan he valitsivat tiensä pois vanhempiensa moraalista kohti mainetta, jos ei kunniaa: elää nopeasti ja kuolla nuorena niin, että ”cool” muisto jää...³³

Arthur Pennin seuraava elokuva oli lempeämpi isku amerikkalaisuuden palleaan, vaikka käsittelikin suoremmin kotirintaman vastakulttuuria, tällä kertaa enemmän Summer of Loven hen-

gessä. *Alice's Restaurant* perustui Arlo "Woodyn poika" Guthrien satiiriseen tarinaan, joka kitaran säestyksellä kuvasi yhden hippinuoren kokemuksia kommuunin kollektiivista kutsuntalautakunnan eteen. Kertomuksen kliimaksissa todettiin, kuinka pitkätukkapoika ei lopulta ollut moraalisesti kelpoinen armeijan riveihin polttamaan naisia, lapsia, taloja ja kyliä, koska hänellä oli tilillään tuomio – roskaamisesta.³⁴

Pennin elokuva tuli teattereihin elokuussa 1969 heti Woodstockin rockfestivaalin vanavedessä. Arlokin oli esiintynyt siellä, mutta Vietnamin sodan vastustuksen teemalauluna festivaalilta muistetaan Country Joe McDonaldin vastustamaton yleisön hoilottaja "I Feel Like I'm Fixin to Die". Jimi Hendrix puolestaan dekonstruoi amerikkalaisuuden pirstaleiksi ja sitä myöten uuteen uskoon sähkökitaraversiollaan Yhdysvaltain kansallislaulusta 'The Star Spangled Banner'.³⁵

Valkokankaalla teki samaa vastakulttuuri- ja sukupolvielokuva *Easy Rider*, jossa Dennis Hopperin rinnalla Yhdysvaltain etelän halki ajoi moottoripyörällä Peter Fonda, roolihahmoltaan Captain America. Isosisko Jane taas pääsi todistamaan sekä näyttelijän kykyjään että herännyttä yhteiskunnallisuuttaan Sydney Pollackin lamakauden kuvauksessa *Ammutaanhan hevosiakin*, joka sijoittui raadollisiin maratontansseihin.

Vaikka Jane Fonda sai seuraavasta elokuvastaan *Klute* – rikosetsivä prostituoidun roolista Oscarin, hänen aktiivisin näyttämönsä oli Vietnamin sodan vastainen liike. Kumppanina touhusi monessa vastaanäyttelijä Donald Sutherland (*Klute*), mutta henkilökohtainen rauha ja rakkaus löytyivät keskeisen opiskelijajohtajan Tom Haydenin kanssa. Yhteisen aktivismin saattelmana he solmivat avioliitonkin ja saivat lapsen.

Hayden vieraili sodan aikana useamman kerran Pohjois-Vietnamissa, jossa ymmärrettiin amerikkalaisvieraiden propaganda-arvon päälle: mitä nimekkäämpi, sen parempi. Fondaa suurempaa tähteä oli vaikea havitella. Jos Jane olikin jättänyt Oscar-gaalassa käyttämättä tilaisuuden sotapolitiikan kritisoimiseen, Tomin suostuttelemana hän otti kesällä 1972 vastaan kutsun Hanoiin. Siellä Fonda tuli varomattomuuttaan poseeranneeksi

Sotilaiden ja toimittajien ympäröimä Jane Fonda laulamassa sodanvastaista laulua ilmatorjuntatykin päällä Hanoissa kesällä 1972.

Mike Allen, Joan Baez ja Barry Romo Gialamin kansainvälisellä lentokentällä katsomassa pommitusten jälkiä joulukuussa 1972.

myös ilmatorjuntatykin päällä, josta otetut valokuvat heittivät Yhdysvalloissa hänen päälleen maanpetturin varjon. Barbarelasta oli puhjennut Hanoi Jane.³⁶

Seuraavaksi oli Joan Baezin vuoro. Hän oli nainut vuonna 1968 yhtä lailla karismaattisen David Harrisin, joka johti kutsuntojen vastaista liikettä. Hetken aikaa he olivat kuin ”Mr. & Mrs. Peace of America”, kun häämatkakin tehtiin agitaation merkeissä, kunnes Harris passitettiin vankilaan. Baez jatkoi aktivismiaan, ja matkusti joulukuussa 1972 Pohjois-Vietnamiin. Hän koki paikan päällä Hanoissa sodan kovimmat pommitukset, joita kesti 11 päivää.³⁷ Juuri ne pommitukset, jotka Ruotsin pääministeri Olof Palme rinnasti ”joulupuheessaan” Guernican, Babi Jarin, Katynin ja Treblinkan terroritekoihin.³⁸

Baez puolestaan käytti omia välineitään. Hän muokkasi vierailustaan parikymmenminuuttisen kuulokuvan, joka täytti koko toisen puolen äänilevystä *Where Are You Now, My Son?*. Musiikillisesti ei parasta Baezia, mutta kenties koskettavinta. Alkuun ujeltavat ilmahälytyssireenit, sitten kuuluvat pommikoneiden äänet ja pommitukset, joiden tuhoja lähdetään katsomaan. Vietnamlaisnainen itkee taustalla: Poikani, missä olet?

It's walking to the battleground that always makes me cry
I've met so few folks in my time who weren't afraid to die
But dawn bleeds with the people here and morning skies are red
As young girls load up bicycles with flowers for the dead

An aging woman picks along the craters and the rubble
A piece of cloth, a bit of shoe, a whole lifetime of trouble
A sobbing chant comes from her throat and splits the morning
air
The single son she had last night is buried under her

[...]

We gathered in the lobby celebrating Christmas Eve
The French, the Poles, the Indians, Cubans and Vietnamese
The tiny tree our host had fixed sweetened familiar songs

But the most sacred of Christian prayers was shattered by the
bombs

So back into the shelter where two lovely women rose
And with a brilliance and a fierceness and a gentleness which
froze
The rest of us to silence as their voices soared with joy
Outshining every bomb that fell that night upon Hanoi³⁹

Joan Baez - Where Are You Now, My Son?

<https://www.youtube.com/watch?v=p4a8xFesASg>.

Rolling Thunder

Peter Fonda oli houkutellut Bob Dylania kirjoittamaan teemalaulun *Easy Rideriin*, mutta tämä säilytti tälläkin kertaa etäisyytensä. Muutaman rivin hän sentään raapusti sytykettä tekstiaihiksi, jonka käski viedä vanhalle ystävälleen Roger McGuinnille työstettäväksi edelleen. Tarjottuja tekijänoikeuksia hän ei siitä huolinut, eikä toisaalta Fonda saanut lupaa käyttää Dylanin omaa ver-

siota kappaleesta ”It’s Alright, Ma (I’m only Bleeding)”, joka siivitti elokuvan dramaattiseen loppuratkaisuun. Sekin jäi McGuinin tulkittavaksi akustisen kitaran kanssa.⁴⁰

”It’s Alright, Ma” on väkevä, paikoin apokalyptinen laulu vuodelta 1964. Sen kuuluisin kohta muistuttaa, että jopa Yhdysvaltain presidentin täytyy joskus riisuutua alasti.⁴¹ Profetian täyttymys koettiin kymmenen vuotta myöhemmin, kun Richard Nixon joutui Watergate-skandaalin syövereissä luopumaan yhdestä valan suojakerroksesta toisensa jälkeen ja lopulta eroamaan maailman mahtavimman miehen tehtävästä.

Yleisön riehaantuneet reaktiot eivät jättäneet tulkinnoille sijaa, kun Dylan pudotteli näitä säkeitä odotetulla paluukiertueellaan tammi–helmikuussa 1974. Hän oli pysytellyt poissa lavoilta kahdeksan vuotta, mutta palasi nyt viimein ja saman tein ikään kuin sen sukupolven äänenä, jonka puhemiehen tehtävät hän oli aikanaan yrittänyt karistaa päältään. Turhaan, sillä Dylan oli Vietnam-sukupolven vapahtaja, halusi sitä tai ei. Paluukiertue mobilisoi (promootoreiden mukaan) miljoonia lipputilauksia, vaikka 40 konserttiin oli tarjolla vain noin 650 000 paikkaa. Lehdistä ounasteltiin esitysten olevan yhtä kiinnostavia sosiologisesti kuin musiikillisesta näkökulmasta.⁴²

Joulupommitusten jälkeen Nixon oli viimein 1973 solminut mielestään kunniallisen rauhan ja vetänyt amerikkalaisjoukot pois Vietnamista. Se ei tuonut sen enempää rauhaa kuin kunniallisuutta, vaan taistelut jatkuivat paikallisin voimin, kunnes Etelä-Vietnam romahti kuin korttitalo kommunistien käsiin. Maailman muistiin iskostuivat uutiskuvat huhtikuun lopulta 1975, kun helikopterit evakuoivat viimeisiä amerikkalaisia ja heidän apureitaan Saigonista.

Vastaavaa paniikkia ei ollut koettu sitten uuden vuoden 1959, kun Fidel Castron joukot ottivat Havannan.⁴³ Näissä kansallisen ja kansainvälisen nöyryytyksen tunnelmissa virallinen Yhdysvallat suuntasi kohti itsenäisyytensä 200-vuotisjuhlia. Nixonilta presidenttiyden perinyt Gerald Ford kävi elokuussa Helsingissä sutaisemassa allekirjoituksensa asiakirjaan, joka tunnusti pari-

teetin Neuvostoliiton kanssa ja vahvisti Euroopan rajat kylmän sodan leireineen.

Samaan aikaan Dylan kolusi Greenwich Villagen soittokapakoita ja kehitteli ideoita kiertueesta, joka olisi kuin toisen Amerikan kokoontumisajo tai vastakulttuurinen karavaani ja liikkuva vaudevillesirkus. Hän halusi jatkaa siitä, mitä oli aikanaan tehnyt ystäviensä kanssa pienissä ympyröissä – ei esittänyt stadionrockin supertähteä, niin kuin edellisen vuoden konserteissa The Bandin kanssa. ”Meillä se tuli paloi kymmenen vuotta sitten, ja nyt olemme taas saaneet sen syttymään.”⁴⁴

Eikä Dylan vieroksunut politiikkaa ja yhteiskunnallisia kysymyksiä enää yhtä tiheällä seulalla kuin kuluneina vuosina. Salvador Allenden syrjäyttäneen sotilaskaappauksen jälkeen hän oli esiintynyt jopa Chilen ystävien tukikonsertissa, tosin tulkuttomasti juovuksissa. Uuden menestyssinglen aiheeksi taas valikoitui musta nyrkkeilijä Rubin ”Hurricane” Carter, joka oli joutunut poliisien ja tuomioistuinten rotuennakkoluulojen uhrina tuomituksi epäselvästä kolmoismurhasta kyseenalaisin perustein. Allen Ginsbergin sanoin se oli laulu, jota 1960-luvun lopun kapinalliset olivat Dylanilta odottaneet ja vaatineet.⁴⁵

Lokakuussa käynnistyneellä kiertueella ei välttämättä ollut suoranaisesti mitään tekemistä Vietnamin sodan kanssa, mutta nimekseen se kuitenkin sai Rolling Thunder Revue siinä missä esiintyvä perusbändi omakseen Guam. Rolling Thunder oli ollut Pohjois-Vietnamiin suunnatun massiivisen pommitusoperaation koodinimi, johon Yhdysvaltain ensimmäiset koneet nousivat 1965 tukikohdastaan Tyynen valtameren Guamin saarelta.⁴⁶

Dylanin rokkifolkki-retkue sen sijaan suuntasi New Yorkista pohjoiseen Uuden Englannin alueille, joille varhaiset siirtolaiset Euroopasta olivat asettuneet ja joiden ympärille Yhdysvallat sittemmin syntyi. Tämän amerikkalaisuuden perinteen valtaaminen laulun, runon ja esittävien taiteiden keinoin viehätti erityisesti Allen Ginsbergiä, joka kulki seurueen ytimessä henkisenä guruhahmona ja esiintyi itsekin mielellään, sekä lavalla että sen ulkopuolella, musiikin säestyksellä tai ilman.⁴⁷

Rolling Thunder -kiertue. Bob Dylanin live-albumi. <https://www.youtube.com/watch?v=vivd3CirnsI>

Visuaalisia viestejä ei ollut aina helppo tulkita. Dylanin tavaramerkiksi tällä kiertueella tuli esiintyä kasvot valkoiseksi maalattuna, mutta muutaman konsertin hän avasi Halloween-hengessä naamioituneena muovimaskeihin. Verbaalisesti sanoma oli selkeämpi. Massachusettsia hän tervehti ainoana osavaltiona, joka ei vuoden 1972 presidentinvaalissa äänestänyt Nixonia – hykerrellen sitten yleisölle, että emme mekään. Sam Peckinpahin elokuvaan *Pat Garrett ja Billy the Kid* säveltämänsä ”Knocking on Heaven’s Door” sai lennosta Watergateen viittaavan lisäsäkeistön: ”Take these bugs out of my ears / I can’t hear through them anymore...”

Dylan oli aina venyttänyt ja väännellyt värssyjään livetilanteissa. Rolling Thunderilla hän päivitti myös ”God on Our Siden”, jossa kunnan amerikkalaisia oli aikanaan opetettu vihaamaan venäläisiä. Neuvostoliiton lisäksi Yhdysvaltain mustaa listaa jatkoivat nyt Pohjois-Korea, Kuuba, Kiina ja viimein Vietnam kuin kylmän sodan kuumien kipupisteiden luettelona.⁴⁸

Monista lavalla vierailleista nimimuusikoista eniten huomiota keräsi Joan Baez, jonka Dylan näin hyväksyi taas näyttävästi rinnalleen ehkä hyvitteläkseen vanhoja pettymyksiä, vaikka vaimo Sara ja pari lastakin kulki matkassa mukana. Molemmat naiset olivat keskeisissä rooleissa elokuvassa, jota kuvattiin keikoilla ja keikkojen väleissä pitkälti improvisoiden kohtausta kerrallaan. Kaoottiseen *Renaldo and Clara*an ei sittemmin saatu suurempaa tolkkua edes leikkauspöydällä, mutta kiinnostavaa kuvamateriaalia se tarjoilee silti kiertueelta lähes neljän tunnin verran.⁴⁹

Konserteissa käyneistä tähdistä sen hetken kovinta komeetta Bruce Springsteeniä ei päästetty esiintymään, mutta mikrofonin ääressä nähtiin ja kuultiin muun muassa Joni Mitchellia, joka sitten viihtyi Rolling Thunderilla sen loppuun asti.⁵⁰ Arlo Guthrie puolestaan johdatti kuvaamaan vanhan mustalaisnaisen pitämään syrjäiseen, entisen bordellin tapaiseen majataloon. ”Mama” puki Baezin valkoiseen satiiniasuun, ikään kuin morsiameksi koruine kaikkineen. Filmille tarttui kohtausta, jossa häikäisevä Joan kysyy Bobilta baaritiskin ääressä:

- What do you think it had been like if we'd gotten married?
- I don't know, I haven't changed that much. Have you?
- Maybe.

Näyteltyä vai elettyä elämää, kuka ne toisistaan erottaa. Muistelmissaan Baez jatkoi kohtausta toteamalla, ettei siitä mitään olisi tullut, koska ”minä olin liian poliittinen ja sinä valehtelit liikaa...”⁵¹

Dylanin seurakunta kävi New Jersey'n puolella vankilassa tervehdimässä Rubin Carteria, ennen kuin kiertue päättyi Madison Square Gardenin suureen tukikonserttiin. ”The Night of the Hurricane” kattoi kaksi vuosikymmentä poliittista toisinajattelua ja musiikkia, *Rolling Stone* kuvasi monella tapaa poikkeuksellista iltaa. Lehden senttarille jäi kuitenkin epäselväksi, oliko Dylan palannut ja kuinka sitoutuneena aktivistiksi. Siitä sen sijaan ei jäänyt epäilystä, että tämä kykeni yhä täyttämään kuulun areenan 20 000 paikkaa missä merkeissä vain halusi.

Roturajoja ylitettiin muutoinkin kuin hyväntekeväisyyden kohteen osalta. Rolling Thunder Revuen kalpeanaamaista esiintyjäkaartia täydensi viime hetkellä Roberta Flack, kun Aretha Franklin ei päässyt keikoiltaan Los Angelesissa. Yleisö osoitti seisaaltaan suosiota myös Martin Luther Kingin kansalaisyhteiskuntaistelijaleskelle Corettalle, joka osallistui lavalta käsin vielä kiertueen joka konsertin päättäneeseen yhteislauluun ”This Land Is Your Land”. Woody Guthrien folkklassikkoa vuodelta 1940 voi pitää toisen Amerikan varjokansallislauluna.⁵²

Madison Square Gardenin vetonaulaksi saapui myös Muhammad Ali, joka oli itse oikeutettu puolustamaan kaltoin kohdeltua mustaa nyrkkeilijäveljeä. Vakiofraasiensa ohessa hän kuitenkin sotkeutui tällä kertaa puheissaan vertaamalla Carterin kohtaloo ontuvasti aborttiin ja Watergate-skandaaliin. Yleisö yltyi suorastaan buuaamaan, kun Ali yllättäen työnsi mikrofonin ääreen tuiki tuntematonta liikemiesystävänsä ja puffasi tätä maan seuraavaksi presidentiksi. Eikä kovin suuresti huvittanut leukailu siitä, ettei hän – the Greatest – ollut tällaisesta Dylanista koskaan kuullutkaan.⁵³

Oli miten oli, Dylan hoiti osuutensa vastustamattomasti niin, että esimerkiksi *Los Angeles Times* katsoi hänen palanneen ”johtajaksi”.⁵⁴ Norman Mailer ei ollut sitä näkemässä, vaikka oli hänkin antanut nimensä Rubin Carterin tukijoukkoihin. Rolling Thunderin kiertäessä Mailer oli uuden nuorikkonsa kanssa Roomassa luonnostelemassa Sergio Leonelle käsikirjoitusta elokuvaan, joka monen mutkan jälkeen valmistui vuonna 1984 nimellä *Suuri gangsterisota*.⁵⁵

Sen sijaan Mailer oli todistanut vuotta aikaisemmin ringsidepaikalla, kun Vietnamin sodan vastakulttuuri sai yhden suurimmista hyvityksistään Afrikan sydämessä Zairen, nykyisen Kongon Kinshasassa. Yhdysvaltain korkein oikeus oli kesäkuussa 1971 pyörtänyt Muhammad Alia koskevan tuomion, ja tämä – parhaat vuotensa menetettyään – oli raivannut tiensä takaisin maailmanmestaruusotteluun. Vastassa oli seitsemän vuotta nuorempi, musertavan vahva George Foreman, joka ei ollut jättänyt vastustajilleen juuri mahdollisuuksia.

Oliko Vietnamin sota valkoisen miehen sota, jota kävivät mustat. Tilastojen mukaan näin ei ollut. Vietnamin taistelleista amerikkalaisotilaista oli 12,5 % mustia. Heidän osuutensa vastasi mustien osuutta Yhdysvaltain väestöstä. Lähde ja kuva: <http://listverse.com/2013/11/18/10-misconceptions-about-the-wars-of-history/>.

Kun Ali ei onnistunut horjuttamaan hallitsevaa mestaria otte-
lun alussa, hän joutui omaksumaan hirmuisen taktiikan – samaan
tapaan kuin Pohjois-Vietnam puolustautui Yhdysvaltoja vastaan.
Monta erää oli vain otettava vastaan ja kestettävä iskut, joita
Foreman pudotteli kuin pommikoneet Vietnamin ylävartaloon.
Davidin kiusaama Goljat painoi hurjistuneena päälle, turhautui
ja ennen pitkää väsyi oman ylivoimansa kylvämiseen.

Kahdeksannessa erässä Foreman oli kypsä, ja Ali tyrmäsi hänet
kanveesiin.⁵⁶ Yhdysvallat jaksoi suurin piirtein kahdeksan vuotta,
ennen kuin nöyrytyi heittämään Vietnamin pyyhkeen kehään.
Ottelun, sodan tai tappelun voittaa se, joka jää viimeiseksi jaloil-
leen.

* * *

Voittiko siis 1960-luvun toinen Amerikka? Kulttuurisesti kenties,
vaikka paljon terävistä kulmista hioutui sen ensimmäisen kanssa

uudeksi valtavirraksi. Poliittisesti liberaali demokratia puolestaan osoitti sulatusvoimansa niin, että järjestyksistä huolimatta järjestelmä säilytti perustansa ja paljolti myös luonteensa.

Pikku hiljaa suuret ikäluokat alkoivat nekin keski-ikäistyä ja kapinalliset keskiluokkaistua. The times they were a-changin', mutta toiseen suuntaan kuin parikymppinen Dylan profetoi vuonna 1963.⁵⁷ Kun luonnonlain voimalla myös vastakulttuuri synnytti vastareaktion...

Lähteet

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 1967, 1968

Kansan Uutiset 1967

Suomen Sosialidemokraatti 1967

Uusi Suomi 1967

Elokuvat

Benedek, László: *Hurjapäät (The Wild One)*, Yhdysvallat 1953.

Buñuel, Louis: *Päiväperho (Belle de jour)*, Ranska/Italia 1967.

Coppola, Francis Ford: *Kummisetä osa II (The Godfather Part II)*, Yhdysvallat 1974.

Dylan, Bob: *Renaldo and Clara*, Yhdysvallat 1978.

Gast, Leon: *Kehäkuninkaat (When We Were Kings)*, Yhdysvallat 1996.

Godard, Jean-Luc: *One Plus One / Sympathy for the Devil*, Britannia 1968.

- Hopper, Dennis: *Easy Rider – matkalla (Easy Rider)*, Yhdysvallat 1969.
- Leone, Sergio: *Suuri gangsterisota (Once Upon a Time in America)*, Yhdysvallat/Italia 1984.
- Lerner, Murray: *The Other Side of the Mirror – Bob Dylan at the Newport Folk Festival 1963–1965*, Yhdysvallat 2007.
- Marker, Chris: *Punaista ilmaa (Le fond de l'air est rouge)*, Ranska 1977/1993.
- Niskanen, Mikko: *Lapualaismorsian*, Suomi 1967.
- Pakula, Alan J.: *Klute – rikosetsivä (Klute)*, Yhdysvallat 1971.
- Peckinpah, Sam: *Pat Garrett ja Billy the Kid (Pat Garret and Billy the Kid)*, Yhdysvallat 1973.
- Penn, Arthur: *Bonnie ja Clyde (Bonnie and Clyde)*, Yhdysvallat 1967.
- Penn, Arthur: *Alice's Restaurant*, Yhdysvallat 1969.
- Pennebaker, D. A.: *Don't Look Back*, Yhdysvallat 1967.
- Pollack, Sydney: *Ammutaanhan hevosiakin (They Shoot Horses, Don't They?)*, Yhdysvallat 1969.
- Rey, Nicholas: *Nuori kapinallinen (Rebel without a Cause)*, Yhdysvallat 1955.
- Taurog, Norman: *Café Europa (G. I. Blues)*, Yhdysvallat 1960.
- Vadim, Roger: *Barbarella*, Ranska/Italia 1968.
- Wharton, Mary: *Joan Baez, ääni joka kantaa (Joan Baez: How Sweet the Sound)*, Yhdysvallat 2009.

Äänilevyt

- Baez, Joan: *Where Are You Now, My Son?*, 1973.
- Dylan, Bob: *The Freewheelin' Bob Dylan*, 1963.
- Dylan, Bob: *Bringing It All Back Home*, 1965.
- Dylan, Bob: *Nashville Skyline*, 1969.
- Dylan, Bob: & The Band: *Before the Flood*, 1974.
- Dylan, Bob: *Live 1975 – The Rolling Thunder Revue*, 2002.
- Easy Rider* (soundtrack), 2000 (1969).
- Elvis: *G. I. Blues*, 1960.
- Guthrie, Arlo: *Alice's Restaurant*, 1967.
- Woodstock 40*, 2009 (1969).

Kirjallisuus

- Atlas, James: *Bellow. A Biography*. Modern Library, New York 2002 (2000).

- Baez, Joan: *And a Voice to Sing with. A Memoir*. Century, London 1988.
- Bell, Ian: *Once upon a Time. The Lives of Bob Dylan*. Mainstream Publishing, Edinburgh 2013 (2012).
- Bell, Ian: *Time out of Mind. The Lives of Bob Dylan*. Pegasus Books, New York 2015 (2014).
- Biskind, Peter: *Star. How Warren Beatty Seduced America*. Simon & Schuster, London 2011 (2010).
- Chomsky, Noam: 'On Resistance'. *The New York Review of Books*, 7 Dec 1967, chomsky.info/19671207/.
- Cohen-Solal, Annie: *Sartre*. Alkuteos: *Sartre 1905–1980* (1985). Suom. Jukka Mannerkorpi. WSOY, Helsinki 1992.
- Dallek, Robert: *John F. Kennedy. An Unfinished Life 1917–1961*. Penguin, London 2004 (2003).
- Dylan, Bob: *Lyrics 1962–2001*. Simon & Schuster, London 2006 (2004).
- Dylan on Dylan. The Essential Interviews*. Ed. Jonathan Cott. Hodder & Stoughton, London 2007 (2006).
- Flippo, Chet: 'Hurricane's Night: Bob Dylan, Joan Baez, More, Bring Thunder to the Garden'. *Rolling Stone* 15 Jan 1976, www.rollingstone.com/music/news/hurricanes-night-bob-dylan-joan-baez-more-bring-thunder-to-the-garden-19760115.
- Fonda, Jane: *Tähänastinen elämäni*. Alkuteos: *My Life So Far* (2005). Suom. Leena Nivala. Otava, Helsinki 2005.
- Fricke, David & Rogan, Johnny: Liner notes cd:ssä The Byrds: *Ballad of Easy Rider*, 1997 (1969).
- Ginsberg, Allen: *Planet News 1961–1967*. 5. p. City Lights, San Francisco 1982 (1968).
- Ginsberg, Allen: *The Fall of America: Poems of These States 1965–1971*. City Lights, San Francisco 1973.
- Glass, Philip: *Words without Music. A Memoir*. Liveright, New York 2015.
- Hajdu, David: *Positively 4th Street. The Lives and Times of Joan Baez, Bob Dylan, Mimi Baez Fariña, and Richard Fariña*. Farrar, Straus and Giroux, New York 2001.
- Heylin, Clinton: *Dylan. Behind the Shades*. Penguin, London 1991.
- Judt, Tony: *Postwar. A History of Europe since 1945*. William Heinemann, London 2005.
- Kaufman, Will: *Woody Guthrie, American Radical*. University of Illinois Press, Urbana 2011.
- King, Martin Luther Jr.: *The Radical King*. Ed. Cornel West. Beacon Press, Boston 2015.

- Lawrence, Mark Atwood: *The Vietnam War. A Concise International History*. Oxford University Press, Oxford 2010 (2008).
- Lennon, J. Michael: *Norman Mailer. A Double Life*. Simon & Schuster, London 2014 (2013).
- Mailer, Norman: *Why Are We in Vietnam?* Picador/Macmillan, New York 1967.
- Mailer, Norman: *Yön armeijat. Historia romaanimuodossa – romaani historian tapaan*. Alkuteos: *The Armies of the Night* (1968). Suom. Eero Mänttari. Weilin+Göös, Helsinki 1968.
- Mailer, Norman: *The Fight*. Penguin, London 1991 (1975).
- Miles, Barry: *Ginsberg. Beat Poet*. Virgin, London 2010 (2000, 1989).
- Monk, Ray: *Bertrand Russell. The Ghost of Madness 1921–1970*. Vintage, London 2001 (2000).
- Norman, Philip: *Mick Jagger*. Alkuteos: *Mick Jagger* (2012). Suom. Pekka Raittinen. Gummerus, Helsinki 2012.
- Oates, Stephen B.: *Let the Trumpet Sound. The Life of Martin Luther King, Jr*. Harper & Row, New York 1982.
- O'Brien, Karen: *Joni Mitchell. Shadows and Light*. Virgin, London 2002 (2001).
- Remnick, David: *King of the World. Muhammad Ali and the Rise of an American Hero*. Vintage, New York 1999 (1998).
- Rotolo, Suze: *A Freewheelin' Time. A Memoir of Greenwich Village in the Sixties*. Broadway Books, New York 2008.
- 'Russell Tribunal', Wikipedia, en.wikipedia.org/wiki/Russell_Tribunal.
- Shelton, Robert: *Bob Dylan. Elämä ja musiikki*. Alkuteos: *No Direction Home. The Life and Music of Bob Dylan* (1986). Suom. Jukka Jääskeläinen. Weilin+Göös, Helsinki 1987.
- Shepard, Sam: *Rolling Thunder Logbook*. Penguin, New York 1978 (1977).
- Sloman, Larry: *On the Road with Bob Dylan. Rolling with the Thunder*. Bantam Books, New York 1978.
- Suri, Jeremi: *Power and Protest. Global Revolution and the Rise of Détente*. Harvard University Press, Cambridge 2003.
- Tarkka, Pekka: *Sanat sanoista. Arvosteluja ja kirjoituksia 1957–1984*. Otava, Helsinki 1984.
- Urho Kekkosen päiväkirjat 2. 1962–68*. Toim. Juhani Suomi. Otava, Helsinki 2002.
- Wilentz, Sean: *Bob Dylan in America*. Vintage, London 2011 (2010).
- Williams, Paul: *Bob Dylan. Performing Artist 1974–1986. The Middle Years*. Omnibus Press, London 2004 (1992).
- von Wright, Georg Henrik: 'Vietnamin sota ja Yhdysvaltain pulma'. *Helsingin Sanomat* 28.11.1967.

von Wright, Georg Henrik: *Elämäni niin kuin sen muistan*. Alkuteos: *Mitt liv som jag minns det* (2001). Suom. Iiro Kuuranne. Otava, Helsinki 2002.

Östberg, Kjell: *I takt med tiden. Olof Palme 1927–1969*. Leopard, Stockholm 2008.

Viitteet

Hommage à Tony Judt (1948–2010), joka ehti nuorena miehenä niin Pariisiin kuin Berkeleyyn, jos kohta ei barrikadeille. Tähän esseeseen olisi tarvittu yhtä hienoa yhteenvetoa Yhdysvalloista, kuin hän kirjoitti Euroopan 1960-luvusta läpäisten niin geopolitiikan kuin historian eri alalajien rautaesiriput. Mutta muuttujat muuttaen tulkintansa pätevät pääosin myös Amerikkaan.⁵⁸

- 1 Vietnamin sotia käsittelevä historiakirjallisuus on rannaton. Ellei toisin mainita, tässä pärjätään Mark Atwood Lawrencen (2010/2008) tiiviisti yhteen vetävällä esityksellä. Kennedyistä ks. Dallek 2004 (2003), 442–461, 664–686.
- 2 Wilentz 2011 (2010), 4. Vrt. sen brunetten muistelmat, Rotolo 2008.
- 3 Paljon on kirjoitettu Dylanistakin: tuoreena eri tulkintoja puntaroivana synteesinä elämästä ja urasta ks. Bell 2012 & 2014, suhteesta Baeziin erit. Hajdu 2001.
- 4 Dylan 2006 (2004), 85–86; Lerner 2007.
- 5 *Dylan on Dylan* 2007 (2006), 76; ks. myös taltiointi www.youtube.com/watch?v=Ss7zkZ-FTa4.
- 6 *Dylan on Dylan* 2007 (2006), 103–106, vrt. myös 131–133.
- 7 Baez 1988, erit. 111–112, 116–123, 146–147; Wharton 2009.
- 8 Oates 1982, 431–440. *The Radical King* 2015, ”Beyond Vietnam: A Time to Break Silence” (puhe 4.4.1967), lainaus 204.
- 9 Remnick 1999 (1998), erit. ”Epilogue”.
- 10 Benedek 1953; Rey 1955.
- 11 Elvis 1960; Taurog 1960.
- 12 Miles 2010 (2000, 1989), 329–330, 365–366. Ginsberg jopa esiintyy taustalla kaikkien rocktaltiointien kantavideolla, jossa Dylan pudottelee ”Subterranean Homesick Bluesin” sanakylttejä lontoolaisella sivukujalla. Kohtaus avaa D. A. Pennebakerin cinéma vérité -klassikon *Don't Look Back*. Viet-

- namista ei dokumenttielokuvassa mainita sanaakaan, mutta loppukohtauksessa auton takapenkillä naureskellaan sanomalehdille, jotka nimittivät Dylania anarkistiksi – ”just cos you don’t offer any solutions”.
- 13 Ginsberg 1982 (1968), 110–132; Miles 2010 (2000, 1989), 375–381. ”Wichita Vortex Sutra” on jäänyt elämään myös musiikkina, jonka Philip Glass (ks. 2015, 385–386) sävelsi 1988 Vietnamin sodanvastaisista veteraaneista juontuneen teatteriryhmän varainkeruukonserttiin. Kappale lukeutuu Glassin suosituimpiin soolopianoteoksiin, mutta kannattaa kuunnella myös, kuinka Ginsberg resitoi sen päälle runoan (www.youtube.com/watch?v=J2Di1zoVFQo).
 - 14 Ginsberg 1973, 66–67. Vietnamin sota väijyi taustalla ja usein riveilläkin runoissa, jotka Ginsberg julkaisi kokoelmana nimellä *The Fall of America* – ja palkittiin National Book Awardilla 1973.
 - 15 Atlas 2002 (2000), 344–347.
 - 16 Lennon 2014 (2013), 242, 275, 279, 345–347, 355–356, 358–359.
 - 17 Chomsky 1967.
 - 18 Mailer 1968, lainaus 209.
 - 19 Cohen-Solal 1992 (1985), 523–526; Monk 2001 (2000), 468–471. Tribunaaalin jäsenluettelosta ks. ”Russell Tribunal”.
 - 20 Fondasta ks. muistelmansa 2005.
 - 21 Fonda 2005, 221; Biskind 2011 (2010), 97–98.
 - 22 *Helsingin Sanomat* 30.11. ”Romantiikkaa ja roistoja” (P) ja 3.12.1967 ”Niskasen uusi uudestisyntyminen” (Paula Talaskivi).
 - 23 *Uusi Suomi* 3.12.1967 ”Härkänen – kärpänen” (Heikki Eteläpää); *Kansan Uutiset* 3.12.1967 ”Gangsterin morsian” (Martti Savo); *Suomen Sosialidemokraatti* 3.12.1967 ”Viikon filmejä” (Inkeri Lius).
 - 24 *Uusi Suomi* 26.11.1967 ”Vuosikymmenen elokuva” (Mikael Fränti). *Bonnie ja Clyden* ensi-ilta Suomessa osui samaan viikonloppuun kuin Mikko Niskasen *Lapualaismorsian*, jota oli kiinnostuksella odotettu *Käpy selän alla* -porukan uutuuksena. Se sai ristiriitaisen vastaanoton opiskelijanuorison ajankohtaisena maailmankuvana, johon sisältyi suoria viitteitä myös Vietnamiin.
 - 25 von Wright 1967.
 - 26 *Suomen Sosialidemokraatti* 3.12.1967 ”von Wright of Vietnam” (Arvo Salo).
 - 27 *Kansan Uutiset* 24.11.1967 ”Leinon seura ja ahdinko” (KH); *Urho Kekkosen päiväkirjat* 2002, 393 (4.4.1968); Tarkka 1984, 15–16; von Wright 2002 (2001), 256–258.
 - 28 Ks. Suri 2003, esim. 164.

- 29 Norman 2012, 349–359. Godardin (1968) elokuvan alkuperäinen nimi oli *One Plus One*, mutta sitä levitettiin Rolling Stonesilla ratsastaen nimellä *Sympathy for the Devil*.
- 30 Pennin lausunto dokumenttiosuudessa Marker 1977/1993.
- 31 Mailer 1968, 71–81.
- 32 *Helsingin Sanomat* 9.3.1968 ”Bonnien ja Clyden edeltäjiä” (Peter von Bagh).
- 33 Vrt. Biskind 2011 (2010), 128–131.
- 34 Guthrie 1967; Penn 1969.
- 35 *Woodstock* 2009 (1969).
- 36 Fonda 2005.
- 37 Baez 1988; Wharton 2009.
- 38 Östberg 2008, 303–305.
- 39 Baez 1973.
- 40 *Easy Rider* 2000 (1969), soundtrack sekä liner notes; Fricke & Rogan 1997 (1969), 4, 7. ”Toisen Amerikan” kampanjoissa Vietnamin sotaa vastaan ja tärkeiden asioiden puolesta Dylan (1969) levytti Nashvillissa countrya.
- 41 Dylan 2006 (2004), 156–158.
- 42 Heylin 1991, 238–239; Williams 2004 (1992), 3–17. Livelevy *Before the Flood* välittää selvästi yleisön reaktiot, kun Dylan laulaa ”even the president of the United States sometimes must have to stand naked” – yksin kitaran kanssa kuin silloin joskus ennen, vaikka olikin kiertueella yhdessä maanmainion The Bandin kanssa.
- 43 Vrt. tulkinta ja tunnelma, joka välittyi Coppolan (1974) *Kummisetä II:n* Kuuba-jaksosta.
- 44 Shelton 1987 (1986), 547.
- 45 Sloman 1978, 112.
- 46 Lawrence 2010 (2008), 89, 98–101; Wilentz 2011 (2010), 148. Kilpailevien teorioiden mukaan Rolling Thunder viittasi samannimiseen intiaanipäällikköön, joka raijattiin paikalle Providencen konserttiin ja veti sen päältä väelle auringonnousun seremonian. Tai sitten yksinkertaisesti taivaalla (kenties lentokentältä) kantautuvaan kumuun, jonka Dylan kuuli miettiessään Kalifornian Malibussa talonsa edustalla kiertueelle sopivaa nimeä. Sloman 1978, 55–56, 135, 239–240, 242; Dylan 2002, liner notes 24–27 (Sloman).
- 47 Ks. Shelton 1987 (1986), 549; Miles 2010 (2000, 1989), 457–464.
- 48 Sloman 1978, 96, 120.
- 49 Dylan 1978. *Renaldo and Clara* on nähtävissä netissä osoitteessa dylantube.com/renaldo-and-clara-1978/.
- 50 Dylan piruihi kyselemällä, mitä porukka tykkäsi tuosta Bruce Springfieldistä... Sloman 1978, 132. Mitchellistä ks. O’Brien 2002 (2001), 169–172

- 51 *Renaldo and Clara* 1978; Baez 1988, 239–240. Vrt. Shepard 1978 (1977), 64–71.
- 52 Flippo 1976; Shepard 1978 (1977), 169. Guthrie teki laulunsa Irving Berlinin patriotillis-uskonnollisen ”God Bless American” provosoimana. Matkan varrella siitä usein putosivat radikaaleimmat säkeistöt niin, että ”This Landia” saattoivat poliittisissa yhteyksissä laulaa niin Richard Nixon kuin Ronald Reaganin. Sen sijaan Barack Obaman virkaanastujaisissa 2009 Pete Seeger ja Bruce Springsteen virittivät laulun juhlakonsertin loppunousuksi ”like Woody wrote it” (ks. www.youtube.com/watch?v=wnvCPQqQWds). Sen päälle kuultiin enää ”America the Beautiful” Beyoncé’n johdolla. Kaufman 2011, xix–xx, 28–29, 200–202.
- 53 Flippo 1976; Sloman 1978, 363.
- 54 Shelton 1987 (1986), 561.
- 55 Lennon 2014 (2013), 492–493.
- 56 Mailer on mahtavassa vedossa, kun hän kommentoi ottelua dokumenttielokuvassa *When We Were Kings* (Gast 1996). Ks. myös Mailer 1991 (1975).
- 57 Dylan 2006 (2004), 81–82.
- 58 Ks. Judt 2005, luvut 12 ja 13, erit. 447–449.

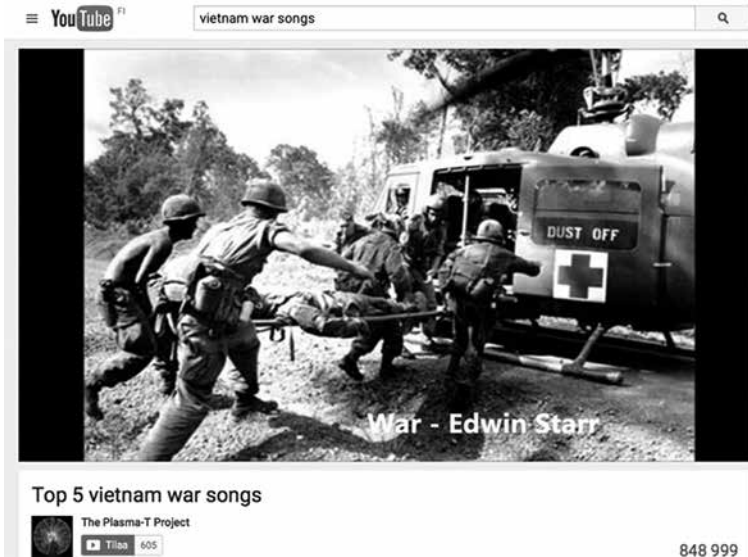
Voitonlauluja – Vietnamin sodan musiikki

Ei oikeastaan ole kovin vaikea selvittää, millaista musiikkia Vietnamin sotaan liittyi 1960- ja 1970-luvulla – ja liittyy edelleen. Vietnamin sota on yksi historian “soitetuimpia sotia”, kenties kaikkein soitetuin. En tarkoita tällä sitä, että itse taistelurintamalla olisi tuotettu erityisen paljon musiikkia. Toki rintamalla musiikki oli läsnä muodossa tai toisessa. Ei ole sotia ilman säveliä. Tarkoitan sitä, että Vietnamin sotaan on tavattu yhdistää niin mielikuvissa ja muistoissa kuin erilaisissa kulttuurituotteissa runsaasti musiikkia.

Kytkeä koskevista lähteistä ei ole pulaa. Vietnamin sodan musiikin yhteyksistä löytyy mittavasti tietoa kirjallisista aikalaisaineistoista kuten musiikkilehdistä ja muistelmista. Audiovisuaalisia dokumentteja sodasta on runsaasti. Tv-sarjoja ja elokuvia on aiheesta tehty erittäin paljon. Ja tämä kaikki on vasta alkua.

Internet tarjoaa loputtomasti erilaisia suosikkilistoja Vietnamin sodan musiikista. Listan tekijöinä on muun muassa musiikkifaneja, toimittajia, opettajia ja Vietnamin sodan veteraaneja. Innokkaimmat listojen väsääjät löytyvät äänilevyluettelointia harrastavien joukosta. Esimerkiksi *Vietnam on Record* -niminen “epätäydellinen diskografia” sisältää lähes 6000 musiikkiteosta.¹ Tekijöiden mainitsema epätäydellisyys tarkoittaa pääosin sitä, että diskografia painottuu englanninkielisiin esityksiin.

Tässä artikkelissa en analysoi laajoja diskografioita. Minua kiinnostivat lyhyemmät, eräänlaiset parhaat – ja kuuluisimmat – listat, joita löytyy erityisesti internetin YouTube-palvelusta. Kun YouTubeen kirjoittaa eri kielillä hakutermeiksi vaikkapa “Vietnamin sota laulut”, “Vietnamin sota musiikki” ja “Vietnamin sota

Plasma T-Projectin käyttäjänimellä julkaistulla listalla Top 5 Vietnam war songs esiintyvät Creedence Clearwater Revival, Edwin Starr, the Rolling Stones, Steppenwolf ja Richard Wagner. Kuvakaappaus YouTube-palvelusta.

soittolista”, tuloksia tulee sadoittain. Yksittäisten kappaleiden lisäksi joukossa on kymmenittäin eri pituisia suosikkilistoja. Tiedyt musiikkiteokset toistuvat niissä ahkeraan. Samoja kappaleita tulee esiin samoin hakuehdoin esille myös Google-hakupalvelusta ja Spotifyn ja Deezerin kaltaisissa suoratoistopalveluissa. Valintoja ei useimmiten sen kummemmin perustella.

Kävin läpi neljäkymmentä YouTuben soittolistaa ja laskin useimmin esiintyvät Vietnamin sotaan liitetyt musiikkiteokset. Erotin kaksikymmentä suosituinta kappaletta. Olen tähän ryhmitellyt ne lajityypeittäin.

Rock

”Fortunate Son” – Creedence Clearwater Revival

“Bad Moon Rising” – Creedence Clearwater Revival

“We Gotta Get Out of This Place” – The Animals
“House of the Rising Sun” – The Animals
“White Rabbit” – Jefferson Airplane
“I Feel Like I’m Fixin’ To Die Rag” – Country Joe & the Fish
“For What It’s Worth” – Buffalo Springfield
“The End” – The Doors
“Paint It Black” – The Rolling Stones
“Born to Be Wild” – Steppenwolf

Folk

“Universal Soldier” – Buffy Sainte-Marie
“Eve of Destruction” – Barry McGuire
“Blowin’ in the Wind” – Bob Dylan
“Where Have All the Flowers Gone” – Pete Seeger

Soul

“WAR” – Edwin Starr
“What’s Going On” – Marvin Gaye

Muut

“The Ballad of the Green Berets” – Barry Sadler
“Hello, Vietnam” – Johnny Wright
“These Boots Are Made of Walkin’” – Nancy Sinatra
“Ride of the Valkyries” – Richard Wagner

Millainen olisi koostelista, jos se olisi tehty sotavuosien aikana? Väitän, että pääosin samat esittäjät ja teokset olisivat toistuneet. Suurin osa niistä kappaleista, jotka ilmestyivät 1960- ja 1970-luvuilla ja jotka tavalla tai toisella liitettiin Vietnamin sotaan, ovat edelleen aiheeseen liittyvien suosikkilistojen kärjessä. Joitakin muutoksia vuosien aikana on toki tapahtunut. Merkittävin vaikutus tähän on ollut Vietnamin sotaa koskevilla menestyselokuvilla.

Amerikkalainen rockyhtye the Doors kommentoi 1960-luvun lopulla sotaa esimerkiksi kappaleessa ”The Unknown Soldier”, mutta yhtyeen tunnetuin Vietnam-kytkentä taitaa siltäkin olla

”The End”, joka esiintyy avauskohtauksessa Francis Ford Coppolan ohjaamassa elokuvassa *Ilmestyskirja*. Nyt. Itse kappaleessa ei lauleta sodasta eikä Vietnamista. Helikoptereiden hyökkäyskohtauksessa puolestaan käytetään Richard Wagnerin 1800-luvun puolivälissä säveltämän *Valkyyria*-oopperan tunnetuinta osiota, ”Valkyyrioiden ratsastusta”. On täysin elokuvan ansiota, että teos esiintyy usein YouTuben Vietnamin sota -soittolistoilla.

Rockyhtye Rolling Stonesin ”Paint It Black” ei julkaisuaikanaan vuonna 1966 omannut mitään erityistä Vietnam-kytkentää, jonka se sai kahta vuosikymmentä myöhemmin Stanley Kubrickin *Full Metal Jacket* -elokuvan kautta. Samassa elokuvassa soi myös poplaulaja Nancy Sinatran esitys kappaleesta ”These Boots Are Made of Walkin’”. Laulun sotakytkentä tosin oli ollut vahva jo vuonna 1967, jolloin Sinatra kiersi esiintymässä amerikkalaisjoukoille².

Vuosikymmenien saatossa Vietnamin sota on arvioitu yhä uudestaan ja uudestaan, ja erilaiset tulkinnat syistä, tapahtumista ja seurauksista ovat saaneet sijaa, mutta sotaan koskeva kulttuurinen soundtrack näyttäisi muutamista muutoksista huolimatta edustavan enemmän ajallista jähmeyttä kuin muuttuvien äänien kavalkadia. Miksi? Millaisia kulttuurisia elementtejä edellä olevasta listasta on löydettävissä? Mitä nämä kappaleet oikeastaan kertovat Vietnamin sodasta ja sotaan liittyvistä mielikuvista ja ymmärryksestä? Näiden kysymysten ohella minua kiinnostaa se, mitä lista sulkee ulkopuolelleen ja miksi.

Ensimmäinen rock’n’roll-sota

Lähes kaikki listan kappaleet edustavat populaarimusiikkia. Olen aiemmassa kirjoituksessani pohtinut populaarimusiikin luonnetta ja yhdistelty erilaisia määritelmäyhteyksiä³. Populaarimusiikki on pääosin laajoille markkinoille tarkoitettua musiikkia, jonka tekemiseen, tallentamiseen, levittämiseen ja kokemiseen käytetään kunkin ajan uusinta teknologiaa ja jota määrittävät tyylien moninaisuus ja useimmiten vahvat rytmiset ainekset. Tässä

tapauksessa esimerkiksi tyylien moninaisuus ilmenee hyvinkin kuvaavasti, sillä listalla on mukana 1960- ja 1970-luvun keskeiset angloamerikkalaiset populaarimusiikin lajityypit rock, folk, soul, country ja pop.

Parhaiten on edustettuna rockmusiikki, joka täyttää suunnitteen puolet listasta. Mukana on aikakauden tunnetuimpia nimiä, kuten Creedence Clearwater Revival, Animals, Rolling Stones, Doors ja Jefferson Airplane. Nämä nimet toistuvat usein, kun puhutaan musiikista ja Vietnamin sodasta. Myös monia muita tunnettuja rockesiintyjä on tavattu yhdistää Vietnamin sotaan. Esimerkiksi John Lennonin nimi nousee tavan takaa esiin. Lennonilla on useita kappaleita, kuten ”Imagine”, ”Give Peace a Chance” ja ”Happy Xmas (War Is Over)”, jotka esiintyvät internetin suosikkilistoilla.

Internetin muistelupalstoja selaillessa Vietnamin sotaan viitataan usein ”ensimmäisenä rock’n’roll-sotana”. Rockmusiikkia koskeva kytkentä ei aiheuta suurempaa kummeksuntaa. Rockmusiikki nousi 1960-luvulla suosituksi musiikiksi kaikkialla länsimaissa. Se oli dynaaminen soundtrack uudelle nuorisokulttuurille. Se vastasi voimistuneeseen tunteeseen, joka liittyi vanhan yhteisön hajoamiseen ja uusien yhteisöjen muotoutumiseen, seksuaalisuuden ilmaisuun, tunteeseen uutuudesta, nyt-hetkestä, pyrkimyksistä, liikkeestä, jännityksestä ja pelosta. Nämä kokemukset olivat yhteisiä nuorille ympäri maailmaa tai ainakin eri puolilla länsimaita, ja rockmusiikki kykeni pukemaan ne sanoiksi ja ääniksi.⁴

Rockmuusikot pyrkivät puhuttelemaan nuoria – melko nuoria olivat myös rockmuusikot itse. Rockmusiikin ohella nuoria koskettivat ja yhdistivät myös monet muut asiat ja ilmiöt, muun muassa Vietnamin sota. Puhuttelevuutta epäilemättä lisäsi se, että käytännössä sotarintamalla taistelivat nuoret miehet.

Listalla on myös muuta musiikkia, esimerkiksi amerikkalaista folkmusiikkia, joka nousi 1960-luvulla rajatumman yleisön piiristä maailmanlaajuisen mielenkiinnon kohteeksi. Listalla folkmusiikkia edustavat Bob Dylan, Buffy Sainte-Marie, Barry McGuire ja Pete Seeger. Heidän teoksiaan ja itse asiassa aikakau-

den folklauluja laajemminkin kutsuttiin usein protestilauluiksi. Niillä tuntui olevan ajankohtaisuutta, joka liittyi yhteiskunnalliseen tyytymättömyyteen ja liikehdintään. Lauluissa esitettiin vaatimuksia poliittisesta ja sosiaalisesta muutoksesta. Protestinaiheet liittyivät sodankäyntiin ydinaseaikakaudella, länsimaiden imperialistisiin toimiin, moderniin teknologiaan ja massaviihteseen, luonnonsuojeluun ja erilaisiin epädemokraattisiksi koettuihin ilmiöihin, esimerkiksi sensuuriin ja muihin sananvapauden rajoituksiin.

Listalta löytyy lisäksi kaksi esimerkkiä soulmusiikista, Marvin Gayen ”What’s Going On” ja Edwin Starrin ”WAR”. Jälkimmäinen toistuu suosikkilistoilla toiseksi eniten. Soul alkoi Vietnamin sodan aikana saada uutta yhteiskunnallista merkitystä. Sitä ei enää pelkästään pidetty huvittelevan nuorison tanssimusiikkina vaan musiikkina, jolla voi olla kytkentöjä sosiaalisiin muutos-paineisiin. Listan ulkopuolella Otis Reddingin huolettomuutta ja melankoliaa yhdistelevä soul-hitti ”(Sittin’ on) The Dock of the Bay” oli suosittu kappale Vietnamissa sijaitsevien amerikkalaisten radioasemien soittolistoilla.⁵ Kappale kuultiin myös elokuvassa *Platoon* vuonna 1986 joskaan ei Reddingin vaan studiomuusikoiden esittämänä.

Hyvästi, hyvä sota

Jokaisella sodalla on omat laulunsa, joiden teemat vaihtelevat patrioottisuudesta pasifismiin ja propagandasta rintamaelämän kuvailuun. Musiikkia käyttävät niin sodan puolustajat kuin vastustajat. Vietnamin sotaa ajateltaessa edellä mainitut rock-, folk- ja soul-esitykset on totuttu yhdistämään jälkimmäiseen näkökulmaan.

Kuten on tunnettua, mitä pidemmälle Vietnamin sota eteni, sen enemmän kävi ilmi, ettei se ollut erityisen suosittu tai edes tarpeelliseksi katsottu sota. Kirjassaan *Miten sota soi?* Susanna Välimäki huomauttaa, että sotilaallisen ja poliittisen päämäärättömyyden vuoksi Vietnamin sota on etenkin sitä koskevissa

elokuviissa mielletty niin sanotuksi pahaksi sodaksi.⁶ Tunne oli läsnä myös sodan aikana. Taisteluita vastustettiin näkyvästi eikä pelkäästään Yhdysvalloissa vaan ympäri maailmaa.

Vietnamin sodasta onkin vaikea löytää samanlaista patriotismia ruokkivia piirteitä – ”hyvää sotaa” – kuin vaikkapa toisesta maailmansodasta. Tämä ei tarkoita, etteikö joillakin musiikkiesiintyjillä olisi ollut yrityksiä perustella taistelujen tarpeellisuutta. Tunnetuimpana esimerkkinä tästä on kersantti Barry Sadlerin massiivinen listahitti vuodelta 1966, eliittijoukkojen rohkeutta ja rintamakuoleman jaloutta ylistävä ”The Ballad of the Green Berets”, joka musiikillisesti yhdisteli kansanlaulun perinnettä ja sotilasmarsssia. Laulu on hyvä muistutus siitä, että sodalla oli puolustajansa ja että hittilistoilla saattoi pärjätä myös musiikillisesti vanhanaikaisella esitystavalla.

Toinen suosittu ja yhtä suorapuheisesti sotaa puolustanut laulu oli Johnny Wrightin country-hitti ”Hello, Vietnam” vuodelta 1965. Saman lajityypin edustajista listalle voitaisiin yhtä hyvin nostaa myös Merle Haggardin laulu ”Okie from Muskogee” (1969). Haggardin menestyskappale kyseenalaisti kutsuntakorttien polttamisia ja muita protestointeja ja ylpeili erilaisilla konservatiivisiksi miellettyillä perinteillä, kuten siistillä ulkoasulla ja auktoriteettien kunnioittamisella.

Sodan edetessä ja samalla muuttuessa epäsuosittumaksi isänmaalliset sävelmät jäivät Yhdysvalloissa alakynteen. Tapahtui käänne, joka on sittemmin leimannut kaikkia sotia, joissa Yhdysvallat tai länsimaat ovat olleet mukana: sotaa käsittelevät laulut tuntuvat tavalla tai toisella suhtautuvan sotaan kriittisesti. Tai ainakin ne saivat enemmän huomiota kuin sotamyönteiset laulut.

Monien Vietnamin sotaan liitettyjen suosikkikappaleiden kohdalla jää tosin mietittävään, ovatko ne isänmaallisia vai sodanvastaisia lauluja. Hyvä esimerkki on Creedence Clearwater Revivalin ”Fortunate Son”, joka esiintyy useammin kuin mikään muu kappale Vietnamin sotaa koskevilla YouTuben musiikkilistauksilla.

John Fogertyn kirjoittaman laulun lyriikoita tarkastellessa huomio kiinnittyy siihen, että Vietnamia ei mainita ollenkaan ja

sana “war” esiintyy kappaleessa vain yhden kerran. Fogerty laulaa vihaiseen sävyyn miljonääreistä ja poliitikoista, jotka esittävät ihmisille erilaisia vaatimuksia mutta eivät itse osallistu vaatimusten täyttämiseen. Vain hieman yli kaksi minuuttia kestävän kappaleen viimeisessä säkeistössä vihjataan, että etuoikeutettu eliitti lähettää vaativalle sotarintamalle muita kuin omia poikiaan:

Some folks inherit star-spangled eyes
Ooh, they send you down to war
And when you ask them, “How much should we give?”
Ooh, they only answer more! more! more!
It ain’t me, it ain’t me, I ain’t no military son
It ain’t me, it ain’t me, I ain’t no fortunate one

”Fortunate Son” voidaan nähdä luokka-asetelmia kommentoivana “kansan lauluna”, joka ei niinkään kyseenalaista poliittisia päämääriä vaan kritisoi politiikan keinoja ja kuuluttaa perinteisiä amerikkalaisia hyveitä, kuten yksilöiden tasavertaisuutta ja demokratiaa. Painokkaan esitystavan ja turhautumista tihkuvien sanoitusten vuoksi kappale on tulkittavissa yhtä lailla protestilauluksi kuin isänmaalliseksi lauluksi. Vietnamin sotaa ei sinänsä vastusteta – onpa John Fogerty esittänyt kappaletta tavallisten rockkonserttien lisäksi muun muassa sotaveteraanien tilaisuuksissa⁷.

Vietnam-musiikkia Yhdysvalloista

Kolmas Vietnamin sodan musiikkilistoja koskeva havainto on Yhdysvallat-keskeisyys. Teki näitä listoja 1960-luvulla tai viime viikolla kuka vaan ja missä päin maailmaa tahansa, todennäköisyys on suuri, että listan laulut ja esiintyjät ovat pääosin Yhdysvalloista. Listalla olevia nimiä voidaan kyseenalaistaa ja pyyhkiä pois ja tilalle voidaan perustellusti nostaa toisia nimiä, mutta Yhdysvaltojen osuus tuskin pienenesi. Jos listalla esiintyy muuta musiikkia kuin yhdysvaltalaista populaarimusiikkia, se todennäköisesti liittyy anglo-kulttuuriin, tyyppillisesti Iso-Britanniaan.

John Fogertyn (toinen oikealta) kirjoittama ja rockyhtye Creedence Clearwater Revivalin tallentama levytys "Fortunate Son" vuodelta 1969 on yhtyeen menestyneimpiä listahittejä ja samalla kenties tunnetuin Vietnamin sotaan liitetty laulu.

Yllä olevassa listassa brittiläistä populaarimusiikkia edustaa Rolling Stonesin lisäksi Animals, jonka esitys "We Gotta Get Out of This Place" oli erittäin suosittu kappale amerikkalaisjoukkojen keskuudessa⁸.

Voidaan väittää, että siinä vaiheessa, kun Yhdysvaltojen osuus sotaan eskaloitui vuonna 1965, myös musiikki nousi uudella tavalla esiin. On varmaa, että Vietnamin sotaan liittyviä lauluja oli ollut olemassa jo ennen tätä. Niitä ei kuitenkaan tunnettu maailmanlaajuisesti. Folklaulaja Pete Seegerin vuonna 1955 kirjoittama ja kuusi vuotta myöhemmin levyttämä "Where Have All the Flowers Gone" on usein mainittu ensimmäiseksi Vietnamaiheiseksi lauluksi.⁹ Vaikka tällaiset väitteet kertovat enemmän

Vietnamin sotaa koskevan tutkimuksen Amerikka-keskeisyydestä kuin historiallisista tosiasioista, Itä-Aasian konfliktilla ei niin sanotusti ollut globaalia musiikillista ääniraitaa ennen Yhdysvaltojen väliintuloa.

Yhdysvaltojen vahva läsnäolo suosikkilistalla ei tarkoita sitä, etteikö Vietnam-aiheisia lauluja olisi tuotettu ympäri maailmaa. Suomessa vanhemman polven kulttuurinharrastaja tai nuoremman polven äänilevykeräilijä saattaisi lisätä joukkoon amerikkalaisen *Hair*-musikaalin suomalaisversion tai jonkun monista säveltäjä Kaj Chydeniuksen Vietnam-lauluista. Vastaavia esimerkkejä löytyy epäilemättä muistakin maista. Vietnamin sota ei ollut pelkkä Vietnamin sisäinen asia tai edes Vietnamin ja Yhdysvaltojen välinen konflikti vaan globaali huolenaihe, joka herätti säveltäjiä ja sanoittajia toimimaan erityisesti läntisessä maailmassa. Jokaisella länsimaalla on oma Vietnam-laulujen historiansa.

Anglo-maiden ulkopuolella tehdyt laulut eivät kuitenkaan yleensä nouse merkittävimpien Vietnamin sotaa koskevien musiikkiteosten listoille. Kyse ei ole pelkästään siitä, että Yhdysvaltojen ollessa sodassa taistelut olisivat inspiroineet musiikintekijöitä kotirintamalla enemmän kuin ne inspiroivat muissa maissa. Näinkin ehkä tapahtui, mutta kyse on pikemminkin siitä, että Yhdysvalloissa tuotetut laulut olivat lähtökohtaisesti paremmassa markkina-asemassa kuin esimerkiksi Suomessa, Keski-Euroopassa tai Aasiassa tuotetut laulut.

Johtoasema ei koskenut pelkästään Vietnam-lauluja. Vuosina 1965–1975 Yhdysvallat hallitsi yhdessä Iso-Britannian kanssa suvereenisti rockmusiikin ja oikeastaan laajemmin populaarimusiikin maailmanmarkkinoita.¹⁰ Anglo-maat olivat kiistattomia markkinajohtajia ja suunnannäyttäjiä tavalla, joka oli 1950-luvulla ollut vasta aluillaan ja joka sittemmin 1900-luvun lopulla alkoi horjua. Laadittaessa best of -listoja siitä, mitkä olivat 1960- ja 1970-ajan hengen yleismaailmallisia musiikki-ilmentymiä, anglo-lähtöinen populaarimusiikki on aina voittaja.

Ollaan hiljaa sodasta

Tämän artikkelin lukija on kenties jo ehtinyt kyllästyä ilmaisuun “Vietnamin sotaan liitetyt laulut”. Miten niin “liitetyt”? Eivätkö suosikkilaulut sitten kertoneet Vietnamin sodasta? Itse asiassa eivät. On hämmästyttävää, että vaikka Vietnamin sodasta tehtiin paljon lauluja, suosikkilistoilla esiintyvät pääasiassa sellaiset kappaleet, jotka ovat Vietnam-aiheisia vain viitteellisesti.

Edellä on jo käynyt ilmi, että muutamat tunnetut Vietnamin sotaan liitetyt teokset kuten Wagnerin *Valkyyrioiden ratsastus* eivät alun alkaen mitenkään liittyneet Itä-Aasiassa käytyyn sotaan. Monet teokset ovat saaneet tämän kytkennän vasta sodan jälkeen. Toisaalta myöhemmin on ilmestynyt runsaasti lauluja, jotka käsittelevät Vietnamin sotaa ja siihen liittyviä traumoja, tunnetuimpana esimerkkinä Bruce Springsteenin ”Born in the U.S.A.” Nämä kappaleet eivät kuitenkaan esiinny internetin suosikkilistoilla, todennäköisesti siksi, että suosikkilistoilla on haluttu painottaa aikalaisuutta, eivätkä myöhemmin ilmestyneet kappaleet pysty listan laatijoiden mielestä aidosti edustamaan sitä.

Listalla kaikkein suorasukaisimmat Vietnam-aiheiset aikalaislaulut löytyvät sotaa puolustavien esitysten joukosta. Sodan vastustamiseen liitetyt suosikkilaulut sen sijaan ovat sanoituksiltaan epämääräisempiä. Liikutaan mieluiten yleisellä tasolla, lauletaan sodanvastaisuudesta yleisesti, ei Vietnamin sodan vastaisuudesta erikseen, tai lauletaan rauhantoiveista. Laulajat saattoivat osallistua mielenosoituksiin ja ilmaista sodanvastaisuutta vaikkapa haastatteluissa, mutta musiikillisissa esityksissään he välttelivät suoria kannanottoja.

Miksi suosikkilistalta puuttuvat äkäiset Vietnamin sodan vastaiset laulut? Christian Lahusen kirjoittaa musiikkia ja poliittisia liikkeitä koskevassa tutkimuksessaan, että muusikot, jotka pyrkivät suorasukaisesti vaikuttamaan mielipiteisiin, koetaan helposti ylimielisinä ja ajatuksenvapautta rajoittavina taiteilijoina. Useimmat muusikot ymmärtävät tämän ja pyrkivät kunnioittamaan musiikin autonomisuutta ja korostavat pikemminkin toimivansa

ajatusten välittäjinä kuin toiminnan sanelijoina.¹¹ Toisin sanoen kuulijoille ei tarjota valmiita vastauksia vaan pikemminkin väli-
neitä puntaroida tunteita ja mieltä askarruttavia kysymyksiä.

Musiikintekijät eivät pääsääntöisesti itse kytkeneet laulujaan Vietnamin sotaan. Kytkentä tapahtui mediassa, elokuvissa ja mielenosoituksissa. Ja lopulta kuulijan päässä. Voidaankin väittää, että Vietnamin sotaan mielletyt tunnetuimmat kappaleet ovat lähes kaikki tyyppiesimerkkejä siitä, miten niiden merkitykset syntyvät aikaa, paikkaa, jakelua ja vastaanottoa koskevissa yhteyksissä – toisin sanoen vasta sitten, kun kappale on tehty ja äänitetty ja lähetetty maailmalle.

Vietnamin sotaa koskevat musiikkilistat voidaankin nähdä ihmisten tapoina järjestää historiaa ja muistoja mieleisellä tavalla ilman ulkopuolista sanelijaa. Vaikka sota päättyi 1975, sen jäljet ulottuivat muistoina, muisteluina, kertomuksina ja kollektiivisenä painajaisena vielä vuosien ja jopa sukupolvien päähän. Vietnamin sotaa suorasukaisesti kommentoivia uusia ja kenties tunnettujaakin lauluja syntyy jatkossakin samaan tapaan kuin toisesta ja jopa ensimmäisestä maailmansodasta kertovia lauluja ilmestyy yhä, mutta ne tuskin tulevat koskaan hallitsemaan suosikkilistoja. Sitä paitsi Vietnamin sotaa koskevien laulujen lähde on jo kuivumaan päin ja tulee ennen pitkää tyrehtymään.

Miehiä rintamalla ja äänilevyillä

Listasta voi tehdä muitakin havaintoja. Esittäjät ovat pääosin miehiä, mikä paljolti selittyy sillä, että aikakauden rockmusiikki oli miestoimijuuden hallitsema kenttä. Folkmusiikissa naisesiintyjä oli suhteessa enemmän kuin rockissa. Melko usein Vietnamin sotaa koskevien suosikkilaulujen listoilla esiintyy laulaja Joan Baez, joka oli nimekkäistä artisteista kenties kaikkein aktiivisin ja näkyvin sodanvastustaja.

Jos aikakauden populaarimusiikki oli miesten hallussa, samaa voi tietenkin sanoa sotaa koskevista aikalaismmenteista ja -uutisoinneista sekä myöhemmistä tulkinnoista kuten sotaelo-

kuvista. Sodankäynti ja sodasta kertominen ovat olleet miesten toiminnan aluetta.

Eräs suosikkilistan piirre, johon harvemmin tulee kiinnittäneeksi huomiota, koska se on ikään kuin historiallinen itsestäänselvyys, liittyy musiikin julkistamisen muotoon. Äänitekeskeisyys on ilmeistä, elettiinhan Vietnamin sodan aikana ääniteteollisuuden ja erityisesti LP-levyn nousukautta. Levymyynti kasvoi kaikissa länsimaissa. Äänitemarkkinat monipuolistuivat entisestään, kun 1970-luvulla äänilevyjen rinnalle nousi uusi tallenneformaatti, c-kasetti.

Musiikin ja Vietnamin sodan yhteistä historiaa on toki mahdollista tarkastella muillakin tavoin kuin äänitteiden kautta. Miten esimerkiksi konsertit ja Vietnamin sota liittyivät yhteen? Konserttiulottuvuudesta listalla on itse asiassa hyvä esimerkki, sillä rockyhtye Country Joe & The Fishin kiihkeä folk-ralli ”I Feel Like I’m Fixin’ to Die Rag” tuli tunnetuksi kesällä 1969 järjestetyn Woodstockin festivaalin yhteydessä. Samalla festivaalilla kitaristi Jimi Hendrix esitti aggressiivisen näkemyksensä Yhdysvaltojen kansallislaulusta. Tulitusta ja räjähdyksiä muistuttavine äänineen se oli helppo tulkita Vietnamin sodan vastaiseksi kommentiksi, vaikka esityksessä ei verbaalisesti saati visuaalisesti sotaan viitattukaan. Molemmat kappaleet välittyivät laajemmalle yleisölle festivaalista tehdyn dokumenttielokuvan kautta. Toki festivaalin parhaista paloista julkaistiin myöhemmin myös äänilevy.

Folkia Vietnamista

Suosikkilistaa tarkastellessa lopulta esille nousee kaikkein oleellisin kysymys: missä on Vietnam? Sotaa käytiin Vietnamissa, toki jonkin verran myös sen rajojen ulkopuolella. Suurin osa sotaan osallistuneista sotilaista oli vietnamilaisia – niin kuin oli myös suurin osa sodan uhreista. Vietnamin sijainti, kartta, kaupungit, maisemat, olosuhteet ja kenties hieman maan kulttuuriset ja taiteelliset saavutuksetkin tulivat laajamittaisen uutisoinnin välityk-

sellä tunnetuksi länsimaiden asukkaille. Maan musiikki ei kuitenkaan näy eikä kuulu Vietnamin sodan soittolistoilla.

Kun puhumme Vietnamin sodan musiikista, emme puhu Vietnamin musiikista. Puhumme pääosin yhdysvaltalaisesta musiikista. Musiikin kautta tarkasteltuna tuntuu kuin Yhdysvallat olisi ollut ainoa osallistuja Vietnamin sodassa.

Musiikkia kuitenkin tehtiin ja julkaistiin sodan aikana sekä Pohjois- että Etelä-Vietnamissa. Kommunistisen Pohjois-Vietnamin musiikkitoiminnasta tietoa on vähemmän. Se tiedetään, että ulkomaisen tuotannon jakelussa rajoitukset oli merkittäviä. Valtion sensuurin tavoitteena oli ehkäistä länsimaisen ja erityisesti amerikkalaisen musiikin leviäminen, sillä imperialististen äänilevyjen pelättiin “stimuloivan ihmisen elämellisyyttä”.¹²

Myös Etelä-Vietnamissa esiintyi sensuuria. Musiikki on usein koettu uhkaksi vallitsevalle järjestykselle, ja sota-aikoina järjestyksestä pyritään pitämään erityisen voimakkaasti kiinni. Yleisesti ottaen tilanne Etelä-Vietnamissa oli kuitenkin jossain määrin vapaampi kuin pohjoisessa. Sotavuodet itse asiassa nostivat esiin nimiä, jotka vakiinnuttivat asemansa suosittuina musiikintekijöinä ja artisteina. Osa heistä sai jatkaa toimintaa vielä senkin jälkeen, kun Yhdysvallat poistui maasta ja valta vaihtui.

Vietnamilainen musiikkikulttuuri on historiallisesti jakautunut kolmeen suureen lajiin: kansanmusiikkiin, näyttämömusiikkiin ja populaarimusiikkiin.¹³ Samoin kuin lähes kaikkialla muuallakin 1960-luvun kulttuurinen murros nosti Vietnamin perinteisten lajityyppien rinnalle uudenlaisia populaarimusiikin edustajia. Erityisen suuri vaikutus oli niin sanotulla folk-buumilla, joka lähti liikkeelle Yhdysvalloista 1960-luvun alusta. Monessa maassa oli omat folksankarinsa, omat bob dylaninsa, jotka soittivat kitaraa ja lauloivat itse kirjoittamiaan lauluja.

Etelä-Vietnamissa kuuluisin kansainvälisiä populaarimusiikin virtauksia ja vietnamilaista kansanmusiikkia yhdistelevä laulaja-lauluntekijä oli Trinh Cong Son (1939–2001). Haastatteluisaan Son mainitsi ulkomaisiksi suosikeikseen amerikkalaisen bluesin, swingin ja folkin. Hänen melankolisissa, maalailevissa balladeissaan kuuluu myös ranskalaisen chansonin vaikutus. Trinh Cong

Laulaja-lauluntekijä Trinh Cong Son piti kitaransa kanssa yllä rauhan-
tuntoja Vietnamin sodan aikana. Kuvakaappaus on artistin elämää väl-
jästi peilaavasta elokuvasta *Dat Kho*.

Son julkaisi ensimmäiset levytyksensä jo 1950-luvulla, mutta var-
sinaisesti hänen suosionsa alkoi nousta vasta 1970-luvun vaih-
teessa.

Suosion kasvaessa viranomaiset kielsivät Trinh Cong Sonin
laulujen julkisen esittämisen. Perusteena sensuurille oli kieltotoi-
menpiteiden yhteyksissä usein kuultu väite yleisen moraalien hei-
kentämisestä. Sodan aikana laulaja pakoili armeijaan värväystä.
Taistelujen tauottua Son joutui hetkeksi kotiarestiin, mutta hän
sai jatkaa laulujen tekemistä ja julkaisemista. Hänen kuolemansa
vuonna 2001 herätti kansainvälistä huomiota. Trinh Cong Sonin
hautajaiset olivat kansallinen suur tapahtuma, maan historian
suurin presidentti Ho Tši Minhin hautajaisten jälkeen – joiden-
kin väitteiden mukaan kaikkein suurin.¹⁴

Trinh Cong Son kokeili myös elokuvanäyttelijän uraa. Se kesti
vain yhden elokuvan verran. 1970-luvun alussa filmattu mutta
vasta 1980-luvulla julkaistu *Dat Kho* (suomennettuna “Surujen
maa”) on realismisuutta tavoitteleva cinemascope-elokuva yhden
perheen arjesta Vietnamin sodan keskellä. Tapahtumat sijoittu-
vat Huen kaupunkiin keskiseen Vietnamiin. Trinh Cong Sonin
esittämä laulaja Trinh Quan pakoilee kutsuntoja ja palaa per-

heensä luokse. Perhettä hoitaa äiti, vanhemmat veljet vaikuttavat armeijan leivissä ja yksi siskoista puolestaan on aktiivisesti mukana sodanvastaisessa agitoinnissa. Tuntuu siltä, että sota on repimässä perhettä hajalle – ja aivan konkreettisesti, sillä tapahtumat sijoittuvat vuoden 1968 massiivisen Têt-hyökkäyksen aattoon ja Huen kaupungin veriseen valloitustaisteluun.

Laulaja esitetään toisaalta unelmoijana, toisaalta konfliktien sovittelijana. Häntä kutsutaan protestilaulajaksi, mutta hän itse vähättelee tätä roolia ja kertoo tekevänsä lauluja rauhasta ja kansan kärsimyksistä. Hänelle riittää ymmärrystä – mutta häntä myös vastustetaan. Elokuvasa on kohtausta, jossa Trinh Cong Sonin esittämä laulaja tulkitsee kumppaneineen rauhanlaulun panssariajoneuvojen keskellä. Reipashenkinen sävelmä ei ole Trinh Cong Sonin tuotannon tyypillisimmästä päästä, mutta se ei ole syy siihen, mitä tapahtuu laulun päätteeksi. Yleisön joukosta nousee mies ja ryhtyy hoilaamaan sotaponnisteluja tukevaa kappaletta. Syntyy kahakka, ja laulaja joutuu pakenemaan henkensä edestä.

Näyttäisi siltä, että elokuva on tehty rakentamaan Trinh Cong Sonin tähtikuvaa pasifistisena ja pelkäämättömänä artistina, joka luo uskoa paremmasta maailmasta ja seisoo sanojensa takana tuli mitä tuli. Elokuvasa on tyypillinen tähtielokuva myös siinä mielessä, että se keskittyy kuvaamaan artistin niin sanottua pre-fame-vaihetta eli ajanjaksoa ennen suurta mainetta.

Oli elokuvan tarkoitusperä mikä tahansa, se kuitenkin luo mielenkiintoisen kuvan sodan vaikutuksista yksilöihin, perheisiin, ystävyssuhteisiin ja kansakuntaan. Musiikillisesta näkökulmasta se on jopa hätkähdyttävä esimerkki kulttuurisesta liikkuvuudesta, siitä, miten vietnamilainen laulaja ja lauluntekijä on omaksunut vierasperäisen folkmusiikin toimintatapoja ja ideologioita ja soveltanut niitä omaan taustaansa.

Onpa elokuvassa myös yksi esimerkki päinvastaisesta vaikutuksesta. Trinh Quan tutustuu amerikkalaiseen Timiin, joka on kiinnostunut Vietnamista. Laulaja ja hänen ystävänsä kertovat Timille omasta maastaan ja samalla yrittävät auttaa häntä. Tim

on nimittäin rintamakarkuri. Hän on amerikkalainen, joka pakenee muita amerikkalaisia ja hakee turvaa vietnamilaisilta.

Häviäjän vastahyökkäys

Saksalainen levy-yhtiö Bear Family Records julkaisi vuonna 2010 massiivisen äänitekokoelman *...Next Stop Is Vietnam. The War on Record: 1961–2008*. Yhtä pohjoisvietnamilaista radiopropagandalähetystä lukuun ottamatta siinä ei kuulu Vietnamin ääni. Antologiaan sisältyvän kirjan johdantoluvussa mainitaan muutama vietnamilaispoliitikko, mutta esimerkiksi musiikkiesiintyjät – ei sanaakaan. Bear Familyn kokoelma ei oikeastaan poikkea Vietnamin sodan musiikillista historiaa käsittelevästä valtalinjasta muuten kuin massiivisuudensa puolesta.

Vietnamin sodan musiikkihistoriaan keskittynyt cd-boksi sisältää 13 levyä, yli 300 esitystä ja 306-sivuisen kirjan. Kuva: Janne Mäkelä.

Usein kuulee väitettävän, että sodan voittaja pääsee sanelemaan ehdot sodanjälkeiselle kulttuurille. Se ei ainakaan päde Vietnamin sodan kohdalla. On paradoksaalista, että musiikillista mielikuvaa Vietnamin sodasta ovat hallinneet teokset, jotka sodan hävinnyt osapuoli tuotti. Osin kyse on sattumasta. Vietnamin sota osui vuosiin, jolloin angloamerikkalainen populaarimusiikki – erityisesti rockmusiikki – hallitsi musiikkimarkkinoita ja toimi nuorisokulttuurisena keulakuvana. Rockmusiikin sanoma muutoksesta ja vapaudesta osui yksiin Vietnamin sodan herättämien tuntojen kanssa.

Vietnamin sodan ja musiikin suhde on lisäksi osuva esimerkki siitä, miten kulttuurituotteiden merkitykset eivät ole koskaan lopullisia vaan muokkautuvat ajassa, paikassa ja eri ihmisryhmien käytössä. Voidaan väittää, että sota ja musiikki ruokkivat toisiaan jopa niin, että julkisessa keskustelussa Vietnamin sotaan kytkettiin ja on myöhemmin kytketty musiikkia, jolla ei juurikaan ollut tekemistä sodan kanssa.

Päästäksemme syvemmälle musiikin ja Vietnamin sodan välisen suhteen tarkastelussa tulisi luoda tarkempi katsaus vaikkapa sotatantereelle. Millaista musiikkia tuotettiin Vietnamin ja mihin tarkoitukseen? Mitä musiikkia rintamalla kuunneltiin – puolin ja toisin? Millaista musiikillista ja kulttuurista vuorovaikutusta sota-aika sisälsi? Trinh Con Songin muodossa löytyy todisteita siitä, että sota-ajan tunnetuin vietnamilaislaulaja käytti amerikkalaisen folkmusiikin keinoja esittäessään kappaleitaan. Todisteita päinvastaisesta kulttuurivirrasta ei juurikaan ole esitetty.

Usein kuulee väitettävän, että historiaa kirjoittavat vain voittajat. Vietnamin sodan kohdalla historiankirjoitusta on kuitenkin dominoinut sodan häviö. Erilaisista muistelmista ja jopa tutkimuskirjallisuudesta löydämme paljon Amerikka-analyysia ja pohdintoja länsimaisesta kulttuurista. Vietnamin sotaa koskevat kulttuurituotteet kuten elokuvat ja musiikki ovat osa tätä historiankirjoituksen linjaa.

Musiikkia ja Vietnamin sotaa koskevan analyysin jälkeen edessä onkin vain yksi johtopäätös. Yhdysvallat hävisi sodan, mutta yhdysvaltalainen populaarimusiikki voitti.

Lähteet

Tutkimuskirjallisuus

- Andresen, Lee: *Battle Notes. Music of the Vietnam War*. 2nd ed. Savage Press, Superior 2003.
- Blackburn, Philip: Vietnam. *Ancient Rock Music. World Music. Volume 2: Latin and North America, Caribbean, India, Asia and Pacific*. Ed. by Simon Broughton & Mark Ellingham. Rough Guide, London 2000, 262–269.
- Connell, John & Chris Gibson: *Sound Tracks. Popular Music, Identity and Place*. Routledge, London 2003.
- Frith, Simon: Does British Music Still Matter? A Reflection on the Changing Status of British Popular Music in the Global Music Market. *European Journal of Cultural Studies* 1/2004, 43–58.
- Keesing, Hugo & Wouter Keesing: *Vietnam on Record. An Incomplete Discography*. Unpublished pdf discography. http://www.lasalle.edu/digital/Keesing/Vietnam_on_Record.pdf. Haettu 8.10.2015.
- Keightley, Keir: *Reconsidering Rock. The Cambridge Companion to Pop and Rock*. Ed. by Simon Frith, Will Straw & John Street. Cambridge University Press, Cambridge 2001, 109–142.
- Lahusen, Christian: *The Rhetoric of Moral Protest. Public Campaigns, Celebrity Endorsement, and Political Mobilization*. Walter de Gruyter, Berlin & New York 1996.
- Mäkelä, Janne: *Pophistoria. Kuinka musiikki muutti maailman*. Sähköinen kirja. Uudistettu painos teoksesta Kansainvälisen populaarimusiikin historiaa (2011). Klaava, Riihimäki 2014.
- Perone, James E.: *Songs of the Vietnam Conflict*. Greenwood Press, Westport 2001.
- Perone, James E.: *Mods, Rockers, and the Music of the British Invasion*. Praeger, Westport 2009.

- Shmoop 2008a: Fortunate Son Meaning. Shmoop Editorial Team. <http://www.shmoop.com/fortunate-son/meaning.html>. Haettu 8.10.2015.
- Shmoop 2008b: (Sittin' on) The Dock of the Bay Meaning. Shmoop Editorial Team. <http://www.shmoop.com/dock-of-the-bay/meaning.html>. Haettu 8.10.2015.
- Tien, Dang: *The Life and Music of Trinh Cong Son*. Translated by Jason Gibbs. Tcs-home 2001. <http://www.tcs-home.org/english/articles/the-life-and-music-of-trinh-cong-son>. Haettu 8.10.2015.
- Välimäki, Susanna: *Miten sota soi? Sotaelokuva, ääni ja musiikki*. Tampere University Press, Tampere 2008.
- Wikipedia 2015a: These Boots Are Made of Walkin'. https://fi.wikipedia.org/wiki/These_Boots_Are_Made_for_Walkin%27. Haettu 9.10.2015.
- Wikipedia 2015b: Trinh Cong Son. https://en.wikipedia.org/wiki/Trinh_Công_Son. Haettu 8.10.2015.

Elokvat ja muut audiovisuaaliset lähteet

- Dat Kho*. Vietnam 1973. O ja K: Ha Thuc Can. N: Trinh Cong Son, Bich Hop, Yuan Ha, Van Quynh, Luu Nguyen Dot. English subtitles. 102 min. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=HmEcsIMR08g>. Haettu 13.10.2015.
- Plasma-T Project, The: Top 5 Vietnam War Songs. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=GM9MNj7slPs>. Haettu 13.10.2015.

Äänitteet

- Creedence Clearwater *Revival*: "Fortunate Son" / "Down on the Corner". America. 17012. 1969.
- ...*Next Stop Is Vietnam. The War on Record: 1961–2008*. Bear Family Records. BCD 16070 MS. 2010.

Viitteet

- 1 Keesing & Keesing 2015.
- 2 Wikipedia 2015a.
- 3 Ks. Mäkelä 2014.
- 4 Keightley 2001, 122–125.
- 5 Shmoop 2008b.
- 6 Välimäki 2008, 26–27.

- 7 Shmoop 2008a.
- 8 Perone 2009, 129.
- 9 Perone 2001, 17.
- 10 Frith 2004, 50.
- 11 Lahusen 1996, 140–141.
- 12 Connell & Gibson 2003, 118–119.
- 13 Blackburn 2000, 262.
- 14 Tien 2001; ks. myös Blackburn 2000, 267; Wikipedia 2015b.

15 kotkalaista kuulustellaan lippujulisteesta

Kotkan seudun opiskelevan nuorison yhteiskunnallisen seuran (KONYS) entisen ja nykyisen hallituksen jäsenet, yhteensä 15 nuorta on kutsuttu yksitellen Kotkan rikospoliisin kuulusteltaviksi. Syynä on juliste, joita oli kaksin kappalein seuran kellarihuoneiston näyteikkunassa Kymenlaaksonkadun ja Kaivokadun kulmassa 10. huhtikuuta ja 24 huhtikuuta välisenä aikana. Viimeksimainittuna päivänä Kotkan rikospoliisin edustajat poistivat julisteet. Niiden väitetään loukkaavan Yhdysvaltojen valtiota.

Julisteet on tehty Demo ry:n painossa Helsingissä joskus viime kesänä. KONYSin jäsenten kertoman mukaan tällaisia julisteita on Helsingissä ollut esillä jo kauan, mm. Vanhan ylioppilastalon edustalla useiden kausien ajan.

Kuva ja teksti kotkalaisesta Eteenpäin lehdestä 29.4.1970.

Ranskan opiskelijaliike ja Vietnamin sota 1965–1968

« La raison principale de se révolter est de saisir notre liberté. »
Jean Paul Sartre¹

”Hulluna vuonna” 1968 opiskelijat osoittivat mieltään ympäri maailmaa – Los Angelesissa, Berliinissä, Tokiossa ja – Ranskassa. ”Pariisiin kevät” 1968 on jäänyt historiaan kumoushenkisestä liikehdinnästä, joka antoi esikuvia opiskelijaradikalismille Suomeen asti. Pariisissa opiskelijat panivat yhteiskunnan hetkeksi ylösalaisin, ja anarkistiset, maolaiset ja trotskilaiset opiskelijaliikkeiden johtajat odottivat, että työläiset tulisivat mukaan kapinointiin – barrikadeille ja mielenosoituksiin, miehittämään rakennuksia ja lietsomaan lakkoja. ”Ole realisti, vaadi mahdotonta”, oli yksi Pariisiin 1968 toukokuun tunnetuimmista iskulauseista.

Tässä artikkelissa kerron ennen muuta Ranskan vaikutusvaltaisimman, maltillisesti vasemmistolaisen sanomalehti *Le Monden* aikalaiskirjoittelua seuraten, miten ranskalainen opiskelijaliike eteni vaihe vaiheelta Pariisiin kevään tapahtumiin vuosina 1965–1968 ja miten liikehdintä kytkeytyi Vietnamin sodan vastaiseen politiikkaan eri muodoissaan. Vaikka opiskelijaradikalismi keskittyi paljolti Pariisiin ja jäi vaikutuksiltaan melko lyhytaikaiseksi, siihen osallistuneet kuuluivat samaan vuoden 1968 sukupolveksi kutsuttuun nuorisoon, joka vastusti Vietnamin sotaa riippumatta siitä, missä eli.

Ranskalaisnuorten poliittisen aktivoitumiseen vaikutti kansainvälisten kimmokkeiden ja vaikutteiden lisäksi kuitenkin myös Ranskan 1900-luvun sotien historian perintö: mennyttä vuosisataa voi pitää eräänlaisena Ranskan luhistumisen, tai aina-

kin sen henkisen luhistumisen aikakautena. Ensimmäisessä maailmansodassa oli taisteltu suurin joukoin Ranskan maaperällä ja maa selvisi vain liittoutuneiden avulla voittajavaltojen joukkoon. Toisessa maailmansodassa Saksa miehitti suurimman osan Ranskan alueesta ja lopusta muodostettiin eräänlainen Saksan protektoraatti, joka nimettiin Wichyn hallitukseksi. Tälläkin kertaa ja vain vaivoin Ranska onnistui pääsemään toisen maailmansodan voittajien pöytään.² Ranskan siirtomaat Indokiinassa olivat joutuneet japanilaisten valloittamiksi.³

Välittömästi Saksan ja Japanin luhistumisen jälkeen Ranska kohtasi vaikeuksia Indokiinan kolonioissaan, sillä alueen asukkaat ja poliitikot olivat todenneet Ranskan kykenemättömäksi huolehtimaan alueen perusturvallisuudesta. Tästä seurasi vuosina 1946–1954 käyty Indokiinan sota, jota kutsutaan usein ensimmäiseksi Vietnamin sodaksi. Sota päättyi Ranskan täydelliseen tappioon, jonka huipentumana pohjoisvietnamilaiset joukot ja sissit valtasivat sittemmin Pohjois-Vietnamiksi kutsutun alueen. Sodan jälkiselvittelyissä Vietnam jaettiin kahteen osaan ja Yhdysvallat otti merkittävän roolin Vietnamin eteläisen osan turvaamisessa ja puolustamisessa.

Kun sota Indokiinassa oli päättymässä, Ranska joutui vaikeuksiin myös omalla lähialueellaan: algerialaiset halusivat itsenäistyä. He olivat saaneet hyvän esimerkin vietnamilaisilta. Algerian itsenäistymissota oli Ranskalle huomattavasti Vietnamia vaikeampi. Vietnamin olivat taistelleet vain rekrytoitua palkkasotilaita eikä siellä ollut lainkaan asevelvollisia tai reservejä. Tästä syystä Ranskan sisäinen ja yhteiskunnallinen tasapaino ei juuri järkkynyt Vietnamin sodan aikana. Toisin kävi Algerian sodassa, johon määrättiin asevelvollisia ja reservejäkin.⁴

Sodat ovat vaikuttaneet vahvasti historiankirjoitukseen. Joillakin ranskalaisilla historioitsijoilla ja filosofeilla on ollut taipumus jaotella ikäryhmät sukupolviksi, usein juuri sotiin liittyvin perustein.⁵ Historioitsija Michel Winok keskittyy toisen maailmansodan jälkeisiin sukupolviin ja luettelee mihin tehtävään näiden älymystö on suuntautunut yhteiskunnassa. Vuoden 1930 sukupolvesta tuli filosofeja, kylmän sodan eli Ranskan Indokiinan

sodan sukupolvesta historioitsijoita, Algerian sodan sukupolvi kunnostautui professoreina ja vuoden 1968 sukupolvesta tuli toimittajia.⁶

Negatiivisen suhtautumisensa sukupolvien kautta ajattelemiseen ovat toisaalta tuoneet esiin useat Ranskan huomattavimmista historioitsijoista, kuten Marc Bloch⁷, Lucien Febvre⁸ ja Jacques Le Goff⁹. Meillä Suomessa esim. Vesa Vares¹⁰ käsittelee kirja-arviossaan sukupolvien teemaa. Näin tekee myös Kimmo Rentola, joka artikkelissaan ”Vuoden 1968 radikaali sukupolvi” (2006), käsittelee pääsääntöisesti ns. taistolais-ilmiotä¹¹.

Opiskelijaliike ensimmäisen Vietnamin sodan aikaan

Ranskan Indokiinassa käymän pitkällisen sodan aikana ei ranskalaisten yliopistojen opiskelijoiden keskuudessa juurikaan syntynyt sodanvastaista liikehdintää. Toisin oli jo paljon läheisemmäksi koetun Algerian sodan yhteydessä.

Algerian sodan aikana ja sen jälkeen Ranskassa tapahtui suuria muutoksia. Maan yhteiskunnallinen järjestelmä muuttui lyhytikäisestä neljännestä tasavallasta viidenneksi tasavallaksi, ja perustuslakiin tehtiin suuria muutoksia. Sodan jälkeen Ranskan yliopistoihin perustettiin uudelleen kaikkien suuntausten poliittisia opiskelijajärjestöjä kuin ammatillisiakin järjestöjä.¹² Ranskassa opiskelijat järjestäytyivät ammattiliittojen tavoin kansalliseksi yhdistyksiksi, jotka pääsääntöisesti toimivat koko valtakunnan alueella. Tapa poikkeaa Suomesta, jossa ylioppilaskunnan ovat yliopistokohtaisia ja niillä on keskusjärjestönsä.

Opiskelijoiden ammatillinen järjestäytyminen, ”*syndicat étudiant*” oli lähtenyt liikkeelle Ranskassa jo vuonna 1907, kun *Union nationale des étudiants de France* eli UNEF perustettiin. Järjestön historian kirjoittanut Alain Monchablon omistaa teoksessaan yhden kokonaisen luvun järjestön jäsenten kääntymiselle vasemmistolaisuuteen vuonna 1963. Järjestöä onkin yleisesti pidetty vasemmistolaisena järjestönä.¹³ Sen rauhantoiminnasta tuli luon-

teeltaan niin jyrkkää, että se joutui suuriin ongelmiin Viidennen tasavallan hallinnon kanssa.¹⁴

UNEFin ja ammattijärjestöjen yhteistyön symboliksi muodostui vuosi 1961, jolloin UNEFin piti järjestää mielenosoitus – kuten asia ilmaistiin – ”fasismin mätäpaiseen leviämisen estämiseksi” CGTn (*Confédération générale du travail*) ja CFTCn (*Confédération française des travailleurs chrétiens*) ammattijärjestöjen kanssa. Mielenosoitus oli tarkoitettu myös OASn (*Organisation de l'armée secrète*) harjoittamaa toimintaa vastaan sekä Algerian rauhan puolesta. Valtion viranomaiset kuitenkin kielsivät tapahtuman. Saman vuoden joulukuussa edellä mainitut järjestöt muodostivat yliopistojen antifasistisen toimikunnan yhteistyössä eräiden poliittisten ja joidenkin ammatillisten järjestöjen kanssa. Se tapahtui OAS-järjestön suorittaman attentaatin jälkimainin-geissa.¹⁵

Mielenosoitusten alkaminen

On erityisen vaikeata tietää varmasti, miksi *Le Monde* julkaisi 24. helmikuuta 1965 manifestin, jonka oli allekirjoittanut lähellä Ranskan kommunistista puoluetta PCF:ää (*Partie Communiste Français*) ollut Rauhan puolesta liike (*Mouvement pour la Paix*).¹⁶ Manifestin allekirjoittajina olivat mm. kirjailija ja filosofi Jean-Paul Satre¹⁷, kirjailija ja feministi Simone de Beauvoir, ekonomisti François Perroux, kolmannen tasavallan moninkertainen ministeri Pierre Cot ja elokuvaohjaaja Claude Autant-Lara. Manifestissa vastustettiin amerikkalaisten hyökkäystä Vietnamissa ja vaadittiin kansanvälisen rauhankokouksen aikaansaamista. Ranskalaisen älymystön jäsenet olivat oppineet jotain Algerian siirtomaasodan vastaisesta toiminnasta.

Tosin voidaan myös arvella, että tapahtumat Vietnamin sotarintamalla olivat keskeinen, konkreettinen syy *Le Monden* julkaisemaan manifestiin. Olihan 7. helmikuuta 1965 FNL (*Front national de libérations de Sud-Viêt Nam*) eli Etelä-Vietnamin vapausrintama tehnyt tehokkaan iskunsa Pleikussa sijaitsevaan

amerikkalaisten Camp Holloway -tukikohtaan, ja tuolloin kahdeksan amerikkalaissotilasta oli saanut surmansa. Vain kolme päivää myöhemmin, 10. helmikuuta FNL iski Quy Nhon kaupunkiin. Tämän iskun seurauksena 21 amerikkalaissotilasta kuoli. Tämän seurauksena amerikkalaiset sijoittivat Hawk-ohjuksia Đà Nẵngin satamakaupunkiin, joka oli aivan lähellä Pohjois-Vietnamin demokraattisen tasavallan rajaa. Saman kaupungin alueelle ensimmäiset amerikkalaiset, Vietnamin sotaan lähetetyt maataistelujoukot tekivät maihinnousun jonkun verran myöhemmin.¹⁸

Ennen maataistelujoukkojen lähettämistä Yhdysvaltain tuolloinen presidentti Lyndon B. Johnson oli hyväksynyt 13. helmikuuta massiiviset Pohjois-Vietnamin valtioalueen pommitukset. Tätä presidentin päätöstä kutsutaan nimellä Operation Rolling Thunder. Alueella vallinneiden säiden tähden pommitukset päästiin aloittamaan kuitenkin vasta 4. maaliskuuta, mutta ne kestivät aina marraskuuhun 1968 asti. Näin Yhdysvallat oli todella mukana Vietnamin sodassa perustellen osallistumistaan niin sanotulla dominoteorialla: kommunismin leviäminen oli estettävä, muutoin maa toisensa jälkeen joutuisi Neuvostoliiton vahvaan vaikutuspiiriin.

Le Monden manifesti saattoi olla viritetty juuri sodan laajenemista ja amerikkalaisten aggressiota vastaan. Seuraava askel ranskalaisten opiskelijoiden ja älymystön Yhdysvaltojen vastaisessa taistelussa otettiin huhtikuussa 1965, kun opiskelijajärjestö UNEF piti vuosikokousta Bordeaux'ssa. Kokouksessa esittivät Bordeaux'n, Lillen, Lyonin sekä Sorbonnen filosofisen tiedekunnan opiskelijayhdistykset päätöslauselman tukeakseen *Le Mondessa* esitettyjä ajatuksia. Yksimielisesti kokous hyväksyi opiskelijoiden liikkeelle lähdön tässä tärkeässä kysymyksessä. Kokouksen hyväksymässä julistuksessa todettiin mm. seuraavaa:¹⁹

[K]okous toteaa täydellisen ja solidaarisen tukensa todelliselle yhteistyölle ranskalaisten opiskelijoiden ja Etelä-Vietnamin kansan kanssa. Tuo kansa taistelee sankarillisesti FNL:n johdolla kansallisesta vapaudestaan. Kokous tuomitsee jyrkästi Yhdysvaltojen iskut Vietnamia vastaan.²⁰

Eräänä syynä opiskelijajärjestö UNEF:in nopeaan reagointiin *Le Monden* manifestiin saattoi olla Alain Monchablou historii- kisaan mainitsema järjestön yhteiskunnallisen aseman ja merkityk- sen voimakas väheneminen juuri vuoden 1965 alun aikana. Edes Bordeaux'n kokous ei saanut aikaiseksi päätöksiä, lukuun otta- matta Vietnamia, ja kokous venyi paljon aiottua pidemmäksi.²¹ Eräänä syynä tähän oli se, että opiskelijoiden mielenkiinto koh- distui aiempaa enemmän ns. kolmannen maailman kysymyksiin kuin yliopistojen opiskelijoiden omiin asioihin.²² Moraalisen rap- pion lisäksi Monchablou mainitsee taloudellisen romahduksen, sillä järjestön vuotuisesta budjetista 70 prosenttia perustui velalle ja siksi henkilökuntaa oli jatkuvasti vähennetty.²³

Toiseksi syyksi tulevat suuret muutokset poliittisessa elämässä. Opiskelijoiden paluu poliittiseen keskustaan ei ollut onnistunut, virta vei opiskelijoita vasemmalle. Tämä kriisi kosketti myös kristillistä opiskelijajärjestöä JEC (*Jeunesse étudiante chrétienne*), jonka toimiva johto joutui eroamaan alkuvuodesta 1965. On jopa esitetty mielenkiintoinen näkemys, jonka mukaan tyyppillisesti keskusta-oikeistolaisen puolueen eli Gaullistien nuorisojärjes- töstä muodostui ryhmä ”29”, joka oli äärivasemmistolainen gaul- listinen ryhmittyä.²⁴

Vietnamin sodasta UNEF oli löytänyt sopiva keinon sekä riviensä yhdistämiseen että vahvistamiseen, joten toimintaa päätettiin jatkaa. Huhtikuun kokouksen jälkeen ensimmäisenä kesäkuuta 1965 UNEF julkaisi yleisen kutsun yliopistoissa vie- tettäväksi toimintapäiväksi, jonka aiheena oli kansainvälinen toiminta Vietnamin sotaa vastaan. Kutsun olivat allekirjoittaneet lukuisat tunnetut ja tunnustetut yliopistojen opettajat.²⁵

Samaan aikaan alkoi myös Yhdysvalloissa sodanvastainen lii- kehdintä saada julkisuutta. Yhdysvalloissa laulaja Jean Baez oli järjestänyt Vietnamin sodan vastaisen mielenosoituksen San Franciscossa joulukuussa 1964 ja siihen oli osallistunut yli 1500 osanottajaa. Seuraavan vuoden huhtikuun 17. päivänä yleistä vasemmistolaisuutta edustaneet *Student for a Democratic Society* (SDS), *Student Nonviolent Coordination Committee* (SNCC) sekä joukko ihmisoikeusaktivisteja järjestivät sodanvastaisen marssin,

johon osallistui noin 25 000 osanottajaa. Toukokuun 21. ja 22. päivänä järjestettiin Berkeleyn yliopistolla opiskelijoiden organisoima *Vietnam day*, johon osallistui 30 000 ihmistä ja tästä esikuvansa saaneet mielenilmaukset levisivät eri puolille Yhdysvaltoja.²⁶ Luonnollisesti ranskalaisten yliopistojen opiskelijat saivat Yhdysvaltojen yliopistoliikeddinnästä voimakkaita vaikutteita. Tapahtui samaa kuin muuallakin eri maiden opiskelijoiden keskuudessa.

Ranskassa Vietnamin toisen sodan vastaisen toiminnan uusi alku koitti, kun yliopistot aloittivat syyslukukautensa 1965. Nyt oli kyseessä aiempaa voimakkaampi ja määrätietoisempi poliittinen toiminta. UNEF:in ja SNESup (*Syndicat national de l'enseignement supérieur*), yliopisto-opettajien kansallinen ammattiyhdistys, tekivät aloitteen ja sen pohjalta syksyllä 1965 perustettiin ”*Collectif intersyndical univesitaire d'action pour la paix au Vietnam*”. Marraskuun 6. päivänä *Le Monde* julkaisi kutsun ranskalaiselle yhteisölle. Kutsussa todettiin:

[K]eväästä lähtien protestit ovat levinneet amerikkalaisiin yliopistopiireihin, ja ne saavat kaiken huomiomme ja sympatiamme. Olemme ottaneet yhteyttä eri ryhmiin ja yksityisiin henkilöihin, jotka ovat ilmaisseet vastustuksensa sodalla ja olemme ilmaisseet heille tukemme.

Näin ranskalaiset ensimmäisen kerran ilmaisivat solidaarisuutensa ja tukensa opettajille ja opiskelijoille, jotka vastustivat Yhdysvaltain Vietnamin käymää sotaa.²⁷

Organisointi

Marraskuisessa *Le Mondessa* julkaistu kutsu oli varsinaisesti lähitölkkaus ranskalaiselle Vietnamin sodan vastaisen toiminnan organisoitumiselle. Kyseisen julkaisuviikon aika oli tarkoitus toimia debatin laajentamiseksi. Eritoten tiedottamisesta tuli keskeinen asia. Keskustelun leviämistä niin yliopistojen opettajien kuin

opiskelijoidenkin keskuuteen, mutta myös opiskelijoiden keskinäistä debattia pidettiin tärkeänä. Samaten asiaa haluttiin levittää myös suuren yleisön tietoisuuteen.²⁸

Tämän toimintajulistuksen perusteella yliopistojen opettajat ottivat pedagogiseksi missiokseen Vietnamin sodan ympärillä käytävän keskustelun laajentamisen niin yliopistossa kuin niiden ulkopuolellakin. Myös opiskelijajärjestöt, kuten UNEF ja SNESup järjestivät Vietnamin sotaan liittyviä tilaisuuksia. Juuri UNEF yhteistyössä SNESup'in kanssa järjesti Sorbonnen suuressa luentosalissa tiedotustilaisuuden, jossa Kaakkois-Aasian historian asiantuntija, historioitsija Jean Chesneaux toimi puheenjohtajana. Kaikesta tästä oli seurauksena marraskuun 27. päivänä pidetty suuri mielenosoitus Latinalaiskorttelissa.

Tämä mielenosoitus sai laajaa tukea eri poliittisilta nuorisojärjestöiltä ja vasemmiston puolueiden eri osastoilta, mutta eritoten sitä kannattivat yliopistojen rauhankomiteat, jotka olivat jäsenenä *Mouvement de la paix* (Rauhanliike) järjestössä. Myös monet yliopistojen ulkopuolella toimivat älymystön jäsenet ilmaisivat asialle tukensa. Heidän joukossaan oli yksi ehkä maailman tuolloin tunnetuimmista elokuvaohjaajista Alain Resnais, mutta tietenkin, jälleen kerran Sartre ja de Beauvoir.²⁹

Mielenosoituksen tarkoitus oli UNEF:in ja SNESup'in mukaan pysyä melko matalaprofiilisenä, mutta useita tavoitteita lausuttiin kuitenkin julki. Ensinnäkin, Yhdysvaltojen pommitukset Vietnamin demokraattista tasavaltaa kohtaan pitää lopettaa. Toiseksi, amerikkalaisten sotilasjoukkojen tulee vetäytyä Vietnamista. Kolmanneksi, FNL (*Front National de Liberation*) tulee tunnustaa Etelä Vietnamin kansan ainoaksi ja lailliseksi edustajaksi. Neljänneksi, kaikki amerikkalaiset tukikohdat on poistettava Vietnamin valtioalueelta. Tätä toimintaa tuki laaja opiskelijoiden ja lähinnä vasemmistoon kuuluvien poliittisten toimijoiden ryhmittymä.³⁰

Näin Ranskan ensimmäinen järjestäytyneenä mielenosoitus amerikkalaisten käymää Vietnamin sotaa vastaan oli syntynyt yliopistojen helmassa. Täten esim. UNEF:in opiskelijat olivat siirtyneen antikolonialistisen Algerian sodan vastustamisesta amerikkalaisen imperialismiin vastaiseen anti-imperialistiseen

taisteluun. Tosin tässä ensimmäisessä mielenosoituksessa jäätiin kauaksi niistä suurten massojen mielenosoituksista, joita aiemmin oli suunnattu Algerian sotaa vastaan. Kuitenkaan 1940- ja 1950-luvuilla Ranskan Indokiinassa käymä sota ei ollut liikuttanut suuria opiskelijajoukkoja lainkaan ja sama oli ollut vähällä toistua myös Yhdysvaltain käymän sodan suhteen. Tosin mitä enemmän yleinen mielipide ja myös media tulivat tietoisiksi tapahtumista, sitä enemmän Yhdysvaltain vastaisuus sai ilmaa siipiensä alle.

Sodanvastaisia toimijoita

Ranskassa, muiden länsimaiden tapaan, oli ja on yhä edelleenkin melkoinen joukko erilaisia ja eri lähtökohdista toimivia organisaatioita, joiden tehtävänä oli ja on pääsääntöisesti toimia omista lähtökohdistaan Yhdysvaltain sotapolitiikkaa vastaan. Tietenkin useilla näillä järjestöillä oli myös muita tavoitteita. Aiemmin mainittujen opiskelijajärjestön UNEF:in ja ANESup:in lisäksi keskeisiä vaikuttajia olivat mm. seuraavat järjestöt.³¹

CVN eli *Le Comité Vietnam National*, joka perustettiin syksyllä 1966 tilaisuudessa, jossa puhetta johti matemaatikko Laurent Schwartz. Järjestö kokosi riveihinsä useita vasemmistolaisia henkilöitä, jotka eivät olleet kommunisteja, vaan edustivat Ranskan terävintä älymystöä kuten Jean-Paul Sartre, sekä myös useita tunnettuja yliopistojen professoreita kuten Pierre Nadal-Vidal, Alfred Kastler ja Vladimir Jankélévits. Kyseessä oli siis puhtaasti intellektuellien yhteenliittymä, jonka sitoutuminen oli kategorista, niin antiamerikkalaisuuden kuin vietnamilaisten tukemisenkin suhteen.

CVN julkaisi myös omaa *Vietnam*-nimistä lehteään ja sillä oli hyvin läheiset suhteet *Temps Modernes* -aikakauslehteen, joka julkaisi järjestön kaikki toimintajulistukset ja -raportit. Järjestössä toimi myös runsaasti yliopistojen opiskelijoita. Ehkäpä juuri tämän tähden suurin opiskelijajärjestö UNEF tuki kaikkia CVN:n järjestämiä mielenosoituksia ennen toukokuuta 1968.

CVB eli *Les Comités Vietnam de base* syntyi vuosien 1966–1967 tapahtumien tuoksinassa. Sen aktiivisin toiminnan aika oli kevästä 1967 aina kesäkuuhun 1968 saakka. Järjestö oli pääsääntöisesti vasemmistolainen ja edusti lähinnä maolaista ajatusmaailmaa ja maailmankuvaa. Se toimi varsinkin yliopistojen opiskelijoiden keskuudessa ja julkaisi myös kansallista lehteä nimeltään *Victoire pour le Vietnam*.³²

CVB edusti hyvinkin voimakasta suoraa toimintaa. Esimerkiksi 28. huhtikuuta 1968 järjestö toteutti tuhoamisoperaation, joka kohdistui Pariisissa avoimena olevaan FNL:n sissien rikoksesta kertovaan näyttelyyn. Tässä yhteydessä loukkaantui mm. myöhemmin kansanedustajana ja oikeistolaisen Kansallisen rintaman (FN / *Front National*) aktivistina toiminut toimittaja Roger Holeindre³³.

CVH eli *Le Comité Vietnam Histoire* toimi lähinnä Sorbonnen opiskelijoiden keskuudessa. Perustajina olivat Sorbonnen historian opiskelijat. Suurimmaksi osaksi opiskelijat olivat vasemmistolaisia ja erilaisiin marxilaisiin ryhmiin jakautuneita, kuitenkin suurin osa heistä oli trotskilaisia. Julkaisujensa (*Bulletin du CHV*, jonka kaksi numeroa ilmestyivät helmi- ja huhtikuussa 1967) avulla CVH:n tarkoituksena oli koota yhteen eritoten Sorbonnen historian opiskelijat. Erityisesti ja harvinaislaatuisesti nämä järjestön julkaisut toivat esiin Ranskan aiemmin käymän sodan Indokiinassa.

SGEN-CFDT (*Syndicat général de l'Éducation nationale*) on ammattiliitto, joka on nykyisin osa suurempaa kokonaisuutta, CFDT (*Confédération française démocratique du travail*) ammattijärjestöä. Ammattijärjestön jäseniä ovat opetustoiminen hallinto- sekä opetusvirkamiehet, mutta erityisesti julkisen vallan edustajat. Myös ulkomailla toimivat opetusalan ranskalaiset ovat järjestön jäseniä.³⁴

Kuten tutkija Laurent Jalabert toteaa, Ranskassa oli myös organisaatioita, jotka eivät näytelleet kovin keskeistä roolia Vietnamin sodan vastaisissa tapahtumissa, mutta jotka silti tukivat yliopistopokselijoiden järjestöjen toimintaa Yhdysvaltojen Vietnamin sotaa vastaan. Suuri ja merkittävä ryhmä olivat erilaiset lukio-

laisten yhteenliittymät. Jalabert toteaa myös, että nämä järjestöt ja niiden keskeiset henkilöt todennäköisesti toimivat Ranskan kevään 1968 perustoimijoina.³⁵

Perinteisten vasemmistolaisten poliittisten- ja ammatillisten yhdistyksien ja tämän kirjoituksen kohteena olevien opiskelijoiden ja yliopisto-opettajien yhteenliittymien lisäksi Vietnamin sodan vastainen liikehdintä lisääntyi melko vakaasti myös kristillisten joukoissa. Näin tapahtui katolisten, mutta eritoten protestanttien ja luterilaisten keskuudessa, kuten tutkija Sabine Rousseau on todennut.³⁶ Varmasti osasyynä saattoi olla myös Bernard Schreinerin, aiemman UNEFin opiskelija-aktivistin, liittyminen organisoimaan *Temoignage chrétien* järjestöjä, joille muodostettiin oma yhteistyöjärjestönsä ja sen myötä säännöllisesti ilmestyvät lehti *Notre Combat*³⁷.

Tapaukset

Eräänä ”suuremman ryminän” lähtölaukauksena voi pitää Pariisin vasemmalla rannalla sijaitsevassa *La Maison de la Mutualité* kokous- ja teatteritilassa 25. toukokuuta 1966 pidettyä tilaisuutta.³⁸ Tästä tilaisuudesta uutisoi mm. *Le Monde* lehti 28. toukokuuta 1966 ja tilaisuus oli nimetty ”Kuudeksi Mutualitén tunniksi”. Kokouksen olivat kutsuneet koolle 21 ranskalaista intellektuellia, tunnetuimmat heistä olivat Jean-Paul Sartre, Laurent Schwarts ja Vladimir Jankélévitch. Kokouksen onnistumisen takasi pääsääntöisesti opiskelijoiden osallistuminen siihen, olihan Mutualitén sijainti lähellä kaupungin korkeakouluja. Myös opiskelijajärjestöjen taholta saatiin kokousmateriaalia ja erilaista järjestelyapua. *Le Monde* totesikin paikalla olleen useita tuhansia osallistujia, joista suurin osa oli opiskelijoita. Toimittaja myös ihasteli osanottajien innostusta itse tapahtumassa ja suunnitellun tulevan toiminnan suhteen.³⁹

Eräänlaisena yhteenvetona vuoden 1966 tapahtumista voidaan pitää *l'Esprit*-lehden tuolloisen päätoimittaja Jean-Marie Domenach'in vuonna 1967 kirjoittamaa lyhyttä katsausta tämän

Rauhanliikkeen organisoimassa mielenosoituksessa Pariisissa 1967 vaadittiin rauhaa Vietnamiin ja Yhdysvaltoja lopettamaan hyökkäykset.

ns. toisen Vietnamin sodan historiaan. Kirjoittaja toteaa, että useisiin vuosiin ei ole Ranskassa nähty yhtä rajuja ja yhtä hyvin järjestäytyneitä mielenosoituksia kuin nähtiin Vietnamin sotaa vastaan vuonna 1966, joskaan mielenilmaisut eivät olleet vielä tuolloin saavuttaneet huippuaan.⁴⁰

Kuten jokainen huomaa, niin sanomalehti *Le Monde* oli ehtinyt muodostua eräänlaiseksi Vietnamin sotaa vastaan tähdättyjen manifestaatioiden julkaisuareenaksi. Lehti julkaisikin jälleen 20. päivä lokakuuta 1967 artikkelin, jossa käsiteltiin edellisenä päivänä 19. lokakuuta 1967 pidettyä mielenosoitusta. Sen oli organisoinut *le Mouvement de la paix*. Mielenosoituksen järjestelyä tukivat mm. PCF (*Partie Communiste Française*), PSU (*Partie socialiste unifié*, eli myöhemmin PS eli *Partie socialiste*), CVN, yliopistojen työntekijöiden yhtyneet ammattiliitot sekä 38 muuta järjestöä. Mielenosoitukseen osallistui Pariisin kaduilla noin 35 000 ihmistä. Tosin Laurent Jalabert toteaa tämän Vietnamin sodan vastaisen kokouksen olleen eräitä harvoja, jossa olivat läsnä lähes kaikki sotaa vastustavat ryhmät ennen vuotta 1968.

Mielenosoitukset huipentuivat keväällä 1968. Sankarilliselle Vietnamin kansalle vaadittiin rauhaa opiskelijajärjestöjen organisoimilla marsseilla.

Hänen mukaansa yleensä PCF ja sitä lähellä olevat yhteisöt eivät osallistuneet kokouksiin tai tilaisuuksiin, jotka eivät suoraan olleet heidän kontrollissaan. Jalabertin mukaan mielenosoitukset Vietnamin sotaan vastaan saavuttivat huippunsa juuri akateemisena lukuvuonna 1967–1968.⁴¹

Voimakkaan positiivisista toimintaa koskeneista raporteista ja mielenosoitusten menestyksestä johtuen opiskelijoiden ”ammattiliitto” UNEF ylläpiti eräänlaista painostusta yliopistoissa. Kuitenkin keskinäiset erimielisyydet ja taistelut riehuvivat järjestön sisällä eikä se onnistunut saavuttamaan samanlaista yksimielisyyttä kuin toimiessaan Vietnamin sodan vastaisessa rintamassa. Juuri tämän sisäisen ristiriidan korjaamiseksi UNEF järjesti ”Vietnamin kolme päivää” -tapahtuman 19.–21. helmikuuta 1968. Järjestämiseen UNEF sai tukea SNESup ja CVN järjestöiltä. *Le Monde* tapansa mukaisesti raportoi tästäkin kolmipäiväisestä tapahtumasta 22. helmikuuta ilmestyneessä numerossaan.

Tapahtuma alkoi informaatiotilaisuuksilla Sorbonnen ja Nanterren kampusten eri tiedekunnissa, joissa jaettiin erilaisia propagandalehtisiä ja -lehtiä, niitä jaettiin myös eri puolilla Latalalais-

korttelia. Kuitenkin toisena tapahtumapäivänä, jolloin vuorossa oli Mutualité-rakennuksessa pidetty kokoontuminen, tapahtumaan oli tullut vain noin 500 henkilöä.⁴²

Kolmen tapahtumapäivän huipennukseksi oli päätetty pitää suuri mielenosoitus. Erilaiset järjestöt olivat antaneen tukensa sen järjestämisessä UNEF:ille. Kyse oli tietenkin niin poliittisesta kuin materiaalisestakin tuesta ja tukensa antoivat mm. CVN ja ESU (Étudiants *Socialistes Unifiés*). Sitä vastoin UEC (*Union des étudiants communistes*) ei antanut tukeaan tapahtumalle. Vuoden 1968 helmikuussa onkin nähtävissä yleisten vasemmistolaisten ja kommunististen ylioppilaiden mielipiteiden eriaaminen, kuten Laurent Jalabert toteaa.⁴³

Samaan aikaan käytiin järjestäjien välillä eräänlaista informaatiosotaa. Sekä CVN että ESU jakoivat kumpainenkin noin 10 000 lehtolehtistä mainostaakseen mielenosoitusta. Latalaiskorttelin strategiaan paikkoihin ilmestyi julisteita, ja kovaäänislaitteilla varustettu auto kiersi korttelia. Myös näiden kahden ryhmän välillä oli näkemyseroja, joskin hyvin vähäisiä verrattuna niiden molempien ja UEC:n välisiin näkemyseroihin.⁴⁴

Tämä lajissaan viimeiseksi jäänyt suuri tapahtuma näkyi myös lehdistössä. *Le Monde* kertoo 22. helmikuuta ilmestyneessä numerossaan mielenosoituksen tapahtumista. Lehti toteaa mielenosoituksen sujuneen aiheuttamatta isompia välikohtauksia. Tosin Pohjois-Vietnamin tasavallan lippu oli vedetty Sorbonnen lippusalkoon ja tämä oli ollut todella suuri yllätys järjestyksen ylläpitäjille, osalle osallistuneista, yliopiston johdolle sekä Ranskan hallitukselle. Myös Saint-Michel-aukion suihkulähteellä poltettiin presidentti L. B. Johnsonia esittävä nukke samalla kun mielenosoittajat huusivat USA:n vastaisia iskulauseitaan. Mielenosoitukseen osallistui arviolta noin 5 000 ihmistä, jotka kulkueen edetessä nimesivät uudelleen katuja ja rakennuksia. Näin Boulevard Saint-Michelistäkin tuli Sankarillisen Vietnamin bulevardi. Tämä nimeämiskäytäntö tuli uusiutumaan kevään ja kesän yleisissä ja Ranskan korkeakoulutusta ja poliittista elämää koskevissa opiskelijamellakoissa, joista yleisesti käytetään nimitystä ”kevään-68 tapahtumat”.

Toukokuun 1968 ennakointi

Tämä helmikuussa 1968 pidetty suuri mielenosoitus toi jo hyvin esiin opiskelijaliikkeessä olleet mielipide-erot sekä muutkin erot tarvittavien toiminta- ja menettelytapojen suhteen. Opiskelijoiden järjestönä UNEF ei pystynyt enää yhtenäisyyteen, vaan oli hajoamassa fraktioihin, jotka olivat entistä tiukemmin poliittisia ja siirtyivät näin pois UNEFin kontrollista. Vietnamin sota ja Yhdysvaltoihin kohdistunut vastustus eivät pystyneet enää olemaan järjestöä yhdistäviä tekijöitä, joihin ne olivat muutaman vuoden ajan toimineet.

Laurent Jalabert löytää neljä keskeistä tekijää, jotka ovat olleet opiskelijoiden Vietnam-liikkeen takana ja samalla toimineet eräänlaisena kiihdyttimenä sen muuttumiseksi kevään 1968 opiskelijakapinaksi.⁴⁵

Ensimmäiseksi tekijäksi Jalbert nostaa Algerian sodan aikaisen vastarinnan perinteen. Opiskelijat, älymystö, mutta myös lähes koko vasemmisto olivat suhtautuneet välinpitämättömästi ensimmäiseen Vietnamin sotaan eli Ranskan Indokiinassa lähes kymmenen vuoden ajan käymään sotaan. Vain jotkut jyrkimmät kommunistit olivat pitäneet tapahtumaa muuna kuin vain kylmän sodan välinäytöksenä. Tämän sodan jälkeen käyty Algerian sota kuitenkin oli muuttanut kaiken, sillä opiskelijat, älymystö ja koko vasemmisto sekä osittain perinteinen oikeistokin olivat sotaa vastaan. Samalla olivat alkaneet voimakkaat Algerian sodan vastaiset joukkomielenosoitukset.

Algerian sodan jälkeen UNEFin lailla osittain toimintakykynsä menettäneet muutkin opiskelijajärjestöt pystyivät käyttämään vanhaa kykyään toimia järjestäytyneesti myös uudessa tilanteessa. Tätä osaamistaan opiskelijaliike käytti siis hyväkseen Yhdysvaltain Vietnamin sotaa vastaan kohdistuneissa mielenosoituksissaankin ja se oli tavallaan muistumaa Algerian sodan ajoilta. Opiskelijat näet omasivat Algerian sodan jäljiltä vieläkin tehokkaan propagandaorganisaation ja kyvyn tiedottaa asioista joukoilleen. Joukot jopa tottelivat ehdotuksia ja käskyjä.

Toiseksi tekijäksi toukokuun 1968 ja Vietnamin sodan mielenosoitusten välillä Jalabert nostaa eräänlaisen kielteisten mielikuvien käytön. Tällainen symboli, tosin opiskelijoiden kannalta myönteinen, oli Sorbonnen katolle liehumaan nostettu Vietnamin lippu sekä katujen ja julkisten rakennusten uudelleen nimeämiset. Tämän kaltaiset tapahtumat antoivat opiskelijoille uskomuksen omasta mahdollisuudestaan käyttää valtaa. Tämä näkemys varmaankin loi toukokuussa 1968 käynnistyneen lukemattomien kokousten ja päättymättömien väittelyiden maailman.

Jalabertin kolmas näkemys on, että opiskelijajärjestöjen sisäinen hajoaminen oli tapahtunut jo kuukausia ennen toukokuuta 1968. Luonnollisesti toisilleen vastakkaisia ajatuksia esittivät vasemmiston- ja äärioikeiston järjestöt, jotka – toisin kuin vasemmisto – hyväksyivät amerikkalaisten intervention Vietnamin. Joskin nämä rintamalinjat olivat melkoisen paljon laimeammat kuin Algerian sodan aikana.

Tämän vuosiin 1965–1968 kohdistuvan tarkastelun aikana syntyi useita uusia järjestöjä nuorison keskuuteen, ja varsinkin vasemmiston kenttä sirpaloitui. Näitä järjestöjä oli esimerkiksi *Jeunesses communistes révolutionnaires*, joka oli trotskilainen UEC:stä eronnut fraktio. Lisäksi muodostui ensimmäinen maolainen vasemmistoryhmittymä UJCml (*Union des jeunesses communistes marxistes-léninistes*), jonka eräs tunnetuimmista jäsenistä oli filosofi André Glucksmann (1947–2015).⁴⁶ Vuoden 1968 lokakuussa UJCml perusti useiden tunnettujen älymystön jäsenten kanssa uuden järjestön *Gauche prolétarienne* (GP).

Nämä lukuisat pienryhmät, joilla oli oma vankka näkemysensä amerikkalaisten Vietnamin olemisesta ja sen tulkinnasta, kilpailevat rajusti keskenään oikeudesta oikeaan näkemykseen yhteisestä asiasta. Nämä ryhmät siteerasivat milloin Maon, Trotskin, Castron tai Che Guevaran ajatuksia, jotka tukivat heidän omia ajatuksiaan. Näin taistelussa Vietnamin sotaa vastaan jo vuonna 1967 ja alkuvuodesta 1968 näkyvät kevään 1968 tulevat taisteluryhmittymät.

Neljänneksi Jalabert tuo esille mielenkiintoisen muutoksen. Hän näet on päättänyt näkemykseen, että Yhdysvaltojen yliopis-

tojen mielipiteet olivat puhtaasti sotaa vastustavia ja pasifistisia, kun taas Ranskassa pasifismiin sekaantui hyvin voimakkaasti niin antiamerikkalaisuus kuin kehitysmaa-ideologiakin eli tiermondismi. Osa älymystöstä, kuten Michel Foucault ja Raymond Aron laajensivat voimakkaasti juuri tätä maailmankuvaa, ja näin eritoten humanistisissa- ja yhteiskunnallisissa tieteissä toteutettiin ensimmäinen tieteellinen aalto kolmannen maailman tutkimuksia. Tässä toimi Vietnamin kansa ja maa hyvänä esikuvana.

On kuitenkin hyvä esittää kysymys siitä, mikä oli ranskalaisnuorten keskuudessa vuonna 1965 uudelleenvalitun presidentti Charles de Gaullen vaikutus ja merkitys Yhdysvaltain vastaisuudessa ja yleensä sotimiseen Vietnamissa? Tosin kevään 1968 mellakoiden erääksi kohteeksi muodostui juuri Ranskan valtio ja sen instituutiot sekä erityisesti tasavallan presidentti sekä yliopistojen rakenteet. Charles de Gaulle tunnettiin melko voimakkaasti amerikkalaisuuden ja Yhdysvaltojen vastaisista asenteistaan. Nämä asenteet tulivat erityisesti näkyviin kenraalin puheessa 1. syyskuuta 1966 Pohjois-Vietnamin Phnon Penhissä, kaupungissa, jossa ranskalaiset saivat osakseen lopullisen iskun häviölleen Indokiinan sodassaan. Tässä puheessaan hän käsitteli hyvin voimakkaasti ja negatiivisesti amerikkalaisten toimia alueella.⁴⁷

Vietnam, miksi?

Jean-Marie Domenach kirjoittaa *Esprit*-lehdessä Vietnamin vastaisen mielenosoituksen ollessa parhaimmillaan, että mielenosoituksissa ja mellakoissa ei ollut kyse suinkaan vain Vietnamin itsenäisyydestä, vaan yleensä siirtomaahallinnosta vapautuneiden kansojen vapaudesta ja näiden kansojen oikeudesta vallankumoukselliseen yhteiskunnalliseen muutokseen.⁴⁸

Oikeastaan on yllätys, että ranskalaisten opiskelijoiden toimintaa Yhdysvaltojen Vietnamissa käymää sotaa vastaan on käsitelty tieteessä ja yleisesityksissäkin hyvin vähäisesti. Edes ranskan kielessä Wikipediassa ei ole artikkeleita opiskelijoiden Vietnamin sodan vastaisuudesta ja siihen liittyvästä liikehdinnästä. Kui-

tenkin Laurent Jalabert on jo monasti mainitussa artikkelissaan käsitellyt aihetta, joskin enemmän vuoden 1968 keväällä alkaneen mellakoinnin kannalta katsottuna ja etenkin taustoittaessaan niin sanotun vuoden 1968 sukupolven syntyä.⁴⁹

Luonnollisesti yhteneväisyys Algerian sodan ja toisen Vietnamin sodan kanssa on helposti havaittavissa, kuten Sirinelli toteaa.⁵⁰ Opiskelijoiden yhdistys UNEF on ollut asialla ensimmäisenä järjestönä niin Algerian kuin Vietnaminkin ollessa kyseessä. Molempien kriisien keskeiset vastustajat ja herättäjät ovat olleet samoja henkilöitä, kuten Sartre, Kastler ja Vidal-Naquet.

Pariisin yliopiston luonnontieteiden tiedekunnan professori Kastler kirjoittikin *Le Mondessa* 20. marraskuuta 1966 ilmestyneessä artikkelissaan mielenkiintoisesti Yhdysvaltain hallituksen vuonna 1966 ja Ranskan hallitusten vuosina 1954–1956 toimineen samanlaisin tavoin ja tavoittein.

Jalabert toteaa Vietnamin sodan olleen erinomainen esimerkki siitä ideologisesta muutoksesta, jonka ranskalainen yhteiskunta koki 1960-luvun aikana. Silloin vasemmistokin kyseenalaisti ortodoksisen kommunistisen yhteiskunnan ja neuvostomallin tavoittelun, ja neuvostoideologian asianajajat suuntasivat katseensa muihin mahdollisuuksiin. Eri ryhmien kohteiksi muodostuivat niin Tšekkoslovakian ihmiskasvoinen ja humaani kommunismi, Castron ja Che Guevaran Kuuba, kuin myös kulttuurivalankumouksen kourissa ollut Maon Kiina.⁵¹ Näin yksinkertaisesti Vietnamin sodan vastaisesta konfliktista muodostui koko yhteiskunnan uudistamista vaativa liikehdintä keväällä 1968 ja samalla Vietnamin sota vaipui taustalle ranskalaisella poliittisella taistelutantereella.

Liikehdinnän merkityksiä

Lähes kaikessa Ranskan tapahtumia toisen maailmansodan jälkeän käsittelevässä kirjallisuudessa törmää yhteen ja samaan nimeen. Näin tapahtuu, kun on eritoten kysymys vallanpitäjien toimista ja varsinkin niiden vastustamisesta. Kuuluista filosofi,

Jean-Paul Sartre, Andre Glucksmann ja Raymond Aron Ranskan hallituksen isännöimässä Vietnamin pakolaisia käsittelevässä kokouksessa Pariisissa 26.6.1979. He olivat Vietnamin venepakolaisia auttaneen Un Bateau pour le Vietnam -komitean jäseniä.

kirjailija sekä Nobelin kirjallisuuspalkinnosta kieltäytynyt Jean-Paul Sartre on tämä henkilö. Hän oli mukana jo Indokiinan sodan vastustamisessa, mutta hankki varsinaiset kannuksensa Algerian sodan aikana. Hän oli aloitteellinen Yhdysvaltojen Vietnamin käymän sodan vastaisessa rintamassa ja myös rohkaisemassa kevään 1968 opiskelijakapinaan. Hänen osuuttaan edellä mainittuihin vastustamisiin ei voi aliarvioida.

Kuitenkin Vietnamin sodan ajankohtaisuus koko maailmaa ajatellen ja eritoten solidaarisuuden osoittaminen Yhdysvaltojen opiskelijoiden sodanvastaiselle liikkeelle ovat varmasti olleet esimerkillisenä voimana myös Ranskan opiskelijoiden liikedinnässä. Myös median lisääntynyt vaikutus koko länsimaisessa yhteiskunnassa on ollut vaikuttamassa myös ranskalaisten opiskelijoiden asenteisiin ja toimintamalleihin.

Oman osansa liikkeen alullepanevana voima on ollut opiskelijajärjestöjen sisäisellä eripuraisuudella ja kyvyllä sopia vain yhdestä vihollisesta, joka oli Yhdysvallat Vietnamin käymänsä sodan tähden. Tämä sota myös pelasti opiskelijaliikkeen 1960-

luvun kriisiltä. Yliopisto oli vuosikymmenen alussa muuttunut massayliopistoksi ja nuorison mielenkiinto oli alkanut kohdistua aiempaa laajemmalle, kun Indokiinan ja Algerian sodat olivat herättäneet kiinnostuksen kolmatta maailmaa kohtaan. Kiinnostus vain voimistui, kun uusi Vietnamin sota eskaloitui.

Ranskalaisten opiskelijoiden manifestoinnit olivat huomattavan lyhytaikainen tapahtuma, sillä keväällä 1968 alkoivat opiskelijamellakat, joilla oli selkeästi opiskeluun ja Ranskan sisäiseen politiikkaan liittyvät tavoitteet. Opiskelijamellakoiden jälkeen Vietnamin asia oli vain eräs melko vähäinen sivujuonne ranskalaisten opiskelijoiden agendalla ja varsinaiset poliittiset puolueet ottivat perinteisen roolinsa myös Vietnamin sodan vastaisessa toiminnassa.

Lähteet

Lehdet

Le Monde 1965–1968

Tutkimuskirjallisuus

Bloch, Marc: *Apologie pour l'Histoire ou Métier d'historien*. A. Colin, Paris 1974.

De Benedetti, Charles ja Chatfield, Charles: *An American Ordeal: The Antiwar Movement of the Vietnam Era*. Syracuse University Press, Syracuse, NY. 1990.

Domenach, Jean-Marie (J.-M.D.): ”Guerre et paix au Vietnam”. *Esprit*, Janvier 1967, 125–127.

Febvre, Lucien: ”Génération”, *Bulletin du Centre international de synthèse historique*. Lisäliite n:o 7 *Revue de synthèse historique*. n:o 21, 1929, 37–43.

de Gaulle, Charles: *Discours de Phnom-Penh; 1. syyskuuta 1966*. <http://archive.wikiwix.com/cache/?url=http%3A%2F%2Fwww.charles-de-gaulle.org%2F->

pages%2F1-homme%2Faccueil%2Fdiscours%2Fle-president-de-la-cinquieme-republique-1958-1969%2Fdiscours-de-phnom-penh-1er-septembre-1966.php. Luettu 28.11.2015.

De La Fourrière, Michel ja Borella François: *Le Syndicalisme étudiant*. Seuil 1957.

Jalabert, Laurent: "Aux origines de la générations 1969: les étudiants français et la guerre du Vietnam", *Vingtième Siècle, Revue d'histoire*, 1997, vol. 55, n:o 1, 69–81.

Le Goff, Jacques: "L'appétit de l'histoire Essais d'ego-histoire", *Essais d'ego-histoire*, toim. Pierre Nora, Gallimard, Paris 1987, 173–239.

Monchablon, Alain: *Histoire de l'UNEF de 1956–1958*. Presse Universitaire de France, Paris 1983.

Rentola, Kimmo: "Vuoden 1968 radikaali sukupolvi". *Täältä tulee nuoriso 1950–1979*. Toim. Kaj Häggman. WSOY, Helsinki 2005, 160–179.

Rieffel, Remy: *La tribu des clercs*, Calmann-Lévy. CNRS, Paris 1993.

Rousseau, Sabine: "Des chrétiens français à la guerre du Vietnam (1966)". *Vingtième Siècle Revue d'histoire*. 1995, vol. 47, n:o 1, 176–190.

Singer, Madelaine: *Histoire de SGEN, 1937–1970. Le Syndicat general de l'Éducation nationale*. Presse universitaires de Lille, Lille 1987.

Sirinelli, Jean-François: "Génération et histoire politique". *Vingtième Siècle Revue d'histoire* n:o 22, 1989, 67–80.

Sirinelli, Jean-François: *Intellectuels et passions françaises. Manifestes et petitions aux XXe siècle*. Fayars, Paris 1990.

Vares, Vesa: "Tiedettä ja kronikkaa sukupolvista". *Historiallinen aikakauskirja*, 2002, 433–435.

Vietnam Day Committee: *International Days of Protest. May 21 and 21. 1965*. <http://content.cdlib.org/ark:/13030/kt3h4n99mj/?&query=>.

Winock, Michel: "Les générations intellectuelles". *Vingtième Siècle Revue d'histoire*, n:o 22, 1989, 17–38.

Viitteet

- 1 "Kapinoinnin järkevyyden on osa meidän vapauttamme" on eräässä haastattelussa todennut filosofi Jean Paul Sartre, <http://www.dialogus2.org/SAR/revolte.html>.

- 2 Maailmasodista on kirjoitettu mieletön määrä tieteellisiä tutkimuksia ja erilaisia populaariteoksia ja muistelmia. Tässä kannattaa mainita vain ranskalaisen annalistihistorioitsija Marc Blochin kirjoittama teos Ranskan luhistumisesta toisen maailmansodan aikana. Bloch, Marc: *L'Étrange Défait, témoignage écrit en 1940*, Franc. Tireur, 1946, Englanniksi teos on nimellä *Strange Defeat, A Statement of Evidence Writen 1940*, New York, W. W. Norton & Company, 1969.
- 3 Indokiinan sodasta on kohtuullisesti erikielistä tutkimuskirjallisuutta, joista mainittakoon vain moniosaiset teokset: René Bail et Jean Pierre Bernier, *Indochine 1945–1954*, osa 1 La reconquête, osa 2 Haiphong-Hanoi..., 1988, osa 3 La guerre, 1988. ja osa 4 Le tournant, 1989, ja kaikki osat Éditions Heimdal, Paris; sekä Lucien Bodard, *La guerre d'Indochine*, osa 1 L'Enlèvement, 1963, osa 2 L'illusion, 1965, osa 3 L'Humiliation, 1965, osa 4 L'Aventure 1967 ja osa 5 L'Épuisement, 1967, ja kaikki osat Gallimard, Paris. Uudempaa tutkimuskirjallisuutta on esim. Vaïsse, Mauris (toim.): *L'Armée française dans la guerre d'Indochine (1946–1954), Adaptatin ou inadaptation, Edition Complex*, Paris, 2000. Englanninkielistä tutkimusta esim. Windrow, Martin: *The French Indochina War, 1946–1954*. Osprey. London, 1998.
- 4 Algerian sotaa on käsitelty historian tutkijoiden teoksissa, muistelmissa, elokuvissa, dokumenteissa jne. Tässä vain kolme mielenkiintoista vaihtoehtoa: Rioux, Jean-Pierre (toim.): *La Guerre d'Algérie et les Français*, Fayard, 1990. Thénault, Sylvie: *Algérie, des « événements » à la guerre: Idées reçues sur la guerre d'indépendance algérienne*, Paris, Le Cavalier bleu, 2012. Balazuc, Jean: *Guerre d'Algérie – Une chronologie mensuelle – Mai 1954 – décembre 1962*, L'Harmattan, 2015, on saatavana myös nettikirjana.
- 5 Sirinelli 1989. Aikakauslehti *Vingtième Siècle Revue d'histoire* omisti vuoden 1989 numeronsa 22 lähes kokonaisuudessaan erilaisilla artikkeleilla, joissa pohditaan kysymystä sukupolvista.
- 6 Winkok 1989, 36.
- 7 Bloch 1974, 151.
- 8 Febvre 1929, 42.
- 9 Le Goff 1987, 238.
- 10 Vares 2002, 433–432. Arvioinnissaan Vares käsittelee Matti Virtasen väitöskirjaa *Fennomanian perilliset*, jossa yhteiskuntatieteiden näkökulmasta tarkastellaan sukupolvi-problematiikkaa.
- 11 Rentola 2006.
- 12 Jalabert 1997, s. 69.
- 13 Monchablon 1983. s. 135–168.
- 14 Une jeunesse centenaire: brève histoire d l'UNEF, <http://unef.fr/2011/06/09/2-une-jeunesse-centenaire-breve-histoire-de-l%E2%80%99unef/>. Luettu 27. lokakuuta 2015.

- 15 Monchablon 1983, 128.
- 16 Sirinelli 1990, 245.
- 17 Jean-Paul Sartre oli syksyllä nimetty kirjallisuuden Nobel-palkinnon saajaksi. Hän kuitenkin kieltäytyi palkinnosta ja näin hänestä tuli todellinen kansainvälinen kuluisuus.
- 18 Sirinelli 1990, 254.
- 19 UNEFin osalta käytän hyväkseni Alain Monchablon teosta *Histoire de l'UNEF de 1956 à 1968*, sekä Michel de La Fournière ja François Borellan teosta *Le Syndicalisme étudiant*.
- 20 Jalabert 1997, 70.
- 21 Monchablon 1983, 172.
- 22 Monchablon 1983, 169.
- 23 Monchablon 1983, 172.
- 24 Domenach 1967, 125. Tässä käytetään nimitystä gaullistes d'extrême-gauche.
- 25 DeBenetetti ja Chatfield 1990.
- 26 Vietnam Day Committee; International Days of Protest. May 21 and 21. 1965.
- 27 Jalabert, 1997, 70; *Le Monde* 6. marraskuuta 1965.
- 28 *Le Monde* 6. marraskuuta 1965.
- 29 Jalabert 1997, 70.
- 30 Rieffel 1993, 185.
- 31 Tässä tukeudun Lambert Jalebertin kirjoitukseen vuodelta 1997, sekä ranskankielisen Wikipedian artikkeleihin ko. järjestöistä.
- 32 Jalabert 1997, s. 72.
- 33 https://fr.wikipedia.org/wiki/Roger_Holeindre.
- 34 Singer 1987.
- 35 Jalabert 1997, 73.
- 36 Rousseau 1995.
- 37 Rousseau 1995, 177.
- 38 La Maison de la Mutualité on noin 2000 hengen yhtenäisen tilan käsittävä sekä lukuisia pienempiä tiloja käsittävä rakennus Pariisissa, Seinen vasemmalla rannalla. Rakennus on valmistunut vuonna 1930 ja ollut nykyhetkiin saakka lähinnä vasemmistoon suuntautuneiden järjestöjen kokoontumispaikka. Viimeisten vuosien vajaan käytön tähden sinne on sijoitettu mitä erilaisimpia toimintoja, jopa hyvin oikeistolaisiakin.
- 39 Jalabert 1997, 73.
- 40 Domenach 1967, 127.
- 41 Jalabert 1997, 73.

- 42 Oheiset tiedot ovat pääsääntöisesti peräisin 22. marraskuun *Le Monden* numerosta.
- 43 Jalabert 1997, 73.
- 44 Jalabert 1997, 73–74.
- 45 Jalabert 1997, 74–76, toimii perustana kevään 1968 kapinoinnin taustan suhteen.
- 46 Gyu Hocquenghem teoksessaan *Lettre ouvert à ceux qui sont passé du col Mao au Rotary*, kirjoittaja toteaa, miten hämmästyttävän sulavasti Glucksmann siirtyi äärimmäisestä maolaisuudesta kannattamaan oikeistoa ja esimerkiksi aiempaa presidenttiä Nicolas Sarkozya.
- 47 de Gaulle 1966.
- 48 Domenach 1967, 126.
- 49 Jalabert 1977, 76–78.
- 50 Sirinelli 1990, 243.
- 51 Jalabert 1997, 77.

Vapauttakaa etelä

Sävel: H.M. Sieng

"Gia 'i phóng mièn nam" on FNL:n, Vietnamin kansallisen vapautusrintaman kansallislaulu. (Levy: Love Records).

Eespäin ja vapaus jo etelään, pois petturit ja jenkit heittäkää!
Kuinka paljon verta ja vääryyttä on nähnyt jo maamme tää.
On täällä Mekong, on täällä Truong Son, ne meidän on, taistoon
kutsuvat.

Lippuamme seuratkaa!

Käy eespäin kansa Vietnamin, sä voita myrsky ankarin!
Me vannomme sen: saa vapauden tää kallis synnyinmaa.
Nyt kohtalon hetki koittanut on, jo aamu tiemme kirkastaa.

*Teoksesta Laulukirja. Työväen lauluja kahdeksalta vuosikymmeneltä.
Koonnut Pekka Gronow. 3. Korjattu painos. Kustannusosakeyhtiö Tammi,
Helsinki 1973.*

Vietnamilaisvieras Kotkassa. Vasemmalta Kotkan FNL:n komitean edustajat Raimo Parikka (pj) ja Esa Lass, Ho Minh Luong ja Etelä-Vietnamin tasavallan tiedotustoimiston suomalainen työntekijä Olli Linsiö.

Ho Etelä-Vietnamista: Olemme tiedottamassa ja tietoja saadaksemme

(E) — Me olemme täällä jana Kotkan FNL-komitean ja Me tietysti toivomme, että
KONYSin järjestämässä Viet- täällä ja kaikkialla tiedotai-

Lehtileike Kotkassa ilmestyneestä Eteenpäin-lehdestä syksyltä 1970. "Me olemme täällä ensisijaisesti siksi, että suomalaiset saisivat tietää mitä Vietnamissa todella tapahtuu, ja toiseksi siksi, että me saisimme tietää miten suomalaiset ovat jälleenrakentaneet maansa sotien jälkeen, sanoo Ho Minh Luong, Etelä-Vietnamin tasavallan väliaikaisen vallankumos-hallituksen virallinen edustaja Suomessa. Ho vieraili eilen illalla puhujana Kotkan FNL-komitean ja KONYSin järjestämässä Vietnam-tilaisuudessa Sibeliuspuistossa." Kuvan taustalla näkyvät Konys ry:n toimitalan ikkunassa olleet Vietnamin demokraattisen tasavallan (Pohjois-Vietnam) ja FNL:n (Etelä-Vietnam) liput.

”Kädet irti Vietnamista!” Vietnamin puolesta taisteleva nuoriso

”Mä pidän itseäni hirveen vahvasti Vietnamin sodan kasvattina”, on eräs 1960–70-lukujen nuori, entinen taistolainen kuvannut nuoruuden maailmankatsomustaan.¹ Vietnamin sota oli ensimmäinen mediasota, joka kosketti myös kaukaisessa Suomessa, yhteiskuntaluokkaan, ikään ja sukupuoleen katsomatta. Erityisesti se vaikutti moniin keskiluokkaisiin nuoriin, joiden olohuoneisiin sodan uhrit tunkeutuivat television välityksellä – yksi heistä muistaa edelleen 15-vuotiaana teinityttönä televisiossa näkemänsä napalminpommituskuvat.² Median globalisoituminen aiheuttikin sen, että reaaliaikainen tieto ja kuvallinen materiaali sekä erilaiset vaikutteet levisivät nopeasti ympäri maailmaa. Lisäksi kylmän sodan ilmapiiri, uuden vasemmiston nousu ja maailmanpolitiikan tapahtumat tuottivat nuorison keskuuteen vahvan kansainvälisen solidaarisuuden ilmapiirin.

Vietnamin sodan vaikutusta nuorison aktivoitumisessa ei voi väheksyä. ”Se oli kyllä mulle Vietnamin sota se herättäjä, joka johdatti mut edistykselliseen ajatteluun”, on muistellut työväenlaulujen tulkitsijana tunnettu laulaja Annariitta Minkkinen.³ Edistyksellisellä ajattelulla Minkkinen tarkoittanee pasifistista ja yleisvasemmistolaista maailmankatsomusta, jonka moni 1960–70-lukujen nuori otti omakseen. Tämä kokemus, jossa sodanvastainen taistelu laajeni lopulta taisteluksi oikeudenmukaisemman ja solidaarisemman yhteiskunnan ja maailman luomiseksi, vaikuttaa olleen monen 1960–70-luvun nuoren jakama. Samankaltaista vasemmistolaista liikehdintää, jolle oli tyypillistä nimenomaan kylmän sodan ja kapitalististen arvojen vastustus, tapahtui lähes kaikissa länsimaissa.

Poliittisen historian professori, itsekin 1960- ja 70-lukujen nuori, Kimmo Rentola on todennut, että vuosikymmeniä varjosti Suomessa kaksi sotaa: toisaalta kansallisen kriisin, vuoden 1918 sisällissodan käsittely sekä Vietnamin sodan vastustaminen kansainvälisen nuorison rinnalla.⁴ 1960-lukua ja aktivismia kuvaa kansainvälisyys, jossa otettiin kantaa Etelä-Afrikan ja Yhdysvaltojen rotusortoa sekä Vietnamin sotaa vastaan yli kansallisten rajojen, universaalisti yhdessä.⁵ Yhdysvaltain imperialistisena nähdyn ulkopoliitiikan esimerkki oli Vietnamin sota, jonka vastustamisesta tuli länsimaisen radikaaliliikkeen tärkein yhdistävä tekijä 1960-luvulla. Toisaalta suhtautuminen sotaan myös jakoi liikettä sekä synnytti kiistelyä ja kilpailua solidaarisuustyön kentällä.⁶

Tässä artikkelissa tarkastelen radikaalia nuorisoa, joka osoitti mieltään Vietnamin sotaa vastaan. Mitä tarkoittaa alun lainaus, jossa kertoja näkee olevansa Vietnamin sodan kasvatti? Mitä kaikkea Vietnamin sota merkitsi nuorille tuona aikana? Seuraan nuorison toimintaa Kansan Arkiston ja Työväen Arkiston kokoelmista poimittujen, Vietnamin sodan vastaista toimintaa kuvaavien valokuvien avulla. Analysoin, mitä kuvissa näkyy, keitä mielenosoituksiin ja muuhun Vietnam-työhön osallistui ja mitä asioita mielenosoituksissa nostettiin esiin. Kuva-analyysin rinnalle nostan haastatteluissa esiin tulleita, osallistujien kokemia sodan vastustuksen merkityksiä. Kysyn myös, millaista muuta työtä Vietnamin puolesta tehtiin. Lopulta vappuna 1975 kaikki tämä työ päättyi riemuun – vai päättyikö?

Vietnamin ja kansainvälisen solidaarisuuden aika

”Olihan siinä paljon myös sitä, että oli tiettyjä asioita maailmassa, jotka herätti kautta linjan nuorisoo – Vietnamin sota esimerkiksi.”⁷, on Anna-Riitta Minkkinen muistellut. Vietnamin sodan sanotaan aloittaneen uuden ajan: Vietnam liikkeessä aktiivisesti toiminut Cay Sevón on puhunut Vietnamin ajasta, joka alkoi elokuun 5. päivänä 1964, jolloin Yhdysvallat aloitti Pohjois-Viet-

namin pommitukset ja päättyi vappuna 1975, jolloin vapautusarmeija marssi Saigoniin.⁸ On totta, että 1960- ja 70-lukujen nuorilla kasvu aikuisuuteen tapahtui Vietnamin aikana. Kokemus oli globaali, sillä Vietnamin sodan vastustaminen yhdisti aktivisti- nuoria ympäri maailmaa.

Vietnamin sodasta tuli lännen alistuksen ja kolonialismin symboli kolmannessa maailmassa. Sodanvastainen liike oli yhteinen tekijä aktivisteille ympäri Eurooppaa ja Yhdysvaltoja, vaikkakin heidän mielipiteensä erosivat monessa muussa asiassa. Sodan vastustus, anti-imperialismi ja -kapitalismi sekä kansainvälinen solidaarisuus olivat yhdistäviä tekijöitä eri maiden liikkeille. Kansallisia eroja näkyi taas itse toiminnassa, toimintatavoissa ja mielenosoituksissa.⁹ Vastakulttuuri näkyi nuorison muodissa, esimerkiksi miesten hiusten pitenemisestä. Toisaalta radikaalit ovat korostaneet varsinkin Sadankomiteaa muistellessaan, ettei kyse ollut suinkaan minkään muodin ja ulkomaisten vaikutteiden perässä juoksemisesta, vaan vakaumuksesta. Toinen Sadankomiteaan liittyvän muistelun tyyppinen piirre on tietty älyllisyyden korostaminen: radikaalit näkivät, että pystyivät käsittelemään sodan ja rauhan kysymyksiä aiempia sukupolvia älyllisemmin.¹⁰ Myös sodan vastustaminen sekä rauhantyön ja radikalismin teoretisoiminen ja perustelu oli yksi keino erottautua vanhasta ja edeltävistä sukupolvista.

Suomessa keskustelu Vietnamin sodasta ja sodan vastustaminen käynnistyi helmikuussa 1965, kun Yhdysvallat aloitti järjestelmälliset pommitukset Pohjois-Vietnamissa. Ensimmäisen sodanvastaisen mielenosoituksen ajankohdasta Suomessa on eriäviä mielipiteitä, mutta luultavimmin se järjestettiin keväällä 1965.¹¹ Ainakin ensimmäinen Sadankomitean järjestämä Vietnam-mielenosoitus pidettiin sumuisena maaliskuun 16. päivänä 1965 Yhdysvaltojen Suomen suurlähetystön edessä. Tällöin Yhdysvallat oli aloittanut uuden vaiheen pommituksissa, jota kaikkien nyt jo hieman erimielisten sadankomitealaistenkin oli helppo vastustaa yhdessä.¹² Suhtautuminen sotaan tai ennemminkin sodan vastustamisen tavat olivat jo alkaneet jakaa uutta rauhanliikettä.

Kuva 1: Sadankomitean mielenosoitus Yhdysvaltojen Helsingin lähetystön edessä vuonna 1965, Helsinki. Kuva: Yrjö Lintunen. Kansan Arkisto.

Tätä mielenosoitusta todistamassa oli valokuvaaja Yrjö Lintunen, jonka kuvat antavat käsityksen mielenosoituksesta. Lintusen valokuvissa (kuva 1; kuva 2) näkyy valkoisia rauhanmerkkejä mustalla pohjalla. Mielenosoituskylltien teksteistä ei saa selvää, mutta mielenosoituksen paikan ja ajankohdan perusteella voi arvella, että niissä vaadittiin Yhdysvaltoja pois Vietnamista. Mielenosoituksessa jaettiin julkilausumaa, jonka mukaan Yhdysvallat oli ”osaltaan vastuussa Vietnamin kansan kärsimyksistä ja maailmanrauhan vaarantamisesta”.¹³ Mielenosoittajia näyttää olleen paljon: toimittaja Bjarne Nitovuoren mukaan heitä oli noin parisataa henkeä.¹⁴

Kuva 2: Sadankomitean mielenosoitus Yhdysvaltojen Helsingin lähetystön edessä vuonna 1965, Helsinki. Kuva: Yrjö Lintunen. Kansan Arkisto.

Ensimmäisessä kuvassa (kuva 1) mielenosoittajat marssivat muurin takana: heistä näkyy muurin takaa vain kyltit, jotka ovat kuvan ottajaan nähden väärin päin, selkä kuvaajaa kohden. Kuva antaa vaikutelman, että mielenosoittajat suljettiin ulos ja niin tavallaan tapahtuikin: mielenosoittajat nimittäin pyrkivät Yhdysvaltain suurlähetystölle, mutta poliisi esti pääsyn lähetystön läheisyyteen.¹⁵ Toisessa kuvassa mielenosoittajat ovat taempana ”horisontissa” kyltteinensä, ja kuvan edustalla, mielenosoittajia vastassa on poliiseja rivissä. Näitä ensimmäisiäkin mielenosoituksia valvottiin, rajattiin ja seurattiin tarkasti.

Tämän ensimmäisen Vietnam-mielenosoituksen jälkeen uusi suomalainen rauhanliike alkoi käydä omaa sisäistä taistoa.¹⁶ Rauhanjärjestöjä jakoi keskustelu Vietnamin vapautusjärjestöjen aseellisesta auttamisesta. Sadankomitean sisällä kulki jako mallittilisten tutkijoiden ja radikaalimpien marssijoiden välillä, mikä ratkesi vuoden 1966 kokouksessa tutkijoiden hyväksi. Marssijat perustivat oman liikkeensä, Vietnamin Ystävyyden Komitean.¹⁷ Tätä kinaa seurasi myös marssijoiden aktiivisempi vastarintatointa Vietnamin sotaa ja Yhdysvaltoja vastaan.

Vietnamin sodan vastainen taistelu kiistatta radikalisoi muitakin nuoria. Ajan henkeä on kuvannut Aulikki Oksanen muistellessaan ”Kenen joukoissa seisot?” -laulun syntyä:

Kenen joukoissa seisot? heijastaa suoraan omia tuntojani. Kirjoittamastani rakkausromaanista oli otettu seitsemäs painos, mutta suhtauduin menestykseen varsin ristiriitaisesti. Minua epäilytti se, että rakkaus ”myi niin hyvin”. Kaikkialla hurskasteltiin ja puhuttiin rakkaudesta ohi maailmantilan, Vietnamin sodan ja ihmisten kärsimysten. Tahdoin tehdä pesäeron korulauseisiin ja tekopyhiin ”makeiskoreihin”; hippien kukkaisfilosofia ei sekään tuntunut riittävältä.¹⁸

1970-luvun tunnuskappaleeksi noussut laulu syntyi siis vastaiskuna yleiseen hurskasteluun. Pasifismia ja väkivallattomuutta korostanut rauhanliike, korulauseet ja kukkaisfilosofia alkoivat menettää hoitoaan. Alettiin vaatia sitoutuneempaa toimintaa.

Samankaltainen ilmiö oli näkynyt rauhanliikkeessä jo aiemmin, tutkijoiden ja marssijoiden valtakamppailuna. Sadankomiteassa alkoi ottaa valtaa 1960-luvun lopulla uusi sukupolvi, joka oli kasvanut nuorisoliikkeissä ja kansainvälisten protestiliikkeiden, kuten Tricontin ja Vietnamin sodan vastaisen liikehdinnän parissa. Tämä sukupolvi uskoi joukkovoimaan. Sekä poliisin että mielenosoittajien otteet olivat koventuneet ja sissiomantiikka alkoi yleistyä: Gandhin ja Martin Luther Kingin rinnalle nostettiin argentiinalainen sissijohtaja Che Guevara.¹⁹ Nämä muokkasivat nuoria suuntaan, jossa väkivallasta ja jyrkimmistä otteista tuli

hyväksytympiä. Vuonna 1968 vielä sitoutumaton Jaakko Laakso totesi, ettei pasifisteja löydy kohta kuin oikeistosta.²⁰

Monille nuorille nimenomaan Vietnam toimi väylänä yhteiskunnalliseen aktivismiin, joidenkin kohdalla myös radikalismiin. Cay Sevón on kuvannut, että Vietnam valmensi kaikkiin muihinkin kansainvälisiin taisteluihin: ”Etelä-Afrikan apartheidin vastustamiseen, Espanjan, Portugalin, Kreikan ja Chilen solidaarisuusliikkeisiin, Angela Davisin vapauttamiseen vankilasta, äänekäiden protestilaulujen tekemiseen ja yliopistodemokratian vaatimiseen.” Näiden taisteluiden hän näkee olleen yhteisiä nuorisolle ympäri maailmaa: ”Tiedettiin, että nuorisoa ympäri maailmaa itki ja iloitsi samaan aikaan ja samoista syistä, vaikka meillä ei internetiä ollutkaan.”²¹ Kuitenkin nimenomaan toimintatavoissa ja teoissa oli eroja, vaikka tavoitteet olivat samat. Suomesakin toiminta jakautui moniin eri järjestöihin ja niin sanottuihin yhden asian liikkeisiin, joille oli ominaista radikaalimpikin suora toiminta vuodesta 1968 lähtien: esimerkiksi ensimmäinen FNL-ryhmä (Front national de libération, Etelä-Vietnamin vapautusrintama) perustettiin vuonna 1968, Suomi-Vietnam -seura 1971 ja Rauhanpuolustajien Vietnamin ystävyyden komitea jo aiemmin 1966.²²

1960- ja 70-luvuilta muistetaankin mielellään kansainvälisen solidaarisuuden ilmapiiriä nuorison, mutta myös laajemmin opiskelevan ja työtätekevän väestön keskuudessa.²³ Kansainvälisen solidaarisuuden ilmapiirin olennainen symboli oli nimenomaan Vietnam vuoteen 1975 saakka, mutta myös vuoden 1973 Chilen vallankaappaus ja sitä edeltänyt Allenden aika, Portugalin neilikavallankumous ja Francon ajan päättyminen Espanjassa olivat tärkeitä merkkipaaluja.

Taisteluun Vietnamin puolesta

Vietnamin sodan vastustaminen ruokki osaltaan tietynlaista sisäsiromantiikkaa²⁴, joissakin tapauksissa jopa militarismia. Suomessa opiskelijoiden ja nuorten radikaalien keskuuteen ei kuiten-

kaan syntynyt väkivaltaista terroriliikettä kuten Saksassa, vaikka siihenkin ilmeisesti olisi ollut aineksia. Länsi-Saksan sosialistisen opiskelijajärjestön puheenjohtaja Karl-Dietrich Wolff vieraili Suomessa ja yritti – huonolla menestyksellä – opettaa suomalaisia vasemmistolaisia osoittamaan mieltään.²⁵ Vuosina 1968–1970 nuorisoradikaalit flirttailivat aktiivisesti väkivallan uhalla sekä sissi- ja vallankumousromantiikalla – poseerasipa Nils Torvalds konepistoolin, tosin leikkiaseen, kanssa *Hufvudstabsladetissa*. Väkivalta jäi keskustelun tasolle.

Vaikka Wolffin opetukset eivät saaneet suomalaisia nuoria suoraan mellakointiin, eivät mielenosoittajien ja poliisin välit olleet järin lämpimät. Poliisi seurasi mielenosoittajia tarkasti. Kansan Arkiston Vietnamin sodan vastaisia mielenosoituskuvia selaillessa huomioni kiinnitti Yrjö Lintusen heinäkuun 1968 mielenosoituksen reportaasikuva, jonka keskiössä on poliisi tahriintuneessa virkapuvussa (kuva 3). Kyseinen kuva onkin yhdestä mellakointiin päätyneestä, Yhdysvaltain kansallispäivänä 4. heinäkuuta 1968 järjestetystä Vietnam-mielenosoituksesta. Häiriötä aiheuttivat tosin vastamielenosoittajat. Noin 500 hengen (Supon arvio oli 250–300 henkeä) mielenosoittajien joukkoa seurasi nimittäin muutaman kymmenen vastamielenosoittajan joukko, jotka heittelivät marssin aikana kiinanpommeja ja kananmunia. Luultavasti kuvan (kuva 3) poliisinkin puku on tahriintunut kyseisistä kananmunista, sillä muun muassa Nitovuori muisteli kananmunien osuneen myös poliisiin.²⁶

Mielenosoituksen tapahtumat eivät kuitenkaan jääneet tähän, eivätkä vastamielenosoittajat suinkaan olleet ainoita häiriön aiheuttajia. Yhdysvaltain kansallispäivän mielenosoituksen aikana, tai oikeastaan sen jälkimainingeissa, poltettiin nimittäin USA:n lippu. Varsinaisen marssin jälkeen Kaivopuiston Eteläsatamassa sijaitsevalla Rauhanpatsaalla pidettiin puheita. Erään puheen aikana suuri kotitekoinen patsaan juurelle kiinnitetty Yhdysvaltojen lippu sytytettiin liekkeihin. Lipun tekijä sekä neljä muuta pidätettiin ja heitä kuulusteltiin vielä seuraavana päivänä.²⁷ Tekoa seurasi mediakohu, keskusteluja ja virallinen anteeksipyyntö.

Kuva 3: Poliisi ja tahriintunut virkapuku. Vietnam mielenosoitus Helsingissä 4.7.1968. Kuva: Yrjö Lintunen. Kansan Arkisto.

Suomen ulkoministeriö esitti Yhdysvaltain suurlähetystölle valittelunsa lipun poltosta. Tekoa myös paheksuttiin lehdistöissä yli puoluerajojen vasemmalta oikealle: ensimmäisten paheksujien joukossa oli itsekkin mielenosoituksessa mukana ollut Paavo Lipponen. Kovimmin tekoa arvosteli *Kansan Uutisten* pakinoitsija Juorkunan Jussi (Kerttu Kauniskangas), jonka mielestä polttaminen oli väkivallan symboli.²⁸ Myös rauhanliikkeen marssijoiden johtohahmoihin kuulunut, barrikadimaisteriksi kutsuttu Pentti Järvinen korosti olevansa nimenomaan ei-väkivaltaisten mielenosoitusten kannalla. Hän kuitenkin tähdensi mielenosoitusten tehtävän olevan provosointi ja yhteiskunnan herättely: oli tehtävä selvä ero mielenosoituksen ja ulkoilmakokouksen välillä.²⁹

Marssijoille mielenosoitukset olivat yksi olennainen ulko-parlamentaarisen toiminnan keino, jossa taiteiltiin jatkuvasti provosoinnin ja ilkeivallan välimaastossa. Uusia vaikuttamisen keinoja haettiin: syömälakkoja kokeiltiin (onnistuneesti) ja Vietnam-mielenosoituksissa harjoiteltiin uusia menetelmiä,

kuten ketjussa juoksemista ja rytmikästä iskulauseiden huutoja. Tähän kuului myös kunnian symboleiden – kuten Yhdysvaltojen lipun – arvon riisto, selitti marssijoiden joukkoon kuulunut Ilkka Taipale.³⁰ Nämä tekniikat kuitenkin hajottivat jo entisestään hajanaista rauhanliikettä: mielenosoitukset muuttuivat lipun polttamisen jälkeen rajummiksi ja maltillisimmat alkoivat vetäytyä toiminnasta pois.³¹

Jo tätä ennen, keväällä 1968 mielenosoitukset näyttävät saaneen radikaalimpia muotoja (kuva 4). Kuva on otettu 23. toukokuuta 1968, jolloin Helsingin FNL-ryhmä järjesti mielenosoituksen Helsingissä Vietnamin sotaa vastaan. Mielenosoituskulke lähti Hakaniemestä ja marssi Senaatintorille. Tämän jälkeen osa joukosta jatkoi USA:n lähetystölle, jota piirrettiin puolentoista tunnin ajan. Kuvassa näkyy nujakointia, Che Guevaran kuvia ja ”Viva FNL” -kylttejä. Kuvan tunnelma on kaoottinen ja levoton. Huomattavaa on, että toisin kuin edeltävissä kuvissa, tämän kuvan keskiössä on myös naisia. Mielenosoitusten ja rauhantyön sukupuolijakaumaa on tutkittu vähän, mutta pienen otoksen perusteella naisten ja miesten määrä on mielenosoituksissa ollut melko tasainen.³² Muutenkin naisten osuus rauhantyössä on ollut merkittävä.

Toukokuinen FNL-mielenosoitus päättyi jatkoihin, kun Yhdysvaltain lähetystä piirittäneestä joukosta osa lähti mielenosoituksen jälkeen omille teilleen ”hillumaan” maolaisten innostamana. He polttivat Esson huoltoaseman lipun, tunkeutuivat *Helsingin Sanomien* kirjapainoon ja riehuivat siellä. Maolaisia tutkineen Pirkko-Liisa Kastarin mukaan samat ihmiset valtasivat raitiovaunun vaalien kävelykatuja ja kieltäytyen maksamasta matkasta. Lisäksi yksi ryhmän johtajista hilasi punaisen lipun *Uuden Suomen* lipputankoon. Nämä mielenosoituksen ”jatkot” olivat eräänlainen koe, jossa selvisi että nuorisossa oli valmiutta totuttua rajumpaan toimintaan. Ne alkoivat toteutua Punaisten lauantaiden merkeissä.³³

Yhdysvaltain Vietnamin hyökkäyspolitiikan vastaisia Punaisia lauantaita järjestettiin kesällä 1968, Pariisin mellakointien innostamana. Aluksi ne keskittyivät Vietnamin sodan vastusta-

Kuva 4: FNL-ryhmän mielenosoitus 23. toukokuuta 1968, Helsingissä. Kuva: Jarmo Laakia. Työväen Arkisto.

miseen, mutta alkoivat hiljalleen suuntautua laajemmin Yhdysvaltojen imperialismin ja Suomen kapitalismin kritisointiin.³⁴ Ilkka Taipale näki, että nimenomaan Punaisten lauantaisten järjestäminen oli Sadankomitean hävinneen ”marssilinjan” lopullinen tappio: mielenosoituksia alkoi olla liikaa. Ne eivät houkutelleet enää ihmisiä mukaan entiseen ja tapaan. Lopulta Punaista lauantaista muotoutui Taipaleen mukaan ”omalaatuinen paraati, kuin vahdinvaihdos linnan edessä”.³⁵ Joka tapauksessa mielenosoituskesä 1968 huipentui niihin.

Tšekkoslovakian tapahtumat elokuussa 1968 siirsivät huomion Vietnamista lähemmäs Eurooppaan. Itse asiassa miehityksen vaikutus Vietnam-toimintaan saattoi olla suurempikin: Pentti Järvinen esimerkiksi näki, että kesti pari vuotta ennen kuin toiminta nousi taas jaloilleen.³⁶ Ainakin FNL-ryhmän Vietnam-toiminta jäi vuodeksi tauolle.³⁷ Vietnam-mielenosoitukset myös rauhoituivat ja toiminta alkoi siirtyä nuorisonkin osalta laajempaan solidaarisuustyöhön.

Joka tapauksessa Suomessakin nuoriso osittain Vietnamin sodan vastustamisen innostamana ryhtyi radikaaleihin mielenosoituksiin. Nuoret olivat valmiita vastarintaan ja provosointiin, osa myös väkivallan mahdollisuuteen. Julkisella tasolla ilkivalta ja väkivalta tuomittiin kuitenkin laajasti. Suomen mielenilmaukset pysyivät suhteellisen kesyinä verrattuna muuhun maailmaan, kiitos mielenosoittajiinkin juurtuneen laillisuusperinteen ja Suomen Poliisin maltillisen toiminnan.³⁸ Jyrkkää vastakohta-asetelmaa ei päässyt syntymään, vaikka jonkinlainen vastakkainasettelu nuorison ja vallanpitäjien välillä olikin.

Radikaaleille nuorille löytyi tilaa myös puoluetoiminnasta, esimerkiksi Suomen Kommunistisesta Puolueesta. Myös työväestön kanssa syntyi yhteistyötä. SKDL:n kansanedustaja ja mielenosoittaja Jorma Hentilä tulkitsi 1970, että ennen Vietnam-mielenosoituksia työväestö ei ollut kokenut nuorten ajamia kansainvälisiä kysymyksiä itselleen tärkeiksi. Hentilän mukaan kuitenkin Vietnamin sodan kohdalla imperialismiin, kapitalismiin ja niitä symbolisesti edustavan Yhdysvaltojen vastustus tuli työväestöäkin lähelle niin, että sodan vastaisissa mielenosoituksissa oli mukana myös työväestöä.³⁹ Onkin todennäköistä, että kansainväliset solidaarisuuskysymykset ja rauhanliike lähensivät työväenliikettä ja nuorisoa. Kun radikalisoituvalla nuorisolla kansainvälinen solidaarisuus oli ehkä ensisijainen kysymys, työväestöllä se oli työväenasia ja kansainväliset taistelut tulivat sen jälkeen tai sen rinnalla.

Toisaalta radikaali nuoriso oli 1960-luvulla pettynyt vanhaan vasemmistoon, joka oli Pertti Järvisen mukaan ”unohtanut juuri tämän työväenliikkeen alkuperäisen tehtävän – muuttaa järjestelmä”.⁴⁰ Samalla nuorison mielenosoitusten uudet, radikaalimmat ja provosoivammat muodot ja tavat myös hämmensivät työläisiä, sillä työväenliikkeen marssiperinne oli varsin vakava ja harras. Vietnam-mielenosoituksissa nuorison ja työväestön rauhanmarssit kuitenkin yhdistyivät jonkin verran.⁴¹ Esimerkiksi eräässä mielenosoituksessa ansiotyössä olevia oli osallistujista melkein puolet, 46 %, opiskelijoita ja koululaisia loput.⁴²

Ehkä osaksi Vietnam-toiminnan myötä työväenliike ja opiskelijat lähenivät toisiaan. Totta on ainakin, että opiskelijat alkoivat 1970 lähtien liittyä työväenpuoleisiin.⁴³ Osaksi tämä radikaali nuoriso siirtyikin 1970-luvulla Suomen Kommunistisen Puolueen vähemmistön, taistolaisten riveihin. Taistolaiset ja vasemmisto ylipäättään osiltaan omivat rauhanliikettä ja Vietnam-toimintaa, mutta solidaarisuustoiminta jatkui myös laajemmalla pohjalla.

Muu toiminta Vietnamin hyväksi: peltikattoja ja lääkkeitä

Vaikka räväkimmät mielenosoitukset Vietnamin sotaa vastaan järjestettiin 1960-luvulla, jatkui toiminta Vietnamin hyväksi seuraavallakin vuosikymmenellä. Mieltä oli osoitettu vuodesta 1965 lähtien ilman sen kummempaa menestystä, mutta siitä huolimatta mielenilmauksia, erilaisia rahankeräyksiä ja kampanjoita järjestettiin vielä 1970-luvulla. Varsinkin kaikessa vasemmistolaisessa toiminnassa keskeinen solidaarisuustyön kohde oli Vietnam. Niin myös lasten pioneeritoiminnassa – SKP:n varapuheenjohtaja Taisto Sinisalo määräiti 1970-luvun puolivälissä pioneeriohjaajien tärkeäksi tehtäväksi kansainvälisen solidaarisuuden kasvattamisen.⁴⁴ Muun muassa Vietnam-työ pilkottiin niin pieniin asioihin, että lapset pystyivät niitä ymmärtämään ja tekemään. Esimerkiksi Etelä-Vietnamin vapautusrintaman Suomen edustaja Tran Van Hue vieraili pioneerien leireillä kertomassa Vietnamin kansan taistelusta ja elämästä. Opettipa hän erään kerran leiriläisille vietnamilaisten pioneerien leikin, jossa yhdisteltiin monia sissien sademetsissä tarvitsemia taitoja, nopeutta mutta myös hiljaista liikkumista. Jännittävästä ja vaativasta leikistä tuli-pioneeriohjaaja Katja Kiesslingin mukaan yksi suosituimmista aktiviteeteista vuosien ajaksi.⁴⁵ Näillä keinoilla Vietnamin kansan taistelusta tehtiin samastuttavaa ja helposti ymmärrettävää. Myös solidaarisuuskeräysten tarpeet olivat hyvin konkreettisia: niissä

Kuva 5: Katukeräys Tampereen rautatieaseman edustalla Nguyen Van Troi -lastensairaalan rakentamiseksi Vietnamiin. Kuva: Kansan Arkisto.

kerättiin lääkkeitä, vaatteita, säilyviä ruokatarvikkeita sekä rahaa ravintoon ja peltikattoihin.⁴⁶

Esimerkiksi Tampereella otetussa kuvassa Martti Nurminen ja Marja-Leena Kanerva ovat torilla kampanjoimassa Vietnamin puolesta. (Kuva 5) Kuvan ottamisen ajankohdasta ei Kansan Arkistosta löydy tarkasti tietoa, mutta luultavasti se on otettu vuonna 1971 tai 1972, sillä Nurminen ja Kanerva kampanjoivat Nguyen Van Troi -lastensairaalan rakentamiseksi Vietnamin Hanoiin. Kuvassa Nurminen kantaa kädessään Van Troin kuvaa esittävää kylttiä, jonka alle on kirjoitettu keräyksen tilinumero ja Kanerva näyttää kertovan kampanjasta ohikulkijalle.

Nguyen Van Troi -lastensairaalan keräys oli yksi kansainvälisen nuorison projekteista. Suomessa esimerkiksi Teiniliitto organisoitaksivärkkikeräyksen kampanjan hyväksi vuonna 1972. Koko lastensairaalan keräyksen organisoijana toimi Rauhanpuolustajat, mutta keräyksessä oli Suomesta mukana 25 järjestöä. Keräyksellä oli myös suuret tavoitteet: kaiken kaikkiaan tavoitteena oli kerätä 500 000 markkaa.⁴⁷ Cay Sevónin mukaan keräys tuotti kuitenkin valtavat miljoona markkaa, joten se oli todellinen menestys.⁴⁸

Seuraavina vuosina 1973–1974 Suomi-Vietnam-seura organisoit Avustusjuna Vietnamiin -keräyksen, jossa myös Teiniliitto, joka oli 1960-luvulta lähtien suuntautunut entistä enemmän kehitystyöhön, oli jälleen mukana.⁴⁹ Yhdysvaltain joulupommittukset 1972 saivat aikaan valtavan kansainvälisen vastalauseiden myrskyn ja vahvistivat Vietnam-toiminnan merkitystä. Suomi-Vietnam-seuran puheenjohtaja, kirkkoherra Erkki Arhinmäki tulkitsi onnistuneen lastensairaala-keräyksen olleen esimerkki, joka velvoitti jatkamaan työtä. Seuraavan kampanjan tarkoituksena oli kerätä varoja, joilla hankittaisiin muun muassa lääkkeitä ja koulutarvikkeita. Myös tavaralahjoituksia kerättiin ja kaikki tämä oli tarkoitus toimittaa perille rautateitse.⁵⁰

Avustusjuna Vietnamiin -keräys näkyy myös Suomen Rauhanpuolustajien kokoelmiin kuuluvassa kuvassa (kuva 6). Siinä raitiovaunun vieressä seisoo joukko keräyksen osallistujia. Kuvassa vasemmanpuoleisena seisoo nainen keräyksen kyltin kanssa, mutta huomio kiinnittyy kuvan keskiössä kitaran kanssa seisoo-

Kuva 6: Avustusjuna Vietnamiin -keräys ja keräysraitiovaunu Helsingissä 1972. Kuvassa etummaisena Etelä-Vietnamin väliaikaisen vallankumousohallituksen tiedotustoimiston Suomen edustaja Tran Van Hue ja hänen vieressään näyttelijä Kristiina Halkola. Kuva: Suomen Rauhanpuolustajat, Kansan Arkisto.

vaan mieheen ja hänen viereiseen laulaja ja näyttelijä Kristiina Halkolaan. Vietnamin sodalla oli suuri vaikutus myös poliittiseen laululiikkeeseen. Se tarttui aiheeseen vuonna 1972 albumilla *Elämme Vietnamin aikaa*, jonka yksi solisti oli juuri Halkola.⁵¹ Näkökulma oli vahvasti Yhdysvaltojen vastainen ja Pohjois-Vietnamin puolella, oikeastaan jopa sen armeijan käymistä taisteluista avautuva. Suurin osa levyn lyriikoista on nimittäin vietnamilaisten runoilijoiden teksteistä käännettyjä ja runollisista teksteistä siirrytään silmänräpäyksessä verisiin taistelulauluihin – rauha ei ollut levyllä käytetty sana.⁵²

Poliittinen laululiike toi Vietnam-toiminnalle näkyvyyttä ja keräykset olivat menestyksekkäitä. Vietnam-toiminnassa kerä-

yskohteet olivat hyvin konkreettisia, mikä oli varmaankin yksi syy keräysten menestykseen. On myös muistettava, että Vietnam-solidaarisuustoiminta ei ollut enää 1970-luvulla ainoastaan vasemmiston puuhaa. Toiminnassa humanitääriset tavoitteet olivat etusijalla ja rajaa järjestöissä vedettiin oikealle ja vasemmalle. Toiminnan ulkopuolelle jäivät esimerkiksi Kekkonen vastustajat ja maolaiset.⁵³ Myös tässä saattoi olla avain siihen, että Suomessa radikaalienkin toiminta säilyi suhteellisen rauhallisena: nuorisolle tärkeästä Vietnam-solidaarisuustoiminnasta tehtiin yhteistä toimintaa, josta radikaaleimmat toimijat suljettiin ulos.

Riemullinen voitto

Pitkä työ Vietnamin puolesta lopulta palkittiin, kun keväällä 1975 Vietnamissa tapahtui melko nopeasti ratkaisevia käännteitä. Maaliskuussa pohjoisen joukot valloittivat Ban Me Thuotin kaupungin, joka oli alku koko Etelä-Vietnamin vapauttamiselle. Yksi Vietnamin sodan ratkaisevimmista ja viimeisimmistä taisteluista päättyi Pohjois-Vietnamin ja FNL:n voittoon Saigonin antautuessa 30.4.1975. Siellä sijaitsevan presidentin palatsin salkoon nousi Etelä-Vietnamin väliaikaisen vallankumousohallituksen lippu. Yhdysvaltojen joukot hätäevakuoitiin kaupungista kymmenien tuhansien etelävietnamilaisten siviilien kanssa. Saigon merkitsi sodan loppumista – esimerkiksi SKP:n vähemmistön *Tiedonantaja*-lehdessä riemuittiin näyttävästi 35 vuotta kestäneen vapaustaistelun olevan ohi.⁵⁴

Vapunpäivänä vasemmistolla oli siis aihetta juhlaan: maailmassa oli yksi vaarallinen sotapesäke vähemmän ja USA:n imperialistinen politiikka oli kokenut karvaan tappion. Katja Kiessling on kuvannut vapunpäivää 1975:

Vietnam-solidarisuuden huippuhetki, jolloin koki itsensäkin vähintään voittajaksi, ja jolloin sai huutaa varhain vappuaamuna täysin sydämin sen kunniaksi, oli vapunpäivän aamu 1975. Se oli oikein juhlien juhla – ja vappumarssilla sen tunti. Kuluneina

vuosina oli marssittu marsseja rauhan puolesta ja Vietnamin puolesta ja noissa marsseissa oli ollut tuhansia ihmisiä, mutta tuona vapunpäivänä oli marssilla olo todella riemullista.⁵⁵

Ilo ja riemu olivat siis valtavia, niin Vietnamin kansan kuin kaikkien muiden Vietnamin puolesta taistelleiden puolesta. Voittoa nähtiin Vietnamin kansan vapautuksena ja FNL-sissien sitkeän taistelun voittona. Tämä voitto oli symbolinen monella tapaa. Vasemmistolle Vietnamin voitonpäivä osui vielä merkitykselliseen Vapunpäivään. Kommunistien juhlan aiheena oli myös toinen Voitonpäivä, sillä keväällä 1975 juhlittiin paitsi Vietnamin, myös ”Hitler-fasismien kukistumista 30 vuotta sitten”.⁵⁶

Suuren juhlan kunniaksi *Tiedonantajassa* julkaistiin Aulikki Oksasen runo ”Vietnamin vapautuksen päivänä”:

Kaukana pohjoisessa maassa,
kaadan maitoa lapsen mukiin
aamulla, varpusten laulaessa,
pölyisellä parvekkeella

Lapsi, puhelu ei ole sinulle,
Varo ettei maito läiky
Varo... mitä isä huutaa
meille puhelimen luota?
Onko se totta?
Saigon vapautettu?
Saigon vapautettu!

Lapsi juoksee, muki heiluu
Muki heiluu, maito läikkyy.
Maito läikkyy, läikkyyköön!
Ilo läikkyy, sydän läikkyy.

Ymmärrätkö, pieni tuima
kukkamekkoon puettu myrsky,
miten suuren voiton saimme!

Miten kansa, niin kuin pilven
siivet saanut vuorijono
vyöryi läpi raivoavan
verenmustan yön ja kasvoi
korkeutta niin kuin taivaan
huikeassa lakeudessa
kohoavat kuulaat huiput.

Ymmärrätkö, ymmärrätkö
tätä oikeuden juhlaa,
tätä veljeyden voimaa?

Ymmärrätkö, jääräpäinen
kuhmuotsa tyttäreni,
miten uudet Voiton Päivät
synnyttävät maailman kevään.⁵⁷

Oksasen runosta paistaa riemu, joka kaukaisen maan kansan ja Saigonin vapautuksesta syntyi. Runon ilmaisut, ”suuri voitto”, ”oikeuden juhla” ja ”veljeyden voima” kertovat, että Vietnamin sissien voitto koettiin yhteisenä, rohkean kansan voittona ympäri maailmaa. Runon päätös, jossa syntyvät uusien voiton päivien ja uuden maailman kevään syntymisestä, ilmaisee toivoa, jonka Vietnamin tapahtumat loivat.

Solidaarisuustyö ei ollut suinkaan ohi. Varsinkin *Tiedonantajassa* korostettiin, että Uuden Vietnamin rakennustyö on alkanut, eli solidaarisuustyö, aineellinen ja tekninen apu olivat Vietnamille tärkeämpiä kuin koskaan.⁵⁸ Pioneerityö jatkoi jälleenrakennuksen tukemista. Myös Suomen hallitus oli päättänyt jo 1972 tunnustaa Pohjois-Vietnamin eli Vietnamin demokraattisen tasavallan. Vietnam oli ollut Suomen kehitysyhteistyökumppani vuodesta 1973 lähtien.

Vietnamin sodan loppuminen saattoi koitua jollakin lailla nuortaistolaisen liikkeen ja laululiikkeen kohtaloksi. Ilman taiteilijoita ja laululiikettä ei solidaarisuusliike olisi kasvanut niin

Kuva 7: Vietnamin sodan vastainen mielenosoituskulkue järjestäytyy Hakaniementorilla Helsingissä vuonna 1979. Kuva: Kimmo Rentola. Kansan Arkisto.

isoksi kuin se oli. Toisaalta tuki oli molemminpuolista. Agit Prop -kokoontumisen perustajiin kuuluva Pekka Aarnio on muistellut:

Poliittinen liike selvästi stagnoitu, alkoi jähmettyä ja ritualisoidua. Aito aatteellinen, vallankumouksellinen innostus siis hiipui, poliittinen painopiste alkoi olla konkreettisissa vaatimuslistoissa, joita on aika vaikea pukea hyväksi biisiksi. Toisaalta suuret solidaarisuusliikkeet, kuten Vietnam sodan päätyttyä siellä, myös laimenivat. Ois voinut kuvitella, että Etelä-Afrikka olis noussut tilalle, mutta se tapahtui vasta 80-luvulla. Riippumatta siitä oliko se liike menettänyt sanottavansa, mihin en ihan usko, mutta toiminnan luonne ja sen vääjämätön ritualisoituminen, se puri ensimmäisenä taiteelliseen luovuuteen.⁵⁹

Kun kansainväliset solidaarisuusliikkeet vähitellen hiljenivät, keskityttiin enemmän järjestötoimintaan ja kansalliseen

politiikkaan. Nuorison liikehdintä hiipui Vietnamin jälkeen. Sodat eivät kuitenkaan loppuneet, eivät edes Vietnamista.

Vietnam jaksoi kiinnostaa vielä helmikuussa 1979, jolloin jälleen joukko ihmisiä kokoontui osoittamaan solidaarisuutta Vietnamin kansalle, kun Kiina hyökkäsi Vietnamiin. Kimmo Rentolan ottamassa kuvassa kulkue järjestäytyy Hakaniemen torilla. Kuvan (kuva 7) keskiössä oleva suuri banneri tekstillä ”Kädet irti Vietnamista” on kantajineen valmiina johtamaan kulkuetta. Kuvasta poissa on kuitenkin 1960-luvun mielenosoituskuviissa esiintynyt uho ja provosointi. Tässä vaiheessa rauhanliike oli ehkä aikuistunut ja rauhoittunut.

Lopuksi

Vietnam ja muut kansainväliset taistelut olivat olennainen osa 1960–70-lukujen nuorten aktivoitumista, politisoitumista ja radikalisoitumista. Kansainvälinen solidaarisuustyö ei suinkaan rajoittunut vain Vietnamiin, vaan sai jatkoa muissa kamppailuissa, kuten Chilen solidaarisuustyössä. Vietnamin sota ja sodanvastainen toiminta yhdistyivät saumattomasti. Sodanvastainen työ ulotettiin mielenosoituksista rahankeräykseen, koululaistoimintaan ja lasten pioneerityöhön. Toisaalta taistelu, joka alkoi Vietnamin sodan vastustamisesta, laajeni esimerkiksi Punaisten lauantaiden kautta laajemmin Yhdysvaltojen imperialismiin ja kotimaisen kapitalismin vastustamiseen.

Monissa tapauksissa Vietnam radikalisoi samalla kun vanhempi sukupolvi tuntui väheksyvän Vietnamin sotaa ja sen vastaista taistelua. Esimerkiksi Kimmo Rentola on kuvannut nuortaistolaisten, ”ratavarren ryhmän” synnyn taustalla olleen nimenomaan kolmannen maailman, Vietnamin, Kiinan ja Kuuban tuleminen lähelle. Avoin, aseellinen tuki kolmannen maailman vapautusjärjestöjen kamppailulle nähtiin mahdollisuutena.⁶⁰ Myös entisten naistaistolaisten haastatteluaineistossa kolmas maailma ja nimenomaan Vietnam nousee esiin aktivismin alkusyäkseenä. Vietnamin sodan vastustaminen ei varsinaisesti syn-

nyttänyt radikaalia toimintaa, mutta houkutteli mukaan massaa, josta syntyi myöhemmin äänekäs ja näkyvä, taistolaisiksi kututtu, opiskelija- ja kulttuuriliike.⁶¹

Vietnamin sota oli yksi kansainvälinen epäkohta, jonka nuoriso halusi korjata. Maailmaa, jossa jotakin Vietnamin sodan tapaista tapahtui, oli muutettava. Globaali sodanvastainen toiminta ja varsinkin vuoden 1975 voitto loi nuoriin uskoa, että he tekivät jotakin merkityksellistä. Vietnamin sota ei suinkaan ollut ainut sota, joka nuorison elämässä oli läsnä: elettiin kylmän sodan aikaa ja samaan aikaan Suomessa käsiteltiin vuoden 1918 sisällissodan tapahtumia, joita ei tuotu esiin kouluopetuksessa eikä monessa kodissa.

Mielenosoitukset ja yhteiskunnan polarisoituminen ovat jälleen ajankohtaisia kysymyksiä. 2000-luvulla Suomessa keskustelua aiheuttivat esimerkiksi Smash Asem -mielenosoitukset, 2010-luvulla taas kiakkovieras-juhlat ja muut itsenäisyyspäivän mielenilmaukset. Vuonna 2015 ja 2016 keskustelua ovat aiheuttaneet katupartiot, Rajat kiinni -mielenosoittajat ja heidän vastustajansa, joiden yhteenotot ovat kärjistyneet lähinnä poliisien ja mielenosoittajien välillä. Poliisin ja mielenosoittajien toiminnasta käydään jatkuvaa dialogia, joka toistaa myös 1960–70-lukujen keskustelun teemoja.⁶²

Mielenosoitusten yksi tehtävä oli luoda vastajulkisuutta ja tiedottaa ongelmista, joista tiedotusvälineet eivät puhuneet. Tämä onnistui, sillä 1960-luvun loppuun mennessä Vietnam-kysymys oli läpäissyt suomalaisen julkisuuden.⁶³ Vietnamin puolesta taistelevat nuoret pitivät pinnalla asioita, jotka muuten olisivat saattaneet jäädä suurelta yleisöltä huomaamatta tai unohduksiin.

Lähteet

Haastattelut

Kuuden anonyymien entisen taistolaisessa liikkeessä toimineen naisen haastattelut, tehty vuosina 2012–2013 ja 2015. Haastattelija Liisa Lalu. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Lehdet

Kansan Uutiset 1968

Suomen Sosialidemokraatti 1968

Tiedonantaja 1975

Lehtiartikkelit

Similä, Ville: ”Kun Iranin šaahi tuli Suomeen, Kekkonen pääsi kalaan, Erkki Tuomioja putkaan ja kuvanveistäjä Eila Hiltunen Teheraniin”. *Helsingin Sanomat* 24.12.2015.

Kirjallisuus

Ahonen, Risto Olavi: *Teinien taksvärkki – ykskaks maailma paremmaks!* Poliittisen historian pro gradu -työ, Helsingin yliopisto 2000.

Berggren, Camilla & Lydén, Marianne: *Nyttiga idioter? Unga idealister, Lenin och sjuttioalet.* Södreström, Keuruu 2009.

Bonsdorff, Johan von: *Kun vanha vallattiin.* Tammi, Helsinki 1986.

Forss, Timo Kalevi: *Toverit herätkää: poliittinen laululiike Suomessa.* Into, Helsinki 2015.

Hallman, Kristiina: *Tottelisinko? Suomalaista Sadankomiteaa vuodesta 1963.* Suomen Sadankomitealiitto ry, Vaasa 1986.

Heinonen, Linda: ”Chilen kansa ei ole yksin.” – *Suomalaisen Chile-solidarisuusliikkeen nousu Chilen vuoden 1973 vallankaappauksen jälkeen.* Historian pro gradu -työ, Tampereen yliopisto 2013.

Hentilä, Jorma A.: Tavoitteet ja toteutus. *Mielenosoitukset ja poliisi 22–25.6.1970.* Suunta no: 10, Otava, Helsinki 1970, 25–38.

Kallinen, Timo: 70-luku. *Pitkä 70-luku – valokuvia ja muistikuvia.* Toim. Veikko Koivusalo & Timo Kallinen. TA-tieto, Helsinki 2000, 6–16.

- Kallinen, Timo & Koivusalo, Veikko (toim.): *Pitkä 70-luku – valokuvia ja muistikuvia*. TA-tieto, Helsinki 2000.
- Kastari, Pirkko-Liisa: *Maolaiset 1960-luvun nuoret, jotka joutuivat marginaaliin*. 2000. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/component/content/article?id=549>. Haettu 4.3.2016.
- Kastari, Pirkko-Liisa: *Mao, missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa*. SKS, Bibliotheca historica 65, Tampereen yliopisto, Tampere 2001.
- Kiessling, Kaija: ”Olisi siitä ainakin se hyöty, ettei olisi rotusortoa!” *Pitkä 70-luku – valokuvia ja muistikuvia*. Toim. Veikko Koivusalo & Timo Kallinen. TA-tieto, Helsinki 2000, 164–169.
- Kontula, Anna: *Kuollut muttei kuopattu. Taistolaisuus ja miten sitä muistetaan*. Sosiologian pro gradu -työ, Tampereen yliopisto 2002.
- Klimke, Martin: *Other alliance. Student protest in West Germany and the United States in the global sixties*. Princeton University Press, Princeton & Oxford 2010.
- Kärenlampi, Paavo: *Taistelu kouludemokratiasta. Kouludemokratian aalto Suomessa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1999.
- Lulu, Liisa: ”Eespäin, eespäin tiellä taistojen,rinta rinnan astukaamme siskot, veikot!” – *1970-luvun nuortaistolaisuus entisten taistolaisnaisten muistamana*. Kulttuurihistorian pro gradu -työ, Turun yliopisto 2014. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201502161602>. Haettu 11.3.2016.
- Lulu, Liisa: ”Olisit edes sosiaalidemokraatti!” Perhe, isäkapina ja äitien roolimalli entisten nuortaistolaisten tyttöjen muistamana. *Kasvatus & Aika* 1/2016 http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=751.
- Miettunen, Katja-Maria: *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Bibliotheca Historica 126, Helsinki 2009.
- Mikkonen, Hilla & von Bagh, Pyry: Ei sodalle! Vietnamin sodan nostattama kansainvälinen rauhanliike. *Ennen ja Nyt – Historian tietosanomat* 1/2016. <http://www.ennenjanyt.net/2016/02/ei-sodalle-vietnamin-sodan-nostattama-kansainvalinen-rauhanliike>. Haettu 3.3.2016.
- Mäki, Mari-Anne: *Lautanen Guatemalan verta: TRICONTE kolmannen maailman asialla 1960- ja 1970-lukujen Suomessa*. Sosiologian pro gradu -työ, Jyväskylän yliopisto 1998.
- Nitovuori, Bjarne: *Barrikadimaisteri. Pentti Järvinen ja 1960-luvun marsssijat*. Into Kustannus, Helsinki 2013.
- Oksanen, Aulikki: Kenen joukoissa seisot? ja vähän taustaa laulutekstille. *Pitkä 70-luku – valokuvia ja muistikuvia*. Toim. Veikko Koivusalo & Timo Kallinen. TA-tieto, Helsinki 2000, 128–129.

- Rentola, Kimmo: Nuortaistolaisuuden synty I. Ratavarren ryhmä ja muut varhaiset nuorleninistit (1967). *Politiikka* 32 4/1990, 243–260.
- Rentola, Kimmo: Vuoden 1968 radikaali sukupolvi. *Täältä tulee nuoriso! 1950–79*. Toim. Kai Häggman. WSOY, Porvoo 2006, 160–180.
- Rentola, Kimmo: Terrorismi ja kommunismi. *Suomi – Terrorismi – SUPO. Koira joka ei haukkunut. Miksi ja miten Suomi on välttynyt terroristisen toiminnan leviämiseltä?* Toim. Anssi Kullberg, Werner Söderström osakeyhtiö, Helsinki 2011, 126–135.
- Taipale, Ilkka: Hiljaa – kun osoitatte mieltä. *Mielenosoitukset ja poliisi 22.–26.6.1970*. Suunta no: 10. Otava, Helsinki 1970, 7–24.
- Tuominen, Marja: ”Me ollaan kaikki sotilaitten lapsia”. *Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Otava, Keuruu 1991.
- Sevön, Cay: Solidaarisuus auttoi. *Pitkä 70-luku – valokuvia ja muistikuvia*. Toim. Veikko Koivusalo & Timo Kallinen. TA-tieto 2000, 146–151.
- Stammeier, Jenni: *Taistolaislauluista terrorismiin – Missä vaiheessa ääriliike tarttuu aseisiin?* <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2016/02/07/taistolaislauluista-terrorismiin-missa-vaiheessa-aariliike-tarttuu-aseisiin>. Haettu 3.3.2016.
- Suominen, Tapani: *Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960–1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa*. Tammi, Helsinki 1997.
- Vire-Tuominen, Mirjam: *Rauhaa rakentavaa työtä. Suomen rauhanpuolustajien viisi vuosikymmentä*. Demokraattinen sivistysliitto ry., Helsinki 2003.
- Wahlberg, Henrik: Mielenosoittajan profiili. *Mielenosoitukset ja poliisi 22.–26.6.1970*. Suunta no: 10. Otava, Helsinki 1970, 51–58.

Viitteet

- 1 Liisa Lalun haastatteluaineisto.
- 2 Liisa Lalun haastatteluaineisto.
- 3 Koivusalo & Kallinen, 2000, 171.
- 4 Rentola 2006, 170.
- 5 Ks. esim. Nitovuori 2013, 7.
- 6 Heinonen 2013, 48; Suominen 1997, 172. Ks. myös Mikkonen & von Bagh 2016.
- 7 Kallinen & Koivusalo 2000, 170.

- 8 Sevón 2000, 146.
- 9 Ks. Klimke 2009, 4–5.
- 10 Miettunen 2009, 61.
- 11 Tuominen 1991, 151; Nitovuori 2013, 90. Johan von Bonsdorff on muistellut, että ensimmäinen Vietnam-mielenosoitus järjestettiin jo elokuussa 1964, mutta Nitovuori on epäillyt Bonsdorffin muistelleen sen sijaan helmikuussa 1965 järjestettyä mielenosoitusta, jossa vaadittiin Yhdysvaltojen sotajoukkojen poistumista Etelä-Vietnamista. Nitovuori 2013, 90; Bonsdorff 1986, 180.
- 12 Nitovuori 2013, 97.
- 13 Ibid.
- 14 Nitovuori 2013, 97; ks. *Kansan Uutiset* 17.3.1964; Hallman 1968, 54.
- 15 Ibid.
- 16 Tuominen 1991, 151.
- 17 Nitovuori 2013, 8.
- 18 Oksanen, 2000, 129.
- 19 Hallman 1986, 94; Hentilä 1970, 32–33.
- 20 Hallman 1986, 94; ks. *Suomen Sosialidemokraatti* 15.12.1968.
- 21 Sevón 2000, 147.
- 22 Ahonen 2000, 43; Vire-Tuominen 2003, 239.
- 23 Kallinen 2000, 14.
- 24 Tuominen 1991, 151–152.
- 25 Kun Wolff perusteellisen alustuksen jälkeen ryntäsi mielenosoituksessa repimään maansa lippua lipputangosta, hän taakseen katsoessaan huomasi, ettei kukaan seurannut häntä. Nitovuori 2013, 129–130; Rentola 2011, 134, Tuominen 1991, 158–159; von Bonsdorff 1986, 192–194. Karl-Dietrich Wolff seikkaili itse asiassa ympäri maailmaa keskustelemasta aktivismista ja loi paljon yhteistyötä Yhdysvaltojen ja Länsi-Saksalaisen opiskelijaliikkeiden välillä. Wolff oli saanut paljon vaikutteita Yhdysvalloista ja sen civil rights movementista ja onnistui esimerkiksi luomaan laajan Black Panther solidaarisuusverkoston Eurooppaan. Maailmanlaajuinen Yhdysvaltain vastainen, kapitalismia ja imperialismia vastaan taisteleva rintama oli muidenkin haaveena. Ks. Klimke 2009, 104–107. Myös monet suomalaiset rauhanaktivistit ja opiskelijaradikaalit olivat käyneet saamassa oppia Ranskassa, Länsi-Saksassa ja Yhdysvalloissa. Ks. Tuominen 1991, 159.
- 26 Nitovuori 2013, 135. Nitovuoren mukaan oli tullut suorastaan tavaksi kesällä 1968, että mielenosoittajia seurasi muutaman kymmenen vastamielenosoittajan joukko. Vastamielenosoittajista tuli järjestyspoliisille varsinaisia mielenosoittajia suurempi vaiva heidän muuttuessaan kesän mittaan aggressiivisemmiksi. Bonsdorff on kertonut esimerkiksi mielenosoituksia

organisoineen Pentti Järvisen joutuneen loppukesästä turvautumaan poliisikytyihin päästäkseen kotiinsa. Bonsdorff 1986, 191.

- 27 Nitovuori 2013, 135.
- 28 Ibid.
- 29 Nitovuori 2013, 132–133.
- 30 Taipale 1970, 13.
- 31 Miettunen 2009, 70.
- 32 Wahlberg 1970, 53. Wahlberg viittaa yhteen kyselytutkimukseen joka tehtiin Vietnamin sodan vastaisessa mielenosoituksessa ja siinä haastateltiin 167 osanottajaa, joka käsitti 5–6% perusjoukosta. Tutkimuksessa sukupuolijakauma oli siis tasainen, jonka lisäksi havainnoitiin, että ”vanhoja naisia oli jonkin verran vähemmän kuin vanhoja miehiä, nuoria tyttöjä taas enemmän kuin samanikäisiä poikia.” Osallistujien keski-ikä oli noin 23 vuotta.
- 33 Kastari 2000, 2.
- 34 Kastari 2001, 280–281; Miettunen 2009, 68; Nitovuori 2013, 138.
- 35 Taipale 1970, 13–14.
- 36 Nitovuori 2013, 147.
- 37 Bonsdorff 1986, 191.
- 38 Ks. Rentola 2011, 134–135.
- 39 Hentilä 1970, 26–27.
- 40 Nitovuori 2013, 125.
- 41 Hentilä 1970, 28.
- 42 Wahlberg 1970, 54.
- 43 Taipale 1970, 11.
- 44 *Tiedonantaja* 9.1.1975.
- 45 Kiessling 2000, 164.
- 46 Solidaarisuus auttaa voittoon! -ilmoituksissa *Tiedonantaja*-lehdessä kerrottiin, että ” WWH tarvitsee kiireellistä apua äskettäin vapautetuille alueille” ruokatarvikkeita (kuten maitoa, margariinia ja vehnäjauhoja), vaatteita (kangasta ja huopia) ja lääkkeitä (mm. kaikenlaisia antibiootteja ja vitamiineja).
- 47 Ahonen 2000, 84.
- 48 Ks. Sevónin muistelmat tästä teoksesta.
- 49 Kärenlampi 1999, 197; Ahonen 2000, 142.
- 50 Ahonen 2000, 90; ks. Teinilehti 1/1973.
- 51 Levyn solisteina toimivat muutkin laululiikkeen tähdet, Aulikki Oksanen, Sinikka Sokka, Rea Mauranen ja Kaisa Korhonen. Sävellyksistä vastasivat Kaj Chydenius, Eero Ojanen ja Toni Edelman. Ks. Forss 2015, 216.

- 52 Forss 2015, 231.
- 53 Ks. Sevónin muistelmat tästä teoksesta.
- 54 *Tiedonantaja* 6.5.1975.
- 55 Kiessling 2000, 165.
- 56 *Tiedonantaja* 6.5.1975.
- 57 *Tiedonantaja* 8.5.1975.
- 58 Vietnamin asia koettiin muutenkin tärkeäksi jatkossa. *Tiedonantajassa* jatkuikin ahkerasti uuden Vietnamin rakentamisen seuraaminen ja USA:n toiminnan sättäminen.
- 59 Koivusalo & Kallinen 2000, 189.
- 60 Rentola 1990, 254–255. Ratavarren ryhmä oli yksi monista uusvasemmistoryhmistä, joita Rentola kutsuu nuorleninisteiksi, joista myöhemmin tuli myös taistolaisuuden ydinryhmää.
- 61 Ks. Berggren & Lydén 2009; Koivusalo & Kallinen 2000; Lalu 2014; Lalu 2016.
- 62 Stammeier 2016.
- 63 Ks. Tuominen 1991, 161.

Vietnamin aika muistoissa

Seitsemän kuvaa Vietnamista

Ensimmäistä kuvaa Vietnamista en koskaan unohda.

On kesäpäivä vuonna 1965, istun olohuoneessa, ja minulla on sylissäni alle vuoden ikäinen poikalapsi. Edessäni pöydällä on sanomalehti, ja selaillessani sitä näen äkkiä kuvan, jossa neljä lasta kulkee viidakkopolulla. Suurin poika kantaa vauvaa ja itkee, kaksi keskimmäistä tulee itkien hänen jäljessään.

Itkun syy: äiti makaa ammuttuna majan kynnyksellä.

Vasemmalla seisoo valkoihoinen amerikkalainen sotilas raskas kivääri kädessä, kasvot kypärän varjossa; hänen katsettaan on mahdotonta nähdä, kuva on epäselvä, rakeinen. Ympärillä leviää tiheä viidakko, kiemuraisia ilmajuuria, mustia onkaloita.

Leikkaan kuvan irti. (Se on minulla vieläkin, vaikka pystyn kyllä muutenkin palauttamaan sen silmiini milloin tahansa.) Ja vaikka kuvia alkaa tulla lisää, yhä vain lisää, ja vielä kauheampia – napalmin polttamia ja pommien repimiä naisia, lapsia ja vanhuksia, kuolleita imeväisiä, kokonaisia majoihinsa surmattuja perhekuuntia, raiskattuja, runneltuja tyttöjä, häväistyjä iäkkäitä siviilejä – on tuo ensimmäinen, hieman epäselvä lehtikuva se, jonka jälkeen mikään ei ole niin kuin ennen.

Minulle käy selväksi, että on pakko ryhtyä toimimaan, muuten ahdistus ei hellitä. Ja samoin ajattelee moni muukin kaltaiseni. Me olemme onnekas sukupolvi, niiden unelmien täyttymys, joita huonosti palkattua, usein raskasta työtä tehneet vanhempamme ja isovanhempamme ovat elätelleet vuosikymmenten ajan. Me olemme päässeet opiskelemaan historiaa, filologiaa, oikeustiedettä, pedagogiikkaa, korkeampaa matematiikkaa, asioita joista vanhempamme ovat tuskin kuulleet, isovanhemmista puhumattakaan. Nyt meille ovat avoinna virkaurat, joille ennen ovat päässeet vain harvat ja valitut.

Elämme yhteiskunnassa, joka muuttuu yhä paremmaksi, kulkee yhä suurempaa onnea kohti, siitä olemme varmoja. Mutta nuo lehtikuvat ja vähitellen solmitut kontaktit kapinalliseen eurooppalaiseen nuorisoon saavat aikaan sen, että meitä kohdannut onni alkaa tuntua jotenkin väärältä. Että se on saatu joidenkin muiden kustannuksella ja että kaikki se ratkaiseva, joka tapahtuisi meidän elämämme aikana, olisi tapahtumista jossakin muualla, kaukana siitä paikasta, jossa me alkaisimme vaikuttaa ympäristöömme. Maapallo on äkkiä pienentynyt, tullut silmien tasalle, sen mantereet ja valtameret näkyvät selvemmin.

Maapallolla on käynnissä taistelu, ja sodista julmin jatkuu Vietnamin viidakoissa.

Toisessa kuvassa olen mukana Vietnam-keskustelutilaisuudessa.

Olen absoluuttisen pasifismin kannattaja ja joutunut väitteilyyn äsken USA:sta Suomeen tulleen Mustan Pantterin kanssa. Olen alakynnessä, koska en pysty perustelemaan, miksi pitäisin parempana väkivallattoman vastarinnan menetelmiä Vietnaminna. Vaikenen kun vastapuoli, kiivas musta nuorimies kertoo, mitä tapahtuisi, jos vietnamilaiset lähestyisivät USA:n sotakonetta rauhanlippuja heilutellen. Siitä syntyisi suunnaton verilöyly, ja Vietnamin kansalta vietäisiin heidän maansa, ja heidät itsensä orjuutettaisiin.

Musta Pantteri kiroaa USA:n, kotimaansa. Minä en pysty kiroamaan Suomea, vaikka ilmaisu ”rakkaus isänmaata kohtaan” on sanamöhkäle, joka juuttuu kipuna kurkkuun.

Vietnamilainen voi sanoa epäröimättä rakastavansa isänmaataan, sanoo Musta Pantteri, mutta hänelle USA on ”a fucking son of a bitch”.

Tilaisuudessa esitetään dokumenttielokuva kauhistuttavista sotarikoksista, joihin hyökkääjä joka päivä syyllistyy. Yleisön joukossa joku itkee ääneen.

Tilaisuuden jälkeen keskustelen yksityisesti parin kolmen ystävän kanssa siitä, kuinka vaikealta tuntuu luopua absoluuttisesta pasifismista. Ikään kuin pettäisi jonkun läheisensä.

Näen painajaisunia, jotka liittyvät aiheeseen. Sillä aikaa USA:n vallanpitäjät laajentavat sotaa ja lähettävät yhä enemmän joukkoja ja pommikoneita Vietnamiin.

Kolmannessa kuvassa olen puhumassa suuressa yleisötilaisuudessa 1970. Olen kirjoittanut laulun Vietnam – sinun sydämeesi, joka on vetoamus ”rouva Saara Pöyhöselle, kolmen lapsen äidille”. Aiheen olen saanut lehtikirjoituksesta, jossa amerikkalainen rouva Shirley Black, entinen korkkiruuvikiharainen lapsitähti Shirley Temple, ylistää kiihkeästi Vietnamin sotaa ja Vietnamin taistelevia amerikkalaisia joukkoja. Suomalainen perheenäiti tuskin yhtyisi ylistykseen, mutta ei hän myöskään ole vielä tunnistanut Vietnamin ”äänetöntä laulua”, kuullut sen ”huilunhaurasta kuisketta”. Tästä teemasta nyt puhun kuulijakunnalle, joka on entisestään kasvanut.

Vietnamin sodan vastaiset mielenosoitukset laajenevat. Georg Henrik von Wright kirjoittaa artikkelin, jossa tunnustautuu tuon sodan vastustajaksi. Valtavirran media, joka on kannattanut USA:n tunkeutumista Vietnamiin tai vähintään vaiennut sodan pahimmista julmuuksista, ei enää tunnu saavan otetta kasvavasta sodan vastustajien joukosta.

Elämme Vietnamin aikaa.

Neljännessä kuvassa olen mukana valtavassa mielenosoitusmarssissa, joka on vallannut suuren osan Helsinkiä. Marssi etenee monimutkaisen kartan mukaan. Oikeistolaisen lehden toimitalon edessä puhkeaa huutomyrsky: ”Alas USA:n imperialismi! Voitto Vietnamin kansalle! Ho-Ho-Ho Tši Minh!”

On hyvin lämmin päivä, ja marssin lopuksi ihmisjoukot ovat kokoontuneet puistoon ja nauttivat puiden suomasta varjosta. Poliisit moottoripyörineen ovat sulkeneet pääsyn kaikille sivukäytävillä, jotka johtavat eri lähetystöihin. Muuan nuori nainen on kuitenkin onnistunut heittämään FNL:n lipun USA:n lähetystön pihalle.

Keskellä puistoaluetta on lava, jolla Vietnamista saapunut delegaatio esiintyy. Ensin vietnamilainen kamariyhtye soittaa

kohteliaasti Sibeliuksen ”Valse tristen”, sitten delegaation johtaja pitää puheen ranskaksi, entisten siirtomaaisäntiensä kielellä. Hän lopettaa tuttuun lauseeseen: ”Pour le victoire final du peuple de Vietnam!” Nuo moneen kertaan kuullut sanat synnyttävät jälleen huutomyrskyn. Lopuksi kamariyhtye esittää tamburiinien ja hui-lujen säestyksellä ”Lentokoneen tähystäjän laulun” ja ”Amerikkalaisten hajalle pommittaman tien korjaajien laulun”, hilpeästi ja antaumuksella.

Esiintyjien hilpeys ja ilo hämmästyttää ja hämmentää.

Viides kuva on otos Vietnamin vapautusrintaman tiedotustilaisuudesta. Yritän haastatella kolmea vapautusarmeijan sotilasta erästä kirjoitustani varten. Vanhin on arviolta kolmikymmenvuotias mies, toinen seitsentoistavuotias palmikkopäinen tyttö ja kolmas teini-ikäinen hoikka poika. He istuvat ylpeinä, viileinä univormuissaan, vastaavat pidättyvästi tulkin avulla. He ovat erilaisia kuin me, yleisö. Heillä ei voi olla käsitystä siitä, että lapsuus- ja nuoruusvuodet voivat vieriä suhteellisen huolettomasti, melkeinpä onnellisesti kohti aikuisuutta; heidät on heitetty luke-mattomat kerrat tuleen, he ovat tuhonneet amerikkalaisia panssarivaunuja, ryömineet niiden alle, räjäyttäneet niitä ilmaan, ja heidän rinnuksensa ovat täynnä urhoollisuusmitaleita. He ovat nähneet toveriensa kuolevan (vaikka siitä he eivät puhu) ja ovat valmiita itsekkin ”taistelemaan viimeiseen asti kansan asian puolesta”. En saa heistä irti enempää, he pysyttelevät etäisinä ja viileinä.

Mutta sitten juttelen FNL:n tiedotustoimistossa työskentelevän, englantia taitavan naisen kanssa. Hän ei kaihda kysymystäni siitä, kuinka hänestä tuli sissi. Hän ei muista tarkkaa vuotta, hän sanoo, hän vain oli hyvin nuori tyttö lähtiessään Saigonista viidakkoon. Hän jätti äidilleen lapun ja katosi. Ei, hän ei kaipaa omaa äitiään – ei enää. Mutta hän kaipaa ”taisteluäitejään siellä kylissä”, kun hän tuli likaisena ja väsyneenä taistelusta. He pesivät hänet ja hoitivat häntä, antoivat riisiä, rukoilivat hänen puolestaan.

En hetkeäkään usko, että hän ei kaipaisi omaa äitiään. Mutta kirjoitan hänen sanansa muistilehtiöni.

Kuudennessa kuvassa katson televisiosta dokumenttielokuvaa Vietnamin historiasta. Se esitetään siksi, että rauha on vihdoin tullut Vietnamiin. Silmien editse lipuu pitkä hengästyttävä tarina tuhansia vuosia vanhasta kulttuurista. Tarunhoitoista alkua asuttavat henget, lohikäärmeet, vuoren ja veden haltiat, kultaiset kilpikonnat. Tiede puolestaan kertoo, että asutusta oli Punaisen joen alueella jo lähes kolmekymmentä tuhatta vuotta sitten, oli ihmisiä harjoittamassa riisinviljelyä veden peittämällä pelloilla. Au Lacin kuningaskunta perustettiin vajaat kolmesataa vuotta ennen ajanlaskumme alkua, ja se oli ehtinyt kehittää omaperäisen ja elinvoimaisen kulttuurinsa, maanviljelynsä ja käsityötaitonsa ennen kiinalaisvallan tuloa, dokumentti toteaa.

Kehittyneestä kiinalaisesta kulttuurista omaksuttiin Vietnamiin paljon, mutta kiinalaisfeodalismi sinänsä oli kapinoiden ja kansannousujen aikaa. Kertomus jatkuu yllättävänä: ensimmäistä kapinaa kiinalaisvaltaa vastaan vuosina 39–41 johti kaksi naista, Trung-sisarukset. Myös toista kansannousua johti nainen, norsun selässä ratsastava Trieu Au. Herooiset naiset ovat vietnamilaisen kulttuurin omalaatuinen piirre, joka erottaa sen jyrkästi kiinalaisesta perinteestä, kertoja toteaa, ja se lienee pohja myös naiskirjailijoiden ja naisrunoilijoiden ilmaantumiselle keskelle feodaaliaikaa. Tieto on minulle uusi ja hätkähdyttävä, ja tajuan äkkiä kuinka vähän lopulta tiedänkään Vietnamista...

Vietnamiin on läpi aikojen hyökätty, mutta maahan tunkeutujat on kerta kerralta ajettu pois, niin kiinalaiset ja mongolit kuin myöhemmin ranskalaiset ja amerikkalaiset, dokumentti toteaa. Vietnam on ainoa maa, joka ovelan sotajuonen ja taitavan strategian avulla on torjunut mongolien hyökkäyksen. Meille seitsemän vuosisadan sissiperinteet ovat elävää todellisuutta, sanoo pieni ja hento harmaatukkainen mies ja hymyilee kameralle. Ja meillä oli itsenäisyysjulistus kahdeksansataa vuotta ennen Yhdysvaltoja, hän lisää, ja nyt hän suorastaan sulaa hymyyn.

Tuo loppumaton aasialainen kohteliaisuus ja hymy – mitä sen takana on? mietin taas kerran.

Tarina päättyy kuviin pakenevista amerikkalaisista. Vietnam on voittanut tämänkin sodan.

Jostakin syvältä nousee mieleen aavistus, että se on vaikea voitto, jonka suunnattomasta hinnasta ei taistelun kuluessa hetkeäkään kiistelty...

Mutta minä nostan maljan ja vietän hiljaisen yksityisen ilonhetken.

*Seitsemännessä kuvassa olen Vietnamissa suomalaisen delegaation mukana. On vuosi 1990. Maa ihanine kalkkikivisaarineen, merenrantoineen ja viidakoineen on lumoavan kaunis, ja ihmiset siroja kuin perhoset. En väsy katselemaan heitä, kun he kiiruhtavat viidakkoteillä kantamuksineen, ahkerina ja määrätietoisina. Delegaatiomme on käynyt vierailmassa suomalaisten korjaamassa Haiphongin satamassa. Projekti on edennyt hyvin, laivanrakennusala on nousussa, ja hyvin on onnistunut myös suomalaisten vesiprojekti Hanoissa. *Suomalainen vesi*. Meistä pidetään täällä.*

Tiukkaa yhteiskuntajärjestelmää ollaan juuri muuttamassa joustavammaksi. Kaikkialle on ilmaantunut myyntikoujuja ja pieniä perheravintoloita. Monet talonpojat harjoittavat taas riisinviljelyä yksityistaloudessa. Amerikkalaisten jättämät pommikuopat ovat muuttuneet kalalammiksi, hävittäjäkoneiden peltiromu talojen katoiksi. Kala-, vihannes- ja vaateoreilla on asiakkaita. USA ei korvaa aiheuttamaansa tuhoa, joten myrkkyjen, pommien ja tulipalojen vammauttamia lapsia ja aikuisia Vietnam hoitaa omin voimin parhaansa mukaan.

Hotellissa on hyväntekeväisyyttä harjoittava amerikkalainen ryhmä, joka on tullut tarkistamaan ”Vietnamin ihmisoikeustilannetta” ennen kuin päättää, annetaanko tänne ”vapaaehtoista avustusta”. Heidän kovaääninen, infantiili lörpötyksensä karkottaa minut aamiaissalista.

Hanoissa näen Ho Tši Minhin kodin, joka on hämmästyttävän vaatimaton – tyypillinen vietnamilaisen intellektuellin asunto.

Hänen kuvansa on mukana perheiden kotialttareilla, häntä kunnoitetaan esi-isien tavoin, ja tuntuu kuin hän olisikin enemmän kotonaan pienissä vietnamilaiskodeissa kuin isossa mausoleumissaan.

Hänen hahmonsa ja runonsa ovat minulle tuttuja, sanon oppaalle, joka hymyilee kohteliaasti. Taas tuo aasialainen hymy, muuri jonka taakse ei pääse...

Delegaatiomme tapaa Vietnamin rauhanjärjestön puheenjohtajan, hillityn Madame Binhin, joka Etelä-Vietnamin vapautusliikkeen edustajana oli allekirjoittamassa rauhansopimusta Pariisissa 1976. Kun kerron hänelle toiminnastani sodan vastaisessa liikkeessä, hän vapautuu heti seurassani ja alkaa kertoa isästään, suuresta vietnamilaisesta patriootista, ja isän jättämästä henkisestä ja kulttuurisesta perinnöstä. Virheettömällä ranskallaan hän sanoo minulle hiljaa: ”Sota oli äärettömän raskas ja vaikea, mutta en aavistanut, kuinka vaikea olisi rauha...”

Olen uupunut vietettyäni tuntikausia sietämättömässä, säälimättömässä helteessä ja paahteessa Kirjallisuuden akatemian historiallisilla raunioilla, kuuntelemassa oppaani selostusta vietnamilaisen kirjallisuuden vaiheista. Illan hiukan viilentyessä kuljeskelen Hoan Kiem eli Miekkajärven rannalla, Hanoiin historian ja kulttuurin sydämessä. Järven keskellä on pikkuruinen saari, saarella kivinen pagoda. Saarelle ei pääse, sinne ei johda ainoatakaan siltaa. Järvessä elää Kultainen Kilpikonna, joka muinoin anasti keisarilta miekan ja vei sen syvyyskiin. Minulle jättiläiskilpikonna ei näyttäydy, ja harvoin se näyttäytyy muillekaan...

Rantakaistale kuhisee nuoria rakastavia pareja, joita väistelen pimeässä. Yritän olla häiritsemättä heitä, heidän salaisia tuokioitaan.

Poikkean kaduille myyntikojujen luo ja pysähdyn katselemaan kerosiinilampun valossa kirjoja, joita erällä nuorella tytöllä on esillä matalalla myyntipöydällä. Hän komentaa heti pikkuveljensä tuomaan ”madamelle” pienen tuolin, tekee oloni mukavaksi, puhuu englantia, ja lämpimän illan raukeudessa, himmeiden tuikkujen valossa, tulen ostaneeksi häneltä viisi kirjaa dollareillani. Yksi sisältää vietnamilaista runoutta englanniksi

käännettynä, toinen rohkean ja poikkeuksellisen lahjakkaan naisrunoilijan Ho Xuan Huongin (1772–1822) runoja ranskaksi ja englanniksi – tyttö pitää Ho Xuan Huongia suurimpana klassikkona ja neuvoo minua käymään Hanoiin Läntisellä järvellä, jossa runoilija asui – ja siinä juttellessamme ostan kuin huomaamattani vielä Vietnamin naisliikkeen historiikin ja kaksi kuvitettua kirjaa vietnamilaisesta käsityö- ja maalaustaiteesta.

Niin siinä käy, hän on taitava kauppias. Vietnamin tulevaisuus on hänen kaltaistensa, nuorten ja tarmokkaiden käsissä. Ja mietin raukeasti, että vaikka on mahdotonta ennustaa Vietnamin tulevaisuutta, tietä jolle maa vuosituhannen vaihtuessa kääntyisi, niin tästä työstä voisi tulla erinomainen kirjakaupan pitäjä...

(Ehkä on jo tullutkin, kuka tietää?)

Vietnam – sinun sydämeesi

(kokoelmasta *Lauluja*. Otava, Helsinki 1979)

Vietnam on tullut minun luokseni,
kuulen sen äänettömän laulun.
Se puhuu tuhansin lapsenäänin,
jotka voittavat taistelun pauhun.
Sinua se ei ole tavoittanut,
sinä seisot etäällä, yksin,
etkä kuule kuisketta huilunhaurasta:
Vietnam, Vietnam,
Vietnam sinun sydämeesi.
Vietnam – sinun sydämeesi.

Painokoneiden räikyvät äänet
ja pauhu sanomalehtein
ovat tärvelleet korvasi rumpukalvon
ja kuuroksi sinut tehneet.
Kun pääoma renkinsä käynnistää,
ei ihmistä ihmiseksi tunne.
Ei kuule hän kuisketta huilunhaurasta:
Vietnam, Vietnam,
Vietnam sinun sydämeesi.
Vietnam – sinun sydämeesi.

He taistelevat, he menettävät kaiken
voittaakseen kaiken.
Ei sankareista maailma kuule,
vaikka vuoksemme he kaatuvat.
Sinä kuljet keskellä markkinahälyn
ja valheitten myyntipöytäin.
Minä huudan sinulle vielä kerran:
Vietnam, Vietnam!
Vietnam sinun sydämeesi.
Vietnam – sinun sydämeesi.

Vietnamissa Vietnamissa

(kokoelmasta *Maallisia lauluja*. Kirjayhtymä, Helsinki 1971)

Vietnamissa Vietnamissa
palavat olkikatot aukiolla
palavat linnunpesät kaislikossa
palavat äidin mustat palmikot.

Tuuli, tartu tuhkapilviin,
vie ne maailman ääriin!
Jotta ihmiset kysyisivät toisiltaan:
Miksi päivä on niin hämärä?

Vietnamissa Vietnamissa
pakenee poika riisivainiolla.
Sotilas montako luotia tarvitset
noin hauraita ohimoita varten?

Poika, juokse nopeammin,
juokse maailman ääriin!
Kerro että taistelua oikeudesta
eivät lannista kiväärit.

Vietnamissa Vietnamissa
tiikerihäkkiin kuolee nuori vanki.
Vartija seisoo verta kämmenissään:

Kirottu ruumis, sekö täällä laulaa?
Laulu, kiiri korkealle,
kiiri maailman ääriin!
Kerro että taistelua vapaudesta
eivät pysäytä kalterit.

Mistä ei voi vaieta, siitä täytyy puhua

Synnyin 1947, pääsin ylioppilaaksi 1967 Turun Normaalilyseosta yhtä aikaa muun muassa rinnakkaisluokkalaisen Jarkko Laineen kanssa. Harro Koskinen oli ylemmällä, Karjulan kaksosista Esa samalla, Matti Jarkon. Matista tuli kuvataiteilija Outi Heiskasen ”talliin”. Kouluaikana vietin lukukauden 1964–65 Rotary-vaihtoppilaana East Stroudsburgissa, pienessä Appalakkien kaupungissa Pennsylvaniassa USA:ssa. Muistan nähneeni uutisen Kennedyn ampumisesta 1963 omakotitalomme yläkerran aulan TV-tilan ruudusta.

Olin mukana teiniliitossa jäsenenä, aktiivinen teatterin harrastaja jo silloin, muun muassa mukana perustamassa Norssin ”Traamalupia”, Turun teiniteatteria ja Suomen teiniteatteriliittoa. Turun teinipäivillä abina esiinnyin Konserttitalon lavalla Paavo Liskin ohjaamassa jo vuonna 1640 kirjoitetussa ensimmäisessä suomalaisessa näytelmässä *Surge*, jossa laulutaidottomuuttani häpeämättä myös esitin Marja-Leena Mikkolan ja Kaj Chydeniuksen laulun ”Olen mallioppilas”. Anteeksi Kaj. Osallistuminen oli kivaa, aktiivisuus luonnollista kuin hengitys, politiikka kenties vei vielä huomaamattani virtaa, jossa uin myötäiseen, mutta uimareissa oli niin mukavia kavereita ja tyttöjä, että siellä viihtyi. Opin kroolaamaan, vähän kuvio- ja pariuintiakin.

Oiva ostos on kynä, aiot kirjoittaa. Soitin, pensseli, maali, polkupyörä. Tyhmä ostos on hävittäjä

USA:n aggressiivinen hyökkäys ”puolustamaan vapautta” aikana omalta mantereeltaan aasialaisen kansan kimppuun kylvämällä sinne napalmia, myrkyttämällä luontoa ja lähettämällä

sinne ”sankareita” tekemään uraansa tappamalla viattomia yksittäin ja kylittäin teki minusta pasifistin. Sodasta luettiin karmaisevia uutisia, niistä puhuttiin, se ja mielenosoitukset olivat osa ajan virtaa niin USA:ssa kuin täällä Suomessakin.

Love Recordsin ensimmäisellä julkaisulla 1966 (LRLP 1) Kaj Chydeniuksen säveltämissä kappaleissa on jo kaksi Vietnamaiheista Matti Rossin sanoitusta: ”John. F. Wuorinen” ja ”Gordon”, Kalle Holmberg laulaa:

(Laulu spiiikataan brechtiläisittäin:)

Näin kirjoitti maallikkosaarnaaja, luutnantti John. F. Wuorinen, BA. Pennsylvania, päivää ennen hajoamistaan Dan Xoessa:

(Viimeinen säkeistö:)

Mä paljaana tulin maailmaan,
ja paljaana täältä lähden.
Mutta sen minkä tein, tein demokratian
ja vapauden tähden.

Ironinen sävy on myös ”Gordonissa”:

Toiset meistä ovat oppineet ampumaan kohti.
Ja ne kuolevat.
Toiset ovat alkaneet epäillä keitä me olemme.
He kysyvät.
Toiset ovat jo lähteneet, niin on oltava.
Kenties he palaavat.
Gordon lähti eilen kolmena kappaleena.
Sinkkiarkussa Gordon, suu täynnä kysymyksiä.

Osallistuin muiden tapaan isoihin Vietnamin sodan vastaisiin mielenosoituksiin teatterikoulun aikana Helsingissä, poltin mielenosoituksessa jonkun symbolisen sotilaspassin (en ollut käynyt armeijaa, mutta kutsunnat käyneillä jokin dokumentti jo oli). Kieltäydyin asepalveluksesta. Tutkijalautakunta Pärre Förarsin puheenjohtajuudella totesi vakaumukseni aidoksi. Pääsin tai jouduin siviilipalvelukseen Turkuun. Löysin vaimon, joka

Tampereen Vappukulkueessa vuonna 1975. Vasemmalla Telle Helminen, keskellä kuvataiteilija Oiva Meriläinen ja hänen silloinen vaimonsa Kiti Neuvonen. Rattaissa heillä Nuutti, Tellellä pojat Sampsa ja Eetu. Jussi Helminen takana banderollia kantamassa. Kuva: Jussi Helminen.

oli mukana mielenosoituksissa sodan loppuvaiheessa Tampereella. Kaksosemme syntyivät 1974, joten hekin ehtivät vaunuissa mukaan, taisivatpa vähän palaa vapun 1975 voitonmarssin aikana paistaneessa auringossa. Anteeksi pojat.

Kun oikein ajattelee, ajattelee oikein paljon

Kaj Chydeniukselta muistaakseni kysyttiin jossain määräväuosihaastattelussa oliko hän mielestään saavuttanut elämänsä aikana jotain. Kaj vastasi, että hän muun muassa voitti Vietnamin sodan. Kiitos oivalluksesta Kaj, niin minäkin vaimon ja kaksosten kanssa.

Olin joitakin vuosia puoluepoliittisestikin aktiivinen, en enää, mutta pasifismi jäi. Vietnam-mielenosoitukset keräsivät väkeä yli puoluerajojen, niin puolueiden välisten kuin niiden sisäisten.

15–16-vuotiaana Rotary-järjestön vaihto-oppilaana USA:ssa olin suojattu aika monenlaisilta vaikutteilta, nuori kun olin. Beatleseilta en. Ensimmäisen isäntäperheen resortissa sain ensi kertaa elämässäni 14-vuotiaana hiihtää vesisuksilla, kokeilla golfia ja ampua haulikolla. Palatessamme ampumaradalta metsän läpi, puissa juoksenteli maaoravia. Yllytettynä kovat piipussa tähtäsin yhtä, laukaisin ja osuin. Silmieni edessä Tiku tai Taku räjähti veriseksi kappaleiksi, syypää olin minä, tappaja. Siinä rakentui sieluun vakaumuksellinen aseistakieltäytyjyyden pohja, se aidoksi tutkittu.

Sittemmin sikäläinen luokkatoverini Chris Nolan muutti Kanadaan pakoilemaan kutsuntoja. Hän elää edelleen tänään. John Wellsin tapasin joskus 1980-luvulla, hän pössytteli pilveä Greenwich Villagessa, ei varmaan kelvannut intellektuellina nuorena armeijaan, ehkä vältti näin värväyksen?

Kaduilla eri kaupungeissa marsittiin aktiivisesti, ei ainoastaan USA:n hyökkäystä Vietnamiin vastustaen, vaan myös yleensä rauhan puolesta ja imperialismia vastaan. Yleisimpiä joukkohuutoja oli ”ALAS, ALAS USA:N IMPERIALISMI!” Vaasan kesässä kirjoitin noin 1968 laulun, joka sittemmin levytettiin Chydeniuksen säveltämänä ”Jyväskylän kesän asiakkaat” -nimellä. Samana kesänä, olisiko alkukesä 1968?, siellä performanssissa itse esitin Malcolm X:ää, johon vesitykit osuivat. Musta hansikas nyrkissä huutaen hänen kirjoittamaansa puhetta. Riistomaatavaroina kurssilaisten kanssa myimme torilla neekerin silmiä, jotka leikkasimme sian kallosta.

Ihan varma en ole siitä, oliko kesä sama, jolloin teiniateatteri-liiton kurssi marssi jonossa limudiskosta majoituskoululle jalkakäytäviä pitkin laulaen ”Yksi pieni elefantti marssi näin...” laulua. Jonon kärjessä sattui olemaan tuleva näyttelijä Antti Aro, jonka surullisesta kohtalosta hänen puolisonsa kurssitoverini Raija-Sinikka Rantala sittemmin kirjoitti kirjankin. Vaasassa poliisi pidätti hänet, koska hän oli ensimmäisenä ”luvattoman mielenosoituksen” iloissa teinijonossa. Pekka Milonoffin kanssa sitten jouduimme kurssinvetäjinä kuulusteluun, jossa poliisi hakkasi kuulustelupöytäkirjaan laulun sanoja yksisormijärjestelmällään

*Vappukulkueessa Tampereella vuonna 1975, Telle ja Jussi Helminen.
Kuva: Jussi Helminen.*

ja hätkähti kun sanat tulivat kohtaan: ”pyysi hän mukaan yhden toverin.” ”TOVERIN?”, kysyi poliisi. Ajankuva tämäkin. Emme saaneet syytettä laittomasta mielenosoituksesta.

Surullista, jos aforismia hiottuaan jää jäljelle ismi

Levyllä *Elämme Vietnamin aikaa* lauloivat Rea Mauranen ja Kristiina Halkola vallankumouksellisia Ho Tši Minhin runon sanoja laulussa ”Kaunis sää”:

Kaikki muuttuu muuksi, sellainen on luonnon laki.
Aamu valkenee kirkkaana sateisten päivien jälkeen.
Maailma ravistaa yltään kosteat vaatteet.
Vuorten kultainen matto kimmeltää tuhanten laaksojen takaa

[...]

Sydämet lämpenevät, katkeruus vaihtuu onneen.
elämä herää ja kuolema väistyy.
Sellainen on luonnon laki.

Sävellys Eero Ojanen, suomennos Matti Rossi. Eeron soundit, kuunnelkaapa, varasti – tai jalosti – sittemmin Kerkko Koskinen ja Ultra Bra. Hyvä niin.

Noin 1970 TV 1:n lastentoimitus Heikki Aarvan johtamana antoi Marikki Liilalle ja minulle ohjelmapaikan lastenuutisille. Nimeksi tuli *Mitä*. Teemoitimme uutiset, selvitystä veroista, oli seksivalistusta, oli myös uutiset Vietnamista. Silloin Marikki oli jo äitiyslomalla, hänen tilallaan Eija-Elina Bergholm. YLE arkistossa on (tai oli?) osia kahdesta viimeisestä. Niistä näkee, kuinka viatonta, sinisilmäistä, kirkasotsaista ja vilpittömän naivin oikeudenmukaisuutta etsivää aika oli. Toki: lastenohjelmisahan tuli puhua jo silloin selkokieltä. Ohjelman tunnuksen sittemmin 2013 levytti Eero Koivistoinen säveltämänä UMO, solistinaan Johanna Försti. ”Kysy vaan mitä. Kysy uudestaan. Kysy mitä, ja sitten kysy miksi.”

Emme me nuoret silloin osanneet analysoida Vietnamin sotaa. Emme vastustaneet sitä tieteellisesti vaan tunteella. Vastustimme vääryyttä, joka oli niin ilmiselvää. Ja samaan aikaan nostettiin esim. saksalaista runoilijaa ja näytelmäkirjailijaa Bertolt Brechtiä, jonka näytelmässä Äiti lauletaan: ”Mikä oikeastaan puhuu

Mitä? -lastenohjelma viestitti Vietnamin sodasta. Nuoret teatterintekijät Jussi Helminen ja Eija-Elina Bergholm kertovat lapsille Vietnamin maasta ja kansasta, sen historiasta ja siellä käydystä sodasta, jossa Yhdysvallat pommittaa maata, niin että lapset joutuvat juoksemaan kesken koulun pommisuojaan. Lapset kuulevat myös FNL:n synnystä ja "kiltistä setä Hosta", joka toi Vietnamin kansalle itsenäisyyden. Kuvat: YLE Elävä Arkisto.

kommunismia vastaan, se on niin selvää ja yksinkertaista, kenelle vain.” Ohjasin näytelmän 1970–80 -lukujen taitteessa Turun Kaupunginteatterin Sopukkaan. *Helsingin Sanomien* kriitikko Irmeli Niemi kehui esityksen brechtiläiseksi, teatteri ei sitä myynyt. Tiedotuspäällikön jäätyä eläkkeelle kaikki esityksen julisteet löytyivät hänen kaapistaan. Legendaarisen lippukassan Maryn tiedän vastanneen asiakkaan tiedusteluun, olisiko esitykseen vielä lippuja jäljellä: ”Voi vaik makuupaikoi!”

Englanniksi ja ruotsiksi ennakkoluulo on ennakkotuomio. Niin suomeksikin

Olimme 1968 teiniteatteriliiton kesäseminaarissa Veikkolassa, kun kuulumme Neuvostoliiton panssareiden ja joukkojen invaasiosta heille ystävämieliseen Tshekkoslovakiaan ja siellä Prahaan. Olimme ensimmäiset mielenosoittajat Neuvostoliiton suurlähetystön edessä, mukana Otso Appelqvist, Timo Kallinen ja Yrjö Engeström. Väitän, että Vietnamin sota teki meistä suomalaisista tällaisia. Siis osasta nuoria.

Kallisen Timo, Eija-Elina Bergholm, Pirjo Koljonen (sittemmin Kallinen, Hyvinkään teatterin johtaja), Ilkka Kylävaara ja minä piilouduimme yli yön ja sitä seuraavan pitkän päivän Vanhan Ylioppilastalon YT:n vinttivarastoon tarkoituksellisesti saadaksemme aikaan niin sanotun Vanhan valloituksen. Kuulimme poliisien tutkivan YT:n toimistoa oven takana – ja toteavan sen olevan OK. Kun suojelupoliisi ja muut vartijat olivat todenneet rakennuksen tyhjäksi, kävelimme illansuussa toimistosta alas, ja Timo avasi ovet joukoille, jotka siitä vyöryivät sisään suopon estelyistä piittaamatta, Vanha vallattiin.

Vietnamin sodan vastustamishuumassa tappelin sodan käyneen Isäni kanssa itkuun saakka siitä, kuka oli syyllinen talvisotaan, uskoin nuorena neuvostopropagandaan, että Suomi. Olen sittemmin lukenut ja oppinut jotain, isä jo kuoli.

Vietnam, Vietnam. Antoi se nuorille itsetuntoa, arroganssia ja väärääkin oikeassa olemista. Ja silti: vieläkin uskon sotien syn-

tyvän aseteollisuuden junailemana. Joillekin niistä on hyötyä, ei niitä muuten aloitettaisi. Ei aseita tarvitse tuottaa lisää, ellei niitä tuhota eli käytetä. Hävittäjän nimi kertoo sen käyttötarkoituksen.

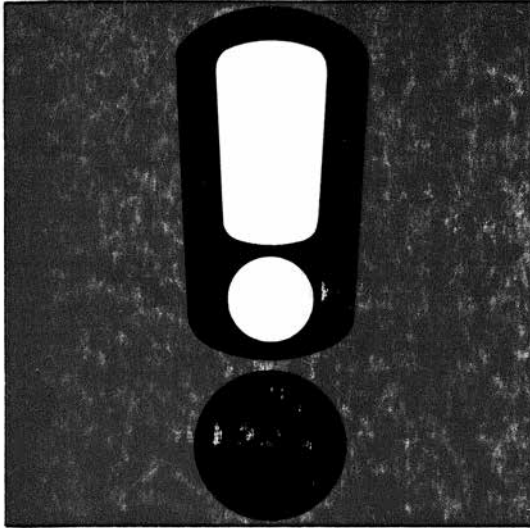
Vietnamin sodan kautta, vielä 40 vuotta sen päättymisestä luen Kriminkin kriisiä. Kukaan ei lähtenyt mielenosoituksiin Venäjän suurlähetystön eteen maan vallattua osan Ukrainaa. En osaa sanoa, olisinko itse kohta jo 70-vuotiaana lähtenyt, jos mielenosoituksia olisi ollut. Ajat ovat muuttuneet, sotaa ei enää vastusteta samoin rauhanomaisin keinoin, kunpa edes muin keinoin. Nyt varustellaan jälleen kilpaa, halutaan vaihtaa suomettumisen suuntaa.

Jostain jenkkiuutisesta kuulin, että USA:lla on tänä päivänä sotilaita 75 maassa.

Erheitä ikä kaikki.

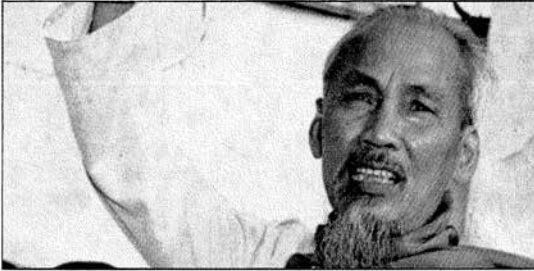
Jussi Helminen kirjoittaa vuonna 1975 näytelmää Ahaa-teatterille. Noilta vuosilta on myös näytelmä Morjens maailma, jossa on kohtaaminen Vietnamin sodasta. Ikkunaan heijastuvat tamperelaisten sähköbussien eli trollikoiden johdot ja verkatehtaan peltikatto, pikkupoikien sideharsovaipat ovat kuivumassa narulla. Kuva: Jussi Helminen.

suom. pentti saarikoski tammi

ho tši-minh

poliittisen vangin runot

Pentti Saarikoski päiväsi runokokoelman suomennoksen runoilijan hautajaispäivään 10.9.1969. Hän sanoo kääntäneensä runot kahdesta syystä – koska ne ovat hyviä ja koska hän kunnioittaa Ho Tši Minhin elämäntyötä: ”hänen uskaliasta, rohkeaa taisteluaan kansansa vapauden puolesta - - Hän antoi kansalle itseluottamuksen. Hän antoi sille neuvot.”

Ho Tši Minh

Ranskassa, Yhdysvalloissa ja Englannissa oleskellut, marxilais-leniniläiseen ajatteluun Neuvostoliitossa ja Kiinassa perehtynyt Ho Tši Minh perusti Vietnamin itsenäistymistä ajaneen ja sen myös saavuttaneen Viêt Minh liikkeen vuonna 1941.

Kun Vietnamin viimeinen keisari Bảo Đại oli luopunut vallasta 2. syyskuuta 1945, Ho julisti Ranskan siirtomaana olleen Vietnamin itsenäiseksi. Hän oli Vietnamin demokraattisen tasavallan ensimmäinen presidentti vuodesta 1945 kuolemaansa saakka.

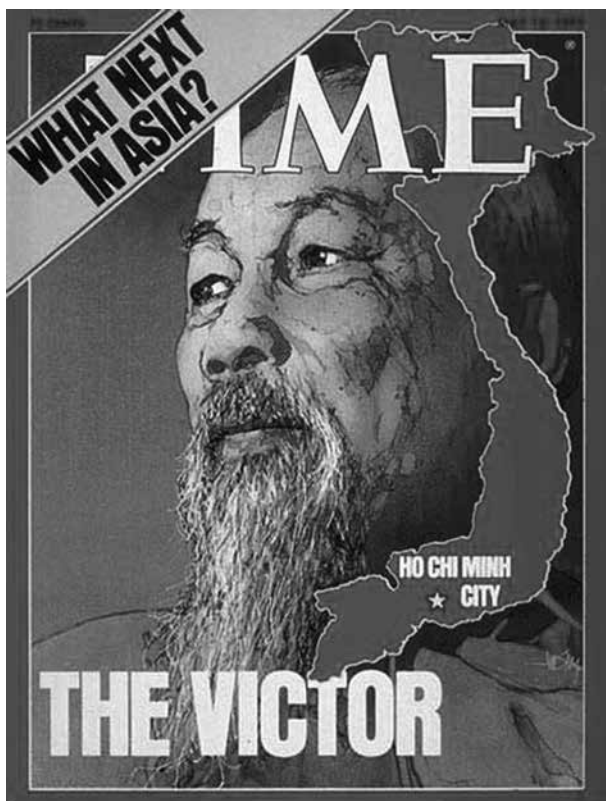
Ensimmäisessä Indokiinan sodassa (1950–1954) Ho Tši Minh johti Viêt Minhin Ranskan siirtomaavaltaa vastaan ja sai siitä voiton Dien Bien Phussa vuonna 1954. Kahden vuoden kuluttua hän aloitti taistelun Kiinan ja Neuvostoliiton tuella maan yhtenäistämiseksi, mutta kuoli 2.9.1969 ennen lopullista voittoa. Hänen muistonsa elää vahvassa henkilökultissa, jota kommunistinen Vietnam edelleen vaalii.

Kokoelman runot kertovat hänen vankilakokemuksesta, kun hänet pidätettiin Tšiang Kai-šekin käskystä epäiltynä vakoilusta Kiinan kommunistien hyväksi. Runot kertovat yli vuoden mittaisesta vankilajaksosta, joka päättyi vuonna 1943, kun kiinalaiset kommunistit auttoivat hänet vapaaksi, ja hän saattoi palata Vietnamiin jatkamaan itsenäistymistaistelua.

Runoissaan Ho Tši Minh kertoo vankilan arjesta, päivärytmistä, jatkuvasta nälästä, kipua tuovista jalkaraudoista, siirroista vankilasta toiseen ja toisten vankien kohtaloista, mutta myös lau-

luista, joita kuuli, huilun surullisista sävelistä sekä öisestä kuusta, joka näkyi sellin tuuletusaukosta.

Hän kertoo myös itsestään: Vastoinkäymiset ovat tehneet minusta lempeän ja lujan/ ja karaisseet mieleni teräksiseksi. Hän kirjoittaa myös ”ruumista kiduttaen ei minun henkeäni lannisteta.” Hänelle runoilija – kuten hän itse – oli vallankumouksellisten joukkojen johtaja: Ennen runoilijat lauloivat luonnon kauneudesta: / lumesta ja kukista, kuusta ja tuulesta, sumuista, vuorista ja virroista. // Tämän päivän runoissa pitää olla rautaa ja terästä,/ ja runoilijan pitää kyetä johtamaan hyökkäystä./

Voittaja. Time 12.5.1975.

Vietnamin aika

Minun sukupolveni puhui aikoinaan Vietnamin ajasta, joka alkoi elokuun 5. päivänä 1964, kun USA aloitti Pohjois-Vietnamin pommitukset, ja päättyi vappuna 1975 vapautusarmeijan ja pohjoisvietnamlaisien marssiin Saigoniin. Silloin voittoaan juhli se sukupolvi, joka oli kasvanut aikuisuuteen Vietnamin aikaan. Helsingin Senaatintorilla vallitsi euforia. Vuosia oli mielenosoituksissa huudettu, että solidaarisuus auttaa voittoon. Nyt voitto oli meidän. Ja aurinko suosi loistamalla lippujen ja banderollien yllä.

Senaatintorin ihmis- ja lippumeri Vappuna 1975. Kuva: Kansan Arkisto, kuvaaja Veikko Koivusalo.

Nimet olivat tulleet tutuiksi: Hanoi, Saigon, Haiphong, Da Nang. Tiedettiin myös Têt-juhla ja Dien Bien Phun taistelu, jossa ranskalaiset lyötiin. Madame Nguyen Thi Binh johti Etelä-Vietnamin tasavallan väliaikaisen vallankumoushallituksen valtuuskuntaa Pariisin rauhanneuvotteluissa. Hänessä henkilöityi hallitus, jolle vaadittiin tunnustusta.

Nuorisosankari Nguyen Van Troin nimeen keräsimme varoja lastensairaalan rakentamiseen ja avustusjunan lähettämiseen Vietnamiin. Vuonna 1972 saimme kokoon uskomattomat miljoona markkaa sairaalaa varten. Vuonna 1974 luovutimme muistiinpanojeni mukaan ”Avustusjuna Vietnamiin” -kampanjan 200 000 markkaa rahana väliaikaiselle vallankumoushallitukselle ja lopulla 541 000 markalla ostimme aaltopeltiä DDR:sta toimitettavaksi kattomateriaaliksi Etelä-Vietnamin vapautetuille alueille.

Vietnam valmensi kaikkeen muuhun: eteläisen Afrikan, Espanjan, Portugalin, Kreikan ja Chilen solidaarisuusliikkeisiin, Angelan Davisin vapauttamiseen, protestilaulujen tekemiseen, yliopistodemokratian vaatimiseen.

Suomessa oli järjestetty mielenosoituksia kevästä 1965 lähtien Vietnamin sotaa vastaan. Vuonna 1965 perustettiin Rauhanpuolustajien aloitteesta Vietnamin avun toimikunta. Se välitti valokuvanäyttelyitä, järjesti tilaisuuksia sekä keräsi rahaa ja lääkkeitä, joita välitettiin Punaisen Ristin kautta. Seuraavana vuonna työ jatkui Vietnamin ystävyyden komitean kautta. Komitea järjesti viitenä peräkkäisenä keskiviikkona Helsingissä mielenosoituksia, joissa kannettiin ruumisarkkuja, joihin oli kirjoitettu Vietnamin sodan uhrien lukumäärä. Tässä vaiheessa sodan vastaisuus ja kansojen ystävyys sävytti toimintaa. Mielenosoituksiin osallistui näinä vuosina pieni joukko. Työläisten osuus oli merkittävä, kuten Rauhanpuolustajien aloitteesta järjestetyissä tapahtumissa yleensä niinä vuosina. Tiesin niistä, mutta en osallistunut. Olin koululainen Kauniaisissa, seurasin aikaani, mutta harvoin kävin Helsingissä.

Opiskelijoiden ja koululaisten politisoituminen ja järjestäytyminen suuressa osassa maailmaa 1960-luvun loppupuolella liittyi monin teemoihin. Niitä olivat kolmannen maailman vapautumi-

Avustusjuna Vietnamiin -keräys meneillään Kotkan torilla kesäkuussa 1973. Kuva: lehtileike Eteenpäin-lehdestä.

nen kolonialismista, taistelu uuskolonialismia vastaan, Vietnamin sota, rotusorron poistaminen, sotilasdiktatuurien vastustaminen, yliopistojen ja koulujen demokratisoiminen ja niin edelleen. Ne muokkasivat sukupolvieni maailmankuvaa, yksilöllisesti eri tavoin painottuen ja eri kantoihin päätyen.

USA opettaa sodanvastaisuuteen

Muutaman sadan muun suomalaisen koululaisen tavoin olin vaihto-oppilaana Yhdysvalloissa 1960-luvun toisella puoliskolla. Monen muun eurooppalaisen tavoin opin vasta siellä, mitä tarkoitti sota meidän – minun – aikanani. Sota tuli lähelle, kun pojat ympärillä joutuivat kutsuntoihin ja kun näki miten takaisin tulleet, yhdentoista kuukauden jälkeen, olivat jo vanhoja miehiä.

Asuin San Diegossa 1966–1967. Silloin me nuoret vastustimme sotaa hempeämielisesti tapahtumilla, joita sanottiin nimillä sit-in, teach-in ja love-in. Rauhantoiminta oli marsseja, lauluja, pilven polttamista coffee houseissa beachillä ja rakkauden kesällä 1967 komeimmillaan matkaamista Friscoon. Sinne kutsui Scott McKenzie laulullaan “San Francisco”, paremmin tunnettu nimellä “Be Sure to Wear Flowers in Your Hair”. Se oli aikaa, jolloin yhdysvaltalaisten sotilaiden määrä oli suurimmillaan, 600 000 nuorta miestä. He lähtivät San Diegosta, jonka lähellä oli Camp Pendelton, merivoimien suurin tukikohta. Sinne he myös palasivat, ne heistä jotka jäivät jäljelle.

Vietnamin sodan vastainen liike oli syntynyt Yhdysvalloissa ja sieltä se levisi muualle, kuten niin moni muu yhteiskunnallinen liike ja ilmiö. Ruotsissa oli vuosina 1967–1970 useita suuria kansainvälisiä Vietnam-kokouksia. Erityisen vaikuttava oli toukokuussa 1967 pidetty Russellin tribunaali, jonka alullepanija oli filosofi, matemaatikko ja Nobelin kirjallisuuspalkinnon saaja Bertrand Russell. Näistä tapahtumista luettiin ja puhuttiin.

Vähitellen Helsingin Vietnam-mielenosoitukset vetivät yhä enemmän nuoria, erityisesti opiskelijoita. Toukokuun lopussa, helatorstaina 1968 Helsingissä kuitenkin järjestettiin poliittisesti

Elokuussa 1969 Helsingissä järjestetyn kansainvälisen Vietnam-konferenssin mielenosoituskulkue saapumassa Rautatientorille. Kuva Reijo Nikkilä.

laajapohjainen Vietnam-mielenosoitus. Siinä näkyivät ensimmäistä kertaa Helsingin maolaiset omana ryhmänään. Pieni Kiina-ryhmä kantoi puhemies Mao Zedongin kuvia ja ”kiinankielisiä” iskulauseita. Maolaiset olivat toimineet alun perin laajapohjaisen Vietnamin tueksi perustetun FNL-ryhmän kautta, jonka he kuitenkin ottivat haltuunsa syksyllä 1968. Sen jälkeen ryhmän toiminnassa korostui aseellisen taistelun ihannoiti. Helatorstain varsinaisessa, virallisessa mielenosoituksessa mainostettiin, että kesäkuun 8. päivästä lähtien Helsingin Esplanadilla järjestettäisiin lauantaisin Punaisia mielenosoituksia. Nämä mielenosoitukset jatkuisivat koko kesän.

Helsingissä pidettiin 1969 kansainvälinen nuorisoinen Vietnamkokous. Siitä tuli merkittävä virstanpylväs. Mielenosoitus Senaatintorilla oli mahtava – siinä olin jo uutena ylioppilaana mukana. Vanhalla ylioppilastalolla oli jatkuvasti keskusteluja, joihin osallistuivat sen ajan nuorisoliikkeen ulkomaiset gurut. Ulkomaalaiset kokeneet osanottajat opettivat meitä myös juoksemaan mielenosoituksissa vaikutuksen tehostamiseksi. Erityisen hyvin

muistan, miten vaikuttavaa oli juosta iskulauseita huutaen alas Kaisaniemenkadulta kapeaa ja kaikuvaa Vilhonkatua kohti Rautatientoria! Kadunpätkällä kaikui komeasti. Ei mitään suomalaista kuljeskelua, vaikka vastassa ei ollutkaan pamppuja tai kyynelekaasua. Chileläinen Victor Jara, jonka Pinochetin sotilasjuntta murhasi neljän vuoden kuluttua Santiagon stadionilla, lauloi Hakaniemen torilla.

Vuonna 1969 Vietnamin sodan vastainen liike vahvistui vahvistumistaan Yhdysvalloissa. Lokakuun 15. päivänä sadat tuhannet osoittivat mieltään Vietnamin sotaa vastaan. Päivälleen kuu-kausi myöhemmin Washington DC:ssa oli valtava mielenosoitus, osanottaja-arviot liikkuivat neljännesmiljoonan ja puolen miljoonan välillä. Viisi päivää myöhemmin sanomalehti *Cleveland Plain Dealer* julkaisi valokuvia My Lain verilöylystä. Siitä tuli Yhdysvaltojen Vietnamin tekemien sotarikosten symboli. Se herätti suuttumusta maailmalla ja vähensi Vietnamin sodan kannatusta Yhdysvalloissa.

Suomi ja Vietnam Kekkonen aikaan

1970-luvun ensimmäinen puolisko oli aikaa, jolloin kaikki oli niin selvää ja kuitenkin melko mutkikasta. Monen pasifismi oli suhteellista, se oli suhteutettua taisteluun USA:n imperialismia vastaan. Moni pasifisti oli järkyttynyt tragediasta ja tuki Vietnamin kansaa siitä huolimatta, että taistelu käytiin kaikin keinoin, myös asein. Jotkut ihannoivat nimenomaan aseiden käyttöä taistelun korkeimpana muotona. Heitä oli Ruotsissa paljon, Suomessa vähemmän.

Suomi-Vietnam-seura perustettiin vuonna 1971 hyvin laajalla pohjalla korvaamaan Vietnamin ystävyyskomiteaa. Seuraa johti kirkkoherra Erkki Arhinmäki, Urho Kekkonen sielunpaimen ja siis läheinen mies. Käväisin jossain vaiheessa, noin 22-vuotiaana, lyhyen ajan SVS:n pääsihteerin sijaisena. Samoin olin jonkun viikon Olli Linsiön sijaisena Etelä-Vietnamin tasavallan väliaikaisen vallankumousohallituksen toimistossa Helsin-

Tran Van Hue puhumassa Senaantintorin kahden V:n – Voitto ja Vappu – juhlassa 1. toukokuuta 1975. Kuva: Kansan Arkisto, kuvaaja Veikko Koivusalo.

gissä. Toimiston vietnamilainen vetäjä oli vuosia Tran Van Hue, jonka sittemmin tapasin uudestaan sodan jälkeen HỒ Chí Minhissä.

Suomen Vietnam-liikkeen tilanne oli 1970-luvulla kansainvälisesti poikkeuksellinen. Kommunistien ja K-linjalla olleen keskustapuolueen selkäranka tuki linjaa, jossa humanitääriset tavoitteet asetettiin etualalle ja vaatimusten taso määriteltiin yhteisen nimittäjän kohdalle: rajaa vedettiin oikealle, vaikkapa Kekkonen vastustajien eteen, ja myös vasemmalle. Sille puolelle jäivät ainakin maolaiset. Laajaan koalitioon osallistui monia puolueessaan korkeassa asemassa olevia demareita. Osa demareista ja SKDL:n sosialisteista eivät samaistunut tähän ns. yleisdemokraattiseen rintamaan. Monet heistä olivat kiinnostuneempia ideologisesta vasemmiston sisäisestä keskustelusta.

Toistuvat suuret Vietnam-mielenosoitukset, ympäri maata järjestetyt solidaarisuustapahtumat, työpaikoilla suoritettut solidaarisuuskeräykset, taiteilijoiden valtava panos liikkeen kehittymiseen – kaikki tämä puhui liikkeen todellisen avoimuuden ja

voiman puolesta. 1970-luvun suomalainen solidaarisuusliike oli syntynyt Yhdysvalloissa ja sieltä se sai inspiraationsa. Ei Neuvostoliitosta, vaikka moni siihen osallistunut toivoi Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kehittyvän hyvin.

Tuloksena oli kasvava ja vaikutusvaltainen liike. Siinä ja myöhemmissä solidaarisuusliikkeissä elin suurelta osin koko 1970-luvun. Ilman runoja ja lauluja liike ei olisi kantanut niin kuin se teki. Taiteilijoiden mukanaolo oli valtava voiman lähde.

Suomen hallitus teki päätöksen Vietnamin demokraattisen tasavallan eli Pohjois-Vietnamin tunnustamisesta joulukuussa 1972. Diplomaattisuhteiden solmimisesta ilmoitettiin tammikuussa 1973, kaksi päivää ennen kuin Vietnamin tulevaisuutta koskeneet USA:n ja Pohjois-Vietnamin väliset Pariisin rauhanneuvottelut päättyivät tuloksettomina. Suomen suurlähetystö perustettiin Hanoiin vuonna 1974, ennen sitä oli suhteet hoidettu Pekingistä käsin. Vietnamista tuli Suomen kehitysyhteistyön pitkäaikainen yhteistyömaa vuonna 1973. Suomi kuuluu siten muiden Pohjoismaiden ohella Vietnamin vanhimpiin kehitysyhteistyökumppaneihin.

Vietnam tammikuu 1979

Näin aaltopeltikatkoja tammikuussa 1979, alle viisi vuotta sodan päättymisestä, kun lensin yhdysvaltalaisilta jääneessä sotilaskoneessa Hanoista Saigoniin, nyt Hồ Chí Minhiksi nimettyyn. Ns. strategisten kylien suorien talorivien peltikatot hohtivat ja peltujen symmetristen suorakulmioiden lävitse risteilivät kuin helminauhat B-52-pommikoneiden jättämät kraaterit. Niiden rajat olivat jo alkaneet pehmetä, kuin joku olisi pyyhekumilla kevyesti vetänyt niiden yli. Elimme Michael Cimiron *Kauriinnetsästäjän aika*, ei enää Vietnamin.

Aaltopeltiin mekin olimme keränneet varoja ”Avustusjuna Vietnamiin” -kampanjassa, vaan toiselle sodan osapuolelle. En tiedä, tuliko meidän peltimme koskaan perille ja jos, mihin se

käytettiin. Vuonna 1979 tapaamani vietnamilaiset pitivät aalto-peltikatkoja kauheina: tulikuumaa sisällä kesällä, kylmää talvella.

Hồ Chí Minh oli tammikuussa 1979 kaupunki, joka oli ollut jotain muuta (se oli ollut Saigon), ja jossa vielä oli jotain vanhasta, mutta joka nyt lepäsi interregnum-tilassa ja odotti tulevaa. Vallitsi rauha, vallitsi hiljaisuus, jonka rikomme, kun ajoimme sireenit soiden bussilla lentokentältä ohi suurlähetystöalueen. Lehmä söi ruohoa entisen Saksan Liittotasavallan suurlähetystön ruohokentällä. Kadut olivat tyhjä. Asuimme hotelli Cuu Longissa joen rannalla. Ennen se oli ollut Majestic, jonka ulkopuolella Graham Greenen *Hiljainen amerikkalainen* (The Quiet American 1955) ammuttiin.

Etelä-Vietnamin rauha ja hiljaisuus eivät olleet vierailumme aikana täydellisiä. Saigonissa kerrottiin pommiräjähdyksistä, entisen vallan kannattajien sabotaasista. Kiinalaisväestö koki olonsa uhatuksi. Kiinalla oli läheiset suhteet Pol Potin punaisiin khmereihin Kambodžassa. Etelä-Vietnamissa taas oli valtavia kambodžalaisten pakolaisten leirejä ja Vietnamin asevoimat olivat niinä päivinä ottaneet Phnom Penhin haltuunsa.

Tämä tapahtui itse asiassa ollessamme matkalla Berliinistä Hanoiin. Yölenolla miehistö herätti meidät ollessamme Kambodžan/Kamputsean yllä ja osoitti kaukana allamme tapahtuvia räjähdyksiä. Pian tämän jälkeen kuulutettiin: ”Phnom Penh on vapautettu!” Joimme sektiiä.

Pian Vietnamista lähtömme jälkeen, helmikuussa, Kiina hyökkäsi Vietnamin pohjoisen rajan yli useassa paikassa ja eteni 150 kilometron päähän Hanoista. Etelä-Vietnamin kiinalaiset lähtivät valtavana venepakolaisten joukkona maasta, myös Suomeen. Vaikka Kiina veti joukkonsa pois maaliskuussa, jäivät maiden suhteet kireiksi.

Madame Nguyễn Thị Bình oli vuonna 1979 vierailleen euroopalaisen ryhmämme emäntänä ollessamme pohjoisessa. Hänestä oli tehty yhdistyneen Vietnamin opetusministeri. Hän oli sen ajan ikoni, eikä häntä voitu sivuuttaa. Pohjoisen eristyksissä eläneet sotilaat – ja sota oli kestänyt neljäkymmentä vuotta – eivät luottaneet etelän veljiin ja siskoihin, eikä heitä ollut paljon joh-

Madame Nguyễn Thị Bình edusti Vietnamin sodan päättäneessä Pariisin rauhanneuvotteluissa Etelä-Vietnamin kansallista vapautusrintamaa. Hän oli yksi rauhansopimuksen allekirjoittajista 27.1.1973. Kuvassa hän pitää Pariisissa lehdistötilaisuutta.

tavissa tehtävissä. Heihin kuului Helsingissä toiminut Tran Van Hue. Ystävämme Tran oli vähäpätöinen virkamies etelän uudessa hallinnossa, mutta kuitenkin vapaalla jalalla. Tapasimme ja muistelimme Suomea. Nykyoloistaan Tran ei paljon puhunut.

Kerrottiin, että kun pohjoisen sotilaat tulivat etelään, rikkoivat he jääkaapit, hellat, televisiot, kaikki koneet ja laitteet amerikkalaisten imperialistisena tavarana.

Kun koneemme Eurooppaan oli lähdössä – yksi lento viikossa meni Hanoista Berliiniin, DDR:n pääkaupunkiin – puutui minun passini. Se oli vahingossa viety toiselle lentokentälle. Minä hermoistuin: ”En voi jäädä viikoksi, on paljon tekemistä...” Madame Nguyễn Thị Binh oli saattamassa ryhmää. Hänen kasvonsa eivät värähtäneet. Hän lupasi viedä minut Hanoiin museoihin, näyttää monta mielenkiintoista asiaa. Minä olin edelleen

onneton. Madame sanoi: ”Viikko on lyhyt aika. Me olemme soti-
neet 40 vuotta”. Passi ehti, minä lähdin, ja puheeni hävetti.

Suomen Hanoiin suurlähettiläänä 1977–1980 oli Mauri Eggert. Tapasimme Hanoissa. Hän ymmärsi, miksi Vietnam oli lähettänyt asevoimansa Kambodžaan ja pyrki edistämään Suomen ja Vietnamin välistä yhteistyötä. Kun matkani jälkeen pyysin Helsingissä saada tavata UM:n edustajan kertoakseni vaikutelmistani, oli vastaanotto jäätävä. Korkea virkamies ei noussut edes tervehtimään kun tulin hänen huoneeseensa sovittuun tapaamiseen. Hän ei kätellyt sen enempää tullessani kuin lähtiessänikään, eikä sanallakaan kommentoinut puheenvuoroani. Ymmärsin hetken hiljaisuuden jälkeen poistua. Mies oli siis mitä diplomaattisin. Elimme Suomessakin *Kauriïnmetsästäjän* aikaa.

Los vietnamitas

Carlos Puebla
Suomalainen versio: Kosmospojat

Solo

A

Los Yan - quis son gran - dull - on - es Pa -

Bm B7

re - ci - dos a gi - gan - tes Al - gun - os co - mo el - e -

E E7 A Chorus

fan - tes, Pe - ro no tien - en co - ra - zón - es. Los Viet - nam -

D A

it - as son - pe - que - ñi - tos, Son - pe - que - ñi - tos, sí,

E7

Pe - ro con un - os co - ra - zo - nes, a - si de

A

32 gran - des, a - si - A - si de gran - des, a - si -

Rauha Vietnamiin (Los Vietnamitas) Suom. Kosmospojat

Kun lähestyi viime vappu,
lähestyi jenkkipullan loppu
ja pyykkinarulle jäi tähtilippu
kun heille tuli niin kova hoppu
uivat kynityt jenkkihaukat takaisin Washingtoniin
kun Vietnamin kansa marssi Ho Tshi Minhin kaupunkiin,
Ho Tshin kaupunkiin

Kun lähieni vapautusjoukot
Niin tyhjjeni aarreloukot
ja kultaharkkoja kapsäkkiin kahmivat
Saigonin juntan joukot
Vapautusrintaman tankit otettiin vastaan hurraten
ja siihen päättyi pakkovalta jenkkimarionettien
ja myöskin jenkkien.

Meillä pitkä on lista
maista vapautettavista
joista jenkit tulevat lähtemään
kuten nyt Vietnamista
Ho Tshi Minhin tie päättyi Ho Tshi Minhin kaupunkiin
ja sitä tietä pitkin saapui vapaus Vietnamiin,
vapaus Vietnamiin

Kansa voitti Indokiinassa
se voitti Kaakkois-Aasiassa
ja jo huomenna rauha on voittava koko maailmassa
sille tykyttää sydän vapautusliikkeiden sotilaan
ja sen sydämen voima voittaa rauhan koko maailmaan
rauhan maailmaan.

Lähde: Uusi laulu 4/75

Vietnamin kevät

Hannu Kilpelä

G dm7 G dm7 G
 KUN KEVÄT SUOMEEN SAAPUI TUU VIBSTI MYÖTÄ SEN NIINKUIN TUTTU TALOON
 KUN KEVÄT SAAPUI AA - AA TUTTU

dm7 G dm7 G dm7 G dm7
 ASTUI TEKI MIELEN ILOI - SEN SE VETI HYMYN SUOMME, NAUKUN SILMÄKULMIIN TOI. VAIKKA
 ASTUI MIELEN ILOI - SEN AA - AA - AA - AA -

G dm7 G dm7 E7 maj7 em
 ARVATA SEN SAATTOI, VASTA! NYT SE TOTEU - TUI VIETNAM OLI SAANUT VAPAUTESI
 AA - AA NYT SE TOTEU - TUI

am dm7 F Bb+ Bb+ Bb+

SI PITKIENTALVIEN JÄLKEEN VIETNAM OLI KOITTANUT KEVÄÄ -
 SI PITKIENTALVIEN JÄLKEEN AA - AA -

G dm7

AA - AA

Hannu Kilpelä

Vietnamin kevät

Kun kevät Suomeen saapui
tuli viesti myötä sen
niin kuin tuttu taloon astui
teki mielen iloisen
se veti hymyyn suumme
naurun silmäkulmaan toi
vaikka arvata sen saattoi
vasta nyt se toteutui

Vietnam
olit saanut vapautesi
vuosien taistelun jälkeen
Vietnam
oli koittanut kevääsi
pitkien talvien jälkeen

Lähde: Uusi Laulu 3/1975

Sodan kokemus populaarikulttuurissa

Viidakkosota ja ihmisen pimeä puoli – kolme kertomusta Vietnamin sodasta

Viidakko alapuolellamme on muuttumassa kirjavan vihreäksi, loistavassa auringossa leimahteleviksi kallioiksi. – – Tähystämme maata ja hätkähdämme jokaista auringon kimallusta tai varjon liikettä. Helikopteri aiheuttaa valtavaa melua. Pitelemme kivääreitämme ja toivomme, että ne toimisivat. – – Me olemme maailman cowboyta, me ratsastamme toivon ja seikkailun aavikoita, me harpomme tunteittemme ja tuntojemme hietikoita ja olemme huutamatta tai rukoilematta – – Moottorin ääni muuttuu jaksotaiseksi, me olemme matkalla, olemme matkalla kohti maata, helikopteri kallistuu eteenpäin valtavalla vauhdilla. Olemme avuttomia, tähän metallikappaleeseen vangittuja ja kun heittäydymme eteenpäin, on se esimakua lopusta, törmäys korkealle puihin, luotisade lattian lävitse, kranaattien ketjuräjähätely, ylikuormitus, mikä pudottaa meidät maahan kuin luteen, on olemassa tuhat eri tapaa kuolla, näemme ne kaikki.¹

Amerikkalainen William Wilson² (1935–) kirjoitti yllä olevat, Vietnamin sodan kuoleman maailmaan johdattavat rivit vuonna 1966 omakustanteena julkaisemassaan romaanissa *The LBJ-Brigade* (LBJ-prikaati, Arvi Karisto 1967). Romaani on yksi niistä kolmesta Vietnamin sodan kertomuksesta, joiden kuolemankuvastoa eli kuolemanpelon, kauhun ja tappamisen ilmaisuja sekä niiden kulttuurisuuteen ja yleisemmin ihmisyyteen kuuluvia merkityksiä tutkin tässä artikkelissa keskustellen uuden sota-historian ja psykologian tutkijoiden sekä psykohistorioitsijoiden kanssa.³ Muut kaksi teosta ovat Philip Caputon vuonna 1977 julkaisema muistelmä *A Rumor of War* (Pelätä ja tappaa, Otava

1978) ja Richard Curreyn vuonna 1988 julkaisema romaani *Fatal Light* (Musta valo, Tammi 1989). Teokset kuuluvat Vietnamin sotakokemusten sankaruudesta ja seikkailullisuudesta irtisanoutuneeseen, sotaa tilittävään realistiseen kirjallisuuteen, jonka amerikkalainen traditio on pitkälti pohjannut Norman Mailer'in vuonna 1948 julkaisemaan romaaniin *The Naked and The Dead* (Alastomat ja kuolleet 1961).⁴ Teos kuvaa amerikkalaisten ja japanilaisten välistä taistelua toisessa maailmansodassa, ja aikanaan se herätti huomiota sodan raakuuden karkeana, mutta rehellisenä kuvauksena.

Kokemusten kulttuurisuus ja yleismaailmallisuus

Wilsonin, Caputon ja Curreyn kokemuksia⁵ yhdisti kriittisyys sotaa kohtaan, sen mielettömyyden ja tarpeettomuuden kokemus. Vaikka he kertoivat eri tavoin ja tavoittein Vietnamin sodasta, heidän teoksiaan leimasi amerikkalaisille sodanvastaisille romaaneille ja muistelmille 1960-luvulta yleistynyt voimakas omakohtainen tunnustuksellisuus ja elämysten yksityiskohtaisen prosessoimisen tarve.⁶

Tässä artikkelissa pohdin teosten kerronnan kautta, kuinka Wilson, Caputo ja Currey kuvasivat teoksissaan sodan väkivaltaa ja sodan synnyttämiä tunnekokemuksia. Luen niitä aikalaiskuvauksina ja omakohtaisesti latautuneina tulkintoina Vietnamin sodan tunnemaailmasta, mutta pidän mielessä myös sen, että etenkin romaaneista löytyy myös tekstuaalisia yhteyksiä toisiin sotaa ja viidakko-oloja käsitteleviin tarinoihin ja elokuviin, myös sodanvastaista lajityyppiä edustaviin.⁷ Ne kaikki ovat vaikuttaneet myös siihen, miten sotamuistelmia on kirjoitettu. Sekä romaanien että muistelmien ymmärtämiseksi on lisäksi otettava huomioon amerikkalainen kulttuuri stereotyyppioineen ja konventioineen.⁸

Suomalaissotilaiden rintamakokemuksia tutkinut Ville Kivimäki korostaa, että kokemusten sanallistumiseen kertomuksiksi vaikuttavat samanaikaiset kulttuuriset reunaehdot – koki-

jan sijoittuminen tiettyyn aikaan, kansakuntaan, sukupolveen, sukupuoleen, tehtävään ja statukseen. Kokemusten kertomisessa toisille on aina kyse kulttuurisesta merkityksenannosta yhteisesti jaetussa sosiaalisessa kontekstissa.⁹ Lisäksi kyse on aina myös kertojan tavoitteesta kertoa hyviä tarinoita. Jotta tarinoista tulisi kiinnostavia, kertojat valikoivat, kärjistävät ja liioittelevat kokemuksiaan. Se, minkälaisia heidän kertomuksistaan lopulta tulee, riippuu myös heidän henkilökohtaisista kyvyistään reflektoida omia havaintojaan ja muuttaa ne sanalliseen muotoon. Lopputulokseen vaikuttaa myös aika – mitä pidempi aika kokemuksista on, sitä enemmän ne ovat muovautuneet muistoiksi ja ovat yhteydessä kaikkeen siihen, mitä on tapahtunut sodasta paluun jälkeen.¹⁰

Vaikka amerikkalaisten Vietnamin sodasta kertovien teosten kohde oli ensisijaisesti Yhdysvaltojen yhteiskunta lukijoineen, kriitikkoineen, poliittisine päättäjäineen ja sotaveteraanipiireineen, Vietnam-kirjallisuuden kärki levisi nopeasti ympäri maailman, kansainvälisille kirjallisuuden kentille. Näiden teosten – kuten myös monien amerikkalaisten Vietnamin sodan laulujen ja elokuvien – pohjimmiltaan sodanvastainen viesti ylitti kansallisen kulttuurin rajat myös siksi, että ne tuovat esiin niin paljon yhteisesti koettua sodan maailmasta ja ihmisen kyvystä väkivaltaan toisiaan kohtaan. Koko ihmiskunta jakaa saman pahuuden ja raakuuden taakan, jota tässä artikkelissa tarkastellaan amerikkalaisten ja vietnamilaisten keskenään käymän sodan väkivallan näkökulmasta.

Erityisesti sotilaiden kokemissa kuolemanpelon, kauhun ja vihollisen tappamiseen liittyvissä surun, syyllisyyden, mutta myös mielihyvän ja riemun tunteissa on paljon ylihistoriallista ja yleismaailmallista, ihmisen psyykeen kuuluvaa vaistojen ja reaktioiden ilmentymää, joka juontuu alkukantaisesta halusta kamppailla, käyttää väkivaltaa, tappaa ja alistaa sekä iloita vastustajan tuhoamisesta. Kyseessä on alue, joka jää siviilielämässä oikealla tavalla sosiaalisena pidetyn – luovan, rakentavan ja moraalisen – inhimillisen toiminnan ulkopuolelle, mutta joka jatkuvasti uusiutuu taistelutilanteissa sodasta toiseen.¹¹ Ville Kivimäki toteaaakin,

että rintamaa ei voi verrata mihinkään muuhun paikkaan – se on elämän ja kuoleman rajamaastoa, jossa siviilielämän normit kumoutuvat. Se on myös paikka, joka muuttaa sotilaan psyyken lopullisesti.¹²

Teosten vastaanotto Yhdysvalloissa 1966–1988

William Wilsonin *LBJ-prikaati* on minämuodossa kerrottu tarina nuoresta, nimettömästä Yhdysvaltojen merijalkaväen sotilaasta. Romaanin omakohtaiselta vaikuttava kerronnan tapa sai aikaan sen, että lukeva yleisö suhtautui teokseen kirjoittajan tilityksenä kokemastaan. Tekijän ja lukijan välille solmiutui kuin itsestään sopimus teoksen omaelämäkerrallisuudesta ja totuudellisuudesta eikä syntynyttä omaelämäkerrallista sopimusta rikkonut edes se, että kertoja kuvasi itse oman kuolemansa! Itse asiassa kirjoittajan mukanaolosta Vietnamin sodassa ei ollut teoksen julkaisuaikaan tietoa, sillä kirjailijasta itsestään ei tiedetty asuinpaikan¹³ lisäksi mitään – hän halusi elää täydellisessä tuntemattomuudessa.¹⁴ Vasta myöhemmin selvisi, että Wilson oli palvellut Vietnamin sodassa Ilmavoimien tiedustelutehtävissä ja vapaa-aikoinaan toiminut freelance-uutiskuvaajana ja äänittäjänä.¹⁵

Romaania luonnehdittiin kritiikeissä kuvaukseksi helvetistä. Sen voiman kerrottiin häiritsevän lukijoiden sielunrauhaa ja tekevä heidän sydämensä sairaiksi, siksi rankkana vyöryi totaalisen katastrofin tunne kirjan sivuilta. Jo teoksen makaaberi kansikuva seipäännokkaan työnnetystä amerikkalaisotilaan päästä hätkähdytti lukijoita.¹⁶ Kun Wilson julkaisi omakustanteensa, oli Yhdysvalloissa ilmestynyt vasta kaksitoista Vietnamista kertovaa romaania tai kertomusta. *LBJ-prikaati* kuului varhaisimpiin teoksiin, jotka räikeästi osoittivat sodan mielettömyyden. Se oli ensimmäinen esittäessään kummankin taistelevan osapuolen raakuuden ja epäinhimillisyyden. Ennen sitä nämä ominaisuudet oli liitetty vain viholliseen.¹⁷

Teos tulkittiin myös vahvaksi vetoomukseksi päättäjille sodan lopettamiseksi, ja se sai ilmestyessään ristiriitaisen vastaanoton.

Wilson, William: LBJ-prikaati. Alkuteos: LBJ-Brigade (1966). Suom. Kari Jalonen. Arvo A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1967.

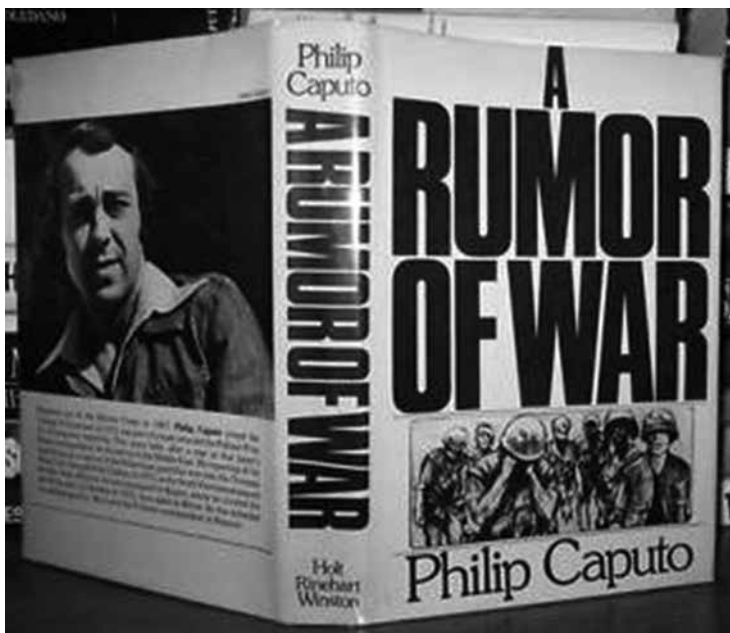
Vietnamin sotaa kannattaneet amerikkalaiset näkivät teoksen pelkkänä sodanvastaisena propagandana ja hyökkäyksenä Valkoisen talon Vietnam-politiikkaa vastaan. Sitä vastoin kriitikko Robert Nedelkoff kiisti romaanin poliittisuuden ja korosti teoksen olevan enemmänkin tutkielma ihmisen pimeän puolen tunne-elämästä, jonka kirjailija on sijoittanut Vietnamin sodan surrealistisiin olosuhteisiin. Kriitikissään Nedelkoff korostaakin teoksen kaunokirjallista puolta. Hän löytää siitä samankaltaista ihmisen ja ihmisyyhteyden äärimmäisen säälimättömyyden ja toivottomuuden kuvausta kuin Joseph Conradin varhaisesta, vuo-

delta 1899 olevasta klassikkoteoksesta *Heart of Darkness* (suom. Pimeyden sydän 1968).¹⁸

Nedelkoff näkeekin Wilsonin teoksen olevan yhtä vähän Vietnamin-sodan todellisuuden kuvausta kuin mitä Conradin teos on dokumentti Afrikan kolonialismista 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Toisaalta Nedelkoffkaan ei voinut kieltää *LBJ-prikaatin* todistusvoimaa; teokseen nimittäin sisältyy kriitikkoa hämmästyttänyt jakso siviilien systemaattisesta murhaamisesta – kaksi vuotta ennen kuin My Lain massamurhan tulo julkisuuteen teki asian tunnetuksi suurelle yleisölle.¹⁹ Nyt tiedämme, että tämä oli mahdollista Wilsonin freelance-työn johdosta; hän näki ja kuuli asioista, joita ei suurelle yleisölle vielä tuolloin kerrottu.

Kun *Chicago Tribunen* toimittaja ja ulkomaankirjeenvaihtaja Philip Caputo (1941–) julkaisi vuonna 1977 muistelmateoksensa *A Rumor of War* (Pelätä ja tappaa 1978), oli Vietnamin sota päättynyt paria vuotta aiemmin. Caputo oli tuolloin ollut toimittajana Saigonissa raportoimassa Yhdysvaltojen vetäytymistä, ja hän oli itse viimeisiä Vietnamista evakuoituja amerikkalaisia. Mutta hän oli ollut maassa aiemminkin. Caputo oli saapunut Da Nangiin vuonna 1965 Yhdysvaltain merijalkaväen luutnanttina ja palvelut joukkueen johtajana. Hän totesi upseerikoulutuksensa vuoksi olleensa sotaan lähtiessään paremmin varustautunut kuolemiseen kuin elämiseen. Hän koki itsensä päteväksi vain sotilaana, johtamassa yöllisiä väijytyksiä, tekemässä ansoituksia ja tappamassa vihollisia.²⁰

Caputon kokemus sodasta muodostui kaksijakoiseksi: sota oli hänelle toisaalta inhottava, raaka ja julma, toisaalta hän koki siinä myös paljon hyvää – toveruutta, miesten välistä ystävyyttä ja hellyyttä. Hän totesi sodan saaneen hänet otteeseensa: hän myönsi kokeneensa suurta nautintoa taisteluissa. Viidakossa käydyn sisissodan vaikeus, kaatuneiden kasvaneet määrät ja vihollisen raakalaismaiset taistelutavat olivat kuitenkin tehdä Caputon, samoin kuin hänen sotilaansa pelosta ja väsymyksestä hulluiksi. Hän toteaa heidän turtuneen väkivaltaan, jolloin moraalintaju alkoi murtua ja heistä tuli kylmäverisiä tappajia.²¹ Rintama-aikansa loppuvaiheessa Caputon miehet olivat mukana polttamassa viet-

Caputo, Philip: *A Rumor of War* (1977). Otava julkaisi teoksen Jukka-Kemppisen suomentamana vuonna 1978 nimellä *Pelätä ja tappaa*.

namilaista siviilikylää ja hän itse pelastui täpärästi sotaosueelta, johon oli joutua, koska oli kostonhaluisesti murhauttanut kaksi siviiliä. Kun hänet kotiutettiin 16 kuukauden palvelun jälkeen, syynä oli hänen mielenterveytensä pettäminen. Palattuaan Yhdysvaltoihin Caputo liittyi Vietnamin sotaa vastustavaan veteraanien järjestöön.

Caputo kirjoitti *Pelätä ja tappaa* -teoksensa muistelmiksi omista kokemuksistaan. Aikaa tapahtuneesta oli kulunut runsas vuosikymmen. Sen aikana hän oli toipunut sodasta ja rakentanut elämänsä uudelleen. Julkaistessaan muistelmansa hän työskenteli Moskovassa *Chicago Tribunen* kirjeenvaihtajana. Hän korostaa kirjansa esipuheessa, että teoksen tapahtumat ja henkilöt ovat tosia – vain joidenkin nimet hän oli vaihtanut toisiksi. Caputo

painottaa myös sitä, ettei hänen kirjansa ollut vastalause sodalle, koska hän ei uskonut, että se voisi vaikuttaa mihinkään tai estää seuraavaa sukupolvea tekemästä samoja virheitä. Sen sijaan hän pyrki kertomaan kokemansa kahdessa aikatasossa liikkuen, välillä kriittisen analyttisesti, välillä suuria kaaria vetäen sekä ajan tavan mukaan paljastaen avoimesti ja yksityiskohtaisesti oman pahuutensa.

Lukeva yleisö tyrmistyi Caputon tunnustuksista ja osallisuudesta siviilien murhaamiseen, mutta kriitikot ylistivät teosta sen rehellisyyden vuoksi. *The New York Review of Booksin* arvostelija, kirjailija William Styron totesi, että Caputon tekstissä tapahtumien kulkuun nivoutunut levoton, sodan omalakista tunne maailmaa luodannut mietiskely teki teoksesta samalla kaunopuheisimman Vietnam-teoksen, mitä hän oli siihen mennessä lukenut.²² Samasta syystä Caputon muistelmista tuli kiinnostava kohde sodan tunne maailman tutkijoille, kuten Joanna Bourkelle: kirjailija asetti keskiöön sotilaiden vihan ja pelon tunteet sekä viidakkosodan herättämien monien ristiriitaisten ja ahdistavien tunteiden kaaoksen. Teos käännettiin 15 kielelle, sitä myytiin kaksi miljoonaa kappaletta ja siitä tuli nopeasti sotakirjallisuuden klassikko. Romaanista tehtiin myös tv-elokuva vuonna 1980.²³ Teoksen kirjoittaminen aloitti Caputon kirjailijanuran: sen jälkeen hän on julkaissut kahdeksan romaania, kaksi muistelmaa ja neljä muuta teosta.

Vietnamin sodasta julkaistiin Yhdysvalloissa 1980-luvun loppuun mennessä noin neljäsataa romaania tai kertomusta. Mitä pitempi aika sodasta kului, sitä enemmän muistot ja muistaminen vaikuttivat kirjoitettuun. Kerrontaan limittyi muitakin teemoja kuin tapahtumien todistaminen. Tämä näkyy Richard Curreyn (1949–) tuotannossa. Hän palveli vuosina 1968–1972 Yhdysvaltain merijalkaväen lääkintämiehenä keskiylängöllä Phu Baissa, erikoisosaston tehtävissä, joista sanottiin: ”ei heikkohermoisille”. Siviiliin palattuaan hän kouluttautui terveydenhoitoalalle ja alkoi harrastaa vakavasti kirjoittamista.

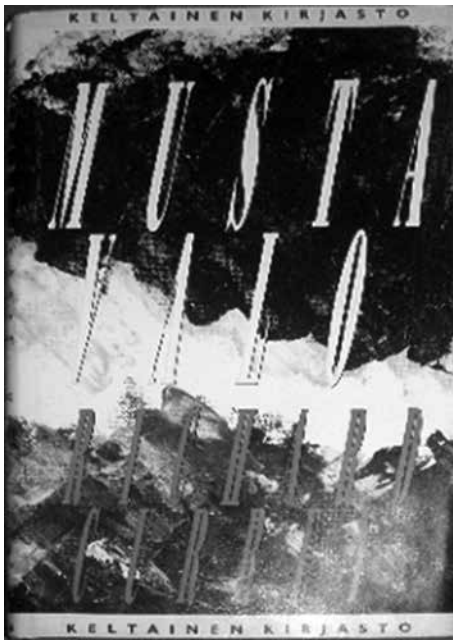
Hän voitti vuonna 1979 Santa Fe Festivaalien runopalkinnon ja julkaisi seuraavana vuonna ensimmäisen proosateoksensa *Cros-*

sing Over: A Vietnam Journal. Kyseessä on sodasta kertova runo- ja tarinakokoelma. Se sai hyvät arvostelut ja runsaasti huomiota. Vuonna 1988 hän julkaisi ensimmäisen romaaninsa *Fatal Light* (Musta valo 1989). Aikaa hänen sota-kokemustensa alkamisesta oli kulunut jo kaksi vuosikymmentä, mutta hänellä oli edelleen tarve prosessoida tapahtunutta. Myös *Musta valo* otettiin hyvin vastaan. Teos asetettiin ehdolle PEN / Hemingway-esikoiskirjapalkintoa varten ja sille myönnettiin kilpailun erikoismaininta. Myöhemmin se sai osakseen useita muita huomionosoituksia.²⁴

Musta valo kertoo nuoren, nimettömän lääkintämiehen kokemuksista Vietnamin sodasta minämuotoon kirjoitettuna. Sodan tilanteisiin kertoja limittää päähenkilön muistoja amerikkalaisesta kotikaupungista, nuoruusvuosista, tyttöystävä Marystä, perheestä sekä lähdön hetkistä. Romaani kertoo myös vaikeasta kotiinpaluusta siviiliyhteiskuntaan, joka sodassa elettyjen vuosien aikana oli tullut vieraaksi. Vietnamin sodan veteraanit ottivat *Mustan valon* hyvin vastaan ja palkitsivat sen omalla taidepalkinnollaan.

Wilsonin ja Caputon teoksiin verrattuna Curreyn romaani on monitasoisempi, moniaikaisempi ja kirjallisesti kunnianhimoisempi. Kirjallisuuskriitikot määrittivät teoksen kompaktiksi ja vahvaksi esikoisromaaniksi. Sitä luonnehdittiin nuoren miehen episodisesti kuvatuksi odyysiksi, jonka aikana kertoja valaisee matkan pimeyttä tarkoin valitsemillaan muistikuvilla. Ne olivat kuin hapolla syövytettyjä, teräväpiirteisiä ja kipeitä tuokiokuvia. Vietnamista piiritty kuva läpeensä vieraana maana, jossa raaka ja surumielinen mentaliteetti sekoittuvat toisiinsa. Curreyn kieltä luonnehdittiin kritiikkeissä ilmaisuvoimaiseksi ja välittömyydessään hätkähdyttäväksi. Siinä nähtiin samankaltaista runollisuutta kuin Jack Kerouacin kielessä. Kielen korostettu rytmisyys ja tuulaavan vahvat kuvat saivat aikaan tarinan kerronnassa jatkuvasti kasvavan voiman tunteen, joka näytti lukijoille jo tutuksi tulleen Vietnamin sodan kokemusmaailman runollisessa valossa. Teoksesta välittyy myös Curreyn laaja lukeneisuus ja perehtyneisyys terapiakirjallisuuteen ihmisen äärikokemuksista selviytymisestä.²⁵

Philip Caputo oli vakuuttunut, että *Musta valo* kuuluisi niihin harvoihin Vietnamin sodasta kertoviin teoksiin, joiden arvo tulisi säilymään. Kirjailija James Lee Burke löysi romaanista homeerisen resonanssin, novellisti ja prosaisti Jayne Anne Phillips kirjoitti näkevänsä Curreyn tekstissä välähdyksiä siitä, miten ihmisen sielu muuttaa muotoaan.²⁶ Ei ihme, että teoksen suomennos sijoitettiin Tammen maineikkaaseen Keltaiseen kirjastoon.

Currey, Richard: *Musta valo*. Alkuteos: *Fatal Light* (1988). Suom. Harry Forsblom. Keltainen kirjasto, Tammi, Helsinki 1989.

Valmistautuminen sotaan – koulutus sotilaaksi

Yhdysvallat oli 1960-luvulla kulttuurisesti voimakkaan kilpailullinen, ja selkeät, yksinkertaiset fyysiset ratkaisut, kuten aseel-

linen väliintulo, olivat sen sosiaaliselle toiminnalle tyypillisiä. Se oli yhteiskunta, joka oli ulospäin suuntautunut aggressiivisuuteen saakka.²⁷ Philip Caputo kirjoittaakin, että jälkeinpäin ajatellen on vaikea ymmärtää, miten mahtava itseluottamus ja ylpeys itsestään amerikkalaisilla oli tuolloin. Yhdysvalloilla ei ollut takanaan yhtään hävittyä sotaa ja maa piti itseään kaikkivoipana. Amerikkalaiset uskoivat, että heidät oli määrätty hävittämään kommunismi maapallolta ja levittämään omaa poliittista sanomaansa kuin lähetyssaarnaajat uskoaan. Lehdet, tv- ja radio-ohjelmat täyttyivät sotaa koskevista selonteoista; sotapuhe hallitsi julkisuutta. Caputon tulkinnassa nimenomaan ajan henki muokasi Vietnamin sotaan lähtijöiden mielet, mutta hän painottaa myös sitä, että ne olivat otollisia muokattaviksi. Värvätyt olivat syntyneet toisen maailmansodan aikana ja he olivat Kennedyn ja hänen pyöreän pöydän ritariensa aikalaisia. ”Mitä voit tehdä maasi puolesta?” heiltä kysyttiin ja he lähtivät sotimaan amerikkalaisten arvojen puolesta.²⁸

William Wilson kirjoittaa samasta asiasta Yhdysvaltain presidentin sanoin: ”Olemme Vietnamissa täyttämässä erästä amerikkalaisen kansakunnan ylväintä velvollisuutta”. Kaksikymmentä vuotta oli leikitty kissaa ja hiirtä kommunistien kanssa. Oli peräydytty liikaa, mutta nyt pysyttäisiin asemissa. *LBJ-prikaatin* päähenkilö ajattelee:

Puolustamme Vietnamia. Juuri minun sukupolvellani on velvollisuus ja etuoikeus kohdata kommunistit taistelukentällä kasvoista kasvoihin – on tullut aika lyödä ikuisiksi ajoiksi vapauden viholliset. On tullut aika taistella niiden asioiden puolesta, joihin uskomme. – meidän on taisteltava kansankuntamme kunnian, vapauden ja miehuuden puolesta – minun sukupolveni tehtävä on pysäyttää kommunistit turmelemasta maailmaa.²⁹

Vapaaehtoiset nuoret miehet lähtivät taistelemaan myös kokeakseen seikkailuja ennen asettumistaan aloilleen. He lähtivät todistaakseen omaa rohkeuttaan, karskiuttaan ja miehuuttaan. Philip Caputo uskoi, että hänen etsimänsä sankarillinen elämä toteutuisi sodassa upseerina. Kun hän katseli armeijan propagan-

dajulisteita – ”Liity merijalkaväkeen. Ryhdy miesten johtajaksi.” – hän näki jo itsensä palaamassa armeijasta kotiin, mitalit rinnassa.³⁰

Ennen lähtöä oli värväydyttävä ja osallistuttava sotilaskoulutukseen. Richard Currey kertoo *Mustassa Valossa*, miten vastatulleille sanottiin värväystilaisuudessa enteellisesti: ”Hyvät herrat, kohta te synnytte uudesti. Pidittepä siitä tai ette, teistä tulee sotilaita. Saanen huomauttaa, että nämä ovat viimeiset ystävälliset sanat, jotka saatte kuulla. Parhainta onnea joka ainoalle.”³¹ Koulutusjakson lopussa romaanin päähenkilöltä kysytään, suostuuko hän lääkäntämieheksi; tämä saa pitää valkeaa asua ja hoitaa sairaita, kulkea jalkaväkikomppanian kanssa ja kuolla sankarina. Päähenkilö kysyy, mitä vaihtoehtoja hänellä on. Kersantti vastaa lempeästi hymyillen, ettei niitä ollut – tässä miesten koulussa.³²

William Wilson luonnehtii korkealentoisesti ja itseironisesti alokkaita valiojoukoksi, kaiken amerikkalaisuuden ilmentymäksi, joka sotilaan ohjesäännön mukaan oli valmis vartioimaan maatansa ja elämäntapaansa sekä antamaan henkensä taistelussa. He jokainen olivat myös oman sukupolvensa valioyksilöitä, fyysisesti, henkisesti ja moraalisesti täydellisiä, koulunkäynnin päättäneitä, 18–26-vuotiaita. Luokitus A1 oli korkein kunnia, mitä hallitus suo kansalaiselleen, kuvailee Wilsonin päähenkilö palvelukseen astuneita tavallisia amerikkalaispoikia.³³

Philip Caputo kertoo Yhdysvaltain merijalkaväen sotilaskoulutuksen tavoitteista, joita se mainosti iskulauseella ”Merijalkaväki tekee miehiä”. Merijalkaväen koulutusta pidettiin Yhdysvaltain armeijan fyysisesti ja psyykkisesti vaativimpana taistelukoulutuksena. Sulkeisharjoituksilla opetettiin kuria ja yhteistoimintaa, jotka olivat jalkaväensotilaan ylimmät hyveet. Koulutuksen tavoitteena oli komentojen totteleminen automaattisesti, nopeasti ja yhtäaikaan. Yksilöistä kouluttiin vaihe vaiheelta kokonaisuus – kone, joka toimisi taistelutilanteessa ammattimaisesti ja luotettavasti, kyseenalaistamatta käskyjä ja itsensä – siis pelkonsa ja kauhunsa – halliten. Robotin tavoin toimiva sotilas pystyisi myös äärimmäiseen väkivaltaan kyseenalaistamatta saamaansa tehtävää. Hänen moraaliset resurssinsa oli tietoisesti vaimennettu ja

eristäytyminen armeijan omalakisesti maailmaan loitonsi hänet siviilielämän tavasta vetää raja oikean ja väärän välille.³⁴

Sauvataistelussa harjoiteltiin konkreettisesti kykyä hyökätä vihollisen kimppuun: ”Väistä, nyt lyö, LYÖ! – –Nyt, tapa se perkele, tapa. Pistä. Työnnä. Nyt, huitaise. PISTÄ! TAPA SE!” Caputo vertaa koulutukseen kuuluvaa mielten ohjelmointia kommunistien aivopesuun. ”Väijytys on murhaamista, murhaaminen on hauskaa”, luettiin luokkahuoneessa taululta yhteen ääneen. Juostessa hoilattiin aselajia ylistäviä iskulauseita, ja kun sata miestä huusi yhteen ääneen ”Gung ho! Gung ho! Rukoilen sotaa!”³⁵, sillä oli hypnoottinen vaikutus osallistujiin. Luennoilla opetettiin merijalkaväen moraalit: haavoittuneita ei jätetä, koskaan ei peräännytä, koskaan ei antauduta, aina tehdään vastarintaa, sen esti vain kuolema. Koulutettavat, ne 70 %, jotka koulutuksen kestivät, halusivat ylittää merijalkaväen kovaan tasoon. He olivat ylpeitä itsestään kokonaisuuden osana. Yksilöllinen omanarvontunne oli murskattu heistä koulutuksen aikana nöyryytysten ja yksilöllisyyden riiston avulla; tästä eteenpäin he olisivat kollektiivi armeijan palveluksessa.³⁶

LBJ-prikaatissa kerrotaan, kuinka junat kuljettavat sotilaita satamiin, laivoihin, jotka veisivät heidät Vietnamiin. Sotilaat ovat odottavissa ja innostuneissa tunnelmissa. Romanin päähenkilö huomaa yllättäin, että kaikki amerikkalaiset eivät olleetkaan sodan kannalla; kadunkulmissa on ihmisiä huutamassa. Se ärsyttää häntä:

huomaamme, että he eivät ole ihmisiä, he ovat kommunisteja ja pasifisteja, he kantavat julisteita STOP THE WAR IN VIETNAM, he ovat tulleet istumaan junan eteen lopettaakseen Vietnamin sodan, useimmat heistä ovat nuoria, college-ikäisiä, hyvinpukeutuneita. – – Poliisit ajavat heitä takaa – – mutta me olemme lähdössä sotaan ja he jäävät kaduilleen rikkomaan lakia ja saamaan ilmaista julkisuutta, hallituksen pitäisi panna heidät pakotyöhön...³⁷

Tämä katkelma lyö ensimmäisen särön sotaan lähdön innostukseen. Lisää tulee, kun päästään rintamalle ja tositoimiin.

Viidakkoa ei voi tappa

Wilsonin ja Curreyn romaanit sekä Caputon muistelmat avaavat näkymän Vietnamin viidakkosodan maailmaan eri positioista – luutnantin, jalkaväen sotamiehen ja lääkintämiehen näkökulmista. Teoksissa kerrotaan kuitenkin yhtäpitävästi järkytyksestä, jonka Vietnamiin lähetetyt sotilaat kokivat tajutessaan, mihin olivat joutuneet. Rintamaolot ja viidakkosodan arki eivät vastanneet sitä, mihin he olivat valmistautuneet. Kontrasti amerikkalaiseen siviilielämään ja siihen, mihin alokkaita oli valmennettu armeijan koulutusleireillä, oli liian suuri, vaikka he olivat saaneet valmiudet vihollisen kohtaamiseen ja tappamiseen.

Vietnamin sota oli viidakkosotaa. Se osoittautui amerikkalais-sotilaille fyysisesti ja psyykkisesti rasittavaksi, sillä viidakko oli kuuma, kostea ja vaikeakulkuinen. Siellä ei nähnyt eteensä eikä tiennyt, mitä seuraavaksi tulisi tapahtumaan. Viidakko itsessään oli vihollinen, ei vain siellä lymynnyt sissi. *Musta valo* -romaanissa päähenkilön isä määrittelee sodan luonteen osuvasti jo ennen poikansa sotaan lähtöä:

”Sen minä kumminkin sanon”, jatkoi isä ”Toinen maailmansota oli jotenkin – miten sen sanoisi, *paremmin organisoitu*. Sinne meni, koska halusi mennä, se oli oikein, uniformusta oltiin ylpeitä.” – ”Rintama taisi olla selväpiirteisempi”, minä sanoin, ”Silloin ennen”. Isä kohautti olkapäitään, ”Sitä minä juuri tarkoitin”, hän sanoi. ”Ei me rehjustettu viidakossa kuin joku ääliölauma.”³⁸

LBJ-prikaatin kertojaminä luonnehtii viidakkoa pahemmaksi kuin helvetti: ”Viidakko on pahempi kuin helvetti voi milloinkaan olla, sen tuoksut värisyttävät sydäntäni, maa kohoilee ja laskeutuu, joen uomat ovat kuin elohopea, pensaiden, liaanien ja lehtikerrosten peitossa – – tämä on luonnon kidutuskammio.”³⁹ William Wilsonin surrealistisessa kerronnassa viidakosta tulee elävä, liikkuva ruumis, joka uhkaa siellä kulkevia. Hän kirjoittaa:

Liikumme eteenpäin, mutta emme juokse, emme edes kävele, me horjumme ja iskemme ja kamppailemme kiroillen kerros kerrok-

selta niitä jäniteitä ja lihaksia, jotka ovat viidakon elävä ruumis, joka matelee maassa ja riippuu puissa. Liaanit ovat suuria mustia hämähäkinverkkoja, jotka juoksevat puusta toiseen, puut itse näyttävät kuin ne olisivat vedetyt ylös juurineen ja isketty takaisin maahan, ne ovat ruohon, pensaiden ja kukkien peitossa.⁴⁰

Philip Caputon kokemus oli samansuuntainen, viidakko oli kuin elävä olento, joka nielaisi miehet. Joen varтта kävellessä puut kaartuivat ylle tunneliksi ja ilman kosteus sai aikaan vaikutelman kuin olisi kävellyt veden alla. Polut olivat liejuiset ja liukkaat, bambut ja kaksi kertaa miehenkorkuinen elefanttiheinä tukkivat tien. Sen sahalaitaiset lehdet viilsivät ihoa, hiki kirveli naarmuissa. Aurinko moukaroi kypärää, ja kuumuus oli kuin pahan tahtoinen olento.⁴¹

Caputo kertoo usein muistelevansa erästä retkeä, jolloin joukkue eteni viidessä tunnissa 800 metriä: ensin oli hakattava polku kolmen metrin korkuiseen kasvillisuuteen, ja ilma oli kuuma kuin uuni. Sitten tultiin suolle, joka piti ylittää hyppimällä saarekkeelta toiselle. Se loppui lentohiekkaan, johon miehet upposivat rintaa myöden. Seuraavaksi kiivettiin ylös 250 metriä korkeaa, lähes pystysuoraa rinnettä. Joukkue haukkoi henkeä ja hikosi, piikkipensaat repivät ja köynnökset raastoivat – eikä yhtään vihollista näkynyt missään koko aikana. Caputo huomauttaa ironisesti, miten jotkut kenraalit, jotka olivat katselleet viidakkoa kartoista ja helikopterista, sanoivat, että sota olisi voitu voittaa. Hän ei uskonut siihen – ei tässä maastossa.⁴²

Viidakon kätöksässä oli vihollinen – Pohjois-Vietnamin armeija ja Etelä-Vietnamin kansallinen vapautusrintama FNL, jota amerikkalaiset kutsuivat ja kutsuvat edelleen Vietkongiksi. William Wilson kirjoittaa, kuinka tuntui kuin koko viidakko olisi ollut miinoitettu ”Vietkong-satimella”. Kotonaan viidakossa huomattomasti liikkunut vihollinen käytti etenkin sodan alkuvaiheessa ikiaikaisia menetelmiä – pyydyksiä ja salakuoppia, joissa oli bambupiikkejä ja myrkkyneuloja, ulosteeseen kastettuja keihäitä, puitten väliin pingotettuja kaulan katkaisevia lankoja ja puihin asetettuja kivisäkkiä ja runkoja, jotka putosivat päälle niiden alta kävellessä. Maasto oli tiheästi miinoitettu, ja niin olivat

polutkin. Itse vihollinen oli näkymätön, se sulautui maastoon, vaihtoi väriä sen mukaan ja eli viidakon suojissa ilman asumuksia tai tukikohtia. FNL oli koko ajan liikkeessä – marssimassa ympyrää – etsiäkseen amerikkalaisia sotilaita ja tappaakseen heidät yöllisissä, nopeissa ja raivokkaissa lähitaisteluhyökkäyksissä.⁴³

Sodan jatkuessa vihollispuoli sai yhä enemmän aseita käyttöönsä ja Pohjois-Vietnamin armeijasta tuli yhä kovempi vastustaja. Se käytti ammattimaisesti sellaista raskasta aseistusta, jota FNL:llä ei ollut. Mutta myös FNL:n sotilaat alkoivat saada perusteellisen koulutuksen kivääreiden ja konekivääreiden sekä kranaattien käytössä, miinojen räjäyttämässä ja pistinhyökkäyksissä. Sotilaat ja sissit koulutettiin kestämaan pitkiä marsseja, kantamaan raskaita taakkoja ja valmistamaan itse ammuksia teräspylväitä sulattamalla koottavissa ja purettavissa tehtaissa. He osasivat tehdä ammuksia kaikenlaisiin aseisiin, joita olivat saaneet ja ryöstäneet käyttöönsä. Vihollisen toimintaideana oli pakottaa teknologisesti ylivoimaiset – ja teknologiaansa uskoneet – amerikkalaiset käymään sissisotaa. FNL ja Pohjois-Vietnamin armeija osoittautuivat yllättävän puolustuskykyisiksi ja vaaralliseksi vihollisiksi.⁴⁴ Amerikkalaiset sanoivatkin, että päivät olivat heidän, mutta yöt Charlien.

Philip Caputo kuvaa sodan arkea amerikkalaisupseerin näkökulmasta:

Kiväärikomppaniat noudattivat aikatauluja kuin konttoristit ja tehdastyöläiset. Me kävimme sodassa ja palasimme sodasta. Näistä partioetkistä ja operaatioista puuttuivat vakiintuneet muodot. Ei ollut rintamasivustoja, selustaa, kävimme muodotonta sotaa muodotonta vihollista vastaan, joka haihtui niin kuin viidakon aamusumu aineellistuakseen taas jossain toisessa, odottamattomassa paikassa. Taistelu oli umpimähkäistä ja katkonaista. Suurimman osan aikaa oli aivan rauhallista, mutta kun jotain tapahtui, niin tapahtui silmänräpäyksessä ja varoituksetta. Kivääri- ja konekiväärin räiskähti niin äkisti, että sydän pysähtyi. Tai jostain tuli kranaatinheittimen ammuksia.⁴⁵

Saigonin ja Da Nangin ilmastoidut esikunnat tuntuivat olevan tuhansien mailien päässä, Caputo jatkaa. Yhdysvallat olisi voinut sijaita toisella taivaankappaleella. Viidakossa ei ollut mitään tuttua: siellä ei ollut kirkkoa, poliiseja, lakeja, sanomalehtiä – eikä pidäkkeitä.⁴⁶ Viidakko sokaisi, siellä ei nähnyt eteensä. Se teki pahaa hermoille, kirjoittaa Caputo. Samanlaiset vaistot nousivat pintaan kuin silloin, kun kulki pimeillä kujilla ja odotti, että joku hyökkää kimppuun. Alkoi helposti pelätä.⁴⁷

Samalla tavalla amerikkalaissotilaat olivat pelänneet viidakossa myös Yhdysvaltain ja Japanin taistellessa toisiaan vastaan Tyynenmeren sodassa vuosina 1941–1945. Norman Mailer kuvaa *Alastomat ja kuolleet* -romaanissaan viidakon amerikkalaissotilaiden pahimmaksi vastustajaksi, joka herätti etenkin öisin sotilaissa kuvottavaa ja lamaannuttavaa pelkoa.⁴⁸

Kuolemanpelko – paeta vai hyökätä

Suurin osa sotilaista joutuu kamppailemaan pitääkseen pelon ja vihan tunteensa kurissa, kirjoittaa historioitsija Joanna Bourke, joka on tutkinut sotilaiden pelon ja tappamisen kokemuksia 1900-luvun sotien lähitaistelutilanteista, myös Vietnamin sodasta.⁴⁹ Sotilaan pelossa on kysymys oman kuoleman pelosta. Kuoleman mahdollisuus on koko ajan läsnä, ja sotilaat tietävät, että heidän kuolemansa tulee olemaan raaka, kivulias ja yksinäinen. Sotilaan ei ole yhtään helpompi hyväksyä ajatusta omasta kuolemasta kuin siviilien, vaikka sotilaat on koulutuksessa totutettu ajatukseen hengen uhraamisesta jalon asian puolesta. Siitä, miten kuollaan, ei kuitenkaan puhuta ja kuoleminen jalous häviää mielestä yhtä nopeasti kuin itsesäilytysvaistoon kuuluva hengissä pysymisen halu vahvistuu. Vaikka kuolema on sodassa koko ajan läsnä, sotilaat yleensä torjuvat oman kuolemansa mahdollisuuden. Siitä ei myöskään puhuta, koska se on liian suuri pelko puhuttavaksi. Sanoja ei löydy kuvaamaan sisältä kumpuavia tunteja, toteavat sotahistorioitsija Sönke Neitzel ja sosiaalipsykologi

Harald Weisser.⁵⁰ Kuolemanpelkoa pidetään suurempana syynä sotaneurooseihin kuin tappamisen aiheuttamaa syyllisyyttä.⁵¹

Ehkä juuri siksi, että kuolemanpelko ja suoranainen kuoleman kauhu ovat syvimpiä rintamalla syntyviä tunteita, niitä prosessoidaan jälkeensä. William Wilson kertoo *LBJ-prikaatissa*, kuinka miehiä totutetaan kuoleman ajatukseen. Siitä ei puhuta suoraan, vaan sanotaan, että miehiä ”menee” ja ”katoaa” öisin. Armeija vaihtaa paikkaa ja kuljettaa sotilaita ympäriinsä, jotta nämä eivät huomaisi, ketkä puuttuvat joukosta. Rintamalla olosta tulee odottelua ja innostus päästä taistelemaan hiipuu: ”Sisimmässämme on jatkuvasti pelko, josta emme puhu”, toteaa romaanin päähenkilö.⁵² Kukaan ei halua kuolla, kaikki haluavat säilyä hengissä ja pitää ne ystävät, joita ovat rintamalla saaneet. Mutta heillä on liikaa aikaa ajatella elämää ja kuolemaa. Ahdistus ja ikävä valtaavat mielet, ”tajuamme syyn, miksi emme halua kuolla. Syyt ovat muistoissa.” Romaanin nuori päähenkilö muistelee tärkeimpiä ihmisiään – äitiä ja isää.⁵³

Myös Richard Curreyn *Musta valo* kertoo miesten kuolemanpelosta, erityisesti miinaan astumisen pelosta. Pelkkä käveleminen rintamalla on uhkapeliä, miehet pelkäävät kävellä eteenpäin ja he pelkäävät pysähtyä, sillä kaikki ovat nähneet, miten miinat ovat repineet heidän tovereitaan kappaleiksi. Monista sotilaista tulee taikauskoisia suhtautumisessaan kuolemaan.

Romaanin päähenkilökin kirjoittaa tyttöystävälleen onnea tuovasta pyhimyksen kuvasta: ”Rakas Mary. Liitän mukaan valokuvani. Kaulaketjussani roikkuu se Pyhän Kristoferin kuva, jonka sinä lähetit, vaikka en olekaan uskovainen, sen voima tuntuu valtavalta. Pidän sitä levyn kanssa, josta minut tunnustetaan, jos satun kuolemaan.” Kun päähenkilö sitten haavoittuu, pappi tulee sairaalaan ja kertoo, että tätä pidetään hyvänä sotilaana, älykkäänä ja kovana. Toiset sotilaat katsovat häneen ylöspäin, ja koska hänen hermonsä pitävät, hänen uskotaan tuovan onnea. Pappi jatkaa: ”Teille suositellaan kunniamerkkiä siitä, miten hoiditte tilanteen Pleikun lähistöllä. – ”Pastori”, minä sanoin. ”En edes tiedä, mitä tein. En edes tiedä, ketä ammuin. Olin vain kauhistunut kaveri pyssyn varressa.”⁵⁴

Sodan psykologiaa tuntevat tietävät, että sotilaan tuntemalla pelolla on monta puolta. Se voi tehdä sotilaasta varovaisen ja estää katastrofin, mutta se voi myös levitä hysteriaksi ja pilata sotilastehtävän. Pelko voi estää sotilalta odotettavan aggressiivisuuden, höllentää kurin ja sammuttaa lojaalisuuden tovereihin. Pelko voi tuhota sotilasmoraalin. Pelon fyysiset oireet voivat lamaannuttaa sotilaan taistelukyvyyn, jos tämä alkaa tärinästä niin, ettei ase pysy käsissä tai ei pysty lataamaan ja ampumaan.⁵⁵

Tunnetutkijat korostavat, että pelko voi laueta kahteen suuntaan – pakoon tai hyökkäykseen, raivoisaan taisteluun. Konkreettinen lihastoiminta helpottaa jännitystä. Tämän on sanottu olevan syynä siihen, että lähitaistelussa, kun pelko ja jännitys laukeavat, sotilas saattaa tuntea nautintoa tappaessaan vihollisen omin käsin.⁵⁶

Richard Currey kirjoittaa siitä, kuinka taistelukohtereiden lentäjät lietsoivat itseään ”adrenaliiniuhoon” ennen lähtöä ulvahtelemalla ja hakkaamalla toisiaan käsiin. Oli polttava tarve päästä eroon pelosta.⁵⁷ Philip Caputo kuvaa pelon ja kiihtyvän aggressiivisuuden samanaikaisuutta ja uskoo jokaisen Vietnamin taistelleen kokeneen sen yhtä voimakkaana elämyksenä kuin hän itse. Siinä tuska ja nautinto sekoittuivat toisiinsa. Kun kuolemanvaara lähestyy, ihmisen elinvoima kasvaa ja pelon rinnalle nousee voimakas hurmoksen tunne. Aistit terävöityvät ja tajunta täyttyy niin, että se on samalla kertaa nautinnollista että raastavaa. Caputo vertaa tällaista itsesäilytysvietin purkautumisen tunnetta huumeitten aikaansaamaan olotilaan.⁵⁸ Mitä pidemmälle sota jatkui, sitä enemmän sotilaat käyttivätkin huumeita, tosin päinvastaisesta syystä – turruttaakseen tuskaansa ja unohtaakseen kokemansa.

Viha, stereotyyppinen vihollinen ja tappaminen

Toinen Vietnamin sodan kuvauksissa usein mainittu tunne on viha vihollista kohtaan, jota syvensi kostamisen halu kaatuneitten tovereiden puolesta. Vihan nostattamista käytetään tietoisesti

sotilaiden koulutuksessa taistelumoraalin ja motivaation vahvistamiseksi sekä alkukantaisten, ”villi-ihmisen vaistojen” päästämiseksi irti taistelutilanteissa.⁵⁹ Stereotyyppisen, rasistisen ja raa’an viholliskuvan ylläpitäminen vahvistaa taistelumotiivia ja helpottaa ahdistusta ja kuolemanpelkoa. Jos vihollista ei demonisoida ja dehumanisoida äärimmäiseksi toiseksi, vaan hänessä nähdään inhimillisyyttä ja yksilöllisyyttä ja hänen arvokkuuttaan ihmisenä kunnioitetaan, on vaikeampi, ehkä mahdotonkin hyökätä hänen kimppuunsa. Vihollinen muistuttaa tällöin ketä tahansa ”meistä”.⁶⁰ Vahva negatiivinen viholliskuva sen sijaan poistaa moraaliset tappamisen pidäkkeet, se toimii Ville Kivimäen sanoin ”etäännyttävänä merkityksenantostrategiana”.⁶¹

William Wilsonin *LBJ-prikaatissa* vihollisella on kaksi epäinhimillistä ominaisuutta: kommunistisuus ja aasialaisuus. Amerikkalaissotilaat ovat tulleet Vietnamiin tappamaan kommunisteja, mutta paikan päällä vihollisen selkeimmäksi ominaisuudeksi nouseekin sen etnisestä alkuperästä selitetty, vertaansa vailla oleva raakuus. *LBJ-prikaatia* lukiessa herääkin kysymys siitä, kummasta romaanissa on kyse – etnisten stereotyyppien vahvistamisesta intertekstuaalisten kerronnan keinojen avulla vai alun perin todellisista havainnoista sotatilanteissa. Wilson esittää täsmälleen samoja kulttuurista toiseutta edustavia kauhun elementtejä kuin Joseph Conrad romaanissaan *Pimeyden sydän*, kun eurooppalaiset matkaavat kohti Afrikan sydänmaita kohdatakseen ensin villisti kimppuun käyvät alkuasukkaat ja sen jälkeen rivin kuivuneita ihmispäitä.⁶²

LBJ-prikaatissa juuri rintamalle tulleet amerikkalaissotilaat järkyttyvät, kun he viidakossa törmäävät karpäsiä kuhiseviin, hajoamistilassa oleviin etelävietnamilaiden siviilien päihin, samalla tavoin seipään nokkaan pistettyinä kuin *Pimeyden sydämässä*. Kersantti Sace varoittaa, ”Charlie tekee samoin sulle poika, älä jää kiinni. – – Älä antaudu vangiksi. Charlie ei välitä mistään sotasopimuksista, hän leikkaa sulta kivekset ja pistää ne suuhusi.”⁶³

Jälkimmäisellekin yksityiskohdalle löytyy yhteys varhemmasta amerikkalaisesta sotaromaanista: James Jones esittää Tyyntenme-

ren sotaan vuosina 1941–1945 sijoitetussa teoksessaan *The Thin Red Line* (1962, suom. Ohut punainen viiva 1963) kohtauksen, jossa japanilaissotilaat ovat lyöneet pään poikki amerikkalaisso-tilaalta ja tunkeneet sukupuolielimen tämän suuhun. Teko saa amerikkalaisso-tilaat tuntemaan ensin vatsanpohjaansa vihlaisevan kauhun ja sen jälkeen raivoisan ja kostoaa vaativan vihan aasialaista vihollista kohtaan.⁶⁴

Vastaavasti *LBJ-prikaatissa* sotilaat menevät makaaberin löydön jälkeen tolaltaan: ”Pudistamme päätämme, ei edes viha ole meille kylliksi, jotta tuntisimme olomme paremmaksi, olemme tyhjiä, loppuun kulutettuja. ”Mä tahtoisin ampuu jokaisen pienen paskiaisen, sen mä tahtoisin tehdä”, Smith selittää.”⁶⁵ He ajattelevat että Vietkong, kommunistit, Charlie, C, VC, miten heitä kutsuttiinkaan, eivät ole vain Yhdysvaltojen vihollisia, he ovat koko ihmiskunnan vihollisia. Kersantti Sace, joka on karrikoitu sodan raaistamaksi kanta-aliupseeriksi, lietsoo heihin rotuvihaa, jossa on paikkansa myös etelävietnamilaisten liittolaisten, siviilien epäluotettavuudelle. Pohjimmiltaan on kysymys sissisodan epämääräisestä luonteesta, siitä ettei keneenkään vietnamilaiseen voi luottaa:

Ei ole vaikeaa tietää ketä sä ammut. Tämä on rotusotaa, jätkä. Satavuotias ämmä voi tappaa yhtä helposti kuin Charliekin. Sen voi tehdä myös kymmenvuotias. Jos hän ei ole valkoinen, älä kysele, ammu. Nämä tyypit ajattelevat toisin kuin me, jätkä. Sä jahtaat Charlieta ja tämä menee puun taakse ja tulee taas esille talonpoikana. Sä menet hänen ohitse ja poff – sä kuolet. Ei ole, jätkä, mitään piilopaikkaa - - valkoinen mies on maalitaulu.”⁶⁶

Ei ole oikeaa tai väärää, jatkaa kymmenen vuotta Vietnassa henkensä säilyttämään onnistunut ja mitä ilmeisimmin sota-addiktiksi tullut kersantti Sace paasaustaan ja esittää näkökantansa sodan kulusta: ”Ei ole mitään voitettavissa. Emme ole täällä puolustamassa tai valloittamassa mitään, olemme täällä tappamassa keltaihoisia. - - Tämä ei ole Pariisi, jätkä, tämä on Aasia.”⁶⁷ Vietnam ei ollut myöskään ”penskojen kirjakerho”, vaan paikka jossa tapetaan, jotta ei tultais itse tapetuksi: ”Tappaminen

on jätkä yksinkertaista. Siihen täytyy vain tottua. Mutta ihminen voi tottua mihin tahansa.”⁶⁸ Tämä pitääkin paikkansa; sodan tutkijat ovat todenneet, että sotilas voidaan asteittain totuttaa sodan kovuuteen ja vihollisen tappamiseen.⁶⁹

Amerikkalaisotilaiden viholliskuvaa vahvistettiin näyttämällä heille valokuvateoksia vihollisen julmuuksista. Kuvien tarkoitus oli todistaa, että vihollinen oli paholaisen sukua. Yksi näistä oli *Vietcong Atrocities and Sabotage in South Vietnam* (1966). Sitä levitti Yhdysvaltain Etelä-Vietnamin suurlähetystö.⁷⁰

Kun rintamalle vastatullut sotilas joutuu ensimmäiseen taisteluunsa, jossa tapetaan, sitä sanotaan tulikasteeksi. Sen läpikäyminen on siirtymäriitti sotilaan työhön. Osa miehistä sopeutuu paremmin taistelutoimintaan, osa huonommin – kuten Väinö Linna toteaa *Tuntemattomassa sotilaassa*: ”Lujat lujittuivat, heikot pehmenivät rasituksessa”.⁷¹ Tappamisesta, tai kuten Linna sanoo ”tappotyöstä” tuli Vietnamin kuten muissakin sodissa sotilaan identiteetin ja itsearvostuksen mitta.

Ville Kivimäki kirjoittaa, kuinka kaikissa sodissa on vapaaehtoisia rankaisupartioita ja teloitusrhymiä, joihin kuuluneet ovat jälkeenpäin kertoneet nauttineensa tappamisesta. Näihin on saattanut kuulua henkilöitä, joilla on psykopatian piirteitä, mutta yleisemminkin tietty ihmistyyppi nauttii sodankäynnistä, toteaa Kivimäki. Heitä pidetään usein hyvinä sotilaina. He ovat rohkeita ja aloitekykyisiä uhkarohkeuteen saakka, hurjia taistelijoita ja seikkailijoita, he ovat ihmisiä, jotka kaipaavat vahvoja ärsykeitä. Sotilaskulttuurin arvoja ovat aggressiivinen maskuliinisuus, kilpailullisuus, fyysisyys ja toiminnan selkeys, ja he täyttävät usein nämä vaatimukset ja arvostavat niitä miehen mittana.⁷² Suomalainen Lauri Törni kuului näihin sotilaisiin.

Myös Philip Caputo on näille sotilaille sukua. Hän kuvaa, kuinka hän nautti tappamisesta ja koki oman voimantunteensa. Hän tunsi itsensä taistelutilanteissa jumalaksi. Toisinaan hän koki olonsa ulkopuoliseksi ja tunsi toimivansa kuin näyttelijä sotaelokuvassa, etäällä todellisista tapahtumista vain esittämässä tappamista. Hän kertoo myös, kuinka saattoi katsella napalmin poltta-

mia vihollisia mielihyvän tuntein; napalmi oli hänestä kaunista katsella.⁷³

Hän muistelee aivan liian harvoin omalle kohdalle sattuneita taistelukohtauksia ”maanisen hekuman” hetkinä, jotka saivat myös hänen joukkonsa valtoihinsa: ”Muutamassa minuutissa viikkojen patoutunut jännitys purkautui orgastiseen väkivaltaan, miehet mylvivät ja karjuivat rivouksia yli kranaattien räjähdysten ja konetuliaseitten nopeitten purskahdusten.”⁷⁴ Taistelukeskuksia viholliseen oli niin harvoin, että monet sotilaat kuvaavat Vietnamin sotaa pitkäksi odotteluksi, joka kävi hermoille, eivätkä taistelutkaan oikeastaan johtaneet mihinkään edistymiseen. Mutta se, ettei päässyt taistelemaan, saattoi pahimmillaan aiheuttaa hermojen kiristymistä ja pahempiakin mielenterveydellisiä ongelmia.⁷⁵

Caputo tulkitsee myös vietnamilaisten taistelutapojen aiheuttaneen amerikkalaisotilaille niin kovan henkisen paineen, että vähäinkin provokaatio vihollisen puolelta teki heidät ”yhtä sokeasti kaiken tuhoaviksi kuin kranaatit”. Sodan edetessä amerikkalaisotilaat saivat käskyn tappaa vihollisia niin paljon kuin pystyivät, ja sodasta tuli laskuoppia: vihollisen ruumiita laskettiin, yksikköjen päälliköiltä vaadittiin niitä yhä lisää voiton takeeksi ja Yhdysvaltoihin tiedotettavaksi. Sotilaita alettiin palkita sissien tappamisesta ylimääräisellä olutannoksella. Myös siviilit alettiin mieltää sisseiksi, ja heidän tappamisensa tuli vähitellen hyväksytyksi, olihan vaikea osoittaa kuka oli sissi, kuka siviili. Maastosta löytynyt kuollut vietnamilainen alettiin määritellä aina sissiksi. Jotkut amerikkalaisotilaat alkoivat tappaa kyläläisiä huvikseen, Caputo kirjoittaa.⁷⁶

Syyllisyys – kuolleet ja kestäminen

Otteeni herpaantuu, käsivarteni putoavat alas ja ase putoaa. – –
Katso, ruumiit ovat kuolleita. Polulla on ruumiita, jotka ovat kuolleita, ruumisraukat. Katso kuolleita ruumisraukkoja. Katso kuollutta maailmaa, se vuotaa verta. – – Ja Jumala, missä on Jumala,

en edes kykene ajattelemaan Häntä, mikä on Hänen osuutensa kaikessa tässä? – – Miehiä kuolee. Ja naisia. Lapsia kuolee. On kuoleman hetki. Kaikki kuolevat. – – Minä olen tappanut. Olenko minä tuhonnut kokonaisen sukupolven vihalla...⁷⁷

Näin pohti William Wilsonin *LBJ-prikaatin* päähenkilö tulituksen päätyttyä. Sitaatista voi jäljittää syyllisyyttä, tehtyjen tekojen aiheuttamaa kauhua ja sekavuutta. Myös Richard Currey kuvasi sodan aiheuttamia mielen vammoja *Mustassa valossa* kertomalla haavoittuneesta, joka sanoi, että hänestä tulisi ydinveri vuotamaan lopun ikää. Se vuotaisi hänen luistaan eikä loppuisi koskaan, sillä hänen sielunsa haavat eivät menisi ikinä umpeen. Lääkintämies kuiskasi hänelle uskovansa sen.⁷⁸

Samoin käy lukemattomille sotilaille kaikissa sodissa. Tappaminen aiheuttaa syyllisyyttä, painajaisia ja traumoja jopa vuosikymmeniksi, kun sotilaat joutuvat tasapainoilemaan oman moraalinsa, heiltä vaadittujen tekojen ja niiden aiheuttamien ristiriitaisten tunteiden kanssa. Armeijan kantahenkilökunta painottaa, että tappamista ei saa jäädä turhaan miettimään, mutta sotilaat jäävät. Mitä hiljaisempaa rintamalla tai sen takana on, sitä enemmän on aikaa ajatella ja sitä pahemmalta tehdyt teot tuntuvat. Sodan jälkeen ne vasta vaivaavatkin mieltä.⁷⁹

My Lain joukkomurhassa siviilejä tappanut amerikkalaissoitilas tilitti syyllisyyttään kaksikymmentä vuotta tekojensa jälkeen. Tappamisen muistamisesta oli tullut hänelle pakkomielleistä:

Tämä on minun elämäni, tämä on minun menneisyyteni, nykyhetkeni, tulevaisuuteni. Tämä on kaikki. Tämä on se, mikä minä olen. Tämä teki minusta tällaisen – – minulla on siitä kuva mielessä joka yö, joka päivä. Minulla on painajaisia. Näen jatkuvasti painajaisia lapsista tai joistakin. Näen ihmisiä. Menen jonnekin ja näen kasvoja, jotka muistuttavat minua ihmisistä, jotka tapoin. Näen sen elävästi, kuin se olisi tapahtunut tänään, juuri nyt.⁸⁰

Kertoja oli yrittänyt kolme kertaa itsemurhaa ja pöytä hänen vierellään oli täynnä pilleripurkkeja. Yhden kyljessä luki ”tus-

kaan”. Hän kysyi miten kukaan voisi antaa hänelle anteeksi. Itse hän ei voinut sitä tehdä, hänet oli tuomittu kadotukseen.⁸¹

Sodassa vihollinen on henkisesti helpointa tappaa kaukaa tai kun puolustaudutaan vihollisen suoralta hyökkäykseltä. Vaikeampaa se on, jos vihollisen joutuu kohtaamaan silmästä silmään.⁸² Philip Caputo kertoo hetkestä, jolloin hän törmäsi miehensä kanssa Vietkong-sissien autiolla majalle. He löysivät sieltä sisseille kuuluvia kuvia näiden perheistä, vaimoista ja tyttöystävistä sekä heistä itsestään poseeraamassa sotasankarin elkein. Kuvat herättivät amerikkalaisotilaissa ristiriitaisia tunteita, sillä – Caputon sanoin – ne osoittivat, että vihollisetkin olivat ihmisiä. Hän oli halunnut kiistää heidän ihmisyytensä monen muun amerikkalaisen tavoin.

Caputo huomasi miettivänsä, saavatko sissien omaiset tiedon näiden kuolemasta, onko heillä samanlainen järjestelmä kuin amerikkalaisilla. Hänen omatuntonsa heräsi: ”Olimme olleet tappamassa näitä ihmisiä ja heidän kuolemansa olisi taas toisille ihmisille korvaamaton menetys. Nuoria miehiä, sanoi eräs sotilas – aivan kuin me. – Nuoret miehet pannaan aina kuolemaan.”⁸³ Tappamisen oikeutus murtui hetkeksi, kun vihollinen nähtiin samanlaisena kuin he itse olivat.

Mikään ei kuitenkaan estänyt Caputoa suorittamasta tehtävänsä, vaikka hän kirjoittaa tunteneensa syyllisyyttä siitä, että rukoili Jumalalta apua sissien tappamiseen: ”Tahton heidät kaikki”.⁸⁴ Caputo myös yllytti miehiään hyökkäämään sissien kimppuun huutamalla karkeuksia. Hän tunsi itsensä John Wayneksi Iwo Jiman rannalla tai Aldo Rayksi *Sotahuudossa*, liikaa adrenaliinia veressään. Pian seurasi yksi vastenmielisimmistä tilanteista, mitä Caputo Vietnamiassa koki: hänen aiemmin kurinalaiset miehensä muuttuivat tulipaloja sytyttäväksi roska-joukoksi, joka alkoi polttaa siviilien majoja. Caputo alkoi inhota myös itseään ja koki valtavaa syyllisyyttä siitä, mitä oli ylikiihotuneena saanut aikaan: ”syllisyys painoi minua kuin painavin koskaan kantamani varustus”. Hän oli häiriintynyt siitä, että tunsi niin valtavaa tuhoamisen halua. Hän ymmärsi sen syntyneen omasta tuhoutumisen pelostaan, mutta oli voimaton estämään

sen seurauksia – hän ei pystynyt hallitsemaan itseään eikä miehiään.⁸⁵

Lujille otti myös kaatuneista huolehtiminen. Kaikista ei siihen ollut.⁸⁶ *Mustaa valoa* -romaanin päähenkilön, lääkintämiehen keskeinen tehtävä oli huolehtia haavoittuneista ja kaatuneista. Romaanissa kerrotaan kuinka ”noutokeikat” olivat sellaisia, joihin lähtiessä oli pyyhkäistävä kaikki mielestä, jotta pystyi niille lähtemään. Takaisin haettiin paitsi hengissä säilyneitä ja haavoittuneita, myös miinoihin ajaneita, joita lääkintämies työnteli kasaan ”kuin vanhoja sukia” ennen pussiin laittamista. Helikopterit kävivät myös paikoilla, joista ei löytynyt yhtään elossa ollutta. Sellaisen noutokeikan jälkeen lääkintämies painui teltan taakse oksentamaan ja oli tilassa, jossa hän ei pystynyt muistamaan edes omaa nimeään. Sitten marisavuke paloi ja lääkintämies kieriskeli nauraen kaverinsa kanssa bunkkerin lattialla. Vain huumeet saattoivat sammuttaa inhon ja tuskan ja viedä pois kaikesta siitä, mikä meni yli kestokyvyn.⁸⁷

Myös Philip Caputo joutui tekemisiin kuolleitten kanssa. Hän työskenteli jonkun aikaa esikunnassa vastaanottamassa, arkkuun laittamassa ja luetteloidessa sinne tuotuja kaatuneita amerikkalaisotilaita. Hän kutsui itseään kuolleitten päivystäjäksi – ja joutui näkemään, kuinka päivystettävien lukumäärä nousi jyrkästi kuukausi kuukaudelta. Yhä useammat olivat astuneet miinaan. Hän alkoi nähdä unia, joissa kuolleet olivat eläviä. Valveilla hän näki elävät kuolleina; hänen mielensä sortuminen oli lähellä. ”Akuutti tuskaisuus” ja ”akuutti depressio” ilmaantuivat samoihin aikoihin sotilassairaalassa kirjoitettuihin diagnooseihin.⁸⁸

Miten kukaan saattoi kestää kuoleman ja ruumiiden jatkuvan läsnäolon? Todennäköisesti kiinnittämällä huomion niihin asioihin, jotka antoivat mahdollisuuden riittävään kontrastiin – Vietnamin maaseudun ja luonnon kauneuteen. William Wilsonin, Richard Curreyn ja Philip Caputon teoksissa on häikäiseviä maisemakuvauksia viidakon monimuotoisuudesta, vuorista ja pilvistä, hopeisina kiemurtavista joista ja idyllisistä riisipelloista – usein ylhäältä, helikopterista katsottuna.⁸⁹

Nämä kuvaukset eivät liene sattumaa, sillä kauas ulottuvan maiseman hyvää tekevä vaikutus katsojaansa tunnetaan yleisesti. Toivoa herättää siintävä horisontti, jossa meri ja taivas yhtyvät, ja paremman elämän mahdollisuus löytää paikkansa myös sinisten vuorten utuisilta, autereeseen häviäviltä huipuilta, jotka kohotesaan korkealle nostavat myös niitä tarkkailevan mielialan. Toivon tunne viriää myös auringonnousujen ja laskujen optimistisista viittauksista uuteen päivään, kun värikkäät pilvet antavat ajatuksille laajentumisen mahdollisuuden. Purppuranpunaan peittyvän maiseman katsominen Vietnamin saattoi muuttaa koko loppuelämän, totesi myös kirjeenvaihtajan toiminut Michael Herr.⁹⁰

Richard Curreyn kuvaamat selviytymiskeinot – kiinnittyminen luonnon kauneuteen, mutta myös rakkaitten muisteluun – tulevat hämmästyttävän lähelle maailmankuulun, yhdysvaltalaisessa yliopistomaailmassa vaikuttaneen itävaltalaisen neurologi ja psykiatri Viktor E. Franklin ajatuksia. Hän havaitsi toisen maailmansodan aikana natsien keskitysleirillä ollessaan, että ne, jotka henkisesti kestivät parhaiten, muistelivat usein rakkaitaan tai kiinnittivät huomionsa puihin ja vaihtuviin taivaan väreihin. Hän itse myöntää pysytelleensä hengissä ja säilyttäneensä inhimillisyytensä lähinnä siksi, että ajatteli vaimoaan ja rakkauttaan häneen usein, vaikka ei tiennyt oliko tämä enää elossakaan. Frankl esittääkin, että ihmisen on löydettävä elämänsä tarkoitus itsensä ulkopuolelta – rakkaudesta, kauneudesta ja luovuudesta. Vain henkisesti rikas sisäinen elämä antaa mahdollisuuden selviytyä äärimmäisistä olosuhteista.⁹¹

Samalla tavalla *Mustaa valoa* -teoksen lääkärintämies kestää uneksimalla asioista, jotka pysyisivät ja joihin muutos tai väkivalta eivät pystyisi. Hänen mieleensä tulee kaukaista viulumusiikkia menneisyydestä, Maryn alaston vartalo ensimmäisellä kerroilla ja kaikilla kerroilla sen jälkeen. Hän uneksii Marystä usein, vaikka tämä ei luvannut odottaa häntä. Ne ovat muistoja, joita hän ei koskaan kadottaisi, hänestä tuntuu kuin ne olisi talletettu ilmaan ikuisesti säilytettäväksi. Muistoista tulee hänen identiteettinsä kestävä ydin.

Hän katselee helikopterin aukosta viidakon kauneutta ja sen ihmeellistä värimaailmaa, jollaista ei ollut nähnyt missään muualla: auringonnousun aniliinin- ja helakanpunaista ja autereeseen häipyvää vuorta, jossa oli taivaansinistä ja vihreää ja saa siitä voimaa. Viidakossa on 1143 erilaista vihreää, hänelle on kerrottu koulutuksessa. Hän erittelee niitä: smaragdi, salvia, akvamariini, likööri, limetti, omena, sudenkorento, joki, kypärä... Mutta kun aikaa kuluu, viidakon vihreän sävyt katoavat hänen mielikuvistaan: viidakko vuotaa punaisenaan verta ja keltaista lämpöä kohoilee tyhjään ilmaan.⁹² Lääkintämiehen henkiset voimavarat hupenevat pitkien palvelusvuosien aikana, vaikka lohtua tuo vietnamilaistyttö Saigonin lomilla.

Tuska ja kuolema

LBJ-prikaatin päähenkilö luhistuu sekä henkisesti että fyysisesti. Romaanissa kuvataan yksityiskohtaisesti hänen surkea loppunsa. Se on juuri sellainen, mitä amerikkalaissotilaat eniten pelkäsivät: eksyminen muista ja joutuminen Vietkongin vangiksi, kidutus ja julma teurastus. Sitä ennen hän kokee elämänsä pahimman tuskan, kun vahingossa saa päälleen vihollisille tarkoitettua happoa. Tapahtumakulun alussa päähenkilö kuvataan harhailemassa yksin viidakossa hermoromahduksen saaneena. Hän on eksynyt joukoistaan ja kätkeytyy lopulta lähelle siviilikylää. Silloin kolme amerikkalaista helikopteria lentää kylän yli ja pudottaa lastinsa kylän ylle:

On tiheä sumu, aamu-aurion valoisat säteet tunkeutuvat sen lävitse, se vaikuttaa sähköiseltä tai märältä kuin öljyinen tihkusade. Se laskeutuu ja pöllähtää maahan, sitten se pyyhkii maata edestakaisin, se riippuu ilmassa kuin suunnaton sotkuinen enkelinkihara, kiertää ja kiemurtelee kylän lävitse ja levittäytyy – se tunkeutuu jokaiseen rakoon ja koloon.⁹³

Sitten kuuluu kauhun huuto. Vanhat naiset syöksyvät majoista lapset sylissään, päähenkilö on heidän kanssaan ja joutuu jakamaan heidän kohtalonsa – vihollisuus heidän välillään on rauennut, he ovat nyt vain yhdessä kärsiviä ihmisiä. Romaanissa seuraa monisivuinen äärimmäisen tuskan kuvaus, tuskan, joka ei tahdo loppua, vaan jatkuu tehden kärsijät mieluiseksi ja tappaen osan heistä. Helvetti on auennut maan päälle:

Emme voi nähdä, emme voi hengittää, aivot sumenevat – – aivoihin iskeytyy kauhu ennen kuin tuska voittaa sen. Saamme happa silmiimme – – silmäluomet raapivat silmiä kuin hiekkapaperi – – hiki kiehuu ja iho on liian kuuma koskettaa. Hengitämme tulta ja yritämme olla hengittämättä, mutta keuhkot aukaisevat kurkkumme, valtava tuli sinkoaa sisään, se polttaa suun ja kurkun, se löytää tiensä keuhkoihin ja riuhtaisee ne palasiksi. Suuret koverretut paiseet tuntuvat kurkussa, huuto pyrkii esille läpi lihanriekalaisen suun. – – iho on palanut, jokainen liike aiheuttaa tuskaa. Veri kiehuu ihon alla.⁹⁴

Osa kyläläisistä on kuollut, loput kompuroivat maasta ylös kasvoillaan pelko ja häpeä siitä, että ovat ulvoneet tuskasta kuin eläimet, koettaneet kaivaa silmät päästään ja kaivautua maahan turvaan. Tämä ei ollut napalmia, vaan jotain muuta – kyynelkaasua, valkoista fosforia?⁹⁵

Tapahumat kuitenkin jatkuvat. Toivuttuaan päähenkilö joutuu sissien vangiksi, ja vihollisuhteet palautuvat. Hän seuraa vihollisen puolelta amerikkalaisten pommituksia, elää yhdessä sissien kanssa, seuraa näiden taistelua ja saa olla rauhassa. Hän tuntee kuitenkin itsensä ulkopuoliseksi. Hän ei halua olla mukana tässä sodassa kummallakaan puolella eikä hän halua kuolla, hänhän on vielä nuori poika. Kuolema kuitenkin lähestyy väijäämättä, ja viime hetkellä hänen sekava tajuntansa tapailee amerikkalaisuuden ytimeen kuuluvia kunnian sanoja. Vihollisen veitsi lähestyy, ja ilma ja maa hänen ympärillään räjähtää ja palaa.⁹⁶ Viimeiset rivit romaanista kertoo kaikkietävä kertoja, kun päähenkilö ei enää itse siihen pysty.

Joukostaan eksyneen päähenkilön kuoleman kuvausta leimaa äärimmäinen yksinäisyys ja syvä lohduttomuus. Siinä William Wilson antaa tarinan muodossa sisällön sotilaiden peloista suurimmalle. Mutta oliko hän kuvitellut sen mielessään vai ollut läsnä vastaavanlaisen tapahtuman todistajana, sitä ei lukija saa tietää.

Aseveljeys hyvässä ja pahassa – sotarikokset

Mitä sodassa tapahtuikin, se tapahtui useimmiten yhdessä, aseveljien kanssa. Yhdessäolo on vaihtoehdotonta ja kaikki tietävät sen. Amerikkalaisten käskynjaossa Vietnamissa toistettiin usein: ”En tiedä, miksi olen täällä. Sinä et tiedä, miksi olet täällä. Mutta koska me kumpikin nyt olemme täällä, voimme myös yrittää tehdä hyvää työtä ja parhaamme, että pysyisimme hengissä.”⁹⁷

Omasta ryhmästä tulee koko maailma. On jopa todettu, että sotilaat loppujen lopuksi pysyvät rintamalla vain lojaalisuudesta toisiaan kohtaan, eivät upseerien pelosta, ideologioiden tai poliittisten näkemysten vuoksi – tai edes kostaakseen toveriensa kuoleman, vaikka kostoiskujakin tehdään. Sota on sotilaallisesta näkökulmasta ihmisten välistä toimintaa, se on vuorovaikutusta, sosiaalisuutta, solidaarisuutta, uhrautuvuutta, rehellisyyttä, itenäisyyttä ja vastuunottoa itsestä ja toisista.⁹⁸

Sodan kuormittavissa oloissa sotilaita piti järjissään yhteen hitsautuminen, jaettu sosiaalinen elämä, jonka intiimiyttä Philip Caputo kuvaa yhtä syvälliseksi kuin rakastavaisten välillä, ellei sitten syvemmäksi, koska siihen ei kuulunut vakuutteluja, valoja eikä vastavuoroisuutta. Sen rikkoi vain kuolema, eikä aina sekään, sillä kuolleita tovereita haettiin pois oman hengen uhalla ja joskus myös henki uhraten. Caputo koki, että sotilaat kuuluivat toisilleen eikä näin suurta hellyyttä olisi voinut heidän välillään olla, ellei sota olisi ollut niin raaka: ”sotilaiden sukupolvi sulii yhdeksi kohdatessaan rasituksen, vaaran ja pelon. Sodan rumuus, joka-päiväisen elämän likaisuus, alentavat tehtävät toivat meidät joka

päivä lähemmäs toisiamme.”⁹⁹ Toveruudesta he saivat pohjan elämälleen ja sen avulla he pitivät kiinni ihmisyytensä rippeistä.

Sotilaat toimivat yhdessä silloinkin kun he tekivät laittomuuksia ja sotarikoksia: raiskasivat ja silpoivat vietnamilaisnaisia, tapoivat siviilejä ja vankeja sekä polttivat kyliä. Useimmiten he toimivat saamiensa ohjeiden mukaan, mutta vaikka ylin vastuu oli upseereilla, kantoi jokainen sotilas vastuun myös itse teoistaan.

Ryhmässä yksilöllinen vastuunotto kuitenkin helposti haihtuu¹⁰⁰ ja ryhmä tekee väkivaltaisia tekoja toinen toistaan innostaen, vahvan ryhmätunteen suggeroimana. Ryhmässä tappaminen on suurempi nautinto kuin yksin.¹⁰¹ Kuten My Lain joukkomurhaan osallistunut amerikkalaissojilas myöhemmin kertoi: ”Minä vain annoin mennä. Minun mieleni antoi mennä. – – Minä vaan tapoin. Kun olin aloittanut. – – Vaikeinta on tappaa, mutta kun sen on tehnyt, se tulee helpommaksi – – Minulla ei ollut mitään tunteita, ei mitään...”¹⁰²

Ja kun ryhmätunne kasvaa riittävän voimakkaaksi, ei väkivallan kohdetta enää lasketa ihmisiksi eikä vihollisen määrittäminen tapahdu siviilielämän ehdoin: Vietnamin sotilaat näkivät lopulta lapset ja vauvatkin Vietkongin sisseinä. Sosiaalipsykologi Harald Weltzer käyttävää ilmiöstä käsitettä ”viitekehyyksen siirtymä”, jossa tiettyyn ryhmään kuuluminen riittää siihen, että hän muuttuu siviilistä viholliseksi. Näin kävi My Laissa, jossa amerikkalaissojilaat tappoivat raa’asti viisisataa kyläläistä neljässä tunnissa. Tilanteen ryöstäytyessä käsistä koulutuksessa automaattiseksi ohjelmoitu tappaminen pulpahti esiin ja sotatoimien sujumattomuuteen turhautuneet sotilaat toimivat ajattelematta mitään.¹⁰³

My Lain verilöylyyn osallistuneet kertoivat, etteivät pitäneet surmaamiaan vietnamilaisia vanhuksia, naisia ja lapsia ihmisinäkään. Jotkut muistivat ajatelleensa, että he olivat tappaneet paviaaneja, rottia, syöpäläisiä ja villipetoja.¹⁰⁴ Weltzer toteaa, että rintamalla ryhmän ulkopuolisten – siviilien ja vankien – tappamisesta tulee velvollisuus ja terrorin jatkamisesta sen oikeutus. Jos terrori olisi lopetettu, olisi pitänyt myöntää että se oli ollut alkujaan väärin.¹⁰⁵

Kaikki sotilaat eivät kuitenkaan lähde edellä kuvatuissa tilanteissa murhaamaan, mutta he maksavat valinnastaan kovan hinnan – heidät suljetaan nopeasti ryhmän ulkopuolelle. Näin kävi myös My Laissa, jossa osa sotilaista vetäytyi pois omantunnon syistä. Mukaan lähteneistäkin osa kärsi jälkeensä tekemisistään, voi pahoin, häpesi ja tunsu syyllisyyttä sekä rukoili Jumalalta anteeksiäntoa. Suurin osa heistä ei selvinnyt tapauksesta henkisesti.¹⁰⁶

Philip Caputo kertoo oman tarinansa laittomasta teosta, joka jäi hänen tunnonleen. Hän oli ollut tuolloin Vietnamissa lähes vuoden, tunsu itsensä väsyneeksi ja oli nähnyt liikaa kaikkea. Hän oli ollut jo pitkään huolissaan yhä kasvavista tappioluvuista ja oli hermot kireällä. Eräänä päivänä hän heräsi kurjaan oloon ja kovaan pelkoon. Hän ei tiennyt, mikä sen aiheutti. Ahdistus kasvoi ja viha täytti mielen. Hän vihasi ”vihreää, homeista, vierasta maailmaa, jossa taistelimme ja kuolimme”. Hänelle tuli olo, että pitää tehdä jotain, ”minä haluan kostaa”. Hänen aseveljiään, tuttuja sotilaita, oli kuollut liikaa. Hän lähetti miehensä hakemaan kylästä kaksi sissiiä ja antoi ymmärtää, ettei olisi vahinko, jos nämä ammuttaisiin. Miehet tulivat takaisin loistavalla tuulella, nauru maittoi ja sissien ruumiita pilkattiin. Ruumiita tutkiessaan Caputo yhtäkkiä tajusi, että ne eivät ehkä olleetkaan sissejä, ainakin toinen oli hyvin nuori kyläläinen, vasta poikanen:

Pimeydessä ja sekaannuksissa pelosta, uupumuksesta ja sodan lietsomassa raakuudessaan miehet olivat erehtyneet. – – He olivat tappaneet väärän miehen. Ei, eivät he, vaan me. Me olimme tappaneet väärän miehen. Tämän pojan viaton veri oli minun käsissäni yhtä lailla kuin miestenkin. Minä lähetin heidät sinne. Hyvä Jumala, mitä me olemme tehneet? ajattelin. En kyennyt ajattelemaan mitään muuta. Rakas Jumala, anna anteeksi. Mitä me olemme tehneet?¹⁰⁷

Caputo selvisi tapauksesta nuhteilla, mutta hän jäi miettimään sodan raaistumista ja amerikkalaisten tekemiä sotarikoksia yleisemmällä tasolla. Hänen mielestään sotarikoksiin syyllistyneet eivät olleet pahempia kuin ihmiset ylipäätään – pahuutta oli kai-

kissa ihmisissä. Suurimpana syynä hän piti sodan olosuhteita, sissisotaa, jossa kielletyn ja sallitun välinen raja hämärtyy. Vietnamin sota oli hänestä julminta mahdollista sisällissotaa, kaksi vuosikymmentä kestänyt terrorismi oli pyyhkinyt moraalin Vietnamista jo ennen amerikkalaisten tuloa. Kommunistit ja hallituksen joukot pitivät häikäilemättömyyttä ja vihollisten julmaa kohtelua hyveenä. Sota oli kamppailua mies miestä vastaan ja siinä oli kysymys vain omasta ja vierustoverin pysymisestä hengissä.

Sodan moraalittomuus tarttui Caputon tulkinnessa amerikkalaisistilaisiin, jotka alkoivat pilkata sodan sääntöjä. Käytännöksi tuli, että kaukaa sai tehdä mitä vaan viholliselle. Kenraali Greene oli sanonut: ”tappakaa sissit”. Moraali hävisi joukoista, Indokiinan metsät olivat erämaata paitsi maantieteellisesti myös eettisesti. Caputo toteaa: ”Vaivuumme petoeläimen tasolle; vihamielisessä maassa, tappamaan lähetettyinä, periksi antamattoman vihollisen ahdistamana – – inhimillisyyks irtosi meistä kuin kiväärin piipun suojaava sinistys”.¹⁰⁸ Vietnamin sodan raakuus muutti maaseudun mieleltään eheät pojat tunteettomiksi tappajiksi. Hän katsoi 19–20-vuotiaita sotilaitaan, jotka kulkivat laahustaen, väkivaltaan turtuneina, silmissään kolkko ja kylmä katse.¹⁰⁹

Caputo kertoo muuttaneensa rintamalla käsitystä ihmisen hyvydestä. Hän oli ensin pitänyt kaikkia miehiään kunnollisina ja hyvinä, mutta sitten huomannut näissä pikkumaisuutta, kateutta ja kaunaisuutta, ylimielistä ja ennakkoluuloista suhtautumista. Hänen miehensä olivat lopultakin ”sangen tavallisia miehiä, jotka paineen alla tekivät sekä poikkeuksellisen urheita että raakoja tekoja”. Täydellistä pudotusta saattoi estää vain sotilaan oma luonne – moraaliset arvot, jos ne olivat vahvat. Ne, joilla ei ollut henkilökohtaisen moraalisen tietoisuuden antamaa suojaavkkkoa, putosivat alimmaksi ja löysivät itsestään sellaisen pahuuden, josta eivät olleet tienneetkään. Caputo nimeää My Lain kansanmurhasta vastanneen luutnantti Calleyn näihin kuu-
luvaksi.¹¹⁰

Sodan tutkijat eivät pidä luutnantti Calleyä poikkeuksellisen pahana ihmisenä. Heidän mukaansa pahimmatkin teloittajat

ovat – psykopaatteja lukuun ottamatta – pohjimmiltaan tavallisia ihmisiä, eivät mielipuolisia tappajia. Koulutus, rintamaolosuhteet ja taistelujen jatkuminen raaistavat heidät. Muitakin selityksiä voi etsiä. Kognitiivisen psykologian tutkija Pekka Niemi on todennut, että jo vähäininkin tunnelataus arkipäiväisessä ongelmatilanteessa aiheuttaa ihmisen kognitiolle suoriutumisvaikeuksia – ratkaisuksi tulee helposti ennakkokäsitysten uusintaminen, jolloin omaksutut stereotypiat vain vahvistuvat. Siirtyminen väkivaltaan on yksilötasolla lähes ennustamatonta ja on olosuhteita, joissa ihmisten enemmistö on helposti motivoitavissa väkivallan käyttöön.¹¹¹

Tavallisessa ihmisessä on lataus silmittömään väkivaltaan, painottaa psykoanalyttikko Ludvig Igra. Sekä kehityspsykologien kiintymyssuhdetutkimukset että psykoanalyttikkojen näkemykset lapsuusajan merkityksestä käyvät yksiin: ihmisen psyydessä kyky osoittaa myötätuntoa ja huolenpitoa toista ihmistä kohtaan kumpuavat samasta lähteestä kuin kyky sadismiin ja väkivaltaan. Tämä lähde on siinä, kuinka pikkulapsen pettymykset käsitellään. Aivoihin tallentuu näistä hetkistä tunneväritteiset muistiedustumat. Ne aktivoituvat automaattisesti ilman tietoista ohjausta ja voivat lisätä joidenkin ihmisten alttiutta väkivaltaan tilanteissa, joita määrittävät epävarmuus ja uhka, kollektiivinen trauma ja myös kulttuurin antamat perusteet. Länsimaisen kulttuurin suoja väkivaltaa vastaan on yhtä ohut – tai olematon – kuin muidenkin kulttuurien.¹¹²

My Lai koettiin aluksi moraalisena katastrofina. Kun tapausta alettiin käsitellä Yhdysvaltojen julkisuudessa, laajennettiin syyllisyys luutnantti Calley'n persoonallisten ominaisuuksien ohi Vietnamin toimineeseen sodanjohtoon ja joukkueenjohtajien pinnalliseen koulutukseen sekä siihen, että Calley menestyi huonosti johtajana. Yllätys tuli, kun *Times* teki tapaukseen liittyvän kyselyn ja selvisi, että 65 % kansalaisista piti My Lain tapahtumia sotaan kuuluvana toimintana eikä tuominnut niitä. Hyvin monet puolustivat luutnantti Calleyä. Hänen oikeudenkäynnissään myös todettiin, että oli väärin syyttää amerikkalaisia sotilaita siitä, että

he olivat tehneet velvollisuutensa. Sotilaiden kuuliaisuutta ja tottelevaisuutta puolustettiin.

My Laista tuli silti katastrofi Yhdysvaltain armeijalle; kansalaisten mielestä sotilaat olivat lähteneet sotaan tullakseen sankareiksi, ei murhaajiksi. ”Sota on helvetti” -argumentti, jolla joukkomurhaa puolusteltiin, ei uponnut koko kansaan, vaan sota tuli koko ajan epäsuosittumaksi. Armeija korosti vastineissaan, että sodan sääntöjä oli yleensä noudatettu ja sota oli kokonaisuudessaan kunniallinen, My Lai oli ollut vain yksi välikohtaus. Tämä ei kuitenkaan täysin pitänyt paikkansa, sillä ennen kuin My Lain verilöyly tuli ilmi, useita vietnamilaiskylä oli tuhottu. Esimerkiksi Quang Ngain alueella peräti 70 % kylistä oli pommitettu ja tulitettu tykkituloilla maan tasalle. Ajatus siitä, että sota oli vain absurdia kaaosta, ei sopinut yhteen Yhdysvaltojen suorittaman Vietnamin systemaattisen tuhoamisen kanssa.¹¹³

Kotiinpaluu

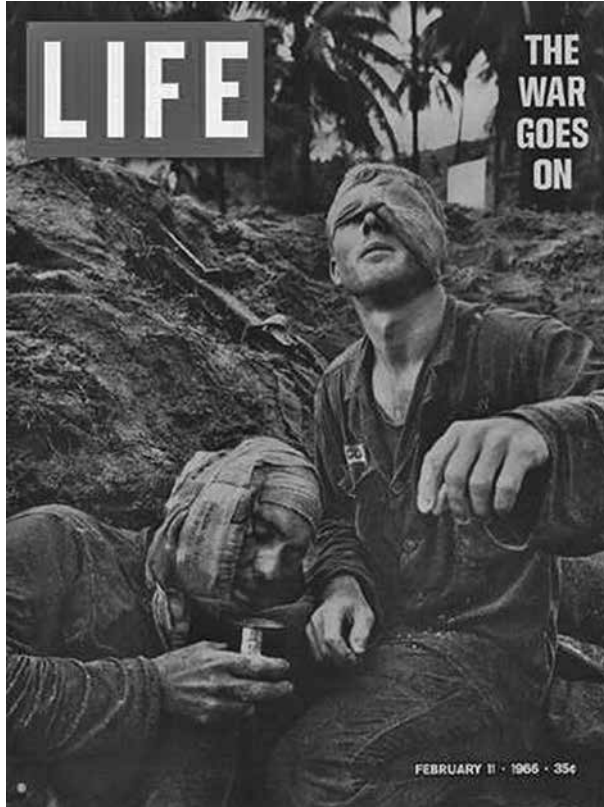
Richard Curreyn *Musta valo* -romaanin ja Philip Caputon *Pelätä ja tappaa* -muistelmaan kuvaukset kotiinpaluun apeista ja väsyneistä tunnelmista osuvat yksiin. Kirjoittajat olivat Vietnamin seuranneet amerikkalaisten mielialoja sodasta ja tiesivät, että sota oli tullut Yhdysvalloissa kokoa ajan epäsuosittumaksi ja sen vastustus oli voimistunut. Caputo kirjoittaa kotiinpaluun tunnelmista tavalla, joka sopi muidenkin sodan veteraanien tuntemuksiin:

Kone kallistui ja kääntyi Kiinan merelle kohti Okinawaa, jossa odotti vapautus kuoleman syyleilystä. Yksikään meistä ei ollut sankari. Kun me palasimme kotiin, siellä ei olisi hurraavia kansanjoukkoja, ei paraateja, suurten kirkkojen kellot eivät soisi. Me emme olleet tehneet muuta kuin kestäneet. Olimme säilyneet hengissä ja se oli ainoa voittomme.¹¹⁴

Kotiinpaluu tuntui Caputosta muutenkin oudolta. Siviilimaailma vaikutti vieraalta, sillä hän kuten sotilaat yleensäkin, olivat jääneet eräänlaiseen henkiseen välitilaan, jota psykohistorioitsijat ja uskontoantropologit kutsuvat liminaalitulaksi.¹¹⁵ Sen sijaan Vietnamiin jäänyt sodan maailma alkoi yhtäkkiä tuntua tutulta ja omalta. Vietnamiin olivat jääneet kaikki ystävät, ja moni heistä oli kuollut sinne. Uutta suuntaa elämälle oli vaikea löytää. Caputo alkoi muistella kaihoisasti sotaa ja kaivata takaisin Vietnamiin, sen rintaman sosiaaliseen elämään. Kokemus on yhteinen kaikkien sotien veteraaneille. Caputo painottaa, että kyse ei ollut siitä, että heistä olisi tullut isänmaallisia ja uhrivalmiita, he vain olivat muuttuneet toisenlaisiksi kuin sotaa kokemattomat amerikkalaiset, heillä oli ”vanha pää nuorilla harteilla”. Heistä oli tullut keskiikäisiä vähän yli 20-vuotiaina. Caputo löysi henkisen kotinsa sotaveteraanien sodanvastaisesta liikkeestä, mutta ei voinut vihata sotaa kuten ne sodanvastustajat, jotka eivät olleet sotineet Vietnamissa.¹¹⁶

Monet sodanvastustajat sen sijaan alkoivat vihata Vietnamin sodan veteraaneja, koska he samastivat sodan ja sotilaat. Veteraaneja pidettiin tappajina, he olivat kuoleman merkitsemiä ja heitä kartettiin kuoleman levittäjinä. Mentaalisesti heidän nähtiin jääneen asumaan kuoleman maailmaan.¹¹⁷ Sotaveteraanit pystyivätkin puhumaan vain toistensa kanssa siitä, mitä olivat Vietnamissa kokeneet. Kukaan Yhdysvalloissa ei tiennyt sodasta samaa kuin he.¹¹⁸

Richard Currey kuvaa *Musta valo* -romaanin päähenkilön kotiinpaluun yhtä vaikeaksi. Tämä ei pysty menemään suoraan kotiinsa, vaan lähtee Meksikoon saadakseen aikaa sopeutua. Matkalla hän poikkeaa tapaamaan isoisäänsä. Tämä kysyy, onko poika kuullut kaikista sodanvastaisista mielenosoitusmarsseista ja vastalauseista, kun koko maa on ”hemmetin peloissaan, ymmälään”. Isoisä kysyy myös, onko poika nähnyt sen *Lifen* numeron, jossa oli julkaistu Vietnamissa kaatuneiden kuvia – kasvot ja nimet, rivi rivin perään. Sellaista ei ollut tehty toisen maailmansodan eikä Korean sodan vainajista, se oli jotain uutta. Isoisä oli

The War goes on. LIFE-lehden kansi 11. helmikuuta 1966.

katsonut kuvia tarkkaan, vainajat olivat olleet ”pelkkiä kakaroita, eivät sinua vanhempia”.¹¹⁹

Isoisä sanoi käsittävänsä, miten vaikeaa pojalla nyt on. Tämä vastasi, että hänestä tuntui kuin olisi menettänyt oman aikansa, kun kaikki muistot kotimaasta liittyivät poikavuosiin. Hän oli ollut silloin lapsi ja nyt tuntui kuin olisi palannut takaisin kahden vuosikymmenen jälkeen: ”Isoisä laski kätensä tuolin sivulle ja nosti esiin puolitäyden viskipullon, avasi korkin, asetti pullon väliimme lattialle: 'Voidaan yhtä hyvin juhlia, nyt kun me kerran olemme molemmat vanhoja miehiä.'”¹²⁰

Caputo palasi Vietnamiin. Hän halusi nähdä, miten kaikki päättyisi. Perillä hän näki niin paljon inhimillistä kärsimystä, ettei jaksanut enää reagoida siihen. Hän ei välittänyt sodan lopputuloksesta, mutta jokin hänessä ei olisi halunnut nähdä Pohjoisen voittoa. Mielessä olivat kaikki ne ystävät, joiden henki oli hukattu sodassa: ”sota oli hävitty – miesten kuolemalla ei ollut mitään mieltä. He olivat antaneet kaikkensa tyhjän vuoksi.”¹²¹

Sota päättyi amerikkalaisten poliittiseen tappioon ja siitä avautuivat toisenlaiset näkymät tulevaisuuteen sekä yksilöiden että kansakunnan näkökulmasta kuin jos sota olisi voitettu. Sotaveteraanien sopeutuminen takaisin yhteiskuntaan oli vaikeaa. Sodan traumaattisuuden vuoksi sotaromaanien ja muistelmien kirjoittamisesta ja julkaisemisesta tuli tärkeää paitsi tarinoiden kertojille, heidän laajalle, paljolti sotaveteraaneista koostuvalle lukijakunnalleen. Vaikein tilanne oli niillä, jotka eivät pystyneet sanallistamaan kokemaansa. He säilyttivät sodan painolastin alitajunnassaan ja ruumiissaan, josta se saattoi purkautua arvaamattomasti ja invalidisoida loppuelämäksi.

Myös tässä artikkelissa esillä olleet kirjailijat löysivät kutsuksensa kirjoittamiseen nimenomaan sotakokemustensa kertomisen pakottamina. William Wilsonin myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa,¹²² mutta Philip Caputo ja Richard Currey saattoivat sodan kokemukset kirjoitettuaan siirtyä uusiin aihepiireihin ja uusiin elämänvaiheisiin. Kirjoittaminen eheytti heidät ja auttoi jatkamaan elämää. Vietnamin sota tuli heidän osaltaan sodituksi loppuun.

Lähteet

Kaunokirjallisuus ja muistelmat

- Caputo, Philip: *Pelätä ja tappaa*. Alkuteos: *A Rumor of War* (1977). Suom. Jukka Kemppinen. Otava, Helsinki 1978.
- Conrad, Joseph: *Pimeyden sydän*. Alkuteos: *Heart of Darkness* (1899). Suom. Kristiina Kivivuori. Otava, Helsinki 1968, uusintapainos Seven, 2010.
- Currey, Richard: *Musta valo*. Alkuteos: *Fatal Light* (1988). Suom. Harry Forsblom. Keltainen kirjasto, Tammi, Helsinki 1989.
- Herr, Michael: *Dispatches*. (1977) with an Introduction by Kevin Powers. Picador Classic, Picador, London 2015.
- Jones, James: *Ohut punainen viiva*. Alkuteos: *The Thin Red Line* (1962). Suom. Oiva Oksanen. Tammi, Helsinki 1963.
- Linna, Väinö: *Tuntematon sotilas* (1954). WSOY, Helsinki 1970.
- Mailer, Norman: *Alastomat ja kuolleet I–II*. Alkuteos: *The Naked and The Dead* (1948). Suom. Jorma Partanen. Gummerus, Jyväskylä 1961.
- Tuuri, Antti: *Kylmien kyytimies*. Otava, Helsinki 2007.
- Wilson, William: *LBJ-prikaati*. Alkuteos: *LBJ-Brigade* (1966). Suom. Kari Jalonen. Arvo A. Karisto Oy, Hämeenlinna 1967.

Arvostelut ja esittelyt

- Biography of Richard Currey / Critical Responses http://www.wvwc.edu/library/wv_authors/Richard_currey.html .
- Kirkus Review* 29.4.1988: Richard Curry: Fatal Light <https://www.kirkusreviews.com/book-reviews/richardcurru/fatallight> .
- Philip Caputo: Reviews. Praise for a Rumor of War. <http://us.macmillan.com/arumorofwar/PhilipCaputo> .
- Nedelkoff, Robert: Remainder Table: Poe in Vietnam. *The Baffler*. No 11. 1998. www.thebaffler.com/salvos/remainder-table .
- William Wilson: LBJ-Brigade: Press Reviews about the Book/ http://www.amazon.com/The-LBJ-Brigade-William-Wilson/dp/B000KSB3OO#reader_B0069VO5LE .

Tutkimuskirjallisuus

- Bilton, Michael –Sim, Kevin: *Four Hours in My Lai*. Penguin Books, New York, London, Ringwood 1992.

- Bloch, Ernst: *The Principle of Hope* Alkuteos: Das Prinzip Hoffnung (1959), Translated Neville Plaice, Stephen Plaice, Paul Knight. Blackwell, Oxford 1986.
- Bourke, Joanna: *An Intimate History of Killing. Face-to-Face Killing in Twentieth-Century Warfare*. Basic Books, Great Britain 1999.
- Bourke, Joanna: *Fear. A Cultural History*, Virago Press, London 2014.
- Bourke, Joanna: ”Uusi sotahistoria”. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva, Jyväskylä 2006. 21–42.
- Bui, Tin: Pitkäjänsteistä taistelua. Sota Vietnamin kansanarmeijan sotilaan silmin. *Vietnamin sota*. Alkuteos: Rolling Thunder in a Gentle Land – The Vietnam War Revisited (2006). Suom. Simo Liikanen. Toim. Andrew Wiest. Ajatus Kirjat, Gummerus, Jyväskylä 2009. 59–79.
- Frankl, Viktor E: *Ihmisyiden rajalla*. Alkuteos: Man Search of Meaning (1959). Suom. Osmo Jokinen ja Eila Sandborg. Otava, Helsinki 1994.
- Glover, Jonathan: *Ihmisyys* Alkuteos: Humanity (1999). Suom. Petri Stenman. Suomen rauhanpuolustajat. Like, Helsinki 2006.
- Kivimäki, Ville: *Murtuneet mielet. Taistelu suomalaisten hermoista*. WSOY, Helsinki 2013.
- Kivimäki, Ville: Sodan kokemushistoria. Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva, Jyväskylä 2006. 69–86.
- Kivimäki, Ville: Sotilaan työ, siviilin taakka. ”Vihollisen tuhoamisen” dynamiikasta, kokemuksesta ja muistosta. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva, Jyväskylä 2006. 191–208.
- Luostarinen, Heikki: Sodan viestit. *Miksi soditaan*. Toim. Anssi Männistö. Vastapaino, Tampere 2003. 17–31.
- Moore, Harold G & Galloway, Joseph L.: *We Were Soldiers Once ... and Young: Ia Drang – The Battle That Changed the War in Vietnam*. Ballantine Books, New York 1992.
- Niemi, Pekka: Epätodennäköiset väkivallantekijät. *Miksi soditaan*. Toim. Anssi Männistö. Vastapaino, Tampere 2003. 145–157.
- Neitzel, Sönke – Welzer, Harald: *Sotilaat. Taistelemisesta, tappamisesta ja kuolemasta*. Alkuteos: Soldaten. Protokollen vom Kämpfen, Töten und Sterben (2011). Suom. Mervi Ovaska. Gummerus, Juva 2011.
- Pratt, John Clark: Bibliography Commentary ”From the Fiction, some Truths”. ”Reading the Wind”. *The Literature of the Vietnam War. An Interpretative Critique*. Timothy J. Lomperis. Duke University Press, Durham 1987. 115–154.

- Roselius, Aapo: *Teloittajien jäljillä. Valkoisten väkivalta Suomen sisällissodassa*. Tammi, Helsinki 2007.
- Siltala, Juha: *Sodan psykohistoriaa. Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva, Jyväskylä 2006. 43–68.

Viitteet

- 1 Wilson 1967, 59, 62–63.
- 2 Robert Nedelkoff epäilee kirjailijanimen otetun Edgar Allan Poen samanimisistä kertomuksesta. Nedelkoff 1998.
- 3 Vahvistan tässä osaltani Joanna Bourken huomiota uuden sotahistorian painopistealueen siirtymisestä sotilaiden kärsimyksen tutkimisesta tappamisen kokemuksen tutkimukseen. Tässä siirtymässä on kirjallisuustieteen ja psykologian tutkimuksen hyödyntäminen ensiarvoista. Kirjallisuustiede on antanut romaanien ja muistelmien lukuun tekstien lähiluvun metodin ja psykologia tarjonnut tunnetutkimuksen tuloksia ja käsitteitä. Bourke 2006, 29.
- 4 Norman Mailerin *Alastomien ja kuolleiden* merkitystä amerikkalaisille voi hyvällä syyllä verrata Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* merkitykseen suomalaisille. Pohjimmiltaan kummankin teoksen sanoma on pasifistinen ja sodanvastainen, kumpikin kertoo persoonallisuudeltaan erilaisista sotilaista sekä näiden toveruudesta.
- 5 Sotilaiden rintamakokemuksia tutkinut Ville Kivimäki käyttää Klaus Latzelin määritelmää: kokemus on kielellisesti käsitelty subjektiivinen käsitys jostakin elämyksestä tai tapahtumasta. Kivimäki 2006, 81.
- 6 Bourke 1999, 169.
- 7 Bourke 1999, XXI, yleisemmin Vietnamin sodasta kaunokirjallisuudessa ja elokuviissa 4–18.
- 8 Kivimäki 2006, 81.
- 9 Kivimäki 2006, 75–76. Perustana ovat Reinhardt Koselleckin ajatukset synkronisista ja diakronisista tekijöistä kokemuksen muodostumisen prosessissa.
- 10 Kivimäki 2006 74–77.
- 11 Luostarinen 2003, 17.
- 12 Kivimäki 2013, 164.

- 13 Los Angeles teoksen julkaisuaikaan.
- 14 Nedelkoff 1998, passim.
- 15 Kustantajan ilmoitus teoksen uudelleenjulkaisusta 2011. <http://www.csfpublishing.com/literature-novel/William-wilson/>.
- 16 Ks. Press Reviews about the Book http://www.amazon.com/The-LBJ-Brigade-William-Wilson/dp/B000KSB3OO#reader_B0069VO5LE. Teoksesta on useita painoksia, joissa on eri kansikuvia, mutta ainakin *LBJ-prikaatin* suomennoksen kannessa on piirroskuva amerikkalaissotilaan päästä, sen suu on ommeltu kiinni isoin pistoin. Oletan, että se on otettu alkuperäisteoksen 1. painoksesta.
- 17 Pratt 1987, 135–136.
- 18 Osoitan jatkossa myös *LBJ-prikaatin* intertekstuaalisen yhteyden James Jonesin teokseen *Thin Red Line* (1962), Suom. *Ohut punainen viiva*, 1963. Joseph Conradin *Pimeyden sydän* on vaikuttanut myös Coppolan *Ilmestyskirja. Nyt!* -elokuvaan. Ks. Janne Rosenqvistin artikkeli tässä kokoelmassa.
- 19 Nedelkoff, 1998, passim. Ks. myös Pratt 1987, 135–136.
- 20 Caputo 1978, 19.
- 21 Caputo 1978, 10–13.
- 22 Ks. Reviews. Praise for a Rumor of War. <http://us.macmillan.com/arumorofwar/PhilipCaputo>.
- 23 Myös Wilsonin teoksesta on filmatisointi, Terry Gates: *I-A in the LBJ-prigade*.
- 24 Biography of Richard Currey, s.a. passim.
- 25 Mm. Viktor E. Franklinin logoterapiaksi nimetty terapiamuoto.
- 26 Kritiikistä, ks. *Kirkus Review* 29.4.1988. Richard Curreyn kirjallinen ura on jatkunut menestyksekkäästi: vuonna 1990 hän julkaisi *The Wars of Heaven* -kokoelman omasta lapsuudestaan. Vuonna 1997 romaani *Lost Highway* kertoi toisen maailmansodan veteraanin ja lahjakkaan muusikon, Sapper Reevesin tarinan tämän kulkiessa Appalakkien yli. Currey on kirjoittanut myös terveydenhoidosta ja lääketieteen etiikasta.
- 27 Luostarinen 2003, 18.
- 28 Caputo 1978, 8.
- 29 Wilson 1967, 6–8.
- 30 Caputo 1978, 22.
- 31 Currey 1989, 34.
- 32 Currey 1989, 37–38.
- 33 Wilson 1967, 5, 9.
- 34 Bourke toteaa tämän olevan yksi tietoisesti käytetty koulutusmuoto pelon hillitsemiseksi, mutta toteaa sen käytön olleen kuitenkin melko rajattua

taisteluiden alati vaihtuvissa tilanteissa. Automaattinen toiminta sopii vain mekaanisesti samankaltaisina toistuviin tilanteisiin. Bourke 2014, 213. Taistelukoulutuksesta ks. myös Glover 2006, 70.

- 35 ”Ho, Ho, Ho Tsii Minh, we shall fight, we shall win” oli toinen suosittu huuto koulutuksessa.
- 36 Caputo 1978, 26–28, 50–51. Armeijan koulutusmenetelmistä ks. myös Siltala 2006, 51.
- 37 Wilson 1967, 12.
- 38 Currey 1989, 27.
- 39 Wilson 1967, 78–79.
- 40 Wilson 1967, 79.
- 41 Caputo 1978, 95.
- 42 Caputo 1978, 155–156.
- 43 Wilson 1967, 79, 134, 152.
- 44 Bui 2009, 65–69. Bui Tin oli Vietnamin armeijan palveluksessa 1945–1982. Ks myös Wilson 1967, 137–138.
- 45 Caputo 1978, 105.
- 46 Caputo 1978, 14.
- 47 Caputo 1978, 95.
- 48 Mailer 1961, esim. 44, 104, 107, 136. Myös James Jonesin *Ohut punainen viiva* kertoo viidakon öisin aiheuttamasta pelosta, ks. Jones 1963, 74.
- 49 Bourke; 2006 30. Bourken tutkimukset *Fear* ja *The Intimate Killing...* kohdistuvat I ja II maailmansotaan sekä Vietnamin sotaan. Hän näkee näissä paljon samaa sotilaiden tunne-elämän näkökulmista, vaikka sodan teknologian muutoksillakin on merkitystä tunteiden kokemuksiin.
- 50 Neitzel & Weisser 2011, 124–125, ks. myös Siltala 2006, 65.
- 51 Siltala 2006, 62.
- 52 Wilson 1967, 13–15. Richard Currey kirjoittaa myös kuolema-sanan kieltämisestä. Miehet ”katoavat”, ”lähtevät”, ”heitä ei näy”, ks. Currey 1989, 46. Philip Caputo mainitsee ilmaisun ”menevät pilalle”, Caputo 1989, 226.
- 53 Wilson 1967, 18.
- 54 Currey 1989, 57, 95–96, 202.
- 55 Bourke 2014, 200–203. Pahimmat modernien sotien aiheuttamat pelot ovat syntyneet pitkän matkan ohjuksista ja satunnaisista, yllätyksellisistä hyökkäyksistä. Ensin mainittuja ei ollut Vietnamin sodassa, mutta jälkimmäisiä sitäkin enemmän.
- 56 Bourke 2014, 201.
- 57 Currey 1989, 79.

- 58 Caputo 1978, 11, 13. Myös Norman Mailer kirjoittaa *Alastomissa ja kuolleissa* tappamisen aikaansaamasta yhtäaikaisesta inhon ja nautinnon tunteesta. Mailer 1961, 170.
- 59 Bourke 1999, 140–141, 143.
- 60 Siltala, 2006 55; Bourke 1999, 7.
- 61 Kivimäki, 2006, 195–196. Ks. myös Glover 2006, 71–72. Kivimäki kertoo myös suomalaisten venäläisistä muodostamasta vastaavankaltaisesta rasis-tisestä viholliskuvasta: likainen, ruma, pahanhajuinen, kannibaali, kidut-taja. Nimityksiä: ryssä, iivana, vanja. Ks. myös Siltala 2006, 61.
- 62 Myös alkuasukkaitten raakuus kuvataan samalla tavalla *Pimeyden Sydä-messä* kuin Vietnam-kertomuksissa. Päistä, ks. Conrad (1902) 2010, 118–119.
- 63 Wilson 1967, 30,72.
- 64 Jones 1963, 124–125. Kyseessä olivat japanilaiset Burman, Kiinan ja Sumat-ran taistelujen veteraanit ja tapa oli romaanin mukaan yleinen aasialaisten taistellessa keskenään. Romaanissa amerikkalaiset pitivät käsittämättömän röyhkeänä sitä, että nyt näin oli tehty sivistyneen valkoisen rodun edusta-jalle. Miehet vannoivat tappavansa tästä lähtien kaikki löytämänsä japani-laiset.
- 65 Wilson 1967, 32.
- 66 Wilson 1967, 76–77.
- 67 Wilson 1967, 77–78.
- 68 Wilson 1967, 96–97.
- 69 Glover 2006, 72–73.
- 70 Bourke 1999, 217.
- 71 Sitaatti kokonaisuudessaan: “Kaikki he kokivat kukin tavallaan sen sielun-murroksen, jonka tämä teurastus heissä aiheutti. Lujat lujittuivat, heikot pehmenivät rasi-tuksesta. Riitaoja alkoi höpöttää, ja Lehto vaati hänen vaihtamistaan, mutta siihen ei suostuttu. Jokaisen oli kyettävä tähän tappo-työhön.” Linna (1954) 1970, 161.
- 72 Kivimäki 2006, 194; Luostarinen 2003, 17.
- 73 Caputo 1989, 126. Ks. myös Caputoa tulkinnut Bourke 1999, 15, 18, 20.
- 74 Caputo 1978, 9.
- 75 Kivimäki 2006, 197.
- 76 Caputo 1978, 13–14.
- 77 Wilson 1967, 110–111.
- 78 Currey 1989, 97–98.
- 79 Kivimäki 2006, 191–193, 202.

- 80 My Laissa olleen amerikkalaissotilaan kertomuksesta Bilton & Sim 1992, 7–8.
- 81 Bilton & Sim 1992, 8.
- 82 Kivimäki 2006, 202.
- 83 Caputo 1978, 132–133.
- 84 Caputo 1978, 269.
- 85 Caputo 1978, 272, 308–309.
- 86 Antti Tuurin romaani *Kylmien kyytimies* kertoo Suomen sisällissodasta Tampereelle sijoitetun pasifistisen tarinan Ketolan Jussista, joka ominta-keisen hellästi huolehti kentälle jääneet vainajat kotimatkalle. Tuuri 2007, passim.
- 87 Currey 1989, 52, 67–68.
- 88 Caputo 1978, 208–209.
- 89 Esim. Wilson 1967, 59, Caputo 1978, 198.
- 90 Tästä on kirjoittanut esimerkiksi toivon filosofiksi mainittu Ernst Bloch, joka viittaa länsimaisen kulttuurin toivon kuvastoihin. Ks. tarkemmin Bloch (1959) 1986, 9, 797, 800. Ks. myös Herr 2015, 11.
- 91 Frankl 1994, 42–44. Viktor E. Frankl huomasi keskitysleirillä, että jotkut saivat rakkauden ja kauneuden lisäksi voimaa uskonnosta ja politiikasta. Franklinin kehittämän logoterapian ideana on ohjata kärsivän ihmisen huomio pois omasta kärsimyksestä ja löytää elämän tarkoitus elämästä itsestään sekä ihmisen velvollisuuksista rakastamiaan ihmisiä kohtaan. Logoterapiassa ihmistä ohjataan katsomaan itseään ulkopuolelta, jotta hän saisi uuden perspektiivin. Terapiamuoto kuuluu humanistisen ja/tai eksistentiaalisen psykologian piiriin ja sitä opetettiin yhdysvaltalaisissa yliopistoissa paljon sodan jälkeisistä vuosista 1980-luvulle. Frankl esitti ajatuksiinsa heti vapauduttuaan julkaisemassaan teoksessa *Ein Psycholog erlebt das Konzentrationslager* (suom. Ihmisyyden rajoilla 1978) ja useassa muussa teoksessaan sen jälkeen.
- 92 Currey 1989, 54, 133, 152–153.
- 93 Wilson 1967, 121.
- 94 Wilson 1967, 122–123.
- 95 Wilson 1967, 122–124.
- 96 Wilson 1967, 164.
- 97 Neitzel & Weltzer 2011, 292.
- 98 Neitzel & Weltzer 2011, 274, 292; Bourke 1999, 31; Luostarinen 2003, 17; Kivimäki 2013, 154.
- 99 Caputo 1978, 11–12. Sotilaiden välisestä tunnesiteestä, joka näkyy haavoituneista ja kaatuneista huolehtimisessa, ks. myös Kivimäki 2013, 213.

- 100 Niemi, 2003, 145.
- 101 Glover 2006, 77–79.
- 102 My Laissa olleen sotilaan kertomus. Bilton & Sim 1992, 7.
- 103 Sotilaiden piti kohdata kylässä vihollispataljoona, mutta se ei tullut paikalle. Sotilaat oli valmistettu Etsi ja tuhoa -tehtävään, jossa oli tarkoitus tappaa vihollisia mahdollisimman paljon. Sotilaille oli kerrottu, että kyläläiset tukivat vihollista. Turhautuneina sotilaat polttivat talot, raiskasivat naiset ja tytöt, sitten tappoivat nämä. Joiltakin naisilta he viilsivät puukolla emättimet halki ja repivät suolet ulos. Raskaana olevilta naisilta he viilsivät mahat auki ja jättivät heidät kuolemaan. He repivät uhreiltaan käsiä irti ja skalpeerasivat. He tekivät joukkoraiskauksia ja -teloituksia. Glover 2006, 82–83, 86.
- 104 Bourke 1999, 193, 219; Neitzel & Weltzer, 2011, 64.
- 105 Roselius 2007, 327, 397. Roselius viittaa teoksiin: Primo Levi: *Tällainenko on ihminen* (2005); Harald Weltzer: *Täter. Wie aus ganz normalen Menchen Massenmörder werden* (2005).
- 106 Bourke 1999, 199, 211, Glover 2006, 83.
- 107 Caputo 1978, 312–323.
- 108 Caputo 1978, 12–14, 231, 235, 240.
- 109 Caputo 1978, 12–14.
- 110 Caputo 1978, 15, 144.
- 111 Niemi 2003, 150.
- 112 Niemi esittelee Ludvig Igran tutkimusta *Den tunna hinnan mellan omsorg och grymhet*. Natur och Kultur. Stockholm 2001, ks. Niemi 2003, 151, 154.
- 113 Bourke 1999, 180–182, 194–196. Calley ei ollut ainoa sota oikeuteen joutunut. Kolmekymmentä kuusi sotarikosoikeudenkäyntiä käytiin vuosien 1965–1973 välisenä aikana Yhdysvaltain sota oikeudessa, mitä Bourke pitää yllättävän pienenä määränä. Ks. myös Neitzel & Weltzer, 2011, 326. My Lain ilmitulosta julkisuudessa, ks. Bilton & Sim, 1992, 12–14. Vrt myös elokuvaan *We were Soldiers* (2002).
- 114 Caputo 1978, 341.
- 115 Siltala 2006, 51.
- 116 Caputo 1978, 10.
- 117 Siltala 2006, 51. Siltala viittaa teokseen: Carolyn Marvin & David W. Ingle: *Blood Sacrifice and the Nation. Totem Rituals and the American Flag*. New York, Cambridge University Press, New York 1999.
- 118 Moore & Galloway 1992, XX.
- 119 Currey 1989, 171.
- 120 Currey 1989, 190.

121 Caputo 1978, 346.

122 Wilsonin kustantaja mainosti ennakkoon kahta uutta teosta Wilsonilta vuonna 2011, samalla kun *LBJ-prikaatista* otettiin uusintapainos, mutta niiden julkaisemista ei näy jälkiä. <http://www.csfpublishing.com/literature-novel/William-wilson/>.

Fire in the Lake -lautapeli simuloi Vietnamin sotaan. Pelistä löytyy yli tunnin mittainen Youtube *Fire in the Lake Tutorial*, <https://www.youtube.com/watch?v=ktAGUuGpmzM>.

Suomalaissotilaat muistavat Vietnamin sotaa

Vietnamin sota 1960-luvun alusta keväällä 1975 tapahtuneeseen Etelä-Vietnamin tasavallan sortumiseen asti sai siihenastisista sodista laajimman medianäkyvyyden. Amerikkalaisten kasvat tappioluvut, ja toisaalta 1960-luvun radikaali nuorisoliikettä voimistivat sodanvastaista mielipidettä, mikä Yhdysvaltain tiedotushegemonian kautta löysi nopeasti tiensä myös muualle läntiseen maailmaan. Johtavaksi tulkinnaksi muodostui Vietnamin kansan sankarillinen taistelu Etelä-Vietnamin korruptoitunutta hallintoa ja sitä tukevaa ylivoimaista läntistä sotilasmahtia vastaan.¹ Sotaan suoraan osallisissa Yhdysvalloissa ja sen liittolaisissa Australiassa, Etelä-Koreassa ja Uudessa Seelannissa mielipiteet jakautuivat. Mutta niissäkin julkisen näyttämön otti haltuun Länsi-Euroopan tavoin sodanvastainen liike, jolla oli vahvat sympatiat Vietnamin kansallista vapautusarmeijaa (amerikkalaisittain Vietkong) kohtaan. Alkuvuosien jälkeen sodankäynti kuitenkin yhä enemmän siirtyi erittäin taistelukykyiseksi osoittautuvan Pohjois-Vietnamin armeijan vastuulle.

Vaikka sota käytäisiin kaukanakin, se ottaa paikkansa myös aikalaisten arkisessa tietoisuudessa. Myötätunto ja antipatia johtavat käytännön toimiin. Parhaillaan käytävään Syyrian sisällissotaan on osallistunut useita kymmeniä suomalaisia. Myös Itä-Ukrainan konfliktiin on lähdetty taistelemaan, vaikkakin pienemmällä joukolla. Espanjan sisällissotaan oli osallistunut 1936–1939 parin vuoden aikana yli 200 suomalaista. Enemmistö oli tasavaltalaisten puolella, kun taas Francon johtamien kapinallisten joukoissa taisteli 14 miestä.² Mittava Vietnamin sota oli poikkeus. Tiedossa ei ole, että Vietnamin kansallisen vapautus-

armeijan ja Pohjois-Vietnamin armeijan riveissä olisi taistellut länsimaalaisia vapaaehtoisia.

Samantapainen kuva syntyy myös toisesta osapuolesta, sillä vapaaehtoisten saamista muista kuin sotaan osallistuneista maista ei yritetty. Ulkomaisia taistelijoita toki oli, myös suomalaisia. Kari Kallonen on tehnyt mittavan, osin haastatteluihin perustuvan taustoituksen Suomessa syntyneistä, Yhdysvaltain, Australian tai Uuden Seelannin joukoissa sotaan osallistuneista miehistä, joita näyttää olleen yhteensä 20–30.³ Keitä nämä miehet olivat? Millaisista syistä tai millaisin motiivein he olivat päätyneet taistelemaan kaukaiseen aasialaiseen maahan? Ovatko he kertoneet itsestään omalla äänellään?

”Marttisen miehet”

Nimellä ”Marttisen miehet” tunnetaan ryhmä suomalaisia talvi- ja jatkosodassa taistelleita upseereita, jotka pakenivat maasta ns. punaisen Valpon pidätystä. He olivat olleet osallisia armeijan syksyllä 1944 toimeenpanemaan salaiseen asekatkentaan, jossa ympäri maata varastoitiin taisteluvälineet kokonaisia sissipataljoonia varten. Monet näistä miehistä halusivat siirtyä Yhdysvaltain armeijan palvelukseen, mikä usein värikkäidenkin vaiheiden jälkeen onnistui 1940-luvun jälkipuoliskolla osalle. Paavo Kairinen, itse yksi heistä, on kirjoittanut miesten vaiheista yksityiskohdallisen selvityksen. ”Marttisen miesten” ryhmään kuului alkujaan 20 suomalaista veteraania. Kaikki olivat sodassa ansioituneita upseereita ja joukossa oli myös kaksi Mannerheim-ristillä palkittua: Alpo Marttinen ja Olavi Alakulppi. Sijoittuminen Yhdysvaltain armeijan palvelukseen oli aluksi hankalaa, mutta sen onnistuttua yleneminen oli nopea; Korean sotaan mennessä 1950-luvun alussa 18 heistä oli saanut upseerin arvon, kaksi miestä oli eronnut palveluksesta.⁴ Paavo Kairisen keräämien tietojen mukaan viiden everstiksi tai everstiluutnantiksi ylenneen Marttisen miehen tehtävät liittyivät tavalla tai toisella myös Vietnamin sotaan. Senioriupseereina he palvelivat esikunta-, suunnittelu- ja

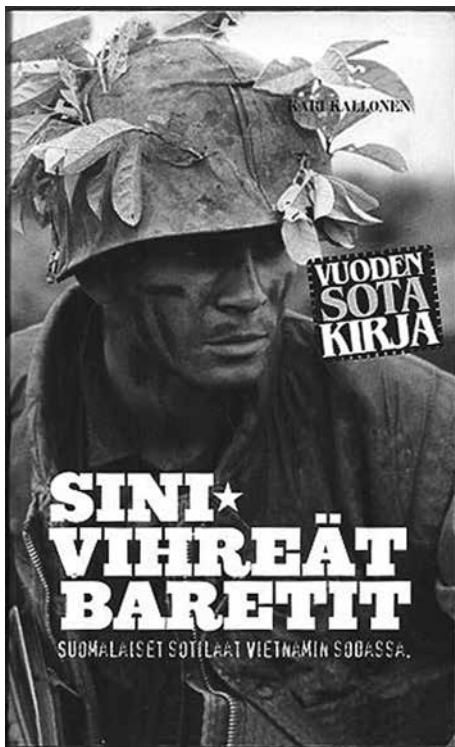
koulutustehtävissä. Ehkä siksi sodan kokemisen kuvaukset eivät tule esille elämäkerrallisissa teksteissä.

Lauri Allan Törni alias Larry A Thorne

Oman lukunsa suomalaisessa Vietnamin sotaa sivuavassa kirjallisuudessa muodostaa Mannerheim-ristin ritari Lauri Törnin elämäkerta, jonka ovat kirjoittaneet Kari Kallonen ja Petri Sarjanen. Viipurilaisyyntyinen Törni nousi rohkeutensa ja kyvykkyytensä ansiosta maineeseen jatkosodan loppuvuosina. Oman tiensä kuljijana hänen elämästään tuli värikäs ja hän on olennainen osa suomalaisen sotilaan legendaa. Lauri Törni menehtyi tiedustelulennolla olleen helikopterin törmättyä vaikeissa olosuhteissa vuoreen Pohjois-Vietnamin alueella vuonna 1965.⁵ Myös Yhdysvaltain armeijassa hän herätti huomiota sotilaan kyvyillään, ja ansioidensa perusteella hänet ylennettiin kuolemansa jälkeen erikoisjoukkojen majuriksi. Arvellaan, että Lauri Törni on ollut esikuva John Waynen roolihahmolle Hollywood-elokuvassa *Green Berets* vuodelta 1968. Waynen sankarihahmo on kuitenkin enemmän esittäjänsä kuin esikuvansa näköinen ja elokuvakin sai ristiriitaisen vastaanoton. Muun muassa Gustav Hasford laittaa tunnetussa romaanissaan *The Short-Timers* (1979, suom. Metallivaippa, 1987) merijalkaväen rintamamiehet vääntelehtimään naurusta, kun he katsovat elokuvan pateettista loppukohtausta.⁶ Saman romaanin pohjalta Stanley Kubrick (1987) ohjasi myöhemmin kokonaan toisenlaiseen lajityyppiin kuin *Green Berets* kuuluvan elokuvansa *Full Metal Jacket*.

Nuoremmat suomalaiset rintamamiehet

Marttisen miesten muistelutekstit sisältävät vähän jos ollenkaan kokemuksia Vietnamin sodan rintamaoloista, mutta niitä löytyy parikymmentä vuotta nuoremmilta miehiltä, yhdessä ammattikirjoittajien kanssa laadittuina. Nämä 1930- ja 1940-luvuilla Suo-

Kallonen, Kari: Sinivihreät baretit. Suomalaiset sotilaat Vietnamin sodassa. Kustannusosakeyhtiö Revontuli, Tampere 2006.

messä syntyneet miehet olivat kulkeutuneet eri syistä Yhdysvaltoihin, Australiaan tai Uuteen Seelantiin. Uusissa kotimaissaan he – usein erinäisten sattumusten kautta – joutuivat asepalvelukseen. Vain harvat valitsivat tietoisesti sotilaan ammatin (Vesa Alakulppi, Seppo Hurme, Juhani Keravuori, Jouni Keravuori, Matti Kosonen). Miehet palvelivat joko taistelujoukoissa (jalkaväki, merijalkaväki, helikopterilentäjät) tai niitä suoraan palvelevassa huollossa. Kari Kallonen on dokumentoinut heidän vaiheensa kirjassaan *Sinivihreät baretit*.⁷

Arto Jokinen on tarkastellut kiinnostavalla tavalla, kuinka sotakirjallisuudessa toisinnetaan soturin arkkityyppiä. Hän analysoi sitä suomalaista talvisotakirjallisuutta, joka ilmestyi pian sodan jälkeen. Sotilas joutuu kestämään suuria kärsimyksiä, missä auttaa miesten välinen toveruus ja oma käsitys soturin kunniaista.⁸ Oletettavasti nämä asiat korostuvat sitä enemmän, mitä lähempänä kestetyt kohtalot ovat ajallisesti. Tämä lienee yksi syy siihen, että sotakirjallisuuden suuriksi klassikoiksi yltäneet teokset on kirjoitettu korkeintaan kymmenen vuoden viiveellä (esimerkiksi Erich Maria Remarque: *Im Westen nichts Neues*, 1929; Norman Mailer: *The Naked and the Dead*, 1948; Väinö Linna: *Tuntematon sotilas*, 1954). Myöhemmin, jopa vuosikymmenten jälkeen kirjoitetut tekstit siirtyvät selkeästi kohti lajityyppiä, jota voi kutsua miesten seikkailuviihdeksi. Tällainen tendenssi näkyy muun muassa tuotteliaimman suomalaisen sotakirjailija Reino Lehväslaihon teoksissa, joissa eetoksen muuttuminen on selkeä, kun vertaa ensimmäistä teosta (*Panssarisotaa 1941–1944*, WSOY 1958) niihin, jotka hän on kirjoittanut 1990-luvulla ja myöhemmin.

Tätä taustaa vasten kiinnostavin suomalainen Vietnam-muistelukirja on Helsingistä lähtöisin olevan Erkki Nevatien *Suomalaissotilaana Vietnamin* (1976; toim. Seppo Porvali). Nuorukaisen hapuilevat yritykset asettua Yhdysvaltoihin vievät hänet lopulta värväystoimistoon. Laivasto hylkää englantia mongertavan ehdokkaan, mutta merijalkaväki arvelee sen olevan vähäinen haitta. Koulutuksen jälkeen helsinkiläispoika kohtaa Vietnamin sodan rintamatodellisuuden vasta 18-vuotiaana konekiväärimiehenä, jokseenkin saman ikäisenä ja yhtä kokemattomana kuin Väinö Linnan kuvaamat asevelvolliset. Nevatien teksti ei ole leimallisesti pohtivaa, mutta siinä tulee silti esille sotilaan universaali kokemus. Sodan aistimaailma on arkikokemukselle vieras. Pääsääntöisesti öisin tapahtuvissa taisteluissa valoammukset valaisevat maiseman⁹ ja ajoittain käytetty napalm tekee siitä kuin päivän.¹⁰ Silloin vihollisen saattoi nähdä, päiväsaikaan hän on tunnistamaton, väestöön sulautuva. Kaikkialla tuntuu toistuvien räjähdysten katku.¹¹

Sodan raakuus tulee lähelle. Kun ylemmät esimiehet määräävät telotettaviksi kaksi vangittua Vietkongin sissiiä, vapaaehtoisia ei löydy. Ryhmänjohtajan täytyy tehdä se veitsellä, jottei lähellä oleva vihollinen saa vihiä ryhmän sijainnista.¹² Tapahtuu vähittäinen turtuminen sodan kauhuihin.¹³ Se ei kuitenkaan suojele kaikilta kokemuksilta. Pistimellä tapetun asetoverin ansoitettu ruumis saa miehet voimaan pahoin.¹⁴ Turtumisella on myös hintansa; se alkaa muuttaa nuorten miesten persoonallisuutta. Heistä on tullut ”taistelijoita, joita ei ollut helppo kuvitella kilteiksi, hyvinvoiviksi amerikkalaisiksi nuorukaisiksi, jotka vielä kaksi tai kolme vuotta sitten olivat tunteneet sääliä ajettuaan isänsä autolla pikkulinnun kuoliaaksi.”¹⁵ He hyväksyvät sen, että vihollisen tappamisesta palkittiin olutannoksella tai puolen päivän lomalla.¹⁶ Vaikka he olivat oppineet käsittelemään pelkoaan, vihollisen vangiksi jääneiden toverien huudot kaikuivat jälkeinpäin korvissa.¹⁷

Parikkalasta kotoisin oleva Matti Kosonen palveli aluksi hävittäjälentäjänä Suomen ilmavoimissa yleten luutnantiksi. Hän erosi palveluksesta jo 24-vuotiaana ja muutti Yhdysvaltoihin vuonna 1960. Ilman kansalaisuutta hän ei kuitenkaan voinut jatkaa ammattiaan vaan värväytyi seuraavana vuonna lentosotamieheksi. Kului lähes neljä vuotta ennen kuin Kososen onnistui erinäisten byrokraattisten piruettien jälkeen päästä helikopterilentäjän koulutukseen, jota oltiin vahvasti laajentamassa. Syy oli nähtävissä oleva Vietnamin sodan eskalaatio. Siellä alkoi Kososen poikkeuksellisen pitkä, kaksivuotinen palvelu syksyllä 1965.¹⁸

Myös helikopterilentäjät joutuivat lujille. Taistelulentoja keriyti satamäärin. Jokainen niistä oli vaarallinen, sillä erityisesti laskeutumisvaiheessa helikopteri oli jalkaväen aseiden helppo ja myös haluttu maalitaulu. Kososen lentämät helikopterit keräsivät osumia yhteensä 21 kertaa. Onni oli yleensä hänen puolellaan, mutta kahdesti hänet ammutaan alas. Kummallakin kerralla Kosonen lensi Vietnamin sodan työjuhtaa, kahden roottorin raskasta Chinook-helikopteria. Ensimmäinen pakkolasku onnistuu ilman miehistön vahingoittumista, koska kuormaa ei ollut.¹⁹ Toinen on paljon vakavampi, sillä Chinookilla on lastinaan tykistön kranaatteja. Rysäyttämällä tehty pakkolasku tehdään vihollisen

hallitsemmalle alueelle, koneen jäädessä kuormineen roikkumaan puiden varaan. Aiemmin löydetyt vangiksi jääneet lentäjät olivat olleet kammottavassa kunnossa vihollisen käsittelyn jälkeen. Koska Kososen miehistön sijainti tunnettiin, paikan yläpuolella lentävät vahvasti aseistetut DC 3- koneet ampuivat heidän ympärilleen koko yön kestävästä tulisuojasta ja miehet säästyivät.²⁰

Viipurissa vuonna 1944 syntynyt Seppo Hurme olisi Yhdysvaltain kansalaisena voinut pyrkiä ilmavoimien suihkumoottori-koneen lentäjäksi, mutta hän valitsi helikopterit. Hurmeen kohdaksi tuli haavoittua sen verran pahasti, että taistelutehtävät olivat hänen kohdaltaan ohi. Ambulanssihelikopteria suojatessaan hänen rynnäkkökopterinsa joutui tulitukseen. Jalkaan tulleesta osumasta huolimatta hän toi koneensa takaisin.²¹

Sodan päätyttyä

Kolme Suomessa syntynyttä miestä kaatui Vietnamin sotaan; he olivat Yhdysvaltain armeijan majuri Lauri Törni ja kapteeni Vesa Alakulppi sekä Australian armeijan sotamies Timo Pesonen. Vain muutama jatkoi sotilaan ammatissa ja jotkut ovat myöhemmin palanneet Suomeen. Sotapalvelus oli useimmille kuitenkin merkittävä askel ottaa haltuun uuden kotimaan kansalaisuuden oikeudet ja velvollisuudet; tämän askeleen he olivat ottaneet harmitusti. Kallosten keräämien tietojen mukaan siviilielämään asettuminen onnistui miehille vähintään kohtalaisesti vaikka kotiinpaluu vahvasti arvostellusta sodasta sai monet pitämään matalaa profilia kokemuksistaan.²²

Jokisen talvisotakirjallisuuden analyysissä nousee esille, että vihollinen kuvataan sotilaallisesti vähän osaavana ja kunniaattomia taistelutapoja käyttävänä, vaikka hän menestyy materiaalsen ylivoimansa auttamana.²³ Vietnamin sodan suomalaismiesten muisteluissa ei vihollista juuri arvioida. Asenne häntä kohtaan on kuitenkin luettavissa rivien välistä samalla tavalla kuin Hasfordin monikerroksisessa teoksessa *The Short-Timers*. Vihollinen on taitava ja julma. Hän väijyy kaikkialla. Hän valitsee taistelun hetken

käyden sitten päälle häikäilemättä. Hän tietää, miksi taistelee eikä näytä pelkävän kuolemaa. Vastustajassaan hän herättää pelkoa. – Muutettavat muuttaen; onko ajateltavissa, että talvisodan neuvostoliittolaiset rintamamiehet ovat nähneet silloiset suomalaiset vihollisensa samalla tavalla?

Lähteet

Alkuperäislähteet

Hasford, Gustav: *Metallivaippa*. Alkuteos: *The Short-Timers* (1979). Suom. Risto Mäenpää. WSOY, Helsinki 1987.

Elämäkerrat

Kairinen, Paavo A.: *Marttisen miehet. Asekätkijäveljet*. WSOY, Helsinki 1987.

Kallonen, Kari: *Sinivihreät baretit. Suomalaiset sotilaat Vietnamin sodassa*. Kustannusosakeyhtiö Revontuli, Tampere 2006.

Kallonen, Kari ja Sarjanen, Petri: *Lauri Törni 1919–1965. Mannerheim-ristin ritari ja Vihreiden Barettien legenda*. Kustannusosakeyhtiö Revontuli, Tampere 2014.

Melin, Jyrki: *Timanttisiivet. Lentäjä Matti S. Kososen elämäntarina*. Kustannus Oy Suomen Mies, Helsinki 1997.

Nevatie, Erkki: *Suomalaissotilaana Vietnamin sodassa*. Toim. Seppo Porvali. Kustannus Oy Karkir, Karkkila 1976.

Tutkimuskirjallisuus

Bourke, Joanna: ”Uusi sotahistoria”. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Toim. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva Kustannus Oy, Helsinki/Jyväskylä 2006 21–42.

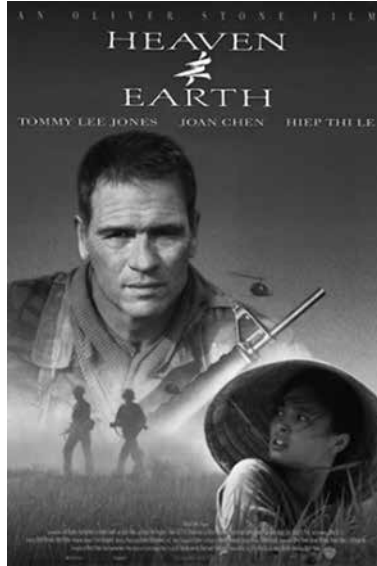
Jokinen, Arto: Myytti sodan palveluksessa. Suomalainen mies, soturius ja talvi-sota. *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*. Toim.

Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Minerva Kustannus Oy, Helsinki/Jyväskylä 2006, 141–157.

Juusela, Jyrki: *Suomalaiset Espanjan sisällissodassa*. Atena, Jyväskylä 2003.

Viitteet

- 1 On houkuttelevaa nähdä analogia, että sodan aikaista tulkintaa on kiinnostavalla tavalla samanlainen kuin mitä länsimaissa syntyi 30 vuotta aikaisemmin käydystä Espanjan sisällissodasta.
- 2 Ks. tarkemmin Juusela 2003, 404–406.
- 3 Kallonen 2006, passim.
- 4 Kairinen 1987, passim.
- 5 Kallonen ja Sarjanen 2014, passim.
- 6 Hasford 1987, 48–49.
- 7 Kallonen on selvittänyt yhteensä 12 Suomessa syntyneen rintamamiehen vaiheet.
- 8 Jokinen 2006, 145–146.
- 9 Nevatie 1976, 79.
- 10 Nevatie 1976, 87.
- 11 Nevatie, 1976, 82.
- 12 Nevatie 1976, 69–71.
- 13 Joanna Bourke käsittelee taistelukokemusten psyykkisiä seurauksia erityisesti sopeutumisen kannalta. Bourke 2006, 29–32.
- 14 Nevatie 1976, 150.
- 15 Nevatie 1976, 73.
- 16 Nevatie 1976, 116.
- 17 Nevatie 1976, 118.
- 18 Melin 1997, passim.
- 19 Melin 1997, 78.
- 20 Melin 1997, 80–81.
- 21 Kallonen 2006, 184–186.
- 22 Ks. esimerkiksi Kallonen 2006, 236, 239.
- 23 Jokinen 2006, 150–151.

Oliver Stonen Vietnam-trilogian kolmas, vähiten tunnettu ja myös vähiten arvostettu osa, *Heaven and Earth* (1993), kertoo tosipohjaisen tarinan Le Ly Hayslipin elämästä. Alkuperäiseltä nimeltään Phùng Thi Lê Lý (1949-) syntyi Da Nangin eteläpuolella maanviljelijäperheen nuorimpana lapsena. Seutu oli lähellä Etelä- ja Pohjois-Vietnamin rajalinjaa ja sen väestö eli jatkuvassa jännitteessä, mikä syntyi asukkaitten vaihtelevista liittolaissuhteista hallituksen viranomaisiin ja Vietkongin sisseihin. 14-vuotiaana tyttöä kidutettiin hallituksen vankilassa, sillä hänen nähtiin toimineen sissien hyväksi. Vapauttamisen jälkeen sissit puolestaan epäilivät häntä Etelä-Vietnamin hallituksen vakoojaksi. Hänet ampuutaan tulleet Vietkongin sotilaat kuitenkin raiskasivat hänet ampumisen sijaan. Hän pakeni Saigoniin, jossa hän työskenteli äitinsä kanssa varakaassa vietnamilaisessa perheessä, mutta työsuhte päättyi tytön tultua raskaaksi työnantajalleen. Äitinsä kanssa tyttö palasi Da Nangiin ja elähti perheensä mustanpörssin kaupalla, satunnaisena huumeekuriirina ja hetken jopa prostituoituna. Hän työskenteli myös Da Nangin sairaalassa hoitajien apulaisena ja alkoi tapailla amerikkalaisia sotilaita, joiden joukosta löysi tulevan aviomiehensä ja muutti Yhdysvaltoihin ja aloitti uuden elämän.

Le Ly Hayslip on kirjoittanut elämästään teokset *When Heaven and Earth Changed Places* (1989) ja *Child of War, Woman of Peace* (1993).

Hollywoodin Vietnamin sota

Sotien historiankirjoitus on tehty ensisijaisesti voittajien ehdoilla. Voittajat sanelevat historian. Tämä usein toistettu sitaatti ei välttämättä toimi, kun puhutaan Vietnamin sodan historiankirjoituksesta ja fiktion marinoimasta populaarihistoriasta.¹ Vietnamin sodan historiantutkimuksellinen ja elokuvallinen representaatiojatkumo sopii huonosti ajatukseen voittajien dominoimasta historiakertomuksesta. Yhdysvallat hävisi sodan. Siitä huolimatta ainakin länsimaisen suuren yleisön mielikuvat palautuvat nimenomaan yhdysvaltalaiseen kokemukseen Vietnamista. Elokuvallinen muisti on ollut etupäässä sodan häviäjien sanelemaa.

Luon tässä artikkelissa yleiskatsauksen yhdysvaltalaisen Vietnamin sotaa käsittelevien elokuvien historiaan 1960-luvulta 1990-luvulle, John Waynen *Vihreistä bareteista* (The Green Berets, 1968) Oliver Stonen Vietnam-trilogiaan (1986–1993). Sotakuvaus on Hollywoodissa toki tehty sen jälkeenkin, mutta niiden kulttuurinen merkitys on ollut olennaisesti vähäisempi kuin 1970- ja 80-luvun merkkiteoksilla. Vietnamin sotaa käsitelleitä elokuvia on tietysti tehty muuallakin kuin Yhdysvalloissa. Kuitenkin juuri Hollywoodin Vietnam-kuvaukset ovat vaikuttaneet eniten elokuvan historiaan, ja vaikutusvaltaisimmat niistä ovat jättäneet syvät jäljet länsimaisen populaarikulttuurin historiaan ja estetiikkaan. Tämän todentamiseksi tarvitsee vain ajatella *Kauriinmetsästäjän* (The Deer Hunter 1979, Michael Cimino) venäläistä rulettia, *Ilmestyskirja. Nyt* (Apocalypse Now, 1979, Francis Coppola) -elokuvan Wagnerin tahdittamaa helikopterihyökkäystä tai *Rambo*-elokuvien Sylvester Stallonen lihaksikasta veteraania. Vietnamin sodan historialliseen todellisuuteen niillä on löyhät tai mitättömät kytkennät, mutta ne ovat vaikuttaneet suu-

ren yleisön historiatajuntaan ja Vietnam-mielikuviin enemmän kuin akateemisen tutkimuksen hyllymetrit.

Hollywoodin Vietnam-elokuvia ei siis ole mielekäästä lähesytä etsimällä niistä tasapuolista kuvaa Vietnamin ja Indokiinan sodista, joita käytiin vuosina 1946–1989, tai sotien seurauksista Vietnamille. Sotien moniulotteinen ja monien valtioiden käymä konfliktien vyyhti pelkistyy amerikkalaisessa elokuvassa yleensä yhdysvaltalaisjoukkojen ja Vietkongin / pohjoisvietnamilaisten väliseksi taisteluksi. Todenmukaisuus on huono mittapuu Vietnam-elokuvalla – edes sellaisille elokuville joita on mainostettu realistisina, kuten Oliver Stonen Vietnam-trilogia, koska kyse on ensisijaisesti yhdysvaltalaisesta kokemushorisontista.² Vietnamkuvausten vertailukohtana on pikemminkin lännen valloituksen historia, josta lännenfiktio on muovannut oman kvasihistoriallisen todellisuutensa. Vietnam-elokuvien historiallinen todellisuus pohja on toki vahvempi kuin klassisen Hollywood-elokuvan westernneissä keskimäärin. Silti myös Vietnam-kuvaukset ovat ensisijaisesti mytologisoitua yhdysvaltalaista historiaa.

John Wayne ja Vietnam rauhanturvaoperaationa

John Waynen ja Ray Kelloggin ohjaama *Vihreät baretit* oli ainoa sotavuosina julkaistu Vietnamin sotaan sijoittuva fiktioelokuva. Asetelmiltaan se muistuttaa enemmän lännenelokuvaa kuin sotaelokuvaa: intiaanien tilalla ovat Vietkongin julmat sissit. Waynelle *Vihreät baretit* oli jatkoa sille kommunismin vastaiselle taistelulle, jota hän oli aktiivisesti käynyt jo 1940-luvun puolivälistä asti.³ Elokuvan pohjana oli toimittaja Robin Mooren samanniminen kirja (1965). Mooren kirjassa on suomalaisittain kiintoisaa sen yhteys Lauri Törniin, sillä onhan väitetty, että romaanissa esiintyvän hahmon (”Sven Kornie”) esikuvana on Vietnamissa erikoisjoukoissa sotinut ja siellä helikopterionnettomuudessa kuollut Larry A. Thorne eli Lauri Törni.⁴ Itse elokuvasta ei mahdollisesta Törnin hahmosta ole jäljellä juuri mitään, vaan eversti

Kirbyn roolissa Wayne näyttelee tähtikuvansa mukaisesti John Waynea.

Elokuvakriitikoiden enemmistö teilasi *Vihreät baretit* tuoreeltaan: esimerkiksi Renata Adler haukkui elokuvaa *The New York Timesissa* ”alhaiseksi ja järjettömäksi” propagandaksi.⁵ Jälkimmäine on vain synkistänyt kuvaa Waynen elokuvasta taantumuksellisenä roskana. Aikalaiskatsojien kokemus ei välttämättä vastaa tätä mielikuvaa. Elokuva tuotti lipputuloina yli 21 miljoonaa dollaria, mikä oli kolminkertainen määrä sen budjettiin nähden, ja vuoden 1968 Box Office -listalla se oli sijalla 13. Elokuva onnistui siis puhuttelemaan merkittävää osaa yleisöstä. Tässä on mielenkiintoinen ristiriita, koska vuosi 1968 oli sodanvastaisen protestoinnin, hippiliikkeen ja nousevan radikalismien huippuvuosi. *Vihreiden barettien* patrioottinen sotahuuto ja sodanvastustajien pilkkaaminen oli eri maailmasta kuin Montereysta Woodstockiin kulkeneen sukupolven (tai siis sen osan) aikalaiskokemus. Voidaan spekuloida, johtuivatko katsojaluvut vain siitä, että elokuva miellettiin enemmän Waynen tähdittämäksi sotaseikkailuksi kuin ideologiseksi Vietnamin sodan puolustukseksi.

Selitystä suosioon voi hakea myös toisesta kulmasta: *Vihreät baretit* menestyi, koska merkittävä osa yhdysvaltalaisista kannatti Vietnamin sotaa. Se puhutteli sitä samaa ”hiljaista enemmistöä”, joka valitsi Richard Nixonin valtaan ja johon tämä vetosi puheessaan vuonna 1969.⁶ Sodan kannattajien näkökulma on populaareissa historiatalukinnoissa jäänyt vähäisemmäksi kuin sodanvastaisen liikkeen näkökulma. Myöhempää Hollywood-elokuvaa, dokumenttielokuvia ja historiadokumentteja katsomalla saa helposti sen kuvan, että lähes kaikkihan vastustivat Vietnamin sotaa – tietysti sodan ”masinoinutta” sotateollista kompleksia lukuun ottamatta. Kuitenkin juuri noina radikalismien vuosina Richard Nixon voitti kahdesti presidentinvaalit ja vuoden 1972 vaalit vieläpä murskaavalla enemmistöllä verrattuna demokraattien vasenta siipeä edustaneeseen George McGoverniin. Vietnamin sodalla oli siis omat kannattajansa, ja heitä oli paljon. He katsoivat, Lyndon B. Johnsonin ja Richard Nixonin lailla, Vietnamin

konfliktia kylmän sodan jatkeena, jossa vastakkain olivat amerikkalainen demokratia ja kommunismin pahan voimat.

John Waynen *Vihreät baretit* on avainelokuva tämän asenneilmaston ymmärtämiseen. Elokuvan päähenkilönä on, Waynen hahmon ohella, toimittaja Beckworth (David Janssen), joka aluksi suhtautuu skeptisesti ja kyynisesti maansa Vietnam-operaatioon. Liberaalin toimittajan mieli muuttuu hänen seuratesaan urheiden ja oikeamielisten amerikkalaisotilaiden taistelua sadistisia ja pelkurimaisia Vietkongin sotilaita vastaan. Lopulta hänestä (kuten elokuvan ideaalikatsojasta) tulee sotilaiden ihailija ja sodan kannattaja.

Ideologinen viesti paljastetaan jo elokuvan alun kohtauksessa, jossa kuvataan lehdistötilaisuutta. Siinä erikoisjoukkojen sotilaat perustelevat toimittajille, miksi Vietnamissa pitää sotia. Musta kersantti McGee (Raymond St. Jacques) kuvaa pohjoisvietnamlaisien kommunistien toimintatapoja seuraavasti:

Jos sama tapahtuisi täällä Yhdysvalloissa, jokaisen kaupungin pormestari murhattaisiin, jokaista opettajaa kidutettaisiin ennen tappamista, jokainen professori, josta olette koskaan kuulletkaan, jokainen senaattori, jokainen kongressiedustaja kidutettaisiin kuoliaaksi perheineen ja sama määrä siepattaisiin.

Sen jälkeen valkoinen kersantti Muldoon (Aldo Ray) tarkentaa sodan perusteita rinnastamalla etelävietnamlaisien taistelun demokratian säilyttämiseksi Yhdysvaltain vapaussotaan (1785–1883). Muldoon myös esittelee neuvostoliittolaisia ja kiinalaisvalmisteisia aseita, joilla vietnamlaiset sotivat, ikään kuin todistuksena konfliktin todellisesta luonteesta, joka palautuu kansainvälisen kommunismin maailmanherrsyyksensä pyrkimykseen.⁷

Tässä kohtauksessa on sanoitettu se Yhdysvaltain ulkopolitiikan – ja yleisemmän asenneilmaston – virhekehitys, joka johti Vietnamin sodan tragediaan. Siinä Vietnam oli yksi dominonappula kommunismin vastaisessa kamppailussa. Kylmän sodan retoriikka antoi tulkintakehyksen konfliktille. Sen taakse jäivät ”toissijaiset” kysymykset kuten kolonialismin perintö, Etelä-Vietnamin hallinnon korruptoituneisuus tai kommunistisen liikkeen

sisäiset ristiriidat. Vietnamia markkinoitiin suurelle yleisölle rauhanturvaoperaationa. ”Rauhan puolesta sotaa vastaan” sopisi jossain määrin kuvaamaan myös Yhdysvaltain poliittisen eliitin wilsonilaisen idealistisia motiiveja, joihin tietysti yhdistyi suurvallan häikäilemätön voimapolitiikka. Sanaa rauha käytettiin ahkerasti sodan perustelemiseen: Richard Nixon nousi presidentiksi lupamalla rauhan, josta yhdysvaltalaiset voisivat olla ylpeitä.⁸

Vihreissä bareteissa esitetyllä selitysmallilla on perusteltu sotaa myös myöhemmin. Uuskonservatiivisen liikkeen johtohahmoin kuulunut Norman Podhoretz kirjoitti vuonna 1982 teoksen *Why We Were in Vietnam*, jossa hän piti Vietnamin sotaa, häviöstä huolimatta, moraalisesti ”oikeutettuna” sotana. Podhoretzin mukaan Yhdysvallat liittyi sotaan pelastaakseen Etelä-Vietnamin kommunismin kiroilta⁹. Paradoksaalista kyllä, uuskonservatiivit ovat käyttäneet viime vuosina samantyyppisiä argumentteja perustellessaan jälkikäteen George W. Bushin hallinnon Irakin sodan toimia. Vaikka Irakista ei löytynytäkään joukkotuhoaseita, joiden tuhoaminen oli sodan muodollinen syy, niin sota piti kuitenkin käydä, koska Saddam Husseinin syrjäyttäminen oli ”moraalisesti” oikein.

Tämä katsaus keskittyy fiktioelokuvaan, mutta on syytä huomata tärkeä dokumenttielokuva, joka usein jää marginaaliin puhuttaessa Vietnamin sodan elokuvista. Dokumentaristi Emile de Antonion *Sian vuosi* (In the Year of the Pig, 1968) kommentoi sotaa tuoreeltaan ja radikaalisti kantaa ottaen. Uutisfilmejä, sotakuvia ja poliitikkojen ja aktivistien haastatteluja dialektisesti yhdistelevä elokuva on tehokas sodanvastainen kommenttipuheenvuoro.¹⁰ Sen ääniraidassa vuorottelevat sodan kaoottiset äänet ja patrioottinen musiikki, jonka ironinen käyttö korostaa etäännytettyä, vallan mekanismeja purkavaa näkökulmaa. Vietnamin konflikti kytetään Ranskan Indokiinan sodan ja dekolonisaation jatkumoon. Tässä suhteessa *Sian vuosi* poikkeaa Vietnamin sotaa käsitelleistä fiktioelokuvista, joissa sodan koloniaalisia taustoja ei juuri ole käsitelty.¹¹ Vasemmistolainen Vietnamin sodan kritiikki sai kehuja *The New York Timesin* kriitikolta, mutta Ho Tši Minhin esittäminen sankarina oli liikaa monille: elokuvaa

esittäneet teatterit saivat tietävästi pommiuhkauksia.¹² De Antonion taisteleva dokumentti onnistui tavoitteessaan ärsyttää sodan hyväksyvää suurta hiljaista enemmistöä ja paljastaa sotaretoriikan ja sodan todellisuuden ristiriidan.

Ristiriitojen purkautuminen: 1970-luvun Vietnam-elokuva

Elokuvatoimittaja ja -kirjailija Peter Biskind on kutsunut vuosia 1968–1980 amerikkalaisen elokuvan kultaisiksi vuosiksi. Aikarajuksesta voi olla monta mieltä, mutta Biskindin perusteeksi on oikea: Hollywood tuotti joukon hämmäntävän radikaaleja elokuvia. Uusi Hollywood kytkeytyi 1960-luvun vastakulttuurista innostuneisiin ja eurooppalaista elokuvaa ihaileviin ohjaajiin, jotka saivat ennennäkemättömiä vapauksia ambitioidensa visualisoimiseen.¹³ Francis Coppola, Robert Altman, Sam Peckinpah, Martin Scorsese, Michael Cimino ja Bob Rafelson – vain muutamia mainitakseni – ravistelivat elokuvissaan amerikkalaisia myyttejä. He tekivät rohkeaa, visuaalisesti ja sisällöllisesti haastavaa elokuvaa, jossa rikottiin rajoja myös väkivallan ja seksuaalisuuden kuvauksissa.

Vaikka Vietnamin sotaä käsittelevät elokuvat ilmestyivät vasta sodan jälkeen, Vietnamin konflikti sävytti epäsuorasti aikakauden amerikkalaista elokuvaa. Itse asiassa juuri Vietnamin sota on yhdistävä tekijä monelle merkittävälle 1960- ja 70-luvun amerikkalaiselokuvalle.¹⁴ Television uutiskuvien dokumentaarisuus ja kaoottisuus heijastuivat Vietnam-elokuvaan. Altmanin satiirisen komedian *M.A.S.H. – armeijan liikkuva kenttäsaairaala* (M.A.S.H., 1970) tapahtumat sijoittuivat Korean sotaan, mutta katsojalle ei jäänyt epäselväksi, että kyse oli Vietnam-kommentaarista, jossa avoimesti pilkattiin armeijan sotapropagandaa. Peckinpahin *Hurjan joukon* (The Wild Bunch, 1969) veriset hidastukset ja nopeutukset tai Coppolan *Keskustelun* (The Conversation, 1974) vainoharhaisuus voidaan nähdä kommentteina sotaan, sen

uutisraporttien estetiikkaan ja sen tuottamaan kansalliseen traumaan.¹⁵

Sota, kansalaisoikeustaistelu, radikalismi sekä lopulta Watergate-skandaali murensivat uskon Yhdysvaltain ulkopolitiikan moraaliseen legitimiteettiin. Esseisti Tom Engelhardtin (1993) mukaan Vietnamin sota merkitsi ”voittajakulttuurin” kansallista murtumispistettä, toisen maailmansodan luoman heroisen amerikkalaisuuden ihanteen romahtamista.¹⁶ Aikakauden lännenelokuva romutti ja ironisoi niitä voittajakulttuurin kivijalkoja, joita *Vihreät baretit* oli yrittänyt kiillottaa. Robert Aldrichin ohjaamaa lännenelokuva *Ulzana – verinen apassi* (Ulzana’s Raid, 1972) voidaan lukea allegoriana Vietnamin sodasta.

Omana aikanaan elokuva jäi varsin vähäiselle huomiolle: se oli vain yksi revisionistinen, lännen myyttejä kyseenalaistava western muiden joukossa. Retrospektiivisesti katsoen se näyttää Yhdysvaltain ulkopolitiikan ja Vietnamin sodan kritiikiltä. Elokuvasa ratsuväen osasto jahtaa apassipäällikkö Ulzanaa (Joaquín Martínez), joka käy veristä sissisotaa armeijaa ja valkoisia uudisraivajia vastaan. Osastoa johtaa nuori ja idealistinen luutnantti (Bruce Davison), joka haluaa sivistää villit intiaanit kristinuskon avulla. Hänen alaisensa, kokenut tiedustelija (Burt Lancaster) elää intiaanin kanssa, ja tuntee intiaanien kulttuurin ja taistelutavat. Kristitty luutnantti on sen sijaan täysin kykenemätön ymmärtämään intiaanien ajattelutapaa, kulttuuria tai sodankäyntitapaa. Aldrichin elokuvan intiaanikuva on synkkä: Ulzanan johtama apassijoukko murhaa säälimättä siviilejä. Heidän julmuutensa taustalla osoitetaan kuitenkin olevan armeijan harjoittama sorto ja heihin kohdistunut organisoitu väkivalta. Aldrichin elokuva tarkastelee sissisotaa viileän etäisesti, kahden toisilleen vihämiehlisen elämänmuodon julmana eloonjäämistäisteluna, jossa ei ole voittajia. Tässä Yhdysvaltain ”kutsumuskohtalon” kritiikissä on mukana myös aikaishorisontin ylittävää yleispätevyyttä. Surullista kyllä, elokuvan asetelma sopisi yhtä hyvin allegoriaksi Bushin hallinnon terrorismin vastaisesta sodasta.

Heti sodan jälkeen valkokankailla nähtiin elokuvia, jotka purkivat kotirintaman ja veteraanien sotakokemusta. Martin Scor-

sesen *Taksikuski* (Taxi Driver, 1976) toi Vietnamin keskelle New Yorkia. Travis Bickle (Robert De Niro) on sotaveteraani, joka ajaa taksia öisin, koska ei pysty nukkumaan, mutta suurkaupungin yöllinen kakofonia vain lisää hänen vainoharhaisuuttaan ja vieraantumistaan. New York on urbaani viidakko, väkivaltainen ”viemäri”, jossa moraalikoodit ja sankaruuden ihanteet ovat hävinneet. Bicklen hahmossa Fordin *Etsjöiden* (The Searchers, 1956) Ethan kohtaa Hitchcockin *Psykon* (Psycho, 1960) Norman Batesin.¹⁷ Traumatisoitunut ja yhteiskuntaan sopeutumaton sotaveteraani nähtiin roolihahmona monissa muissakin 1970- ja 1980-luvun elokuvissa.¹⁸ Tuskaisen veteraanin kuvasta tuli eräänlainen populaarikulttuurin klisee, jota on sittemmin myös parodioitu.¹⁹

Sodan päätyttyä Hollywoodissa tuotettiin 1970-luvun jälkipuoliskolla useita Vietnamin sotaan kriittisesti suhtautuneita elokuvia, jotka kyseenalaistivat sodan oikeutuksen ja esittivät sen moraalisena kaaoksena. Keskeiset niistä ovat viisi Oscar-palkintoa voittanut *Kauriïnmetsästäjä* ja Coppolan *Ilmestyskirja*. *Nyt*, joka kaikessa ristiriitaisuudessaan huipensi 1970-luvun amerikkalaisen elokuvan esteettisen kokeellisuuden. Molempien taiteellinen painoarvo on vuosien saatossa vain kasvanut, jopa niin paljon, että monet muut sodanjälkeisten vuosien Vietnam-kuvaukset ovat painuneet elokuvahistorian hämärään.²⁰ Sidney J. Furien ohjaama *Ilmestyskirjan soturit* (The Boys in Company C, 1978.) on eräs näistä vähälle huomiolle jääneistä Vietnam-elokuvista. Se on kuvaus alokasjoukon sotilaskoulutuksesta ja komppanian miesten kaoottisesta Vietnam-kokemuksesta. Sota näyttäytyy huonosti johdetulta, ihmishenkiä tuhlailevalta ja tavoitteiltaan epämääräiseltä taistelulta kasvotonta vihollista vastaan. Elokuvallisesti Furien teos on epätasainen ja jäsentymätön, ja on ehkä siksi jäänyt menestyneimpien Vietnam-elokuvien varjoon.²¹ Hetkittäin se onnistuu kuvaamaan sodan absurdiutta onnistuneesti, ja paikoin vähemmällä paatoksella kuin Oliver Stonen myöhemmät elokuvat.

Se hämmentynyt ja hämmentävä itsekriittisyys, joka oli ollut leimallista jopa valtavirran Hollywood-elokuvalla 1960-luvun

lopulta alkaen, alkoi vähitellen siirtyä takaisin marginaaliin. Ronald Reagan julisti virkaanastujaispuheessaan tammikuussa 1981, että yhdysvaltalaisilla oli ”oikeus sankarillisiin unelmiin”. Reaganin vuosina Hollywood-elokuva tarjosi, kriitikko Robin Woodia siteeratakseen, ”tapettia murtuneeseen seinään”, eheyttäviä amerikkalaisia unelmia.²²

Rambo, Oliver Stone ja veteraanien rehabilitaatio

Ronald Reaganille Vietnam oli sota, joka olisi ollut voitettavissa, jos kotirintama ei olisi vetänyt mattoa sotilaiden alta. Elpyminen Vietnamin syndroomasta vaati Reaganin mukaan uutta kansallista itsetuntoa ja amerikkalaisten arvojen rehabilitaatio-ta. Vietnam-elokuvissa sankarilliset unelmat henkilöityivät Sylvester Stallonen ja Chuck Norrisin veteraanihahmoihin. Sota oli hävitty, mutta valkokankaalla se oli mahdollista yhä voittaa. Stallonen ja Norrisin toimintaelokuvat sykkivät niitä arvoja, joihin reaganilainen maailmankuva perustui.²³ Stallone esiintyi ensimmäisen kerran John Rambona elokuvassa *Taistelija* (First Blood, 1982, Ted Kotcheff), jossa veteraani vielä kuvataan yhteisönsä hylkäämänä uhrina. Sen jälkeen alkoi revanssielokuvien sarja, jossa toimintasankarit lähtivät vapauttamaan Vietnamissa ja muualla Indokiinassa vielä olevia amerikkalaisia sotavankeja. *Rambo – taistelija 2* (Rambo: First Blood Part II, 1985, George P. Cosmatos) on näistä ideologisesti paljastavin, koska siinä pahin vihollinen eivät ole vietnamilaiset kommunistit, vaan Washingtonin byrokraatit ja liberaali eliitti. Tämä kotirintaman selkäänpuukottajien kritiikki kiteytyy John Rambon elokuvassa esittämään kysymykseen: ”Saammeko voittaa tällä kertaa?”

Sodan todenmukaisempi kuvaaminen palasi taas Hollywood-elokuvaan, kun *Rambo 2:n* jälkeen ilmestyi useita realismiin pyrkiviä, sotaa rivimiesten näkökulmasta tarkastelevia sotaelokuvia. Oliver Stone nosti itsensä Vietnamin sodan kokeneen sukupolven ääneksi *Platoon – nuoret sotilaat* -elokuvalla (Platoon, 1986), olihan se myös ensimmäinen sotaveteraanin käsikirjoittama ja

ohjaama Vietnam-elokuva.²⁴ Kuvaavaa elokuvan vastaanotolle on *Time* -lehden (26.1.1987) kansikuva: ”Platoon – Vietnam sellaisena kuin se oikeasti oli.” *Platoon* oli vasemmistoliberaali Stonen vastaisku reaganismille, kuvaus nuorten miesten Vietnam-kiiras-tulesta, yksilöiden ja kansakunnan tragediasta. Se ja Stonen Viet-nam-trilogian seuraava elokuva *Syntynyt 4. heinäkuuta* (*Born on the Fourth of July*, 1989) toimivat sotakokemuksen kansallisena terapiana. Sota näyttäytyy niissä aatteettomana henkinjäämis-taisteluna, jossa vietnamilainen siviiliväestö joutuu toistuvasti mielivaltaisen väkivallan uhriksi. *Platoonin* amerikkalaisoti-laiden joukko on pienoiskuva Yhdysvalloista, sen sukupolviko-kemuksesta, murskatuista unelmista ja etnisistä ristiriidoista. Rivisotilaiden näkökulmasta kuvatut elokuvat käsittelevät lopulta sodan ohella yhtä lailla amerikkalaisen unelman katoamista.²⁵

Kaikella Vietnamin sotaan liittyvällä näyttää nettikaupassa (ebay) olevan tarjontaa ja kysyntää, myös tällä 26.1.1987 ilmestyneellä Time-lehdellä.

Vietnam-trilogia ei ole suinkaan ainoa Stonen kontribuutio sotakeskusteluun. Stonen näkemys Vietnamista ja Yhdysvaltain sodanjälkeisen historian käännekohdista tiivistyy elokuvassa *JFK – avoin tapaus* (JFK, 1991) Stonen historiatulkinnassa John F. Kennedyn murhan takana oli sotilaallis-teollis-poliittisen kompleksin salaliitto. Kennedy oli liberaali liennyttäjä, joka murhattiin, koska hän olisi vetänyt neuvonantajat pois Vietnamista ja estänyt eliitin kaipaaman sodan toteutumisen. Historiantutkijoiden enemmistö ei ole niellyt Stonen idealisoitua Kennedy-kuvaa ja salaliittoteorioita, mutta *JFK* vaikutti 1990-luvulla populaareihin historiakäsitteisiin todennäköisesti enemmän kuin aihetta käsittelevät tutkimukset yhteensä. Stonen elokuvat todistavat, kuinka Vietnam-kuvaukset kytkeytyvät yleisemmin siihen liberaalien ja konservatiivien ”kulttuurisotaan”, joka on enenevässä määrin leimannut Yhdysvaltain poliittis-kulttuurista keskusteluilmapiiriä 1980-luvulta lähtien.

Samaan aikaan kun Oliver Stone kuvasi *Platoonia* Filippiineillä, Stanley Kubrick piiskasi kuvausryhmäänsä Englannissa tehdessään omaa Vietnam-elokuvaansa, joka pohjautui väljästi sotaveteraani Gustav Hasfordin romaaniin *Metallivaippa* (*The Short Timers*, 1979). Kuvaukset olivat kaoottisia, kuten monissa Kubrickin tuotannoissa, mutta lopputuloksena oli mestariteos *Full Metal Jacket* (1987), joka on kestänyt aikaa paremmin kuin yksikään 1980-luvun sotaelokuvista.

Paradoksaalista kyllä, Vietnam-elokuvan ääripäät, patrioottinen *Vihreät baretit* ja kliinisen ideologikriittinen *Full Metal Jacket*, muistuttavat toisiaan yhdessä suhteessa: kumpikaan ei ole oikeastaan Vietnam-elokuva, vaan Vietnam on näyttämönä yleisemmälle poliittis-ideologiselle kommentoinnille. Wayne propagoi kommunismin uhkakuva, Kubrick analysoi sotilaskoulutuksen ja sodan olemusta viileän etäisesti. Kaksiosaiselta rakenteeltaan – sotilaiden koulutusjakso ja itse sotakuvaus – *Full Metal Jacket* muistuttaa Furien *Ilmestyskirjan satureita*. Kummassakin merijalkaväen alokkaita simputtavaa kouluttajaa näyttelee R. Lee Ermey, jolla oli tosielämän kokemusta sotilaiden kouluttamisesta. Elokuvien perusdilemma on kuitenkin ratkaisevasti erilainen. *Ilmestyskirjan soturit* on yksi Vietnam-kokemusta amerikkalaisten sotilaiden näkökulmasta käsittelevä elokuva monien muiden joukossa, kun taas *Full Metal Jacket* on yleispätevä kommentti sotilaskoulutuksen ja sodan julmasta logiikasta. Kubrick kuvaa, kuinka sotilaille rakennetaan tappajan identiteetti: kuinka nuorten miesten kollektiivi koulutetaan konemaiseksi, väkivaltaan ja alistamiseen pystyväksi yhtenäiseksi joukoksi. Lopussa soiva The Rolling Stonesin *Paint It Black* tiivistää Kubrickin synkän näkemys sodasta ja ihmisluonnosta.

Hollywoodin Vietnamin sota-elokuvien käsittelytapa on keskimäärin kriittisempi verrattuna toista maailmansotaa käsittelevien elokuvien traditioon. Vietnam on ollut näyttämönä yhdysvaltalaiselle tragedialle, sankaruudelle ja sukupolvikonfliktille. Hollywood-elokuvat eivät ole vain kommentoineet, vaan yhtä lailla tuottaneet uutta kulttuurista muistia muokkaamalla länsimaisen yleisön käsityksiä Vietnamin sodasta. Eräällä tapaa fiktion voima

onkin selittänyt dokumenttielokuvan. *Sian vuotta* muistaa enää harva, mutta *Ilmestyskirja. Nyt* -elokuvan Vietnam-kuva kiehtoo, sen historiallisesta totuusarvosta riippumatta, yhä uusia katsojapolvia. Parhaat Vietnam-elokuvat, *Ilmestyskirja. Nyt* ja *Full Metal Jacket* pystyvät älyllisessä ja esteettisessä haastavuudessaan ylitämään sen kansallisen sotaelokuvan kuvaston, jota suurin osa Vietnam-elokuvista kierrättää, oli paitsi *Rambo 2:n* nationalistisesta uhosta tai Oliver Stonen kansallisesta itsekritiikistä.

Vietnamin syndrooman käsittely elokuvassa on asteittain hävinnyt valkokankaalta, ja viimeiset mainittavat Vietnamin sotaan käsittelevät Hollywood-elokuvat ovat 2000-luvun alkuvuosilta.²⁶ Sen jälkeen Vietnam on painunut teemana taka-alalle. Amerikkalaisesta näkökulmasta olennaisin on ehkä sanottu. Nyt Yhdysvalloilla on tuoreempia sotia muisteltavana.

Lähteet

Elokuvat:

Apocalypse Now / Ilmestyskirja. Nyt. Zoetrope Studios, O: Francis Coppola, Yhdysvallat 1979.

The Big Lebowski / Big Lebowski. Gramercy Pictures, O: Joel Coen & Ethan Coen, Yhdysvallat 1998.

Born on the Fourth of July / Syntynyt 4. heinäkuuta. Universal Pictures, O: Oliver Stone, Yhdysvallat 1989.

The Boys in Company C / Ilmestyskirjan soturit. Columbia Pictures, O: Sidney J. Furie, Yhdysvallat 1978.

Coming Home / Katkera paluu. Unites Artists, O: Hal Ashby, Yhdysvallat 1978.

The Conversation / Keskustelu. American Zoetrope, Paramount Pictures, O: Francis Coppola, Yhdysvallat 1974.

Cutter's Way / Cutterin kosto. United Artists, O: Ivan Passer, Yhdysvallat 1981.

- The Deer Hunter / Kauriinmetsästäjä.* EMI Films, Universal Pictures, O: Michael Cimino, Yhdysvallat 1978.
- First Blood / Taistelija.* Carolco Pictures, O: Ted Kotcheff, Yhdysvallat 1982.
- Full Metal Jacket.* Warner Bros., O: Stanley Kubrick, Yhdysvallat ja Iso-Britannia 1987.
- Go Tell the Spartans / Viimeinen viesti.* Avco Embassy Pictures, O: Ted Post, Yhdysvallat 1978.
- The Green Berets / Vihreät baretit.* Batjac Productions, Warner Bros., O: John Wayne & Ray Kellogg, Yhdysvallat 1968.
- Hamburger Hill.* RKO Pictures, Paramount Pictures, O: John Irvin, Yhdysvallat 1987.
- Heaven & Earth / Taivas ja maa.* Warner Bros., O: Oliver Stone, Yhdysvallat 1993.
- In the Year of the Pig / Sian vuosi.* Emile de Antonio Productions, O: Emile de Antonio, Yhdysvallat 1968.
- JFK / JFK – avoin tapaus.* Warner Bros., O: Oliver Stone, Yhdysvallat 1991.
- M.A.S.H / M.A.S.H. – armeijan liikkuva kentäsairaala.* 20th Century Fox, O: Robert Altman, Yhdysvallat 1970.
- Platoon / Platoon – nuoret sotilaat.* Orion Pictures, O: Oliver Stone, Yhdysvallat 1986.
- Rambo: First Blood Part II / Rambo – taistelija 2.* Carolco Pictures, O: George P. Cosmatos, Yhdysvallat 1985.
- Taxi Driver / Taksikuski.* Columbia Pictures, O: Martin Scorsese, Yhdysvallat 1976.
- Tigerland.* Regency Enterprises, O: Joel Schumacher, Yhdysvallat 2000.
- Ulzana's Raid / Ulzana – verinen apassi.* Associates and Aldrich Co., MCA/Universal Pictures, O: Robert Aldrich, Yhdysvallat 1972.
- We Were Soldiers / Olimme sotilaita.* Paramount Pictures, O: Randall Wallace, Yhdysvallat 2002.
- The Wild Bunch / Hurja joukko.* Warner Bros., O: Sam Peckinpah, Yhdysvallat 1969.

Alkuperäisaineisto ja lähdejulkaisut

- Adler, Renata: "The Green Berets". *The New York Times* 20.6.1968. <http://www.nytimes.com/movie/review?res=990ce1d8163ae134bc4851dfb0668383679ede>. Haettu 19.2.2016.
- The Greatest Film Polls 2012. *Sight & Sound*. <http://explore.bfi.org.uk/sightandsoundpolls/2012>. Haettu 19.2.2016.

- Podhoretz, Norman: Whose Immorality? *The American Experience in Vietnam: a Reader*. Ed. Grace Sevy. University of Oklahoma Press 1989 (1982), 34–36.
- Richard Nixon, Inaugural Address, January 20, 1969. The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=1941>. Haettu 19.2.2016.
- Ronald Reagan, Inaugural Address, 20.1.1981. The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=43130>. Haettu 19.2.2016.
- Scorsese on Scorsese. Alkuteos: Scorsese on Scorsese (1989). Suomentanut Arvo Tamminen. Toim. David Thompson ja Ian Christie. Like, Helsinki 1990.
- Thompson, Howard: "In the Year of the Pig". *The New York Times* 11.11.1969. <http://www.nytimes.com/movie/review?res=9B02E1DA153DEF34BC4952DFB7678382679EDE>. Haettu 19.2.2016.
- Time* magazine, U.S. edition, January 26, 1987.

Tutkimuskirjallisuus

- Adair, Gilbert: *Hollywood's Vietnam. From The Green Berets to Full Metal Jacket*. Heinemann, London 1989.
- von Bagh, Peter: *Vuosisadan tarina. Dokumenttielokuvan historia*. Teos, Helsinki 2007.
- Biskind, Peter: *Easy Riders, Raging Bulls: How the Sex-Drugs-and-Rock'n'Roll Generation Saved Hollywood*. Simon & Schuster, New York 1998.
- Boggs, Carl & Pollard, Tom: *Hollywoodin sotakone – Yhdysvaltain militarismi ja populaarikulttuuri*. Alkuteos: *Hollywood War Machine: U.S. Militarism and Popular Culture* (2007). Suomentanut Petri Stenman. Like, Helsinki 2007.
- Engelhardt, Tom: *The End of Victory Culture : Cold War America and the Disillusioning of a Generation*. Basic Books. New York 1995.
- Hämäläinen, Kimmo: Yhdysvaltain puolesta vai sitä vastaan? John Waynen poliittinen ideologia. *Filmihullu* 6/1997, 14–17.
- Hagen, Willam M: *Apocalypse Now* (1979): Joseph Conrad and the Television War. *Hollywood as Historian: American Film in a Cultural Context*. Ed. Peter C. Rollins. The University Press of Kentucky, 1998, 230–245.
- Keyes, Ralph: *The Quote Verifier: Who Said What, Where, and When*. St. Martin's Griffin, New York 2006.
- Pohjonen, Juha & Silvennoinen. Oula: *Tunteaton Lauri Törni*. Otava, Helsinki 2014.
- Rosenqvist, Janne: *Amerikkalaisen populaarielokuvan Vietnamin sota. Kansallisen trauman purkautuminen valkokankaalla – veteraani kokemuksen suodattimena*. Pro gradu -työ, Turun yliopisto, yleinen historia 1996.

- Slotkin, Richard: *Gunfighter Nation: the Myth of the Frontier in Twentieth-century America*. HarperPerennial, New York 1993.
- Wood, Robin: *Hollywood Vietnamista Reaganiin*. Alkuteos: Hollywood from Vietnam to Reagan (1986). Suomentanut Antti Alanen. Suomen elokuvaarkisto, julkaisusarja A 14. Helsinki 1989.

Viitteet

- 1 Sitaatti voittajien sanelemasta historiasta usein on laitettu Winston Churchillin sanomaksi. Yhtä hyvin sen ”isänä” voidaan pitää Intian ensimmäistä pääministeri Jawaharlal Nehrua, joka vuonna 1946 teoksessaan *The Discovery of India* totesi, että ”historiaa kerrotaan aina voittajien ja valloittajien näkökulmasta”. Keyes 2006, 90.
- 2 Poleemisessa teoksessaan *Hollywoodin sotakone* Carl Boggs ja Tom Pollard väittävät, ettei yksikään Vietnam-elokuvista tee todellista selvitystä sodan seurauksista vietnamilaisille ja amerikkalaisille. Heidän mukaansa elokuvat heijastavat ”sekä amerikkalaisen politiikan että populaarikulttuurin yli-mielisyyttä asettaessaan etusijalle Yhdysvaltain edut, arvot ja kokemukset”. Tämä on osittain totta. He kuitenkin lukevat elokuvia osana yhdysvaltalaista kulttuuri-imperialismia kovin yksinkertaistavalla tulkintakaavalla. Boggsin ja Pollardin väitteet kertovat lopulta enemmän heidän ideologisesta agendastaan kuin Vietnam-elokuvien temaattisesta kirjosta. Boggs & Pollard 2007, 142–143, 153–155.
- 3 Waynein ideologiasta ks. esim. Rosenqvist 1996, 20–21 ja Hämäläinen 1997.
- 4 Pohjonen & Silvennoinen 2013, 20, 312.
- 5 Renata Adler, ”The Green Berets”, *The New York Times* 20.6.1968.
- 6 Puheessaan 3.11.1969 Nixon pyysi ”suuren hiljaisen enemmistön” tukea. Määritelmällä hän viittasi Vietnamin sotaa kannattavaan, radikalismia vastustavaan keskiluokkaan.
- 7 Adair 1989, 28–31; Rosenqvist 1996, 22–25. *Vihreistä bareteista* Ks. myös Slotkin 1993, 520–532.
- 8 Myös virkaanastujaispuheessaan tammikuussa 1969 Nixon totesi, että ”rauhantekijän arvonimi on suurin kunnia, jonka historia voi ihmiselle suoda”. Richard Nixon, Inaugural Address, January 20, 1969.

- 9 Podhorez 1989, 35. *Commentary*-lehden päätoimittajana toiminut esseisti Podhorez oli 1960-luvulla liberaali demokraatti, joka oikeistolaistui pelästyttyään demokraattisen puolueen vasemmistolaistumista.
- 10 Bagh 2007, 270–272.
- 11 Merkittävä poikkeus on *Ilmestyskirja. Nyt* -elokuvan Redux-versio (2001), jossa Willard (Martin Sheen) keskustelee ranskalaisten siirtomaaherrojen kanssa plantaasikohtauksessa. Yhdysvaltain osallistuminen Vietnamin sotaan liitetään näin osaksi kolonisaation perinnettä.
- 12 Howard Thompson, “In the Year of the Pig”. *The New York Times* 11.11.1969.
- 13 Biskind 1998, ks. esim. 13–20.
- 14 Robin Wood on korostanut 70-luvun amerikkalaiselokuvan kerronnallisen kokeellisuuden kytkeytyvän yhteiskunnalliseen radikalismiin ja eritoten Vietnamin sodan ”iskeytymiseen kansalliseen tajuntaan”. Wood 1989, 85–86.
- 15 William Hagen on todennut, että patrioottisen ja jäsennetyn uutiskatsauksen sijaan Vietnamin sodan televisiokuvat muistuttivat sekavaa ”totuus-elokuvakokemusta”. Hävityksi koetun sodan kuvat olivat lähtökohtaisesti pirstaleisia ja ristiriitaisia, ja niiden hyödyntäminen tarjosi elokuvatekijöille mahdollisuuden yhteiskuntakritiikkiin. Hagen 1998, 230–231.
- 16 Engelhardt 1993, 10, 193–195.
- 17 Scorsese on itse korostanut Vietnam-kokemuksen merkitystä Bicklen hahmossa. Vietnam-kokemus on johtanut Bicklen henkiseen järkkymiseen ja selittää hänen väkivaltaisia tekojaan. Tosin Scorsese on myös korostanut, että Vietnamin sota ei ole suinkaan elokuvan keskeinen teema. *Scorsese on Scorsese* 1990, 89.
- 18 Nämä hahmot erosivat Hollywoodin toisen maailmansodan jälkeisistä veteraanikuvauksista, kuten William Wylerin elokuvasta *Parhaat vuodet* (*The Best Years of Our Lives*, 1946), jossa kuvattiin veteraanien sopeutumisvaikeuksia lämpimän humanilla otteella. Hal Ashbyn liberaali ja sodanvastainen *Katkerä paluu* (*Coming Home*, 1978) voidaan nähdä Wylerin elokuvan vastinparina, mutta siinäkin asetelma on olennaisesti kyynisempi kuin Wylerin elokuvassa. Vietnamin sodan jälkipyykissä korostuikin kaltoin kohdeltujen veteraanien katkeruus. Teemaa käsiteltiin väkevästi shekkeliläisen Ivan Passerin Yhdysvalloissa ohjaamassa rikoselokuvassa *Cutterin kosto* (*Cutter’s Way*, 1981), joka kuvasi psykoottisen veteraanin (John Heard) väkivaltaista taistelua koko yhteiskuntaa vastaan.
- 19 Esimerkkinä tästä on Coenin veljesten komedia *Big Lebowski* (1998) ja sen ärjy veteraani (John Goodman). Hahmon esikuvana oli Coenin veljesten ystävä ja *Ilmestyskirja. Nyt* -elokuvan toinen käsikirjoittaja John Milius, äärioikeistolaisiksi militaristiksi ja anarkistiksi itseään luonnehtiva Hollywoodin kapinallinen, joka tosin ei itse ollut sotaveteraani. Milius halusi

- 1960-luvun lopulla Vietnamiin ja ilmoittautuikin vapaaehtoiseksi armeijaan, mutta astman vuoksi häntä ei kelpuutettu palvelukseen.
- 20 Vuoden 2012 *Sight & Sound* -lehden kriitikkoäänestyksessä *Ilmestyskirja*. *Nyt* oli sijalla 14. kaikkien aikojen parhaiden elokuvien listalla. Ohjaajien äänestyksessä se sijoittui kuudenneksi. Ohjaajien listalla myös *Kauriinmet-sästääjä* sijoittui Top 100 -listalle, sijalle 91. The Greatest Film Polls 2012, *Sight & Sound*.
 - 21 Sama jäsentymättömyys vaivaa toista samana vuonna ilmestynyttä ja myös varsin unohdettua Vietnam-elokuvaa *Viimeinen viesti* (Go Tell the Spartans, 1978). Ted Postin ohjaama elokuva oli näkemyksiltään ehkä Furienkin elokuvaa kriittisempi.
 - 22 Wood 1989, ks. esim. 185–192; Ronald Reagan, Inaugural Address, 20.1.1981.
 - 23 Reaganismista ja yhdysvaltalaisista myyteistä ks. Slotkin 1993, 643–654.
 - 24 Vuoden 1986 parhaan elokuvan Oscarin voittanut *Platoon* oli menestynein, mutta ei suinkaan ainoa sotilaiden taistelukokemuksia kuvannut elokuva. John Irvinin ohjaama *Hamburger Hill* (1987) katsoi sotaa rivisotilaan näkökulmasta kuvatessaan Hamburger Hillin taistelua (1969), jossa amerikkalaiset ja pohjoisvietnamilaiset kävivät veristä taistelua merkityksettömän kukkulan valtaamiseksi.
 - 25 Trilogian kolmas elokuva, vietnamilaisen naisen perspektiivistä kerrottu *Taivas ja maa* (Heaven & Earth, 1993) jäi edeltävien teosten varjoon, ehkä juuri siksi, että se tarkasteli sotaa myös vietnamilaisesta näkökulmasta. Elokuva pohjautui Le Ly Hayslipin muistelmateoksiin elämästään Vietnamissa ja Yhdysvalloissa. Boggs & Pollard onnistuvat silti tulkitsemaan tämänkin liberaalin elokuvan esimerkiksi ”valheellisesta” romantisoinnista ja ”jalon villin etiikan” kierrätyksestä. Boggs & Pollard 2007, 153.
 - 26 Näitä ovat sotilaskoulutusta kriittisesti kuvaava *Tigerland* (2000, Joel Schumacher) sekä Mel Gibsonin tähdittämä *Olimme sotilaita* (We Were Soldiers 2002, Randall Wallace). Tositapahtumiin pohjaava, sävyltään patrioottinen *Olimme sotilaita* on toistaiseksi viimeinen ison budjetin Hollywood-tuotanto, mikä on jokseenkin paradoksaalista, koska sen heroismi on kaukana 1970-luvun elokuvien patriotismia kyseenalaistavasta sodanvastaisuudesta.

Balladi vihreistä ja punaisista bareteista

Lääkintäkersantti Barry Allen Sadler (1940–1989) oli Yhdysvaltain maavoimien erikoisjoukkojen Vietnamin sodan veteraani, joka tuli 1960-luvun lopulla tunnetuksi säveltämästään ja esittämästään kappaleesta ”The Ballad of the Green Berets”. Loukkaannuttuaan sotilastehtävissä toukokuussa 1965 Sadler kotiutettiin ja toipuessaan hän sävelsi yhdessä Robin Mooren kanssa 1960-luvun lopun radikaalin ajanhengen vastaisen patrioottisen laulun. Moore oli myös romaanin *The Green Berets* (1965) kirjoittaja. Siitä tehtiin vuonna 1968 John Waynen tähdittämä samanniminen elokuva, jonka tunnusmelodiana kuultiin Sadlerin kappaleesta nyt koraali-versio.

Myös alkuperäinen levytys on mielenkiintoinen yhdistelmä uskonnollis-patrioottista hengellisyyttä ja militarismia. Kappale ja sen teksti hakevat inspiraationsa perinteisistä amerikkalaisista – usein Yhdysvaltain sisällissodan ympärille rakennetuista – taistelulauluista ja sotiin liittyneistä balladeista: ”Silver wings upon their chest/These are men, America’s best/One hundred men will test today/But only three win the Green Beret”.

Säestyksen elementit sotilasrumpuineen tuovat mieleen patrioottisten westernien tunnusmelodiat kuin myös sellaiset ikivihreät kuin ”Little Drummer Boy” (Katharine Kennicott Davis, 1941): tunnetun joululaulun, jossa pienellä rumpalipojalla ei ole antaa muuta lahjaa Jeesuslapselle kuin rummutus. Tavaltaan kaikki nämä elementit olivat siivittämässä isänmaallista uhrihenkeä korostavan ”Ballad of the Green Beretsin” suosiota. RCA Victor levy-yhtiö julkaisi sen alkuvuodesta 1966 ja kappale vietti viisi peräkkäistä viikkoa Billboardin Hot 100-listan ykkö-

senä. Siitä tuli RCA:n historian nopeimmin miljoona kappaletta myynyt hitti, joka lopulta oli itsessään suurempi menestys kuin kaikki Vietnamin sotaa vastustavat protestilaulut yhteensä. Se oli myös vuoden 1966 myydyin levytys Billboardin loppuvuoden listalla. Yhdessä toiseksi tulleen Mamas & The Papas-lauluyhtyeen ”California Dreamin” (John Phillips-Michelle Phillips) kappaleen kanssa – unenomainen ylistys 1960-luvun rauhansanomalle ja hippikutopialle – ne kumpikin tavallaan ennakoivat yhdysvaltalaisen yhteiskunnan traumaattista jakautumista suhteessa 1960-luvun liberaaliin perintöön.

Menestyksensä myötä Sadler levytti albumillisen samanhenkisiä militaristisia lauluja, minkä jälkeen hänen suosionsa hiipui ja loppuelämä kului sekalaisissa viihdeyrittäjän ja lääkintämiehen toimissa, kunnes hän kuoli 1989 epäselvissä olosuhteissa Guatemalassa saamiinsa ampumavammoihin. ”Ballad of the Green Beretsistä” tehtiin kuitenkin jo 1960-luvun lopulla 75 eri versiota ympäri maailman aina Heidi Bruhlin länsi-saksalaista pasifistista versiota myöten. Vietnamin sodan aikaa vasten kappale olikin vanhanaikaisella tavalla kummajainen: kun suurin osa uudesta folk-musiikista keskittyi vastustamaan sotaa, ”Ballad of the Green Berets” tarjosi kanavan myös isänmaallisten vasta-äänien purkamiseen.

Siksi tässä yhteydessä onkin mielenkiintoista nostaa esiin sen suomenkielinen versio, Ismo Sajakorven ja Kivikasvojen levyttämä ”*Balladi Punaisista Bareteista*”. Oliko kyseessä vain ajalle tyypillinen maailmanhitin kääntäminen Suomen oloihin vai jonkinlainen yritys löytää vasta-ääni Suomessakin esiin nousevalle vasemmistolais-pasifistiselle ja antimilitaristiselle Vietnamin sodan vastaisuudelle? Samana keväänä julkaistu Hectorin levytys ”*Palkkasoturi*” (Buffy Sainte-Marie, ”*Universal Soldier*”) oli avoimessa pasifismissaan ennakoimassa Kivikasvoja herkemillä korvilla aluillaan olevaa 1960-luvun nuorisovallankumousta. Siitä huolimatta, että Kivikasvojen ensimmäinen levytys oli aiemmin syksyllä 1965 ollut ”*Tuhon partaalla*” (”*Eve of Destruction*”, Barry McGuire) joka oli yksi kitkerimmistä tuon hetken sodanvastaisista folk-kappaleista. Saukin sanoittamat molemmat

kappaleet pyrkivät ehkä tavoittamaan 1960-luvun protestiaallon eri osapuolet, mutta Kivikasvojen tapaisen suomalaisen laulu- ja viihdekvartetin – joka oli koottu RUK:n kurssikavereista kesällä 1965 – laulamiksi nuo melkein toiseen aikakauteen kuuluvat sanat kaiketi sopivat parhaiten: ”Siivet nuo on hopeaa/Pojallein ne ojentakaa/Kun hän on mies ja uskaltaa/Hän kerran myös punabaretin saa”.

Lähteet

Kirjallisuus

- Bradley, Douglas ja Werner, Craig: *We Gotta Get Out of This Place: The Soundtrack of the Vietnam War*. University of Massachusetts Press, Amherst 2015.
- Collins, Ace: *Songs Sung, Red, White and Blue: The Stories Behind America's Best-Loved Patriotic Songs*. Harper Collins Publishers, New York 2003.
- Jalkanen, Pekka ja Kurkela, Vesa: *Populaarimusiikki. Suomen Musiikin Historia*. WSOY, Helsinki 2003.
- Nyman, Jake: *Onnenpäivät 2*. Tammi, Helsinki 1995.
- Savage, Jon: *1966 – The Year the Decade Exploded*, Faber and Faber. London 2015.
- Taylor, Mark: *The Vietnam War in History, Literature and Film*. Edinburgh University Press, Edinburgh 2003.

Elokuva

- Kellogg, Ray ja Wayne, John ja LeRoy, Mervyn: *Vihreät baretit (The Green Berets)*, USA, 1968.

Äänilevyt

SSgt (Staff Sargeant) Barry Sadler: "The Ballad of the Green Berets" (Sadler-Moore). Albumilla *Ballads of Green Berets*, RCA Victor, 1966. https://www.youtube.com/watch?v=hSmUOj_CnrQ. Tarkistettu 29.9.2015.

Ismo Sajakorpi ja Kivikasvot: "Balladi Punaisista Bareteista". Suom. sanat Saukki, Philips, 1966.

Sadlerin balladi vihreistä bareteista julkaistiin *Ballads of Green Berets* –albumilla 1966.

Mytologisoinnin mankelit Vietnamin sota 1970-luvun spektaakkeleissa Kauriinmetsästäjä ja Ilmestyskirja. Nyt

Vietnamin sodan rauhansopimus Yhdysvaltain ja Pohjois-Vietnamin välillä allekirjoitettiin vuonna 1973. Se merkitsi Yhdysvaltojen sotatoimien päättymistä ja vetäytymistä Etelä-Vietnamista, joka kukistui kahden vuoden kuluttua runsaasta materiaalisesta avusta huolimatta. Konflikti merkitsi yhdysvaltalaisille tappiota, se romutti uskon supervallan ylivoimaan ja halvaannutti turhana uhrauksena amerikkalaisen voittamisen kulttuurin.

Jo sodan aikana Yhdysvallat oli jakautunut kansakunta ja tappion trauma vain syvensi eripuraa aiheuttamalla sekä yhteiskunnallista että poliittista poteroitumista. Osa kansasta ajatteli, ettei Yhdysvaltojen olisi edes koskaan pitänyt mennä Vietnamiin, kun taas toiset syyttivät sodanvastustajia ja rauhanliikettä epäisänmaallisesta toiminnasta ja moraalisesta hapattamisesta. Presidentti Nixonin lanseeraama hiljainen enemmistö luultavasti ei edes tiennyt mitä ajatella. Sodan aiheuttama inhimillinen kärsimys ja sekasorto vaikuttivat turhalta herättäen kysymyksen siitä, minkä puolesta Yhdysvallat oli taistellut.

Traumaattisen lähihistorian symboleina niin Vietnamin sota kuin Watergate-skandaalikin ravistivat Yhdysvaltojen sisä- ja ulkopoliittikkaa vuosiksi eteenpäin. Vietnamin kokemus kyseenalaisti läsnäolopolitiikan peruspilarit, kun presidentti Kennedyn uusi rajaseutu oli muuttunut pitkäksi painajaiseksi. Yhdysvallat käpertyi sisäänpäin nuolemaan haavojaan. Voimankäyttöön perustuva ulkopoliittikka ei enää ollut ylpeyden aihe, ja kun

perinteiset arvot ja asenteet kokivat kovan kolauksen, niistä syntyi antiteesejä sotaa vastustaneelle liikkeelle. Vuosina 1972–1974 myllertänyt Watergate-skandaali vain entisestään syvensi kansan ja hallituksen monioireista luottamuspulaa.¹

Hollywood kohtaa Vietnamin symboliikan kautta

Populaarielokuva reagoi 1970-luvulla Vietnamiin ja Watergateen vainoharhaisella otteella. Lähihistorian kipupisteet peilautuvat monin tavoin amerikkalaisessa elokuvassa 1970-luvun alkupuoliskolla, jolloin Vietnamin sotaa suoraan kuvaavat elokuvat kutsuttivat vasta ideoina käsikirjoittajien mielissä. Lähihistorian kansakuntaa repivät vaikutukset olivat kuitenkin valkokankaalla läsnä monitulkintaisissa elokuvissa, jotka kartoittivat vainoharhan, epätietoisuuden ja väkivallan maailmaa sekä luottamuspulaa yhteiskunnallisiin ja poliittisiin instituutioihin.²

1970-luvun alussa tilastot yleisen mielipiteen kehityksestä näyttivät, että yhdysvaltalaiset eivät enää olleet optimistisia maansa kehityksen suhteen. Kun Hollywood otti aluksi Vietnamin sodan epäsuorasti käsittelynsä, sitä voidaan pitää perinteisten amerikkalaisten arvojen testauksena. Ei välttämättä ollut edes näkyvissä, että Hollywood joku päivä kohtaisi traumaattisen sodan suoraan kasvotusten. Vielä 1970-luvun alussa elokuvateollisuus tarkkaili tiukasti kansakunnan mielialoja.³

Suureen yleisöön vetoaminen on aina ollut varovaiselle Hollywoodille ensisijainen keino tehdä voittoa. Vietnamin sota oli epävarma aihe, mikä ei ole ihme, sillä reilu vuosikymmen aiemmin käyty Korean sotakin oli Hollywoodille jo tarpeeksi kyseenalainen, vaikka sillä ei ollut Vietnamiin verrattavaa painolastia. Monet Vietnamin sodasta kertoneet romaanit ja muistelmat alkoivat pehmittää tunteita 1970-luvun puoliväliin tultaessa, jolloin myös sotaa kuvaavat elokuvat alkoivat tuntua vähemmän riskialttiilta sijoituksilta. Jo ensimmäisten Vietnam-elokuvien kohdalla ilmeni, että konfliktin kompleksisuutta oli vaikea tai jopa mahdotonta pukea elokuvan muotoon, etenkin realistisesta ja

objektiivisesta näkökulmasta. Koska Vietnam oli myös ensimmäinen tv-sota, taakkana painoivat vuosikymmenen takaiset tuokiokuvat modernin sodankäynnin helvetistä. Sodan todellisuus oli sinänsä jo nähty. Vietnamin sota -elokuvat vuosikymmenen jälkipuoliskolla herättivät kuitenkin uudelleen tunteet sodasta, jonka Washington olisi halunnut unohtaa.⁴

Muutaman pienen tuotannon jälkeen valkokankaille vyörytettiin Oscar-palkintojakin voittaneita Vietnam-produktioita kuten *Katkerä paluu* (Coming Home, 1978) sekä etenkin Vietnam-elokuvaa ensi-illoistaan lähtien dominoineet ja taiteellisesti kunnianhimoiset merkkiteokset Michael Cimiron *Kauriinmetsästäjä* (The Deer Hunter, 1978) ja Francis Coppolan *Ilmestyskirja. Nyt* (Apocalypse Now, 1979). Yhteistä näille kahdelle 1970-luvun jälkipuoliskon Vietnam-suurproduktioille oli mytologisointi ja vertauskuvallisuus, mutta niiden kautta ne kuitenkin ilmaisivat todellisuutta – ihmisten ja kansakunnan tunteja. Jos raskasta symboliikkaa on pidetty niiden riippakivenä, on aika kääntänyt sen voitoksi, sillä kumpikaan elokuva ei ole vuosien saatossa menettänyt ilmaisuvoimaansa, vaan päinvastoin. Ne elävät ajan virrassa yleispätevinä tutkielminä ihmisen luonteesta epävaakaassa toimintaympäristössä samalla juurtuneina syvälle amerikkalaiseen populaarimytologiaan.⁵

Kauriinmetsästäjä Vietnam-tuntojen tulkkina

Kauriinmetsästäjän alussa Vietnamiin lähtevän tuoreen sulhasen äiti kysyy papilta: ”Minä en ymmärrä, Isä. Minä en ymmärrä enää mitään, en mitään. Miksi? Miksi? Osaatteko te selittää? Osaako kukaan selittää?” Hänen sanansa vangitsevat osuvasti Vietnamin sodan jälkeisen ajan tunteja pimeään lähihistorian edessä. Yhdysvalloissa oli lyhyen ajan sisällä sattunut ja tapahtunut paljon. USA oli katkerasti hävinnyt sodan, jakautunut kansakuntana, ryvettynyt skandaaleissa, maan talous oli kuralla, sisä- ja ulkopolitiikka tuuliajolla ja olemassaolon tarkoituskin hukassa – sen mittalu-

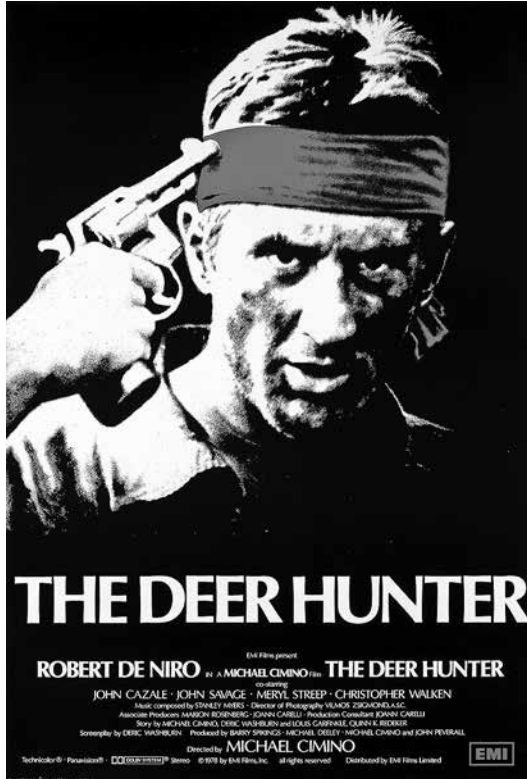
kan ongelmia, joiden edessä pystyi kokemaan vain voimattomuutta.⁶

Kauriïn metsästäjä oli ensimmäinen elokuva, joka keskittyi kuvamaan tunteja ennen ja jälkeen Vietnamin sodan. Sodan tuhoisia vaikutuksia tarkasteltiin pienen ystäväryhmän ja heidän yhteisönsä kautta. Se onkin paljon enemmän tutkielma sodan kokevasta amerikkalaisesta ideaaliyhteisöstä kuin näkemys itse Vietnamin sodasta. *Kauriïn metsästäjän* suurin emotionaalinen voima piili siinä, että veteraanit kuvattiin tiiviin yhteisön jäseniksi. He kärsivät sodan vaikutuksista, mutta myös siitä, että heidän yhteisönsä oli kärsinyt. Huomionarvoista sekin, että kokemastaan kriisistä huolimatta yhteisö ei syrjinyt Kaakkois-Aasiasta palanneita veteraaneja, vaan suhtautui heihin yhtä suurella rakkaudella kuin ennen sotaa. Yhteisön jäsenet pystyivät edelleen turvautumaan toisiinsa yli jännitteiden ja riitojen. Tämä ehyttävä, kuntouttava ja terapeuttinen elementti oli ehkä suurimpia syitä *Kauriïn metsästäjän* menestykseen. Kipeiden lähihistorian tunteiden käsittely tarjosi eheyttä, tervettä nöyryyttä ja jopa optimistisen toivon tulevasta.⁷

God Bless America

Kauriïn metsästäjän työläisyhteisön kuvaus huokuu arkipäiväisyyttä, jota ilmiömäinen näyttelijätyöskentely ja -ohjaus tukee. Muutamilla viitteillä elokuva rakentaa pahaenteisesti kasvavaa tunnelmaa, kun tuleva Vietnamin painajainen on muuttava ihmisten elämää. Esimerkiksi hääjuhlan lopussa Vietnamiin lähtevät kaverukset purkavat tuntojaan kohtaloaan koskettaen, kun Nick (Christopher Walken) velvoittaa parhaan ystävänsä Michaelin (Robert De Niro) pitämään huolta siitä, ettei tämä jätä häntä Vietnamiin vaikka mitä tapahtuisi.

Kauriïn metsästäjän kerronta on hyvin enteellistä, se elää ja saa tarkoituksena symboliikan ja metaforien kautta. Liekit ovat yksi elokuvassa usein toistuva symboli. Ennen Vietnamia liekit merkitsevät työtä kotikaupungissa, kuvitteellisessa pennsylvanialai-

nessa Clairtonissa, kun taas Vietnamissa ne merkitsevät kauhua, kaaosta ja väkivaltaa – Michael kärventää pohjoisvietnamilaisen sotilaan liekinheittimellä ennen kuin tyhjentää rynnäkkökivääriänsä palavaan ihmislihaan. Elokuvan toisessa Vietnam-jaksossa, jossa Michael palaa etsimään ystäväänsä kaoottiseen Saigoniin, sukeltaan liekkien nielemään ja kontrolloimattomaan maailmaan. Nickin rujan kuoleman kautta hän tiedostaa koko kansakuntaa kohdanneen toivottomuuden ja samalla kokonaisen sukupolven menetyksen. Hautajaisissa Michael näkee oman kuvansa heijastuksena ystäväänsä tummasta arkusta kuten jokainen veteraani Vietnam Veterans Memorialin kiviseinästä. Kohtaus on kuin herätys tai ilmestys kiteytyen loppukohtaukseen, jossa kär-

sinyt yhteisö yrittää nostalgisesti saavuttaa entisen turvallisuuden tunteensa.⁸

Loppukohtaus, jossa yhteisön henkiinjääneet mutta eri tavoin vammautuneet jäsenet laulavat *God Bless American*, voi aluksi vaikuttaa absurdilta. Viesti on kuitenkin selvä: he ovat kaikki amerikkalaisia, kaaoksesta selvinneitä. He laulavat eheyttäkseen haavoittuneen, mutta ei enää naiivin yhteisönsä. Näin *Kauriimetsästäjä* lohdutti aikalaisia näyttämällä, miten koko yhteiskunta oli Vietnamin sodan uhri ja miten kaikki haavoittuivat ja kärsivät. Ja jos heidän laulunsa jotain ylistää, niin se on jotain sellaista, jonka ymmärretään sellaisenaan jo kadonneen. Hautajaisten surumielistä, haikeaa ja haikailevaa tunnelmaa sävyttää melankolinen toteamus: ”Päivä on ollut niin harmaa.” Kontrasti elokuvan alkupuolta hallinneeseen riehakkaaseen hääjuhlaan on kouriintuntuva.⁹

Hyväksymällä yhteisöä kohdanneen menetyksen suuremaksi kuin omat raskaat henkilökohtaiset menetyksensä Michael ottaa taas paikkansa yhteisössään. Hän pitää yhä kiinni idealisminsa ja ihanteellisuutensa viimeisestä mutta ratkaisevasta rippeestä – rakkaudesta Amerikkaan. Luonnollisesti *Kauriimetsästäjä* sai runsasta kritiikkiä tunteellisesta, allegorisesta ja ulkoisesti koristeellisesta lähestymistavastaan käsitellä Vietnamin sota vailla pureutumista konfliktin poliittisiin, yhteiskunnallisiin ja historiallisiin ytimiin. Tosin sitä ei tee edes Oliver Stonen *Platoon – nuoret sotilaat* (Platoon, 1986), jota pidettiin ensimmäisenä ”realistisena” Vietnamin sota -elokuvana. Kuten Ciminokin, Stone epäpolitisoi sodan muuttaen sen moraalinäytelmäksi.¹⁰

Romanttinen rajaseutusankari kohtaa todellisuuden

Kauriimetsästäjän pitkässä hääjaksossa on merkittävä, lyhyt avainkohtaus, jossa juhliin saapuva, poissaolevan tuntuinen vihreä baretti parkkeeraa itsensä baaritiskin perimmäiselle jakkaralle ja vastaa sodasta utelijoille räikeästi: ”Vitut siitä!” Vastaus luo pahaenteistä tunnelmaa, joka siinä vaiheessa menee yli

humaltuneen kaveriporukan ymmärryksen, kunnes se myöhemmin konkretisoituu jokaisessa yksilössä. Rujo repliikki tiivistää sotaveteraanin kauhukokemuksen, eivätkä Vietnamiin vasta lähtöä tekevät miehet halua ottaa vastaan heille tarjottua synkkää totuutta. Iloinen hääjuhla korostaa pienen työläiskaupungin viat tomuutta ja tietämättömyyttä. Toismaailmalliseksi romantisoitun yhteisön sulkeutuneisuus korostaa sen ulkopuolella piilevää kaaosta ja sekasortoa – todellisuutta.¹¹

Muista juhlijoista eristäytyvä vihreä baretti tietää jotain, mikä saa pikkukaupungin elämänmenon näyttämään aikansa eläneeltä. Hänen vieraantumisensa ja synkkä tietoisuutensa maailman pahuudesta ja hallitsemattomuudesta symboloi presidentti Kennedyn modernin rajaseutusankari-ihanteen romahtamista. Kohtaus on myös tulkittavissa kriittisenä kommenttina John Waynen *Vihreiden barettien* (*The Green Berets*, 1968) ihannoituun, romanttiseen näkemykseen erikoisjoukkojen erinomaisuudesta uudelleen syntyneinä ja moraaliltaan vankkumattomina pyhiinvaeltajaritareina. *Kauriinmetsästäjässä* uuden rajaseudun amerikkalainen sankari ei löydä Vietnamin sodasta muuta lunastusta kuin menetyksen.¹²

Kun *Kauriinmetsästäjä* siirtyy ensimmäiseen Vietnam-jaksoonsa, huomionarvoista on se, että Michael kuuluu – todellisuuden logiikasta viis veisaten – vihreiden barettien tiedustelujoukkoihin, mikä pitää ymmärtää symbolisena viitteenä. Michaelin sotilaallinen identiteetti vihreänä barettina yhdistää hänet villin lännen rajaseudun intiaanitaistelijoiden perinteeseen. Valkoihoiset intiaanitaistelijat käyttivät intiaanisotureiden taistelu- ja selviytymistaitoja muistuttaen enemmän intiaaneja kuin valkoisia, joiden yhteisöä ja kulttuuria he kuitenkin suojelivat.¹³

Vaikka *Kauriinmetsästäjä* sijoittuu vuoteen 1968, John F. Kennedyn kuva näkyy taustalla seinällä, kun Michael ja Nick keskustelevat kimppekämpässään metsästämisestä, yhden laukauksen merkityksestä ja Vietnamiin lähtemisestä. Kennedyn kuva on helppo nähdä symbolina työläiskaupungin pysähtyneisyydelle ja vanhassa maailmassa kelluvalle ruususen unelle, josta se on tuleva heräämään. Metsästyksen romantisointi, jalo yhden lauka-

uksen tappo ideaalinaan, Kennedyn uusi rajaseutu ja erikoisjoukkojen hehku yhdistyvät kaikki Michaelin hahmossa. Hääjuhlaan eksynyt vihreä baretti edustaa Vietnamissa tapahtunutta amerikkalaisen sankarikuvan romahtamista eikä Michael ymmärrä, että hän katsoo erikoisjoukkojen veteraanissa juuri sitä kaaosta, jonka hän itse kokee lähitulevaisuudessa – todellisen rajaseutupepenteen silmittömän väkivallan.

Yhden laukauksen seuraukset

Vietnam on *Kauriimetsästäjässä* amerikkalaisen maailman peili, jossa sivilisaation normit ovat romahtaneet. Vietnamissa vastasävyt ovat hyvin jyrkät ja voimakkaat. Kun ennen sotaretkellä Michael kavereineen palaa metsästysreissulta vuoristosta, ystävyiden siteitä silittävä tunnelma on lämmin, harmoninen ja intiimi, vaikka retken aikana tapahtui riitelyä. Tämän jälkeen leikataan nopeasti Vietnamiin, jossa helikopterit tulittavat vietnamilaiskylän palasiksi.

Vietnam edustaa toisenlaista arkea, sodan arkea, kaaosta, kauhua ja väkivaltaa. Michael makaa tokkuraisena kylän liepeillä kuolleiden taistelutoverien keskellä. Hän herää unenomaisesta illuusiosta keskelle painajaista, jossa rauhallista pikkukaupunkia eivät enää ympäröi kauniit lumipeitteiset vuoret ja sinisen taivaan avaruus, vaan pahaenteisen tumma, tukahduttava ja kaiken nielevä viidakko. Enää ei ole metsästämistä ja baarieloa, vaan sikojen taistelu ihmisruumiiden jäänteistä. Vietnamissa luonnon tyyni rauha ja kauneus ovat muuttuneet rumuudeksi ja sekasortoiseksi helvetiksi. Michaelin syvästi vaalima ihanne kaataa saalis yhdellä laukauksella saa bruttaalin vastakohtan Vietkongin vankileirillä, jossa vangit pakotetaan pelaamaan venäläistä rulettia. Yhden laukauksen ja toiminnan kontrollin mystiikka muuntuu raajan sattumanvaraisuuden mankelissa itsensä irvikuvaksi.¹⁴

Yhden laukauksen käytäntö metsästyksessä on Michaelille ennen Vietnamia filosofinen pakkomielle oikeaoppisesta, täydellisestä suorittamisesta. Nick nimittää häntä kontrollifriikiksi

Michaelin puolustautuessa, ettei hän pidä yllätyksistä. Michaelin elämän ja kuoleman hallinta testataan raskaimman kautta vankeirillä, jossa hän onnistuu kylmäpäisesti panoksia korottamalla pelaamaan itsensä ja ystävänsä pakoon varman kuoleman tarjoavalta vankeudelta. Hän maksaa kuitenkin kovan hinnan, sillä eloonjäämistaistelun uhkapelissä kontrollikortti on käytetty eikä hän pysty elokuvan lopussa pelastamaan parasta ystävänsä, vaikka tuokin tämän lupauksensa lunastaen takaisin – ruumisarkussa. Aiemmin on näytetty, miten metsästysretkellä Michael ei enää kyennyt ampumaan saalista ja saa aggressiivisen raivo-kohtauksen. Itsekontrolli on menetetty eikä Michael enää kykene hallitsemaan elämäänsä, kun on tajunnut oman naiiviutensa. Yhden laukauksen kaltaisen lapsekkaan romantisoinnin rippeet purskahtavat lopulta Nickin ohimosta. Hänen viimeisiksi sanoiksi jäävät: ”Yksi laukaus.”

Kauriinmetsästäjän pimeyden ydin kulminoituu saigonilaiseen peliluolaan. Nickin traaginen kohtalo tiivistää amerikkalaisen Vietnam-kokemuksen laajentumisen yksilön murhenäytelmän kautta yleisemmällä tasolle. Tämän jälkeen leikataan dokumenttikuviin USA:n sekasortoisesta vetäytymisestä Vietnamista aivan kuin koko sotaretki olisi ollut naiivin idealismin kautta piilevällä kuolemantoiveella leikittelyä äärimmäisin vakavin seurauksin. Ytimeltään *Kauriinmetsästäjä* on melodraamaa ja tietoisesti sisäänpäin kääntynyttä USA:n tunnevamman tutkiskelua kaukana Vietnamin sodan realistisesta representaatiosta. Siitä huolimatta: kun amerikkalaisotilas painaa revolverin piipun ohimolleen ja puristaa liipaisinta, puhuttelevampaa vertauskuvaa Vietnamin sotaretken turhuudesta on vaikea löytää.¹⁵

Ilmestyskirja. Nyt – amerikkalaisen sankarin pimeyden sydämessä

Minun elokuvani ei ole elokuva. Eikä se kerro Vietnamista. Se on Vietnam... Kuin se oikeasti oli. Mielipuolista. Me teimme sen hyvin samalla tavalla kuin amerikkalaiset sotivat Vietnamissa.

Me olimme viidakossa. Meitä oli liikaa. Meillä oli käytössä liikaa rahaa. Liian paljon varusteita. Ja vähitellen tulimme hulluiksi.¹⁶

Francis Coppolan *Ilmestyskirja*. Nyt sijoittuu jonnekin 1960-luvun loppumetreille, jolloin koko konflikti alkoi elää kuin luonnonvoima. Yhdysvaltain armeijan erikoisjoukkojen kapteeni Willard (Martin Sheen) saa poikkeuksellisen tehtävän eliminoida maanmiehensä eversti Kurtzin (Marlon Brando), vihreän barettin, joka on loikannut armeijasta ja vienyt joukkonsa syvälle viidakon uumeniin Kambodžan puolelle käymään omaa sotaansa omalla agendallaan. *Ilmestyskirja*. Nyt on pintatasoltaan kapteeni Willardin kehityskertomus laventuen myyttisen sankaruuden kriittiseksi analyysiksi. Hänen tehtävänsä tappaa aseveli on konkreettinen viesti kontrollin menettämisestä yleisellä tasolla. Kun suuri armeija jumittaa polkemaan paikoilleen, se kääntää katseensa sisäänpäin ja on jo hävinnyt. Ihannoidusta, modernista intiaanitaistelijasta on tullut paha, väkivallalla kontrolloiva, kapinallinen heimopäällikkö, jota mittava, legitiimi väkivaltakoneisto ei pysty hyväksymään.¹⁷

Elokuvan alussa hotellihuoneessa sekoilevaa Willardia voidaan pitää vertauksena USA:n sotakoneiston epäjärjestyksestä Vietnamin. Turhautuneena hän on halluniso, ryyppää, itkee, uhoaa ja vahingoittaa itseään sisäisen monologin valaistessa hänen houreisia ajatuksiaan kotielämän mahdottomuudesta, vihollisen voimistumisesta ja uudesta tehtävästä: ”Kun olin täällä, halusin olla siellä. Kun olin siellä, halusin vain päästä takaisin viidakkoon.”¹⁸

Kun armeijan lähetit tuovat kapteeni Willardille uutta komennusta, tämä ei edes vaivaudu ottamaan selvää siitä, millä asialla lähetit ovat, vaan hän kysyy tylästi: ”Mitkä ovat syytteet?” Lyhyt avainkohtaus kertoo madonluvun moraaliseen maaperälle. Willard saa tämän jälkeen tehtävänsä kohtauksessa, jonka tunnelma on ahdistava ja pahaenteinen. Ikään kuin hänen ei edes uskota palaavan takaisin. Tappotehtävän antanut kenraali filosofoi suureellisesti näennäisyyksiä sodasta ja ihmisluonteesta. Ikään kuin sodalla – tuhoamisella ja tappamisella – olisi jokin jalompi, ihmi-

syiden edistystä palveleva moraalinen missio, jonka perusteella eversti Kurtz tuomitaan kuolemaan:

Jokaisessa ihmisessä on murtumispiste. – – Walt Kurtz on saavuttanut omansa ja ilmeisesti seonnut. Hän on tuolla jossain operoiden ilman itsehillintää, totaalisesti kaikkien inhimillisesti hyväksyttävien toimintatapojen ulkopuolella. Ja hän on yhä kentällä ja komentaa joukkoja.

Salamurhatehtävästään hämmentynyt Willard ihmetteleekin seuraavaksi uuden komennuksensa ristiriitaisuutta verraten sitä ylinopeussakkoihin formulakisoissa. Sodassa kun pahuus tarttuu

helposti ja syyttömyys koskettaa korkeintaan siviiliväestöä. Tehävänannon aikana kuullaan myös kaapattu radiolähetys, jossa Kurtzin puhe antaa vaikutelman enemmänkin siitä, että villiintynyt eversti on murtumispisteen sijaan saavuttanut asioihin rehellisesti ja totuudellisesti suhtautuvan kirkastumispisteen. Kohtaus vihjaakin miksi valtaa pitävä instituutio haluaa hänestä eroon: totuus ja rehellisyys ovat sille vihollisia. Salamyhkäisyyttä korostaa se, että tappotehtävän korostetaan olevan huippusalainen eikä sitä ole edes virallisesti olemassa. Näin armeija pesee jo lähtökouppissa kätensä koko sotkusta torjuen kaiken vastuun väkivaltaakoneistonsa aiheuttamasta toiminnasta. Ja mitä enemmän instituutio kokee menettävänsä otteen kontrollista, sitä tiukemmin se yrittää suitsia jäseniään eikä missään nimessä hyväksy kyseenalaistamista. Kuten kirjeessään pojalleen eversti Kurtz toteaa:

Kun pitävät todisteet oli saatu, me toimimme kuten sotilaat. Syytökset ovat epäoikeudenmukaisia ja itse asiassa tämän konfliktin olosuhteita vasten aivan ja täysin mielettömiä. Mutta ne eivät enää liikuta minua. Olen heidän valheellisen moraalinsa yläpuolella.

Itse asiassa kaukana ei olla George Lucasin *Tähtien sodan* (Star Wars, 1977) tarinan asetelmasta, jossa poika joutuu kohtaamaan pahan puolelle langenneen isänsä perinnön. Willardin psykologisointi oli Coppolalle heti alusta asti keskeistä: ”Kun Willard matkaa ylös jokea kohti Kurtzia, hän alkaa nähdä toisenlaista heijastumaa itsestään. Minulla oli aina ajatus Kurtzista ja Willardista samana ihmisenä.”¹⁹

Ilmestyskirja. Nyt kääntää todellisen historian sattumanvaraisuuden vertauskuvaksi etsinnälle, joka on psykofyysinen matka modernin amerikkalaisen rajaseutusankarin sielunmaisemaan ja tähän mennessä kunnianhimoisin yritys sukeltaa sodankäynnin puitteisiin, joita ei voi ymmärtää. Conradilainen valkoisen miehen hulluus taustavaikuttimena intiaanitaistelijan myytti viedään pisteeseen, jossa Kurtz on kääntynyt pahaksi heimopäälliköksi, josta hänen luojansa haluavat päästä eroon.²⁰ Kertojäänen opastamana ymmärrämme, että myös kapteeni

Willard on löytänyt ihanteita vihollisesta sisäistämällä toiseutta – aivan kuten Kurtz vielä konkreettisemmin:

Sitten ymmärsin, että he olivat meitä voimakkaampia, he kesti-
vät sitä. He eivät olleet hirviöitä. He olivat miehiä, koulutettuja
joukkoja, miehiä, jotka taistelivat sydämellään. Heillä oli perheet
ja lapsia, he tunsivat rakkautta. Ja heillä oli tahto, tahto tehdä se.
– Sinulla on oltava miehiä, joilla on moraalia ja jotka saman-
aikaisesti kykenevät käyttämään alkukantaisia vaistojaan tappa-
ilman tunnetta, raivoa, arvostelua ja tuomitsemista.

Kummatkin ammattisotilaat ovat sisäistäneet – Willard eri-
tyisesti elokuvan loppupuolella – järjettömäksi sen, että sodassa
olisi hyviä tai huonoja sotilaita, sillä sodassa ovat vain voittajat ja
häviäjät. Vihollinen taistelee vapaudestaan, kun taas Yhdysvaltain
tavoite hajoaa moniin päämääriin, jotka pahimmillaan ovat risti-
riidassa toistensa kanssa. Monessa sivulauseessa Coppola Kurtzin
suulla vihjaakin, että Yhdysvaltain tavoitteena Vietnamissa ei
edes ollut konfliktin voittaminen, vaan mahdollisimman suuren
taloudellisen voiton lypsäminen niin pitkään kuin julmaa leik-
kiä kapealla maakaistaleella Kaakkois-Aasiassa kyettiin venyttä-
mään. Vuoden 2001 *Redux*-versiossa, johon Coppola lisäsi alun-
perin hylkäämänsä ranskalainen plantaasi -jakson, kumitilan
ranskalaisisäntä osuu kipupisteeseen kritisoimalla Yhdysvaltoja
siitä, että se ei opi mitään historiasta ja juuri siksi sotiikin his-
torian suurimman ”ei minkään” puolesta. Perimmäinen kysymys
jää leijumaan ilmaan: Miksi supervalta näin tekee?²¹

Sodan synkkä totuus

Pitkän jokimatkan aikana Willard tutustuu armeijan keräämiin
tietoihin rikollisesta luopioeverstistä ja alkaa yhä enemmän
ymmärtää tämän tapaa toimia. Hän lukee, miten Kurtz oli teloit-
tanut kaksoisagenteikseen epäilemiään Etelä-Vietnamin armei-
jan upseereja, mikä oli pudottanut vihollistoiminnan melkein
minimiin: ”Hän todennäköisesti teloitutti oikeat neljä ihmistä.

Armeija yritti viimeistä kertaa saada hänet takaisin ruotuun. – –
Mutta hän jatkoi voittamista omalla tavallaan.”

Willard sisäistää, että eversti Kurtz ei paennut vastuutaan ”totelin vain käskyä” -kilven taakse, vaan irtisanoutui järjestelmästä, jossa tekopyhyys ja vastuun välttely on ylipäättään mahdollista. Jos ihminen näkee ympäristönsä muiden mielipiteiden kautta, hän huomaa ennen pitkää olevansa niiden tuote. Kurtzin hahmossa perinteinen intiaanitaistelija on lopettanut yhteisönsä suojelemisen ja perustanut oman heimonsa, jossa väkivalta ja moraalinen terrori ovat avaimia voiton saavuttamiseksi. Lopulta Kurtzin kohtaaminen on kohokohta. Luopioeverstin monologit sodan, kauhun ja kaaoksen olemuksesta kiteyttävät elokuvan temaattisen rungon. Suurin hetki ei ole uusi helikopterihyökkäys, vaan se on kasvot pimeässä, yksi mies kertomassa perimmäistä totuutta.²²

On mahdotonta kuvata sanoin, mikä on välttämätöntä, niille, jotka eivät tiedä mitä kauhu tarkoittaa. Kauhulla on kasvot. Kauhusta ja moraalisesta terrorista täytyy tehdä ystäviä, sillä muuten ne ovat tosi vihollisia, joita sietääkin pelätä. Kun olin vielä erikoisjoukoissa – – olimme yhdessä leirissä rokottamassa lapsia poliota vastaan. Kun lähdimme sieltä, vanha mies juoksi peräämme eikä kyennyt itkultaan puhumaan. Menimme takaisin ja he olivat hakanneet irti jokaisen rokotetun käsivarren. Niitä oli pinoitain, pieniä käsivarsia. Muistan kun romahdin, voihkin ja itkin kuin joku mummeli. Halusin repiä hampaat suustani, en tiennyt, mitä olisin tehnyt. Mutta minä haluan muistaa, en koskaan halua unohtaa sitä. Sillä silloin ymmärsin sen kuin minua olisi ammuttu timanttiluodilla keskelle otsaa. Hyvä jumala sitä neroutta! Se tahto tehdä se.

Kohtaus on kuvattu lähikuvina ja se vangitsee yhden sodan realiteetin, jota harva haluaa kohdata. Moraali ja eettiset arvot tulevat hyödyttömiksi sodassa, jossa rikollinen toiminta ja viralliset rutiinit sekoittuvat toisiinsa. Vietnamin sodan olosuhteet ja sen epäinhimillisuus sekä pitkien sotien ryvettämä moraaliton maaperä ovat aiheuttaneet Kurtzissa amerikkalaisen sankarin vääristymän, joka ei voi elää sopusoinnussa opportunistisen ja

kaksinaamaisen moraali- ja oikeustajun kanssa. Kapteeni Willard ei jokimatallaan ainoastaan paikallista Yhdysvaltain armeijan tekopyhyyttä moraalisen kaaoksen keskiössä vaan hän ymmärtää myös kunniallisen sodan mahdollisuuden.

Tapettuaan Kurtzin Willard kieltäytyy houkutuksesta ottaa tämän paikka heimopäällikkönä. Kurtzin edustama kapinallisuus muuttuu Willardin kohdalla ulkopuolisuudeksi, hän katsoo pimeyden jälkeen tyhjyyteen, jopa kadotukseen. Coppolaa arvoiteltiin ensi-illan aikoihin heikosta ja epämääräisestä lopetuksesta. Sopii kuitenkin väittää päinvastaista, sillä *Ilmestyskirjan* lopun voi tulkita niin, että se sovittaa valkokankaalle Joseph Conradin *Pimeyden sydämen* (Heart of Darkness, 1902) viimeiset virkkeet kutakuinkin kirjaimellisesti: ”Kohotin päätäni. Ulapan yllä oli musta pilvijono, ja maailman kaukaisimpiin ääriin vievä tyyniveäinen väylä kulki synkkänä harmaan taivaan alla – se näytti vievän suunnattoman pimeyden sydämeen.”²³

Willardin amerikkalainen ihanne romahtaa kahdella tasolla. Ensinnäkin historiallisesti: Vietnamin pyhä tehtävä on taantunut psykoottiseen väkivaltaan, hulluuteen ja terrorismiin. Ja toiseksi filosofisesti: sodassa kaikki idealismi on tuomittu vaikuttamaan naurtavalta. Lopussa näytetään kuvia Kurtzin ja Willardin yhteen sulautuvista kasvoista, jotka häivytetään ilmeettömiin kuviin muinaisista kivijumalista. Ikään kuin sota tekee miehistä tunteetomia ja arvoituksellisia kivijumalia, joiden toiminta on suhteellisuudentajun ulkopuolella. Kauhulla on kasvot ja ne ovat ihmiset kasvot.²⁴

William Palmer erottaa Vietnamin sodasta kaksi väkivallan tyyppiä. On maaston, ilmaston, nälän, ruumiillisen väsymyksen ja stressin sekä taisteluiden aiheuttama fyysinen väkivalta. On lamauttava epävarmuuden, pelon, menetyksen, moraalisen hämmennyksen, kulttuurisen siirtymän, hylätynä olon, turhautumisen ja pitkästymisen aiheuttama psyykinen väkivalta. Ensin mainittua voidaan pitää tyypillisenä kaikille sodille, mutta psyykinen väkivalta oli konkreettisempi Vietnamin kuin aiemmissa Yhdysvaltain käymissä sodissa. Jo lähtökohtaisesti Vietnamin sodasta puuttui suuri tehtävä, joka oli vielä motivoinut toisen

maailmansodan sotilaita. Dominoteoriat, kommunismin kukittamiset ja uudet rajaseudut katosivat hiljaisiksi kauiksi sodassa ilman rintamalinjoja. Vietnamissa Yhdysvallat kohtasi piskuisen mutta vapautensa puolesta viimeiseen asti taistelevan vihollisen, jonka arvopohja oli erilainen verrattuna henkisesti eksyneisiin jenkkitilaisiin.²⁵

Ilmestyskirjassa sota on tehnyt maailmasta vihamielisen ihmisille. Sota merkitsee epäinhimillistä tasapainoilua inhimillisen harkintakyvyn ja alkukantaisen pidäkkeettömyyden välillä. Kurtzin filosofointi alleviivaa sitä, että eliminoimalla inhimilliset ja moraaliset pidäkkeet hengissä säilyminen sodassa on todennäköisempää ja oleellista voittamiselle. Coppolan elokuvassa sota itsessään on ilmestys, umpihullu vankila normaalielämästä irrallisine sääntöineen, mikä merkitsi enemmän tai vähemmän itsehillinnän ja moraalisen arvostelukyvyn romahdusta miehille, jotka taistelivat. Ja kun sotilaat palasivat pimeyden ytimestä, heidän oletettiin käyttäytyvän kuin mitään ei olisi tapahtunut.²⁶

Järjestäytyneen rikollisuuden äärimmäinen muoto

Poikkeuksellisesti *Ilmestyskirjasta* on luettavissa selkeä sivulause sodankäynnin taloudellisista pontimista konfliktien perimmäisenä motiivina, mikä on seikka, joka ylläpitää jatkuvasti elokuvan ajankohtaisuutta. Luonnollisesti taustalla kummittelevat Coppolan kaksi ensimmäistä *Kummisetä*-elokuva (The Godfather, 1971; The Godfather Part II, 1974) järjestäytyneestä ja yhteiskuntaan lonkeronsa piilottaneesta rikollisuudesta, joka *Ilmestyskirjassa* ilmenee jättimäisenä sotateollisuutena. Viittaus mafian ja armeijan yhtäläisyyteen tapahtuu jo alussa, kun Willard saa salamurhatoimeksiantonsa lounaspöydässä.

Ilmestyskirjassa mafiaelokuvien pyhä perhe on Yhdysvallat, kun taas Kurtz on perheestä karannut kultapoika, jolla ovat henkilökohtaiset asia ja liiketoiminta menneet lopullisesti sekaisin ja jonka ”perhe” näkee itsensä demonisena vääristymänä. Joskin kysyä toki sopii, pystyykö todella moraalinen ihminen edes

pitämään niitä erillään. Voiko liiketoiminnan nimissä tehdä mitä vaan sillä verukkeella, että se on vain bisnestä, ei henkilökohostaista. Kurtzin suurin synti onkin, että hän on paljastunut moraaliseksi ja rehelliseksi ihmiseksi. Tätä tukee hänen pilkallinen luonnehdintansa Willardista juoksupoikana, jonka kauppiaat ovat lähettäneet karhuamaan laskua. *Ilmestyskirja Nyt* ei siis anna vain käsitystä siitä, että sotaa käytiin vastuuttomasti kauko-ohjaimella, vaan myös miten moderni sodankäynti on organisoidun rikollisuuden – voittoa häikäilemättömästi tavoittelevan liiketoiminnan – äärimmäinen muoto.²⁷

Ilmestyskirja. Nyt on kuuluisa taistelukohtauksistaan, etenkin helikopterihyökkäys vietnamilaiskylään Richard Wagnerin ”Valkyrioiden ratsastuksen” tahdittamana näyttää modernin sodankäynnin mummittitautin. Kyläpahanen tuhotaan melko perusteellisesti, koska hyökkäystä johtava everstiluutnantti Kilgore (Robert Duvall) haluaa intohimoisesti päästä surffausharrastuksensa pariin. Kilgoren suusta kuullaan myös legendaariset iskulauseet käsikirjoittaja John Miliuksen kynästä ”Charlie don’t surf” ja ”I love the smell of napalm in the morning”, jotka ovat lähteneet elämään omaa elämäänsä populaarikulttuurissa ja joihin edelleenkin saattaa jossain muodossa törmätä sosiaalisessa mediassa. Coppola myös teki elokuvaansa tavalla, johon hän ja Milius perustivat käsityksensä modernista sodankäynnistä. Realismi ei ollut tavoitteena, vaan reipas ylilyönti. Coppola halusi hänen Vietnaminsa olevan nykyaikaisen sodankäynnin suurin show, sillä menevät amerikkalaiset minne tahansa, tekevät mitä tahansa, he tekevät siitä suuren markkinointitempauksen ja spehtaakkelin.²⁸

Ilmestyskirja. Nyt on elinvoimastaan huolimatta myös 1970-luvun elokuva, joka ei ole vain Vietnamin vaan myös Watergaten inspiroima kudelma yhteiskunnallisiin rakenteisiin pesiytyneestä väkivallasta, vastuuttomuudesta, korruptiosta ja salamyhkäisyydestä. Ohjaajan kaksi ensimmäistä *Kummisetä*-elokuva taustanaan *Ilmestyskirja. Nyt* kuvaa Yhdysvaltain hierarkkisinta, tunteettominta, kasvottominta, institutionaalisinta, voimakkainta ja tarpeellisinta korporaatiota – armeijaa. Laaja sotilasteollinen

kompleksi rakennettiin kukoistukseen presidentti Eisenhowerin aikana 1950-luvulla ja Vietnamista tuli sen suurin show niin markkinanäyttämönä kuin koelaboratorionakin.²⁹

Demonisen viholliskuvan jäljillä

Eversti Kurtzin kertomus sissien verityöstä vietnamilaiskylässä ja sadistinen venäläinen ruletti *Kauriinmetsästäjässä* luovat asenteellisia ja taantumuksellisia mielikuvia sivistymättömästä ja brutaalista vihollisesta, joka ajaa tavalliset amerikkalaismiehet hulluuden partaalle. Näin luodaan konservatiiviseen populismiin perustuva vaikutelma siitä, että amerikkalaisotilaita eivät niinkään vahingoittaneet taistelujen rasisukset vaan häikäilemätön vihollinen. Amerikkalainen populaarikulttuuri on aina suosinut vahvaa viholliskuvaa. Koska Vietnamissa Yhdysvallat oli materiaalisesti ja teknologisesti ylivoimainen pienemmän päälle käyvä supervalta, piti vihollisen olla sodan representaatioissa etenkin raakuudeltaan inhimillisen mittapuun ulottumattomissa. Demonisoitua viholliskuvaa vasten on helpompi oikeuttaa ja tehdä ymmärrettäväksi omien sotilaiden käyttäytyminen.³⁰

Amerikkalaisotilaiden vankeus *Kauriinmetsästäjässä* ja 1980-luvulla John Rambon vankileirikokemukset ovat viitteitä westernin perinteeseen, jossa uudisasukkaat joutuivat intiaanien vankeudessa kidutuksen ja hyväksikäytön uhreiksi. Uudisasukkaat ajautuivat väistämättä tekemisiinsä ihannoidun villin luonnon kesyttämättömän, pimeän kääntöpuolen kanssa. Samoin amerikkalaisotilaille tapahtui Vietnamin sodan representaatioissa. Vankeuden kauhukokemuksesta syntyi rajaseutupainajainen, joka jäi elämään amerikkalaisessa populaarikulttuurissa ja sai oivan kasvupohjan Vietnam-fiktiossa.

Kieroin asetelma on kuitenkin Coppolan *Ilmestyskirjassa*, jossa se on käännetty ympäri. Paitsi että eversti Kurtz on tulkittavissa rajaseutusankarin vääristymänä, hänet voidaan myös nähdä modernin intiaanitaistelijan täydellistymänä, joka on tehnyt itselleen ymmärrettäväksi sodankäynnin mielipuolisina pidetyt

puitteet. Hän on toteuttanut erikoisjoukkojen oppeja soveltamisesta ja sopeutumisesta jalostaen itsensä alkukantaisen heimon päälliköksi – vangitsemisen, kiduttamisen, moraalisen terrorin ja kauhun lietsomisen seremoniamestariksi.

Definiitiiviset moraalinäytelmät

Michael Cimiron ja Francis Coppolan elokuvat valmistuivat yhteiskunnallisesti ja poliittisesti levottomana aikana – lisäksi niiden omat valmistusprosessit olivat jo suuria tarinoita sinänsä. Esimerkiksi Fax Bahrin dokumenttielokuva *Pimeyden sydämet: elokuvantekijän ilmestyskirja* (Hearts of Darkness: A Filmmaker's Apocalypse, 1991) valottaa herkkullisesti Coppolan teoksen värikästä ja polveilevaa syntyhistoriaa.³¹

Yhdysvaltalaiset eivät 1970-luvulla kokeneet pelkästään Vietnamin sotaa, Watergatea ja kaikkia niiden seurauksia ja lieveilmiöitä, vaan ennen kaikkea sen, miten tietty mielikuva Amerikasta ja amerikkalaisuudesta tuli päätökseensä. Yhteys henkisesti, yhteiskunnallisesti ja poliittisesti epävakaa vellovaan aikaan selittää sitä, miksi esimerkiksi *Kauriimmetsästäjä* herätti niin syvää emotionaalista vastakaikua.

Ylipäätään amerikkalaisen elokuvan voima ei nojaa analysointiin, vaan kykyyn luoda uudelleen kokemuksia, tunteja ja tunteita, mikä on luonnollisesti myös tehnyt amerikkalaisesta elokuvasta hyvin yleismaailmallista. Näkemys historiasta moraalisten kysymysten – ei poliittisten voimien – taistelukenttänä, jossa vaikuttavat yksilöt ja psykologia, sointuu yksin Cimiron ja Coppolan elokuvien melodramaattisen perusrungon kanssa. Esimerkiksi *Kauriimmetsästäjä* resonoi kipeän historian subjektiiviseksi kokemukseksi, kun taas *Ilmestyskirja*. Nyt sukeltaa syvälle valkoisen miehen hulluuteen kunnioittaen alkuperäislähdettään.

Kummankin elokuvan tapa nähdä poliittinen konflikti yksilökokemusten ja moraalisten näkökulmien kautta väistää kriittiset historialliset ja ideologiset kysymykset Vietnamin sodan todellisen luonteen jäljittämässä – unohtamatta kuitenkin Coppolan

elokuvaan ujutettua taloudellisten vaikuttimien kritiikkiä. Ennen kaikkea *Kauriinmetsästäjä* ja *Ilmestyskirja*. *Nyt* ankkuroituvat yleisellä tasolla ihmisluonnon tutkielmina, mikä on vapauttanut ne niin sanotun kansallisen sotaelokuvan pahimmista rasitteista.

Elokuvat voidaan asettaa myös amerikkalaisen populaarikirjallisuuden perinteen taustaa vasten. Kummassakin päähenkilön matka syvälle Vietnamin viidakkoon on ihannoitun amerikkalaisen sankarimyytin vaellus häneen omaan ihmisluontoonsa ja lopulta sen vääristymään. Rakenteellisesta erilaisuudestaan huolimatta *Kauriinmetsästäjä* ja *Ilmestyskirja*. *Nyt* tulkitsevat Vietnamin sodan amerikkalaisen sankarin painajaismaisena matkana läpi populaarikirjallisuuden käännetyn maiseman.³²

Kauriinmetsästäjässä jo elokuvan nimi viittaa James Fenimore Cooperin *Hirventappajaan* (*The Deerslayer*, 1841) ja rajaseutumytologiaan. *Ilmestyskirja*. *Nyt* sovittaa Conradin romaanin kovaksikeitetyn etsiväkertomuksen perinteeseen, joka taas oli 1900-luvun urbaani evoluutio westernperinteestä. Amerikkalaisen pulp-kirjallisuuden lajityypit kaukupohjinaan elokuvat kykenivät tarjoamaan Vietnamin sodasta puitteet, jotka elokuvayleisön oli helpompi ymmärtää. Taiteellisessa kunnianhimossaan Cimino ja Coppola veivät kuitenkin Vietnamin sodan tarkastelun melodramatisoinnin ja mytologisoinnin kautta niin speaktaakkelimaisiin mittoihin, että heidän suurelliset – ja monellakin tapaa definitiiviset – moraalinäytelmänsä estivät Vietnamin sota -elokuvan synnyn eheänä lajityyppinä yhteisellä elokuvakielellä. Tätä vasten ei ole mikään ihme, että 1980-luvun Hollywoodissa Vietnamin sodan fiktion näkökulma vaihtui veteraanikeskeisempiin ja lennokkaan revisionistisiin tulkintoihin.³³

Lähteet

Elokuvat

- Apocalypse Now / Ilmestyskirja. Nyt.* Yhdysvallat 1979. Zoetrope Studios. O: Francis Coppola. K: Francis Coppola, John Milius, Michael Herr. K: Vittorio Storaro. N: Martin Sheen, Marlon Brando, Robert Duvall.
- Apocalypse Now.* Three Disc Collector's Edition Blu-ray Nordic: Studio Canal / Universal 2011. 147 min
- Apocalypse Now Redux / Ilmestyskirja Nyt Redux.* Zoetrope Studios. Yhdysvallat 2000.
- Apocalypse Now.* Three Disc Collector's Edition Blu-ray Nordic: Studio Canal / Universal 2011. 196 min. Muut tiedot katso yllä.
- The Deer Hunter / Kauriinmetsästäjä.* Yhdysvallat 1978. EMI Films, Universal Pictures. O: Michael Cimino. K: Michael Cimino, Deric Washburn, Louis Garfinkle, Quinn K. Redeker. Ku: Vilmos Zsigmond. N: Robert De Niro, Christopher Walken, Meryl Streep, John Savage. Dvd: Studio Canal / Future Film 2001. 176 min.

Muistelmat ja kaunokirjallisuus

- Caputo, Philip: *Pelätä ja tappaa.* Alkuteos *A Rumor of War* (1977). Suom. Jukka Kempainen. Otava, Keuruu 1978.
- Conrad, Joseph: *Pimeyden sydän.* Alkuteos *Heart of Darkness* (1902). Suom. Kristiina Kivivuori. Keuruu, 1988.

Tutkimuskirjallisuus

- Adair, Gilbert: *Hollywood's Vietnam. From The Green Berets to Full Metal Jacket.* Heinemann, London 1989.
- Aufderheide, Pat: *Good Soldiers. Seeing Through Movies.* Toim. Mark Crispin Miller. Pantheon, New York 1990, 81–111.
- Berg, Rick: *Losing Vietnam – Covering the War in an Age of Technology. From Hanoi to Hollywood: The Vietnam War in American Film.* Toim. Linda Dittmar & Gene Michaud. Rutgers U.P., New Brunswick & London 1990, 41–68.
- Bowen, Kevin: *Strange Hells – Hollywood in Search of America's Lost War. From Hanoi to Hollywood: The Vietnam War in American Film.* Toim. Linda Dittmar & Gene Michaud. Rutgers U.P., New Brunswick & London 1990, 226–235.

- Cagin, Seth & Dray, Philip: *Hollywood Films of the Seventies. Sex Drugs, Violence, Rock 'n' Roll and Politics*. Harper & Row, New York 1984.
- Cawley, Leo: The War About the War – Vietnam Films and American Myth. *From Hanoi to Hollywood: The Vietnam War in American Film*. Toim. Linda Dittmar & Gene Michaud. Rutgers U.P., New Brunswick & London 1990, 69–80.
- Christensen Terry: *Reel Politics. American Political Movies from Birth of a Nation to Platoon*. Basil Blackwell, New York 1987.
- Fox, Terrance M.: The Vietnam Veterans Memorial – Ideological Implications. *Vietnam Images: War and Representation*. Toim. Jeffrey Walsh & James Aulich. Macmillan, London 1989, 211–220.
- Gibson James William: American Paramilitary Culture and Reconstitution of the Vietnam War. *Vietnam Images: War and Representation*. Toim. Jeffrey Walsh & James Aulich. Macmillan, London 1989, 10–42.
- Greene, Naomi: Cimino, Coppola, Verdi – Historia oopperan tapan. Suom. Putte Wilhelmsson. *Filmihullu 2/1990*, 26–32.
- Haines, Harry W.: They Were Called and They Went – The Political Rehabilitation of the Vietnam Veteran. *From Hanoi to Hollywood: The Vietnam War in American Film*. Toim. Linda Dittmar & Gene Michaud. Rutgers U.P., New Brunswick & London 1990, 81–97.
- Hellman, John: *American Myth and the Legacy of Vietnam*. Columbia U.P., New York 1986.
- Herring, George C.: *America's Longest War. The United States and Vietnam 1950–1975*. Wiley, New York 1979.
- Kolker, Robert Philip: *A Cinema of Loneliness. Penn, Kubrick, Scorsese, Spielberg, Altman*. Oxford U.P., New York & Oxford 1988.
- Laine, Sirpa: *Vietnamin trauma Yhdysvalloissa. Tutkielma johtajuuden rehabilitaatiosta Carterin ja Reaganin presidenttikausina*. Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos, kansainvälinen politiikka, Tampere 1988.
- McKeever, Robert J.: American Myths and the Impact of the Vietnam War – Revisionism in Foreign Policy and Popular Cinema in the 1980s. *Vietnam Images: War and Representation*. Toim. Jeffrey Walsh & James Aulich. Macmillan, London 1989, 43–56.
- Muse, Eben J.: From Lt. Calley to John Rambo – Repatriating the Vietnam War. *Journal of American Studies*. Toim. Michael Heale. Vol 27 1/1993, 88–92.
- Palmer, William J.: *The Films of the Seventies. A Social History*. Scarecrow Press, London 1987.
- Porteous, Katrina: History Lessons – Platoon. *Vietnam Images: War and Representation*. Toim. Jeffrey Walsh & James Aulich. Macmillan, London 1989, 153–159.

- Quart, Leonard: The Deer Hunter – The Superman in Vietnam. *From Hanoi to Hollywood: The Vietnam War in American Film*. Toim. Linda Dittmar & Gene Michaud. Rutgers U.P., New Brunswick & London 1990, 159–168.
- Quart, Leonard & Auster, Albert: *American Film and Society since 1945*. Macmillan, London 1987.
- Rosenqvist, Janne: *Amerikkalaisen populaarielokuvan Vietnamin sota. Kansallisen trauman purkautuminen valkokankaalla – Veteraani sotakokemuksen suodattimena*. Pro gradu, yleinen historia, TY 1996.
- Rosenqvist, Janne: Kennedyn uuden rajaseudun viimeinen puolustus – John Waynen Vihreät baretit kansallistuntojen polttopisteessä. *WiderScreen.fi* 1/1998. <http://widerscreen.fi/1998-1/kennedyn-uuden-rajaseudun-viimeinen-puolustus/>.
- Rosenqvist, Janne: Soturisanokarin paluu Vietnamiin. Uhri, marttyyri, individualisti ja anarkisti samassa paketissa. *WiderScreen.fi* 1–2/1999. <http://widerscreen.fi/1999-1-2/soturisanokarin-paluu-vietnamiin/>.
- Rosenqvist, Janne: Hämärän rajamailla – Elokuva on ilmestys jo tekijälleen. *Film-O-Holic.com*. (1.2.2001) <http://www.film-o-holic.com/artikkelit/hamaran-rajamailla-ilmestyskirja-nyt/>.
- Rosenqvist, Janne: Geronimo – Moderni intiaanitaistelija Vietnamista Osama bin Ladeniin. *WiderScreen.fi* 1–2 2015. (29.4.2015) <http://widerscreen.fi/numerot/2015-1-2/geronimo-moderni-intiaanitaistelija-vietnamista-osama-bin-ladeniin/>.
- Ryan, Michael & Kellner, Douglas: *Camera Politica. The Politics and Ideology of Contemporary Hollywood Film*. Indiana U.P., Bloomington & Indianapolis 1988.
- Salminen, Kari: Heijastuksia rikkinäisessä peilissä – 1980-luvun amerikkalaista elokuvaa kuluttamassa. *Filmihullu* 2/1990, 16–25.
- Salminen, Kari: Vietnam – kulttuurisen sodan viidakoissa. *Filmihullu* 3/1990, 22–29.
- Studlar Gaylyn & Desser, David: Never Having to Say You're Sorry – Rambo's Rewriting of the Vietnam War. *From Hanoi to Hollywood: The Vietnam War in American Film*. Toim. Linda Dittmar & Gene Michaud. Rutgers U.P., New Brunswick & London 1990, 101–112.
- Wimmer, Adi: American Adam, Anarchist and Archetypal Frontier Hero. *Vietnam Images: War and Representation*. Toim. Jeffrey Walsh & James Aulich. Macmillan, London 1989, 184–195.
- Wood, Robin: *Hollywood Vietnamista Reaganiin*. Alkuteos Hollywood from Vietnam to Reagan (1986). Suom. Antti Alanen. Valtion painatuskeskus. Helsinki 1989.

Viitteet

- 1 Laine 1988, 27–59; ks. myös Caputo 1978, 7–15. Presidentti John F. Kennedyn virkaanastujaispuheessa vuonna 1961 kiteytyi Yhdysvaltain johtava rooli kommunismin vastaisessa taistelussa ja maailman varmistamisessa demokratialle. Nuori presidentti sanoi maansa maksavan minkä tahansa hinnan, tukevan jokaista ystävää ja taistelevan kaikki vihollisia vastaan, jotta vapaus säilyisi. Lyhyen presidenttikautensa aikana Kennedy loi vahvaa itsetuntoa ja uskoa sekä puhalsi uutta tulta vanhaan etsijäkulttiin. Amerikkalaisten arvojen ja ihanteiden levittämisestä tuli jälleen pyhä tehtävä ja USA:n uudet rajat sijaitsivat jokaisella maanosalla. Kehitysmaista Yhdysvallat sai uuden rajaseudun, jota oli suojeltava kommunismin uhalta.
- 2 Rosenqvist, Janne 1996, 34–35. Toki 1970-luvun liberaaliset ihanteet saivat myös kritiikkiä, sillä rikoselokuvassa syntyi kyynisempi ja kovia konservatiivisia arvoja painottava suuntaus pehmeämpiä yhteiskuntakäsityksiä vastaan. Tämä on havaittavissa esimerkiksi elokuvissa *Kovaotteiset miehet* (The French Connection, 1970) ja *Likainen Harry* (Dirty Harry, 1971). Balsamia haavoihin rapautunut rajaseutuidealismi sai yllättäen fantasiaelokuvan taholta 1970-luvun jälkipuoliskolla. George Lucasin *Tähtien sota* (Star Wars, 1977) antoi jatko-osineen compensoivan mallin amerikkalaiselle johtajuudelle ja rajaseuturomantiikalle.
- 3 Kolker 1988, 240 ja passim; Ryan & Kellner 1988, 33–77; Rosenqvist 1996, 18–20. 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa valmistuneita lännenelokuvia, kuten *Hurja joukko* (The Wild Bunch, 1969), *Pieni suuri mies* (Little Big Man, 1970), *Verinen sotilas* (Soldier Blue, 1970), *McCabe & Mrs. Miller* (1971) ja *Verinen apassi* (Ulzana's Raid, 1972), on tulkittu Vietnamin sotaa ja 1960-luvun lopun amerikkalaista yhteiskuntaa vasten. Tämä niin sanottu Vietnam-western merkitsi myös perinteisen lännenelokuvan joutsenlaulua, sillä ne purkivat vanhoja myyttejä tavalla, joka kyseenalaisti perinteisen lännenelokuvan myytit amerikkalaisena kulttuuriperintönä.
- 4 Quart & Auster 1984, 120–121; Palmer 1987, 10–11. Suhtautumisesta Vietnamin sodan veteraaneihin ks lisää esim. Fox, 1989; Haines, 1990.
- 5 Greene 1990, 28; Quart 1990, 167. Hal Ashbyn *Katkeraa paluuta* en tässä yhteydessä tarkemmin tarkastele, sillä se keskittyy ensisijaisesti sodan jälkeisiin tuntemuksiin kuvaamalla Vietnamissa halvaantuneen Luke Martinin (Jon Voight) tuntoja, joiden kautta tavoitellaan sovintoa traumaattisen lähimenneisyyden kanssa. *Katkeran paluun* sukulaissielu 1980-luvun Vietnam-elokuvassa on Oliver Stonen *Syntynyt 4. heinäkuuta* (Born on the Fourth of July, 1989), joka perustuu Vietnam-veteraani Ron Kovicin elämäkertaan.
- 6 Ks. myös Palmer 1987, 179.

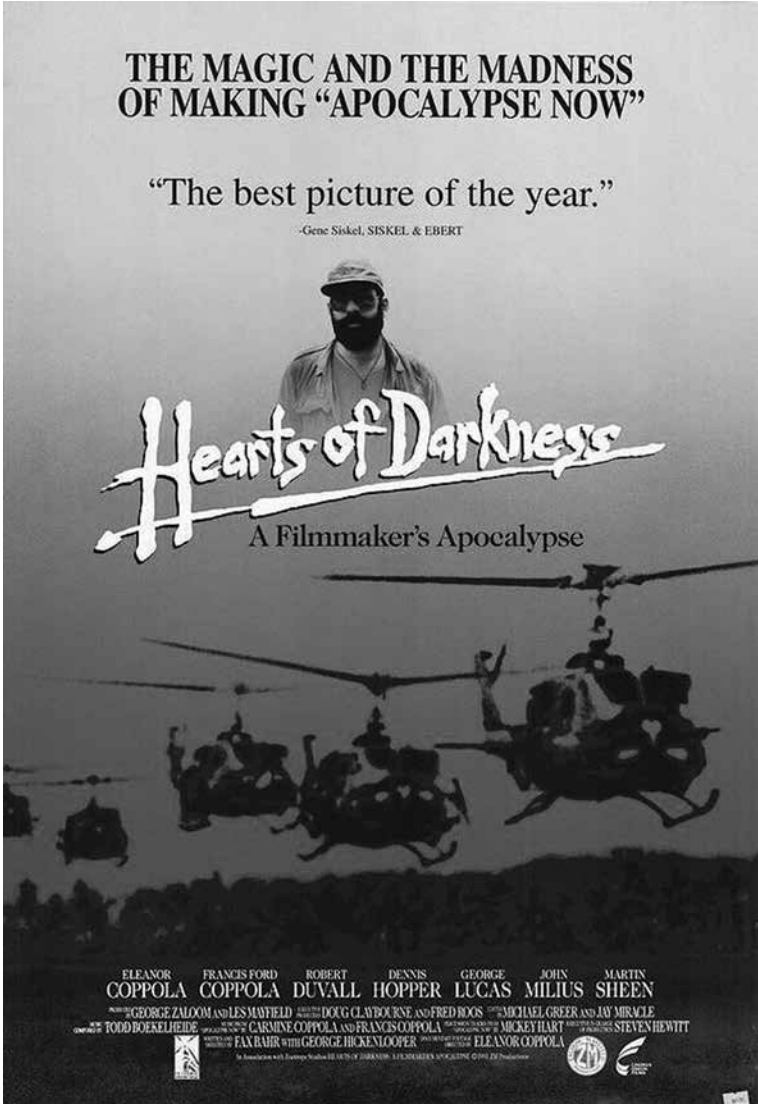
- 7 Ks. myös Berg 1990, 61. Olen lukenut useita Michael Cimiron haastatteluja, joissa hänen omat tulkintansa *Kauriimetsästäjästä* ovat vaihdelleet painotuksiltaan. Myöhemmin Cimino on korostanut pienen yhteisön kriisin kuvausta ja painottanut Vietnamin symbolisuutta opportunistisena kulisina tuon yhteisön painajaiselle. Siinä on oma järkensä, sillä itäeuroopalaisperäisen yhteisön tapakulttuuria elokuvan alkupuolella suorastaan korostetaan. Etninen alleviivaaminen on omalla kohdallani etäännyttänyt *Kauriimetsästäjää* amerikkalaisuudesta kohti yleismaailmallista elokuvaa. Outo etninen merkintä koskee myös päähenkilöiden nimiä Michael ”Mike” Vronsky ja Nikanor ”Nick” Chevotarevich. Itse olen pitänyt *Kauriimetsästäjää* aina unena, joka muuttuu painajaiseksi, josta taas herätään todellisuuteen. Juuri minkäänlainen kosketuksen haku Vietnamin sotaan historiallisessa, poliittisessa tai realistisessa mielessä ei ole tuntunut mielekkäältä. Ytimeltään pidän *Kauriimetsästäjää* ennen kaikkea ihmisyuden tutkielmanana, joka koskettaa tunteen tasolla. Tässä mielessä *Ilmestyskirja*. Nyt on Vietnam-tutkielman ja sotaelokuvana mielenkiintoisempi.
- 8 Palmer 1987, 192; Berg 1990, 61.
- 9 Palmer 1987, 196; Wood 1989, 273.
- 10 Hellman 1986, 187; Quart 1990, 167. Ks. myös Porteous 1989.
- 11 Palmer 1987, 193; Wood 1989, 267.
- 12 Ks. lisää Rosenqvist 1998.
- 13 Hellman 1986, 179–182.
- 14 Hellman 1986, 178–179.
- 15 Ks. myös Ryan & Kellner 1988, 203; Palmer 1987, 11–12.
- 16 Francis Coppola, Cannes 1979. Cannesin lehdistötilaisuus on ensimmäinen kohtaus *Ilmestyskirjan* teosta kertovasta dokumentista *Pimeyden sydämet: elokuvantekijän ilmestyskirja* (Hearts of Darkness: A Filmmaker’s Apocalypse, 1991).
- 17 Apocalypse Now Three Disc Collector’s Edition -julkaisun haastattelussa (An Interview with John Milius, 50 min) John Milius kertoo tarinan nimen ”Ilmestyskirja. Nyt” alkuperästä. Milius oli Vietnamin sodan aikana kiinnittänyt huomion hippipinssiin, jossa rauhansymbolin ympärillä kiersivät sanat ”Nirvana Now”, josta taas Milius sotamielisenä teki oman versionsa. Siinä rauhansymbolia oli ilkeästi muokattu niin, että se muistutti B-52-pommittajaa, jonka ympärillä kiersivät sanat ”Apocalypse Now”. Tämä tapahtui jo ennen varsinaista käsikirjoitusvaihetta eikä elokuvalla koskaan ollut Miliuksen mukaan vaihtoehtoisia nimiä, vaikka joskus on niin väitetty.
- 18 Kapteeni Willardin koukuttavan kertojaäänän elokuvaan *Ilmestyskirja*. Nyt kirjoitti Michael Herr, joka oli aiemmin tunnettu sotakirjeenvaihtaja ja jonka muistelmateos *Dispatches* (1977) on yksi hurjimpia Vietnamista tehtyjä kirjoja. Huomionarvoista on myös se, että Herr käsikirjoitti *Full Metal Jacketin* (1987) yhdessä Stanley Kubrickin ja Gustav Hasfordin kanssa.

- Elokuva perustui Hasfordin Vietnamin sota -romaanin *The Short-Timers* (1979), joka on suomennettu nimellä *Metallivaippa* (1987); *Ilmestyskirjan* tapahtumarikkaasta tekehistoriasta ks lisää Rosenqvist 2001.
- 19 Palmer 1987, 214–218.
 - 20 Ks. lisää Rosenqvist 2015.
 - 21 *Redux*-versiosta ks lisää: https://en.wikipedia.org/wiki/Apocalypse_Now_Redux sekä Francis Coppolan ohjaajan lausunto: <http://www.urbancinefile.com.au/home/view.asp?a=5489&s=features>.
 - 22 Palmer 1987, 224.
 - 23 Conrad 1988, 160.
 - 24 Hellman 1986, 199–201; Palmer 1987, 224–225. *Apocalypse Now Three Disc Collector's Edition* -julkaisun haastattelussa (An Interview with John Milius, 50 min) John Milius valottaa *Ilmestyskirjan* varhaisia innoittajia populaarielokuvassa eikä hän viittaa Conradin romaanin aikaisempiin filmausyrityksiin. Milius paljastaa, että 1960-luvun lopun Yhdysvalloissa elokuvaintoilijoiden tajunnassa vaikuttivat enemmän tai vähemmän kaksi elokuvaa – Stanley Kubrickin *Tohtori Outolempi eli: Kuinka lakkasin ole-masta huolissani ja rakastamaan pommia* (Dr. Strangelove or: How I Stopped Worrying and Love the Bomb, 1964) ja Sam Peckinpah'n *Hurja joukko* (The Wild Bunch, 1969). Miliuksen mukaan ne olivat taustalla henkisinä innoittajina, väkivallan ja moraalien, vainoharhan ja synkän parodian kätilöinä, kun hän alkoi kirjoittaa *Ilmestyskirjaa*.
 - 25 Palmer 1987, 219–220; ks. myös Caputo 1978, 12–15.
 - 26 Palmer 1987, 198.
 - 27 Ks. myös Palmer 1987, 197–222 ja Adair 1989, 103.
 - 28 *Apocalypse Now Three Disc Collector's Edition* -julkaisun haastattelussa (An Interview with John Milius, 50 min) käy ilmi, että *Ilmestyskirjan* alkuperäisestä käsikirjoituksesta jäi monen muokkauskierroksen jälkeenkin suurin osa pääkohtauksista (kuten helikopterihyökkäys ja Playboyn puputyöt) ja kuolemattomista repliikeistä, joista Coppola on joutunut sanoutumaan irti ja kertomaan, että ne kaikki olivat jo alunperin Miliuksen käsikirjoituksessa eikä hän niitä keksinyt.
 - 29 Palmer 1987, 62.
 - 30 Ks. myös Kolker 1988, 260.
 - 31 *Pimeyden sydämet: elokuvantekijän ilmestyskirja* (Hearts of Darkness: A Filmmaker's Apocalypse, 1991) löytyy ainakin julkaisulta *Apocalypse Now Three Disc Collector's Edition*; Studio Canal / Universal 2011; ks. erikoisjulkaisun arvostelu Rosenqvist, Janne: Karkkikauppa. *Nyt, Film-O-Holic.com*. (16.9.2011) <http://www.film-o-holic.com/dvd-arvostelut/apocalypse-now-collectors-edition/>.
 - 32 Hellman 1986, 173.

- 33 Rosenqvist 1996, 25–30 ja 64–84; Salminen 3/1990, 26; ks. myös Salminen 2/1990; McKeever 1989; Studlar & Desser 1990; Muse 1993; Rosenqvist 1999.

**THE MAGIC AND THE MADNESS
OF MAKING "APOCALYPSE NOW"**

"The best picture of the year."
—Gene Siskel, SISKEL & EBERT

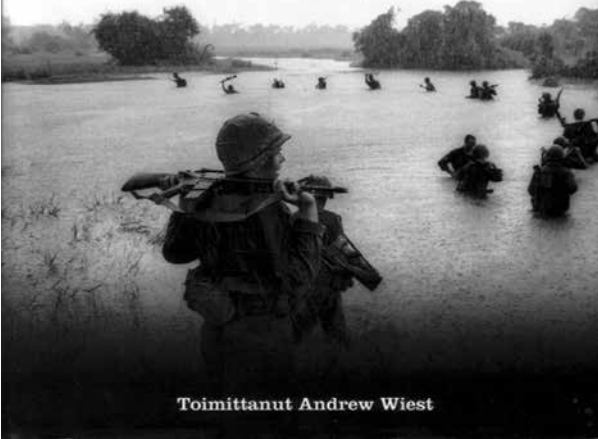
Hearts of Darkness
A Filmmaker's Apocalypse

ELEANOR COPPOLA FRANCIS FORD COPPOLA ROBERT DUVALL DENNIS HOPPER GEORGE LUCAS JOHN MILIUS MARTIN SHEEN
PRODUCED BY GEORGE ZALOOM AND LES MAYFIELD WRITTEN BY DOUG CLAYBOURNE AND FRED ROOS DIRECTED BY MICHAEL GREER AND JAY MIRACLE
EDITED BY TODD BOEKELHEIDE EXECUTIVE PRODUCERS CARMINE COPPOLA AND FRANCIS COPPOLA PRODUCED BY MICKEY HART PRODUCED BY STEVEN HEWITT
EXECUTIVE PRODUCERS FAX RAHR WITH GEORGE HUCKENLOOPER PRODUCED BY ELEANOR COPPOLA

In Association with Embassy Pictures 100% OF JOHNSON, A FILM SOCIETY OF CALIFORNIA © 1992 EP Productions

AJATUS KIRJAT

VIETNAMIN SOTA

Suomeksi ei ole ilmestynyt kovinkaan montaa Vietnamin sotaa käsittelevää historiateosta. Jyväskylässä toimiva kustantamo Ajatus kirjat julkaisi vuonna 2009 Andrew Wiestin toimittaman kirjan Vietnamin sota.

Kate Bush: ”Pull Out the Pin”

Syyskuussa 1982 englantilainen eksentrisen taiderocktähti Kate Bush julkaisi neljännen albuminsa *The Dreaming*. Hänet oli keväällä 1981 äänestetty *Daily Telegraphissa* sekä Britannian pidetyimmäksi että vähiten pidetyksi naistähdeksi, mikä osaltaan kertoo myös tulevan albumin saaneesta vastaanotosta. *The Dreaming* oli nimittäin ensimmäinen Bushin levy, jonka hän tuotti kokonaan itse, täynnä Bushin laululahjojen äärimmillen vientiä, valtavirta-artistiksi omalaatuisia laulujen aiheita sekä kokeellisia äänitysratkaisuja, joissa hyödynnettiin muun muassa uusimpia syntetisaattoreita ja Fairlight CMI -sampleria. Albumin nimi viittasi Australian aboriginaalien myyttiseen uniaikaan, sen kannessa oli lähikuva Bushista valmiina suutelemaan kahlehdittua miestä. Bushin kielen päällä on avain. Kansi on itse asiassa viittaus lauluun ”Houdini”, Harry Houdiniin ja hänen vaimoonsa Bessiin – suuhun siirretty avain mahdollisti kahlekuninkaan ihmeellisen vapautumisen. Levyn kappaleiden aiheet eivät muutenkaan olleet tavallisimmasta päästä: muun muassa tiedon tavoitteluun liittyvä turhautuminen (”Sat On My Lap”), vanhat rikoselokuvat (”There Goes a Tenner”), Stephen Kingin *Hohto* (”Get Out of My House”) sekä, tämän teoksen kannalta olennaisesti, Vietnamin sota (”Pull Out the Pin”) saivat Bushin omalaatuisen käsittelyn.

”Pull Out the Pin” -kappaleessa oli mukana Bushin laulun ja normaalin bändiorkestraation lisäksi helikopterin ääntä, rum-pali Preston Heymanin Balilla äänittämiä sammakoita ja taustalaulajana Pink Floyd -tähti David Gilmour. Bush oli nähnyt Vietnamin sodassa työskennelleestä etulinjakuvaajasta kertovan dokumentin. Erityisesti häneen teki vaikutuksen dokumentissa näytetyt pohjoisvietnamilaiset sissit, jotka kuolivat pelottomasti ja erosivat siroudellaan ja luontosuhteellaan isoista, kömpelöistä

ja ”lihavista” maahantunkeutujista. Bush kirjoittikin kappaleen sissin silmien läpi:

You learn to ride the Earth,
When you're living on your belly and the enemy are city-births.
Who need radar? We use scent.
They stink of the west, stink of sweat.
Stink of cologne and baccy, and all their Yankee hash.

Tupakka, kannabis, hiki ja kölnivesi paljastivat viidakossa ry-
mistelevän läntisen ja urbaanin vieraan, joka tarjoaa helpon maa-
lin ja takin saaliiksi kärsivälliselle Vietkong-sissille:

I've seen the coat for me.
I'll track him 'til he drops,
Then I'll pop him one he won't see.
He's big and pink, and not like me.
He sees no light.
He sees no reason for the fighting

Juuri tässä piilee laulun hieno lataus: ”With my silver Buddha/
And my silver bullet/I pull the pin.” Sissin buddhalainen vakau-
mus ja sitoutuminen oman maansa puolustamiseen tuovat hä-
nelle voiton vieraasta, ”vaaleanpunaisesta” tunkeutujasta. Hopei-
nen Buddha hampaidensa välissä, sissi on valmis taistelemaan
hamaan loppuun asti. Hän irrottaa sokaan.

Lähteet

- Bush, Kate: *The Dreaming*. Äänite. EMI. EMC 3419. YouTube: https://www.youtube.com/watch?v=JWy8nONlh_Q. Viitattu 5.10.2015.
- Jovanovic, Rob: *Kate Bush – elämäkerta*. Alkuteos Kate Bush – The Biography (2005). Suom. Anni Sumari. Like, Helsinki 2006.
- Needs, Kris: Kate Bush: Dream Time in the Bush. *Zig Zag*, November 1982. *Rock's Backpages*, <http://www.rockbackpages.com/Library/Article/kate-bush-dream-time-in-the-bush>. Viitattu 2.10.2015.
- Wieland, Wilker (koonnut ja toimittanut Love-Hounds -keskusteluryhmän viesteistä): The Dreaming. Songs. 'Pull Out the Pin.' *Gaffa.org*, http://gaffa.org/dreaming/td_potp.html. Viitattu 2.10.2015.

FNL:n sissien kenttäsairaalan "leikkaussali" Ca Maun niemimaan mangrove-viidakossa. Kuva on vuodelta 1970 ja kuvaaja Vo Ahn Khahn.

Nainen Indokiinan sodassa

Vietnamin sota (1955–1975) vaati yli kaksi miljoonaa siviiliuhria ja johti radikaaleihin yhteiskunnallisiin mullistuksiin myös Laosissa, Kambodžassa sekä jossakin määrin Thaimaassa. Uhrien joukossa ei ollut pelkästään sotilaita vaan myös naisia, lapsia ja vanhuksia. Sota ulottui maan joka kolkkaan, eikä osapuolia erottamassa ollut rintamaa, jonka selustassa siviiliväestö olisi voinut olla turvassa. Taistelut, pommitukset ja sissisota kattoivat Vietnamin ”leopardinnahan tavoin”. Italialainen lehtimies Tiziano Terzani antoikin tuon nimen, *Pelle di leopardo*, kirjalle, johon hän kokosi sotaan liittyvät kirjoituksensa.¹

Indokiinan naiset eivät olleet ainoastaan sodan uhreja. He osallistuivat myös taisteluihin sotilaina ja sisseinä ja auttoivat puolustamaan maataan, joko Pohjois- tai Etelä-Vietnamia, kotirintamalta käsin. Sota mullisti heidän elämänsä ja pakotti heidät äärimmäisiin olosuhteisiin. He joutuivat kärsimään nälkää, väkivaltaa, surua ja nöyryytystä. He kokivat sellaista, mitä heidän moraalin ja kasvatuksensa eivät olisi sallineet mutta mihin heidän oli alistuttava pysyäkseen hengissä ja pitääkseen hengissä perheensä.

Vietnamin sotaa on kuvannut Italiassa parhaiten edellä mainittu italialainen toimittaja ja kirjailija Tiziano Terzani². Vaikka Terzani oli maailmankuvultaan marxilainen, hän ei jakanut indokiinalaisia ”hyviin” ja ”pahoihin”. Pohjois- ja etelävietnamilaiset, khmerit, laosilaiset ja thaimaalaiset – naiset ja miehet – edustivat hänestä saman tragedian eri ulottuvuuksia. Terzani tunsu suurta sympatiaa indokiinalaisia kohtaan. Hänen mielestään he saivat säilytetyksi inhimillisyytensä myös sodan myllerryksessä, vaikka taistelut tuhosivat kaupunkia, kyliä ja luontoa.

Kun Terzani saapui Vietnamin vanhaan keisarilliseen pääkaupunkiin Huéen huhtikuussa 1972, hän tyrmistyi nähdessään sodan tuhot. Vuonna 1968 käyty Têt-taistelu oli hävittänyt kauniin kaupungin lähes maan tasalle. Jäljellä oli pelkkiä raunioita, ja kaikkialla oli kurjuutta. Ihmiset asuivat kaduilla jätteiden keskellä.

Tyylilleen uskollisena Terzani pyrki kuitenkin kompensoimaan kurjuutta vietnamilaisten ihmisyyttä korostamalla: "Ihmisistä välittyvä viehätys on tallella. Aamuisin jokea myötäilevillä kaduilla kävelee tyttöjä pitkissä ja liehuvista, vitivalkoisissa áo dài-asuissaan mustat palmikot kartion muotoisen olkihatun alla. He ovat kuin lokkiparvi. Iltaisin korviin kantautuu kongin kumahdus jostakin pagodista, ja harmaakaapuiset munkit veisaavat ja rukoilevat kultaisten, voimattomien Buddha-patsaiden edessä."³

Indokiinalaisten nuorten naisten lempeys on maailmankuulu, kuten heidän iloinen hymynsäkin. Vietnamilaiden taipumus romantiikkaan mainitaan jopa matkaoppaissa. Maan vuoristoalueilla "kylän nuoret miehet menevät tapaamaan naapurikylän nuoria naisia ja esittävät heille serenadeja. Tytöt vastaavat heille lauluilla, joihin sisältyy sopivaisuuden rajoja hipovia allusioita."⁴ Tunteet yhdistyvät seksuaalisuuteen, jota varsin vapaamieliset indokiinalaiset pitävät täysin normaalina asiana. Kolmannen sukupuolen edustajia (*lady boys*) ei syrjitä, eikä heidän lukumääränsä kasvamista tai heidän nousuaan tietyn tyyppisen turismin vetonauloiksi paheksuta.

Nainen valkokankaalla

Indokiinan kaksi sotaa ovat inspiroineet lukuisia kaunokirjallisia teoksia. Vietnamin sodasta oli kulunut vasta kymmenen vuotta, kun Yhdysvalloissa oli ilmestynyt jo parisataa siitä kertovaa romaania. David Morrellin romaani *Ajojahti* (*First Blood*, 1971), joka kertoo John J. Rambosta, kuuluu eittämättä menestyneimpien joukkoon. Kirjaan pohjautuvat elokuvat, joissa pääosaa esittää Sylvester Stallone, ovat olleet kassamagneetteja. Ranska-

laissyntyinen lehtimies Bernard B. Fall, joka kuoli vuonna 1967 astuttuaan miinaan, kirjoitti sodasta romaanin tapaisia esseitä, mm. *Street without Joy* (1961), *Last reflections on a war* (1967), *Hell in a very small place: the siege of Dien Bien Phu* (1966). Niissä toistuvat monet *The two Vietnams* -teoksen (1963) teemat.⁵ Italiassa vietnamilaista kirjallisuutta on julkaistu sen sijaan varsin niukalti. Kiinnostavin teos lienee Anna Moïn *Leco delle risaie* (*L'Écho des rizières*, 2001, suom. *Riisipeltojen kaiku*). Romaani kertoo naisesta, joka etsii onneaan ja yrittää unohtaa sodan jättämät arvet.

Vietnamilainen nainen näyttelee mielenkiintoista roolia elokuvissa.⁶ Länsimaissa, etenkin Yhdysvalloissa ja Ranskassa, tuotetut elokuvat keskittyvät sodan tapahtumiin. Mies on näin ollen niiden itseoiikutettu sankari. Joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta naiset näyttelivät vain sivuosissa ja välttyivät harvoin stereotyyppisiltä luonnehdinnoilta. Vietnamilainen elokuvataide sen sijaan kehittyi suhteellisen myöhään, eikä sitä juuri tunneta ulkomailla. Se poikkeaa voimakkaasti amerikkalaisesta. Vietnamilaiset ohjaajat tunsivat naisen aseman sotavuosina ja halusivat kertoa elokuvissaan heidän vaikeasta elämästään sekä koti- että sotarintamalla.

Ensimmäinen Vietnamin sotaa käsittelevä menestyselokuva oli John Waynen *Vihreät baretit* (*The Green Berets*, 1968), joka herätti ristiriitaisia tunteita. Samaan linjaa jatkoi Sylvester Stallonen *Rambo – taistelija 2* (*Rambo: First Blood Part II*, 1985). Amerikkalaisten rinnalla taistelevalle naiselle on annettu molemmissa elokuvissa marginaalinen rooli. Amerikkalainen sotilas on luonnollisesti tarinan sankari, vaikka *Rambossa* aletaankin nostaa esille myös ”pahoja” amerikkalaisia. Kahtiajaosta ”hyviin” ja ”pahoihin” tuleekin suosittu teema 1980-luvulla, kuten esimerkiksi Oliver Stonen elokuvassa *Platoon – nuoret sotilaat* (*Platoon*, 1986).

Vietnamilaisen naisen debyytti valkokankaalla liittyy kuitenkin Italiaan. Vuonna 1958 valmistui Joseph L. Mankiewiczin ohjaamaokuva *Hiljainen amerikkalainen* (*The Quiet American*), joka perustuu Graham Greenen⁷ samannimiseen suosittuun romaaniin.

Tapahtumat ajoittuvat ensimmäiseen Indokiinan sotaan. Tarina kertoo 50-vuotiaasta englantilaisesta journalistista Thomas Fowlerista ja hänen nuoresta rakastajattarestaan Phuongista, johon amerikkalainen salaisen palvelun agentti Alden Pyle rakastuu. Phuongin roolissa nähdään italialainen Georgia Moll. Hollywoodissa oli tuolloin tavallista meikata valkoihoiset näyttelijät muiden etnisten ryhmien edustajiksi, eikä vietnamilaista naista näyttelevässä italiattaressa ollut sen vuoksi mitään tavallisuudesta poikkeavaa. Saman elokuvan toisessa versiossa vuodelta 2002 (ohjaaja Philip Noyce, Thomas Fowlerin roolissa Michael Caine) vietnamilainen näyttelijätär Đỗ Thị Hải Yến on Mollia paljon uskottavampi *congai*. Elokuva sai kuitenkin osakseen laajaa kritiikkiä Amerikassa vahvan amerikkalaisvastaisen sävyensä takia, aivan kuten aikoinaan Greenen romaanikin.

Ainoa laatuelokuva, jonka tapahtumat edeltävät ajallisesti Indokiinan sotia, on ranskalainen, parhaan ulkomaisen elokuvan Oscar-palkinnon voittanut, Régis Wargnier'n *Indokiina* (*Indochine*, 1992).⁸ Catherine Deneuve esittää kumiplantaasin omistajatarta, Éliane Devries'ta, Vincent Pérez nuorta upseeria, Jean-Baptiste Le Guenia, joka rakastuu Élianen adoptiotyttären Camilleen. Camillen roolissa nähdään Linh-Dan Pham. Tarina ajoittuu toista maailmansotaa edeltäviin Ranskan siirtomaavallan vuosiin ja päättyy Geneven konferenssiin (1954). Vietnamilaiseen Nguyễn-dynastiaan kuuluva prinsessa Camille, jonka Éliane on adoptoinut tytön vanhempien kuoltua onnettomuudessa, muuttuu viattomasta ja ranskalaistuneesta nuoresta naisesta Viêt Minhin aktivistiksi tiedostettuaan kolonialismin julmuuden. Kohtaus, jossa vietnamilaisia kuleja, miehiä ja naisia, myydään erään Tonkikinlahden saaren torilla, on erittäin koskettava. Heitä kohdellaan kuin eläimiä. Se saa Camillen valitsemaan lopullisesti vallankumouksen tien.

On merkille pantavaa, että menestyneimmissä Vietnamin sotaa kuvaavissa elokuvissa, kuten Michael Cimiron *Kauriinmetsästäjä* (*The Deer hunter*, 1978) tai Francis Ford Coppolan *Ilmestyskirja. Nyt* (*Apocalypse Now*, 1979), vietnamilainen nainen jää lähes kokonaan syrjään. Cimiron elokuvassa on ainoastaan yksi

kohtaus, jossa hän esiintyy. Nuori prostituoitu houkuttelee asuntoonsa Steven, amerikkalaisen sotilaan, joka on eksynyt sekasorron vallassa olevassa Saigonissa.⁹ Steve lähtee kuitenkin närkästyneenä tiehensä nähdessään naisen huoneessa pienen itkevän lapsen. Ohjaaja on halunnut viestittää kohtauksella olosuhteista, joihin naisten oli alistuttava sodan aikana elättääkseen perheensä. Kuten Steve, prostituoitukin oli sodan uhri.

Hollywood-elokuvissa sotaa tarkastellaan amerikkalaisten sotilaiden näkökulmasta. He taistelevat, vaikeroivat tuskissaan, kuolevat ja voittavat. Vihollinen – pohjoisvietnamilaiset ja Etelä-Vietnamin kansallisen vapautusrintaman, Vietkongin, sissit – ovat kasvottomia. Kamera ei kuvaa heitä yksilöinä, vaan heitä kuolee taisteluissa tusinoittain. Yhden amerikkalaisen kuolema herättää myötätuntoa, mutta vietnamilaiset – myös naiset – saavat kylmästi kuolla. Poikkeuksena mainittakoon viisi Oscar-palkintoa voittanut Stanley Kubrickin *Full metal jacket* (1987). Siinä Têt-hyökkäyksen aikana merijalkaväen partio joutuu sala-ampujan tulitukseen, ja muutama sotilas kuolee. Lopulta sotilaat saavat sissin saarretuksi ja ampuvat hänet. Paljastuukin, että hän on nainen. Hän on haavoittunut vakavasti ja anelee elokuvan pääosan esittäjää Jokeria lopettamaan hänen kärsimyksensä. Nuorukainen täyttää säälistä naisen pyynnön.

Samassa elokuvassa esiintyy myös vietnamilainen prostituoitu, joka vieraillee amerikkalaisten leirissä mutta kieltäytyy ottamasta asiakkakseen afroamerikkalaista sotilasta tämän runsaan ”kaluston” takia. Täysin toisenlainen on sen sijaan *Trinh* (Chintara Sukapatana), johon Adrian Cronauer (Robin Williams) ihastuu Barryn Levinsonin elokuvassa *Hyvää huomenta, Vietnam* (*Good-morning Vietnam*, 1987). *Trinh* on ujo ja hyvin varautunut nuori nainen, joka ei anna periksi sotilaan flirttailulle vaan hylkää hänet lopuksi samalla tavalla kuin Vietnam amerikkalaiset.

Elokuvilla oli epäilemättä merkittävä rooli propagandassa, kuten jo Espanjan sodan aikana.¹⁰ Vietnamilaisten elokuvien kommunistinen propaganda oli kuitenkin perin karkeatekoista: Hồ Chí Minhin kaupungissa ja Hanoissa ei tunnettu vielä länsimaisen elokuvan tyylikeinoja. Niistä alettiin imeä vaikutteita

vasta melko myöhäisessä vaiheessa. Sodan jälkeen uusi Vietnam alkoi hitaasti tuottaa elokuvia, joita ei ollut tarkoitettu propagandan levittämiseen vaan jotka suunnattiin vierasmaalaisille. Ensimmäinen maan rajojen ulkopuolellakin tunnettuutta saavuttanut elokuva, Lê Hoàngin *Gái nháy* (Baarin tytöt), on vuodelta 2003. Siinä käsitellään kahta nyky-Vietnamin vakavaa ongelmaa: prostituutiota ja huumeiden käyttöä, johon liittyy AIDSin ja HIVin leviäminen väestön keskuudessa. Elokuvan tavoitteena on myös tukea miesten väkivallan kohteeksi joutuneita naisia. Vuonna 2006 valmistuneessa *Journey from the Fall* sitä vastoin kuvataan taistelua, jota perhe joutuu käymään pysyäkseen hengissä sodan jälkeen. Molemmissa elokuvissa nainen on erottamaton osa perhettä ja sen inhimillistä tragediaa.

Merkittävin henkilöahamo Vietnamin sodasta kertovissa elokuvissa on epäilemättä *Hiljaisen amerikkalaisen* Phương Philip Noycen filmatisoinnissa vuodelta 2002. Nuori vietnamilainen nainen näkee brittitoimittaja Thomas Fowlerissa miehen, joka ikäerosta huolimatta voi olla hänen kumppaninsa ja mahdollisesti aviomies ja taata hänelle turvan sodan runtelemassa Saigonissa. Phương on valmis vaihtamaan rakkautensa varmuuteen hyvästä elämästä myös Alden Pylon kanssa. Kyse on toisin sanoen rakkaudesta aasialaisessa merkityksessä. Indokiinan köyhässä yhteiskunnassa oma ja läheisten taloudellinen hyvinvointi on romantiikkaa tärkeämpi. Rakkaus sellaisena, jona me länsimaiset sen miellämme, on rikkaiden kansojen etuoikeus.¹¹

Naisen imago

Amerikan ja Euroopan tiedotusvälineiden tarjoama kuva vietnamilaisesta naisesta on sodan seurauksena kovin erilainen. Hän ei iskostu yleiseen tajuntaan urheana sissinä tai raatamassa pelloilla perheensä elannon eteen vaan prostituoituna. Hän saattaa saada osakseen myötätuntoa, kuten musikaalissa *Miss Saigon*, joka perustuu Giacomo Puccinin oopperaan *Madama Butterfly*. Musikaalin päähenkilö Kim on nuori prostituoitu, joka alkaa odottaa

lasta rakastetulleen, amerikkalaiselle sotilaille. Mies on naimisissa, kuten Puccinin oopperan Pinkertonkin. Kun Kim saa tietää, että mies on tullut Saigoniin vaimonsa kanssa eikä aio palata hänen luokseen, hän luovuttaa lapsen miehelle ja surmaa itsensä. Yhtä dramaattinen on *Am Tinh* -televisiosarjan Lâm Uyển Nhin tarina, joka perustuu tositapahtumiin. Kauneuskilpailun voittanut vietnamitar päätyi kadulle. Hän joutui huumekierteeseen, sairastui AIDSiin ja kuoli vuonna 2007.

Edellisen kaltainen luonnehdinta on kuitenkin kaukana vietnamilaisen kulttuurin ytimestä. Indokiinalaisen yhteisön moraalikäsitys on vahva, mutta ei kristillisessä mielessä. Kristillinen moraalikäsitys perustuu synnin käsitteeseen, kun taas Indokiinassa naisten (ja miesten) käyttäytymistä ohjaa siveys. Seksuaaliset suhteet voivat olla vapaita yksityiselämässä, mutta kiintymystä ei osoiteta julkisesti eikä kehoa paljasteta esimerkiksi pukeutumalla niukasti. Siksi onkin helppo ymmärtää, kuinka epäluonnolliselta puolipukeisten tyttöjen tanssi *go go* -baareissa Vietnamin sodan aikana vaikutti. Sodan myötä länsimaailma juurrutti Indokiinaan, Thaimaahan ja Vietnamin turistikohteisiin ilmiöitä ja tapoja, jotka eivät kuuluneet alueen perinteiseen kulttuuriin, kuten hieronta, jota pidetään nykyään prostituution synonyymina. Esimerkiksi Thaimaassa perinteisessä ja aidossa hieronnassa sekä asiakas että hieroja ovat täysissä pukeissa. Hieronta on liittynyt aina pelkästään fyysiseen ja henkiseen hyvinvointiin, ei seksiin. Muutos tapahtui nimenomaan Vietnamin sodan aikana lepo- ja virkistäytymiskeskuksissa, (*R&R, Rest and Recreation*), joissa amerikkalaisotilaat viettivät lomiaan.

Erilainen moraalikäsitys salli rakastajattarien, *congai* (Thaimaassa *mia noj*, 'pikkuvaimo'), ottamisen. Prostituoiduilla sinänsä oli ollut tärkeä rooli jo perinteisessä yhteiskunnassa. Sitä kuvastaa esimerkiksi vietnamilainen eppinen runoelma 1800-luvun alkuvuosilta. Se kertoo nuoresta Thúy Kiêusta, joka ryhtyy prostituoiduksi auttaakseen perhettään. Sama tilanne on hyvin yleinen tämänkin päivän indokiinalaisessa yhteiskunnassa, jossa köyhien perheiden tyttäret ajautuvat joskus prostituoiduksi ylläpitääkseen perhettään. Indokiinassa tähän suhtaudutaan ymmär-

täväisesti: prostituutio ei saa samanlaista moraalista tuomiota kuin länsimaissa.¹² Lisäksi moniavioisuus päättyi Vietnamissa virallisesti vasta vuonna 1958, mutta käytäntö jatkui tämänkin jälkeen. Se selittää, miksi seksuaalisia suhteita on helppo solmia. Bernard F. Fall kirjoittaa:

[Ne] saavat kaikkien luonnollisen hyväksynnän, toisin sanoen eräät katsovat, että ne eivät muodosta minkäänlaista ongelmaa, kuten monissa muissa maissa. Esimerkiksi Hanoiin Länsijärven tuntumassa sijaitsevan, naimattomien naisten suosiossa olevan pagodin sisäänkäyntiin oli kiinnitetty varsin pelkistetty kyltti: 'Kaikkia rakastuneita miehiä kielletään tuomasta jalkavaimojaan tähän temppeleihin ja rakastelemasta täällä. Tämä on pyhä paikka.'¹³

Buddhalaisuus kieltää munkin ja naisen väliset suhteet niin jyrkästi, että nainen ei voi edes koskettaa munkkia, mutta on salliva, kun kyse on tavallisista miehistä ja naisista, jotka ryhtyvät suhteeseen omasta vapaasta tahdostaan. Vaikka fyysinen suhde ei sinällään johdakaan moraaliongelmiin, kuten Bernard F. Fall toteaa, fyysisyys ei kuitenkaan tarkoita vapautta tehdä mitä hyvänsä. Rakastuneet parit tai avioliiton solmineet pariskunnat eivät osoita hellyyttä julkisilla paikoilla tai kulje käsi kädessä. Sitä pidetään kiusallisena ja sopimattomana.

Ei ole kuitenkaan sääntöä ilman poikkeusta. Vitaliano Ravagli, toisen maailmansodan aikana partisaaneihin kuulunut italialainen kommunisti, osallistui ensimmäiseen Indokiinan sotaan Viêt Minhin joukoissa ja kertoi kokemuksistaan. Kun hänen joukko-osastonsa saapui Laosin ja Vietnamin väliselle rajalle, se pysähtyi erääseen kylään, jossa se sai sydämellisen vastaanoton: ”Meille tarjottiin ruokaa, ja saapumistamme juhliittiin illalla tanssein, lauluin ja tamburiinein.” Seuraavana aamuna Ravagli meni joenrantaan uimaan ja pesemään vaatteitaan.

Kaukana lasten katseilta riisuin vaatteet yltäni ja asetuin pitkälleni kohtaan, missä vesi oli syvempää. Enempää en olisi voinut toivoa. Vilkaisin kuitenkin rannalle ja näin erittäin viehättävän *rade*-heimoon kuuluvan tytön, joka tutkisteli minua uteliaasti. Yritin

peitellä vartaloani käsilläni, mutta hän sujauttikin pukunsa päältä, astui veteen ja asettui pesemään huolellisesti itseään aivan minun viereeni.

Ravagli kertoo häkeltyneensä, sillä tyttö oli hyvin kaunis: ”Hänellä oli mustat hiukset, vihreät silmät, hienostuneet kasvopiiirteet, täyteläiset huulet, pyöreät ja pystyt rinnat.” Sotilas myönsi toki saaneensa houkuttelevia kutsuja, kun hänen joukko-osastonsa leiriytyi siellä täällä matkansa varrella, mutta naiset olivat olleet joko liian vanhoja tai liian nuoria. Tällä kertaa houkutus oli suuri, mutta Ravagli ei tiennyt, mitä tehdä:

Lojuin vain siinä haltioituneena, kun tyttö teki aloitteen asettumalla pitkäkseen päälleni ja syleillen minua tiukasti. Minäkin syleilin häntä niin kovaa, että tunsin hänen sydämensä sykkeen rintaani vasten.¹⁴

Itse asiassa Ravagli huomasi, että tyttö oli paljon nuorempi kuin hän oli luullut. Hän tunsii olevansa ”pelästyneen ja surullisen, hirvittävän kauniin lapsen” syleilyssä. Hänestä ei ollut käyttämään tilaisuutta hyväkseen, vaan he pukeutuivat. ”Tyttö itki ja hyväili kasvojani, enkä lakannut suutelemasta häntä.” Seuraavana päivänä sotilaiden piti jatkaa marssiaan. Kyläläiset kertoivat Ravaglille, että tyttö oli jäänyt orvoksi ja menettänyt sodassa myös sisaruksensa. Se selitti hänen käyttäytymisensä: hän halusi lähteä sotilaiden matkaan. Tyttö otettiin mukaan kantajaksi, mutta komentaja lähetti hänet takaisin kotikyläänsä: Vitalianon mielessä ei ollut mitään muuta kuin tyttö, ja hän alkoi olla taistelutilanteissa riski sekä itselleen että joukko-osastolle. Mies oli murheellinen: ”Ainoa lohdutus oli se, että mikäli hän olisi jäänyt, olisin voinut menettää hänet taistelussa enkä olisi ikinä antanut sitä anteeksi itselleni. Komentaja oli oikeassa. Tulin Laosiin yhden asian takia, ja se minun on hoidettava.” Vanha partisaani uhrasi orastavan rakkauden vallankumouksen asialle.

Vahva nainen

Indokiinalaisessa yhteiskunnassa naisen asema ei ole alisteinen suhteessa mieheen. Kiinassa on ollut jopa länsimaisiin amatso-neihin verrattavissa olevia kansoja. Ne ovat edustaneet jäännettä matriarkaalisesta yhteiskuntajärjestyksestä tai vähintäänkin naisen hallitsevaa asemaa tietyissä vanhoissa kulttuureissa.¹⁵ Vietnamin legendaarisen Vãn Lang -kuningaskunnan kulttuuri, joka vallitsi maan pohjoisosassa Punaisenjoen alueella, perustui luultavasti matriarkaaliseen yhteiskuntaan, joka oli vallalla myös muilla Aasian kaakkoisosan alueilla. Esimerkiksi Vietnamin historiassa korostuvat voimakkaasti Trungin sisaret, jotka vuonna 40 jKr. johtivat vietnamlaisylimystön kapinaan kiinalaista kuvernööriä vastaan. Trung Trác, heimopäällikkö Thi Sáchin vaimo, ja hänen sisarensa Trung Nhị osallistuivat myös itse taisteluihin, vaikka odottivat lasta. Trung Trácista tuli kuningatar, mutta kolme vuotta myöhemmin keisari Guangwun suuri armeija löi kapinalliset. Sisarten kohtalosta elää kaksi erilaista legenda. Ensimmäisessä keisari katkaisutti heidän kaulansa, ja heidän päänsä toimitettiin hänelle hoviin. Toisessa naiset tekivät itsemurhan hyppäämällä Hà Giang -jokeen ja muuttuivat patsaiksi, jotka kuljetettiin Hanoiin Hai Bà Trung -temppeliin. Trungin sisarista tuli vapaan, rohkean ja kansansa puolesta taistelevan vietnamlaisen naisen symboli.

Vahva ja voimakastahtoinen nainen näytti syntyvän tietyllä tavalla uudelleen presidentti Diêmien veljen Ngô Đình Nhun puolison Madame Nhu ristiriitaisia tunteita herättävässä persoonassa. Madame Nhu perusti naisten solidaarisuusliikkeen, johon kuului miljoona naista. "Tämä taisteleva naisliike ja sen rinnalla epäuskottaviksi muuttuneet nuorisoliitot eivät edustaneet niinkään keinoa reagoida Vietkongin, Etelä-Vietnamin kansallisen vapautusrintaman, soluttautumiseen maaseuduilla ja kaupungeissa kuin Nhun dynastian henkilökohtaista valtaa."¹⁶ Madame Nhu oli kiihkeä katolilainen ja tuli kuuluisaksi lausuttuaan: "Valta on suurenmoinen asia." Huomiota herätti myös se, kuinka hän reagoi uutiseen buddhalaisen munkin polttoitsemurhasta:

“Kaikki se, mitä buddhalaiset saivat aikaan, oli yhden munkin polttaminen. Eivätkä he tehneet sitä edes omilla varoillaan, koska heidän oli käytettävä tuontibensiiniä.”¹⁷ Madame Nhu selvisi ehjin nahoin Yhdysvaltojen ohjauksessa tehdystä vallankaappauksesta, jossa hänen puolisonsa ja Diệm sen sijaan murhattiin.

Bernard F. Fallin kertoman mukaan myös erittäin kauniin ja viehättävän Dungin menestys oli loistava: “Hänen uransa Pohjois-Vietnamissa noudatti täsmälleen renessanssin tai muinaisen Kiinan hovin kurtisaanin uraa.” Dung oli aluksi korkea-arvoisten upseerien rakastajatar ja päätyi lopulta erään aluekomentajan lempirakastajattareksi, *maitresse-en-titre*. Hänellä oli paljon vaikutusvaltaa ranskalaisten upseerien ylennyksiin ja siirtoihin, ja hän oli saanut tullilta erikoisoikeuksia, joiden ansiosta hän rikastui valuutta- ja kultakaupalla. Dung synnytti kenraalille tyttären, mutta kun upseeri sai siirron Ranskaan, hän kieltäytyi lähtemästä tämän mukaan ja jatkoi ”uraansa” Saigonissa erään amerikkalaisen everstin rakastajattarena. Fall törmäsi Dungiin Saigonissa. Nainen istui maineikkaassa Arc-en-Ciel -ravintolassa áo dài -asussaan: “Hän oli vieläkin kaunis, vaikkei näyttänytkään enää yhtä raikkaalta kuin Hanoi aikoina, ja hymyili raskastekoiselle ja tummahipiäiselle pöytäkumppanilleen.” Dungin uusi rakastaja oli tärkeässä asemassa eräässä amerikkalaisessa yrityksessä, jolla oli merkittäviä etuja ajettavanaan Etelä-Vietnamissa. Nainen oli lopettanut suhteensa amerikkalaiseen everstiin, joka oli suorastaan menettänyt järkensä hänen takiaan.¹⁸

Kuten olemme nähneet, vierasmaalaisen silmissä rakastajataret, *congaï*, edustivat prostituoitujen ohella kaikkein tavallisinta vienamilaista naishahmoa. Jo ranskalaisvallan aikana he olivat pitäneet seuraa sotilaille. He olivat erityisen suojattomia kommunistien tehdessä iskujaan, ja sotilaat pelkäsivät heidän joutuvan vaaraan ollessaan itse taistelemassa. “Osittain ongelma ratkaistiin perustamalla ranskalaiseen tukikohtaan tai sen lähistölle asuntokortteleita, *camps des mariés*, armeijan palkkalisioilla olevia paikallisasukkaita varten. Perheet saivat elää niissä lähellä sijaitsevien sotilasosastojen suojeluksessa.”¹⁹ Kommunistit olivat kuitenkin soluttaneet rakastajattarien joukkoon vakoilijoi-

taan, jotka onnistuivat toisinaan tekemään sabotaasi-iskujaan ja tukemaan sissien hyökkäyksiä: "Kysymys oli luonnollisesti yksittäistapauksista. Sadat vietnamilaiset tytöt ja vuoristoheimojen naiset pysyivät uskollisina ranskalaisille miehilleen piittaamatta seurauksista, jotka saattoivat joskus merkitä kuolemaa tai ilmetä yhteiskunnallisena syrjintänä."²⁰

Törmäämme näihin naisiin myös amerikkalaisissa tukikohdissa tai niiden läheisyydessä. Tiziano Terzani tapasi Quế Sơnin alueella kapteeni Edwin Copelandin, amerikkalaisen neuvonantajaa, joka ilmaisi hänelle pettymyksensä sodan kulkuun. Hän olisi halunnut osallistua taisteluihin, mutta se ei käynyt päinsä, sillä rintamalla taisteli tuolloin enää vain etelävietnamilaisia. Sitä mukaa kun oluttölkit tyhjenivät, Copeland sukelsi yhä syvemmälle entisiin aikoihin, jolloin hän "oli hoitanut oman tonttinsa". Terzani kertoo:

Hän tarttui tyhjentyneisiin oluttölkkeihin ja rusensi ne. Kuului kolkko metallin ääni, kun ne taittuivat kahtia. Erittäin nuori, kaunis ja poissaolevan tuntuinen nainen, jolla oli pitkä, pitkin selkää valuva palmikko ja kukikas pyjama, käveli jääkaapille ja kantoi miehelle uutta olutta. Hän liikkui äänettömästi keittiössä ja seurasi isäntänsä jokaista liikettä viileän hellästi, etäisesti.²¹

Terzani kuvaa vaikuttavasti jotakin paljon merkityksellisempää kuin pelkkää tuokiota amerikkalaisen upseerin arkipäivässä: tyttö edusti kokonaisen kansan personifikaatiota. Etelävietnamilaiset palvelivat amerikkalaista isäntäänsä tunteettomasti pitäytyen emotiivisesti etäällä hänestä, sillä ennen pitkää hän joka tapauksessa lähtisi ja jättäisi heidät oman onnensa nojaan.

Uudet isännät valtasivatkin amerikkalaisten paikan, mutta vietnamilaistyöt suhtautuivat heihin eri tavalla. Stanley Karnow kirjoittaa:

Vaikka neuvostoliittolaiset sotilasneuvonantajat eivät olleetkaan yhtä tungettelevia kuin amerikkalaiset, he eivät saaneet osakseen ihailua. [...] He olivat kuin karikatyyrejä, isokokoisia, pyyleviä ja suorastaan härkämäisiä valjuissa ja tropiikin ilmastoon soveltu-

mattomissa asuissaan. Voin vieläkin nähdä heidät kuljeksimassa vailla päämäärää pitkin Hanoi tai Hồ Chí Minhin kaupungin katuja, kuten yhtä isokokoiset ja lihavat, sonnimaiset amerikkalaiset rakennustyömiehet, joita oli töissä Kaakkois-Aasian rakennusfirmoissa. Joitakin eroja kuitenkin oli. Amerikkalaisten käsipuolessa kulki hentoja ja viehättäviä vietnamilaistyttöjä, kun taas neuvostoliittolaisten seuralaisina olivat heidän vaimonsa, jotka olivat ruumiinrakenteeltaan yhtä jykeviä kuin miehensä. Amerikkalaisista näkyi, että he olivat rikkaita. Venäläiset taas vaikuttivat musikoilta, joilla ei ollut taskussa kopeekkaakaan.”

Indokiinalaisen naisen näkökulma oli toisin sanoen selvä ja ehdoton: ”No money, no honey.” Länsimaalainen mies pysyi hänen suosiossaan. Nykyään Thaimaahan, Vietnamiin ja Kambođiaan saapuvien venäläisten taskut ovat täynnä rahaa, eikä hunajasta ole puutetta.

Myös Terzanin kirjoituksissa nainen saa symbolisen merkityksen. Hän näki loppupalvesta 1975 Saigonissa ”lepran runteleman nuoren naisen vastasyntynyt lapsi rinallaan”. Nainen ”nukkui kyyryssä kadulla Catinat-apteekin edessä”. Jonkin matkan päässä, ”Givral-kahvilan nurkassa”, istui ”lehtiä kaupusteleva nainen, joka viettää päivänsä ja yönsä siinä, jalkakäytävällä, vaalean ja pisamanaamaisen tyttärensä kanssa, jonka hän on saanut jokin vuosi sitten jonkin amerikkalaisen sotilaan kanssa riisikulhon hinnasta.”²² Naiset joutuivat kantamaan Vietnamin myllertäneiden tapahtumien painolastia siirtomaa-ajan onnellisen Saigonin emblemaattisimmassa paikassa, keskeisellä Catinat-kadulla (nykyään Đông Khởi), suorastaan sietokyvyn rajoille asti.

Terzani tapasi kovin erilaisia naisia Medanissa etsiessään ennustajiaan Sumatralla. Hän kuuli kerrottavan ”aivan erityisestä temppeleistä, jota ylläpitää vegetaristineitsyiden lahko; jokainen neitsyt adoptoi kaksi tyttöä, jotta perinne voi jatkua. Neitsyet ennustivat tulevan. Eräs heistä luki sen temppelein puutarhasta pöimitun kukan terälehdistä.” Neitsyet ”olivat vanhanaikaisen oloisia erittäin pitkine hiuksineen, jotka oli sidottu nutturalle niskaan, ja punaisine silkkipyjamineen. Minun kohtaloni ennusta-

nut kalpea ja kaunis nainen istui korkealla, neliskulmaisella pöydällä.”²³

Katkelma huokuu rauhaa ja seesteisyyttä, mutta sitä ei olekaan kirjoitettu Vietnamista, jonne on syytä palata nyt uudelleen. Olisi nimittäin väärin olla muistamatta muita siellä vaikuttaneita naisia, ranskattaria. Lentokoneissa, jotka veivät erittäin vaarallisissa olosuhteissa turvaan *Điền Biên Phủn* taistelussa haavoittuneita, oli paljon ranskalaisia sairaanhoitajia. Eräs heistä, Geneviève de Galard-Tarraubes, jonka kone tuhottiin kiitoradalla, jäi hoitamaan sotilaita, kunnes taistelukenttä joutui vihollisen käsiin. Sairaanhoitajatarta alettiin kutsua ”*Điền Biên Phủn* enkeliksi”. Totuudella on kuitenkin aina myös toinen puolensa: ranskalaisjoukot majoittuivat *Điền Biên Phủniin* liikkuvine kenttäbordelleineen (*bordels mobiles de campagne*), joissa algerialaiset ja vietnamilaiset naiset tarjosivat palveluitaan.²⁴ Kun linnake joutui antautumaan, bordelliin jääneet vietnamittaret lähetettiin ”uudelleen koulutettaviksi”.²⁵ Bernard F. Fall muistuttaa, että *Điền Biên Phủniin* prostituoituina saapuneet tytöt käyttäytyivät urhoollisesti palvelen apuhoitajina ”saamatta kuitenkaan osakseen samanlaista huomiota, joka oli kohdistunut aatelissukuiseen ranskalaiseen sairaanhoitajaan Geneviève de Gallard-Tarraubes’hen. Taistelussa haavoittuneet sotilaat eivät tule kuitenkaan unohtamaan maanalaisten sotilassairaaloiden helvetissä kierrostaan tekeviä pienikokoisia, tummahipiäisiä Ouled Nail-heimon naisia, heidän kätensä kosketusta tai heidän erikoisella tavalla korostamaansa ranskaa.”²⁶

Nainen taistelukentällä

Indokiinan maavoimissa palveli myös PFAT (*Personnel Féminin de l’Armée de Terre*), johon kuului vuonna 1954 yli kaksituhatta naissotilasta. Heidän lisäksi ilmavoimien palveluksessa oli satakaksikymmentä naista sekä laivastossa kolmekymmentä. Sodan aikana tukitehtäviin rekrytoitiin vielä 470 naista sotilassaiviilihenkilökuntaan kuuluvien miesten vaimojen joukosta.²⁷

”Heidät määrättiin joko yksinään tai pieninä ryhminä eri komentoyksiköihin jopa taistelualueelle. He hoitivat velvollisuutensa esimerkiksi hirvittävistä sääoloista huolimatta ja suorittivat usein yhtä vaarallisia tehtäviä kuin miehetkin. Lähes sata heistä sai surmansa velvollisuutta täyttäessään.”²⁸ Nämä naiset kunnostautuivat erityisesti ambulanssinkuljettajina, jotka kokosivat haavoittuneita vihollistulen alla. Maineeseen nousivat rohkeutensa ansiosta autonkuljettaja Aline Lerouge ja helikopterilentäjä, lääkäri Valérie André.²⁹ Armeijan komento osoitti suurta ymmärrystä ”kiusallisissa” tilanteissa. ”Vahingossa” raskaaksi tulleet naiset saattoivat jäädä palvelukseen, saada siirron tehtäviin, joissa heidän ei tarvinnut liikkua paikasta toiseen, ja äitiyslomaa ja palata sen jälkeen alkuperäisiin tehtäviinsä. Hanoissa heitä varten avattiin Madame S:n johtama klinikka. Tämä kuusikymmenvuotias nainen oli liittynyt tukijoukkoihin voidakseen olla lähellä armeijassa palvelevaa poikaansa, joka sen sijaan teki kaikkensa päästäkseen mahdollisimman kauaksi äidistään.

Kommunistit hyödynsivät naisia laajalti sekä varsinaisissa taistelujoukoissa että avustavissa tehtävissä. Kaikkein nuorimmat värvääntyivät nuorista koostuviin valvontajoukkoihin ja huolehtivat partiointitehtävistä paikallistaen räjähtämättömiä pommeja ja varmistaen sen, että ulkonaliikkumiskieltoa noudatettiin.³⁰ Bernard F. Fall kertoo huvittavasta välikohtauksesta, jossa eräs juuri Vietnamiin saapunut nuori ranskalaiskapteeni joutui täysin yllättävään tilanteeseen:

Indokiinassa maanviljelijät pukeutuvat lähes samanlaisiin asuihin ja päähineisiin sukupuolesta riippumatta, ja naiset ovat rinnattomia niin kuin miehet. Kommunistisissit tekeytyivät usein naisiksi, kun heidät pysäytettiin. Eräänä päivänä nuori upseeri joutui pulmalliseen tilanteeseen. Hänen oli selvitettävä, oliko pysäytetty henkilö mies vai nainen, eikä hän tiennyt, kuinka menetellä. Hän kysyi radiolähettimellä neuvoa sotilasosaston komentajalta, joka huusi: ’Pane kätesi hänen jalkoväliinsä!’ Radioliikennettä valvova ranskalainen keskuksenhoitaja, nainen, kuten tavallisesti, nappasi radioviestin. Hän välitti sen komentokeskukseen protestoiden voimakkaasti upseerin käskyä, joka oli hänen mielestään naisen

From hidden resistance to peace talks: women in the Vietnam War

Wednesday 4 November 2015 3:24PM

Rosanna Ryan

*Naisten rooli Vietnamin sodassa kiinnostaa edelleen. Kuvassa ruudun-
kaappaus australialaisen ABC Radio Nationalin (RN) 4.11.2015 lähetetyn
ohjelman nettisivusta: [http://www.abc.net.au/radionational/programs/
latenightlive/from-hidden-resistance-to-peace-talks-women-in-the-viet-
nam-war/6907610](http://www.abc.net.au/radionational/programs/latenightlive/from-hidden-resistance-to-peace-talks-women-in-the-vietnam-war/6907610). Haettu 14.5.2016. Kuvan teksti: ”Kaksi nuorta poh-
jois-vietnamilaista tyttöä opettelevat käyttämään konekivääriä”.*

arvoa loukkaava. Komentaja vahvasti antaneensa käskyn mutta myönsi, että sen muoto oli ehkä epäonnistunut ja totesi, että sen olisi pitänyt kuulua: ’Olkaa hyvä ja viekää kätenne epäilyksen alla olevien kapinallisten emättimeen – edellyttäen, että heillä on sellainen.’³¹

Tietty varovaisuus oli joka tapauksessa paikallaan. Oli tapauksia, joissa vietnamilaiset tytöt piilottivat rintaliiveihinsä kranaatteja ja surmasivat näin amerikkalaisia sotilaita.³²

Yhdysvaltain armeijan Vietnamin joukoissa toimi vuodesta 1964 alkaen ANC (*Army Nurse Corps*), joka koostui 90-prosenttisesti vapaaehtoisista naisista. Heitä toimi lääkäreinä, lennonjohtajina, toimistosiihteereinä ja tiedustelupalvelun tehtävissä sekä Women's Army Corps -joukoissa (WAC tuki Etelä-Vietnamin armeijaa naisten sotilaskoulutuksessa), laivastossa, ilmavoimissa ja merijalkaväessä. Naisia palveli myös Punaisen Ristin ja muiden järjestöjen avustustehtävissä. He työskentelivät kaukana tulilinjasta, ja vain yksi heistä, luutnantti Sharone Lane, sai surmansa taistelussa vuonna 1969. Naisia oli sijoitettu myös viestintätehtäviin ja konekirjoittajatariksi. Vuoden 1973 loppuun mennessä Vietnamissa oli suorittanut palvelusta vain 7 500 amerikkalaisnaista.³³ On kuitenkin muistettava, että vasta tuona vuonna Yhdysvaltain asevoimat poistivat kiellon, joka eväsi naisilta mahdollisuuden varsinaiseen asepalvelukseen.

Etelä-Vietnamin armeijassa naiset muodostivat WAFC:n (*Women's Armed Force Corps*³⁴) ja palvelivat myös muissa ARVN:n (*Army of the Republic of Vietnam*) osastoissa. Jotkut heistä osallistuivat aseellisiin hyökkäyksiin, toiset toimivat sairaanhoitotehtävissä lääkäreinä ja sairaanhoitajina sekä tulilinjalla että selustassa. Naisia oli myös tiedustelutehtävissä.

Pohjois-Vietnam ja Vietkong levittivät propagandassaan ahkerasti kuvaa naisesta, joka taisteli amerikkalaista imperialismia ja sen ”sätkynukkeja”, Saigonin hallitusta kannattavia etelävietnamilaisia, vastaan. Eräs vietnamilainen lehti julkaisi esimerkiksi kahta nuorta naista esittävän valokuvan, jonka alla luki: ”Sen jälkeen kun Yhdysvallat ja sen marionettikopla surmasivat sankarin Nguyễn Văn Trõin Vietnamin eteläosassa, hänen vaimonsa Phan Thị Quyênin onnistui karata Saigonista. Hän kulki urheasti vapautettujen alueiden halki ja liittyi Vietnamin eteläosan vapautusarmeijaan seuraten henkensä alttiiksi antaneiden vallankumouksen sankareiden jälkiä. Hän teki osansa vastarintataistelussa isänmaan vapauttamiseksi Yhdysvaltojen hyökkäykseltä.”³⁵ Valokuva esitti nuorta ja lempeää nuorta naista. On vaikea uskoa, että hänestä olisi ollut tappamaan.

Tyttöjen vartaloit eivät saaneet osakseen vain kehuja, vaan niitä myös häväistiin. Vitaliano Ravagli kertoo, että Etelä-Vietnamin sotilaat sieppasivat Viêt Minhin tyttöjä ja kiduttivat heitä – niin kuin miehiäkin – vedellä: ”Sidottuaan vangin kädet ja jalat selän taakse he panevat hänet pitkälleen, sitovat hänen suunsa kangaskaistaleella niin, että se pysyy auki, ja kaatavat sitten vettä leileistä niin pitkään, että hän tukehtuu. Samalla tavalla he tekevät tytöille, jotka he löytävät aseissa. Erona on vain se, että samalla kun he tukehduttavat heitä, he raiskaavat heidät. Tyttöjen tuskainen vääntelettiminen tuottaa orgasmin sotilaille.”³⁶

Amerikkalaisten sotilaiden raiskaamia naisia oli lukematon määrä. Brian de Palman elokuva *Sodan arvet* (*Casualties of war*, 1989) käsittelee juuri tätä aihetta. Elokuvasa esiintyy Vietnamista kertovan elokuvan dramaattisin naishahmo. Amerikkalaiset sotilaat ryöstävät maaseutukylästä nuoren vietnamilaisen naisen voidakseen käyttää häntä seksuaalisesti hyväkseen. He raiskaavat hänet ja pieksevät häntä monta päivää. Ainoastaan Max Eriksson (Michael J. Fox) sanoutuu irti sotilastovereidensa käyttäytymisestä ja yrittää pelastaa Tran Thi Oanhin (Thuy Thu Le). Lopuksi kersantti Tony Meserve (Sean Penn) komentaa tappamaan tytön. Max kertoo kaiken komentajalleen, mutta tämä haluaa peitellä tapahtuneen. Pettynyt Max tapaa baarissa pataljoonaan sotilaspapin, jolle hän paljastaa väärinteot. Tapausta aletaan tutkia, sotilaat joutuvat oikeuteen, ja heille langetetaan ankara tuomio. Elokuva perustuu tositapahtumiin vuodelta 1966. Niistä kertoi ensimmäisenä Daniel Lang *New York Magazine* -lehdessä ja myöhemmin kirjassaan.

Kommunistinaisen valinta oli vaarallinen. Hän hylkäsi luonnollisen turvan, jota yhteiskunta tarjosi naiselle pitämällä hänet mahdollisimman kaukana sodan myllerryksistä. Hänestä tuli vallankumousliikkeen päätoimija miehen rinnalla, ja hän joutui kokemaan mahdollisesti sen traagiset seuraukset. Esimerkiksi kommunistijoukkojen johtajaksi nousevan Giápin nuori puoliso kuoli vuonna 1941 eräässä ranskalaisessa vankilassa tultuaan pidätetyksi kansallismielisenä kansankiihottajana. Hänen kanssaan menehtyi myös hänen pieni poikansa. Myös Giápin sisar pidätettiin, ja hän joutui giljotiiniin Saigonissa.³⁷ Samalla tavalla

Nuori vietnamilaisnainen esittelee metsäaukiolla kiväärin käyttöä teini-ikäisille tytöille. Nämä harjoittelevat sissitoiminnan taitoja, joita tarvitaan Etelä-Vietnamin kansallisen vapautusrintaman taistelussa Yhdysvaltojen ja Etelä-Vietnamin armeijaa vastaan syksyllä 1967. Kuva: Flickr user: manhhai CC by 2.0.

kuin bonzo omisti elämänsä ja tarmonsensa Buddhan opetusten seuraamiselle, indokiinalainen kommunisti uhrasi sen vallankumouksen asialle. Hänen ylin johtajansa, Ho Tši Minh, oli kuuluisa askeettisesta selibaattielämästään, kuten Diêmkin etelävietnamlaisessa vastaleirissä. Puolueesta, jonka punakhmerit ristivät *Angkaniksi*, tuli yli-inhimillinen entiteetti, jolle kuului uhrata koko elämä.³⁸

Nainen rauhan aikana

Vietnamin sota päättyi lopulta Saigonin antautumiseen 30. huhtikuuta 1975. Tiedotusvälineiden välittämät kuvat viimeisten päivien tapahtumista ovat järkyttäviä. Tuhannet vietnamilaiset haki-

vat turvaa Amerikan suurlähetystöstä, joka sekin oli evakuoitava. He yrittivät etsiä tilaa helikoptereista, jotka kuljettivat väkeä yhtämittaa rannikolla Vietkongin koston pelossa lymyävillä lentotukialuksille. Pakoon lähtevien joukossaan oli paljon naisia, sekä etelävietnamilaisien upseereiden ja virkamiesten vaimoja että länsimaalaisten rakastajattaria. Monet heistä ottivat mukaansa myös lapsensa, jotka olivat syntyneet liitosta yhdysvaltalaisien sotilaiden kanssa.

Amerikkalaisten pitkän Vietnamissa oleskelun seurauksena syntyneitä lapsia ja nuoria alettiin kutsua ameraasialaisiksi, *bụi đòì*. Heitä on arveltu olevan 60 000–80 000. Heistä 26 000 sai kodin Yhdysvalloista vuosina 1980–1990. Vain noin 8 000 vietnamilaisnaisista solmi laillisen avioliiton lapsensa isän kanssa vuosina 1964–1975. Hans Petter Molandin elokuvassa *The beautiful Country* (2004) kuvataan liikuttavasti sitä, kuinka ameraasialaiset etsivät isiään. Vuoteen 1990 ajoittuva elokuva kertoo Bìnhistä (Damien Nguyen), joka lähtee pikkuveljensä Tamin kanssa etsimään omaansa päästäkseen eroon syntyperäänsä kohdistuvasta halveksunnasta. Pojat löytävät isänsä Texasista karattuaan Vietnamista venepakolaisina. Kiinalainen tyttö Ling (Bai Ling) ryhtyy prostituoiduksi kootakseen rahaa poikien matkaa varten.

John Ermanin elokuvassa *Green Eyes* (1977) kerrotaan afroamerikkalaisesta sotilaasta Lloyd Dubcekista (Paul Winfield), joka on saanut lapsen erään *go go*-baarin baarin tytön kanssa. Lloyd palaa Yhdysvalloista Saigoniin etsimään poikaa, josta hän tietää vain sen, että hänellä on vihreät silmät. Lloyd etsii lasta orpokodeista nuoren Trungin kanssa, joka toimii hänen oppaanaan ja tulkkinaan, ja tutustuu laitosten surulliseen todellisuuteen. Osan lapsista ovat heidän vietnamilaiset äitinsä hylänneet pakon edessä. Pitkän etsinnän jälkeen Lloyd löytää rakastettunsa Em Thuyn, mutta hänellä on toinen mies. Hän kertoo, että Lloydin poika on kuollut. Lloyd ei palaa kotimaahansa vaan jää Saigoniin auttamaan erään orpokodin lapsia. Kun Saigon joutuu antautumaan, Lloyd adoptoi Trungin, jonka isä on myös afroamerikkalainen, ja he palaavat Yhdysvaltoihin. Elokuva perustuu käsikirjoittajan henkilökohtaiseen kokemukseen Saigonissa,

jossa hän oli vuonna 1974 tekemässä dokumenttielokuvaa surkeassa tilassa olevista orpokodeista. Monissa niistä oli puutetta ruoasta ja vaatteista, ja lapsia kuoli erilaisiin sairauksiin.

Niistä ameraasialaisista, jotka eivät onnistuneet pakenemaan maasta helikoptereilla ja lentotukialuksilla tai myöhemmin ”venepakolaisina” (*boat people*) kommunistien voittoa seuraneiden traagisten tapahtumien seurauksena, tuli vietnamilaisen ja kambodžalaisen yhteiskunnan hylkiöitä. Heidä syrjittiin ja halveksittiin amerikkalaisen kolonialismin hedelminä. On helppo kuvitella heidän äitiensä mielialat. Heidän kumppaninsa hylkäsivät heidät joko pakon edessä tai vapaaehtoisesti, ja he joutuivat lastensa kanssa uuden yhteiskunnan marginaalialueelle. Ajan myötä Indokiina on kuitenkin saanut haavansa arpeutumaan asukkaidensa poikkeuksellisen henkiinjäämisvietin ja elämänhulun ansiosta.

Huomaan saman tilanteen vallitsevan Thaimaassa. Kun kävelen siellä pitkin polkua, joka myötäilee taloni takana riisipelloille vettä kuljettavaa kanavaa, *klongia*, en näe jälkiä tuosta invaasiosta. Maanviljelijät ohjastavat kärsivällisiä ja sitkeitä puhveleitaan veden peittämällä pelloillaan, jotka kasvavat vihreää ja tuuheaa riisiä. Indokiinassa tavataan sanoa: ”Vietnamilaiset istuttavat riisiin, ja khmerit seuraavat katseellaan, laosilaiset korvillaan, kuinka se kasvaa.” Kun viime kerralla lähdin Thaimaasta kotiin, riisi oli jo oraalla. Indokiina ei halua kuolla.

Lähteet

Albanese, Andreina: *Tra mito e realtà: Nü-kuo, regni di donne, nella tradizione letteraria, storica ed enciclopedica cinese*. Atti della Accademia delle Scienze dell'Istituto di Bologna. Classe di scienze morali, Memorie, vol. LXXXIV 1981–1982.

- Anderegg, Michael: *Inventing Vietnam. The War in Film and Television*. Temple University Press 2009.
- Baistrocchi, Massimo: *Bibliografia di una tragedia*. Storia illustrata, dicembre 1985.
- De Anna, Luigi, G.: *In viaggio verso la schiavitù. Dall'Asia al Nord Europa: lo sfruttamento sessuale delle donne thailandesi*. Miscellanea di storia delle esplorazioni, 39, Bozzi, Genova 2014.
- De Anna, Luigi, G.: *Tiziano Terzani, un intellettuale italiano di fronte alla guerra del Vietnam*. Pubblicazioni di lingua & cultura italiana n. 25 Università di Turku, Turku 2015.
- Fall, Bernard, B.: *Dall'Indocina al Viet-Nam: storia di due guerre* (Street without joy. Stackpole 1964). Sugar 1968.
- Karnow, Stanley: *Storia della Guerra del Vietnam*. Rizzoli, Milano 2010.
- Key Guide Vietnam*. Touring Club Italiano, Milano 2007.
- Lanning, Michael, Lee: *Vietnam at the movies*. Ballantine Books, New York 1994.
- Lehtiö, Ossi: Ranskalainen elokuva ja Espanjan sisällissota. *No pasaran! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa*. toim. Hanne Koivisto – Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015.
- Ravagli, Vitaliano/Wu Ming: *Asce di Guerra*. Einaudi, Torino 2005.
- Rottman, Gordon, L., *Army of the Republic of Vietnam 1955–75*. Osprey, Oxford 2010.
- Terzani, Tiziano: *Un indovino mi disse*. TEA, Milano 2013.
- Terzani, Tiziano: *In Asia*. TEA, Milano 2014.
- Terzani, Tiziano: *Pelle di leopardo seguito da Gai Phong! La liberazione di Saigon*. TEA, Milano 2014.
- Zentner, Christian: *La Guerra del dopoguerra. Storia documentata dei conflitti militari dal 1945 ad oggi* (Die Kriege der Nachkriegszeit, 1969). Bietti, Milano 1970.

Viitteet

- 1 *Pelle di leopardo* on vuodelta 1973. Vuonna 1976 Terzani julkaisi teoksensa *Gai Phong! La liberazione di Saigon*, joka sisälsi uusia artikkeleita Vietnamin sodasta. Vuonna 2000 molemmat kirjat koottiin uudelleen yhdeksi niteeksi.

- 2 Tiziano Terzanin elämänvaiheista ks. tähän julkaisuun sisältyvä L. G. de Annan artikkeli *Tiziano Terzani, un intellettuale italiano di fronte alla guerra del Vietnam*. Terzani oli Vietnamissa ja Kambodžassa vuosina 1972–1975.
- 3 Terzani, *Pelle di leopardo*, 2014, 57.
- 4 *Key Guide Vietnam* 2007, 13.
- 5 Vietnamiin liittyvästä kaunokirjallisuudesta ks. Baistrocchi 1985, 34.
- 6 Vietnam-elokuvista, ks. myös Ahosen ja Rosenqvistin artikkelit tässä kokouelmassa.
- 7 Greene oleskeli pitkään Saigonissa 1951–1954. Hän toimi *Sunday Timesin* ja *Le Figaron* kirjeenvaihtajana.
- 8 Elokuvan käsikirjoitus ei perustu romaaniin vaan on kirjailija Érik Orsennan käsialaa.
- 9 Kohtaus maalaa Saigonista amerikkalaisille elokuville tyypillisen kuvan, ks. Lanning 1994 (Michael Lee Lanning osallistui Vietnamin sotaan) ja Andregg 2009.
- 10 Lehtiö 2015, 179–204.
- 11 De Anna 2014, 200.
- 12 Myös Wikipedian artikkeli prostituutiosta Vietnamissa toteaa, että prostituutio on laitonta mutta että sitä harjoittaa käytännössä 30 000 – 70 000 naista ja miestä. Tarkan määrän arviointi on useista syistä mahdotonta.
- 13 Fall 1968, 125.
- 14 Ravagli/Wu Ming 2005, 230–232.
- 15 Albanese 1981–1982, 5–139.
- 16 Zentner 1970, 492.
- 17 Zentner 1970, 455.
- 18 Fall 1968, 133–134.
- 19 Fall 1968, 135.
- 20 Fall 1968, 135–136.
- 21 Terzani, *Pelle di leopardo*, 2014, 99.
- 22 Terzani, *In Asia*, 2014, 24.
- 23 Terzani, *Un indovino mi disse*, 2013, 267.
- 24 Bernard F. Fall toteaa: “Kaikki tytöt ovat vapaaehtoisia ja kuuluvat yleensä Constantinen kaupungin Ouled-Nail -heimoon. Sen kauniilla naisilla on ollut tapana jo lähes sata vuotta harjoittaa prostituutiota koko Pohjois-Afrikassa niin kauan, että he saavat kokoon riittävästi rahaa myötäjäisiinsä” (Fall 1968, 126).
- 25 *International Herald Tribune* -lehdessä ilmestynyttä James Pringlen artikkelia *Au revoir, Dien Bien Phu* on siteerattu internetin kautta.

- 26 Fall 1968, 128.
- 27 Naiset, jotka Bernard F. Fall tunsikin henkilökohtaisesti ”olivat usein ihailtavia yksilöitä, naisia, joilla oli perhe mutta jotka suorittivat palvelusta armeijassa upseereina tai muissa tehtävissä”. Fall muistaa erään kiinnostavan tapauksen. Eräs ranskatar oli värväytynyt asevoimiin voidakseen seurata armeijan palveluksessa olevaa puolisoaan. Nainen lähetettiin kommunistien piirittämään etulinjaan, aviomies sen sijaan turvalliseen toimistoon Hanoiin (Fall 1968, 131).
- 28 Fall 1968, 130.
- 29 Kapteeni André pelasti kuusikymmentäseitsemän haavoittunutta sotilasta vihollislinjojen takaa. Laskuvarjojäärijä ja lentäjällä Paule Dupont d’Isignyillä oli ”niin suuri määrä urhoollisuusmitaleita, että niillä olisi voinut koristaa armeijan vakinaisessa palveluksessa olevan upseerin rintapielen aina hänen sotilasakatemian ajoistaan eläköitymiseen kenraalin arvolla”. Tärkeitä olivat myös naiset, jotka ompelivat laskuvarjoja. Monet heistä olivat itsekin laskuvarjojäärikäreitä (Fall 1968, 131).
- 30 Rottman 2010, 15.
- 31 Fall 1968, 244.
- 32 Karnow 2010, 13.
- 33 Lukumäärä vaihtelee lähteestä riippuen. Vietnam Women’s Memorial Foundation ilmoittaa määräksi 11 000.
- 34 Madame Nhu toimi joukkojen johtajana *Diệmin pääministerikaudella*.
- 35 Zentner 1970, 498.
- 36 Ravagli/Wu Ming: 2005, 168.
- 37 Karnow 2010, 54.
- 38 Stanley Karnow kertoo Ho Tši Minhin saaneen neuvostoliittolaisilta ”lahjaksi” seuralaisen, Hanoista kotoisin olevan kommunistivirkailijan. Ho Tši Minh näyttää kuitenkin rakastaneen erästä kiinalaista lääkäriä, joka kuoli ennen kuin he ehtivät naimisiin (Karnow 2010, 46).

Tyttö Hanoista

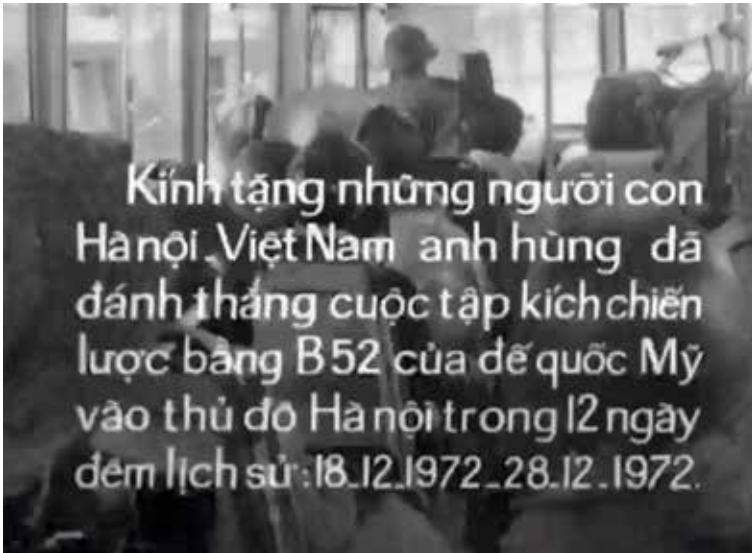
Pohjoisvietnamilainen näkökulma joulukuun 1972 pommituksiin

Vietnamin sodan vaikuttavimpia elokuvallisia kuvauksia on Hải Ninhin (1931–2013) ohjaama draama *Em bé Hà Nội* (1974), jonka voisi suomentaa nimellä *Tyttö Hanoista* tai *Hanoin tyttö*. Mustavalkoisena toteutetun elokuvan käsikirjoittivat ohjaajan ohella Hoàng Tích Chí ja Vương Đan Hoàn, ja se ammensi ajankohtaisesta tragediasta, Hanoin pommituksista joulukuussa 1972. Yhdysvaltalaiset B-52-pommikoneet kylvivät 20 000 tonnia räjähteitä Pohjois-Vietnamiin, ennen kaikkea Hanoiin ja Hải Phòngiin. Pommitukset alkoivat 18. joulukuuta, keskeytyivät joulupäiväksi ja jatkuivat uudelleen tapaninpäivänä, entistä massiivisempina. Erityisen pahasti isku osui Khâm Thiênin vilkkaalle kauppakadulle, jossa yhden yön aikana tuhoutui lähes 2000 rakennusta. Kuolleita kertyi yli 280, monet naisia ja lapsia.¹

Yhdysvaltain politiikassa Richard Nixon ja Henry Kissinger olivat omaksuneet voimakkaan linjan, joka suosi nopeita ja häikäilemättömiä operaatioita. Ajatuksena oli saada raskaan pommituksen kautta estettyä Pohjois-Vietnamin joukkojen toiminta etelässä ja samalla saattaa, kuten Kissinger myöhemmin totesi, kommunistit ”polvilleen”.² Sittenmin siviiliuhrien määrää on selitetty sillä, että pommitukset osuivat vahingossa väriin kohteisiin.³ Tämä tuskin pitää paikkaansa, sillä B-52-pommikoneet tunnettiin järeystään, eikä niiden käytössä olisi ollut mieltä, jos tarkoitus olisi ollut tiheään rakennetuilla kaupunkialueilla osua vain valittuihin kohteisiin. Paikalla oli myös ulkomaalaisia toimittajia, jotka todistivat erityisesti joulukuun 26. ja 27. päivän

välisen yön ankaraa tuhoa. Khâm Thiênin alueella asui arvioiden mukaan yli 28 000 ihmistä, joista suurin osa oli tosin ehditty evakuoita maaseudulle. Siksi kuolleita oli vain muutamia satoja. Strategiset kohteet, kuten rautatie- ja linja-autoasema, oli jo tuhottu viikkoa aiemmin, mutta selvästi pommituksilla tavoiteltiin laajaa taloudellista ja yhteiskunnallista vaikutusta.⁴

Tyttö Hanoista alkaa viittauksella tähän kurimukseen, mutta esittää jo ensimmäisissä kuvissaan vietnamilaiset voittajina. Elokuvan alkuteksti toteaa: ”Kunnioittaen niitä sankareita, jotka torjuivat amerikkalaisen, imperialistisen B-52-iskun pääkaupunkiin noina kahtenatoista historiallisena päivänä ja yönä 18.–28. joulukuuta 1972” (Kuva 1). On arveltu, että Pohjois-Vietnamin raskaat pommitukset vauhdittivat Pariisin rauhanneuvotteluja ja auttoivat Yhdysvaltoja vetäytymään sodasta tammikuussa 1973.⁵ Kun *Tyttö Hanoista* valmistui, Hanoi oli noussut kohtaamastaan katastrofista, ja vaara oli hetkeksi torjuttu.

Kuva 1: *Tyttö Hanoista* alkaa tekstiruudulla, joka kertoo joulukuun 1972 pommituksista ja ”kunnioittaa niitä sankareita”, jotka ”torjuivat” iskun.

Taisteleva elokuva

Tyttö Hanoista valmistui vuonna 1974, ennen Vietnamin sodan päätösvaihetta ja Pohjois-Vietnamin joukkojen marssia Saigoniin huhtikuussa 1975. Elokuvaa syntyi sodan keskellä, mutta samalla myös rauhallisempina jaksona, jolloin kamera voitiin valjastaa kommentoimaan tapahtumia ja levittämään vietnamilaista näkökulmaa meneillään olevasta katastrofista.

Elokuvan ohjaaja Hải Ninh oli kokenut tekijä.⁶ Vuonna 1931 syntynyt ohjaaja oli osallistunut taisteluun Vietnamin itsenäisyyden puolesta Indokiinan sodan aikana. Vietnamin hallitus oli perustanut vuonna 1945 tiedotus- ja propagandaministeriön alaisuuteen elokuvaosaston, jonka tehtävä oli dokumentoida Indokiinan sodan taisteluita. Ninh tuli elokuva-alalle vuonna 1956 ja kuului vietnamilaisen fiktioelokuvan ensimmäiseen sukupolveen. Esikoiselokuvansa *Người chiến sỹ trẻ* (*Nuori sotilas*) Ninh ohjasi vuonna 1964 yhdessä Nguyễn Đức Hinhin kanssa. Alusta lähtien Hải Ninh ammensi Vietnamin kriisistä ja sodan kontekstista. Vietnamin historiakulttuuriin liittyvässä tutkimuksessa onkin todettu, miten sota, joka oli alituista nyt-hetkessä elämistä, muuttui vähitellen historialliseksi pääomaksi, jonka varaan voitiin rakentaa. Historia alettiin esittää sankarillisena tarinana ja kamppailuna ulkovaltojen otetta vastaan.⁷ Samalla 1960- ja 1970-lukujen elokuvantekijät saattoivat ammentaa niistä dokumentaarisisista otoksista, joita aiempien vuosikymmenien tekijät olivat taltioineet.

Merkittävä käänne Hải Ninhin uralla oli elokuva *Vĩ tuyến 17 ngày và đêm* (1972), jonka voisi suomentaa *17. leveyspiiri, yöllä ja päivällä*. Sen nimi viittaa Vietnamin kahtiajakoon vuonna 1954, jolloin maa jakaantui 17. leveyspiirin mukaan pohjoiseen ja eteläiseen osaan. Traaginen tarina kertoi siitä, miten perheiden ja sukujen elämä muuttui peruttamattomasti mekaanisen poliittisen operaation tuloksena. Eepiselle elokuvalla kertyi mittaa 180 minuuttia, ja se esitettiin Moskovan elokuvajuhlilla heinäkuussa 1973.⁸

Tyttö Hanoista oli Hài Ninhin seuraava teos. Tässä vaiheessa ohjaaja tunnettiin varsinkin sosialististen maiden elokuvapiireissä, joissa Vietnamin tilanne herätti laajaa kiinnostusta. Kylmän sodan maailmassa sosialistiset maat osoittivat toisilleen solidaarisuutta esittämällä elokuvallisia kannanottoja Pohjois-Vietnamin puolesta. Itäsaksalaiset, kuubalaiset ja neuvostoliittolaiset tekijät käsittelivät pienen kansan ponnisteluja Yhdysvaltoja vastaan. Tunnetuimpia aikakauden elokuvia oli kuubalaisen dokumentaristin Santiago Álvarezin *79 kevättä* (79 primaveras, 1969), joka kertoi runollisesti Ho Tši Minhin elämänvaiheista.⁹ Sympatian osoituksia tuli myös rautaesiripun länsipuolelta. Jean-Luc Godard, Joris Ivens, William Klein, Claude Lelouch, Chris Marker, Alain Resnais ja Agnès Varda toteuttivat yhdessä draamadokumentin *Loin du Vietnam* (1967), jonka oli tarkoitus tukea – kuten elokuvan voice over -kerronta korostaa – vietnamilaisten taistelua ”imperialisteja” vastaan. Ranskan toimintaan Indokiinassa viitataan vain ohimenevästi, ja sen sijaan dokumentaariset otokset korostavat ajankohtaista poliittista kamppailua.¹⁰

On selvää, että *Tyttö Hanoista* tehtiin nimenomaan herättämään empatian tunteita Hanoin traagisten pommitusten tähden. Tyyllisesti se ammentaa neuvostoliittolaisen sotaelokuvan perinteestä. Jo ensimmäiset kuvat tuovat mieleen Mihail Kalatovovin *Kurjet lentävät* (Летят журавли/Letjat zhuravli, 1957), jossa kamera on alituisessa liikkeessä. *Tyttö Hanoista* alkaa kuvilla, joissa puun oksat tuntuvat vilistävän pään yläpuolella (Kuva 2). Alkutekstien jälkeen paljastuu, että pieni tyttö, kymmenvuotias Hà (Lan Hương) juoksee Hanoin laitamilla etsimässä isäänsä ja äitiään. Vanhemmat ovat kadonneet pommituksissa, epätoivonen tyttö kantaa viulukoteloja ja pysäyttää ohi kulkevia sotilasajoneuvoja (Kuva 3). Tämä katastrofin jälkeinen epätoivo on elokuvan lähtötilanne. Kiihkeä etsintä tuo mieleen Kalatovovin *Kurjet lentävät* -elokuvan vaikuttavan loppukohtauksen. On ymmärrettävää, että *Tyttö Hanoista* ammentaa nimenomaan neuvostoelokuvasta. Se tapa, jolla 1950-luvun venäläinen elokuva samanaikaisesti heroisoi ja nostalgisoi toista maailmansotaa, vaikutti muiden sosialististen maiden tapaan kuvata sotaa.¹¹ Toi-

Kuva 2: Tyttö Hanoista alkaa liikkeestä: synkät puunoksat vilistävät yllä.

Kuva 3: Kymmenvuotias Hà etsii isäänsä ja pysäyttää sotilasajoneuvon Hanoin kadulla.

saalta *Tyttö Hanoista* oli taisteleva elokuva, joka valmistui sodan keskellä. Sen tehtävä oli puhua Pohjois-Vietnamin puolesta, ja elokuva nähtiin sittemmin elokuvateattereissa ainakin Neuvostoliitossa ja Unkarissa.¹²

Sodan todellisuus näkyy elokuvassa monin tavoin: ohjaaja on hyödyntänyt dokumentaarisia otoksia Khâm Thiênin pommituksen jälkeisistä tuhoista, ja juuri nämä kuvat antavat teokselle ajankohtaista autenttisuutta. Toisaalta elokuva on voinut tukeutua armeijan myötävaikutukseen, mikä todetaankin alkuteksteissä. Tosin olosuhteet ovat varmaankin olleet niin niukat, että vain muutama sotilasajoneuvo on voitu antaa käyttöön. Silmiinpistävää on, että elokuvan alussa katuja pitkin kulkee pakenevien ihmisten ohella ohjusten kuljetukseen tarkoitettuja ajoneuvoja, mutta samassa otoksessa niitä nähdään kerrallaan vain kaksi. On todennäköistä, että vain nämä varusteet on saatu käyttöön, ja samat ajoneuvot kulkevat peräkkäisissä otoksissa. Muutoinkin tuntuu siltä, että motorisoitua kalustoa on ollut vähän. Ensimmäisen kymmenen minuutin aikana Hanoi kaduilla nähdään useassa otoksessa kuplamallinen Volkswagen, ja todennäköisesti kyse on samasta autosta, jota on käytetty antamaan alkujakson kaipaamaa pakenemisen vaikutelmaa. Selvästi enemmän on ollut käytettävissä polkupyöräilijöitä ja jalankulkijoita.

Ho Tši Minhin muisto

Tyttö Hanoista -elokuvan alussa huomio kiinnittyy pienen Hân epätoivoisen etsinnän lisäksi alkumusiikin aikana nähtäviin kuviin linja-autosta. Jakso on täysin irrallaan elokuvan muusta tarinamaailmasta. Auto on täynnä lapsia, jotka näyttävät pelokkailta ja säikähtäneiltä. Voisi tulkita, että juuri he ovat Khâm Thiênin pommitusten uhreja, sillä ennen alkutekstejä elokuva on kertonut kontekstikseen juuri pommitusten aiheuttaman hädän. Silmiinpistävää on, että linja-autossa istuu silmälasipäinen vanhus, jonka sylissä yksi lapsista istuu. Viereinen lapsi pitää käsissään kellotaulua (Kuva 4). Vanhus tuo katsojalle mieleen Pohjois-

Kuva 4: Vanhus ja lapset *Tyttö Hanoista* -elokuvan aloitusjaksossa.

Vietnamin kiistattoman johtajan Ho Tši Minhin (vietn. Hồ Chí Minh), joka tunnettiin myös tuttavallisemmin nimellä Setä Ho.

Vuonna 1890 syntynyt Ho Tši Minh asui Ranskassa vuosina 1919–1923 ja oli perustamassa Ranskan kommunistista puoluetta. Sitten hän toimi myös Moskovassa tultuaan kominternin Aasian edustajaksi. Alkuperäiseltä nimeltään hän oli Nguyễn Sinh Cung, mutta konfutselaisen perinteen mukaan isä antoi hänelle kymmenvuotiaana nimen Nguyễn Tất Thành. Vasta 1930- ja 1940-lukujen taiteessa hän alkoi kutsua itseään Hồ Chí Minhiksi. Tässä yhdistelmässä Hồ oli tavallinen vietnamilainen sukunimi, kun taas kutsumanimi Chí Minh viittasi kirkkaaseen, valaistuneeseen mieleen.¹³ Ennen pitkää Ho Tši Minhistä tuli siirtomaaimperiumien vastaisen taistelun kiistattomia keulakuvia ja vietnamilaisen kulttuurin ikoni.

Ho Tši Minh oli myyttinen hahmo ja kultin kohde. Teoksen *Ho Chi Minh: A Biography* kirjoittaja Pierre Brocheux on arvioinut, että jo vuonna 1945 myytin ainekset olivat koossa. Johtajasta oli

rakennettu idealisoitu kuva, ja tarinat hänen menneisyydestään tunnettiin laajalti. Samalla hänen hahmoaan käytettiin systemaattisesti joukkojen mobilisoinnissa. Kulttiaseman luomisessa ja vahvistamisessa käytettiin monenlaisia keinoja, elokuvia, teatteria, runoutta, lauluja, lastenloruja, koulukirjoja, julkisia monumentteja ja iskulauseita. Hänen syntymäpäiväänsä alettiin juhlia lahjoin ja juhlallisuuksin.¹⁴ Kultti ylitti uskontokuntien rajat, sillä vuonna 1950 katolinen isä Phạm Bá Trục sepitti rukouksen ”Oremus pro domino nostro Ho Chi Minh”.¹⁵

Kun elokuva *Tyttö Hanoista* valmistui, Ho Tši Minhin hahmolla oli yliverainen asema poliittisena johtotähtenä, mutta vuonna 1974 hän oli jo poistunut maallisesta elämästä. Ho Tši Minh oli ollut Pohjois-Vietnamin presidentti vuodesta 1945, Vietnamin itsenäiseksi julistamisesta lähtien. Hän menehtyi 2. syyskuuta 1969, päivänä, joka sattui olemaan Vietnamin kansallispäivä. Pohjois-Vietnamin armeijan eversti Bùì Tín on sittemmin kertonut, että aluksi Ho Tši Minhin kuolinpäiväksi väännettiin 3. syyskuuta, ettei traaginen tapahtuma olisi haitannut juhlapäivän viettoa.¹⁶ Tilanteessa, jossa *Tyttö Hanoista* -elokuvaa tehtiin, maa eli suuren johtajan varjossa, hänen elämäntyönsä jälkeisessä kriisissä, mutta – kuten elokuva osoittaa – Ho Tši Minhin muisto eli edelleen väkevästi.

Alkutekstien jakso, jossa parrakas, hyväntahtoinen setä istuu lapsien täyttämässä linja-autossa, voidaan tulkita vertauskuvallisesti: setä Ho on yhä läsnä, suojelemassa isättömiä ja äidittömiä lapsia, jotka hiljattain sattuneet pommitukset olivat jättäneet orvoiksi. Linja-auto voi toki olla myös koulubussi, jossa setä Hon henki on varjelemassa arkipäivän askeleita, tai se voi olla turvapaikka, jonne lapset ovat päässeet karun todellisuuden keskeltä. Kohta on yhtä kaikki erillään varsinaisesta tarinasta, alkutekstien aikana, johdattelemassa katsojaa aiheeseen, ja siksi sen tulkinta vertauskuvallisena tuntuu oikeutetulta.

Kohtauksen jälkeen katsoja kuljetetaan keskelle sodan runtelemaa Hanoita, jossa ihmiset pakenevat keskustasta kohti maaseutua. Kävelijät, polkupyöräilijät ja autoilijat ovat täyttäneet kadut. Elokuvan dialogissa viitataan myöhemmin useita kertoja Ho Tši

Kuva 5: Ho Tši Minhin iskulause saattelee sodan keskeltä pakenevia hanoilaisia.

Minhiin, mutta katsojalle johtajan sanat käyvät selväksi alusta lähtien. Heti alkutekstien jälkeen nähdään silta, johon on kiinnitetty kangas ja seuraavat sanat: ”Không có gì quý hơn độc lập tự do” (Kuva 5). Nämä sanat ovat Ho Tši Minhin iskulause: ”Ei ole mitään niin arvokasta kuin itsenäisyys ja vapaus.” Kuten elokuva myöhemminkin vihjaa, Hanoiin katukuvassa Ho Tši Minh -sitaatteja käytettiin sodan aikana runsaasti, mutta tämä viesti on tarkoitettu myös elokuvan katsojalle, sillä se näytetään tietoisesti heti linja-autojakson jälkeen. Myöhemmin elokuvassa Ho Tši Minh palaa valkokankaalle dokumentaarisissa otoksissa, joissa johtaja jakaa savukkeita sotilaille (Kuva 6). Johtajan kuvaa käytetään aivan elokuvan lopussa, tilanteessa, jossa sotilaat kamppailevat B-52-pommikoneita vastaan. Ho Tši Minh on rajattu ympyränmuotoiseen kuvaan, aivan kuin hän näkyisi etäisenä kuvajaisena kaukoputkesta. Elokuvassa nämä kuvat edustavat sotilaiden johtoajatusta, kamppailua itsenäisyyden ja vapauden puolesta.

Kuva 6: Ho Tsi Minh jakaa savukkeita taistelijoille.

Lapsen silmin

Tyttö Hanoista kuvaa sotaa lapsen silmin. Elokuvahistoriassa se asettuu perinteeseen, johon kuuluvat myös muun muassa Roberto Rossellinin *Saksa vuonna nolla* (Germania anno zero, 1948) ja Andrei Tarkovskin *Ei paluuta* (Иваново детство / Ivanovo detstvo, 1962). Rossellinin elokuva alkaa raunioituneen Berliinin keskellä; pääosassa on 13-vuotias poika, joka alussa tekee töitä hautausmaalla ja kaivaa leposijoja vainajille. Myös *Tyttö Hanoista* lähtee liikkeelle katastrofista. Nuori Hà pysäyttää sotilasajoneuvoja etsiessään isäänsä. Hän pääsee lopulta kyytiin, ja takautumien kautta näytetään välähdyksiä siitä onnellisesta elämästä, jonka sota oli katkaissut. Välillä isä, äiti ja kaksi tytärtä viettävät vapaapäivää huvipuiston karusellissa tai ovat vain yhdessä kotona ja Hà soittaa viuluaan. Välillä kamera palaa nykyhetkeen ja näyt-

tää Hãn raunioiden keskellä. Sotaa katsotaan lapsen näkökulmasta aivan niin kuin Rossellinin ja Tarkovskin elokuvissa.

Epäilemättä Hãn kokemuksilla oli kosketuspinta Vietnamin sodan todellisuudessa. Kun Khâm Thiênin pommituksista tuli kuluneeksi 40 vuotta, BBC:n toimittaja Rebecca Kesley haastatteli vietnamilaista Hà Mita, joka oli tapahtumahetkellä kymmenvuotias, aivan niin kuin elokuvan kuvitteellinen tyttö. Há Mi muisti vielä B-52-hävittäjien matalan jyrinän ja sen, miten hän värjötteli sisarensa kanssa portaiden alla piilossa. Vielä voimakkaammin hän muisti pommitusten aiheuttaman tuhon:

Muutama talo seiso i enää pystyssä, mutta valtaosa oli raunioina, maahan litistettyinä – tai sitten paikalla oli vain suunnaton kuoppa. Talot olivat yksinkertaisesti poissa, se oli kauheaa. Muistan nähneeni ihmisiä vain seisomassa ja tuijottamassa tätä kaikkea – mutta paikalla ei ollut enää mitään. Kaikki oli poissa.¹⁷

Kuva 7: Há vaeltamassa pommitetun Hanoin raunioilla.

Tyttö Hanoista sisältää kohtauksia, joiden tehtävä on selkeän propagandistinen. Näistä äärimmäisin on päiväkodin tuhoa kuvaava jakso, jossa työntekijät koettavat epätoivoisesti pelastaa sylivauvoja romahtavasta, palavasta rakennuksesta. Mutta samalla elokuvassa on herkkyyttä, joka osoittaa Hài Ninhin taidot ohjaajana. Jäätään yksin Hà majoittuu perheeseen, jossa on pieni vauva. Päiväunien aikana Hà nukuttaa lasta soittamalla viuluun, ja kun taustalta alkaa kuulua sodan kumua, hän ei peräydy vaan jatkaa soittoaan entistäkin antaumuksellisemmin taataksien pienokaisen levon sodan keskellä. Toisen esimerkin voisi nostaa esiin elokuvan alusta: Hà on kadottanut pikkusiskonsa ja kävelee raunioiden keskellä. Samalla hänen mieleensä palautuu tilanne, jossa sisar olisi halunnut soittaa viulua, mutta Hà ohjasi siskonsa mielenkiinnon muualle. Menetyksen hetkellä syyllisyys valtaa mielen.

Synkästä aloituksestaan huolimatta *Tyttö Hanoista* antaa sijaa toivolle. Elokuvan lopussa käy ilmi, että isä on sittenkin elossa ja pikkusiskokin ilmaantuu esiin. Tuntematon sotilas lupaa huolehtia työistä niin kauan, että sota päättyy. Viimeisissä kuvissa katsojalle esitellään kaksi utooppista kuvaa. Lapset haaveilevat modernista Hanoista, jossa uudet elementtirakennukset ovat kohonneet raunioiden tilalle (Kuva 8). Elokuva päättyy kesäiseen kuvaan, jossa sisarukset kirmaavat niityllä (Kuva 9). Tulevaisuus on sekä moderni että aurinkoinen.

Lopuksi

Tyttö Hanoista on vietnamilaisen elokuvan klassikko. Se valmistui vuonna 1974, mutta sen estetiikka tuo mieleen 1950-luvun neuvostoelokuvan, mitä myös teoksen mustavalkoinen rosoisuus tukee. Sentimentaalin, melodramaattinen tyyli kertoo siitä, miten voimakasta sosialistisen realismin vaikutus vietnamilaiseen audiovisuaaliseen kulttuuriin oli. Elokuva tuotettiin levittämään myönteistä näkökulmaa Pohjois-Vietnamin tilanteesta,

Kuva 8: Moderni Hanoi välähtää haavekuvana.

Kuva 9: Tyttö Hanoista -elokuvan viimeisessä otoksessa Hà tanssii kedolla pikkusiskonsa kanssa.

vaikkakaan se ei alkuvaiheessa levinnyt sosialististen maiden ulkopuolelle.

Toisaalta *Tyttö Hanoista* on palvellut yhteisön sisäistä tehtävää. Se loi toivoa sodan runteleman todellisuuden keskelle. Vuosikymmeniä kestänyt kamppailu oli haavoittanut useimpia perheitä, eikä Hàn perhekään selviä vaurioitta. Lopussa tyttäret päätyvät yhteen, mutta viime kädessä jää epäselväksi, palaako isä rintamalta enää koskaan. Jäljelle jää vain tuntemattoman sotilaan lupaus huolehtia Hàsta ja hänen siskostaan.

Vahvasti *Tyttö Hanoista* ammentaa Ho Tši Minhin perinnöstä ja pyrkii siirtämään sitä eteenpäin, tuleville polville. Elokuva kuvaa henkilökohtaisen tason uhrauksia, mutta setä Hon lause ”Ei ole mitään niin arvokasta kuin itsenäisyys ja vapaus” toimii alusta lähtien ohjaavana periaatteena. Tärkeintä on taistelu Yhdysvaltoja vastaan. Lopussa Hà päätyy bunkkeriin, jossa hän tanssii ilosta, kun armeija onnistuu pudottamaan B-52-koneen maahan. Hài Ninhin elokuvassa sodan taistelut ja haavekuva tulevaisuuden modernista Vietnamista kytkeytyvät olennaisesti yhteen.

Lähteet

Elokuvat

Em bé Hà Nội (1974). Tuotanto: Hãng phim truyện Việt Nam & Hãng phim hoạt hình Việt Nam Ohjaus: Hài Ninh. Käsikirjoitus: Hài Ninh, Hoàng Tích Chỉ & Vương Đan Hoàn. Musiikki: Hoàng Vân. Kuvaus: Trần Thế Dân. Näyttelijät: Trà Giang, Thế Anh, Lan Hương. Kesto: 72 min.

Người chiến sỹ trẻ (1964). Tuotanto: Hãng phim truyện Việt Nam. Ohjaus: Hài Ninh & Nguyễn Đức Hình. Käsikirjoittaja: Ho Hài. Näyttelijät: Thái Anh, Văn Trọng Ha, Đức Hong, Đức Minh, Cù Sy. Kesto: 90 min.

Vĩ tuyến 17 ngày và đêm (1972). Tuotanto: Hãng phim truyện Việt Nam. Ohjaus: Hải Ninh. Käsikirjoitus: Hải Ninh & Hoàng Tích Chỉ. Näyttelijät: Trà Giang, Lâm Tới, Phi Nga, Đoàn Dũng. Kesto: 180 min.

Muistelmat

Bùi, Tín (1995): *Following Ho Chi Minh. The Memoirs of a North Vietnamese Colonel*. Translated from the Vietnamese and adapted by Judy Stowe and Do Van. With an Introduction by Carlyle A. Thayer. Hurst & Comapany, London.

Tutkimuskirjallisuus

Blum-Reid, Sylvie: *East-West Encounters: Franco-Asian Cinema and Literature*. Wallflower Press, London 2003.

Brocheux, Pierre: *Ho Chi Minh: A Biography*. Translated by Claire Duiker. Cambridge University Press, Cambridge 2007.

Ho Tai, Hue-Tam: ”Introduction.” *The Country of Memory. Remaking the Past in Late Socialist Vietnam*. Eds. Hue-Tam Ho Tai. University of California Press, Berkeley 2001.

Kesby, Rebecca: North Vietnam, 1972: The Christmas bombing of Hanoi. *BBC World Service* 24.12.2012, <http://www.bbc.com/news/magazine-20719382>, haettu 11.3.2016.

Ngô, Phương Lan: *Đông hành với màn ảnh: tiểu luận, phê bình điện ảnh*. Văn hóa thông tin, Hà Nội 1998.

Porter, Gareth: ”The Failure of Force.” *Light at the End of the Tunnel: A Vietnam War Anthology*. Ed. Andrew J. Rotter. Revised edition. SR Books, Wilmington, Delaware 1999.

Quinn-Judge, Sophie: *Ho Chi Minh: The Missing Years, 1919–1941*. Hurst & Company, London 2003.

Ross, Kristin: *May '68 and Its Afterlives*. The University of Chicago Press, Chicago 2008.

Schwenkel, Christina: ”Imaging Humanity: Socialist Film and Transnational Memories of the War in Vietnam.” *Transnational Memory: Circulation, Articulation, Scales*. Eds. Chiara De Cesari and Ann Rigney. De Gruyter, Berlin 2014.

Thompson, Wayne: *To Hanoi and Back: The United States Air Force and North Vietnam 1966–1973*. CreateSpace Independent Publishing Platform, s.l. 2012.

Viitteet

- 1 Ks. lähemmin Kesby 2012, Porter 1999, 138.
- 2 Kissingerin luonnehdintaan viittaa Kesby 2012.
- 3 Näin esittää muun muassa Wayne Thompson, ks. Thompson 2012, 261.
- 4 Porter 1999, 138.
- 5 Kesby 2012.
- 6 Ks. tarkemmin Ngô 1998, 15.
- 7 Ho Tai 2001, 4.
- 8 *Vĩ tuyến 17 ngày và đêm*, https://vi.wikipedia.org/wiki/Vĩ_tuyến_17_ngày_và_đêm. Haettu 11.3.2016. Elokuvan levitystiedoista, ks. Internet Movie Database, <http://www.imdb.com/title/tt0328612/>. Haettu 11.3.2016.
- 9 Schwenkel 2014, 225–226.
- 10 Ks. esim. Blum-Reid 2003, 18; Ross 2008, 88.
- 11 Vrt. Ho Tai 2001, 4.
- 12 Ks. elokuvan tiedot Internet Movie Databasessa, <http://akas.imdb.com/title/tt0327681/>. Haettu 17.3.2016.
- 13 Ks. lähemmin Quinn-Judge 2003, 247; Brocheux 2007, 1–2.
- 14 Brocheux 2007, 179.
- 15 Ibid., 179–180.
- 16 Bui 1995, 67.
- 17 Hà Min haastattelu, ks. Kesby 2012.

Viihdetaivaan kuningatar yllättää – naistenromaani Vietnamin sodasta

Kaikki sanoivat aina, että Vietnamissa oli vihreää, mutta – Paxton näki vain ilotulituksen koneen laskeutuessa ja mietti, mitä hän se merkitsi. Hänen vieressään istuva sotilas nauroi, kun hän kysyi oliko maassa kansallinen juhlapäivä. ”Kai sitä siksikin voisi kutsua, mutta täällä sitä sanotaan sodaksi. Tuo on ilmatorjuntatulistusta...valokuvaluoteja...sanoisin, että jossain Bien Hoan tienoilla...Tulet pitämään tästä, tyttö, täällä on ilotulitus joka kerta, kun omat lintumme pudottavat muniaan Vietkongin niskaan.” Miehen huvittunut ja hieman alentuva asenne ärsytti Paxtonia ja häntä harmitti että oli nolannut itsensä.¹

Nämä rivit ovat amerikkalaisen bestsellerkirjailija Danielle Steelin² (1947–) vuonna 1990 julkaisemasta, hänen 26. romaanistaan *Message from Nam* (Viestejä Saigonista, 1992). Teos ylätti kriitikot. Se oli aihepiiriltään ja miljööltään aivan erilainen kuin Steelin aiemmat, Yhdysvaltain länsirannikon parempien piirien ihmissuhdekuvioiden kiinnittyneet viiheromaanit, joita oli siihen mennessä myyty huikeat 350 miljoonaa kappaletta. Teoksen ilmestyessä Vietnamin sodastakin oli jo aikaa – sen muistot alkoivat haalistua ja ihmisten huomio kiinnittyä muihin asioihin.³

Viestejä Saigonista -kirjan päähenkilö on toimittajaksi opiskellut ja Saigonissa seitsemän vuotta kuvitteellisen amerikkalaislehden, demokraattien *Morning Sunin* kirjeenvaihtajana toiminut naispuolinen sotakirjeenvaihtaja Paxton Andrews, joka raportoi sodan kulkua samalla eläen traagisia rakkaussuhteitaan. Teos sai ilmestyttyään kriitikoilta sekä ruusuja että risuja. Kerronnanlaatu vuolaasti pulppuilevassa, juoneltaan mutkittelevassa ja otteeltaan

tunteikkaassa, lähes 400-sivuisessa tarinassa nähtiin voimaa, tragediaa ja jännitystä, ja Steelin sanottiin kuvanneen Vietnamin sodan kauhut todellisemmiksi kuin moni muu. Jotkut jopa pitivät teosta Steelin parhaimpiin kuuluvana.⁴

Mutta niitäkin oli, jotka arvostelivat romaania kärkevästi. *Publishers Weeklyn* arvostelija luonnehti teosta sanomaltaan häikäilemättömäksi ja huonosti aiheitaan ymmärtäväksi – Steel pystyi vain kuorimaan pinnan levottomasta aikakaudesta. Hän oli yrittänyt kuvata tapahtumat vakavasti, mutta yltänyt vain luettelemaan almanakallisen historiallisia faktoja ja samalla trivialisoimaan asiansa. Kirjan kykyä saavuttaa suuret myyntiluvut ei myrkyllinen kriitikko epäillyt – siksi tiheästi oli naislukijoita miellyttäviä tunnelatauksia sen sivuilla.⁵

Viestejä Saigonista -romaanin on niin monikerroksinen, että sitä voi lukea monin tavoin – ei pelkästään viihderomaanina, vaan myös historiallisena romaanina, kirjailijan omien koulu- ja opiskeluvuosien sodanvastaisen ilmapiirin kuvauksena, sotakirjeenvaihtajaromaanina, amerikkalaisen isänmaallisuuden ilmauksena sotaveteraaneja kohtaan sekä moniulotteisen naistietoisuuden representaationa. Tämä on mahdollista, koska viime vuosikymmenten naisfiktiossa on perinteisiä lajityyppejä yhdistelty ja niiden välisiä rajoja ylitetty – eikä Danielle Steel tee tästä poikkeusta.⁶ Esseessäni avaan teosta näistä näkökulmista ja hyödynnän amerikkalaisen Vietnamin sodan narratiiveja tutkineen Renny Christopherin⁷ näkemyksiä Steelin romaanista. Sotakirjeenvaihtaja-analyysissä vertaan Steelin näkemystä Michael Herrin kokemuksiin hänen Vietnamin sotakirjeenvaihtajan vuosiltaan, joista hän julkaisi kokoelman *Dispatches* (1977).

Naistenviihdettä 1960-luvun vapautuneesta naisesta

Viestejä Saigonista on ennen kaikkea naisille suunnattu viihderomaani, vaikka siinä on romanttisen lajityypin kaavamaisuuteen ja konservatiiviseen arvomaailmaan sopimattomia säröjä ja rajan ylityksiä. Niitä voi tulkita Steelin henkilökohtaisina pyrkimyks-

Steel, Danielle: Viestejä Saigonista Alkuteos: Messages from Nam (1990). Suom. Anja Meripirtti. WSOY, Helsinki 1992.

sinä kirjoittaa nimenomaan 1960-luvun emansipoituneesta naisesta, mutta yleisemminkin merkkeinä romanssigenren rikkoutumisesta, kuten Renny Christopher ehdottaa.⁸ Romanissa on kuitenkin myös romanttiselle naisviihteelle tuttua: ennen muuta juonen kiinnittyminen päähenkilön rakkauselämän kiumuroihin. Niistä on aiheellista lähteä liikkeelle.

Romaani alkaa keskiluokkaisen, Etelästä kotoisin olleen Paxtonin nuoruusvuosista 1960-luvun alkupuolelta. Ensimmäiseen

miesystäväänsä, oikeustieteilijäksi valmistuneeseen Peter Wilsoniin hän tutustuu jo opiskeluaikanaan Kaliforniassa. Wilson saa suureksi kauhukseen kutsuntakortin Vietnamin sotaan ja kuolee vahingonlaukauksiin vain muutaman päivän palveluksen jälkeen. Se saa Paxtonin lähtemään sydän särkyneenä paikan päälle selvittämään, mistä sodassa on lopulta kyse. Tästä alkaa hänen menestyksekkäs sotakirjeenvaihtajan uransa.

Toiseen rakastettuunsa, Pohjois-Vietnamin kansanarmeijan ja FNL:n tunneleita sisseistä puhdistaneeseen kapteeni William Quinniin Paxton tutustuu pian Vietnamiin tultuaan, mutta lyhyen ja kiihkeän rakkaussuhteen jälkeen menettää hänetkin, nyt vihollisen ampumiin luoteihin. Paxton palaa täysin murtuneena Yhdysvaltoihin, mutta alkaa sotaveteraanien tavoin kaivata takaisin sodan näyttämölle. Vietnamiin tultuaan hän rakastuu uudelleen – tällä kertaa peläten jo ennalta menettävänsä tämänkin miehen.

Paxtonin pelko toteutuukin, sillä uusi rakkaus, niin ikään tunneleita viholliselta valloittanut kersantti Tony Campobello katoaa. Hän joutuu vangiksi, mutta onnistuu pakenemaan ja piilottelemaan vuosia viidakossa ja tunneleissa; seikka, jota Paxton ei tietenkään voi tietää. Hänen rakkautensa Tonyyn on kuitenkin niin suurta, ettei hän ei halua eikä voi uskoa miehen kuolleen. Vaikka hän itse melkein kuolee surusta, hän etsii Tonya periksi antamatta viisi vuotta, kunnes lopulta löytää tämän. Viimeisillä voimillaan Paxton onnistuu raahaamaan lähes tajuttoman miehen amerikkalaisten evakuoitihelikopteriin. Amerikkalaiset ovat lopullisesti poistumassa maasta ja Pohjois-Vietnamin armeija lähestymässä Saigonia vuonna 1975.

Romaanin loppu on yllättävä: Paxton toimii kuten lukuisat miestenviihteen sankarit, jotka tuovat haavoittuneita tovereitaan rintamalta turvaan oman henkensä uhalla ja viime hetkellä. Arnold S. Isaacs kutsuukin teemaa sotavankien ja taistelussa kadonneiden myytiksi, jota muun muassa *Rambo*-elokuvat ovat tehokkaasti hyödyntäneet.⁹ Ehkä Steel halusi tällä rajanylityksellään jättää oman jälkensä Vietnamin sodasta kertovaan kirjallisuuteen ja lisätä romanttiseen juonenkulkuun seikkailutarinan

Danielle Steel - Viestejä Saigonista, elokuva vuodelta 1993. Danielle Steelin kirjasta tehty elokuvaversio nähtiin myös Suomessa. Kuten alkuperäistäkin myös sitä markkinoitiin kirjoittajan ja kirjan nimillä. Ohjaaja Paul Wendkosin ja pääosissa esiintyneiden Jenny Robertsonin ja Nick Mancuson nimet olivat selvästi pienemmällä.

elementtejä. Joka tapauksessa hän teki Paxtonista naispuolisen sankarin, jossa ovat edustettuina miessankareihin liitetyt piirteet – uskollisuus, rohkeus, luotettavuus, voima ja sitkeys, joiden avulla hän onnistuu pelastustehtävässään – ja elämässään yleensäkin.

Yleistäen voi todeta, että naistenviihteessä miehet ovat komeita ja naiset kauniita. Myös Danielle Steel on kuvannut *Viestejä*

Saigonista -romaaninsa keskeiset miehet komeiksi, pelottomiksi ja urheiksi miehisyyden perikuviksi. Paxton puolestaan on tavattoman kaunis – suorastaan sanomattoman kaunis kultahiuksinen, vihreine silmineen ja valkoisine satiini-ihoineen, ja lisäksi vielä täysin tietämätön omasta viehätysvoimastaan. Kirjailija on kuitenkin sommitellut Paxtonille persoonallisuuden, jossa on muutakin; edellä mainittu maskuliininen sankaruus on vain yksi sen monista epätavallisista elementeistä. Jo päähenkilön etunimi antaa lukijalle viitteen siitä, että kyseessä ei ole kuka tahansa nuori nainen.¹⁰ Paxton kuvataan myös määrätietoiseksi ja kunnianhimoiseksi. Hän haluaa opiskella toimittajaksi ja lähteä kiertämään kirjeenvaihtajana maailmaa näyttääkseen kaikille, mitä osaa. Hän haluaa tulla joksikin.¹¹ Hän vaatii itseltään paljon ja on tarvittaessa kylmäpäinen ja peloton. Eikä hän epäröi kirotta suuttuessaan, hänessä on annos ”jätkämäisyyttä”.¹²

Paxton on romaanissa vuoden 1968 sukupolven edustaja, jonka arvomaailma kuvataan 1960-luvun keskiluokkaisessa mittakaavassa epäsovinnaiseksi. Se käy ilmi hänen suhtautumisestaan seurusteluun. Ihastuttuaan opiskelutoveriinsa Peteriin nimenomaan Paxton haluaa suhteen muuttuvan seksuaaliseksi. Romaani kuvaa vuolaasti, kuinka hän viettää Peterin kanssa ihania hetkiä rakastellen ja nauttien rakastumisen tunteestaan.¹³

Siinä, että Paxton kuvataan hyvän perheen tytöksi, joka harjoittaa esiaviollista seksiä, on Renny Christopherin mukaan kyse romanssilajityypin rajojen tietoisesta rikkomisesta, sillä tässä lajissa tavoitteeksi oli vakiintunut viattomuutensa säilyttäneen tytön pääsy naimisiin kunnan miehen kanssa. Christopherin havainnon osuvuutta vahvistaa se, ettei Paxtonin tavoitteena todellakaan ole naimisiinmeno, sitoutuminen tai lasten hankkiminen, vaan ura sekä rakkauden ja seksuaalisuuden tarpeiden tyydyttäminen keneltäkään lupaa kysymättä. Eivätkä Paxtonin miesystävätkään ole Peteriä lukuun ottamatta kummoistakaan aviomiesainesta, sillä Bill on naimisissa oleva perheellinen mies, jolla ei ole eroaikomuksia ja Tony avioliitossaan pettynyt, eronnut, onneton mies, jolla ei ole yhteyttä poikaansa.¹⁴

Paxtonin kyky nauttia omasta seksuaalisuudesta puhkeaa täyteen hehkuunsa Vietnamin, jossa kuoleman ja rakkauden samanaikaisuus tekevät intiimeistä kokemuksista intensiivisiä ja haavoittuvuudessaan kallisarvoisia. Ohimenevät rakastelun tässä ja nyt -hetket ovat kaikki, mitä on, ja Paxton on aktiivinen ja haluava. Suhde Billiin alkaa, kun tämä on pelastanut Paxtonin kaksi kertaa varmalta kuolemalta ja Paxton tuntee vastustamattomana Billin fyysisen, ”alkukantaisen voiman sekä puoleensa vetävän sähköisyyden”.¹⁵ Steel maalaa romanttisen rakkauskohtauksen herkin vedoin korostaen hetken aistillista kauneutta ja syvää tunteikkautta, jota kuoleman mahdollisuus voimisti:

Bill kumartui ja otti Paxtonin syliinsä, ja Paxton kurkottaui intohimoisesti häntä kohti. Sellaista menetys ja suru ja tuska aiheutti. – – He olivat vähällä kuolla sinä iltana ja kuolisivat kukaties seuraavana päivänä, mutta tällä hetkellä he olivat elossa ja kuuluivat vain toisilleen. – – ”Voi luoja Pax, olet niin kaunis...” Hän kosketteli Paxtonia ja piti tätä sylissään ja suuteli tätä ja Paxton tarttui häneen ja veti hänet itseään vasten, ja kun Bill tuli hänen sisäänsä, tämän silmissä oli kyyneleitä, ei siksi, mikä oli mennyttä ja minkä he olivat menettäneet, vaan siksi mitä he olivat yhdessä löytäneet.¹⁶

Paxtonin suhde Tonyyn kuvataan vieläkin täydellisemmäksi. Mustahiuksinen ja tummasilmäinen Tony säteilee hiljaista voimaa, hän on luja, nopea, terävä ja älykäs.¹⁷ Hänen kanssaan Paxtonin on käsittämättömän helppo olla. ”Minä tarvitsen sinua pikkuinen” sanoo Tony Paxtonille,¹⁸ ja tämä tuntee itsensä yhtä aikaa ”nuoreksi ja vanhaksi, uskomattoman naiselliseksi ja täysin vapautuneeksi. Aivan kuin hän olisi syntynyt Tonya varten ja odottanut tätä koko ikänsä.”¹⁹ Tony sanoo Paxtonille, ettei ole koskaan rakastanut ketään niin kuin tätä.²⁰

Jos ei oteta lukuun Paxtonin kokemaa, 1960-luvun tuomaa seksuaalisen vapautumisen tunnetta, täyttää kohtaaminen naistenviih-teelle keskeisen romanttisen rakkauden täyttymyksen tunnusmerkit. Teos myös päättyy konventionaalisesti:²¹ rakastavaiset saavat toisensa ja lähtevät yhdessä Vietnamista kohti Yhdysval-

toja, jossa heitä odottaa yhteinen elämä. Paxton on nyt valmis sitoutumaan loppuiäkseen elämänsä suurimpaan rakkauteen Tonyyn ja tämän poikaan.

Aikakauden ja sukupolven kuvaus – Paxtonin identiteetin rakentuminen

Viestäjä Saigonista jakautuu kahteen osaan. Ensimmäinen tapahtuu Yhdysvalloissa vuosina 1963–1968 ja toinen Vietnamissa 1968–1975. Itse asiassa teoksen alkupuolisko on yllättävän laaja ja kerronnaltaan yksityiskohtainen, kun ottaa huomioon, että juonen kannalta sitä tarvitaan oikeastaan vain motivoimaan Paxtonin toiminta sotakirjeenvaihtajana. Steelin tavoitteet lienevätkin toisaalla, kunniahimoisessa pyrkimyksessä rakentaa poliittis-yhteiskunnallis-kulttuurinen panoraama aikakaudesta, jona vuoden 1968 -sukupolveksi kutsuttu nuoriso varttui ja muodosti maailmankatsomuksensa. Juuri sen sukupolven arvoja ja elämänasenteita Paxton romaanissa edustaa. Mutta kyseessä oli myös Paxtonin henkilökuvan perusteellinen pohjustaminen osoittamaan, miten tästä tuli sellainen kuin tuli. Ajanjakso saattoi olla myös kirjailijalle itselleen läheinen, olihan se hänen oman nuoruutensa aikaa; vuosina 1963–1967 Danielle Steel opiskeli New Yorkin yliopistossa ja koki itse kuvaamansa liikehännät yliopistomaailmassa.

Kirjailija hahmottelee vuodet 1963–1968 erilaisten maailmankatsomusten ja poliittisten asenteiden yhteentörmäysten kautta. Paxtonin kotikaupunki Savannah (Georgia) edustaa konservatiivisuutta ja ennakkoluuloisuutta. Paxton on kasvanut Etelän tapaan perheen taloudenhoitajan, afroamerikkalaisen mammin hellässä huomassa ja juuri tältä saamansa rakkauden ansiosta hän näkee kaikista etnisistä taustoista tulleet ihmiset tasa-arvoisina.²² Monet muut, kuten Paxtonin äiti, kauhistelevat pelkkää ajatustakin rotuerottelun lopettamisesta eikä Paxtonillekaan tule mieleen osallistua kotona käydessään kansalaisyhteiskunnalle. Toista on Kaliforniassa, johon Paxton lähtee opiskelemaan.²³

Etelän vastakohtaksi avautuu vapaamielinen Kalifornia, Berkeleyn yliopistokampus ja San Francisco, jossa Peterin perhe elää. Juuri kampuksen opiskelijaelämän kautta romaanissa kuvataan 1960-luvun kuuhunta, johon kuuluvat opiskelijalevottomuudet, kansalaismarssit ja Vietnamin sodan eskalaatiosta seuranneet sodanvastaiset mielenosoitukset. Paxton on mukana vaatimassa parempaa, tasa-arvoisempaa ja oikeudenmukaisempaa maailmaa, ja hän uskoo ihmisyyden mahdollisuuksiin.

Myös Vietnamin sota ilmaantuu kirjan sivuille. Kirjailija tuo eri henkilöiden näkemysten kautta esiin vastakkaiset mielipiteet: vanhemman polven ja keskivertoamerikkalaisen enemmistön näkemykset, joissa vaaditaan kovempia pommituksia Vietnamiin kommunistien tuhoamiseksi ja nuorten reaktiot, joissa tuomitaan koko sotaan sekaantuminen. Teoksessa kerrotaan myös Vietnamiin lähetettyjen sotilaiden ja kaatuneiden jatkuvasti kasvavista määristä, sotilasoperaatioista ja sodan kulusta vaihe vaiheelta.²⁴

Steel käyttää usein toistuvia, raportinomaisia tekstikatkelmia, jotka hän sijoittaa päähenkilöiden vaiheiden sekaan. Operaatio Ukkosmyrskyn (Rolling Thunder), Vietnamin ensimmäisten järjestelmällisten pommitusten jälkeisistä tapahtumista hän kertoo vuorottelemalla tapahtumia Yhdysvalloissa ja Vietnamin, yleisellä ja yksityisellä tasolla:

Kaksi viikkoa sen jälkeen ensimmäiset maavoimien joukot saapuivat maahan. Maaliskuun kahdeksantena päivänä merijalkaväki nousi maihin Da Nangissa – – Kaksi viikkoa sen jälkeen Saigonissa tehtiin hyökkäys Yhdysvaltain suurlähetystä vastaan ja suuri yleisö Yhdysvalloissa alkoi ymmärtää, että Vietnam oli vakava ongelma. Samaan aikaan Valloissa kansalliskaartin oli pakko suojella Selma-Montgomery vapausmarssia, ja Michiganin yliopisto järjesti ensimmäisen sodanvastaisen protestiluentojen ja -puheiden sarjan. Se ei sotaa kuitenkaan pysäyttänyt eivätkä pommituksetkaan säikäyttäneet Vietkongia. Varusteita toimitettiin edelleen etelään vaikeasti jäljitettävää Ho Tshi Minh-reittiä pitkin. Toukokuussa Yhdysvalloissa järjestettiin lisää sodanvastaisia mielenosoituksia puolustusvoimien juhlapäivänä, ja Peter ja Paxton osallistuivat Berkeleyssä pidettyyn mielenosoitukseen.²⁵

Ajankuvajaksot rakentavat romaaniin todenmakuista tunnelmaa, ne antavat sisällön aikakaudelle, jossa romaanin henkilöt elävät ja toimivat. Jotkut tapahtumat ja henkilöt nousevat avainasemaan ja näiden avulla Steel rakentaa päähenkilönsä identiteettiä ja perustelee tämän mielenliikkeitä. Heitä ovat etenkin radikaaleissa nuorissa suurta ihailua herättäneet Yhdysvaltain presidentti John F. Kennedy ja oikeusministeri Robert F. Kennedy sekä mustien kansalaisoikeustaistelija Martin Luther King. Näiden kuolemien sarjalla kirjailija näkee yhteyden Paxtonin asenteiden vakavoitumiseen tämän aikuistuessaa. Paxton edustaa tässäkin omaa sukupolveaan.

John F. Kennedy ammuttiin vuonna 1963 Dallasissa ja romaanissa kerrotaan, kuinka Paxton näkee koulun televisiosta, miten Walter Cronkite selostaa kasvot tuhkanharmaina ampumavälikohtausta. Kun Paxton katselee hautajaislähetystä, kyneleet valuvat hänen silmistään. Koko kansakunta on shokissa. Steel kertoo amerikkalaisten tunnelmista tavalla, jonka ajan itse eläneet ja Kennedyä kannattaneet varmasti tunnistivat:

Ihmiset surivat presidenttiä samalla tavalla, surivat aivan kuin olisivat henkilökohtaisesti tunteneet hänet ja rakastaneet häntä. Presidentti on valanut kaikkiin uutta toivoa, tarttunut nuoruuden lupauksiin ikivanhoihin tehtäviin, kuin taikasauvalla luvannut maailman, jota he eivät koskaan saavuttaisi ja josta nyt saattoivat vain haaveilla.²⁶

Paxtonin suruun sekoittuu hänen rakkaan, vapaamielisen isänsä ennenaikaisen kuoleman muisto. Muutaman vuoden päästä ammutaan Martin Luther King Memphisissä. Paxton tuijottaa jälleen tv:tä uskomatta asiaa todeksi:

Murhattu. Kuollut. Ammuttu. – – Maailma oli tullut hulluksi. Peter oli Vietnamissa ja Martin Luther King oli murhattu – – joku oli halunnut hänen kuolevan samoin kuin kaiken sen, minkä puolesta hän oli kamppaillut. – – Missään ei ollut enää mitään järkeä. Sinä yönä hän kuuli, kun mellakat alkoivat. Ne alkoivat kaikissa kaupungeissa, ne olivat sen kaupungin tuskanhuuto, joka oli

viisi vuotta aikaisemmin yrittänyt selviytyä Kennedyn murhasta. Soihtu oli ojennettu kädestä käteen, mutta sydämet ja kädet olivat liian väsyneitä kantaakseen sitä enää pitemmälle.²⁷

Yleinen ja yksityinen suru sekoittuvat nytkin toisiinsa romaanin kerronnassa. Paxtonin itkiessä Martin Luther Kingiä hänelle tuodaan suruviesti Vietnamista – Peter on kuollut siellä. Paxton tuntee vihaa ja kaunaa elämää kohtaan. Mutta kuolemat eivät lopu tähän. Paxtonin mami menehtyy vanhuuteen ja sairauksiinsa, sitten ammutaan Robert F. Kennedy Los Angelesissa. Paxton ei enää kestä, Steel kuvaa hänen surunsa koko nuoren sukupolven epätoivoksi:

[T]ällaista tapahtui liikaa, liian usein, sitä oli jatkunut liian kauan... tuskaa oli liikaa. Kaikki he olivat välittäneet niin monista asioista ja nyt kuolivat kaikki ne ihmiset, joista he olivat välittäneet. Tämä oli julma tapa kasvaa aikuiseksi, vanhentua, luopua toivosta, ”aikuistua”. Kuka välitti enää mistään? Kuka halusi sitä, mitä näillä ihmisillä oli annettavaa? Mikä oli niin pyhää, että se tappoi kaikki, jotka välittivät. Soihtu oli alkanut polttaa kaikkien sormia.²⁸

Paxton tuntee nyt vain surua ja tyhjyyttä. Hän on kokenut liian paljon menetyksiä lyhyessä ajassa ja uskonut liikaa ihmisen mahdollisuuksiin. Opinnnoilla ei ole hänelle enää mitään annettavaa. Hän päättää lähteä 22-vuotiaana Vietnamiin.

Sotakirjeenvaihtajana Vietnamin kasvu sankariksi

Kertoessaan romaanin ensimmäisessä osassa amerikkalaisen opiskelijanuorison asenteista yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja Vietnamin sotaan Danielle Steel liikkui maailmassa, jonka tunsii. Siirtyessään kirjan jälkimmäisessä osassa Vietnamin maaperälle, hän samalla siirtyi maailmaan, joka oli hänelle omakohtaisesti

vieras. Hänen oli perustettava ymmärryksensä Vietnamin sodan konkretiasta eri kanavia pitkin omaksumaansa tietoon. Renny Christopherin mukaan Steel ei onnistunut tässä kovinkaan hyvin, vaan hänen tekstinsä on täynnä asiavirheitä ja väärinkäsityksiä. Paikoin teos antaa sodasta lähes käsittämättömän kuvan. Christopher lataa täysillä: Steel ei hallitse sen enempää Vietnamin sodan politiikkaa, sotilasasioita kuin maantiedettäkään, ja tutkija revittelee esimerkeillä: kirjailija esimerkiksi sijoittaa vihollisen hyökkäykset päiväsaikaan, vaikka ne tunnetusti tapahtuivat öisin. Christopher arveleekin, että suoranaisten tiedon puutteen lisäksi juonen kulun vaatimukset saivat asiat vääristymään. Hän tuskaillee ristiriitaisuuksia luettellessaan: ”Älkää kysykö minulta, miten minun pitäisi tämä ymmärtää...” Hän jää ihmettelemään alentuvasti, miksei Steel tarkistuttanut teoksen käsikirjoitusta jollakin ”hoivakodin vanhalla sotaveteraaniraukalla”.²⁹

Sinällään historiallisen romaanin virheiden kaivelu Steelin, sen paremmin kuin kenen tahansa teoksesta ei ole hedelmällistä, vaan kiinnostavampaa on miettiä sitä, mihin historiallisia tapahtumia ja miljöötä teoksessa käytettiin, mikä oli niiden merkitys teoksen kerronnalle, jos se ei ollut lukijan opettaminen. Steelin tavoitteena saattoi yksinkertaisesti olla Vietnamin sodan maailman kuvaaminen hektiseksi, vaaralliseksi, jännittäväksi ja värikkääksi toimintaympäristöksi Paxtonin sotakirjeenvaihtajan työlle ja hänen persoonansa kehityskululle. Siinä maailmassa kuolema on läsnä joka hetki ja vaaran mahdollisuuteen pitää keskittyä koko ajan pysyäkseen hengissä. Sodan järkyttävyys ja rumuus sekä Vietnamin maan kauneus asettuvat kontrastiin Steelin, kuten kaikkien muidenkin sodasta kirjoittaneiden romaaneissa.³⁰

Romaanin teeman kannalta ydinkysymys kuitenkin on, miten Steel kuvasi Paxtonin sotakirjeenvaihtajan työn, mitä hän sai siitä irti? Minkälaisia olivat teoksen otsikon lupaamat viestit Saigonista? Jos jälkimmäisellä kysymyksellä tarkoitetaan Paxtonin juttujen konkreettisia sisältöjä (eikä kirjan sanomaa yleisemmällä tasolla), teoksesta ei löydy muuta vastausta kuin se, että hänen jutuistaan pidetään ja että hän pärjää hyvin työssään. Kysymyksen, mistä sodassa lopulta on kysymys, ei vastata. Sen sijaan

kuvatessaan sotakirjeenvaihtajan työtä Steel onnistui tavoittamaan joitain olennaisia piirteitä siitä, vaikka Renny Christopher on vakuuttunut, ettei Steel ole lukenut ainoatakaan sotakirjeenvaihtajan kirjoittamaa omaelämäkertaa.³¹ Aloitan Paxtonin motiivista lähteä sotakirjeenvaihtajaksi.

Paxton perustelee päätöstään lähteä sotakirjeenvaihtajaksi Peterin isälle sanomalla: ”Minä tahdon kertoa täällä oleville ihmisille totuuden, mikä se sitten onkin. Haluan nähdä sen itse. Haluan tietää mitä tapahtuu enkä vain katso tapahtumia iltatuisista. – – Minä haluan, että lähdemme helvettiin Vietnamista, ja haluan tietää, miksi emme ole jo lähteneet.”³² Paxton ilmoittaa myös, ettei hakeudu kohti omaa kuolemaansa, mutta sanoo toisaalta olevansa valmis kuolemaan totuuden puolesta. Tässä hän ilmentää perinteistä amerikkalaista journalistikoodia, jossa lehdistö penkoo salattuja väärinkäytöksiä päivänvaloon.³³ Mutta *Viestejä Saigonista* esittelee muunkinlaisia toimittajaprofileja: ranskalainen valokuvaaja-toimittaja, Jean Pierre kertoo tulleen maahan yksinomaan siksi, että vaara kiehtoo häntä, kuten monia muitakin miestoimittajia.³⁴

Samansuuntaisesti sanoi Michael Herr, joka vietti 18 kuukautta Vietnamin kirjoittamassa taisteluista. Hän myönsi aina halunneensa päästä lähelle sotaa ja sotilaita. Sota oli hänen juttunsa. Sodan ja kirjoittamisen toisiinsa yhdistänyt hohto ei koskaan sammunut hänen, eikä monen hänen tuntemansa sotakirjeenvaihtajan mielessä. Mutta myös Herr toteaa, että monet tulivat edistääkseen uraansa - eikä ollut läntistä kansakuntaa eikä yhteisöä, joka ei olisi lähettänyt Vietnamiin omia toimittajiaan. Nämä kirjoittivat sodasta lehtensä poliittisen kannan mukaan. Toimittajia lähettivät myös monet järjestöt, ja olipa joidenkin motiivina tulla vain viettämään lomansa Saigoniin tai hankkiutua seikkailuihin sotaturisteina.³⁵

Suhteutettuna laajempaan kuvaan sotakirjeenvaihtajien kirjosta Danielle Steelin luoma Paxton vaikuttaa melko ihanteelliselta ja naiviltakin toimittajalta, joka on tullut sotanäyttämölle oman sodanvastaisen asenteensa ja suurten henkilökohtaisten menetystensä vuoksi.

Romaanissa kerrotaan toimittajien päivittäisistä rutiineista, joihin kuuluvat ”kello viiden valheet”, Yhdysvaltain sotilastiedotusosaston viralliset tiedotteet sodan kulusta. Niitä toimittajat pitävät uutispuppuna ja propagandana, koska ne kertovat todenvastaisesti, kuinka hyvin kaikki menee.³⁶ Silloin tällöin päivän rutiinit rikkoo mahdollisuus päästä katsomaan taistelua, mikä on Paxtonista jännittävää. Vanhempi, kouliintunut toimittaja Ralph vie hänet ensimmäiseksi katsomaan Nha Thrangin tuki-kohtaa. Kun he pääsevät perille, sitä vastaan hyökätään (tämä on yksi Christopherin mainitsemista päivähyökkäyksistä!). Vaikka sotilaita kuolee ja haavoittuu, Paxton ei säiky vaan pitää sylissänsä poikaa, jolta on repeytynyt käsi irti. Kun haavoittuneet on nostettu helikopteriin, hän käy päivän tapahtumia läpi Ralphin kanssa ja he osuvat käsittelemään sotakirjeenvaihtajan etiikkaa. ”Saimme tänään paljon hyvää materiaalia”, sanoo Ralph. Paxton katsoo häntä kauhuissaan:

Sitäkö tämä on sinulle, hyvää materiaalia. – – Se oli hirvittävää.” –
– Ralph sanoo kiukkuisesti: ”En minä tätä sotaa aloittanut. Tulin raportoimaan siitä. Ja ehkä sota loppuu, jos saan ihmiset sen takia sairaksi. Jos tulit tänne kirjoittamaan cocktailkutsuista upseeriklubilla, olet väärässä paikassa. Tässä sodassa ei ole mitään nättiä. Ja jos haluat vitsejä, sinun olisi ehkä paras odottaa kunnes Bob Hope tulee tänne jouluna.” – ”Vedä käteen”, Paxton oli vihainen ja väsynyt ja voi pahoin kaikesta näkemästään. ”Minä olen täällä samasta syystä kuin sinä” – ”Oletko, hyvä. Sillä tässä sodassa tarvitaan sellaisia ihmisiä kuin sinä ja minä. Ihmisiä, jotka haluavat kertoa totuuden näkemästään - - voit auttaa koko kansakuntaa, jos raportoit täältä rehellisesti ja objektiivisesti.³⁷

Toisenkin kerran romaanissa puututaan eettisiin kysymyksiin, kun Paxton huomaa, että arvokkaimpina juttuina ja kuvina pidetään niitä, jotka ovat raaimpia ja kertovat siviileihin kohdistuneesta väkivallasta, sala-ampujan uhreista ja kuolleista lapsista. Niistä saa rahaa ja mainetta, koska ne vetoavat lukijoiden tunteisiin. Se, mitä toimittajien keskuudessa pidetään upeana ja mistä saa journalistipalkinnon, on Paxtonista sairasta. Jotkut toimitta-

jat ovat jopa valmiita vaarantamaan henkensä saadakseen parhaat jutut.³⁸

Myös Michael Herr kirjoittaa toimittajien etiikasta. Hän toteaa, että useimpien toimintaa sääteli moraalinen esto tehdä rahaa esimerkiksi kuolleiden kasvoista otetuilla kuvilla, ja että tämä oli asia, josta paljon puhuttiin toimittajien kesken, olihan se koko ajan läsnä heidän työssään. Hän myöntää moraalisen dilemman – heidän ansionsa lähteenä olivat sotilaiden ja siviilien kärsimykset. Useimmat pyrkivät kuitenkin suojelemaan kuvaamiensa uhrien henkilöllisyyden julkisuudelta, mutta näin tehdessään he riistivät näiltä identiteetin. Herr pohti myös sitä, missä meni eettisen ja epäeettisen välinen raja, kun on kuitenkin ollut tapahtumapaikalla ja nähnyt kaiken ja tiesi saaneensa hyvän jutun tai kuvan ainekset, joista voisi saada mainetta, rahaa ja tyydytyksen tunnetta työstään?³⁹

Myös Paxton haluaa saada hyviä juttuja. Kun tilaisuus tarjoutuu, hän lähtee tutustumaan vihollisen kaivamiin tunneliverkostoihin, vaikka niissä on vielä hajoamistilassa olevia ruumiita. Tässä hän osoittaa naistoimittajalle ennennäkemätöntä rohkeutta ja urheutta – ainakin häneen rakastuneen kapteeni Quinnin mukaan. Myös tunneleita valloittaneita sotilaita, ”tunnelirottia” kuvataan teräshermoisiksi, urheiksi ja hurjiksi, jopa hieman hulluiksi. Mutta Steel antaa tunnustusta myös viholliselle älykkäänä, ovelana, sitkeänä ja rohkeana vastustajana, joka taistelee kuolemaansa saakka amerikkalaisia vastaan.⁴⁰

Romaanin täpärimpiä tilanteita on kohta, jossa Paxton joutuu sotilaita seuratessaan vihollisen tulituksen kohteeksi Da Nangissa. Paxton on innoissaan päästessään tapahtumapaikalle. Tapahtumat kuitenkin karkaavat käsistä, sotilaita haavoittuu ja kuolee, myös radisti menehtyy ja Paxton joutuu hoitamaan tilanteen. ”Hanhiemo, Hanhiemo... täällä Peter Pan”, Paxton on kuulut radistin sanovan radioyhteyttä avatessaan, niinpä hän nappaa kuolleelta radistilta radion, käyttää samoja sanoja ja hermonsia halliten järjestää paikalle helikopterin pelastamaan jäljelle jääneet. Paxton ylittää tässä omat rajansa.⁴¹

Verrattuna Michael Herrin toimintaan todellisissa Vietnamin sodan taistelutilanteissa, Paxtonin sinällään sankarilliset saavutukset jäävät ulkokohtaisiksi, lyhyiksi pistäytymisiksi taistelun reunamille. Herr sen sijaan koki sotilaiden kanssa Têt-hyökkäyksen, jossa osallistui puolustukseen ampumalla turvakseen hankkimallaan aseella. Hän seurasi intensiivisesti myös useita kuukausia jatkuneita Khe Sanhin taisteluita ja kirjoitti episodista 80-sivuisen reportaasin. Sotilaita seuratessaan Herr tosin kuului toimittajien vähemmistöön. Hän nimittääkin itseään ”oudoksi hepuksi”, jolla oli kiireisiä, aikataulujen ja julkaisupaineiden rajoittamia uutistoimittajia ja isojen sanomalehtien kirjeenvaihtajia enemmän aikaa olla sotilaiden kanssa ja osallistua näiden elämään.⁴²

Romaanin sanoma – kunnia sotaveteraaneille ja amerikkalaisuudelle

Reposteltuaan Steelin romaanin virheellisyyksiä perinpohjaisesti Renny Christopher toteaa, ettei teos kuitenkaan ole ”poikkeuksellisen kamala”, se vaan on niin ”amerikkalainen” ennakkoluuloisaa ja asenteellisuudessaan, että se yllytti hänet vahvaan kritiikkiin. Hän tulkitsee Steelin pelkästään toistaneen amerikkalaisten käsityksiä siitä, että sota oli virhe, että lehdistö oli sitä vastaan ja että veteraanit olivat sankareita. Mitään uusia vastauksia kirjailija ei löytänyt Vietnamin sodasta kummunneisiin vastaamattomiin kysymyksiin.⁴³ Teoksessa onkin paljon amerikkalaisten asenteellisuutta,⁴⁴ mutta myös kaksijakoisuutta, jota ei varmaankaan olisi ollut mahdollista yhdistää samaan teokseen Vietnamin sodan aikaan tai heti sen jälkeen, mutta ajallisen etäisyyden päästä, vuonna 1990, se on käynyt päinsä.

Kaksijakoisuus näkyy jo romaanin alkulehtien tekstielementeistä: sen omistuskirjoituksesta ja ennen tekstisivuja sijoitetusta Steelin itsensä kirjoittamasta runosta. Omistuskirjoituksesta selviää, että kirjailija on omistanut romaaninsa miehelleen ja neljälle

pojalleen sanoin: ”kunpa ette koskaan joutuisi tällaiseen sotaan. Koko sydämestäni d.s.”

Runossa puolestaan kerrotaan Vietnamin sodan problematiikka isänmaallisesta näkökulmasta – sen sanamuotoa hiukan suoristaen: Vanhat miehet lähettivät nuoret, elämänsä alussa olevat pojat sotimaan. Näiden vanhemmat seurasivat tuskaisina, murheellisina ja epäuskoisina lastensa lähtöä. Pojat kärsivät rintamalla, kunnes kuolema saattoi heidät Luojan luokse. He eivät palanneet kotiin, heistä on jäljellä vain hautakivet, joihin on kaiverrettu heidän nimensä. Mutta unohdus, isien ja äitien vanhuus tai sydämen kylmyys eivät saa himmentää heidän muistoaan, heidän uhrinsa ei saa olla turha. Kipua, tuskaa ja itkua ei saa unohdtaa. Ei myöskään hymyilevän soturin urheutta ja sankaruutta, mennyttä, kaukaista aikaa heleässä ja vehreässä maassa. Se oli toiveiden ja valheiden paikka. Meidän on muistettava ja luvattava, että he säilyvät aina sydämissämme, ”nuo pojat, jotka elivät ja itkivät, taistelivat, kuolivat maassa Vietnamin.”⁴⁵

Syvimmältä sanomaltaan romaanin viesti on kunnianosoitus amerikkalaisille Vietnamin sodan sotilaille, upseereille, sotavangeiksi joutuneille, kuolleille, haavoittuneille ja sodasta palanneille veteraaneille. Näiden muistolle Steel kirjoitti romaaninsa vähintään yhtä paljon kuin sodanvastaisen nuoren sukupolven ajankuvaksi, vaikka hän ehkä uskoikin sen olleen oikeassa sotaa vastustaessaan ja halutessaan lopettaa sen.

Romaanin amerikkalaisia sotilaita arvostava, isänmaallinen sävy välittyy lukuisista maininnoista näiden urheudesta, rohkeudesta ja pelottomuudesta ja sen kertomisesta monin eri tavoin, että sotilaita ja upseereita veti takaisin Vietnamiin välittäminen – tällä Steel tarkoitti rintamalla olleiden välittämistä toinen toisistaan, ei niinkään vietnamilaisista tai heidän tulevaisuudestaan.⁴⁶ Kertoessaan sotaveteraanien vaikeasta tilanteesta Yhdysvaltoihin paluunsa jälkeen hän asettaa Vietnamiin palaavat sotilaat tilittämään tuntojaan Paxtonille omalla karhealla tavallaan. Vihollisen kimppuun ei saanut käydä Neuvostoliiton ja Kiinan reaktioiden vuoksi. Tilanne oli turhauttava:

”Tuntuu väärältä pysyä Valloissa”, toinen miehistä selitti. – –
”Ihmiset vihaavat sinua siksi, että olit Vietnamissa, ja kotiin pala-
tessasi tunnet olevasi petturi. – – kaverisi kuolevat siihen paskaan
ja astuvat miinoihin – – Me olemme kusessa, koska emme saa
käydä tosissamme vihollisen kimppuun – – Niinpä meiltä ammu-
taan Vietnamissa munat – – Haluan auttaa kavereitani kunnes
voimme kaikki tulla takaisin.”⁴⁷

Sotilaiden arvostus välittyy myös intensiivisyydestä ja tunteik-
kuudesta, jolla romaanissa kuvataan Paxtonin tekemiä sotavan-
kihaastatteluja Manilassa, jonne vapautetut tuotiin sodan jälkeen.
Laihat, ontuvat, rupien peittämät ja nivelvaivoista kärsineet mie-
het tukevat toisiaan saapuessaan toimittajien eteen. He riemuit-
sevat vapaudestaan ja ovat ylpeitä itsestään, tulkitsee Paxton. Nyt
vietetään ”vapauden, rakkauden ja eloonjäämisen voittoa”. Kaikki
ovat liikuttuneita. Paxton itkee vapautettujen vankien vaimojen
kanssa kuin olisi yksi heistä.

Kun teoksen lopussa viimeisetkin amerikkalaiset poistu-
vat evakuointihelikoptereilla Vietnamista, he jättävät taakseen
maan lopullisesti: ”Vietnam oli mennyttä. Se oli enää kaukainen
muisto...painajainen...uni. Se oli vihdoinkin ohi.”⁴⁸ Vietnamin
maasta ja kansasta, jota amerikkalaiset olivat olleet vuosia pelas-
tamassa kommunismilta, kerrotaan kirjassa lopulta varsin vähän.
Ja sekin oli sävyiltään joko alentuvan rasistista (kapteeni Quinnin
huvittuneisuutta vietnamilaisten pienikokoisuudesta) tai rans-
kalaisen siirtomaavallan ajan merkkejä nostalgisoivaa (kaunista
ranskalaisvaikutteista arkkitehtuuria ja ravintoloita).⁴⁹

Vain yllättävän kovina vastustajina heitä kohtaan tunnettiin
tahtomattakin kunnioitusta. Saigonin kaduilla pyörivät Paxtonin
kiusana vastenmieliset ja vaaralliset vietnamilaiset – kerjäläiset,
raajarikot, prostituoidut, huumekauppiat, törkeyksiä ehdotta-
vat taksikuskit ja pommeja amerikkalaisyhotelleihin piilottavat
sissit.⁵⁰ Vietnam oli Paxtonin ajatuksissa maa, joka oli luontonsa
puolesta kaunis kuin silkkimaalaus; ranskalaisten siirtomaavallan
aikana se oli ollut ”jopa ihastuttava” – nyt se oli vain kuoleva maa,
jota sota tuhosi.⁵¹

Nainen sodassa – sotakirja naisille

Romaani kuvaa Paxtonin jossain määrin yksinäiseksi naisten parissa. Hänellä ei oikeastaan ole ystävättäriä Yhdysvalloissa elässään – näiden arvot ovat liian erilaisia kuin hänen. Äitiinsäkin hänellä on etäiset välit, he eivät ymmärrä toisiaan. Vietnamin Paxton on tekemisissä enimmäkseen miesten kanssa. Vietnamilaisia naisia hän ei tunne henkilökohtaisesti, mutta toimittajakollega Jean Pierre valistaa häntä ja kertoo, että sodan maailmassa nainen voi vain hävitä, ei koskaan voittaa. Hän on nähnyt, kuinka vietnamilaisnaisten kasvot ovat täynnä tuskaa, kun he pitelevät sylissään kuolleita lapsiaan ja miehiään. He eivät nauti sodan jännityksestä, kuten miehet, Jean Pierre on huomannut. Silti hän pitää naisia miehiä urheampina. He eivät vaan kestä rakkaittensa menetystä.⁵²

Tästä seikasta Paxton saa kokea järkyttävän esimerkin, jollaisia tapahtui todellisessakin elämässä. Hänen toimittajaystävänsä Ralph seurustelee paikallisen naisen, France Tranin (ranskalainen äiti, vietnamilainen isä) kanssa, jolla on jo ennestään lapsi amerikkalaisen sotilaan kanssa ja joka saa Ralphin kanssa vielä toisen. Ralphin välityksellä Paxton ja Tony ystävystyvät naisen kanssa ja auttavat tätä synnyttämään lapsen kotona. Tapahtuma liikuttaa Paxtonia, kun hän tajuaa uuden elämän ihmeen sodan keskellä, se lujittaa hänen sidettään Franceen ja tämän lapsiin.

Francen tilanne on kuitenkin epätoivoinen; hän tietää, ettei häntä hyväksytä Vietnamin amerikkalaisten lähtiessä eikä hän pidä mahdollisena lähteä maasta pois Ralphinkaan kanssa. Kun Ralphia kuljettanut auto ajaa miinaan tuhoisin seurauksin, nainen surmaa välittömästi lapsensa, pukee nämä ja itsensä juh-lavaatteisiin, asettuu vuoteeseen ja tekee itsemurhan. Paxton ja Tony löytävät heidät rauhallisen näköisinä, kuin nukkumasta peiton alta.⁵³ Näky järkyttää Paxtonia, se tuntuu hänestä täysin kestämättömältä: ”Hän ei ollut koskaan kokenut suurempaa menetyksen tunnetta. Hän oli epätoivoinen ja surullinen ja yksinäinen. Hänen ystävänsä oli poissa. Hän ihmetteli palaisiko hän itse koskaan enää ennalleen.”⁵⁴

Tämänkaltainen, Paxtonin tunteisiin ja mielenliikkeisiin pu-reutunut sentimentaalinen kerronta, ”elämää suuremmat tun-teet”, on ominaista koko romaanille. Toisiaan seuraavien voimak-kaitten tunnetilojen ketjun voi nähdä päähenkilön kokemana rakkauden ja kuoleman, saamisen ja menettämisen, onnen ja surun, toivon ja epätoivon kiihkeätempoisena vuorotteluna, joka rakentaa päähenkilön identiteettiä koko ajan uudelleen – vie-raassa maassa, vaaran, pelon, mutta myös lämmön ja kollegiaa-lisuuden kontekstissa. Romanin kertoja tiivistääkin Paxtonin tilan toteamalla, että kaikki mitä tämä on kokenut Vietnamissa, on muuttanut häntä, kuten kaikkia siellä olleita. Kun Paxton läh-tee Vietnamista, hän tietää, että on löytänyt sen, mitä oli tullut hakemaan, totuuden sodasta, mutta menettänyt myös osan itses-tään ja sydämestään lopullisesti.⁵⁵

Tunteisiin ja mielenmaisemaan kiinnittyvää kerrontaa pide-tään naisviihteen tapana. Renny Christopher yksiselitteisesti toteaakin Steelin kirjoittaneen *Viestejä Saigonista* -romaanistaan vastineen Vietnamin sodasta kertovalle seikkailullisuutta ja jän-nitystä painottavalle miestenviihteelle.⁵⁶

Steel kirjoittikin romaaninsa omille lukijoilleen, naisten-viihteen suurkuluttajille. Hänen luomansa värikäs ja tunteikas kuvaus Vietnamista viehätti lukijoita, mutta nämä kokivat myös kirjan vakavan teeman ja sodan kuvauksen kiinnostavana. Tässä suhteessa teos ylitti tyypillisen naistenviihteen ja myös Steelin omien kirjojen rajat. Tälläkin hetkellä saatavista verkkokirjakau-pan lukijapalautteista näkee, että teos oli lukijoille jotain muuta kuin tyypillistä viihdettä. He käsittivät, kuinka tosissaan ja vaka-vissaan Steel oli kirjoittanut, ja he kokivat teoksen merkitykselli-seksi lukukokemukseksi.

Romaanissa nähtiin sekaisin ”todellista historiaa ja draamaa, ja sankarittaren voima ja rohkeus antaa inspiraatiota meille kai-kille”. Se koettiin myös tunteiden vuoristoradaksi ja juuri sen emotionaalinen kerronta sai aikaan sen, että kirjaa ei voinut las-kea käsistään: ”Danielle Steel on pannut sydämensä tähän kirjaan ja jokaisesta henkilöstä tulee loistava omalla tavallaan.” Jollekulle lukijalle kirjasta tuli todellinen kulttiteos: ”Rakastan tätä kirjaa

ja otan sen mukaani joka vuosi lomalle! Se on vakavin Danielle Steel -kirja, jonka olen lukenut, ja sodan yksityiskohdat ovat erinomaiset. Itkin muutamia kertoja sitä lukiessani (itse asiassa ulvoin ääneen), ja sen on harvoja kirjoja, joka on saanut minut itkemään.” Fanit määrittivät Danielle Steelin ”suureksi kirjailijaksi”.⁵⁷

Mitä tästä kaikesta pitäisi ajatella? Annan viimeisen sanan paljon siteeraamalla Renny Christopherille. Hän toteaa, että Danielle Steelin *Viestejä Saigonista* lukivat ne, jotka eivät todennäköisesti olleet lukeneet Vietnamin sodasta mitään muuta.⁵⁸ Se oli heidän ainoa Vietnam-kirjansa ja rakensi heidän käsityksensä sodasta ellei heillä ollut siitä omia muistikuvia sodan vuosista. Sen valta lukijan mieleen oli suuri. Ja kun huomioidaan kirjailijan käyttämä tunteiden kautta vaikuttaminen, suurenee teoksen merkitys lukijoiden maailmankuvan rakentajana entisestään.

Christopher totesi myös, että Danielle Steelin kirjaa luettiin itse asiassa enemmän kuin mitä Philip Caputon sisällöllisesti ja tyyllisesti korkealle arvostettuja sotamuistelmia *A Rumor of War* (1977) tai Tim O’Brienin itse koettujen ja kuultujen sotatarinoiden kirjallisesti häikäiseviä kokoelmia, kuten tunnelirotoista kertovaa teosta *Going After Cacciato*, (1978). Näistä, sen paremmin kuin Michael Herrin sotakirjeenvaihtajan muistelmista Steelin lukijat eivät tienneet mitään. Sen sijaan Danielle Steel itse on saattanut niitä lukea, siksi paljon hänen teoksessaan on yhteneviä teemoja edellä mainittuihin Vietnam-kuvauksiin.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Herr, Michael: *Dispatches (1977)* with an Introduction by Kevin Powers. Picado Classic, Picador, London 2015.

Publishers Weekly, June 1990.

Steel, Danielle: *Viestejä Saigonista* Alkuteos: *Messages from Nam (1990)*. Suom. Anja Meripirtti. WSOY, Helsinki 1992.

Tutkimuskirjallisuus

Christopher, Renny: The Romance of Viet Nam. *Vietnam Generation Journal & Newsletter V3N3* (November 1991), 1–5.

Isaacs, Arnold S.: Viimeinen näytös ja sen jälkeen. *Vietnamin sota*. Alkuteos: Rolling Thunder in a Gentle Land – Vietnam War Revisited (2006). Suom. Simo Liikanen. Toim. Andrew Wiest. Ajatus Kirjat, Gummerus, Jyväskylä 2009, 291–308.

Koivisto, Hanne: *Opiksi, huviksi ja varoitukseksi. Tutkimus Amerikka-kuvasta suomalaisessa painetussa sanassa vuosina 1869–1901 – näkökulmana fenomenomaaninen Uusi Suometar*. Turun yliopiston historian laitos. Julkaisuja n:o 25. Turku, 1992.

Kurtti, Anna-Kaisa: *Naisfiktio lajia ja lajirepertuaaria etsimässä*. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopisto. Kirjallisuus, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, Jyväskylä 2015.

Viitteet

- 1 Steel 1992, 173–174.
- 2 Wikipedian mukaan Danielle Steel on nyt elossa olevista kirjailijoista myydyin yli 800 miljoonalla kappaleellaan. Maailman kaikista kirjailijoista hän on neljänneksi myydyin. Tähän mennessä Steel on julkaissut satakunta romaania, jotka on käännetty 28 kielelle, 14 lastenkirjaa ja muutama ei-fiktiivistä teosta, ja hänen romaaneistaan on tehty 25 elokuvaa, mm. *Message from Nam* vuonna 1993.

- 3 Steelin romaani ei ollut ilmestyessään ensimmäinen Vietnamista kertonut romanttinen tarina. Esimerkiksi Anthony Greyn *Saigon* (Dell 1982) ja Christie Dickasonin *Indochine* (Bantam 1987) edelsivät sitä.
- 4 Myönteisiä arvioita kirjoittivat *Express-News*, San Antonio, Texas, *San Francisco Chronicle* ja *Daily News*.
- 5 *Publishers Weekly* June 1990. Jo seuraavana vuonna *Message from Nam* oli kohonnut bestsellerlistoille.
- 6 Naisfiktion lajimääritelmistä ja luentamahdollisuuksista, ks. Kurtti 2015, passim.
- 7 Christopher on California State Universityn tutkijana julkaissut monografian *The Viet Nam War/ The American War: Images and Representations in Euro-American and Vietnamese Exile Narratives*. University of Massachusetts Press, Amherst 1996.
- 8 Christopher 1991, 2.
- 9 Isaacs 2009, 299.
- 10 Ks. esim. Steel 1992, 39, 241.
- 11 Steel 1992, 65.
- 12 Renny Christopher löysi ilokseen teoksen alkuperäisestä versiosta kaksi ”fuck off” – lausahdusta, joita keskiluokkaisen tytön ei olisi pitänyt käyttää. Suomennoksissa on käytetty muita ilmaisuja. Ks. Christopher 1991, 2.
- 13 Ks. esim. Steel 1992, 92, jossa kuvataan Paxtonin ja Peterin ensimmäinen rakastelukohtaus.
- 14 Romanssigenren rajanylityksistä, ks. Christopher 1991, 2.
- 15 Steel 1992, 224.
- 16 Steel 1992, 241.
- 17 Steel 1992, 277.
- 18 Steel 1992, 311.
- 19 Steel 1992, 314.
- 20 Steel 1992, 314.
- 21 Anna-Kaisa Kurtti toteaa että perinteiselle romanssille tunnusomaista ja kaavamaisesti toistettua onnellista loppua ei välttämättä enää tarvita, vaan tarinat voivat päättyä onnettomasti tai jäädä auki. Tässä mielessä Steel on vielä perinteinen romanssikirjoittaja. Ks. Kurtti 2015, 26–28.
- 22 Renny Christopher pitää mustan mammin osuutta alentavan rasistisena vetona kirjailijalta. Christopher 1991, 4.
- 23 Steel 1992, 21, 53.
- 24 Steel, 1992, 69, 72–73, 78, 93.
- 25 Steel 1992, 93–94.

- 26 Steel 1992, 25.
- 27 Sitaatin maininta soihdusta on peräisin John F. Kennedyn virkaanastujaispuheesta: ”Soihdu on ojennettu uudelle sukupolvelle”. Steel sijoitti nämä sanat romaaninsa alkulehdille. Steel 1992, 140.
- 28 Steel 1992, 150.
- 29 Christopher löytää virheitä muun muassa kohtauksista, joissa tv-ryhmät seuraavat sotilaita viidakoon, vaikka ne eivät jättäneet tuliasemia siitä syystä, että niitä tulitettiin kranaatein koko ajan. Christopher 1991, 2–4.
- 30 Steel 1992, 195, 206, 208.
- 31 Christopher 1991, 3.
- 32 Steel 1992, 153.
- 33 Yhdysvaltain lehdistö alkoi jo 1870-luvulta tuoda päivänvaloon poliittikojen korruptiota. *The Times* ja *Harper’s Weekly* olivat tässä uranuurtajia. Ks. Koivisto 1992, 74. *New York Times* julkaisi myös Vietnamin sotaan liittyvät ns. Pentagonin paperit vuonna 1971. Tiivistelmä niistä julkaistiin suomeksi samana vuonna Tammen Huutomerkki-sarjassa.
- 34 Steel 1992, 190.
- 35 Herr mainitsee kokoelmassaan myös ”tyttöreportterit”, muttei kerro näistä mitään. Herr (1977), 2015, luku *Colleagues* 189–166, erityisesti 191, 192, 209, 222, 223, 226.
- 36 Steel 1992, 183. ”Kello viiden valheet” mainitaan jokseenkin jokaisessa Vietnam-aiheisessa teoksessa.
- 37 Steel 1992, 197, 202, 204, 205.
- 38 Steel 1992, 224.
- 39 Herr (1977), 2015, 228.
- 40 Paxtonin myöhempiä huippujuttuja on My Lain luutnantti Calleyn haastattelu ja sodan loputtua hänen tekemänsä sotavankihaastattelut. Hänelle veikataan romaanin kaiken mahdollistavassa maailmassa Pulitzerin palkintoa. Steel 1992, 215–219, 342, 363.
- 41 Tästäkin kohtauksesta Christopher löytää ristiriidan; miten radistin radio voi säilyä toimintakunnossa, kun radisti itse räjähtää osumasta kappaleiksi. Steel 1992, 288–290, vrt. Christopher 1991, 3.
- 42 Ks. esim. Herr (1977), 2015, luku *Khe Sanh*, 85–167. Herriä lukiessa selviää myös, että läheskään kaikkien sotilaiden tai upseerien suhde toimittajiin ei ollut hyväksyvä, kuten Steel antaa ymmärtää, vaan ne olivat monimutkaisia, pelkojen ja toiveiden sävyttämiä, joskus vihamielisiäkin. Ks. Herr (1977), 2015, passim.
- 43 Christopher 1991, 5.

- 44 Steel esimerkiksi kertoo, minkälaisia kauhukuvia vihollisesta levitettiin amerikkalaisten keskuuteen: kerrottiin aseistautuneista lapsista, ansoista, miinoista ja vihollisen julmuudesta. Ks. Steel 1992, 134.
- 45 Romaanin kerronnassa on lukuisia leikkauskohtia runon sanomaan. Esimerkiksi se, jossa Peterin isä tulee kertomaan Paxtonille poikansa kuolemasta. ”’Pieni poikamme on kuollut’ – isä sanoi. Hänen ruumiinsa tuodaan perjantaina kotiin. Mies, joka oli uskonut Vietnamin pommituksiin, oli menettänyt poikansa. Hän kuoli turhaan.” Myös Jumalaan uskomisen tulee esille, esimerkiksi teoksen lopussa Paxton sanoo löytäneensä Tonyin sattuman ja Jumalan avulla (ristiriitainen ajatus sinällään!) Steel 1992, 141, 366.
- 46 Ks. esim. Steel 1992, 171, 229.
- 47 Steel 1992, 173.
- 48 Steel 1992, 378.
- 49 Ks. myös Christopher 1991, 4, 334.
- 50 Steel 1992, 189.
- 51 Steel 1992, 334.
- 52 Steel 1992, 190.
- 53 Steel 192, 328.
- 54 Steel 1992, 328.
- 55 Steel 1992, 334.
- 56 Christopher 1991, 5.
- 57 Nettikirjakauppa Amazonin lukijapalaute sisälsi 32 lukijapalautetta Steelin kirjasta.
- 58 Christopher 1991, 5.

Fonda Speaks To Vietnam Veterans At Anti-War Rally

Actress And Anti-War Activist Jane Fonda Speaks to a crowd of Vietnam Veterans as Activist and former Vietnam Vet John Kerry (LEFT) listens and prepares to speak next concerning the war in Vietnam (AP Photo)

John Kerry ja Jane Fonda puhumassa Vietnamin sodan veteraaneille.

Jane Fonda Haagissa, Hollannissa järjestetyssä Vietnamin sodan vastaisessa konferenssissa tammikuussa 1975.

Veteraanit ja sodan kollektiivinen muisto

Bruce Springsteen ja Vietnamin pitkä muisto

You died in Vietnam, you died in Vietnam/Now don't you understand, you died in Vietnam. (Bruce Springsteen: "Vietnam", vuoden 1982 *Nebraska*-levyltä poisjätetty kappale)

Bruce Frederick Joseph Springsteen (1949–) on yhdysvaltalainen laulaja, kitaristi ja lauluntekijä, jonka johtamista kokoonpanoista tunnetuin on New Jerseyssa 1972 kasattu E Street Band. Lempinimellä "The Boss" tunnettu Springsteen on ottanut lauluissaan ja haastatteluissaan usein kantaa ihmisoikeuskysymyksiin. Ennen muuta hän on pyrkinyt olemaan "tavallisen" amerikkalaisen ääni, mitä hän on korostanut alusta asti myös live-esiintymisissään; hän pukeutuu kuin työmies, kun yhtye hänen ympärillään soittaa usein siistit puvut päällään. Tällä Springsteen pyrkii korostamaan suoraa yhteyttä yleisönsä kanssa. Vietnamiin hän ei joutunut, 18-vuotiaana hänet hylättiin kutsunnoissa "tahallisen hullun käytöksen" ja edellisenä vuonna saadun moottoripyöräilyvamman perusteella. Siksi Springsteenin yhteys Vietnamiin on laulettu sieltä palanneiden tai sinne jääneiden ystävien kautta.

Vietnamin veteraanit tarjoavat laulunaiheena amerikkalaisen unelman käänttöpuolen, tarinan yhteisön tuen pettämisestä ja normaalielämään paluun vaikeudesta. Tunnetuin Springsteenin aihetta käsittelevistä kappaleista on "Born in the U.S.A." (1984), jota muun muassa Ronald Reagan ylisti samana vuonna kampanjoidessaan toista presidenttikauttaan varten, ilman täyttä ymmärrystä kappaleen sisältämästä yhteiskuntakritiikistä.

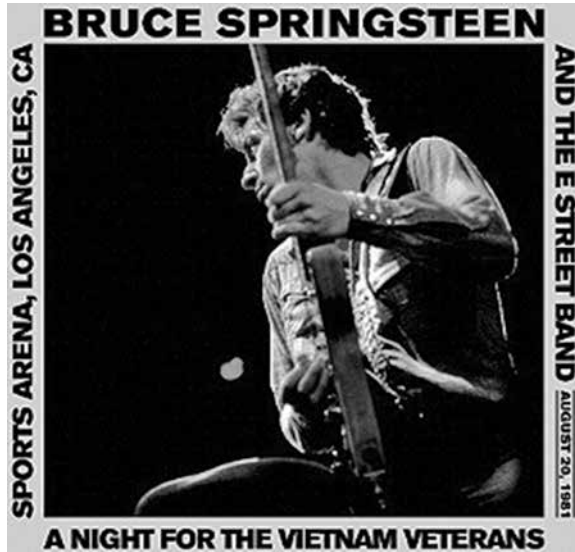
Got in a little hometown cream
So they put a rifle in my hand
Sent me off to a foreign land
To go and kill the yellow man

Kaukaiseen maahan lähetetty laulun päähenkilö selviää, vaikka menettääkin ystäviään. Yhdysvalloissa odottaa kova työ ja näköalattomuus: ”Out by the gas fires of the refinery/I’m ten years burning down the road/Nowhere to run, ain’t got nowhere to go.” Sanoitus tuo kappaleen lähelle Michael Cimiron *Kauriinmetsästäjä*-elokuva (1978) – olipa konservatiivinen kolumnisti, tv-toimittaja ja Reaganin aiemman kampanjan epävirallinen neuvonantaja George Will jopa rinnastanut ”työläistrubaduuri” Springsteenin hikisen lava-habituksen otsapantoiheen ja t-paitoiheen Robert DeNiron taistelukohtauksiin elokuvassa. Will katsoikin Springsteenin edustavan amerikkalaisia ikonisia arvoja, ”Yhdistyneiden terästyöläisten rockia”. Juuri hänen ideansa oli kytkeä Reaganin kampanja Springsteenin teemoihin. Heiltä jäi vain huomaamatta, ettei ”Pomo” pelkästään ylistänyt rankkaa työntekoa ja selviytymistä, vaan pyrki olemaan myös järjestelmän uhrien, syrjäytyneiden ja vieraantuneiden ääni.

Myöhemmin, vuoden 2014 *High Hopes* -levylle, Springsteen kirjoitti tästä näkökulmasta myös kappaleen ”The Wall”. Se on paluu hänen nuoruuteensa ystävien muistoon, pienen Ashbury Parkin kaupungin kovimpien nousevien rock-sankarien menettämiseen. Laulussa Springsteen palaa aina uudestaan Vietnam Veterans Memorial -muurille Washingtoniin.

Your high boots and striped T-shirt, Billy you looked so bad
You and your rock’n’roll band, you were best thing this shit town
ever had
Now the men who put you here eat with their families in rich
dining halls
And apology and forgiveness got no place here at all

Kappaleen tarinan ovat innoittaneet The Motifs-yhtyeessä laulanut Walter Cichon ja Springsteenin ensimmäisen yhtyeen The

A Night For The Vietnam Veterans (Godfather GR 256/257/258) - The Forum, Los Angeles, CA - August 20th, 1981 konserttitaltiointin kansi.

Castilesin rumpali Bart Haynes. Molemmat kaatuivat Vietnamin. Esittäessään kappaletta Charlottessa, Pohjois-Carolinassa vuoden 2014 huhtikuussa, Springsteen totesi kappaleen olevan paitsi muisto ystäväistä ja muusikoista, jotka ”olisivat ansainneet mahdollisuutensa”, myös pieni rukous Yhdysvalloille ja tribuutti Vietnamia seuranneiden sotien veteraaneille. Heille, jotka sanovat ”ei koskaan enää. Ja silti se tapahtuu yhä uudestaan”.

On the ground dog tags and wreaths of flowers,
with ribbons red as the blood
Red as the blood you spilled in the Central Highlands mud
Limousines rush down Pennsylvania Avenue,
rustling the leaves as they fall
And apology and forgiveness got no place here at all
Here at the wall

Washingtonin keskustan monumentaalisisessa ympäristössä korostuu Springsteenin halveksunta rikasta eliittiä kohtaan. Poliittiset päättäjät lähettävät köyhän ja vaikutusvallattoman nuorison kohti kuolemaa tai vammautumista, kotona odottaa kiitosten ja turvan sijaan pahimmillaan syrjäytyminen ja ylenkatse, muiston välineenä kaiverrettu nimi mustassa muurissa. Vaikka laulussa sodan aikainen puolustusministeri Robert McNamara on pahoillaan, eivät muurin luona hiljentyvät anna anteeksi.

Lähteet

- March, Dave: *Bruce Springsteen. Pomon tarina*. Alkuteos: Born To Run (1979), Glory Days (1987) ja Bruce Springsteen: Two Hearts: The Definitive Biography (2003). Like: Helsinki 2009.
- Springsteen, Bruce: *Nebraska*. Äänite. Columbia. TC 38358. 1982.
- Springsteen, Bruce: *Born in the USA*. Äänite. Columbia. QC 38653. 1984.
- Springsteen, Bruce: *High Hopes*. Columbia & Sony Music. 88843015462. 2014.
- Springsteen, Bruce: ”The Wall. Charlotte, North Carolina. April 19, 2014”. YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=j3m0BXVKPu0>. Viitattu 17.2.2016.
- Springsteen, Bruce: ”Vietnam. Taken from Nebraska out-takes”. YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=YSmxy0s7lfA>. Viitattu 17.2.2016.

”Vaikean muistin sota” – Vietnamin veteraanien muistomerkkikiistat Yhdysvalloissa¹

Vietnamin sota on Yhdysvaltain historian kiistellyimpiä aikakausia. Yhdysvaltojen yhdeksänvuotinen sota vuosina 1964–1973 oli siihen mennessä pisin konflikti, johon se oli osallistunut.² Maa oli jo aikaisemmin antanut Etelä-Vietnamille taloudellista ja sotilailista tukea vedoten domino-teoriaan kommunismin leviämisen estämiseksi. Vuonna 1964 kongressi hyväksyi suorat sotatoimet ja Lyndon B. Johnsonin hallinto aloitti Vietnamin pommitukset vuonna 1965. Kaiken kaikkiaan sodassa palveli lähes 2,6 miljoonaa yhdysvaltalaista sotilasta; heistä 58 220 menehtyi ja 300 000 haavoittui. Vietnamilaisia sotilaita kaatui arviolta kolme miljoonaa, ja kaikkien osapuolten siviilejä kuoli lähes neljä miljoonaa. Eloon jääneet sotaveteraanit traumatisoituivat pahasti. Sodan päätyttyä keskeiseksi kysymykseksi nousi kansakunnan kollektiivinen muisti. Miten käsitellä ”vaikean muistin sota” (*the war with difficult memory*) – tappion ja häpeän, pikemmin kuin voiton ja kunniaisuuden, lähdeä?³ Miten kuvata sotakokemusta, joka ei juonnu pelkästään rehtiydestä ja uhrautumisesta vaan sodan varjopuolista ja traumasta?⁴ Hävitylle sodalle ei ollut yhtä oikeaa totuutta, ainoastaan useita ristiriitaisia ja toistensa kanssa kilpailevia kertomuksia.

Vietnamin tapahtumien jälkipuinti erosi merkittävästi aiemmista sodista. Siinä missä toista maailmansotaa luonnehdittiin Yhdysvalloissa ”hyväksi sodaksi”, jossa sotilaat taistelivat kunniallaasti maailmanrauhan turvaamiseksi, äänekäs sodanvastainen liike kyseenalaisti Vietnamin sodan oikeutuksen.⁵ Sotaa vastustettiin moraalisin, taloudellisin ja ekologisista perusteista.

Julkisuuteen levisi tyrmistyttäviä yksityiskohtia teoista, jotka loukkasivat kansainvälistä sota-oikeutta. Järkyttävin paljastus oli vuonna 1968 tapahtunut My Lain verilöyly, jossa yhdysvaltalaiset sotilaat surmasivat satoja aseettomia vietnamilaisen kylän asukkaita, heistä suurin osa naisia ja lapsia.⁶ Ympäri maailmaa levinneet uutiskuvat joukkosurmista sokeerasivat perinpohjaisesti. Sodanvastaisen liikkeen voimistuessa kansalaisten mielipiteet jakautuivat ennen näkemättömällä tavalla. Yhdysvaltain joukot vetäytyivät Vietnamista tammikuun 1973 Pariisin rauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen.

Käsittelen artikkelissani prosesseja, joissa Vietnamin sodan kulttuurista muistia on tuotettu Yhdysvalloissa sodan jälkeen. Kulttuurisella muistilla viitataan tapoihin ja kertomuksiin, joilla kansakunta neuvottelee kollektiivista historiaansa, esimerkiksi populaarikulttuurin, julkisen taiteen, muistomerkkien, kirjallisuuden ja aktivismin keinoin.⁷ Keskeistä kulttuurisen muistin tuottamisessa on, mitkä kilpailevista kertomuksista saavat jansijaa ja luovat kansallisen identiteetin itseymmärrystä: Mitä tai keitä muistetaan? Mitä tai ketkä unohdetaan? Missä ja miten muistia ylläpidetään? Tietyt asiat ja henkilöt valikoituvat muistin kohteeksi. Muistamiseen kuuluu myös väistämättä, että toiset henkilöt ja näkökulmat unohdetaan tai työnnetään taka-alalle. Termillä ”järjestäytynyt unohtaminen” (*organized forgetting*) Yêñ Lê Espiritu korostaa, että valinnat eivät ole sattumanvaraisia vaan suunnitelmallisia.⁸ Marita Sturkenin mukaan kyseessä on samanaikainen ”muistaminen ja muistinmenetyt”.⁹ Kulttuurisen muistin kannalta olennaisinta ei näin ollen ole faktuaalinen todennukaisuus vaan se, mitä historiallisista tapahtumista poimitaan muistettavaksi, miten niistä kerrotaan sekä mitä vaikutuksia näillä kertomuksilla on.¹⁰ Yhdysvalloissa Vietnamin sodan kulttuurisen muistin tuottamiseen liittyvät keskeisesti muistomerkit, joita on pystytetty pääkaupunkiin Washingtoniin sekä muualle maahan vuodesta 1982 alkaen. Keskityn tarkastelussani kiistoihin, jotka ovat nousseet muistomerkkien ympärille viimeisen neljän vuosikymmenen aikana.

Vietnamin veteraanien muistomerkki

Sodan aiheuttama kansakunnan jakautuminen romutti tunteen yhtenäisestä kansallisesta identiteetistä ja sotasankaruudesta. Kotimaahan palatessaan veteraanit eivät saaneet osakseen paraativastaanottoa soittokuntineen, vaan kokivat itsensä hylityiksi syntipukeiksi.¹¹ Kiistanalaisen sodan kokemusten julkinen pui-minen ei ollut mahdollista, vaan ensisijaisena tavoitteena pidettiin mahdollisimman nopeaa palaamista yhdysvaltalaisen yhteiskunnan arkeen.¹² Vaikeneminen lisäsi veteraanien ulkopuolisuuden tunnetta. Kokemuksen mittavuudesta kertoo se, että veteraanien tekemien itsemurhien määrä on arvioitu suuremmaksi kuin itse sodassa kaatuneiden luku.¹³ Aloite ensimmäisestä muistomerkistä tulikin juuri veteraanien taholta.¹⁴ Sen puuhamiehenä toimi entinen korpraali Jan Scruggs, jonka mukaan sodassa taistelleet ansaitsivat muistomerkkin huolimatta kiistelystä lopputuloksesta.¹⁵ Scruggsin aloitteesta järjestettiin lahjoitusvaroin anonyymi muistomerkkilpailu. Kilpailuun osallistuvien suunnitelmien ehtoina oli, että muistomerkissä ei otettaisi poliittista kantaa sotaan tai sen lopputulokseen, vaan siihen kaiverrettaisiin menehtyneiden tai kadonneiden yhdysvaltalaisen veteraanien nimet. Muistomerkki nimettiin tarkoituksellisesti Vietnamin veteraanien – ei sodan – muistomerkiksi. Työryhmän iskulauseena oli ”Kunnioita sotilaita, ei sotaa”.¹⁶ Muistomerkkin tarkoitus oli luoda yhtenäisyyden tunnetta jakaantuneelle kansakunnalle, se symboloisi toipumista ja solidaarisuutta.

Suunnittelukilpailun voitti 1400 ehdotuksen joukosta Yalen yliopiston 21-vuotias kiinalaisamerikkalainen arkkitehtipiskelija Maya Ying Lin. Washingtonin muistomerkkin pystytystä ja 15 000 veteraanin kulkuetta 11. marraskuuta 1982 saapui seuraamaan 150 000 katsojaa.¹⁷ Muistomerkki on V-kirjaimen mallinen, 150-metriä pitkä graniittiseinä, joka laskeutuu maan pinnan alapuolelle 125 asteen kulmassa. Seinään on kaiverrettu kronologisessa järjestyksessä menetettyjen ja kadonneiden yhdysvaltalaisen sotilaiden nimet, mukana kahdeksan sodassa menehtynyttä naista. Palkintolautakunnan jäsenet kiittivät suunnitelman

Vietnamin veteraanien muistomerkki Washingtonissa – 58 191 nimeä mustassa graniittiseinässä. Nähdäkseen muistomerkkin, vierailijoiden on laskeuduttava sen tasolle, mikä tekee kokemuksesta vahvasti osallistavan. Kuva: http://images.travelpod.com/tw_slides/.

”hillittyä ihmisarvoa”; se oli ”yksinkertainen ratkaisu sekasortoiseen aikakauteen”.¹⁸ Kirk Savagen mukaan Linin suunnitelma oli ensimmäinen laatuaan Washingtonissa: toisin kuin puiston muut muistomerkit, se ei kunnioittanut sodan sankareita vaan sen uhreja.¹⁹ Eksplisiittisenä tarkoituksena oli kunnioittaa kaatuneitten muistoa ottamatta kantaa itse sotaan. Jan Scruggsin sanoin: ”Muistomerkki kertoo Vietnamista juuri sen, mitä halusimme: ei yhtään mitään”.²⁰

Sekä suuren yleisön keskuudessa että veteraanien piireissä muistomerkki herätti kiivasta keskustelua. Etenkin seinän modernia abstraktisuutta kritisoitiin. Väitettiin, että se ei ole riittävän sankarillinen ja isänmaallinen. Vastustajat pilkkasivat muistomerkkiä ”perverssiksi pilaksi”, ”julkiseksi pisuaariksi”, ”hautaki-

veksi” ja ”suureksi arveksi”, jotkut kokivat sen henkilökohtaisesti ”iskuksi vasten kasvoja”.²¹ V-kirjaimen mallinen seinä tulkittiin haavaksi, joka muistutti Yhdysvaltain tappiosta sodassa.²² Erään kritiikin mukaan seinä oli ”täydellinen muistomerkki – kuvaamaan sotilaiden ja kansakunnan alennustilaa”.²³ Perinteisesti Washingtonin monumentit oli tehty valkoisesta kivistä, ja Linin suunnitelman väri herätti paheksuntaa: ”Musta tunnetaan universaalisti kaikissa maailman kulttuureissa häpeän, surun ja halveerauksen värinä!”²⁴ Kommentit paljastivat syvälle juurtuneita rasistisia ja seksistisiä latauksia.

Veteraanien muistomerkki ei kohonnut vertikaalisesti ylöspäin, mihin oli totuttu, vaan se ”syleili maata” horisontaalisesti.²⁵ Toisin kuin puiston muut muistomerkit ja monumentit, jotka olivat sijoitettu niin, että niitä katsottaisiin pienen etäisyyden päästä, vierailijat laskeutuivat fyysisesti Linin teoksen tasolle. Tästä syystä muistomerkin ei nähty edustavan maskuliinista sankaruutta vaan pikemmin naiseutta – voiman puutetta, jopa kastaatiota.²⁶ Lin vastasi kritiikkiin seuraavasti:

Maailmassa, jossa falliset muistomerkit kohoavat ylöspäin, näin varmasti onkin. [Tämän muistomerkin] tarkoitus ei ollut valloittaa maata, kuten länsimaisella ihmisellä on tapana. Omasta mielestäni teos ei ole passiivinen, mutta sitä ei ole myöskään tehty sodan muistolle.²⁷

Linin tietoinen maskuliinisen estetiikan välttäminen puhui samanaikaisesti muistomerkin puolesta ja sitä vastaan. Yhtäältä se mahdollisti monitasoisen pohdinnan sodasta, josta ei koskaan tulisi olemaan kaiken kattavaa selitystä. Toisaalta naiseuden yhdistäminen maahan tulkittiin sukupuolituneeksi muistutukseksi tappiosta ja epäonnistumisesta, seuraukseksi maskuliinisen voiman ja viriiliyden puutteesta.²⁸

Muistomerkin tärkeäksi käytännön tehtäväksi muodostui, että se alkoi toimia terapeuttisena muistopaikkana, joka mahdollisti moninaisten tunteiden kirjon kokemisen.²⁹ Kirk Savage luonnehtii Linin teoksen terapeutista funktiota niin, että se mahdollisti surun, menetyksen tai toipumisprosessin reflektoinnin.³⁰ Proses-

silla oli myös konkreettinen, materiaallinen ulottuvuus. Raaputtamalla paperille kopion tietyn henkilön nimen kaiverruksesta, vierailijat saattoivat ikään kuin ”ottaa yhteyden” sodassa menehtyneeseen omaiseen.³¹ Samalla he saivat osan muistomerkestä mukaansa itselleen. Seremoniallinen funktio toteutui myös päinvastaisella tavalla. Kävijät alkoivat spontaanisti tuoda muistomerkillle osan itseään lippujen, esineiden, vaatteiden, kenkien, valokuvien, kirjeiden, ruoan ja kasvien muodossa. Eräs veteraaniryhmä jopa jätti muistomerkillle teettämänsä Harley Davidson moottoripyörän veteraanien muistoksi. Jättämällä materiaalsen jäljen muistomerkillle, vierailijat osoittivat oman merkityksensä kulttuurisen muistin tuottamisessa. Spontaanin osallistumisen tärkeydestä kertoo se, että Marylandin osavaltio avasi muistomerkillle jätettyjä esineitä varten arkeologisen museon, joka kerää ja luokittelee jätetyt esineet vapaaehtoistyövoiman turvin päivittäin.³² Kollektiivista muistia ei luotu arbitraarisesti ja yksisuuntaisesti ylhäältä alaspäin, vaan yksilöt ilmensivät sanoin ja teoin omaa toimijuuttaan vuorovaikutteisessa prosessissa.

Kolmen sotilaan patsas

Maya Ying Linin teoksen poikkeavaisuus perinteisistä muistomerkeistä rikkoi vakiintuneita käsityksiä siitä, miten sankaruutta representoidaan julkisessa tilassa.³³ Seinään kohdistuneet kriittiset kommentit paljastivat syvälle juurtuneita ennakkokäsityksiä kansallisesta identiteetistä ja isänmaallisuudesta. Linin muistomerkin vastustajien oli vaikea hyväksyä muistomerkkiä, joka pidättäytyi ottamasta kantaa itse sodankäyntiin. Yhä äänekkäämmin alettiin vaatia perinteisempää lähestymistapaa, jossa sotilaat olisivat tunnistetusti edustettuina. Kompromissi kiistaan oli kuvanveistäjä Frederick Hartin suunnittelema 2.5-metrinen kolmen sotilaan pronssipatsas, joka pystytettiin kaksi vuotta alkuperäisen muistomerkin jälkeen 11. marraskuuta 1984. Hart sanoi patsaan edustavan ”realistista humanismia” Linin väitetyn nihilistisen nykytaiteen sijaan.³⁴ Mustan, valkoisen ja latino-

Kolmen sotilaan patsas Washingtonissa. Vaikka sotilailla on yllään uniformit ja mukanaan aseet ammuspatteristoineen, hahmoja ei ole sijoitettu sotatilanteeseen, vaan vapaa-aikaan. Kuva: Pixabay.

taustaisen sotahahmon tarkoitus oli edustaa Yhdysvaltain veteraanien monitaustaisuutta. Yhden valinta on kuitenkin usein jonkun muun poisjätö, ja jotkut purnasivat aasialaisyyntyisten ja alkuperäiskansojen puuttumista Vietnamissa palvelleiden representaatiosta.³⁵ Patsaan puolestapuhujat väittivät sen palauttavan Vietnamin sodan muisteluun ylpeyden, sankaruuden ja miehiisyyden, jotka liittyvät taisteluun isänmaan puolesta.³⁶ Linin mielestä Hartin patsaan lisääminen puistoon oli ”viiksien lisäämistä muiden tekemiin muutokuviiin”.³⁷

Veteraanien alkuperäinen toive, että suunnitelmissa vältetään poliittista kannanottoa itse sotaan tai sen lopputulokseen, osoitautui mahdottomaksi. Aasiassa käydyn sodan representaatio monikulttuurisessa yhdysvaltalaisessa yhteiskunnassa oli lähtökohtaisesti poliittisesti latautunut ilmiö. Epäpoliittisuuden sijaan se herätti kysymyksiä kulttuurisen muistin määrittelystä sekä siihen liittyvistä tabuista: tulisiko sodassa muistaa siihen osallistuneita vai siinä kaatuneita, sotakoneiston päättäjiä vai sodan vastustajia?³⁸ Kun suunnittelijan etnorodullinen identiteetti paljastui, arkkitehdin esteettinen näkemys liitettiin osaksi kansallista identiteettipolitiikkaa, eli siihen, ketkä nähdään osana yhdysvaltalaisuutta.³⁹ Vaikka sodassa kaatuneiden nimet kertoivat etnorodullisesti monimuotoisesta yhteiskunnasta, arkkitehtiin kohdistuneet kommentit toivat esiin ennakkokäsityksiä siitä, kenellä on oikeus osallistua kulttuurisen muistin tuottamiseen. Maya Ying Linin toiseudesta kertoi muun muassa se, miten Yhdysvaltojen valta-lehdet toistuvasti kirjoittivat lehtijutuissa hänen nimensä väärin: *Times*-lehti kirjoitti sen Yin Lin, *Washington Post* Ling Lin, *National Review* Yang Lin ja *U.S. News* Ling Yin.⁴⁰ Linin oikeudesta yhdysvaltalaiseen identiteettiin käytiin mediassa avointa keskustelua. CBS-kanavan suosituksen *60-Minutes* tv-ohjelman toimittaja Morley Shafer kysyi, oliko kiistan aiheena itse muistomerkki vai se, että suunnitelman oli tehnyt aasialaisamerikkalainen opiskelija – ja vieläpä nainen.⁴¹ Arkkitehtikriitikko Michael Sorkinin mukaan juuri Linin toiseus oli työn koskettavuuden salaisuus: se herkisti hänet ymmärtämään veteraanien ulkopuolisuuden tunteen.⁴²

Reaganin hallinnon virallista suhtautumista Linin muistomerkkiin kuvasi se, että paljastustilaisuuteen ei lähetty korkean virkamiestason edustajia lainkaan. Sen sijaan Hartin paljastustilaisuuteen presidentti itse saapui paikalle.⁴³ Eriarvoisuus näkyi myös rahassa: Lin sai korvaukseksi työstään 20 000 dollarin korvauksen, kun taas Hart kuittasi omastaan 300 000 dollaria.⁴⁴ Alun perin nuivasta vastaanotosta huolimatta Linin teos houkuttelee tänä päivänä eniten kävijöitä puistoon; yli neljä miljoonaa kävijää vierailee muistomerkillä vuosittain.⁴⁵ Toisin kuin veteraanien muistomerkki, kolmen sotilaan patsas ei toimi interaktiivisena muistopaikkana, jossa vierailijat prosessoisivat sotakokemustaan, jättäisivät esineitä tai osallistuisivat kulttuurisen muistin tuottamiseen. Siinä missä Linin seinä mahdollistaa tulkinnallisen avoimuuden, Hartin patsas edustaa sulkeumaa. Linin sanojen mukaan patsaat yhdessä toimivat muistutuksena siitä, että sodalle ei tulisi koskaan olemaan yhtä oikeaa selitystä.⁴⁶ Kiista ei jäänytkään siihen.

Vietnamin naisten muistomerkki

Vietnamin sodan aikana 265 000 naista toimi puolustusvoimien palveluksessa, heistä kolme neljäsosaa alttiina vihollisen hyökkäyksille. Arviolta 11 500 naista toimi vapaaehtoisina, suuri osa sairaanhoitajina, tiedustelussa tai lääkäreinä.⁴⁷ Sodan jälkeen monet naisveteraanit kokivat, ettei heidän kokemuksiaan tai traumaajaan otettu vakavasti, vaan että heidät marginalisoitiin veteraaniyhteisössä. Tukiryhmissä naiset eivät kokeneet voivansa jakaa omia traumaattisia kertomuksiaan, vaan joutuivat omaksumaan kuuntelijan roolin. Vallitsevien asenteiden valossa naiset hyväksyttiin hoivaajina, mutta eivät hoivattavina. Syrjintä johti siihen, että jotkut naisveteraanit salasivat palvelunsa jopa aviomiehiltään.⁴⁸ Trauma sukupuolittui miesten yksinoikeutena, kun taas naisten sodan kokemuksia väheksyttiin. Sodassa palvelleiden naisten mukaan Hartin kolmen sotilaan patsas konkretisoi heidän poisolonsa kollektiivisessä historiassa.⁴⁹

Vietnamin naisten muistomerkki Washingtonissa. Naiseuden representaatio tarjoaa kosketuspinnan miehisen sankaruuden ymmärtämiseen. Kuva: Pixabay.

Vastaukseksi epäkohtaan naisveteraanit lanseerasivat varainhankinnan oman patsaan pystyttämiseksi, ja marraskuussa 1993 puistoon pystytettiin kolmas patsas. Glenna Goodacren suunnittelema Vietnamin naisten muistomerkki esittää kolmea uniformasuista naista ja haavoittunutta sotilasta. Myös tämä patsas sai osakseen ankaraa kritiikkiä. Yhtäältä sen väitettiin ylläpitävän sovinnaisia käsityksiä naisten roolista hoivaajina. Toiset taas tulkitsivat sen olemassaolon radikaaliksi interventioksi julkisessa sukupuolittuneessa tilassa. Eräs kommentaattori herjasi patsaan muistuttavan ”M.A.S.H -tv-sarjan kömpelöä stillkuvaa”.⁵⁰ Nämä Vietnamin naisten muistomerkkiin kytkeytyvät kiistat paljastavat jännitteitä, jotka liittyvät esteettisen ilmaisun ja kansallisen sotakokemusten välillä. Ne korostavat valintojen ja poisvalintojen keskeisyyttä siihen, keneen kulttuurinen muisti henkilöityy. Yhdysvaltalaisuuden määrittely sodan kontekstissa ei ole pel-

kästään rodullistettu vaan myös sukupuolittunut neuvottelu olemassa olevien sosiaalisten valtasuhteiden puitteissa. Näin kansakunnan jakaantuminen ja sitä seuraava ristiriitainen kulttuurinen muisti toisintuu muistomerkkikiistoissa.

Vietnamilaisamerikkalaisten muisti

Yksi yhtäläisyys Washingtonin muistomerkkikiistojen julkisista keskusteluista kuitenkin löytyy: niissä unohdetaan – tai tietoisesti jätetään huomioimatta – sodan vietnamilaisten uhrien ja veteraanien sekä sieltä tulleiden pakolaisten ja maahanmuuttajien kokemukset.⁵¹ Vuosikymmeniä vietnamilaisperäisten yhdysvaltalaisten sodanjälkeisestä asemasta kansallisen identiteetin määrittelyssä vaiettiin. Heti sodan jälkeen Yhdysvaltain hallinto sponsoroi 130 000 Etelä-Vietnamin eliitteihin kuuluvien liittolaisten evakuoinnin. 1970-luvun lopulla maahan saapui massiivinen köyhien, niin kutsuttujen venepakolaisten virta, ja 1980- ja 1990-luvuilta siirtolaisten joukossa on ollut sodan aikana syntyneitä yhdysvaltalaisten sotilaiden ja vietnamilaisnaisten jälkeläisiä.⁵² Vuoden 2010 väestölaskennan mukaan siirtolaisia on Yhdysvalloissa tänä päivänä 1,5 miljoonaa. Erica Allen-Kim on pohtinut käytyjä muistomerkkikiistoja nostamalla esiin tärkeän kysymyksen siitä, mikä Yhdysvaltain vietnamilaisperäisen väestön osuus on kulttuurisen muistin luomisessa. Kysymyksestä käytiin Allen-Kimin sanoin ”varjodiskurssia” (*shadow discourse*) vietnamilaisnytyisten pakolaisten omilla yhteisöissä.⁵³

Vuonna 1997, Westminsterin kaupungissa, Kaliforniassa Suur-Los Angelesin liepeillä, tehtiin aloite patsaasta, joka rahoitettaisiin paikallisten asukkaiden lahjoitusvaroin.⁵⁴ Pikku-Saigonina tunnetussa kaupunginosassa asuu suurin vietnamilaisyhteisö Vietnamin ulkopuolella. Patsas esittäisi yhdysvaltalaista ja vietnamilaista sotilasta, jotka seisovat Yhdysvaltain ja entisen Vietnamin tasavallan lippujen välissä. Näin muistomerkissä yhdistettäisiin sodan liittolaisten molempien osapuolten toimijuus. Hanketta vastustettiin voimakkaasti. Kriitikot väittivät että patsas

ei edustaisi kollektiivista muistia, eivätkä ”henkilökohtaiset muistomerkit” ansaitsisi muistomerkkiä julkisella paikalla.⁵⁵ Jotkut hyväksyivät patsaan sillä ehdolla, että vietnamilaisesta sotilaasta luovuttaisiin. Erään kommentaattorin mukaan vietnamilaisen sotilaan sijaan patsaaseen sopisi paremmin pakolaisperhe, koska siitä välittyisi paremmin viesti, että ”Yhdysvallat vapautti heidät ja siksi he ovat täällä nyt”.⁵⁶

Rahoitus saatiin lopulta järjestettyä. Taiteilija Tuan Nguyenin suunnittelema kolmemetrinen patsas pystytettiin 1,5-metrin korkeiselle graniittikorokkeelle kaupungin virastotalon ulkopuolelle vuonna 2003. Muistomerkin uniformupukuiset sotilaat varustettiin ja aseineen edustavat Washingtonin kolmen sotilaan patsaan tavoin perinteistä sotasankaruuden ja isänmaallisuuden representaatiota, mutta Hartin alkuperäisestä versiosta poiketen, sotilaat symboloivat liittolaismaiden yhteenkuuluvuutta. Nguyenin näkemyksen mukaan sotilaat eivät kuitenkaan ole samassa asemassa, vaan eriarvoisuudesta kertovat muutamat pienet yksityiskohdat. Yhdysvaltalaisella sotilaalla on M16-kivääri olalla ja kypärä päässä, kun taas vietnamilaisella kivääri kädessä ja kypärä pois päästä. Taiteilijan mukaan yhdysvaltalaiselle sota on ohi ja hän voi jatkaa matkaa, mutta etelänvietnamilaiselle sota jatkuu edelleen, sillä hän menetti kotimaansa. Erica Allen-Kimin tulkinnan mukaan Westminsterin muistomerkki korostaa yhteisöllisyyden rakentumista; taloudellisen ja poliittisen panoksensa myötä vietnamilaistaustaiset saavat osakseen implisiittistä hyväksyntää kaupunkiyhteisössä ja osana yhdysvaltalaista yhteiskuntaa.⁵⁷

Lähes identtinen patsashanke lanseerattiin Kansasin Wichitassa vuonna 2009, kun ryhmä vietnamilaissyntyisiä siirtolaisia keräsi varoja muistomerkin pystyttämiseksi paikalliseen puistoon. Suunniteltu patsas esittäisi kahta sotilasta – yhdysvaltalaista ja vietnamilaista – jotka kannattelevat toisiaan. Muistomerkkiin oli tarkoitus kiinnittää vietnamin- ja englanninkieliset plakaatit liittolaisten yhteistyön merkiksi. Ajatuksena oli korostaa yhteisen taistelun merkitystä pohjoisvietnamilaisia vastaan. Kuten kaikki muut Vietnamin sodan muistomerkit, myös tämä

Vietnamin veteraanien muistomerkki Westministerin kaupungissa Kaliforniassa. Yhdysvaltalainen ja vietnamilainen sotilas symboloivat liittolaismaiden yhteenkuuluvuutta. Kuva: Wikimedia Commons.

hanke herätti kiivasta vastustusta. Hanakin vastalause tuli yhdysvaltalaisien veteraanien taholta. Heidän mukaansa muistomerkit kuuluivat ”USA:n veteraaneille, jotka taistelivat USA:n sodissa USA:n puolustusvoimien riveissä”.⁵⁸ Asiassa päästiin kuitenkin kompromissiin, ja kuvanveistäjä Babs Mellorin suunnittelema patsas pystytettiin puiston viereiselle kaupungin omistamalle tontille erilleen perinteisistä muistomerkeistä. Patsaasta syntyi kohu, kun se joutui epäkunnioittavan käytöksen kohteeksi, ja kuvat levisivät sosiaalisessa mediassa. Paikalla vierailut pariskunta muun muassa kiipesi patsaalle ja oli kaivavinaan toisen patsaan nenää. Pari esitti myöhemmin kirjallisen anteeksipyyntönsä siitä, että olivat loukanneet yhdysvaltalaisia veteraaneja.⁵⁹ Vaikka molemmat näistä muistomerkeistä toistavat perinteistä käsitystä sodan kulttuurisen muistin esittämisestä julkisessa tilassa, ne tuovat tärkeän lisän patsaista käytävään julkiseen keskusteluun. Rinnastamalla yhdysvaltalaisien ja vietnamlaisien sotilaiden kokemukset, pat-

saat korostavat maiden yhteen kietoutuvaa historiaa sekä sodan seuraamuksia yksilöille ja yhteisöille. Yhdysvallat ja Etelä-Vietnam olivat yhdessä luomassa kriisiä, jonka seurauksena maahan saapuneet pakolaisaallot ovat vaikuttaneet kansallisen identiteetin itseymmärrykseen ja sen tulkintoihin.

Kulttuurisen muistin ”vastaisku”

Digitaalinen teknologia mahdollistaa julkisen kulttuurisen muistineuvotteluiden ohittamisen ja henkilökohtaisen muistin virtuaalisen ”vastaiskon”. Esimerkkinä tästä on Timothy Phamin vuonna 2005 luoma verkkosivu Vnafmamn.com. Pham oli etelä-vietnamilainen ilmavoimien upseeri, joka saapui Yhdysvaltoihin ensimmäisten siirtolaisten joukossa vuonna 1975 heti Saigonin valtaamisen jälkeen. Sivuston kuvauksessa Pham haastaa konsensuskäsitteitä sodasta: ”Sotarikoksia ei tule unohtaa eikä historiaa kirjoiteta yksipuolisesti.” Sivustolla sekä vietnamilaiset että yhdysvaltalaiset jakavat kokemuksiaan ja ymmärrystään sodasta sekä julkaisevat matkakuvauksiaan tämän päivän Vietnamista. Vietnamissa syntyneille sivusto toimii entisen kotimaan ja elämäntavan virtuaalisena muistelupaikkana. Vieraskirjassa kävijät voivat julkaista kuvia, ”vaiettuja” henkilökohtaisia tarinoitaan sekä kannanottojaan sodan tapahtumista ja niiden tulkinnasta. Otsikot, kuten ”Amerikan häpeällisin päivä”, ”Väärä osapuoli voitti” tai ”Taistellen loppuun asti” kertovat pyrkimyksestä ideologiseen tulkintaan sodan oikeutuksesta ja sen lopputuloksesta. Samalla se konstruoi uudelleen sankaruuden merkitystä. Sivustolla on vaikuttavia kuvamateriaaleja, jotka koostuvat muun muassa taistelukuvista, potreiteista ja henkilökohtaisista kertomuksista.

Yhdysvaltain valtavirtakeskusteluissa unohdetaan usein se, miten maan rooli sodassa on vaikuttanut entisen Vietnamin tasavallan pakolaisten, siirtolaisten ja vietnamilaisamerikkalaisten – Yhdysvaltain kansalaisten – arkikokemuksiin ja identiteettiin. Tämän unohdetun näkökulman tärkeyttä kuvaavat sivuston kan-

taaottavat pilakuvat, joissa Yhdysvallat laiminlyö vietnamilaisten sotilaiden näkökulmaa sotaan. Vietnamilaisnäkökulman esiintuominen problematisoi Pohjois-Amerikassa laajalle levinnyttä käsitystä sodasta pelkästään yhdysvaltalaisena tragediana. Vnaf-mamn.com-sivusto korostaa sodan merkitystä vietnamilaisten menneisyyteen ja nykyisyyteen sekä heidän toimijuuttaan vaihtoehdoisen historian tulkinnan mahdollistamisessa. Sivusto sallii autonomisen tavan henkilökohtaisten kokemusten ilmaisuun ja käsittelyyn. Kävijöillä on mahdollisuus osallistua yhtäältä kollektiivisen muistin omakohtaiseen luomiseen ja toisaalta revisionistisen historian uudelleen kirjoittamiseen.

Lopuksi

Vietnamin sota jätti lähtemättömän jäljen Yhdysvaltain politiikkaan, kansalliseen identiteettiin ja kulttuuriseen muistiin. Olen pyrkinyt esimerkeillä muistomerkkiäistoista avaamaan kulttuurisen muistin tuottamiseen liittyviä kytköksiä identiteettipolitiikkaan ja sosiaalisen vallankäytön muotoihin. Yhdysvalloissa Vietnamin sota loi särön ideologiaan yhtenäisestä kansallisesta identiteetistä ja yhdysvaltalaisuuden ymmärtämisestä. Sota muutti käsityksiä yhdysvaltalaisuuden luonteesta niin kotimaassa kuin ulkomailla sekä kyseenalaisti valtion roolin maailmanpolitiikassa. Erityisesti se toi pinnalle etnisyyteen ja rodullistamiseen sekä luokkaan ja sukupolveen liittyviä jännitteitä. Perinteisesti muistomerkit olivat toimineet kunniaakaan taistelun vertauskuvana ja niiden tarkoitus oli vahvistaa kollektiivista identiteettiä ja me-henkeä. Vähemmistöryhmien sotilaat saattoivat kansakunnan edustajina saavuttaa yhteenkuuluvuuden tunnetta, josta eivät kenties aikaisemmin ole päässeet osalliseksi. Etenkin alemmista sosiaaliluokista tuleville sotilaille sotilasansiot toivat mukanaan kunnioitusta. Vietnamin sota muutti käsityksen sodan merkityksestä kansalaisten keskuudessa.

Vaikka Vietnamin sodan kulttuurisen muistin representatioissa on yritetty palauttaa mieliin taistelun sankarillista luon-

netta, ei ole yhtä konsensusversiota siitä, miten sotaa tulisi muistaa. Kannanotot sodan muistomerkkikiistoihin tuovat esiin jännitteitä yksilön ja yhteisöjen toimijuudesta näissä prosesseissa. Identiteettipolitiikka ja ideologiset kannanotot määrittävät eri ihmisryhmien kokemuksia ja samalla arvottavat surmattujen ihmisarvoa. Kulttuurisen muistin tuottamiseen nivoutuu monimutkainen sosiaalisten valtasuhteiden verkosto, jossa kulttuuriset ja poliittiset intressit sulautuvat toisiinsa. ”Vaikean sodan muisti” on jatkuva neuvotteluprosessi eri tahojen välillä. Kulttuurista muistia tuotetaan niin arkielämässä, yhteiskunnallisissa kannanotoissa kuin akateemisissa diskursseissa, ja sotaan liittyvät muistomerkit palvelevat eri ihmisryhmiä ja yksilöitä moninasiin tarkoitukseen.

Lähteet

- Allen, Michael J.: ‘Sacrilege of a Strange, Contemporary Kind:’ The Unknown Soldier and the Imagined Community after the Vietnam War. *History and Memory*, Vol. 23, No. 2 (2011), 90–131.
- Allen-Kim, Erica S.: Exile on the Commercial Strip: Vietnam War Memorials in Little Saigon and the Politics of Commemoration. *Buildings & Landscapes*, Vol. 21, No. 2 (2014), 31–56.
- Beckstead, Zachary, Gabriel Twose, Emily Levesque-Gottlieb, and Julia Rizzo: Collective Remembering through the Materiality and Organization of War Memorials. *Journal of Material Culture*, Vol. 16, No. 2 (2011), 193–213.
- Espiritu, Yên Lê: *Body Counts: The Vietnam War and Militarized Refugees*. University of California Press, Berkeley 2014.
- Espiritu, Yên Lê: About Ghost Stories: The Vietnam War and ‘Rememoration.’ *PMLA*, Special Topic: Comparative Racialization, Vol. 123, No. 5 (2008), 1700–1702.

- Espiritu, Yên Lê: The ‘We-Win-Even-When-We-Lose’ Syndrome: U.S. Press Coverage of the Twenty-Fifth Anniversary of the ‘Fall of Saigon.’ *American Quarterly*, Vol. 58, No. 2 (2006), 329–352.
- Espiritu, Yên Lê and Diane Wolf: The Appropriation of American War Memories: A Critical Juxtaposition of the Holocaust and the Vietnam War. *Social Identities*, Vol. 19, No. 2 (2013), 188–203.
- Hess, Elizabeth: A Tale of Two Memorials. *Art in America* (April 1983), 121–126.
- Miller, Nancy K.: The Girl in the Photograph: The Vietnam War and the Making of National Memory. *JAC*, Special Issue, Part 1: Trauma and Rhetoric, Vol. 24, No. 2 (2004), 261–290.
- My Horse Forum. <http://myhorseforum.com/threads/these-two-in-wichita-ks-now-say-they-are-sorry-for-disrespecting-vietnam-memorial.548495/>. Haettu 29.10.2015.
- Rense.com. <http://rense.com/general77/hdtage.htm>. Haettu 31.10.2015.
- Savage, Kirk: *Monument Wars: Washington, D.C., the National Mall, and the Transformation of Memorial Landscape*. University of California Press, Berkeley, 2005.
- Schwenkel, Christina: *American War in Contemporary Vietnam: Transnational Remembrance and Representation*. Bloomington: Indiana University Press 2009.
- Servart Theriault, Kim: Re-membering Vietnam: War, Trauma, and ‘Scarring Over’ after ‘The Wall.’ *Journal of American Culture*, Vol. 26, No. 4 (2003), 421–431.
- Statistical Information about Fatal Casualties of the Vietnam War. <http://www.archives.gov/research/military/vietnam-war/casualty-statistics.html#category>. Haettu 22.10.2015.
- Sturken, Marita: The Wall, the Screen, and the Image: The Vietnam Veterans Memorial. *Representations*, Special Issue: Monumental Histories, Vol. 35 (1991), 118–142.
- Suicide Wall. <http://www.suicidewall.com/suicide-statistics/>. Haettu 31.10.2015.
- Wagner-Pacifi, Robin and Barry Schwartz: The Vietnam Veterans Memorial: Commemorating a Difficult Past. *AJS*, Vol. 97, No. 2 (1991), 376–420.
- Watkins, Nicholas, Frances Cole, and Sue Weidemann: The War Memorial as Healing Environment: The Psychological Effect of the Vietnam Veterans Memorial on Vietnam War Combat Veterans’ Posttraumatic Stress Disorder Symptoms. *Environment and Behavior*, Vol. 42, No. 3 (2010), 351–375.
- Vietnam War Statistics. www.statisticbrain.com/vietnam-war-statistics/. Haettu 22.10.2015

Viitteet

- 1 Artikkelini pohjaa Turun yliopiston kulttuurihistorian oppiaineen ja Pohjois-Amerikan tutkimuksen John Morton -keskuksen järjestämässä ”Vietnamin sodan kulttuurihistoria” -seminaarissa pitämäni esitelmään. Kiitän Malla Lehosta ja Satu Lampinivaa avusta artikkelissa käytettyjen lähteiden ja kuvien kartoittamisessa. Esitän kiitokset myös kirjan toimittajille käsikirjoitukseen liittyvistä kommentteista.
- 2 Afganistanin sota (2001–) on Yhdysvaltain tähän päivään mennessä pisin sotilaallinen interventio.
- 3 Sturken 1997, 122.
- 4 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991.
- 5 Espiritu 2014; Espiritu & Wolf 2013; Espiritu 2006.
- 6 Espiritu 2014; Beckstead ym. 2011.
- 7 Sturken 1997, 1991.
- 8 Espiritu 2014, 108.
- 9 Sturken 1997, 20.
- 10 Sturken 1997.
- 11 Watkins ym. 2010; Theriault 2003; Sturken 1997.
- 12 Sturken 1991, 130.
- 13 Vietnamin sodan itsemurhatilastoista ei ole virallista konsensusta, mutta siitä löytyy keskustelua useilla nettisivustoilla, kuten <http://www.suicide-wall.com/suicide-statistics/> ja <http://rense.com/general77/hdtage.htm>.
- 14 Theriault 2003; Sturken 1991.
- 15 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991.
- 16 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 389.
- 17 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991.
- 18 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 394.
- 19 Savage 2005, 266.
- 20 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 393–394. Kaikki artikkelin lainaukset ovat kirjoittajan käännöksiä englanninkielisistä alkuperäisteksteistä.
- 21 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 394.
- 22 Theriault 2003, 423; Sturken 1997, 53–55.
- 23 Allen 2011, 103.
- 24 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 394.
- 25 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 394.
- 26 Sturken 1997, 53; Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 397.

- 27 Hess 1983, 121.
- 28 Sturken 1991, 123.
- 29 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 393.
- 30 Savage 2005, 266.
- 31 Theriault 2003, 426.
- 32 Theriault 2003, 427–428; Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 384–385.
- 33 Sturken 1991, 133.
- 34 Sturken 1991, 125–126.
- 35 Allen-Kim 2014, 35.
- 36 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 399.
- 37 *Washington Post*, 2.7.1982, B1.
- 38 Sturken 1991, 119.
- 39 Sturken 1997, 54–55.
- 40 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 402.
- 41 Sturken 1997, 55.
- 42 Sturken 1991, 124.
- 43 Wagner-Pacifici & Schwartz 1991, 396.
- 44 Sturken 1997, 56.
- 45 Savage 2005, 275.
- 46 Sturken 1997, 58.
- 47 Sturken 1997, 67.
- 48 Sturken 1991, 131.
- 49 Sturken 1997, 68.
- 50 Sturken 1997, 69–70.
- 51 Espiritu 2014; Kirk 2005; Sturken 1997.
- 52 Espiritu 2014.
- 53 Allen-Kim 2014, 34–35.
- 54 Allen-Kim 2014, 39–40.
- 55 Espiritu 2014, 110.
- 56 Espiritu 2014, 111.
- 57 Allen-Kim 2014, 41–43.
- 58 Espiritu 2014, 109.
- 59 Anteeksipyyntö ja kuva ovat on nähtävissä ”My Horse Forum” -nettisivustolla osoitteessa <http://myhorseforum.com/threads/these-two-in-wichita-ks-now-say-they-are-sorry-for-disrespecting-vietnam-memorial.548495/>.

*Vietnamien sodan vastainen mielenosoitus New Yorkissa vuonna 1967.
Kuva: gallery.stlawu.edu.*

Bao Ninh ja sovinto menneisyyden kanssa

Bao Ninh, (oikealta nimeltään Hoàn Au Phung¹ 1952–) kirjoitti omaelämäkerrallisen romaanin *Thân phận của tình yêu* (Rakkauden päämäärä) vuonna 1990. Kyseessä on tajunnanvirtatekniikalla kirjoitettu tarina nuoresta sotilaasta, joka sodan jälkeen muistelee sodassa kulunutta aikaa ja elää toivotonta elämäänsä. Kirjoittaja oli ollut taistelemassa Pohjois-Vietnamin puolella ja kertoo kirjassa paljolti omista kokemuksistaan. Tarinaan limittyä päähenkilön onneton rakkaustarina, mikä osittain selittää teoksen nimeä. Romaanissa liikutaan ajassa edestakaisin, myös sodan jälkeisissä tyhjyyden ja katkeruuden täyttämässä vuosissa.

Romaani oli Bao Ninhin päättötyö hanoilaisesta Ngyen du kirjoituskoulusta. Vietnamilaisien ja länsimaisten lukijoiden onneksi se ei jäänyt koulun arkistojen kätköihin, vaan Bao Ninhin maanmies Phan Thand Hao teki siitä raakakäännöksen englanniksi ja toimitti sen brittiläiseen Secker & Warburg -kustantamoon. Kustantamo kiinnostui asiasta ja pyysi australialaista toimittajaa Frank Palmosia (1940–) kääntämään teoksen uudelleen englanniksi. Tästä alkoi Ninhin ja Palmosin yhteistyö, jota eivät kulttuuriset erot häirinneet – ei edes se, että he olivat olleet rintamalinjan vastakkaisilla puolilla Vietnamin sodassa.

Palmos oli nimittäin raportoinut lehtimiehen ominaisuudessa sotaa Etelä-Vietnamissa vuosina 1965–68. Tuolloin hän oli kirjoittanut kolmestakymmenestä kolmesta amerikkalaisten suoritamasta sotilastehtävästä maa, meri- ja ilmavoimissa Da Nangissa, Saigonissa ja Nha Trangissa ja jäänyt ainoana henkiin viidestä länsimaisesta kirjeenvaihtajasta FNL:n sissien väijytyksessä Cholonissa vuonna 1968, Têt-offensiivin aikana. Palmos kirjoitti

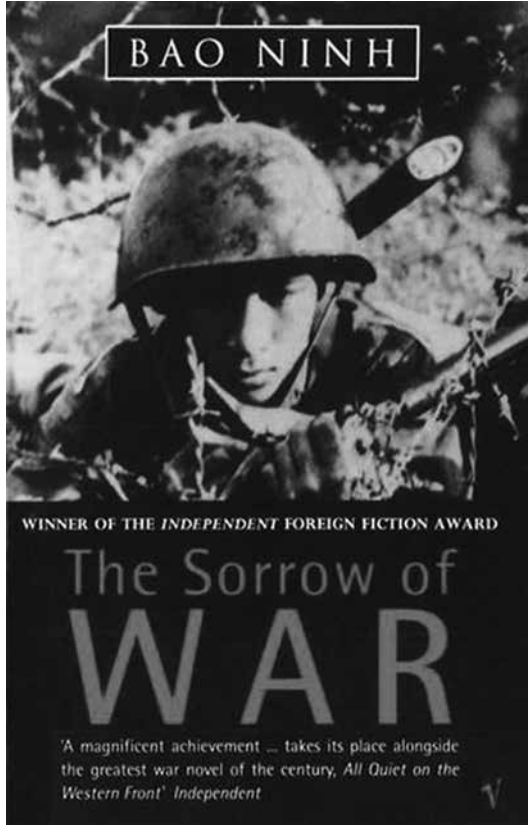
kokemuksesta ja sen jälkeisistä tapahtumista teoksen *Ridding the Devils* – samana vuonna kuin Bao Ninh omansa.

Bao Ninhin teoksen englannintanut Phan Thand Hao käänsi seuraavaksi Palmosin kirjan vietnamiksi otsikolla *Thoat Khoi Tu Than* (1991). Siinä Palmos kertoo paluustaan väijytyksen tapahtumapaikalle entisen Saigonin, nykyisen Hồ Chí Minhin kaupungin alueelle ja yrityksistään löytää siihen osallistuneita sissejä. Hän olisi halunnut solmia henkilökohtaisesti sovinnon näiden kanssa. Hän ei löytänyt ketään heistä, mutta kylläkin henkilöitä, joita saattoi haastatella.

Bao Ninh, Frank Palmos ja Phan Thand Hao tapasivat toisensa useita kertoja ja kävivät yhdessä katsomassa taistelupaikkoja. He tarkistivat retkillään tapausten yksityiskohtia. Bao Ninhin tarinan englanninnos valmistui yhteisymmärryksessä kirjailijan ja kääntäjien kesken. Se ilmestyi vuonna 1994 paremmin teoksen sisältöä kuvaavalla nimellä *The Sorrow of War* (Sodan suru) ja käännettiin englannista edelleen saksaksi, kreikaksi, japaniksi, hollanniksi, portugaliksi, puolaksi, tanskaksi ja norjaksi. Itse asiassa se käännettiin myös takaisin vietnamiksi, joskin vasta kymmenkunta vuotta myöhemmin.

Sotaromaani menetetyn sukupolven kuvaajana

Romaani sai paljon huomiota länsimaissa, sillä se voitti brittiläisen *The Independent*-lehden myöntämän Independent Foreign Fiction Prize -palkinnon² heti ilmestyttyään, toukokuussa 1994. Bao Binhistä tuli samalla ensimmäinen pohjoisvietnamilainen, joka voitti länsimaisen kirjallisuuspalkinnon.³ Amerikkalaiset ja eurooppalaiset kriitikot kirjoittivat myönteisesti romaanista, ja Vietnamin sodassa olleet amerikkalaiset toimittajat ja sotaveteraanit tunnistivat sen totuudellisuuden. Bao Ninhin kertomusta luettiin universaalina tarinana nuorista pojista, jotka joutuivat sotaan ymmärtämättä, mitä se oli ja jotka raastuivat siellä tekemään käsittämättömiä tekoja.

The Sorrow of War voitti brittiläisen *The Independent*-lehden myöntämän *Independent Foreign Fiction Prize* -palkinnon heti ilmestyttyään, touku-kuussa 1994.

Michael Fathers kirjoitti *Independentin* arvostelussaan, että Bao Ninh avasi amerikkalaisten silmät, sillä se esitti vihollisen samanlaisina kuin he itse olivat, ilman stereotyyppien vääristämää viholliskuvaa: nuoret miehet kummallakin puolen pelkäsivät, tappoivat ja raikasivat samalla tavalla. Teoksessa oli voimaa kuljettaa lukija mukanaan päähenkilön tuskan syövereihin, mutta myös nousta hänen kanssaan korkealle ajatuksen lentoon. Teoksessa ei ole politiikkaa eikä propagandaa, totesi Fathers ja

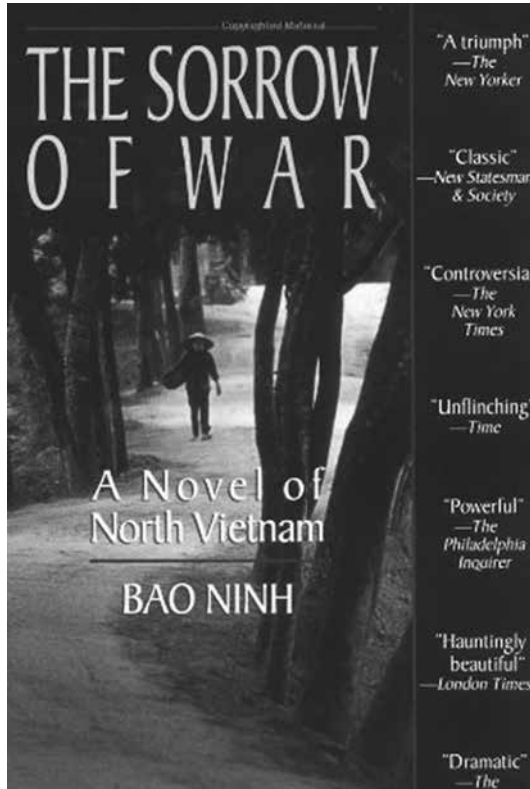
vakuutti, että lukija ajattelee toisin Vietnamin sodasta kirjan luetuun.⁴

The Sorrow of War pohjautuu Bao Ninhin omiin kokemuksiin, sotapalvelukseen Pohjois-Vietnamin armeijan 17-vuotiaista kootussa nuorisoprikaatissa, jonka viidestä sadasta pojasta vain kymmenen säästy hengissä. Romaanin päähenkilö on tulkittu ohuesti naamioiduksi kirjailijan omakuvaksi. Ninh totesi itsekin, että romaanin kirjoittaminen oli hänen viimeinen velvollisuutensa sotilaana.⁵ Tim Page, Vietnamissa ollut amerikkalainen toimittaja ja valokuvaaja, vertasi Bao Ninhin romaania pasifistisen sotakirjallisuuden klassikkoon, Erich Maria Remarquen ensimmäisen maailmansodan nuorista sotilaista kertovaan romaanin *Im Western nichts Neues* (1929) (Länsirintamalta ei mitään uutta). Remarquen kirjan motto sopii hyvin myös Bao Ninhin romaaniin: ”Tämä kirja ei ole tarkoitettu syytökseksi eikä tunnustukseksi. Se pyrkii vain kertomaan sukupolvesta, jonka sota tuhosi, vaikka tuo sukupolvi olisikin säästynyt kranaateilta.”⁶

Myös *The Sorrow of War* -romaanissa idealistiset sotilaat putoavat illuusiottomuuteen. Melankolisesta sukupolvikuvauksesta on nytkin kyse.⁷ Samalla tavalla siinäkin nuoret, kokemattomat ja ihanteelliset sotapojat joutuivat kasvokkain niin suuren julmuuden ja kärsimyksen kanssa, että se raunioittaa heidät ihmisinä henkiin jäämisestä huolimatta. Näin käy myös Bao Ninhin romaanin päähenkilölle Kienille, joka monen muun tavoin kärsii sodan jälkeen posttraumaattisesta stressireaktiosta:

Oikeus on ehkä voittanut, mutta julmuus, kuolema ja epäinhimillinen väkivalta ovat myös voittaneet. Katsokaa ja ajatelkaa: tämä on totuus. Menetykset voidaan hyvittää, vahingot voidaan korjata ja haavat paranevat ajan mittaan. Mutta sodan psyykkiset arvet säilyvät ikuisesti.⁸

The Sorrow of War -romaanista nousee esiin monia, keskenään ristiriitaisia teemoja, jotka ovat sodan kertomuksille ominaisia: kunnia, idealismi ja naivius; ystävyys ja toivo; taistelu, selviytyminen ja syyllisyys; yksinäisyys, erillisyys ja menetykset; rakkaus, prostituoidut ja raiskaukset.

Uusissa painoksissa aiempi sotainen kansi on vähitellen muuntunut rauhanomaisemmaksi poluksi metsässä.

Päähenkilö Kien kertoo romaanissa viattomuutensa menetyksestä, rakkaudestaan ja sodan muistojen tuskasta. Romaani on rakenteeltaan sarja takaumia, joita Kienin ja hänen tyttänsä, Phuongin kärsimyksen ja julmuuden täyttämä rakkaustarina pitää koossa. Romaanin kliimaksi on kohtaus, jossa Kien kertoo ensimmäisestä tapostaan, mikä tapahtui heti kun hän oli joutunut todistamaan tyttänsä joukkoraiskausta. Sen olivat tehneet Kienin omat sotilastoverit.

Phuongin hahmosta tulee romaanissa vietnamilaisten uhriutumisen ja kärsimyksen symboli. Nuoret murehtivat viattomuuden ja rakkauden menettämistä ja toteavat, että sota tekee tällaista, se rikkoo ja hävittää. Väkivallan painajainen on kaiken aikaa läsnä. Phuongista tulee raiskauksen jälkeen prostituoitu, mitä Kien ei pysty sulattamaan sodan jälkeenkään. Romaani onkin täyttymättömän rakkauden tarina, mikä viehätti sentimentaalisuudellaan osaa vietnamilaisesta lukijakunnasta.⁹

Sodan ja rakkauden aiheuttamat surut yhdistyvät runollisella, haikealla tavalla Kienin muistoissa:

[S]otilaan sydämessä oleva suru muistutti oudolla tavalla rakkaussurua. Se oli eräänlainen nostalgia kuin iltahämärän valtaisa murheellisuus. Se on surua, kaipausta ja kipua, joka voi lähettää ihmisen liitelemään menneisyyteensä. Taistelukentän surua ei voi liittää mihinkään tiettyyn tapahtumaan tai tiettyyn henkilöön. Mikä tahansa tapahtuma on muuttua repiväksi tuskaksi.¹⁰

Kuvauksessa on tyylillisestikin samaa hienostunutta suru-mielisyyttä kuin Erich Maria Remarquen romaanissa *Länsirintamalta ei mitään uutta*, jonka lopussa yksi viimeisistä hengissä säilyneistä kokee olonsa alakuloiseksi ja hämmentyneeksi juuri ennen kuolemaansa ja pohtii oman kadotetun sukupolvensa kohtaloa. Remarquen sotilas kysyy itseltään, ovatko kaikki tulevaisuuden unelmat todella kadonneet: ”Sävel, jonka unelmat ja kirjat panivat meissä soimaan, naisen herättämät aavistukset – ei voi olla mahdollista, että kaikki tuo olisi kadonnut rumputulessa, epätoivossa ja miehistöbordelleissa.”¹¹

Kaikesta tuskasta huolimatta sodan muisto herättää *The Sorrow of War* -romaanin kerronnassa myös hyviä tunteita, samoja joita kaikissa sotaromaaneissa korostetaan. Sodassa vietetyt päivät olivat nuorille pojille keskinäisen huolenpidon päiviä, jolloin he tiesivät minkä puolesta he elivät ja taistelivat, kärsivät ja uhrautuivat. Ne olivat nuoruuden, puhtauden ja vilpittömyyden päiviä.¹² Bao Ninh toteaa myös *Independent*-lehden toimittajalle Robert Templerille, että sotavuodet olivat omalla tavallaan suurenmoisia eikä hän koskaan tuntenut että ne menivät hukkaan.¹³

Vietnamilainen sotakirja

Edellä on analysoitu Bao Ninhin teosta lähinnä länsimaisesta näkökulmasta, sen kulttuurin antamin välinein. Mutta kirjailija suuntasi teoksensa viestin alun perin vietnamilaisille itselleen. Nämä suhtautuivat teokseen kaksijakoisesti – osa tunnisti siitä oman kokemuksensa, jokainen asia oli heille tuttua ja he löysivät sieltä ”ystäviensä kasvot”, osa taas vihastui: miksi sodasta piti kirjoittaa niin, että paljastettiin sen todellinen, ruma ja pelottava olemus.¹⁴

Bao Ninh on korostanut haastatteluissaan, että hän halusi kirjoittaa suhteestaan Vietnamin sotaan, mutta sen lisäksi määritellä ja tuoda esille oman kirjallisuuskäsityksensä: hänen ihanteensa on pitää kirjallisuus erillään politiikasta ja johtaa sen juuret vietnamilaiseen kirjoittamisperinteeseen 1000 vuoden ajalta. Hän piti näkemystään humanistisempana kuin sodan jälkeisessä Vietnamissa omaksuttua tapaa kirjoittaa neuvostoliittolaisen ja kiinalaisen mallin mukaisesti, poliittisesti ja propagandistisesti painottaen.¹⁵

Romaanissa on teemoja, jotka avautuvat vain vietnamilaisen tai yleisemmin aasialaisen kulttuurin tuntemuksesta, kuten karman merkitys ihmiskohtalon selittäjänä. Bao Ninh kertoo myös vietnamilaisista kansanuskomuksista, jollaisia on kaikilla kansoilla ja jotka auttavat pelottavien ja vaikeiden asioiden käsittelyssä. Näihin kuuluu ajatus siitä, että kentälle hautaamatta jääneet sotilaat alkavat kummitella, jos heitä ei auteta kuolleitten maahan. Vainajat eivät halua jättää elävien maailmaa, ja niin heidän sielunsa jäävät vaeltelemaan viidakkoon ja pelottelemaan ihmisiä.

The Sorrow of War itse asiassa alkaa juuri tällä temalla, johon liittyy myös kollektiivisen surun ja vainajien muistamisen tärkeys: Kien ajaa sodan päätyttyä ”kirkuvien sielujen viidakkoon” muistellen, että siellä taisteli 27. pataljoona, josta hän ainoana jäi henkiin. Nyt, sodan jälkeen hänelle on annettu tehtäväksi kerätä viidakkoon jääneiden tovereiden jäännökset haudattavaksi oikealla tavalla. Heitä ei saa enää unohtaa taistelupaikoille, viidakon kätköön kirkumaan.

Levottomat vainajat saattoivat myös laulaa. Kyläläiset kertoivat Kienille kuulleensa erään vainajan laulun ja pystyneensä paikallistamaan sen avulla hänen luittensa sijainnin. Se oli:

[N]imetön laulu, jossa on kummitusmainen rytmi, yksinkertainen ja mysteerinen, jonka jokainen on kuullut, vaikka kukin on kuullut siitä eri versioita. He sanoivat, että he olivat kuulleet sitä joka yö ja lopulta kyenneet seuraamaan sitä paikkaan, josta laulaja löytyi. Ruumis oli kiedottu peitteeseen ja laskettu matalaan hautaan ja sen luut olivat murentuneet. Ruumiin vieressä oli käsin tehty kitara – vahingoittumattomana. Totta vai ei? Kuka tietää. Mutta tarina jatkuu. Kun ruumis asetettiin hautaan, he kuulivat jälleen laulun kaikuvan metsän halki. Hautajaisten jälkeen laulu loppui eikä sitä kuultu enää koskaan uudelleen.¹⁶

Luiden keruu saa romaanissa suuren merkityksen senkin vuoksi, että siitä alkaa Kienin sotakokemusten omakohtainen työstäminen – muistojen keruu luiden tapaan. Sodan jälkeinen aika on muutenkin vahvasti läsnä: Kien viettää aikaansa vuosikymmen sodan loppumisen jälkeen humalassa – päivästä päivään. Hän on masentunut ja psyykkisesti vammautunut. Hän on menneisyyden vainoama, kaikki sodassa koettu on jäänyt hänen sieluunsa pysyvästi. Hän on sodasta selvinnyt mutta särkynyt. Ystävät ovat kuolleet. Kirja on näiltä osin posttraumaattisen stressin päiväkirjamainen kuvaus. *The Sorrow of War* on myös kirja kirjoittamisesta, kirjoittamisen välttämättömyydestä trauman prosessoinnissa.¹⁷

Bao Ninhin romaani on tunne-elämän ja erityisesti vaikeiden tunteiden kuvaajana erilainen kuin muut pohjoisvietnamilaiset sotakirjat. Vietnamilaisessa sotakirjallisuudessa oli siihen asti ollut tapana esittää sotilaat isänmaallisina sankareina eikä heidän tunteitaan käsitelty. Tämä ei ole tietenkään mitenkään poikkeuksellista; jokainen kansa tarvitsee positiiviset, rohkeat ja urheat sankarinsa, joita saatetaan ihailla ja nostaa esikuviksi, ja tarvitaan myös tarinoita, joissa sotilaiden kuolemat ylevöitetään.¹⁸

Myös vietnamilaisissa sotilaissa oli isänmaallisia ja sotimaan innokkaasti lähteneitä. Bao Ninhin mukaan alokkaita oli kah-

Äänikirjaversio on saanut jo varsin rauhanomaisen ilmeisyyden.

denlaisia: heitä, jotka kantoivat sodan soihtua täynnä Amerikan vastaisuutta ja jotka allekirjoittivat kutsuntakaavakkeensa omalla verellään, mutta myös heitä, hänen itsensä kaltaisia, joiden käskettiin lähteä sotaa – ja jotka lähtivät. Hekin tiesivät, että piti taistella, eivätkä he olleet erityisen peloissaan. Jälkeenpäin Bao Ninh tosin oli katkera amerikkalaisille siitä julmuudesta, jonka nämä heille aiheuttivat.¹⁹

Mutta koska Bao Ninh käsitteli romaanissaan avoimemmin sotaa ja sen jälkeistä aikaa kuin kukaan toinen vietnamilainen siihen mennessä, hänen romaaniaan pidettiin paljastuskirjana. Kukaan ei ollut uskaltanut kirjoittaa sodan raakuudesta ja sen aiheuttamasta pysyvästä vahingosta kokonaisuudelle sukupolvelle samalla tavalla kuin hän. Kirja herätti valtavasti huomiota myös kaiken epätoivon ja katkeruuden, itsemurhien ja huumeiden käytön kuvauksensa vuoksi. Teos nosti Bao Ninhin kirjalliseksi kuu-

luisuudeksi kotimaassaan. Runoilija ja kääntäjä Duong Tuong arvioi teoksen Vietnamin kuuluisimmaksi sotakirjaksi ja ensimmäiseksi todenmukaiseksi kirjaksi Vietnamin sodasta.

Bao Ninhille sodan jälkeiset, aikuistumisen kannalta tärkeät vuodet olivat pettymys. Niitä päämääriä, joiden puolesta sodassa taisteltiin, ei hänen mielestään onnistuttu Vietnamin saavuttamaan.²⁰ Vietnamin 1990-luvun poliittista ilmapiiriä kuvaa se, että Bao Ninhin mukaan hänen teoksensa julkaiseminen oli ylipäätään ollut mahdollista vain siksi, että sen nimenä oli viattomalta kuulostava ”Rakkauden päämäärä”. Surua ja sotaa ei olisi otsikkotasolla voinut tuolloin yhdistää toisiinsa – sitä olisi pidetty epäisänmaallisena, uskoo kirjailija. Kun romaani julkaistiin uudelleen vuonna 2005 englanninnoksesta vietnamiksi takaisin käännettynä, piti se edelleenkin julkaista samalla rakkauskertomukseen viittaavalla nimellä.

Vietnamin hallitus ja Vietnamin kirjailijaliitto tuomitsivat Bao Ninhin kirjan heti sen ilmestyttyä ja alkoivat tarkkailla kirjailijaa. Romanin kääntäminen englanniksi ja muille kielille oli kirjailijalle iso asia, mutta se toi myös taakan mukanaan – hän pelkäsi erottuvansa muista liiaksi. Bao Ninh ei julkaissut enää mitään, vaikka hänen uskotaan kirjoittaneen toisenkin kirjan sodasta. Itse hän sanoo vaikenemisensä syyksi sen, että tuli tietoiseksi itsestään eikä pystynyt enää kirjoittamaan.²¹

Hiljaisuus voi olla myös merkki siitä, että hän ei enää halunnut puuttua sodan prosessointiin: Washington ja Hanoi olivat sitoutuneet sovinnon polkuun, jota Bao Ninhkin tuki mielellään. Havainnoidessaan ympärillään olevaa elämää Bao Ninh oli myös huomannut uuden ajan merkkejä – nykypäivän ihmiset ajattelivat enimmäkseen rahaa, vaatteita ja moottoripyöriä. Hän tuki itsekin taloudellista liberalismia ja Vietnamin pyrkimyksiä yhteistyöhön Yhdysvaltojen kanssa, myös taloudessa.²²

Hän totesi haastattelussaan vuonna 2006, että pinnallisesti tarkastellen ihmiset Vietnamin näyttävät enää varsin vähän tunteita Amerikan sotaa kohtaan eivätkä puhu siitä. Toisaalta he eivät halua myöskään unohtaa sotaa. Uutta sotaa vietnamilaiset eivät halua enää koskaan eivätkä he ole kiinnostuneita seuraamaan

muidenkaan maiden sotia. Valtion virallinen linjan mukaista on kuitenkin edelleen ylläpitää vietnamilaisten käymien monien sotien²³ kunniakkaitten voittojen muistoa.

Vietnam on muuttunut niistä kylmän sodan päivistä, jolloin Bao Ninh kirjoitti romaaninsa *The Sorrow of War*. Teosta ei nykyisin enää määritäkään sen sijoittuminen kirjoitusaikansa kireään ilmapiiriin, vaan pikemminkin sen kerronnan monitasoisuus ja kielellinen herkkyyys, joka tuo sille uusia lukijoita koko ajan. Romaania näkeekin luettavan englanninkielisessä maailmassa muun muassa kouluissa – se kuuluu sodanvastaisten romaanien klassikkoihin ja sen katsotaan sopivan lasten ja nuorten luettavaksi humanin perusvireensä vuoksi.

Lähteet

Romaanit

Bao Ninh: *The Sorrow of the War* 1994. Alkuteos: *Thân phận của tình yêu* (1990). Englanniksi kääntäneet Phan Thand Hao ja Frank Palmos. Secker & Warburg, London 1994.

Remarque Erich, Maria: *Länsirintamalta ei mitään uutta*. Alkuteos: *Im Westen Nichts Neues* (1928) Suom. Armas Hämäläinen. WSOY, Porvoo 1958.

Kritiikit, haastattelut ja lehtiartikkelit

Burns, Eric: In Short: Fiction. *The Sorrow of War*. A Novel of North Vietnam. By Bao Ninh. *The New York Times* 5.3. 1994, <http://www.nytimes.com/1995/03/05/books/in-short-fiction-502095.html>.

Fathers, Michael: Putting a name to Vietnam: *The Sorrow of War*. *Independent* 13.2.1994.

Goldenberg, Suzanne: Why Vietnam's best-known author has stayed silent. *The Guardian* 19.11.2006. <http://www.theguardian.com/world/2006/nov/19/books.booksnews>.

Hays, Jeffrey: Modern Vietnamese literature: Books about war by Vietnamese and American writers and books not about war. http://factsanddetails.com/southeast-asia/Vietnam/sub5_9e/entry-3424.html, 1–16.

Latimer, Tim: *The Sorrow of War*. Creates Controversy in Vietnam. *New York Times*. 28.11. 1995.

Templer, Robert: Memories with warm machine guns: Disrupted lives, patriotic songs, torches for the war and names signed in blood. Robert Templer visits the writer Bao Ninh in Hanoi. *The Independent*. 4.6. 1994.

Wikipedia:

https://en.wikipedia.org/wiki/The_Sorrow_of_War.

https://en.wikipedia.org/wiki/Frank_Palmos.

https://en.wikipedia.org/wiki/B%E1%BA%A3o_Ninh.

Viitteet

- 1 Pseudonyymi Bao Ninh on kirjailijan isän kotikylän nimi Quang Trin maakunnasta.
- 2 Lehti jakoi palkintoja vuosina 1990–2015.
- 3 Muita länsimaissa tunnettuja vietnamilaiskirjailijoita ovat muun muassa Kien Nguyen ja Duong Thu Huong.
- 4 Fathers 1994. *Independent* on brittiläinen, vasemmalle kallistunut, luonnon-suojelua korostanut joka päivä ilmestynyt sanomalehti.
- 5 Goldenberg 2006; Latimer 1995, 2.
- 6 Remarque 1958, alkulehti.
- 7 Latimer 1995, 2.
- 8 Bao 1994, 193.
- 9 Burns 1994.
- 10 Bao1994, 94.

- 11 Remarque 1958, 222.
- 12 Bao 1994, passim; ks. myös Fathers 1994.
- 13 Templer 1994.
- 14 Vietnamlaisien näkemyksistä, ks. Latimer 1995, 2.
- 15 Templer 1994.
- 16 Bao 1994, 82–83.
- 17 Burn 1994.
- 18 Templer 1994.
- 19 Templer 1994.
- 20 Templer 1994.
- 21 Goldenberg 2006.
- 22 Fathers, 1994; Goldenberg 2006.
- 23 Esimerkiksi Ranskan siirtomaaherruudesta vapautumisen vuoksi käyty sota kuuluu kunniakkaiden voittojen tärkeisiin sotiin.

Kirjoittajat

Ahonen, Kimmo (FT) Turun yliopisto, yleinen historia, toimii projektipäällikkönä Tampereen teknillisessä yliopistossa. Ahosen mielenkiinnon kohteita ovat Yhdysvaltain lähihistoria, kylmä sota sekä ennen kaikkea elokuvat. Hän näki *Ilmestyskirja. Nyt* -elokuvan valkokankaalla kesällä 1985. Toipuminen vei monta vuotta ja johti historian opintoihin Turun yliopistossa.

de Anna, Luigi G. (FT) toimii italian kielen ja kulttuurin emeritusprofessorina Turun yliopistossa. Hän on erikoistunut tutki-
maan Suomen ja Pohjolan suhteita eurooppalaiseen kulttuuriin. Hänen tutkimusalaansa kuuluvat myös ritarikuntien ja aateliston historia sekä Kaakkois-Aasian nykyhistoria.

Hapuli, Ritva (FT) on Turun yliopiston kulttuurihistorian dosentti, mutta ensisijaisesti Turun kaupunginkirjaston informaattikko. Hän on kiinnostunut modernin sukupuolitietustesta historiasta sekä naisten kirjoittamasta matkakirjallisuudesta.

Heiskanen, Benita (Ph.D.), dosentti, toimii Turun yliopiston Pohjois-Amerikan tutkimuksen John Morton -keskuksen johtajana. Hänen tutkimusintresseihinsä kuuluvat transnationaalinen Yhdysvaltain tutkimus, Yhdysvaltain vähemmistöt, populaarikulttuuri sekä tieteidenvälisyyden teoreettiset ja metodologiset kysymykset.

Helminen, Jussi on ohjaaja ja (näytelmä)kirjailija, kolumnisti, aforisti, eläkkeellä vain teatterin johtamisesta. Kiinnostuksen kohteet ovat tämä päivä, aika, elämä ja ajattelu. Harrastuksia konsertit, kirjat, taidenäyttelyt, kulttuuri, ruoka. Julkaistuja näytelmiä on yli 20, kirjoja 5, ohjauksia yli 80, laulujen sanoituksia lukuisia, johdettuja teattereita kolme. Vain viimeiseen lukuun ei tule lisäystä.

Kallioniemi, Kari (FT) Turun yliopiston populaarikulttuurin historian dosentti, toimii tutkijana ja johtajana Koneen säätiön projektissa ”Thatcherism, Popular Culture and the 1980”. Hän on tutkimuksessaan keskittynyt populaarikulttuurin historiaan ja erityisesti Britannian sodan jälkeiseen historiaan, yhtenä aihealueena transatlanttisen populaarikulttuurin historia 1980-luvulla.

Kannisto, Maiju (FM) on mediahistorian tutkija kulttuurihistoriassa, Turun yliopistossa. Hän valmistelee väitöskirjaa kaupallisen television historiasta Suomessa.

Karreinen, Lari (VTM, JET) toimii ratkaisukeskeisenä valmentajana ja fasilitaattorina osallistuvien organisaatioiden kehittämisessä sekä vapaa-ajalla ympäristöaktiivina.

Koivisto, Hanne (FL) on kulttuurihistorian lehtori Turun yliopistossa. Hän valmistelee väitöskirjaa suomalaisten vasemmistointellektuellien identiteetti-problematiikasta 1930–1950-luvuilla ja on kiinnostunut vasemmistolaisten kirjailijoiden ja lehtimiesten, kirjoittamisen, tunteiden ja sodan kulttuurihistoriasta.

Kärki, Kimi (FT) toimii yliopisto-opettajana European Heritage, Digital Media and the Information Society -maisteriohjelmassa sekä International Institute for Popular Culture -instituutissa (IIPC <http://iipc.utu.fi>). Hän on väitellyt stadionrockin historiasta ja valmistelee parhaillaan tutkimushanketta transhumanistisesta populaarikulttuurista. Kärki on myös kitaristi, laulaja ja laulun tekijä, joka on julkaissut kymmeniä levytyksiä ja kiertänyt keikkailemassa Euroopassa ja Yhdysvalloissa.

Lalu, Liisa (FM) on tohtorikoulutettava, joka valmistelee kulttuurihistorian alan väitöskirjaa Turun yliopistossa naisista 1970-luvun taistolaisesta liikkeestä ja on kiinnostunut erityisesti naishistoriantutkimuksesta, tyttö tutkimuksesta, muistamisesta ja yhteiskunnallisten liikkeiden kulttuurihistoriasta.

Lehtiö, Ossi (FM) on eläkkeellä oleva lehtori, joka on erikoistunut ranskalaisen, keskiaikaisen propagandan ja suomalaisen, 1800-luvun talonpoikaiston tutkimiseen. Hän valmistelee väitöskirjaa Kustaa Paturista, hämäläisestä maamiehestä.

Leskelä-Kärki, Maarit (FT, dosentti) on kulttuurihistorian yliopistonlehtori Turun yliopistossa. Hän on erikoistunut elämäkertatutkimukseen, sukupuolihistoriaan sekä omaelämäkerrallisten aineistojen tutkimukseen.

Majander, Mikko (VTT) on poliittisen historian dosentti Helsingin yliopistossa. Hän työskentelee ajatuspaja Kalevi Sorsa -säätiön toiminnanjohtajana.

Mikkola, Marja-Leena, kirjailija, on julkaissut vuodesta 1962 lähtien novellikokoelmia, romaaneja ja dokumentaarisia teoksia sekä kirjoja lapsille, kirjoittanut elokuva- ja tv-käsikirjoituksia ja laululyriikkaa, suomentanut muun muassa englantilaista ja venäläistä runoutta.

Mäkelä, Janne (FT, dosentti) on Helsingissä asuva kulttuurihistorioitsija. Hän on toiminut tutkijana Turun ja Helsingin yliopistoissa, johtajana Suomen Jazz- ja poparkistossa ja vapaana kulttuurityöntekijänä.

Niemi, Pekka (PsT) on psykologian emeritusprofessori Turun yliopistossa. Hän on kognitiivisen psykologian tutkija ja sotahistorian harrastaja.

Oinonen, Paavo (FT) on kulttuurihistorian yliopisto-opettaja Turun yliopistossa. Hän on kiinnostunut mediahistoriasta ja erityisesti suomalaisista yleisradio-ohjelmistoista.

Reime, Hannu työskenteli yli 40 vuotta Yleisradion radiouutisissa uutistoimittajana, ulkomaantoimittajana ja erikoistoimittajana

ennen siirtymistään eläkkeelle. Hän on kirjoittanut kirjan *Israel/Palestiina: Kahden kansan luvattu maa*. (Like 2003, 2011.)

Rosenqvist, Janne, luova suunnittelija, yrittäjä, on elokuva- ja televisio- ja elokuvatuotantoyhtiöiden Film-O-Holic.com ja WiderScreen.fi perustajia ja tehnyt Turun yliopistossa pro gradunsa amerikkalaisten Vietnamin sota -elokuvien historiasta. Rosenqvist on kiinnostunut amerikkalaisesta elokuvasta ja erityisesti sen viimeisestä kultakaudesta 1970-luvulla.

Hannu Salmi (FT) on Turun yliopiston kulttuurihistorian professori. Hän on kirjoittanut laajasti 1800- ja 1900-lukuihin liittyen, erityisesti musiikin, elokuvan ja teknologian historiasta.

Sevón, Cay (VTT), Poliittinen historia, Helsingin yliopisto. Kirjoitusajankohtana hän oli Turun yliopiston hallituksen jäsen, Kansanvalistusseuran hallituksen puheenjohtaja ja Turku 2011-säätiön asiamies (toimitusjohtaja 2008–2012). Sisäministeriön kuntaosaston osastopäällikkö ja ylijohdaja hän oli 2001–2007, ja aiemmin hän toimi tutkijana, Turun kaupungin yhteyspäällikkönä, Euroopan parlamentin ryhmävirkamiehenä sekä kansalaisjärjestöaktivistina.

Virtanen, Rauli matkusti Etelä-Vietnamiin Uuden Suomen toimittajana syksyllä 1972. Hän on sen jälkeen käynyt useita kertoja raportoimassa maasta sekä naapurimaasta Kambodžasta. Pitkän uran toimittajana ja tietokirjailijana tehnyt Virtanen toimi Tampereen yliopiston journalistiikan vierailijaprofessorina lukuvuoden 2015–2016.

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran verkkokirjat 2010-2016

21. Niko Kannisto, Vaaleanpunainen tasavalta – SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 693 s.
20. Pertti Nurminen, Aatteesta ammatiksi – Puoluetyötä ja punapäätä. Julius Nurmisen ja Anna Haverisen (ent. Nurminen) elämä ja toiminta työväenliikkeen järjestöaktiiveina 1900-luvun alkukymmeninä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 462 s.
19. Matias Kaihovirta, Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 452 s.
18. ¡NO PASARÁN! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa, toimittaneet Hanne Koivisto & Raimo Parikka. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 464 s.
17. Tauno Saarela, Finnish communism visited. The Finnish Society for Labour History, Papers on Labour History VII. Helsinki 2015, 236 p.
16. Petri Jussila, Tilastomies torpparien asialla. Edvard Gyllingin maatalouspoliittinen ajattelu ja toiminta suurlakon ja sisällissodan välillä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 286 s.
15. Pauli Kettunen, Historia petollisena liittolaisena – Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 248 s.
14. Tapio Bergholm, Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden muotoutuminen 1944-1969. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 270 s.
13. Juuso Marttila, Työ teollistumisen ja arjen rajapintana Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880–1950. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 283 s.
12. Seppo Hentilä, Bewegung, Kultur und Alltag im Arbeitersport – Liike, kulttuuri ja arki työläisurheilussa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 288 s.

11. Kulkijapoika on nähnyt sen – Kirjoituksia nykyhistoriasta, toimittaneet Kimmo Rentola & Tauno Saarela. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 256 s.
10. Leena Enbom, Työväentalolle vai seurahuoneelle? – Työväen vapaa-ajantoiminta, politiikka ja vastarinta 1920- ja 1930-lukujen tehdasyhdyskunnassa. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 262 s.
9. Taina Uusitalo: Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisdonnaisista käytännöistä. Helsinki 2014, 435 s.
8. Marjaliisa Hentilä: Sovittelija – Matti Paasivuori 1866-1937. Helsinki 2013, 446 s.
7. Elina Katainen: Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus – Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930. Helsinki 2013, 474 s.
6. Kai Hirvasnoro: Päätalon matkassa – Johdatusta Iijoki-sarjaan. Helsinki 2013, 337 s.
5. Jukka Tainio: Tienhaarasta vasempaan – Siperiaan kauppa-asiamiehiksi ja Neuvosto-Karjalaan. Helsinki 2012, 196 s.
4. Mikko Majander ja Kimmo Rentola (toim.): Ei ihan teorian mukaan – Kollegakirja Tauno Saarelalle 28.2.2012, Helsinki 2012, 289 s.
3. Hanne Koivisto: Poliitiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua – Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymyydestä 1930-luvulta, Helsinki 2011, 340 s.
2. Sakari Selin: Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko – Nuoret sodassa Hitleriä vastaan, Helsinki 2011, 357 s.
1. Jukka Rantala: Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio, Helsinki 2010, 195 s.

Kirjat ovat saatavissa sekä verkkoversiona että painettuna kirjana. Voit ladata itsellesi pdf-version seuran kotisivulta, <http://www.thpts.fi/julkaisut/muut-julkaisut/>. Painettua kirjaa myyvät hyvinvarustetut kirja-kaupat, esim Tiedekirja, myymälä Snellmaninkatu 13 ja verkkokirja-kauppa www.tiedekirja.fi/.

TYÖVÄEN HISTORIAN JA PERINTEEN TUTKIMUKSEN SEURA